KÂZIM TAŞKENT KLASİK YAPITLAR DİZİSİ

Fyodor Mihayloviç Dostoyevski

BİR YAZARIN GÜNLÜĞÜ

II

Çeviri ve Notlar: Kayhan Yükseler

Yapı Kredi Yayınları

üçüncü baskı

Fyodor Mihayloviç Dostoyevski

BİR YAZARIN GÜNLÜĞÜ

KÂZIM TAŞKENT KLASİK YAPITLAR DİZİSİ

Fyodor Mihayloviç Dostoyevski

BİR YAZARIN GÜNLÜĞÜ

II. CİLT

Çeviri ve Notlar:
Kayhan Yükseler

Yapı Kredi Yayınları

Yapı Kredi Yayınları - 2181
Kâzım Taşkent
Klasik Yapıtlar Dizisi - 57

Bir Yazarın Günlüğü / Fyodor Mihayloviç Dostoyevski
Özgün adı: Dnevnik Pisatelya
Çeviren: Kayhan Yükseler

Kitap editörü: Nurettin Pirim
Düzelti: İncilay Yılmazyurt

Kapak kasarımı: Mehmet Ulusel

Baskı: Mas Matbaacılık A.Ş.
Hamidiye Mah. Soğuksu Cad. No: 3 Kağıthane-İstanbul
Telefon: (0 212) 294 10 00 e-posta: info@masmat.com.tr
Sertifika No: 12055

Çeviriye temel alınan baskı:
F.M. Dostoyevskovo Polnoye Sobraniye Soçineniy. Tom devyatıy, desyatıy, odinnatsatıy.
İzdaniye A.F. Marksa. Sankt-Petersburg 1895
1. baskı: İstanbul, Nisan 2005
3. baskı: İstanbul, Mart 2012
ISBN 978-975-08-0927-0
Takım ISBN 978-975-08-0925-4

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 2001
Sertifika No: 12334

Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
Yapı Kredi Kültür Merkezi
İstiklal Caddesi No. 161 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
http://www.ykykultur.com.tr
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: http://alisveris.yapikredi.com.tr

İçindekiler

Aralık

Birinci Bölüm

Yine basit gibi görünen, karışık dava üzerine • 603
Geciken bir ahlak dersi • 611
Kanıtsız iddialar • 614
Gençlik üzerine • 619
İntihar ve kibir üzerine • 622

İkinci Bölüm

Çocuk yaşamından bir anekdot • 626
Yakında çıkacak *Svet* dergisine
katılmam üzerine bir açıklama • 631
Şimdi sorun hangi noktada? • 632
"Gafil avlanan Pyotr" üzerine bir çift söz • 636

1877

Ocak

Birinci Bölüm

Üç idea • 641
Hayaller. Ştunda ve Redstokistler • 647
İşkenceyle öldürülen Rus kahraman Foma Danilov • 651

İkinci Bölüm
Bilimdışı uzlaştırıcı bir düşünce • 657
Avrupa'da sadece strütskiyiz • 661
Petraşevskiciler üzerine • 665
Rus yergisi. *Ham Toprak. Son Şarkılar.* Eski anılar • 669
Bir isim günü • 676

Şubat
Birinci Bölüm
Sahte peygamberler ve Ay'ı nohuda çevirmeyi sürdüren topal fıçıcılar. Kimsenin tanımadığı büyük Rus insanı • 681
Dev müsveddeleri. "Çevre"nin küçük düşürülmüş evladı. Sırt derisi yüzmeyle ilgili bir olay. Uygarlığın büyük çıkarları. "Bu değere satın alınıyorlarsa onlara lanet olsun!" • 686
İnsan derisi yüzme ve buna bağlı olarak çeşitli sapkınlıklar. Uşakça görüşlerde otoriteye duyulan nefret • 691
Metternichler ve Don Kişotlar • 695

İkinci Bölüm
Günümüzün en belli başlı sorunlarından biri • 700
"Günün meselesi" • 705
Avrupa'da günün meselesi • 709
Sorunun Rusvari çözümü • 712

Mart
Birinci Bölüm
Bir kez daha "İstanbul er ya da geç bizim olmalı" meselesi üzerine • 718
Rus halkı kendi görüş açısından Doğu Sorunu üzerinde sağduyulu bir anlayışa ulaşmıştır • 721
Günümüze çok uygun düşen görüşler • 725

İkinci Bölüm
"Yahudi Sorunu" • 731
Pro et Contra • 735

Status in statu. Kırk yüzyıl varlığını sürdürme • 740
Yine de kardeşlik var olsun! • 746

Üçüncü Bölüm
Bir "dünya insanının" cenaze töreni • 750
Tek tük bir olay • 753

Nisan
Birinci Bölüm
Savaş: Biz herkesten güçlüyüz • 757
Savaş her zaman bir felaket değildir, bazen kurtuluştur • 763
Akıtılan kan kurtuluş olacak mı? • 766
"Sessiz çar"ın Doğu Sorunu üzerine düşünceleri • 769

İkinci Bölüm
Gülünç Adamın Düşü
(Fantastik bir öykü) • 771
Sanık Kornilova'nın beraat etmesi • 790
Okurlarıma • 793

Mayıs-Haziran
Birinci Bölüm
Kâhin Johann Lichtenberg'in kitabından. 1528 yılı • 794
Küfürlü, imzasız mektuplar üzerine • 798
Günümüz yaşamından suçlayıcı bir öykü tasarısı • 805

İkinci Bölüm
Eskinin toprak sahipleri-geleceğin diplomatları • 812
Dünya sorunları karşısında diplomasi • 822
Rusya hiçbir zaman diplomasi dışı çözümlerde
bugünkü kadar güçlü olmamıştır • 825

Üçüncü Bölüm
Dünya Alman sorunu, Almanya-Protestocu ülke • 830
Dâhi-kuşkucu adam • 834

Kızgınlar ve güçlüler • 838
Kara ordu, uygarlığın yeni bir unsuru
olarak lejyon düşüncesi • 843
Pek sevimsiz bir sır • 847

Dördüncü Bölüm
Türk âşıkları • 851
Altın fraklar. Düz düşünenler • 853

Temmuz-Ağustos
Birinci Bölüm
Moskovalı bir dostla sohbet.
Yeni bir kitap hakkında kısa bir yazı • 858
Söylentiler ve "Hep bir şeyler gizleniyor" tutkusu.
"Gizleniyor" sözcüğünün bir geleceği olabilir,
bu nedenle baştan önlem almalı.
Yine rastgele aile üzerine • 863
Anne baba Cunkovskiler'in öz çocuklarıyla davası • 870
Mahkeme başkanı olarak hayali öğütlerim • 879

İkinci Bölüm
Yine soyutlama üzerine.
Anna Karenina'nın sekizinci bölümü • 886
Bir Slavcının itirafları • 888
Bir olay olarak *Anna Karenina*'nın özel önemi • 892
Köylüden Tanrı inancı edinen toprak sahibi • 897

Üçüncü Bölüm
Kibir asabiliği • 903
Tout ce qui n'est pas expressément permis est défendu • 908
Doğu Sorununun temel anlamının eğitimsiz ve okuma yazma
bilmeyen Rus halkınca nasıl yanılgısız kavrandığı üzerine • 914
Levin'in sarsılması. Bir soru: Uzaklık, insancıl duyguları
etkileyebilir mi? Tutsak bir Türk'ün görüşleri bizim bazı
hanımefendilerin insancıl düşünceleriyle bağdaşabilir mi?
Nihayet, öğretmenimiz bize neler öğretiyor? • 918

Eylül

Birinci Bölüm

Talihsizler ve başarısızlar • 927
İlgi çekici bir kişilik • 932
Üç ay önce yazdıklarıma atıf • 935
Avusturya'nın şimdi aklından neler geçirdiği üzerine • 942
Kapıya dayanan kim? Kim girecek? Kaçınılmaz yazgı • 947

İkinci Bölüm

Yalan yalanla kurtulur • 951
İnsan kabul edilen salyangozlar. Bizim için daha yararlı olan nedir: bizimle ilgili gerçeğin bilinmesi mi, yoksa hakkımızda ileri geri konuşulması mı? • 955
Aydın Rus insanının geleceğine hafiften dokundurma. Geleceğin Rus kadınının tartışılmaz yazgısı • 960

Ekim

Birinci Bölüm

Okura • 964
Her zamanki eski askeri kural • 964
Aynı kural, ancak farklı görünüşte • 967
En büyük askeri hatalar bazen pekâlâ hata olmayabilir • 970
Biz sadece yeni bir gerçeğe çattık. Hata yoktu. İki birbirine zıt ordu. Şu an durum. • 974

İkinci Bölüm

Hartung'un intiharı ve hiç değişmeyen sorumuz: Kim suçlu? • 978
Rus centilmeni. Bir beyefendinin sonuna kadar beyefendi kalması olanaksızdır • 980
Gerçek için yalan zorunludur. Sürekli yalan gerçeğe götürür. Bu doğru olabilir mi? • 985

Üçüncü Bölüm

Rusya'nın Roma ruhbanları • 991
Eski Polonyalı'nın yaz ayı barış girişimi • 995

Birjeviye Vedomosti'nin münasebetsizliği.
Ateşli değil, kötü niyetli kalemşorlar • 998

Kasım
Birinci Bölüm
"Strütskiy" sözcüğünün anlamı • 1002
"Stuşevatsya" fiilinin öyküsü • 1004

İkinci Bölüm
Uşaklık mı, yoksa incelik mi? • 1008
İnsana "ancak bu kadar olur!"
dedirtecek bir uşaklık olayı • 1015
Uzun zamandır söylemek istediğim
Slavlar üzerine çok özel sözler • 1021

Üçüncü Bölüm
Barışla ilgili söylentiler. İstanbul bizim olmalıdır
– olabilir mi? Çeşitli görüşler • 1028
Son kez yine "öngörüler" • 1035
Fırsattan yararlanmak gerek • 1037

Aralık
Birinci Bölüm
Eski bir dava hakkında son açıklama • 1041
Alıntı • 1044
Saptamalar ve işine geldiği gibi yorumlamalar.
Bizim için bir değeri olmaz • 1046
Kötü niyetli psikologlar. Kadın doğumcu psikiyatrlar • 1052
Bence pek çok noktaya açıklık getirebilecek bir olay • 1055
Çocuk düşmanı mıyım? "Mutlu kadın"
ifadesinin ne anlama geldiği üzerine • 1061

İkinci Bölüm
Nekrasov'un ölümü. Mezarı başında yapılan
konuşmalar üzerine • 1067

Puşkin, Lermontov, Nekrasov • 1070
Şair ve yurttaş. İnsan olarak
Nekrasov hakkında genel yorumlar • 1078
Nekrasov'un lehine bir tanık • 1083
Okurlara • 1087

Ağustos 1880
Birinci Bölüm
Puşkin'le ilgili yaptığım konuşma üzerine bir açıklama • 1093

İkinci Bölüm
Puşkin
(Bir etüt)
8 Haziran 1880 tarihinde Rus Edebiyatını
Sevenler Derneğinin toplantısında söylenmiştir • 1103

Üçüncü Bölüm
Fırsatı değerlendirme. Bay A. Gradovski'nin
hakkımdaki yazısı üzerine hazırladığım dört yazı
Bay Gradovski'ye ithaf olunur • 1120
Çok önemli bir sorun üzerine • 1120
Aleko ve Derjimoda. Aleko'nun toprak kölesi üzerine
çektiği acılar. Anekdotlar • 1127
İki ayrılmış parça • 1137
Birine boyun eğ diyeceksin, ötekine mağrur ol!
Bir kaşık suda fırtına • 1150

Ocak 1881
Birinci Bölüm
Maliye. Thersites kişiliğinde küçük düşürülen yurttaş.
Aşağıdan süsleme ve müzisyenler.
Sohbet yerleri ve gevezeler. • 1159
Avrupa maliyesi bizden istenebilir mi? • 1163
Kökleri iyileştirmek için günü unutmak gerekir.
Beceriksizliğimden duygusallığa kapılıyorum • 1169

İlk kök. Sağlam ekonomi üslubu yerine eski sözlere takılıyorum. Deniz-okyanus. Ekonomi için çok yararlı olan gerçeği arama isteği ve huzurun kaçınılmaz olduğu • 1173
İlkler konuşsun. Bizler şimdilik yol göstermek, fikir vermek için bir tarafta bekleriz • 1179

İkinci Bölüm
Nükteci bürokrat. Bizim liberaller ve Batıcılar üzerine düşünceler • 1185
Krılov'dan eski bir domuz masalı • 1191
Gök-Tepe. Bizim için Asya'nın önemi • 1192
Sorular ve yanıtlar • 1197
"1881 'Bir Yazarın Günlüğü' abone ilanı" • 1202

Küçük Sözlük • 1203
Dizin • 1205

BİR YAZARIN GÜNLÜĞÜ

II. CİLT

ARALIK

Birinci Bölüm

I
Yine Basit Gibi Görünen, Karışık Dava Üzerine

İki ay önce ekim Günlüğümde suçlu bir kadından, Katerina Prokofyeva Kornilova'dan söz etmiştim; kocasına duyduğu büyük öfkeyle mayıs ayında altı yaşındaki üvey kızını pencereden aşağıya atmıştı. Bu dava özellikle, altıncı kattan atılan küçük kızın yara almadan kurtulmasıyla biliniyor, şimdi gayet iyi. Ekim yazımın ayrıntılarına girmeyeceğim, okurlarım herhalde unutmamışlardır. Yalnız o yazımın amacıyla ilgili kısa bir hatırlatma yapmak istiyorum: Bu dava birden bana olağandışı görünmüştü, bu olaya *basit* gözle bakmamam gerektiği kanısına vardım. Talihsiz kadın hamileydi, kocasının azarlamaları onu çok öfkelendirmiş ve derinden üzmüştü. İşlediği suçun nedeni, yani kendisini azarlayan ve üzen kocasından öç almak değil, "gebeliğin neden olduğu bir etkilenim" olabilirdi. Kanımca bu özel, pek üzerinde durulmayan, ama tartışmasız kimi hamilelerde, garip kırılmalar, tuhaf boyun eğmeler, etkilenmeler ve akli dengesi yerinde olduğu halde, bazen deli gibi davranmayla kendini gösteren ruhsal ve fiziksel değişimleri Kornilova da birkaç gün, hatta birkaç hafta geçirmiş olabilirdi. Çocukken duyduğum bir olayı örnek vermiştim, gebeliğin belli dönemlerinde garip arzulara kapılan Moskovalı hamile bir kadın, kendini zaptedemiyor, hırsızlık yapmadan duramıyordu. Oysa bu hanımefendi faytonlarla geziyordu, varlıklıydı, çalmaya ihtiyacı yoktu, ama bilinci tama-

men yerinde olduğu halde hırsızlık yapıyordu. Bilincini koruyordu; ancak tuhaf bir sürüklenmeyle çalmadan edemiyordu işte. İki ay önce bunları yazmışım; ne yalan söyleyeyim öylesine, umutsuzca yazmıştım: Kadına verilen o korkunç cezaya rağmen, zamanla da olsa zavallı kadının bahtsız kaderini değiştirmek ve cezasını hafifletmek olanağı yok muydu? O yazımda kendimi tutamamış, bir suçlunun bilinci yerindeyken eylemini gerçekleştirmiş ve suçu kesin olarak kanıtlanmış olmasına rağmen jüri üyelerimiz öncelikle kadınlar için beraat kararı veriyorlarsa, Kornilova da beraat edebilirdi demekten kendimi alamamıştım (çocuk bekleyen zavallı Kornilova'nın küreğe ve ömrünün sonuna kadar Sibirya'da ikamet cezasına mahkûm edilmesinden birkaç gün sonra, katil Kirilova, o garip kadın beraat etmişti). İki ay önce yazdıklarımı tekrar aşağıya geçiriyorum:

"Jüri sanığı aklasaydı en azından şuna dayandırabilirdi: 'Bu aşırı etkilenim çok seyrek görülse de yine de vardır; ya bu olayda da hamileliğin etkisi varsa?' Buyurun size bir görüş... Hiç değilse bu acıma duygusu herkesçe anlaşılır bir durumdur ve kafa karışıklığı da yaratmaz. Burada asıl mesele, yanlışlığın su yüzüne çıkmasıdır. Ceza yerine, merhamette yanlışa düşme her zaman yeğdir ve bunu denetimden geçirmek de asla mümkün değildir. Kadın suçunu itiraf ediyor, sonra bu tavrını duruşma boyunca 6 ay sürdürüyor. Vicdanen ve ruhen kendini suçlu bularak Sibirya'ya gidecek ve son anında pişmanlık duyarak kendini cani görerek ölecek; üstelik dünyada hiç kimse, kendisi de suçunu hamileyken meydana gelen bir etkilenmeyle işlediğini belki de bilmeyecek; her şeyin nedeni bu etkilenimdi, hamile olmasaydı bu olay meydana gelmeyecekti... Hayır, bu iki hatadan en iyisi acımayı seçmekti."

Bunları yazdıktan sonra düşüncelerimin etkisiyle, yakında hapiste doğurmak zorunda kalacak olan 20 yaşındaki bu zavallı kızın kocasıyla yeniden buluşacağını hayal etmiş, yazıma eklemiştim. Kocası (şimdi özgür, başkasıyla evlenebilir) belki de hapishaneye onu ziyarete gidecek, kadın cezasını çekeceği yere gidene kadar belki de birlikte ağlayıp, birlikte üzülecekler. O korkunç olayı yaşayan kızcağız olanları unutarak "anacığına" gidecek ve gönülden ona sokulacak. Evet demir kapılı yolda ve-

dalaşma sahnesini bile anlatmıştım. Bu "hayallerim" kağıda kendiliğinden dökülmüştü, bir etki, bir tablo yaratmak için değil, doğrudan hayatın bir gerçeği olarak hissedip yazmıştım, evet, burada olan –koca karısını, kadın da kendini kesin olarak suçlu saymakla birlikte– aslında birbirlerini bağışlamadan, yeniden barışmadan *edemeyecekleri* gerçeğiydi, nedeni sadece Hıristiyanca değil, kendiliğinden, içgüdüyle doğan bir duyguydu, ortada kesin bir suç vardı, ikisinin basit bakış açılarına göre bu açık ve tartışılmazdı; aslına bakarsanız *belki de hiç suç yoktu;* sanki kişinin istenci dışında, her ikisinin yazgısını Tanrının çizmesi gibi tuhaf, açıklanamaz bir şeydi bu.

Yazımı bitirip dergiye verirken, hayallerimin bende yarattığı duygulanmayla, tutuklu olan Kornilova'yı ziyaret etmek için içimde dayanılmaz bir istek duymuştum. İtiraf edeyim ki benim için çok ilginç bir gözlem oldu bu: Kornilova'yı hayalimde canlandırırken doğru tahminlerde bulunmuş muydum? Kornilova'yı kısa zamanda ziyaret etme ve onunla tanışma fırsatı bulmam çok yararlı oldu. Ben bile şaşırmıştım: Bakın, hayalimde canlandırdıklarımdan çoğu gerçek görünüyordu: Sanki orada bulunmuşum gibi doğru tahminler yapmıştım. Kocası gerçekten ziyaretine geliyor, birlikte ağlayıp, birlikte üzülüyorlardı; birbirlerinden af diliyorlar, hüzünle vedalaşıyorlardı. Kornilova bana "Kız da gelirdi" demişti, "ama şimdi okulda." Bu dağılmış ailenin yaşantısına fazla girmeyeceğim için üzgünüm, burada çok ilgiye değer ayrıntılar var, elbette kendi çapında. Yanıldığım noktalar var tabii, ama o kadar önemli değil: örneğin Kornilov Alman ceketiyle dolaşıyordu, düşündüğümden daha gençti, devlet tahvilleri sevk bölümünde çalışıyordu ve bir köylü için hatırı sayılır ücret alıyordu; dolayısıyla düşündüğümün tersine parasız sayılmazdı.. Kadın burada da yasaya uygun şekilde dikiş dikiyor, düzenli para kazanıyordu. Özetle, konuşmaları sadece "Yol için keten bezi, çay, şekerle..." sınırlı değil, daha düzeyliymiş. Ziyaretine ilk kez gittiğim zaman bebeği dünyaya geleli birkaç gün olmuştu, oğlan değil, kız çocuğuydu vs vs vs... Küçük yanılgılar ve farklılıklar, ama önemli olan yanlışlığın olmamasıydı.

Doğum sonrası konulan özel bir bölümde kalıyordu; bebek

köşede bitişik yatakta yatıyordu; bir gün önce vaftiz edilmiş. İçeri girdiğimde titrek, zayıf bir sesle hırlamıştı, yeni doğan çocuklarda görülür. Aklımdayken burası nedense hapishane olarak adlandırılmıyor, "tutukevi" diyorlar. Gerçi içeride epeyce suçlu bulunuyor, çeşit çeşit, ilginç suçlar işlemiş insanlar, zamanı gelince onlardan da söz ederim belki. Gardiyanların suçlulara insanca davranışlarını görünce, en azından kadınlar bölümünün bende rahatlatıcı bir izlenim bıraktığını sözlerime eklemeliyim. Sonra, yeni doğum yapmış kadınların bir arada bulunduğu koğuşu da gezdim. Saygıyı hak eden iyi kalpli müdürlerinin kadınlara gösterdiği özeni, ilgiyi gözlerimle gördüm. Aslında uzun boylu bir inceleme yapmadım, ama öyle sözler, tavırlar, ayırt edici özellikler vardır ki çok şeyi anlatırlar. İlk ziyaretimde Kornilova'nın yanında yirmi dakikaya yakın kalmıştım: Sevimli, çok genç, aydın görüşlü, hatta çok saf bir kadındı. Gelişimin onu ilk anlarda hayli şaşırttığı yüzünden okunuyordu, ama girişte kendimi tanıtınca, dertlerini paylaşacak biri olarak *kendine* yakın gördü beni ve daha açık davranmaya başladı. Konuşkan, hazırcevap biri değildi, ama kendinden emin, içten, gördüğüm kadarıyla dürüst davranıyordu, yüzü hep gülüyordu, ama yapmacıklı bir tavır, gözlerinde lütuf dileyen bir bakış yoktu. Benimle eşitmiş gibi konuşuyordu. Henüz yeni doğum yapmasından ve geçenlerde hakkında verilen kararı hatırlatmamdan olsa gerek (hamileliğin son günlerinde hüküm yemişti) biraz heyecanlandı ve duruşmalarda aleyhine verilen ifadeleri hatırlayınca da ağladı; görgü tanıklarının ifadelerinde belirttiği gibi, olay günü o sözleri kesinlikle kullanmamış. Bu doğru olmayan ifadeler onu çok üzmüş, hiç sinirlenmeden konuşması beni şaşırtmıştı: "Demek yazgım böyleymiş!" diye yakınmıştı sadece. Sözü yeni doğan bebeğe getirdiğimde, yüzüne birden mutlu bir gülümseme yayılıvermişti:

"Dün vaftiz edildi."

"Adı ne?"

"Benim gibi, Katerina!"

Kürek cezasına çarptırılan annenin karardan hemen sonra tutukevinde dünyaya getirdiği çocuğuna gülümsemesi (karara kadar henüz doğmamış olan bu yavru da anneyle birlikte hü-

küm giymiş oluyordu), evet, annenin bu gülümsemesi, bende çok tuhaf, ağır bir duygu yaratmıştı. Kelimeleri seçerek suçuyla ilgili sorduğum sorulara verdiği yanıtlarda kullandığı üslup çok hoşuma gitmişti. Sözcükleri dolandırmadan, kaçamak yanıtlar vermeden, öyle içten ve açık konuşmuştu ki burada kendini aklama gibi bir niyetinin olmadığını hemen fark etmiştim. İsnat edilen suçu işlediğini kesin olarak itiraf ediyordu. Azıcık da olsa olayda kusurlu olduğu halde, kocasına (ona duyduğu öfkeyle üvey kızını pencereden atmıştı) karşı öfke duymadığı gibi, tam tersi ifadeler kullanması şaşkınlığımı bir kat daha artırmıştı; olayda bütün suçu kendisinde buluyordu: "Ah, bunlar nasıl oldu?" demişti. "Evet, kötülük yapmak istedim, ancak her şey irademin dışında oldu bitti, başkasının iradesiymiş gibi..." (Soruma) yanlış hatırlamıyorsam şöyle yanıt vermişti: "Olayı bildirmek için karakola gittim, ama aslında hiç gitmek istemiyordum, oraya kendiliğimden gitmiştim, nedenini bilmiyorum, kendi aleyhime de ifade verdim."

* * *

Ziyaretimden bir gün önce avukatı Bay L...' nin temyize başvurduğunu öğrendim; zayıf da olsa bir umut ışığı vardı demek. Ama benim bir başka umudum daha vardı, şimdilik sessiz kalacağım, görüşmemizin sonlarına doğru bu umuttan Kornilova'ya söz etmiştim. Bunun başarıya ulaşacağına pek inanmadan dinlemişti beni, ama onunla ilgilendiğime gönülden inanmış ve bana teşekkür etmişti. "Kendisine nasıl yardımcı olabilirim?" soruma, neden söz ettiğimi hemen anlayarak, hiçbir ihtiyacı olmadığını, parası ve işi olduğunu söylemişti. Ama bu sözlerde en ufak bir alınganlık yoktu; parası olmasaydı, belki de küçük bir yardımımı geri çevirmeyecekti.

Daha sonra iki kez ziyaret ettim. Bu arada Kornilova'nın ceza kararından birkaç gün sonra, katil Kirilova hakkında verilen beraat kararına bilerek değindim, ancak tavrında en ufak bir kıskançlık ya da yakınma görmedim. Kendini tamamen suçlu görme eğilimindeydi. Onu yakından incelerken, bu çok ilginç kadında, benim de ilgimi çeken, dengeli, düzenli, özellikle neşeli

bir karakter yapısı sezdim birden. Yine de hatıraların ona derin acı verdiği belliydi: Rahmetli karısını örnek gösteren kocasının kınamalarını dinlerken ve benim de tahmin ettiğim gibi ölen kadını kıskanarak hıncını çocuktan çıkarması, "onu sevmemesi" kadını derinden üzüyordu. Ayrıca kocasının özgür olarak başka bir kadınla yeniden evlenebileceği düşüncesi belirgin biçimde aklını karıştırıyordu, bana bir keresinde, geçenlerde kocasının ziyaretine geldiğini, kendisine "Şimdi evlenmemi de nereden çıkardın?" dediğini sevinçle anlatmıştı, bu konuyu kocasına ilk önce o açmıştır diye düşünmüştüm. Bir kez daha söylüyorum, mahkûmiyet kararından sonra, kocasıyla ilişkilerinin resmen kesileceğini, evlilik sözleşmesinin fiilen sona ereceğini kadın biliyordu. Öyleyse aralarında çok ilginç konuşmalar geçtiğini sanıyorum.

Bu ziyaretlerde birkaç görevliyle ve bölüm şefi yardımcısı A.P.B.'yle Kornilova hakkında konuşma fırsatım oldu. Kornilova'nın onlarda yarattığı olumlu hava beni şaşırtmıştı. Bu arada Bayan A.P.B. bana ilginç bir gözlemini anlattı: Kornilova buraya geldiğinde (işlediği suçtan hemen sonra) bambaşka bir varlıkmış, kaba, saygısız, kötü, sürekli ters cevaplar veren biriymiş. İki üç hafta geçmiş geçmemiş birdenbire korkunç derecede değişivermiş; "şimdi olduğu gibi" sevecen, saf, uysal bir varlık olup çıkmış. Bu gözlem *dava* için çok elverişli görünmüştü bana. Ama aksiliğe bakın ki *dava* sonuçlanmış, karar verilmişti. Geçenlerde kararın temyize gönderildiğini ve Yargıtay'dan döndüğünü (Ağır Ceza Kanunu, sayfa 693) ve yeni jüri üyelerinin katılımıyla davaya başka bir mahkemede yeniden bakılacağını bildirdiler. Kornilova artık hükümlü değil, bir sanık, kocasının da hâlâ yasal karısı! Bu yeni bir hayat, yeni bir umut demektir. Dilerim, çok acılar çeken bu genç kadının yaşamı yeni bir ceza kararıyla karartılmaz. Böyle sarsıntılar insan ruhu için ağırdır: Ruhunda çok derin yaralar açar. Kurşuna dizmek üzere, kişiyi bağladığın direkten birden çözüyor, ona umut veriyorsun, gözlerindeki bağı çıkarıyor, ona güneşi gösteriyorsun ve beş dakika sonra da yeniden direğe bağlamaya götürüyorsun, yaşayacağı o korkunç dehşeti bir düşünün! Kornilova'nın o ağır suçunu işlediği sırada hamile olmasını bakalım ufacık olsun gerçekten dikkate

alacaklar mı? Suçlamanın en önemli noktası, sanığın eylemini gerçekleştirirken *bilincinin* tamamen yerinde olması; elbette bu durumda bilinç nasıl bir rol oynayacak göreceğiz. Bilinci tamamen yerinde olabilir; ancak bilinci tamamen açık olmasına rağmen, o anda ortaya çıkan hamileliğin yol açtığı etkilenimle, delice, sapkınca bir isteğe karşı koyacak gücü kendinde bulamamıştır. Olanaksız mı görünüyor? Hamile olmasaydı, öfkeyle dolu olduğu anda, içinden belki de şöyle geçirebilirdi: "İğrenç kız, babası bir daha ölmüş annesini örnek göstererek beni itip kakmaması için şu kızı bir pencereden atsam!" Evet, bir an böyle düşünürdü, ama yapmazdı; hamileyken *kendine hâkim olamadı* ve eylemini gerçekleştirdi. Özellikle böyle olamaz mıydı? Çocuğu bir gün önce pencereden atmak istediğini, kocasının orada olması nedeniyle yapamadığını itiraf etmesi ne anlama geliyor? Mantıkla ve uzun boylu düşünerek (saksıların yerinin değiştirilmesi vs gibi) bir gün sonra cinayet işlemeye niyetlenme, yine de önceden tasarlanmış, olağan bir cinayet olarak kesinlikle yorumlanamaz: Burada asıl doğal olmayan bir durum var. Bir düşünün: Kızı boşluğa bırakırken ve düşüşünü pencereden izlerken (kız yere düştüğü anda kendini kaybetmişti ve pencereden bakınca belli ki öldüğünü sanmıştı) katil pencereyi kapatmış, giyinmiş ve suçunu itiraf etmek üzere doğru karakola gitmişti. Kendinden emin ve sakin, soğukkanlı biçimde cinayeti tasarlamışsa niçin kendini ele versin? Kim, hangi tanıklar çocuğu pencereden attığını görmüşlerdi, çocuk dikkatsizlik sonucu düşmüş olamaz mıydı? Eve dönen kocasını, çocuğun kazara düştüğü, kendisinin bir suçu olmadığı konusunda hemen inandırabilirdi (böylece kocasından hıncını alır, kendini de temize çıkarırdı). Pencereden bakarken, çocuğa bir şey olmadığını görseydi, dolayısıyla çocuk sonra ifade verseydi bile bundan korkması gerekmezdi: Arkadan ayaklarının kaldırılarak aşağıya atıldığını söyleyen 6 yaşındaki bir çocuğun ifadesinin sorgu yargıcının gözünde ne anlamı olurdu? Evet, mahkemeye davet edilen doktor bilirkişilerden her biri, dengesini kaybedip düştüğü anda, çocuğun bunu ayaklarından tutulduğu ve aşağıya itildiği şeklinde algılayabileceğini doğrulardı. Peki, neden işlediği suçu anlatmak için hemen karakola gitti? Kuşkusuz şöyle yanıt verecekler: "Umut-

suzdu, öyle ya da böyle intihar etmek istedi." Aslında farklı bir açıklama peşinde koşmak mümkün değildir, sadece bir açıklaması var, bu *hamile kadın* ruhsal gerginlik içindeydi ve dağılmıştı. Şu sözleri çok ilgiye değerdir: "Karakola gitmek istemedim, ama nasılsa gittim işte." Öyleyse hezeyan içindeydi, bilinci tamamen yerinde olduğu halde *iradesi dışında hareket ediyordu.*

Öte yandan tanık olarak bayan A.P.B. olaya çok güzel bir açıklama getirdi: "Tamamen farklı bir varlıktı, kaba, kötü ve birden, bir iki hafta geçmeden birden değişti: Uysal, sakin yaradılışlı, sevecen biri olup çıktı." Peki neden? Bakın, gebeliğin bilinen o olumsuz dönemi –"irade bozukluğu, akli dengesi yerinde olduğu halde deli gibi davranışlar" dönemi– sona erdi, gebeliğin getirdiği bu sapkınlıklar geçiverdi ve bambaşka bir kişiliğe büründü.

Buyurun, bir kez daha ağır cezada yargılanacak. Acılar çekmiş, yaralanmış, 20 yaşında, hayatına yeni yeni başlayan bir kadını, kucağında emzirdiği bebeğiyle *ikinci kez* yine kürek cezasına mahkûm edecekler, ezecekler, canını çıkaracaklar –peki, sonuçta ne olacak? Bu ağır cezaya fazla dayanacak mı? Ruhu katılaşmayacak mı, ahlaken düşmeyecek mi, ölene kadar nefretle dolu olmayacak mı? Kürek cezasıyla kim bu zamana kadar ıslah olmuştur? Burada dikkati çeken en önemli nokta, kadının hamileyken açıklanması çok zor ve kuşku götürmez bir gücün, ağır bir etkilenmenin içine girmesidir. İki ay önce olduğu gibi yine söylüyorum: "Cezada yanlışlık yapmaktansa, merhamette yanılmak daha evladır." Bu bahtsız kadını aklayın, bu genç varlık tümüyle yok olup gitmesin; belki de ileride onun için ne hayatlar olacak, iyilik ve güzelliklerle dolu başlangıçlar... Bu ağır cezayla büsbütün mahvolacak, çünkü ruh çürümeye, bozulmaya başlayacaktır; oysa şimdi, çektikleri ona korkunç bir ders oldu; belki de ömür boyu kötülük yapmaktan alıkoyacak, en önemlisi de bu genç canda kuşkusuz var olan iyilik tohumlarının filizlenmesine ve olgunlaşmasına yardım edecektir. Yüreği gerçekten katı ve kötü olsa bile, sanırım göstereceğiniz bir merhamet mutlaka kalbini yumuşatırdı. İnanmanızı isterim bu kalp ne katı, ne de kötüdür; bunu söyleyen yalnızca ben değilim. Kişiyi aklamak, bunu *göze almak* doğru bir davranış değil mi?

II
Geciken Bir Ahlak Dersi

Günlüğümün ekim sayısı başıma iş açtı, bir bakıma tabii. Söz konusu sayıda "Hüküm" başlıklı, bende de bir parça kuşku bırakan kısa yazım yer alıyordu. "Hüküm", kendisini aklama amacıyla, belki de *ibret* olsun diye tabancayla intihar eden birinin itiraflarını, son sözlerini içeriyordu. Düşüncelerine özellikle değer verdiğim kimi dostlarım, yazımdan övgüyle söz etmişlerdi ya, kuşkularımı da doğrulamışlardı. Bu çeşit intiharların içyüzünü açıklıkla yansıtan, bulunmuş bir formül olarak övüyorlardı, ama bir yandan kuşkularını dile getiriyorlardı: Her okur yazımın amacını anlayabilecek miydi? Tersine, bazı okurlarda tamamen olumsuz bir etki yaratmaz mıydı? Dahası, aklını kendini vurmakla ya da asmakla bozan biri, yazıyı okuduktan sonra intiharın çekiciliğine kapılmaz, bu korkunç niyetini daha da güçlendirmez miydi? Sözün kısası, bende doğan aynı kuşkuları dile getiriyorlardı. Sonuçta, yazının bitiminde amaç, hatta yazıdan çıkarılacak ders yazar tarafından çok açık ifadelerle verilmeliydi, doğru olan buydu.

Ben de aynı düşüncedeyim; yazıma başlarken bir ders çıkarmamın gerektiğini düşünmedim değil, ama nedense açık seçik yazmaya utanmıştım. Okurlarımdan en safdil olanların bile, bu denli sade yazılmış yazının *asıl* amacını, çıkarılacak ahlak dersini anlamayacak kadar boş olduklarını düşünmek utanç verici gelmişti bana. Benim için amaç o kadar belirgindi ki ister istemez herkesin anlayacağını düşünmüştüm. Demek ki yanılmışım.

Bir yazarın herhangi bir konuyla ilgili doğru bir eleştirisini anlamadığını itiraf etmek birkaç yıl önce ayıp sayılırdı, çünkü bunu itiraf edenin dar kafalılığını, cahilliğini, zekâ ve ruh gelişiminin sığlığını, akıl yeteneğinin zayıflığını gösterirdi. Oysa günümüzde tersine: "Ben bundan hiçbir şey anlamıyorum!" cümlesi handiyse kibirle, en azından önemli bir özellikmiş gibi sık sık söylenebiliyor. Kişi, bu cümleyle, dinleyicilerinin gözünde o saat en saygın köşeye oturtuluyor, en gülüncü de, kazandığı bu saygının ucuzluğundan hiç utanmadan kendini böyle görmesi. "Rafaello'dan bir şey anlamıyorum" ya da "Shakespeare'de ne var diye okuyayım dedim, ama ne yalan söyleyeyim ciddi, şöyle

dişe dokunur bir şey bulamadım" sözleri, şimdi keskin zekânın belirtisi sayıldığı gibi, bir erdem, neredeyse tinsel kahramanlık katına çıkarılıyor. Böyle hükme, kuşkuya bir Shakespeare ya da bir Rafael mi maruz kalacaktı?

Burada kendi sözlerimle aktardığım kibirli cehalet üzerine eleştiri yeterince doğrudur. Gerçekten ölçüsüz bir cehalet gururu başladı. Az gelişmiş, kalın kafalı insanlar bu zavallı özelliklerinden hiç mi hiç utanç duymuyorlar; tersine, öyle duruma geliyorlar ki bu onlara "güç katıyor." Yazın alanında ve özel yaşamda geniş çapta soyutlanmanın başladığını ve bilimin çok yönlülüğünün kaybolduğunu ben de gözlemliyorum: Ağızlarından köpükler saça saça rakiplerini yerden yere vuran insanlar onca yıl rakiplerinin yazdıklarından tek satır bile okumamışlar: "Bunlar görüş falan değil, okuyacak kadar aptal olmadım!" diye kestirip atmışlardır. Gerçekte burada öne çıkan gurur düşkünlüğü, gerisi boş. Zamanımızda, daha doğrusu öncelikle son on yılda, böylesine aşırı tek yanlılık, kendi kabuğuna çekilme, kendini yalıtma, sabırsızlık belirgin biçimde kendini göstermektedir. Ayrıca çok kişide yüzsüzlük derecesinde bir cesaret belirdi: Bilgisi kıt insanlar, kavrayışı, bilgisi on misli fazla olanlarla, hem de yüzlerine karşı alay edebiliyorlar. En kötüsü de meselelere "at gözlüğüyle bakmanın" gittikçe daha fazla hüküm sürmeye başlamasıdır: Örneğin uygulama, eğretileme, alegori sezgisi gözle görülür biçimde kaybolmuştur. Nükteyi, şakayı anlamayı çoktan bıraktık (genelde), ne var ki bu, bir Alman düşünürünün görüşüne göre, dönemin zihinsel ve tinsel düşüklüğünün en açık belirtisiymiş. Evet, sürekli aynı çizgide, aynı yönde giden sevimsiz, asık yüzlü, kalın kafalı tipler ortaya çıktı. Gençlerden, liberal görüşlü olanlardan mı söz ettiğimi sanıyorsunuz? Bunların yaşlılar ve tutucular olduğuna inanın. Gençlere özenen (günümüzde de yaşlılığa), gündelik yaşamın sorunlarından, yeni insanlardan ve genç kuşaktan zerre kadar bir şey anlamayan bu garip düz muhafazakârlar, sinirli ihtiyarcıklar yirmi yıl önce çıkmışlardı sahneye. Onların bağnazlığı, doğrusunu isterseniz, "yeni insanların" bağnazlığından daha katı, daha insafsız ve ahmakçaydı. Ah, bütün bunlar belki de temiz isteklerinin fazlalığından, yüce gönüllü, ancak yeni önyargılarla sığlaşan yüreklerinden ileri geliyordu, ama onlar yeni

düz düşünenlerden bazen daha kör davranıyorlardı. Düz düşünenleri sorgularken çok farklı yönlere saptım galiba.

Günlük okurlara ulaşır ulaşmaz "Hüküm" başlıklı yazımın amacıyla ilgili bir yığın soruyla karşılaştım: "Bu sizin 'Hüküm' yazınız da ne oluyor? Bununla intihar eylemini mazur mu göstermeye çalışıyorsunuz yoksa?"

Kimi bundan nedense memnunmuş gibi göründü. İşte, geçenlerde yazar N.P. iltifat-küfür karışımı küçük bir yazı göndermişti. Moskova'da günlük dergi *Razvileçeniye*'de çıktı. Bu dergiyi okuyanlardan değilim, Bay N.P.'nin söz konusu sayıyı göndereceğini de sanmıyorum; bu nedenle yazarın bana gönderdiği iltifatlar dolu yazıyı aynen aktarıyorum. Yazımı eleştirirken alay etmekten de geri durmuyor:

> "Yazarın Günlüğü"nün ekim sayısını okudum ve düşünmeye başladım: Bu sayıda çok iyi konular olduğu kadar, çok fazla da *gariplikler* vardı. Kısaca şaşkınlığımı belirteceğim. Sözgelişi, can sıkıntısından intihar eden birinin "yargıları" bu sayıda neden yer almıştır? Kesinlikle bir anlam veremiyorum, neden? Yarı çılgın bir adamın hezeyanları olarak görülebilirse de bu *görüşlerin bunu bilmesi ve öğrenmesi gereken herkes için* yoruma açık olduğu öteden beri kuşkusuz bilinmektedir, bu nedenle *günümüzde* böyle bir olayın F. Dostoyevski gibi bir yazarın günlüğünde yer alması, anlamsız olduğu gibi, aynı zamanda acınası bir çağdışılık örneğidir. Şimdi *demir gibi, katı anlayışlar ve* pozitif düşünceler çağıdır. "Her ne pahasına olursa olsun yaşamak!" bayrağını elinde tutan bir çağdır!.. Her yerde olduğu gibi istisnalar vardır elbette, *yargıda bulunarak* ya da hiç konuşmadan gerçekleştirilen intiharlar vardır, ama kimse şimdi kaba, ucuz kahramanlığa aldırmıyor artık: çok ahmakça kahramanlıktır bu! İntiharın, özellikle *mantık yürüterek* gerçekleştirilen intiharın, yüksek "bilinç" ve nedendir bilinmez kahramanlık derecesine yükseltildiği bir dönem yaşanmıştır, fakat bu *çürümüş* dönem bir daha dönülmemek üzere geçmişe gömüldü, Tanrıya şükür, üzülecek bir durumumuz yok.
>
> Bay Dostoyevski'nin günlüğünde yer verdiği kişi gibi hükümlerde bulunarak intihar eden insanlar asla merhameti

hak etmiyorlar; en bayağısından bir bencil, gurur düşkünü ve toplumun en zararlı üyeleridir böyle tipler. Hakkında hiç konuşulmasın, bu budalaca eylemini uygulamaz zaten; takındığı tavrı, yapmacıklı kişiliğini artık sürdüremez, hiç kafa yormadan ölmek varken tutup düşüncelerini yazar...
Ah, toplumun utanmaz, yüzsüz tipleri! Kibirli şövalyeler!

Bu yazı beni üzdü. İntihar eden bu kişinin asla merhameti hak etmediğini ileri süren Bay N.P. bu zavallı gence "merhamet" duyulsun diye mi "Günlüğümde" yer verdiğimi düşünüyor yoksa? Elbette Bay N.P.'nin kişisel görüşü bu kadar önemli olmayabilirdi. Ama işin önemli tarafı, Bay N.P.'nin bu durumda hiç kuşkusuz genel bir kişiliği, tam koleksiyonluk, bir ölçüde az önce sözünü ettiğim yüzsüz ve düz düşünen tipi –N.P.'nin de üzerinde durduğu, en "katı anlayışları" benimsemiş o yüzsüz tipi– ifade ediyor olmasıdır. Bu koleksiyonlukla ilgili düşünce, inanın, dehşet vericidir. Bu olayın bana fazla dokunduğunun farkındayım. Ama sözü dolandırmadan söyleyeceğim: Bu kadar duyarlı davranmama karşın, bu koleksiyonluk tiplere yanıt vermeyebilirdim, onu küçümsediğimden değil (insanlarla neden konuşmayayım!), sadece dergimde az yer olduğu için. Şimdi yanıt veriyorsam, yer harcıyorsam, kendi kişisel kuşkularıma, yani kendime yanıt vermeyi istediğimdendir. Ekim ayı yazıma ertelenmeyecek bir ahlak dersi eklemem, onu açıklamam, hatta yazının amacını enine boyuna ortaya dökmem gerektiğini anlıyorum. Konuyu açıklığa kavuşturmak için söylemek istediğimi söyleyeceğim, gevezelik olarak değerlendirilse bile... Hiç değilse vicdanım rahatlayacak. İşte yanıtım:

III
Kanıtsız İddialar

"Hüküm" başlıklı yazım, insan yaşamının temel ve en yüksek düşüncesiyle, insan ruhunun ölümsüzlüğü inancının zorunluluğu ve değişmezliği düşüncesiyle ilgilidir. "Mantıksal bir intiharla" yaşamına son veren kişinin bu itirafının özünde yatan,

şu yargıdan çıkan zorunluluktur: İnsanın kendi ruhuna ve ruhun ölümsüzlüğüne inançsızlık doğal değildir, akıl almaz ve dayanılmazdır. Mantıksal intiharın formülünü bulduğumu açıkça ifade ettiğimi düşünmüştüm. İntihar eden kişinin ölümsüzlüğe inancı yoktu zaten, daha başta açıklıyor bunu. Kendi hayatının anlamsızlığı ve amaçsızlığı düşüncesiyle ve çevresini kuşatan insanların bağnazca suskunluğuna duyduğu nefretle adım adım yeryüzünde insan varlığının tam anlamıyla saçmalık olduğu kaçınılmaz yargısına varıyor. Hayvanlara benzeyen ve az gelişmiş bilinçlerine, sık sık bedensel isteklerine göre hareket eden insanların ancak, yaşamayı *kabul edecekleri gerçeği* bir güneş gibi önünde beliriyor. Onlar hayvan gibi yaşamaya razılar, yani "yemek, içmek, uyumak, yuva kurmak, çoluk çocuk sahibi olmak için..." Gerçi işkembesini doldurmak, boşaltmak, uyumak, yumuşak bir koltukta oturmak bir süre kişiyi yeryüzüne çekecektir; ancak üstün kişileri değil. Öte yandan bu üstün örnekler dünya üzerinde egemenliklerini sürdürüyorlar ve her zaman sürdürmüşlerdir; süre tamamlandığı zaman milyonlarca insanın peşinden gitmesiyle sonuçlanacaktır bu süreç. Büyük söz, büyük düşünce ne anlama gelir? (İnsanoğluna hava gibi gerekli olan) bu sözü, bu düşünceyi ilk kez zavallı, önemsenmeyen, hiçbir değeri olmayan, sürekli ezilen, baskı altında tutulan ve bu izlenme ve unutulmayla bu dünyadan geçip giden insanlar kullanmışlardır. Ama sözler ve düşünceler ölmez, iz bırakmadan silinip gitmez, hiçbir zaman kaybolmaz, yeter ki bir kez daha söylensin! Bu bile insanoğlu için ne kadar şaşırtıcıdır! Bir sonraki kuşak ya da yirmi otuz yıl sonra belki de üstün bir düşünce herkesi, her şeyi saracak ve peşinden sürükleyecektir. Ne milyonlarca insan, ne maddesel güçler, ne göründüğü kadarıyla korkunç ve değişmez olan para, ne kılıç, ne kudret, sadece önceleri fark edilmeyen o düşünce, insanoğlunun en önemsizinin düşüncesi kazanacaktır zaferi. Bay N.P. Günlüğümde bu itirafın yayınlanmasının "gülünç ve acınası biçimde anakronizme" hizmet ettiğini yazıyor (kime, neye hizmet ediyor?), çünkü "'demirden', katı anlayışlar ve pozitif düşünceler çağıdır; 'ne pahasına olursa olsun yaşamak' sancağını elinde tutan bir çağdır." Böyle diyor. (Evet, evet, demek bu yüzden zamanımızda aydın sınıf

arasında intihar olayları bu kadar arttı!) Bu "demir"in, zamanı geldiğinde kimi düşünceler karşısında –"demirden anlayışla" aklını bozmuş baylara başlangıçta bu düşünce her ne kadar önemsiz görünse de– tüye dönüşeceğini Bay N.P.'nin ve ona benzeyenlerin inanmalarını isterim. Geleceğimiz için, hem de çok yakın geleceğimiz için bizleri bekleyen en büyük tehlikelerden biri –biraz ilginç, kişisel ön saptamam olacak bu– Rus aydın zümresinin çok geniş çoğunluğunda insan ruhuna ve ruhun ölümsüzlüğüne derin inançsızlığın gitgide artarak iyice yerleşmesidir. Dahası, bu inançsızlığın bir inanç halini alarak güçlenmesidir (yine de bu inanç fazla yoğun değildir), ama insan varlığının bu yüce düşüncesine karşı bu garip umursamazlık her yerde kökleşiyor, bazen bu kayıtsızlık alaylara kadar varıyor; bu tavrın bizde hangi yasalara göre, nereden çıktığını da Tanrı bilir, salt bu yüce düşünceye değil, yaşamsal olan her şeye, yaratan, besleyen, onu sağlıklı kılan hayatın gerçekliğine, çürümüşlüğü, kokuşmuşluğu ortadan kaldıran her şeye karşı güçleniyor bu ilgisizlik. Bu duyumsamazlık Avrupa uluslarıyla karşılaştırdığımızda bugün handiyse Rus karakter özelliği olup çıkmıştır. Bu aymazlık Rus aydın zümresine gireli uzun zaman olmuştur ve çok yıkıcı etkisi olduğuna da kuşku yoktur. Yüce düşünceler olmadan ne insan, ne de ulus ayakta kalabilir. Dünya üzerinde *tek* yüce düşünce, insan ruhunun ölümsüzlüğü düşüncesidir, çünkü kişioğlunu canlı tutabilen, yaşamın içindeki diğer bütün büyük düşüncelerin *tek kaynağı budur, salt bu düşünceden fışkırırlar.* Bu konuda benimle tartışabilirler (yani yeryüzündeki bu yüce kaynağın tek olduğu üzerine), ancak tartışmaya girmeyeceğim ve düşüncelerimi bir kanıta dayandırmadan ortaya dökeceğim. İnsan bir kalemde düşüncelerini açıklayamaz, iyisi mi yavaş yavaş gitmeli... İleride zamanımız olacak.

Benim intiharcı, bir kere düşüncesinin, başka deyişle kendini öldürmeyi kaçınılmaz görmesinin tutkulu sözcüsü, bununla beraber ne umursamaz, ne de katı bir insandır. Gerçekten acılar çekiyor, çırpınıyor, sanırım bunu az önce açıkça dile getirdim. Onun için apaçık olan, yaşamanın olanaksızlığıdır; haklı olduğunu, bunu çürütmenin asla mümkün olmadığını çok iyi biliyor. Önünde karşı konulmaz biçimde en büyük, en yaşamsal so-

runlar duruyor: "O, hayvan gibi yaşamanın iğrençliğine, anormalliğine, insanoğlu için yetersiz olduğu bilincine vardığı zaman, yaşamanın ne anlamı olur ki? Bu durumda onu dünyaya bağlayacak ne gibi bir gerekçe olabilir?" Evet bu sorulara yanıt bulamıyor ve bunu da çok iyi biliyor, çünkü onun deyişiyle, "bütünün uyumunun" var olduğu bilincini kavradığı halde: "Ama bunu anlamıyorum" diyor. "Asla anlayacak gücüm yok, bu uyuma katılmayacağım, bu artık kaçınılmaz ve kendiliğinden çıkıyor." İşte, bu açıklık onu hızla bu sona yaklaştırıyor. Felaket neredeydi, nerede yanılmıştı peki? Felaket salt ölümsüzlük inancını yitirmesindeydi.

Ama o, coşkuyla uzlaşmanın peşinden gidiyordu (yani yaşadıkça arıyordu, acılar çekerek arıyordu); bunu "insan sevgisinde" bulmayı istiyordu: "Ben değil, böylece insanlık mutlu olacaktır belki de ve zamanla o yüce uyuma ulaşacaktır. Bu düşünce beni dünyaya *bağlayabilirdi*" diye kaçırıyor ağzından. Hiç kuşkusuz soylu bir düşüncedir bu; gönül yüceliğiyle dolu ve acı verici, ama tartışılmaz inanç, insanoğlunun yaşamının aslında kendisi gibi anlık olması; yarın "uyuma" erişildikten sonra (ulaşılacak bir hayal olduğuna inanıyorsa) insanoğlunun yine kendisi gibi, tutucu doğa yasalarının zorlamasıyla, üstüne üstlük bu hayale erişene kadar uğradığı nice acılardan sonra *hiçliğe* dönüşmesidir –işte bu düşünce ruhunu tümüyle alt üst ediyor, ama asıl insanlığa duyduğu sevgi nedeniyle isyan ediyor; insanlık adına onu yaralıyor –düşüncelerin yansıması yasasına göre– insanlığa duyduğu sevgiyi onun içinde yok ediyor. Ailelerde buna benzer olaylar çok yaşanmıştır: Açlıktan kırılan bir ailede, çocuklarının ıstırabı dayanılmaz duruma geldiğinde, anne babanın bu *dayanılmaz acı* karşısında çok sevdikleri çocuklarından nefret ettikleri sıkça görülmüştür. Ayrıca, iddia ediyorum, acı çeken insana yardım etmede ya da yararlı olmada, acısını hafifletmede tam anlamıyla aciz kalan bilinç, aynı zamanda siz bu insanın acısına kesin olarak inanıyorken, yüreğinizdeki *insan sevgisini kine bile dönüştürebilir*. Demirden düşüncenin ardından giden beyler inanmazlar buna, üstelik asla kavrayamazlar: Onlar için insan sevgisi ve mutluluğu ucuz şeylerdir; öteden beri de üzerinde pek düşünmeye değmeyeceği yazılmış çizilmiştir. Niyetim on-

lara kesinlikle gülüp geçmek şimdi: İnsan sevgisinin tamamıyla akıl almaz, anlaşılmaz, *hatta insan ruhunun ölümsüzlüğü genel inancını taşımıyorsa dayanılmaz* olduğunu belirtiyorum (*şimdilik* yine kanıt göstermeden). İnsandan ölümsüzlük inancını çekip alanlar, hayatın yüce amaçları bakımından bu inancı "insan sevgisiyle" değiştirmeye çaba gösteriyorlar, diyorum ki, onlar kendi kendilerine parmak kaldırıyorlar, çünkü insan sevgisi yerine, inancını kaybedenin yüreğine yalnızca kin tohumları serpiyorlar. Demirden düşünce ukalaları bu savlarıma varsın omuz silksinler. Ama bu düşünce onların bilgeliğinden de bilgedir. Bu düşüncenin zamanı geldiğinde insanlığın aksiyomu olacağına kesin inanıyorum. Gerçi şimdilik bir temele dayanmadan konuşuyorum.

İnsan sevgisinin *gerçekte düşünceler gibi* var olduğunu ve bunun insan zekâsı için en erişilmez düşüncelerden biri olduğunu cesaretle vurguluyor ve iddia ediyorum. Özellikle düşünce olarak. Bu sevgiyi yalnız tek duygu boşa çıkarmaz. Bu duygu, salt insan ruhunun ölümsüzlüğü genel inancında mümkündür (yine kanıtsız...).

Sonuç olarak, ölümsüzlük düşüncesinin yitirilmesiyle intihar, gelişimleri içinde hayvanların az üstüne çıkan her insan için bile kesin ve kaçınılmaz bir zorunluluk oluyor. Oysa ölümsüzlük düşüncesi sonsuz yaşam sunarken, insanoğlunu daha bir toprağa bağlar. Burada bir çelişki var gibi görünüyor: Hayat çoksa, başka bir deyişle, dünyanın dışında da ölümsüzse, o halde şu yeryüzü yaşamına böylesine değer vermek niçin? Oysa tersi bir durum ortaya çıkıyor, çünkü insanoğlu kendi ölümsüzlüğüne olan inancıyla yeryüzünde kendi mantıksal amacına ulaşmaktadır. Ölümsüzlüğe inanç yitirildiğinde kişinin dünyayla bağı kesilir, kopar, daha bir zayıflar, çürür; hayatın yüce anlamının yitirilmesi (sadece bilinçsiz acı biçiminde hissedilse de) kuşku yok ki kişiyi peşinden intihara sürüklüyor. Buradan ekim yazımdan çıkarılabilecek ahlak dersi şu olabilir: "İnsanoğlunun var olması için ölümsüzlük inancı gerekiyorsa, o halde bu inanç insanın doğal hazinesidir, eğer böyleyse insan ruhunun ölümsüzlüğü *hiç kuşkuya yer olmayacak biçimde vardır.*" Özetle, ölümsüzlük ülküsü yaşamın kendisidir, gerçek yaşamdır, hayatın kesin reçetesi

ve insan için gerçeğin ve kusursuz bilincin ana kaynağıdır. İşte, yazımın amacı buydu ve yazımı okuyan herkesin bunu anlayabileceğini düşünmüştüm.

V
Gençlik Üzerine

Çağımızda büyük sorunlarla hiç uğraşmayan insanların da intihar ettiklerini söyleyecekler; bununla beraber görünüşte hiçbir neden yokken gizemli biçimde kıyıyorlar canlarına. Gerçekten çok intihar olayıyla karşılaşıyoruz (çok olması yine de bir muamma), dıştan baktığımızda hiçbir nedeni olmayan, maddi yetersizliğin, kırık aşk acılarının, kıskançlığın, hastalığın, hipokondrinin ya da bir cinnetin sonucu olmayan, sebebini ancak Tanrının bileceği tuhaf, giz dolu bir yığın intihar... Çağımızda bu tür olayların nedense bir çekiciliği var ve görmezden gelemeyeceğimiz kadar hızla yayıldığından, çok insan için endişe verici bir sorun haline gelmiştir. İntihar olaylarının elbette ayrıntılarına girmeyeceğim, zaten yapamam. (İntihar olaylarıyla ilgili pek çok mektup alıyorum. Bu konuda neler düşündüğümü, nasıl bir açıklama getireceğimi öğrenmek istiyorlar.) Bununla beraber kuşkusuz inanıyorum ki genellikle, doğrudan ya da dolaylı olarak bu kişiler, tek ve aynı ruhsal hastalıktan, içlerinde o yüce var olma düşüncesinin olmamasından canlarına kıymaktadırlar. Bu anlamda çağdaş Rus hastalığı haline gelen ilgisizliğimiz, umursamazlığımız insanlarımızı içten içe kemirmektedir. Gerçektir, günümüzde dua eden, kiliseye giden kimi insan, ruhun ölümsüzlüğüne inanmıyor; daha doğrusu inanmak şöyle dursun, hiç mi hiç düşünmüyor. Gelgelelim hiç de katı düşünceli değil, ne sürü gibi yaşıyor, ne de düşkün bir hayat sürüyor bu tip. Oysa tek bu inançtan, az önce vurguladığım gibi, hayatın yüce anlamı ve yaşama isteği doğuyor. Ah, yine söylüyorum, hiçbir düşüncenin ardından gitmeden, hayatın yüce anlamından yoksun, basitçe hayvan gibi –bayağılık anlamında– yaşamak isteyen çoktur; ama meselenin en ilginç tarafı, görünüşte son derece kaba saba, hatta ahlaksız olmalarına rağmen pek farkında olmadan

hayatın yüce anlamına ve amacına uzun zamandır özlem duymalarıdır. Bu insanların yemeğe, kulebyaka'lara[1], cins küheylanlara, sefahata, rütbelere mevkilere, karşılarında el pençe divan duranlara, uşaklara düşkünlükleri nedeniyle değildir sıkıntıları. Bu tipler görünüşte *nedensiz*, ama mutlaka bir tasadan dolayı beyinlerine kurşunu sıkıverirler; bilinçsizce olmakla birlikte hiçbir yerde bulamadıkları yaşamın yüce anlamına duydukları özlemden yaparlar bunu. Ayrıca bu insanlardan bir kısmı önce rezilce, alçakça bir skandal çıkararak öldürür kendini. Ah, çoğuna baktığımızda, "hayatın yüce amaçlarına duydukları özlemden" canlarına kıydıklarına inanmak kuşkusuz güçtür. "Evet onlar ne bir amaç düşünmüşler, ne de lafını etmişlerdir, yaptıkları sadece 'alçaklıktır'". İşte genel kanı budur! Diyelim ki hiç düşünmedi, alçaklık yaptı: Kesin olarak bilebilir misiniz, bu yüce özlemin, toplum yaşamında bazen hangi dolambaçlı yollarla yüreklere nüfuz ettiğini ve bulaştığını? Düşünceler havada uçuşur, ama mutlaka kuralına göre; düşünceler çok güç sezinlediğimiz yasalara göre var olurlar ve yayılırlar; düşünceler bulaşıcıdır; yaşamın genel havası içinde, yalnızca çok kültürlü ve gelişmiş beyinlere ulaşan bazı düşüncelerin, kaygıların ya da özlemlerin eğitim düzeyi düşük, kaba ve hiçbir zaman hiçbir şeye ilgi duymayan kişilere bulaşabileceğini ve ruhunu etkisi altına alacağını bilir misiniz? Bana belki de hayatın deneyimlerinden geçmemiş gençlerin, hatta çocukların bile günümüzde intihar ettiklerini söyleyecekler. Şu gençliğimizin, bizde hayatın yüce anlamının olmamasından acılar çektiğine ve bunu özlediğine gizli bir inancım var. Ailelerimizde hayatın yüce amaçlarına ilişkin bir tek söz ağza alınmaz; ölümsüzlük düşüncesine, bırakın kafa yormayı, sık sık yergisel yaklaşırız; çocukluğumuzdan beri böyledir, anne babalar özellikle böyle yetiştirirler.

Geçenlerde usta yazarlarımızdan biri görüşlerime karşı çıkarak: "Bizde aile denen şey hiç yok!" demişti. Yazık ki bir bakıma gerçek bu: Hayatın yüce amaçlarına karşı o bilinen genel kayıtsızlığımızın, ülkemizin belirli kesimindeki ailelerimizi sarstığına kuşku yoktur. Genç kuşağımızın, kendi ülkülerini ve hayatın yüce anlamını kendisi arayıp bulmak duru-

1 Et ve balıkla yapılan börek.

munda kaldığı en azından apaçık ortadadır. Ancak bu gençliğin toplumdan yalıtılması ve kendi haline terk edilmesi korkutucudur. Zamanımızda, hayatımızın bu çetin döneminde çok, ama çok ciddi, önemli bir sorundur. Gençliğimiz onu hayatın yüce anlamına ulaştıracak kurtarıcı ışığı hiçbir yerde bulamayacak duruma getirilmiştir. Gençlik bugün aklı başında insanlarımızdan ve genelde önderlerinden bunu alabilir; yine söylüyorum, ortada sadece yergisel bakış açısı vardır ve asla *olumlu* yanı yoktur, yani neye inanmak, neye saygı duymak ve tapmak, neye yönelmek... işte gençliğimize gerekli olan budur, en çok bunu istemiş ve her zaman istemeye devam edecektir! Oysa aile ve okul çevresinde doğru öğütlerden bir şeyler gençliğe aşılanabilseydi, yine ailede de, okulda da buna ilgisiz kalanların pek çoğu, pratik ve gündelik yaşamın çekici yanlarından ve amaçlarından çok buna eğilim gösterirdi (istisnaları olur tabii). Gençler 6 Aralıkta Kazan Meydanında, en azından *Moskovskiye Vedomosti*'nin dikkat çektiği *olaylara* baktığımızda, birkaç işini bilen madrabazın elinde kuşku yok ki "kamçılanan sürü" durumuna düşürülmüştür; bu olaydan ne çıkmış, ne elde edilmiştir? Sonrasını bilemem. Burada elbette bir pislik, başkasının sesiyle kötü niyetli, ahlaksızca maymun tarzı bir öykünme söz konusudur; ne var ki gençleri yüce ve güzel şeyler adına, en büyük amaçlar için şaşırtıcı bir özveri adına topladıklarına inandırarak bir araya getirebilmişlerdir. Bazı gençlerde buna "kendi ülküsünü arama" diyelim, ama bu gençler geriye kalanlar üzerinde egemenlik kurarak onları peşlerinden sürüklüyorlar, bu apaçık ortadadır. Ülkülerinin bu denli çarpık oluşunda şimdi kim suçlu peki? Elbette kendileri, ancak suç sadece onlarda değildir. Kuşku yok ki onları kuşatan günümüz gerçekliği, yaşamsal ve gerçek olan her şeyden çarpık biçimde kopuştan ve en basit konuları bile anlamada gösterdikleri yeteneksizlikten onları kurtarabilirdi, ama işin asıl önemli olan yanı, Rus yurdunun büyük eleştirmenleri havasında gönençli bir huzurla son günlerini yaşayan, halkından uzun zamandan beri bağlarını koparmış "babalarını" bile dehşete ve şaşkınlığa düşürecek şekilde genç kuşağımızda köklerinden, halkın gerçeğinden bir kopma sürecinin baş-

ladığıdır. İşte ders – aileye de, okula da, sırtı pek, dediğim dedik eleştirmenlere de ders: Şimdi onlar *kendi sonuçlarını* öğrenemeyecekler ve sırtlarını dönecekler; ama suçu yine *kesin olarak* babalarda bulmak doğru mu? Kendileri de o özel, kaçınılmaz yasaların ve zamanımız çarlığının büyük reformlarına kadar Rus aydın zümresinin neredeyse iki yüzyıldır tepesinde dikilen yazgının ürünleri ve sonuçları değil mi? Hayır, iki yüzyıldır toprağından ve *her işten* kopmaya sürüklenmeleri boşuna değildir. Suçlamakla bir yere varılmıyor, çarelerini aramak ve ilacını bulmak gerek. Bence bir çıkış yolu var: Evet, ilacı halkta, onun kutsal değerlerinde ve onunla kaynaşmadadır. Ancak buna ilerde değineceğim. Ben ve Günlük bir bakıma bu çıkış yollarını göstermek için girişmiştir bu işe, bir ölçüde katkı sağlayacağına inanıyorum.

V
İntihar ve Kibir Üzerine

Şu Bay N.P.'nin işini bitirmemiz gerekiyor. Onun "yaradılışında" olanların başına ne gelmişse ona da aynısı gelecek: Onlar açıklığı övmek yerine küçümsemeye daha isteklidirler. Bir başka mesele de şudur: "Biz bunu anlamıyoruz, demek ki çok derin!"

Benim intiharcımın "düşüncelerinin" yarı çıldırmış bir insanın sayıklaması olduğunu ve "*çoktan beri de bildiğini*" söylüyor. Bu "yargıların" yazım çıktıktan sonra ona "bildik" geldiği düşüncesindeyim ben. "Yarı çıldırmış insanın sayıklaması" olayına gelince (Bay N.P.'ye ve benzerlerine aşina mı geliyor yoksa?), evet, bu hezeyan, başka deyişle intiharın kaçınılmazlığı sonucuna varma, birçokları için, Avrupalılar için bile bir çeşit son buluştur. Ben "bilimin son buluşunu" açıkça, herkesin anlayabileceği biçimde, fazla ayrıntıya girmeden, ama salt bunu yalanlamak için vurguladım, ne fikirle, ne de mantıkla, çünkü akıl yürütmeyle çürütülemez (yalnızca Bay N.P.'yi değil, kim olursa, bu "deli sayıklamasını" mantıksal olarak çürütmeye davet ediyorum), evet, mantıkla değil, ama

o inançla, insan ruhunun ölümsüzlüğüne inancın gerekliliği sonucuna vararak; bu inancın yeryüzünde canlı bir yaşamın –sağlığın, sağlam düşüncelerin ve yargıların– tek kaynağı olduğuna inanarak...

Sonuçta çok gülünç bir durum çıkıyor ortaya. Ekim sayısında göçmen kızın intiharından söz etmiştim: "Pamuğa kloroform dökmüş, yüzünü bağlamış ve yatağına uzanmıştı. Böylece öldü. Ölmeden önce şu notu bırakmıştı: 'Uzun bir yolculuğa çıkıyorum. Eğer kendimi öldürmeyi başaramazsam, Cliquot kadehleriyle kutlasınlar yeniden dünyaya gelişimi. Eğer başarırsam tek dileğim, öldüğümden emin olarak beni gömmeleridir; yoksa toprağın altında tabutta uyanmak hoş olmaz, üstelik pek de şık olmaz.'"

Bay N.P. intihar eden şu "basit" kıza, kibri elden bırakmayarak sinirleniyor ve "davranışını hiç de ilgiye değer" bulmuyor. Son derece safça sorduğum "Bu intihar eden iki kişiden hangisi dünyada daha çok acı çekmiştir?" sorum için bana yükleniyor. Burada çok gülünç bir şey oluyor. Birden şöyle ekliyor: "Hayata dönüşünü ellerde şampanya kadehleriyle (ellerde olacak elbette!) *kutlamayı* arzulayan insanın bu hayatta pek *acı çekmediğini* söyleyebilirim; yaşam koşullarını hiç değiştirmeden, bu koşulları pek düşünmeden hayata sevinçle katılabiliyorsa böyle demeye hakkım var..."

Ne gülünç, ne saçma bir anlayış! Anlaşılan şampanya onun başını iyice döndürmüş: "Şampanya içen, demek ki acı falan çekmezmiş". İyi de, şampanyayı o kadar sevseydi, içmek için yaşamayı yeğlerdi, oysa yaşamına son vermeden önce şampanyadan söz ediyordu, yani işin şakaya gelir yanı yoktu; her halde öleceğini iyi biliyordu. Şans eseri ölmeyeceğine inanmıyordu; böyle bir olasılık onu sevindirmezdi, zira yeniden kendine gelmek, onun için yeni bir intihar girişimi demekti. O halde şampanyanın bir önemi yoktu burada, yani hiç de içme isteği falan değildi bu, bunu açıklamamız mı gerekir? Ölürken iğrenç, pis bir maskaralığı, çarpıklığı göstermek için şampanyadan söz etti. Evet, şampanyayı seçti, çünkü "yeniden hayata dönmesi" durumunda, bu tablodan daha iğrenç, daha kokuşmuş olanını bulamamıştı. Dünyada bıraktığı ne

varsa, bu pislikle aşağılamak, yeryüzü yaşamını lanetlemek, içine tükürmek ve bunu geride bıraktığı yakınlarına bildirmek için böyle yazmayı gerekli görmüştü. 17 yaşındaki bu zavallı kız neden böylesine hınç doluydu? (NB: 17 yaşındaymış, 20 değil, ekim yazımda yanlışlık yapmışım, bu olayla ilgilenenler beni uyardılar sonra.) Bu hınç, öfke kimeydi? Kimse onu incitmemişti, hiçbir gereksinimi yoktu, öldü, göründüğü kadarıyla hiçbir nedeni yoktu. Yalnız özellikle şu not, böyle bir anda çirkin, öfkeli bir sapkınlığa götürmesi (bu açık), hayatının bu çirkin davranışından ölçüsüz derecede daha temiz olduğunu, bu hırçın tavrının aşırı öfke olduğu düşüncesi uyandırmaktadır, tersine, korkunç acılar çeken bir ruh hali içinde bulunduğunu, yaşamının son anlarında düştüğü umutsuzluğu göstermektedir. Nedenini bilmeden, uyuşukluğun getirdiği can sıkıntısıyla yaşamına son verseydi, o zaman bu maskaralığı yapmazdı. Bu ruh durumunu insancıllığına yormak gerek. Burada apaçık bir ıstırap vardı ve acılar çekerken kesinlikle tinsel bir tasadan, özlemden öldü. 17 yaşında bu duruma gelmeyi nasıl başarmıştı? İşte, zamanımızın dehşet verici sorusu budur! Tasadan (çok erken bir tasadan), amaçsız, boş bir hayat yüzünden, baba ocağında çarpık kuramların, hayatın yüce anlamı ve amacı üzerine yanlış anlayışların öğretilmesi, ruhun ölümsüzlüğü inancının bile bile yüreğinden koparılması sonucu bu genç kızın canına kıydığını vurgulamaya çalıştım. Sözlerim bir varsayım olsun varsın; bu amaçla değil de, Bay N.P.'nin düşündüğü ve varsaydığı gibi, sırf bu çirkin notu bırakmak için mi ölmüştü? "Kimse ölüsünden tiksinilmesini istemez." Ne kadar şık olursa olsun, insanın kendi canına kıyması ciddi iştir, intihar salgını aydın zümrede daha sık görülüyor, bıkmadan usanmadan sürekli araştırılması ve izlenmesi gereken yaşamsal bir konudur. Bir buçuk yıl kadar önce Adalet Bakanlığında görevli bilgili, yetenekli bir zat, intihar edenlerin, ölmeden on on beş dakika önce bıraktıkları bir yığın mektup ve not göstermişti bana. 15 yaşındaki bir kızın iki satırlık notunu hatırlıyorum: Faytonda giderken kurşunkalemle kargacık burgacık yazılmış bir not aklımdan hiç çıkmıyor; gideceği yere varmadan kızakta kalbine tabancayla ateş ederek hayatına son vermiş.

Bay N.P. gibi biri bile bu ilgiye değer mektup yığınlarını ayrıntılı inceleseydi belki de yüreğinde bazı değişimler olur, dert sıkıntı bilmeyen kalbine bir kuşku saplanırdı diye düşünüyorum. Ama bilemem. Ne olursa olsun bu tür olaylara öyle kibirle değil, insancıl açıdan yaklaşmak gerekir. Bu olaylarda suçlu olan belki de bizleriz ve hiçbir demirden düşünce, zamanı ve süresi geldiğinde dingin ve kibirli yaşantımızın acıklı sonuçlarından bizleri kurtaramaz.

Bu kadar yeter. Sadece Bay N.P.'ye değil, çok kişiye yanıt vermiş oldum böylece.

İkinci Bölüm

I
Çocuk Yaşamından Bir Anekdot

Unutmamak için anlatıyorum

Petersburg'un epeyce uzak bir köşesinde bir anne ile, 12 yaşında bir kızın öyküsü bu. Aile varlıklı değil, ancak annenin bir işi var, geçimlerini sağlıyor, kız Petersburg'da okula gidiyor. Her gün okula Gostino Dvor yönünden evlerinin bulunduğu semte kadar çalışan halk tipi yolcu arabasıyla gidip geliyor. Bu toplu taşıma aracı belirli saatlerde günde birkaç kez Petersburg'un dış semtlerine yolcu taşıyor.

Bundan iki ay önce güneşli günler geride kalmış, ansızın kış bastırmıştı, ısı birkaç derece düşmüştü. İşte böyle soğuk günün birinde akşamüzeri anne kızına:

"Saşa kızım!" diyor. "Kaç akşamdır farkındayım, derslerini pek çalışmıyorsun sanki; yoksa derslerini iyice belledin mi?"

"Ah, anacığım, bu kadar endişelenme, çalıştım, bütün hafta çalıştım, merak etme!"

"Öyle diyorsan öyledir kızım."

Ertesi gün Saşa okula gider. Akşam saat altıya doğru Saşa'yı her zaman evinin önüne kadar getiren görevli, arabasından atlayarak, "anneye" kızının yazdığı şu notu veriyor:

"Sevgili anneciğim, bütün hafta kötü bir kız oldum. Üç zayıf not aldım, sana hep yalan söyledim. Eve dönmeye utanıyorum, artık dönmeyeceğim; elveda sevgili anneciğim, beni bağışla! Senin Saşa."

Annenin düştüğü dehşeti tahmin edersiniz kuşkusuz. Hemen Saşa'yı bulmak için kendini sokağa atıyor. Ama nerede bulacaktı, nasıl? Onlara yakın ilgi gösteren bir tanıdıkları sabaha kadar da olsa, kente inip Saşa'nın okuldaki yakınlarından soruşturulmasını öneriyor. Saşa pişmanlık duyup bir süre sonra döndüğünde, annesini bulamayınca yine kaçarsa? Anne evde kalıp, iyi kalpli adamın yakın ilgisine güvenmek zorundadır. Kızı sabaha kadar bulamadıkları takdirde durumu hemen polise bildireceklerdi. Anne evde kalırken ne korkunç saatler geçirmişti kim bilir! Bu saatleri anlatmıyorum, tersi zaten düşünülemez.

Anne olayı şöyle anlatmıştı: "Evet, saat ona doğru birden karda tanıdık ayak sesleri duydum, sonra merdivenlerde ve avluda... Kapıya fırladım. Saşa karşımdaydı!

'Anacığım, ah, sevgili anacığım, sana geldiğim için ne kadar mutluyum!'"

Kadın avuçlarını açıp yüzüne götürmüş, sonra yorgun, bitkin kendini yatağa atmıştı, öylesine yorgun, öylesine bitkin!. Tabii ilk çığlıklar, sorular... Anne kızını kırmamaya özen göstermişti.

"Ah, anacığım, dün sana derslerim hakkında yalan söyledikten sonra karar vermiştim; okula gitmeyecek, eve dönmeyecektim, çünkü okula gitmeyeceğime göre, gidiyorum diye seni nasıl kandırabilirdim?"

"Bunu nasıl düşünebildin kızım? Ah, yanımda değil, okulda değil, nerede kalırdın?"

"Sokaklarda diye düşünmüştüm, gündüzleri hep sokakta dolaşırdım. Gocuğum sıcak tutuyor, çok üşüyünce de pasajlara girerim, yemek yerine her gün bir ekmek alırım, su o kadar önemli değil, nasıl olsa kar da var. Sadece ekmek bana yeter. 15 kapiğim var, ekmeğe üçer kapik, beş gün yeterdi."

"Ya sonra?"

"Sonrasını bilmiyorum, hiç düşünmedim."

"Peki geceleri, geceleyin nerede kalacaktın?"

"Gece mi? Bunu düşündüm. Karanlık çöker çökmez her gün demiryoluna, oraya, uzaklara, kimselerin olmadığı, bir sürü vagonun bulunduğu gara gitmeyi düşündüm. Hareket halinde olmayan bir vagona çıkardım, sabaha kadar içinde uyurdum.

Gittim de. İstasyonun bir ucuna kadar yürüdüm, kimsecikler yoktu, o tarafta vagonları gördüm, bazıları hareket etmeyecek gibi görünüyordu. Kimseler görmeden birine çıkayım dedim. Ayağımı atmıştım ki birden istasyon bekçisi bağırdı:

'Hey nereye çıkıyorsun. Bu vagonlarla ölü taşınıyor.'

"Bunu duyar duymaz yere atladım, baktım bana doğru yaklaşıyor– 'Burada ne arıyorsun?' dedi. Adamdan bir an önce uzaklaşmalıydım, kaçarken ardımdan bir şeyler söyledi. Hızla yürüdüm, çok korkmuştum. Caddeye çıktım, yürürken bir ev gördüm, kocaman bir ev, taştan, inşaat halinde, sadece tuğlaları örülmüş, etrafı da çitle çevriliydi. Ne yapıp ne edip oraya girmeyi düşündüm, kimseler görmezdi, karanlıktı. Yan sokağa saptım, pencere boşluklarına tahta çakmışlar, ama girecek bir yer arıyordum. Çukur gibi bir yerden girdim, topraktı, sokuldum, duvarlara tutuna tutuna köşeye yürüdüm, burada tuğla ve tahtalar istif edilmişti. Tahtaların üzerinde uyuyabilirdim. Öyle de yaptım. Birden bir ses duydum; biri fısıltı halinde konuşuyordu. Doğruldum, uzak köşede sessizce konuşmalarını dinledim, oradan beni izliyorlar gibi geldi. Çok korkmuştum, aynı yoldan koşarak uzaklaştım, dışarı fırladım; arkamdan bağırıyorlardı, kaçmayı başarmıştım. Oysa evin boş olduğunu sanmıştım.

Dışarı çıkar çıkmaz birden nefesim tıkandı. Ah, öyle yorulmuştum ki! Caddede dolaşmaya başladım, insanlar da dolaşıyorlardı, saatin kaç olduğunu bilmiyordum. Nevski Bulvarına çıktım, Gostiniy yakınlarında dolaşıyordum; bir yandan da ağlıyordum. 'Ah, bir hayırsever geçse de, şu zavallı, yatacak yeri olmayan kıza acısa!' diye düşünüyordum. Ona itiraf ederdim, o da bana 'Hadi, bizim eve gidelim' derdi. Hep bunları düşünüyordum, yürüyor, bir yandan etrafıma bakıyordum. Bizim arabanın durduğunu gördüm, bu son seferi olacak, çoktan gittiğini sanmıştım. 'Ah, anneme gitmek istiyorum!' dedim. Arabaya bindim. Anacığım sana kavuştuğum için ne kadar sevinçliyim! Seni bir daha aldatmayacağım, derslerime çok iyi çalışacağım, ah anacığım, anacığım!"

Anne: "Kızıma soruyorum" diye hikâyesine devam ediyor. "Yoksa Saşa, okula gitmemek, sokaklarda yaşamak için mi bunları uydurdun?"

"Dinle anneciğim, burada aynı benim gibi bir kızla arkadaş oldum, çok oluyor, ama başka okula gidiyor. İnanır mısın, neredeyse hiç okula gitmiyor. Evde de okula gittiğini söylüyormuş. Bana da okulun can sıkıcı olduğunu, sokağı çok eğlenceli bulduğunu söylemişti. 'Evden çıktığım gibi, hemen sokağa kendimi atıyorum' diyor. 'İki hafta okula uğramadım, vitrinlere, mağazalara bakıyorum, pasajlarda dolaşıyorum, ekmek yiyorum, evde olmam gereken saate kadar böyle dolaşıyorum.' Bunları öğrendikten sonra 'Ben de böyle yapacağım' diye düşündüm, okul da beni sıkmaya başlamıştı. Düne kadar yapamamıştım, bildiğin gibi dün sana yalan söyledim ve kararımı verdim."

Bu küçük olay gerçek. Annesi elbette şimdi önlemlerini almıştır. Bana anlattığında Günlükte yer vermemin iyi olacağını düşündüm. Bana kuşku yok ki tam bir *incognito*[2] koşuluyla izin verdi. Mutlaka şimdi itirazlar yükselecek: "Bunlar tek tük olaylardır, kız biraz aptal olduğu için böyle davranmıştır vs..." Hayır, kızın asla aptal olmadığını biliyorum. İlk çocukluklarını geçmiş, ama daha ergenlik çağına gelmemiş bu varlıkların insanı hayretler içinde bırakan hayaller kurduklarını, kararlar aldıklarını biliyorum. Bu yaş (12-13) olağanüstü ilginçtir; hele kız çocuklarında erkeklere göre daha ilginçtir. Bir erkek çocukla ilgili bir olay hatırlıyorum: Dört yıl önce olmuştu, gimnazyumun birinden Amerika'ya gitmek üzere kaçan ve kentten epeyce uzaklaştıktan sonra tabancalarıyla birlikte yakalanan üç öğrenciyi gazetelerden hatırlarsınız. Gerçekte bir ya da iki kuşak önce genç insanlarımızın kafalarında, bugünün gençlerinde olduğu gibi hayaller, fanteziler uçuşur dururdu, ama günümüz gençliğinin kuşku ve düşünceleri pek uzun sürmüyor, birden karar verebiliyor. Eskiden bir genç, Hoffmann ya da George Sand'ın, örneğin Venedik üzerine öykülerini okuduktan sonra, Venedik'e kaçmayı düşünmesine rağmen (böyle bir olay biliyorum), niyetini yine de gerçekleştiremez, yeminler ettirerek sırrını bir arkadaşına açardı; günümüz gençleriyse kafasına koyuyor ve hemen hayata geçiriyor. Gerçi geçmiş dönemin gençlerini bağlayan, anne babalarına, belli inançlara ve ilkelere duydukları bir sorumluluk duygusuydu. Zamanımızda bu bağlar ve duygular biraz zayıflamış-

2 İsmi gizleme, başka isim altında. (Latince)

tır. İster dış, ister iç etkilerden olsun davranışlarında bir sınır tanımazlık söz konusu. Belki de bu yüzden kafaları tek taraflı çalışıyor, ama bunların bir nedeni olduğu kuşku götürmez.

Burada önemli olan, aptallığın sonucu meydana gelen tek tük olaylardan asla olmamasıdır. Bir kez daha söylüyorum, bu çok ilginç yaş dönemi eğitimcilerimizin, "işleri olan" olmayan anne babaların yakın ilgisini gerektiriyor. Bunlar, yani bu korkunç olaylar ne kadar kolayca başlarına geliyor, üstelik kimin? Öz çocuklarımızın... Annenin anlattığı bu olayda şu bölümü gözlerinizde canlandırın bir: "Kız *birden* yorgun düşmüş, yürüyor, ağlıyor, harıl harıl yatacak yer arayan zavallı kız, kendisine acıyacak, evine alacak iyiliksever biriyle karşılaşmanın hayallerini kuruyor." Öyle hemen kolayca bulacakmış gibi, bizde her yer, sokaklar, varlıklı evler "iyilik sever insanlarla" sanki kaynıyormuş gibi, kızın aşırı saflığını ve henüz olgunlaşmadığını gösteren bu isteği bir düşünün! Ya sonra sabahleyin? *Utancını* itiraf etmek, bu yarınların yeteneği her şeyi içine atarken, *anılarla uyuşmak*, sonra da başka bir açıdan düşünüp durmak, düşünmek, ama çok değişik bir imgelemle, yavaş yavaş kendiliğinden; sonuna doğru da olayı tekrarlama isteği ve sonra da bütün geriye kalanları... Daha 12 yaşında bir çocuk! Tam bir bilmece! Evet, gerçekten tam anlamıyla bir giz... Okula gitmek yerine, mağaza vitrinlerini seyreden, pasajlarda dolaşan şu arkadaşı kız, bizimkine yol göstermiş midir? Daha önce buna yakın okumak istemeyen, *gezmekten hoşlanan* bir erkek çocuk duymuştum. (Başıboş gezinme alışkanlığı, Avrupalı'dan farklı oluşumuzu gösteren, sonra aşırı tutkuya dönüşen ve genellikle küçük yaşlardan itibaren ortaya çıkan, Ruslara özgü bir hastalıktır. Halkımızın bu tutku derecesindeki alışkanlığına ileride mutlaka günlüğümde yer vereceğim.) İşte, böylece *başıboş kız* çocuklarımızın da olduğunu görüyoruz. Diyelim ki burada şimdilik tam bir *masumiyet* var; cennet meleği de olsa, "iyilik ve kötülük anlayışından" yine de kaçınamaz, kıyısından olsun, hayallerle olsun bulaşır. Sokak zaten canlı, işlek bir okuldur. Önemli olan, tekrar tekrar söylüyorum: Asıl mesele, burada çok ilgiye değer bir yaş döneminin olmasıdır, bir yandan en çocuksu, dokunaklı masumluğu ve toyluğu içinde barındıran, öbür yandan da susuzluğa yakın

çabuk algılama yeteneği ve pek çok anne baba ve eğitimcinin görüşlerine göre bu çağda ortaya çıkması pek kestirilemeyen düşüncelerle ve imgelemle hızlı kavrayış yeteneği kazandıran bir yaş dönemi... İşte, bu birbirine zıt iki olgu, bu genç canların, birbirine benzemez iki yarısının birleşmesi, yaşamlarında son derece tehlikeli bir duruma yol açıyor.

II
Yakında Çıkacak "Svet" Dergisine Katılmam Üzerine Bir Açıklama

"Yazarın Günlüğü"nde (yine ekim sayısında) Profesör N.P. Vagner'in 1877'de çıkaracağı *Svet* [Işık] dergisiyle ilgili bir ilan yer almıştı. İşte bu ilan dergimizde çıkar çıkmaz, ileride bu dergi içinde yer alıp almayacağımı öğrenmek isteyenlerin sorularıyla karşılaştım. N.P. Vagner'in çağrısı üzerine *Svet* dergisine öykü verebileceğimi, katılımımın bununla sınırlı kalacağını ulaşabildiğim herkese bildirdim. Ama mektupların ardı arkası kesilmediğinden dergim aracılığıyla da bildirmem gerekiyormuş; bu mektuplardan, okurlarımda nedense *Svet* dergisine katılmamım ilanda belirtilenden daha geniş boyut alacağına değgin bir kanaat oluştuğunu görüyorum. Başka deyişle, tamamen *Svet* dergisine *geçeceğim*, yeni çalışmalara başlayacağım, eskisini genişleteceğim, katılımcı ya da genel yayın yönetmeni olmamakla birlikte, bu derginin mutlaka düşünceleri, amaçları ve tasarımlarıyla yakından ilgileneceğim kanısı oluşmuş.

Şunu özellikle belirtmek isterim: 1877 yılında sadece "Yazarın Günlüğü"nü yayınlayacağım, bu yıl olduğu gibi *bütün* yazarlık faaliyetim "Günlük" çerçevesinde olacaktır. *Svet*'in yayımına gelince, ne amaç, ne düşünce, ne de yayın yönetmeni olarak katılacağım bu dergiye. İleride yayın hayatına girecek bu derginin düşüncesi bile benim için tümüyle bilinmezdir, öğrenmek için ilk sayısının çıkmasını bekliyorum. *Svet* dergisine yakınlığım onunla ilgili ilk ilanın aradan uzun zaman geçmesine rağmen tek bir gazetede bile yayınlanmaması ve sadece "Yaza-

rın Günlüğü"nde çıkmış olmasındandır sanıyorum. Şurası kesindir ki başka bir dergiye öykü vermek, kendi dergini bırakmak ve o yayın organına geçmek anlamı taşımaz. En içten dileğim, Sayın N.P. Wagner'in bu girişiminin başarılı olmasıdır, bu dilek yalnızca kişisel beklentilerime ve dergisinde farklı, özgün yararlı bir şeyler görme inancıma dayanır; ancak *Svet* dergisi üzerine henüz ayrıntılı bir bilgiye sahip değilim. Bu dergi benim için şimdilik meçhul ve bildiklerim okur kitlesinin gazetelerden öğrendiklerinden öteye gitmiyor.

III
Şimdi Sorun Hangi Noktada

Yıl sona erdi, bu on ikinci sayıyla "Yazarın Günlüğü"nün ilk yılı bitiyor. Okurlarımdan övgü dolu mektuplar aldım; oysa dile getirmek istediklerimden yüzde birine bile yer veremedim; çok şeyi işin başından beri yeterince açık ifade edemediğimi gelen mektuplardan anlıyorum; hatta yanlış anlaşılmışım, kuşkusuz bunun suçlusu benim. Yetersiz de olsa bir şeyler anlatmayı başardım, bu yıl ele aldığım konulardan okurlarımın artık önümüzdeki yıl da Günlüğün eğilimini ve karakterini anlamış olacaklarını umut ediyorum. Günlüğün şimdilik belli başlı amacı, elimizden geldiğince ulusal manevi özelliğimizle ilgili düşünceyi açıklamak, günümüz gerçekleri içinde bu düşünceyi ortaya koymaktır. Bu anlamda Günlük sözgelimi 1876 yılında "Slav davası" olarak nitelendirdiğimiz ve ansızın yükselen ulusal ve halksal hareketimize geniş yer verdi. Önümüzdeki yıl da anlatacağız: Günlük her ayın siyasal olaylarını gündeme getirmek savında değildir; ancak günümüz siyasal olayları içinde daima milli ve halksal bakış açımızı saptamak ve dile getirmek çabası içinde olacaktır. Örneğin bu yılın "Slav hareketine" ilişkin yazılarımızdan okurlar, Günlüğün, bu davanın özellikle Ruslar için taşıdığı anlam ve önemini anlatma çabasında olduğunu; günümüzdeki önemine bakarak bizler için bu davanın salt Slavcılık açısından, yani sorunu siyasal olarak koymadığımızı anlamışlardır. Slavcılık –bir başka deyişle Rus

halkıyla ve kendi aralarında bütün Slav unsurların birleşmesi– sorunun siyasal yönüdür; yani sınırlar, bölgeler, denizler, limanlar, İstanbul vs... ile ilgili sorunlardır; gerçi bunların tümü hiç kuşkuya yer yoktur ki Rusya ve gelecekteki kaderi için çok önemli, en başta gelen sorunlardır; ancak bizim için Doğu Sorununun özü, ulusal bilinç içinde çözümlenmesi bakımından bunlarla bitmiyor tabii. Çok önemli olan bu sorunlar bir anlamda ikinci planda kalmaktadır artık, çünkü ulusal anlayışa uygun olarak, bütün bu davanın asıl ruhu, hiç kuşkusuz, tümüyle Doğu Hıristiyanlığının, yani Ortodoksluğun gelecekteki yazgısıdır. Halkımız ne Sırpları, ne Bulgarları tanır bilir; bağışlarıyla, gönüllüleriyle yaptıkları yardımlar ne Slavlar, ne de Slavcılık içindir, Ortodoks Hıristiyanların, din kardeşlerimizin İsa inancı uğruna, Türklerden, Allahsız Agaryanlardan[3] gördükleri vahşeti duydukları için, halkımız işte bir tek bunun için bu yılın hareketini başlatmıştır. Günümüzde ve gelecekte Ortodoks Hıristiyanlığının kaderi Rus halkının düşüncesini, İsa'ya hizmetini ve İsa için özveri ve kahramanlık isteğini içerir. Bu gerçek istek, halkımızda çok eski dönemlerden beri aralıksız yaşayagelen bu kutsal istek, halkımızın ve devletimizin karakter özelliği içinde bugünkü gibi hiçbir zaman büyük önem taşımamıştır. Moskova staroverleri örgütlendi, içlerinden (mükemmel) bir sağlık ekibi kurdular ve Sırbistan'a gönderdiler; oysa Sırpların starover olmadıklarını, bizlerle olduğu gibi dinsel bağ içinde bulunmadıklarını pekâlâ biliyorlardı. Burada asıl Ortodoks Hıristiyanlığın gelecekteki kesin yazgısına değgin bir düşünce, farklı zaman ve sürelerde olmakla birlikte tüm Doğu Hıristiyanlarının gelecekte bütünüyle birleşmesi umudu dile getirilmiştir; halkımızın Hıristiyanlara zulmeden Türklere karşı Hıristiyanlara yardım etmesi –gelecekte karşılaşılması muhtemel geçici inanç farklılıklarına rağmen– Sırpları kendisi gibi gerçek Hıristiyan saymış olmasındandır. Bu bakımdan bu özverinin tarihsel önemi vardır; bizde mutlu, yatıştırıcı düşünceler uyandırır ve Hıristiyanlığın kaderinde Rus halkının –zaman zaman yapay mezhep sürtüşmeleriyle dağınık havada görünmesine karşın– amaçlarının yattığı öncü işaretimizi de bir ölçüde doğrular. Halkımızda, tartışmasız,

3 Araplar.

Rusya'nın salt İsa'ya hizmet etmek ve *evrensel* Ortodoksluğunu gâvurlardan[4] korumak için var olduğu anlayışı doğmuş ve güçlenmiştir. Halktan biri size görüşünü doğrudan dile getiremiyorsa, iddia ediyorum, halkımızın arasında görüşünü tamamen bilinçli olarak söyleyecek çok kişi vardır, bu grup geri kalanlar üzerinde tartışmasız söz sahibi olacaktır. Söyleyebiliriz ki bu düşünce halkımızın yüzde doksanında bilinçlidir, aksi takdirde halkın duygularında kapalı kalırdı, öyleyse sadece bu açıdan baktığımızda Doğu Sorunu Rus halkınca doğru anlaşılmıştır. İşte beyler, işte bu çok önemli bir olgudur!

Eğer öyleyse, Doğu Sorununa bakış açımızı daha somut, elle tutulur bir şekle sokmamız gerekiyor. Köhnemişliğiyle ve gerçek ulusal düşüncelerini yitirmesiyle tamamen yapay ve doğal olmayan bir yapı haline gelen bazı Avrupa devletleri gibi, Rusya, değil eğitimiyle, zenginlikleriyle, kültürüyle vs... halkıyla ve halkın ruhuyla güçlü bir ülkedir. Daha uzun süre böyle olacağını sanıyorum. Ama halkımız, Slav, daha doğrusu Doğu Sorununu salt Ortodoksluğun yazgısı anlamında kavrıyorsa, o zaman buradan, bu davanın ne rastlantısal, ne geçici, ne de dış politik bir sorun olduğu, tersine, Rus halkının doğrudan ruhuyla ilişkili olduğu, dolayısıyla kesin çözüme varana kadar kesintisiz ve sürekli bir eylem olduğu apaçık görülür. Bu açıdan Rusya Doğu'ya ilişkin tutum ve taleplerinden artık vazgeçemez, hedeflerinden sapamaz, çünkü kendi kendini yadsımak anlamına gelir bu. Bu sorun bir süre için koşullara bağlı olarak, bazen farklı yönlere girmek *zorunda kalıyor* –istesek bile– emellerimize gem vurmaya ve bizleri koşullara boyun eğmeye zorluyor olsa da, bu sorun genelde Rus halkının yaşamının temeli gibi zamanla mutlaka ana hedeflerine, yani başka Ortodoks unsurlarla, Slav ayrımı yapmadan, bütün Ortodoks halkların İsa'da ve kardeşlik bilinci içinde birleşmesi hedefine ulaşmak zorundadır. Bu birleşme pekâlâ siyasal olmayabilir. Bu durumda sorunlar sözün tam anlamıyla Slav, yakın anlamıyla politik, (yani denizler, boğazlar, İstanbul vs...) olmak üzere, elbette asıl göreve aykırı düşmeyecek biçimde kendiliğinden çözülecektir. Böylelikle, bir kez daha söyleyelim, ulusal açıdan bu sorun kaçınılmaz ve kesintisiz bir nitelik almalıdır.

4 Müslümanları kastediyor.

Avrupa bu bakımdan ulusal ülkümüzü hiç anlamamakla, başka deyişle, ülkülerimizi kendi kıstaslarına göre değerlendirmekle, bizim fetihçi, saldırgan, toprak ele geçirme sevdalısı olduğumuzu ikide bir gündeme getirmekle, aslında bu işin yaşamsal önemini çok iyi kavradığını göstermektedir.

Avrupa için sorun hiç de bizim fetihçi olduğumuz, toprak ele geçirmekten başka bir düşüncemiz olmadığı falan değildir: Onun için önemli olan, geçmişte olduğu gibi, her zaman Slavlara arka çıkma niyetlerimizin sürekliliğidir ve asla bu tutumumuzdan vazgeçmeyecek olmamızdır. Şimdi bu gerçekleşiyor ve Slavlara yardım ediyorsak, Avrupa'nın gözünde bu, bütün ülkelerinin inandığı gibi, ona karşı yavaş yavaş Doğu'da yükselttiğimiz kaleye taş döşüyormuşuz anlamına geliyor; endişesi bu yüzden... Çünkü Slavlara destek vermekle, yüreklerinde Rusya'ya ve gücüne gitgide inancı yerleştirmekle kalmıyor, yol gösterici ışık gibi, Rusya'yı bütün Doğu'nun ve bütün Slavlığın merkezi gibi görmelerini sağlıyoruz. Avrupa'yı yatıştırmak için Rusya dürüstçe geri adım atmaya hazır olduğu halde, bu düşüncenin güçlenmesi Avrupa'nın gözünde fetihçi bir tavır olarak algılanıyor. Avrupa asıl sorunun Balkan Yarımadasındaki Rus kazanımlarında değil, bu *düşüncenin kök salmasında* olduğunu çok iyi biliyor, Rus politikasının bu meselede çok bilinçli hareket ettiğini de anlıyor. Öyleyse Avrupa Rusya'dan neden çekinmesin ki?

İşte, Avrupa'nın her türlü çareye başvurarak Slavları himayesine alma isteğinin nedeni, daha doğrusu onları bizden uzaklaştırma ve bize karşı –eğer olabilirse– kışkırtma isteğinin nedeni... İşte, Paris görüşmelerini elden geldiğince uzatmanın, Belçika ve Avrupa jandarması vs... gibi tasarıların nereden doğduğunun nedeni... "Aman yeter ki Rusya olmasın, ne yapıp ne edip Rusya'yı yeter ki Slav bakış ve düşüncelerinden uzak tutalım, hatta tümüyle belleklerden silelim!" sorunun hangi noktada olduğunu görün işte!..

IV
"Gafil Avlanan Pyotr" Üzerine Bir Çift Söz

Son günlerde pek çok kişi, aydın zümremizde yaz heyecanından sonra bir soğukluk, inançsızlık, kinizm, hatta bir öfkenin belirdiğinden söz ediyor. Slav hareketimizden ciddi olarak hoşlanmayan birtakım kişilerin dışında, diğerlerini, bana sorarsanız, iki genel söylem zor durumda bırakmış olabilir. İlki, deyim yerindeyse, *Yahudileşmektir*. Burada ekonomik açıdan savaşın zararından dem vuruluyor, banka iflaslarından, hisselerin düşeceğinden, ticaretin zayıflayacağından, askeri açıdan da sadece Avrupa'nın değil, Türklerin önünde de –silahsız, savunmasız insanların celladı, kelle avcılarını, Rus atasözüne göre, "kuzu karşısında aslan, aslan karşısında kuzu kesilen" Türk *başıbozuklarını* unutarak– evet, Türklerin karşısında bile güçsüz kalacağımızdan korkmaktadırlar. Peki, Yahudileşmeye bu aşırı istek neden? Yanıt belli: Birincisi ve en önemlisi, yumuşak koltuklarında rahatça oturmaktan yoksun kalacaklarıdır; ancak işin ahlaki boyutuna girmeden ikincisini belirtelim: Bizi bekleyen görevde ulusal ve tarihsel anlayışın tam anlamıyla bir hiç olduğunu düşünmeleridir. Onlar bu davayı düpedüz, istediğiniz zaman vazgeçebileceğiniz geçici, bir çeşit kapris olarak anlamaktadırlar: "Birazcık oyalandık, yeter artık, şimdi iş zamanı!" Bu iş borsa, ekonomi tabii...

İkincisi, iflah olmaz Avrupalılaşma düşkünlüğümüzdür. Bunlar hâlâ en uç sorular sormaktadırlar: "Slavlardan bize ne, neden Slavları sevmek zorunda olalım? Bireysel gelişime, okullara bir faydası olmayan eğilimlerin peşinden koşmak bize zarar vermiyor mu? Milliyetçiliğin ardına takılırken, insancıllığı unutmuyor muyuz? Nihayet, halkımızda dinsel fanatizm uyandırmıyor muyuz? vs vs vs..." Özetle, bunlar radikal sorular olmakla birlikte geçmişte kalmış, eski, artık aşınmış sorulardır. Burada önemli olan, Rusya'nın cesurca, kendi başına karar verme düşüncesi karşısında çok eski, bayatlamış tarihsel korkularımızdır. Bir zamanlar bu tipler liberal ve ilericiydiler, böyle görülüyorlardı; ancak onların dönemi geride kalmıştır ve bugün gerici olmaları dışında onlara bir anlam

yüklemek son derece güçtür. Oysa otuzlu kırklı yılların düşünceleriyle kendi dingin mutluluklarında hâlâ kendilerini ilerici sayıyorlar. Geçmişte demokrat deniyordu onlara, günümüzdeyse halka tiksinerek bakan aristokratlardan daha ileri gittiklerini söylemekten başka elimizden bir şey gelmiyor. Onların sadece halkımızın sevimsiz, karanlık yanlarını açığa vurduklarını söyleyeceklerdir, ama asıl sorun, bu özelliği ortaya dökerken, halkın içindeki aydınlığı, hatta denebilir ki bu ışık içinde karanlık görerek alay etmeleri ve onu küçük görmeleridir. Onlar ne ışık, ne de karanlık görmüşlerdir! Gerçekte bizim Avrupalılaşmış aydınlarımızın anlayışlarını inceleyecek olursak Rus halkının sağlıklı, doğru ve özgün gelişimine düşmanca bir tutum içinde olmalarının dışında hiçbir şey göremeyeceğimiz gerçektir.

Bunlar su katılmadık safdilliktir. Hoş, halkı seviyorlar, ama kendilerine göre, ama işin asıl önemli yanı, bunlar zamanla bir araya getirilecek, açıklığa kavuşturulacak mı? Bu arada büyük olaylar baş gösterecek, bizim aydın güçler hazırlıksız yakalanacaklardır. Peki, geç kalınmış olmayacak mı o zaman? Atasözü şöyle der: "Pyotr'u sabahtan avlarsan, gün doğar, kokmaya başlar."[5] Biraz kaba saba ifade edilmiş atasözüdür, ama doğrudur. Avrupalılaşmış Rus'un başına gelen Pyotr'la aynı değil midir? Onun da kokusu çıkmaya başlamamış mıdır? İşin ciddi tarafı da, sanırım, buna benzer durumun günümüzde ortaya çıkmasıdır.

Oysa birbirimizden kopuk ve ayrı yaşamamızın –daha ilk başladığı günden beri– kuşku ve şaşkınlıklar üzerine temellendiği benim için hemen hemen bir aksiyomdur, hem de en kabasından, hiçbir önemi olmayan bir şaşkınlıktır bu. En acı verici olan da bunun daha uzun zaman herkes için anlaşılmaz kalacağıdır. En ilgiye değer konularımızdan biri de budur.

5 "Hazırlıksız ve zamansız hareket eden gafil avlanır" anlamında bir atasözü.

1877

Birinci Bölüm

I
Üç İdea

Yeni yılın bu ilk yazısına, geçen yıl kaldığım yerden başlıyorum. Aralık Günlüğümde son cümle şöyleydi: "Birbirimizden kopuk ve ayrı yaşamamızın –daha ilk başladığı günden beri– kuşku ve şaşkınlıklar üzerine temellendiği benim için hemen hemen bir aksiyomdur, hem de en kabasından, hiç önemi olmayan, geçici bir şaşkınlıktır bu." Yine söylüyorum: Bütün tartışmalarımızın, birbirimizden kopuk yaşamamızın nedeni kalbin değil, aklın yanılgıları ve hatalarıdır, işte kopukluğumuzun özü bu saptamadadır. Bu aslında hayli teselli edicidir. Akıl yanılgıları ve şaşkınlıklar, yürek yanılgılarına göre daha çabuk silinip kaybolur; mantıksal açıklamalardan ve tartışmalardan çok, kendi içinde zorunlu ve gerçekçi sonuçları barındıran ve bir anda olmasa bile, mutlaka çok kısa sürede, bazen bir sonraki kuşağı beklemeye gerek kalmadan ortaya çıkan ve doğru yolu gösteren canlı, gerçek yaşamın içinde geçen olayların tartışılmaz mantığıyla şifa bulurlar. Yürek yanılgıları değildir bu. Yürek yanılgıları çok önemli bir şey: Bazen bütün ulusu etkileyen, hangi gerçekler karşısında olursa olsun, bu gerçekler doğru yolu ne kadar gösterirse göstersin, iyileşmeye yanaşmayan, tersine bu gerçekleri kendi tarzına uyduran, hastalıklı ruhuyla onları kendi içinde eriten, durumunun farkında olduğu halde, iyileşmeyi *istemeyerek* ülkenin bile hızla yıkımına yol açan bir körlüğü beraberinde ta-

şıyan bir illettir bu. Aklın yanılgılarını hafife aldığım, kısa sürede silinip gideceğini söyledim diye kimse peşinen gülmesin bana. Bırakın beni, kim olursa olsun, bu anlamda toplumumuzda yerleşmiş inançları, sözleriyle etkileyeceğine ve değiştireceğine inanmış bir silici görevi üstlenmesi asıl işin en gülünç yanı olurdu. Bunun bilincindeyim. Ancak kişinin inançlarından utanması olanaksızdır, şimdi gerekli olan bu değil, kendini dinlemeyecekleri, alayla karşılanacağı ve çağdaşlarının üzerinde etki yaratamayacağı kaygısına düşmeden, kim ne söylemek istiyorsa söylesin. Bu açıdan "Yazarın Günlüğü" kendine çizdiği yoldan asla sapma göstermeyecektir, egemenlerin, gücü elinde bulunduranların baskısı karşısında asla boyun eğmeyecek, çağın ruhundan asla geri düşmeyecektir, ikiyüzlü davranmayacak, yalvar yakar olmayacak, gizli hesaplar peşinde koşmayacaktır. Geçen yılki yayınlarımızdan sonra bunları söyleyebileceğimizi sanıyorum. Geçen yıl büyük bir coşku ve inançla gündeme getirdiğimiz konulardan pek çoğunun gerçekte bize zarar verdiğini çok iyi biliyor ve anlıyorduk; başka telden çalsaydık bize zarar yerine yarar getireceğinin de farkındaydık.

Tekrar edelim: Günümüzde *herkesin* düşüncelerini elden geldiğince, bazı görüşlerin saf çıplaklığından çekinmeden bizce daha açık ve içten dile getirmesi gerekiyor. Gerçekten bizleri, yani bütün Rusya'yı belki de olağanüstü, büyük olaylar bekliyor. Aralık "günlüğümü" bitirirken: "Bu olaylar birden bastırabilir, aydın güçlerimiz de hazırlıksız yakalanabilir, o zaman iş işten geçmeyecek midir?" demiştim. Bunu vurgularken salt "yakın geleceğin" siyasal olaylarını kastetmiyordum; gerçi bu olaylar, kendilerinden başka hiçbir şey düşünmeyen en sığ, en "Yahudileşmiş" beyinleri de sarsıyor elbet. Gerçekten dünya nelere gebe? Bırakın yüzyılımızın şu kalan 25 yılını, bulunduğumuz yılda neler olabileceğini kim kestirebilir? Avrupa tedirgin, buna kuşku yok. Bu endişe geçici olabilir mi? Tabii ki hayır! Görünen o ki dünya, uygarlığın başlangıcından beri beklediği çağa, o bin yıla yaklaştı. Dünyanın önünde üç düşünce duruyor; sanıyorum kesin olarak özlü duruma getirilmiştir bunlar. Bir yandan, Avrupa cephesinden, büyük acılara ve bilinmezliklere yazgılı, "olacak mı, olmayacak mı, yaşayacak mı, yoksa sonu mu geldi?" gibi

sorularla tereddütler yaşayan Katolik düşüncesi... Söylemeye çalıştığım Katolik dini değil, *Katolik düşüncesidir*. Tam bin yıl bu düşünceyle biçimlenmiş ve iç içe yaşamış ulusların yazgısıdır kastettiğim. Sözgelimi Fransa bu bakımdan yüzyıllarca Katolik düşüncesiyle özdeşleşmiş, adeta bütünleşmiş bir ülkedir; kuşku yok ki Romalılardan aynı ruh içinde miras aldığı bu düşüncenin önderidir. *Hemen her şeyini*, dinsel kurumlarını (Cizvitler, tanrıtanımazlar fark etmez, hepsi bir...) yitiren, kiliselerini birçok defa kapatan, hatta bir ara kendi Tanrısının meclisine bile onay vermek durumunda kalan, 1789 Devrimi ideolojisinden kendine özgü Fransız sosyalizmini, yani İsasız, İsa dışında bir toplum düzenini –böyle bir Katolikliği İsada gerçekleştiremezdi zaten– geliştiren, evet, konvansiyon devrimcileriyle, tanrıtanımazlarıyla, sosyalistleriyle ve bugünün komüncüleriyle Katolik devleti olma özelliğini hep sürdürmüştür, hâlâ da sürdürmektedir, Katolik ruhu ve sözü damarlarına bulaşan bu Fransa, su katılmadık tanrıtanımazlarının ağzıyla: "*Liberté, Egalité, Fraternité –ou la mort*"[1] ilan etmiştir, yani papa Katoliklikte liberté, égalité, fraternité sözlerini ilan ve formüle etmek zorunda kalsaydı aynı yukarıdaki sözleri söylerlermiş gibi ilan etmiştir; zira aynı sözler, aynı ruh Ortaçağ papasının sözleri ve ruhudur. Bugünün Fransız sosyalizmi göründüğü kadarıyla, neye mal olursa olsun Katolik dini ve onun Tanrısı olmadan yaşamayı ve ayakta kalmayı isteyen insanları ve ulusları bezdiren, bunaltan Katolik ideolojisine karşı ateşli ve meşum bir protesto olarak çıkmıştır ortaya, fiilen geçen yüzyılın sonlarından itibaren başlayan (aslında daha eskiye dayanır) ve gerçekte Katolik düşüncesinin en sadık ve değişmez devamı olan bu düşüncenin eksiksiz ve kesin olarak tamamlanması ve yüzyıllar boyu gelişen kaçınılmaz sonucudur bu protesto. Çünkü Fransız sosyalizmi, Eski Roma'dan alınan ve tümüyle Katoliklikte yaşatılan insanlığın "kuvvet zoruyla" birliği temeline dayanır. Böylece insan ruhunun, Katoliklikten kurtarılması düşüncesi, özüyle sözüyle maddeciliğiyle, zorbalığı ve ahlaki ilkeleriyle aynen benimsenen Katolikliğin dar kalıplarına mahkûm edilmiştir.

Öte yandan eski Protestanlık başkaldırıyor. Roma'ya ve

1 Özgürlük, eşitlik, kardeşlik ya da ölüm. (Fransızca)

onun eski pagan ve yenilenmiş kölelik düşüncesine karşı, dünyada bütün insanlığa hükmetme düşüncesine ve gerek maddi, gerekse manevi uygarlığına karşı, ta Arminius[2] ve Teutoberger[3] ormanları çağından beri 19 yüzyıldır savaşımını sürdürüyor. Almandır, insanlığın Katolik uygarlığında değil, yalnız kendi bünyesinde yeniden canlanacağına körü körüne inanan Almandır bu. Bütün tarihi boyunca yalnızca hayaller kurmuştur, hâlâ aşırı biçimde Luterci saçmalıkta formüle edilen ve birleşen, tepeden bakmacı düşüncesini açıkça söylemek için kendi birliğini kurma hayalleri ve tutkusuyla yanıp tutuşmuştur; Hıristiyan Katolik ülkelerin en büyüğü ve öncüsü olan Fransa'yı beş yıl önce bozguna uğrattıktan sonra Almanya yeniden doğuşunu kimsenin engelleyemeyeceğinden ve dünyanın başına kendisinden başka kimsenin geçemeyeceğinden, artık zaferinden tamamen emin, buna gururla ve sapmadan inanıyor. Alman ideolojisi ve ruhunun dünyada en üstün olduğuna, yalnızca Almanya'nın dünyaya bir şeyler öğreteceğine inanıyor. Diyelim ki dünyada yeni yeni filizlenmeye başlayan, kendi içinde anlamı olan bir oluşum söz konusu, dünyayı yönetme görevine soyunan Almanya'nın bu oluşumun dışında kalacağını düşünmek bile Alman'a gülünç gelir. Oysa parantez içinde de olsa belirtmek hiç de yersiz kaçmaz: Almanya tarih sahnesine çıktığından bu zamana kadar geçen 19 yüzyıl sadece protestoyla yetinmiş, varlığını henüz hissettirmemiştir; sadece yadsımayla, düşmanını protesto etmekle ayakta kalmayı sürdürmüştür. O kadar ki Almanya kesin bir zafer kazanıp 19 yüzyıl karşı durduğu şey ortadan kalksa, düşmanının ardından manevi olarak yıkıma uğraması gibi çok, ama çok ilginç bir durumla karşı karşıya kalabilir, çünkü *ne için yaşayacak, neye karşı protestoda bulunacak*? Şimdilik bunlar aşırı hayallerim olarak kalsın; iyi de, Luther Protestanlığı bir gerçek olarak duruyor karşımızda: Protesto eden ve *yadsıyan* bir inançtır, yeryüzünde Katoliklik zamanla kaybolacağı gibi, ardından Protestanlık da silinip gidecektir, çünkü protesto edeceği bir şey kalmayacak, doğrudan tanrıtanımazlığa doğru

2 Germen Cherusci kabilesi önderi. Romalılara karşı savaştı.
3 Arminius'un MÖ 468'de kabilesiyle birlikte yok olduğu orman.

yol alacak ve bununla son bulacaktır. Ne diyeyim, bunlar da kuru hayallerim olsun! Alman, Katoliklik gibi, aynı şekilde Slav düşüncesini de küçümsemektedir, bir farkla tabii: Katolikliği her zaman güçlü ve kudretli düşmanı gördüğü halde, Slav düşüncesini bir hiç olarak değerlendirmekle kalmıyor, son ana kadar kabul etmemek gibi bir tavır içine giriyor. Yalnız son zamanlarda Slavları kuşkuyla süzmeye başlamıştır. Gerçi Slavların bir amacı, düşüncesi olabileceği, "dünyaya yeni bir şeyler" söyleme umudu taşıyabilecekleri hâlâ Alman'a saçma gelmektedir; ancak Fransa'nın bozgunundan sonra Almanya kara kara düşünmeye başlamıştır, geçen yıl ve bugünlerde baş gösteren olaylar kuşkularını hafifletmemiştir. Şimdi Almanya'da tedirgin bir hava hâkim: Her ne olursa olsun, Doğu idealarından önce Batı'daki işini bitirmesi gerekiyor. Fransa'nın, az yara almış Fransa'nın Almanya'yı tedirgin etmediğini ve bu tedirginliğin sürmediğini, bozgundan bu zamana kadar geçen beş yılda Almanya'nın Fransa'nın işini bitiremediğini kim yadsıyabilir? 1875'te bu endişe Berlin'de doruk noktasına ulaşmıştı; hâlâ zamanı varken Almanya ezeli düşmanı Fransa'yı yok etmek için saldırabilirdi, ama bazı olağanüstü zorlu nedenler buna engel oldu. Maddi olarak gittikçe güçlenen Fransa'nın iki yıl öncesine göre şimdi gün geçtikçe Almanya için daha büyük tehdit oluşturduğuna kuşku yoktur. Almanya, düşmanın işini savaşsız bitiremeyeceğini, dahası toparlandığını, güçlendiğini hisseden Fransa'nın kendisine savaş açacağını biliyor, belki de üç dört yıl sonra Almanya için iş işten geçmiş olacak. Avrupa'nın doğusunda kendine özgü karşıt düşüncelerin ansızın yayılması, başkaldırıların yoğunlaşması, kendi içinde de birçok sorun yaşaması Almanya'nın kendini bir zaman için rahat hissetmesine ve Batılı düşmanına, uykularını kaçıran ezeli kâbusu Fransa'ya saldırmasına yol açabilir, çok yakın bir zamanda bu olabilir. Doğrusunu söylemek gerekirse Doğu'da sorunların daha da gerginleşmesi, içinden çıkılmaz durum alması Almanya için daha kötüdür, o aşırı kibrine rağmen korku ve endişeyi daha çok hissedecektir; en azından bunu göz önüne almamız mümkündür.

Oysa Doğu'da gerçekten de şimdiye kadar görülmemiş

duyulmamış bir üçüncü dünya ülküsü doğmaktadır –Slav düşüncesi, birden parlayan bir düşünce– insanlığın ve Avrupa'nın kaderine yön verecek üçüncü bir fırsat olabilir. Doğu Sorununun çözümüyle insanlığa yeni bir unsurun, hâlâ durağan ve gelenekçi, gizilgüç olarak yerinde duran, ama ne olursa olsun insanlığın yazgısını kararlı ve güçlü biçimde etkileyebilecek yeni bir dünyanın katılacağını herkes açıkça görüyor şimdi. Nedir bu düşünce, Slav birliği beraberinde ne taşımaktadır? Bütün bunlar hâlâ belirsizliğini korumaktadır, ama yeni bir şeyler söyleyeceğine ve içinde bir şeyler barındırdığına kimsenin kuşkusu yoktur. Bu üç dünya düşüncesi çözüm için hemen hemen aynı zamanda buluştu. Bunlar elbette bir kapris değildir, herhangi bir miras paylaşımı savaşı ya da yüksek sınıftan iki bayanın geçen yüzyıldaki gibi ağız kavgaları değildir. Burada genel, kesin bir şey var, insanoğlunun *bütün kaderine* tam anlamıyla çözüm getiremese de, eski Avrupa insanlık tarihinin sonunun başlangıcını yanında taşıyan bir şey, Tanrının elinde olan ve insanoğlunun, sezse bile, henüz anlayamadığı, gelecekte kendi yazgısının çözümüne bir başlangıç...

Bu tür olaylar kendi akışında duracak mıdır? Böylesine kapsamı geniş düşünceler –değersiz, Yahudice, üçüncü dereceden düşünceler– karşısında boyun eğecek midir? Aklı başında her insanın ister istemez aklından geçireceği sorulardır bunlar: En nihayet, bu olguların çözümünü bir zaman için ertelemek mümkün mü, bu yararlı mıdır, değil midir? Bilgelik, hiç kuşku yok ki, ulusu korumayı, kollamayı, insanlığa yararlı olmayı ve insancıllığı gerektirir, ama bazı düşüncelerin tutucu, güçlü ve insanı kendine çeken bir yanı vardır. Tepeden kopan ve yuvarlanan bir kayayı ellerinle tutamazsın. Rusya'nın, dünyanın dikkatini üzerine çeken iki büyük gücü var: milyonlarca insanımızın birbiriyle kaynaşması, manevi bölünmezliği ve çarıyla sıkı sıkıya kaynaşması. Sonuncusu elbette tartışılmaz, ama bizim gafil Pyotrların halkın düşüncelerini anlamaları şöyle dursun, anlamayı kesinlikle istemezler.

II
Hayaller. Stunda ve Redstokistler[4]

Yalnızca "Avrupalılaşmışlar" ve "gafiller" mi halkı anlamak istemeyenler? Başkaları da var, daha beterleri hem de. Bu "gafil Pyotrlar" hiç değilse Slavlar için halkımızın bu yıl başlattığı hareketin hakkını veriyorlar, ama bu "beter" dediklerim asla... Pyotrların birçoğu bu hareketin pek çok özelliklerinden hoşlanmasalar da, kendilerine göre en azından övüyorlar; onlarsa, bütün Rusya'nın tanıklığına karşın doğrudan yadsıyorlar bu hareketi: "Yok efendim, bu harekette dişe dokunur hiçbir şey yok, işte o kadar. Olmamıştır, olamaz da! Halk herhangi bir yerde savaşmak istediğini ne haykırmış, ne de ilan etmiştir." Doğrudur, halkımız asla bağırmaz ve uluorta duyurmaz, halkımız sağduyulu ve sakin yaradılışlıdır; hem öyle savaş yandaşı falan da değildir, Hıristiyan oldukları için zulmedilen kardeşlerinin çektiği acıları heyecanla gönülden paylaşır, ama gerektiğinde çarın yüce buyruğunu duyduğunda bu yüz milyonluk kitle hepsi birden yürüyecektir, tek beden halinde, uyum içinde bu yüz milyonluk kitle elinden gelen her şeyi yapacaktır. Avrupa'nın yakın geleceğinin gizemini ve belirsizliğini koruması nedeniyle, bu birliğin gücünü değerlendirmeden geçmek ve bazı zorlama tahminlere ve düşüncelere gömüldüğümüz anlarda bu gücü dikkate almamak mümkün değildir. Tanrı savaş göstermesin, kim ister savaşı, ama belirtmemiz gerekir ki "kutsal bir dava uğruna, kardeş sevgisi uğruna" dökülen kanın büyük anlamı vardır, çok şeyi temizleyebilir, yıkayabilir, yeniden yaratabilir; bizleri kirlenmişlikten ve aşağılanmışlıktan arındırarak yüceltebilir...

Bunlar sadece "sözdür, düşüncedir" elbet. Önüne ne çıkarsa hepsini ardından sürükleyip götüren ve insanoğlunun, tıpkı denizin gelgitlerine yasak koyamayacağı gibi, irade gücüyle olsun, kurnazlığıyla olsun asla kendini kurtaramayacağı tarihsel süreçlerin varlığından söz ettim sadece. Ne var ki geçen yılın o coşku ve heyecanlarından sonra şimdi, kahredici

4 İngiliz lord G. Redstock'un sosyete çevresinde kurduğu tarikatın mensupları.

bir kinizm almış başını gidiyor, insanı yaralayan bir kinizm sevinci; insani coşkuların üstüne çıkmış, alçaklığa duyulan bir sevinçtir bu, halkı küçümsemeleri bir tarafa, neredeyse yadsıyan, eskiden olduğu gibi, büyük 19 Şubat devrimine[5] kadar tam iki yüzyıl halkımızı sadece kol gücü ve bilinçsiz bir sürü gibi gören bu insanların sevinç çığlıkları onur kırıcıdır: "Bu halka mı özenecekmişim! Bir düşüncesi var ha! Hadi canım sen de, kim arayıp da bulmuş bu düşünceyi?" İşte, günümüzde hemen hemen her dakika duyacağımız sözlerdir bunlar. Halkın tinsel gücüne duyulan inançsızlıktır bu ve kuşkusuz Rusya'ya inanmamaktır. Bu inkârcıları yönlendiren çeşitli pek çok neden işin içine girmiştir burada tabii, ama çok açık olduğuna inanın! Burada dikkati çeken en önemli mesele, bu kişilerin Rusya'dan tümüyle habersiz olmalarıdır. Bazıları halk için, halkın çıkarı ve iyiliği için, düşünebiliyor musunuz, Ştunda mezhebini bile hoş görüyorlar: "Yine de eski ulusal anlayışların az üstündedir, biraz da olsa halkımızı yüceltebilir." Seyrek karşılaştığımız düşünceler olduğunu sakın düşünmeyin. Yeri gelmişken, şu uğursuz Ştunda da ne oluyor? Alman göçmenlerin yanında çalışan birkaç Rus işçi günün birinde, Almanların kendilerine göre daha bolluk içinde yaşadıklarını görünce, bunu onların değişik düzen ve yaşantılarına bağlar. Burada bulunan Alman papazlar çok iyi düzenleri ve değişik inançları olduğu için gönenç içinde yaşadıklarını anlatır dururlar. İşte, bizim bu cahil Ruslar bir araya gelip, İncil'in farklı yorumlanışını dinlemeye ve sonra da bu şekilde okumaya ve yorumlamaya başladılar, bu gibi durumlarda her zaman görülen şey yaşandı: Çok değerli, kutsal sayılan suyla dolu bir kap taşınıyor, herkes yerlere kapanarak o hayat veren suyun bulunduğu kabı öpmeye başlıyor, sonra doğrulup bir ağızdan bağırıyorlar: "Sizi körler sizi! Ne diye kabı öpüp durursunuz? Değerli olan içindeki sudur, kap değil, içindeki değerlidir. Sizler tutup camı öpüyorsunuz, kaba tapıyorsunuz, kutsallığı cama yoruyorsunuz, içerdiği hazineyi tamamen aklınızdan silecek kadar. Sizi puta tapanlar sizi! Kabı atın, parçalayın; ha-

5 Toprağa bağlı kölelik düzeninin kaldırıldığı gün.

yat veren suya tapın yalnızca, cama değil!..” Böylece kap kırılıyor ve can veren su, değerli içerik toprağa karışıyor, kayboluyor tabii. Kap paramparça olmuş, su sır olmuştur. Ama su toprağa sızarken bir telaş alıyor herkesi: Bu kez kabın kırılan parçalarında kalan suyu kurtarma harekâtı başlıyor, bunun için hemen yeni kap bulmaları gerekmektedir; aralarında tartışma başlıyor: Bu kabı nasıl ve hangi malzemeden yapacaklardır? *Daha işin başında* tartışma kızışıyor; bir iki derken tartışma “söze” gidiyor. Bu “söze” tapmaya eskisinden daha çok hazırlar, yeter ki bir an önce yeni bir kap bulunsun; gelgelelim, tartışma öylesine alevleniyor ki insanlar kendi aralarında düşman kamplara bölünüyor, kendi bölgelerinden topladıkları büyüklü küçüklü taslarla her grup değerli sudan bir iki damla alıp götürecektir, artık birbirlerinden tam anlamıyla kopmuşlardır. Her biri kendi payına düşeni kurtarmaya çalışır, her grup kendi burnunun doğrultusunda hareket eder, öteki grupları tamamen kafasından silmiştir. Puta taparlık böylece kırılan kap parçaları kadar çoğalıyor. Martin İvanoviç Luther'den[6] çok önce başlayan, çok, ama çok eski bir dönem, ama tarihin değişmez yasalarına göre biçimlenen bizim bu Ştunda tarikatının da hemen hemen öyküsü aynı: Herkesin bildiği gibi onlar da bölünmüşlerdi, sözleri tartışmışlar, her biri korkusunun ve vicdanının sesine uyarak –en önemlisi de *işin ta başından beri*– İncil'i yorumlamıştı, zavallı, talihsiz cahil zümre! Bunca dürüstlüğe, bunca yararlı girişime, bunca acıya dayanma isteğine rağmen, burada iflah olmaz bir budalalık, ukalaca ikiyüzlülük, gurur düşkünlüğü, “yeni din adamlığı” payesiyle bir gurur sarhoşluğu, hatta yalan dolan, sinsilik bile vardır, en önemlisi de “başlangıçtan”, yani dünyanın yaratılışından, kadın ve erkeğin, iyilik ve kötülük kavramının ortaya çıkışından, hatta Tanrı var mı yok mu tartışmasının yapıldığı zamandan beri bunlar vardı. Böyle çaresiz olmaları ve her şeye baştan başlamak zorunda kalmaları üzerine ne düşünüyorsunuz? Bu çok kişinin hoşuna gidecektir, özellikle: “Efendim, bir kere akıllarını kullanarak yaşayacaklar, öyleyse mut-

6 Yazar ironiyle Martin Luther'i Ruslaştırıyor.

laka söyleyecek bir şeyleri olacaktır" diye düşünenler çok hoşlanacaktır. Ne yargı ama! Yüce gerçek anlamında bu cahil kitleye açıklanması, ancak geçmiş çağların işe yaramaz artıkları gibi değerlendirilerek bir kenara atılmaması gereken, yüzyılların deneyimiyle kazanılan değerli hazine gerçekte onun için kaybolmuştur. Gelişme, ilerleme, aydınlanma o kişi için korkunç gerileme sürecine girmiştir artık, çünkü kendi kabuğuna, yalnızlığına çekilmiş, çıkmayı istemiyor, bir çeşit raskolnikvari bir yalnızlığa vurmuş kendini, beklenen "sağduyulu" yeni düşünceler yerine herkesin bildiği, o çok eski en pagan putlar dikiliyor, yıkmayı bir deneyin hadi! Aslında Ştunda tarikatından ürkmememiz gerekir, acımak bile pekâlâ mümkün. Ştunda'nın hiçbir geleceği yoktur, genişçe yayılma olanağı bulamaz, çok kısa sürede silinir gider ve her halde Rus halkının karanlık tarikatlarından biri olan "Kamçılılar" tarikatıyla kaynaşır. Kamçılılar dünyanın en eski tarikatlarından biridir ve kuşkusuz bir anlamı olan ve çok eskiye dayanan iki nişane ön plana çıkar: Dönme ve kehanet. Templar[7] tapınak şövalyelerini de döndükleri ve kehanetlerde bulundukları için yargılamışlardı. Quakerler[8] de dönerler ve kehanette bulunurlar, pifiya[9] da dönmüş, kehanetle uğraşmıştır. Tatarina tarikatı da dönmüş ve kehanette bulunmuştu, bizim Redstokistler de büyük olasılıkla dönmeyle, kehanetle sonuçlanacaktır, günümüzde de görülüyor artık. Bu karşılaştırmaya pek kırılmıyorlar. Bu arada, çok kişi bu iki tarikatın bizde aynı zaman içinde tesadüf etmesine gülecektir: Ştunda üyeleri halktan, Redstokistlerse toplumumuzun en kibar çevresindendir. Burada gülünecek bir durum yok aslında. Bu iki tarikatımızın ortaya çıkış tesadüfüne gelince, bir tek nedeni var, cehaletten, kendi dinini tam anlamıyla kavrayamamaktan olduğuna hiç kuşku yoktur.

7 Fransız Tapınak şövalyeleri.
8 İngiliz Protestan tarikatı.
9 Apollon tapınağı bilici-rahibeleri.

III
İşkenceyle Öldürülen Rus Kahraman Foma Danilov

Geçen yılın baharında, Türkistan 2. Avcı Taburundan Üsteğmen Foma Danilov'un işkence görerek öldürülmesiyle ilgili *Ruskiy İnvalid*'de yayınlanan bir haber bütün gazetelerde yer aldı. F. Danilov 1875'te Margelan'da Kıpçaklara esir düşmüştü, Müslüman olmayı ve İslama hizmet etmeyi reddettiği için, akla hayale gelmedik yöntemlerle vahşice öldürüldü. Kıpçak hanı, Hıristiyanlığını inkâr ederse onu bağışlayacağını söylemişti. Danilov dinine asla ihanet etmeyeceği ve tutsak da olsa Rus olarak çarına ve Hıristiyanlığa hizmet etmeye devam edeceği yanıtını verdi. Zalimler son nefesini verene kadar işkence ettiler, dayanma gücüne hayran kaldıkları Danilov'a *batır*, yani yiğit demekten kendilerini alamamışlardı. Bu haber o günlerde bütün gazetelerde yer almasına rağmen toplumda özel bir tartışma konusu yapılmadı, pek etkisi olmadı, gazeteler de bu haberi olağan gazete *entrefilet*'i[10] olarak geçince, *özellikle* üzerinde durmaya gerek görülmedi. Kısacası, borsa ağzıyla Foma Danilov "sessiz sedasız" geçti. Sonra herkesin bildiği gibi Slav hareketi başladı; Çernyayev, Sırplar, Kireyev, bağışlar, yardımlar, gönüllüler olayı yaşandı ve şehit Danilov olayı büsbütün unutuldu gitti (daha doğrusu basında), geçenlerde nasılsa birden bu olaya ilişkin ek ayrıntılar ortaya çıktı. Samara ili, Buhuruslan ilçesi, Kirsanovka köyünde yaşayan Danilov ailesiyle ilgili Samara valisinin talimatı üzerine yapılan bir araştırma sonucunda edinilen bilgiler şöyle: Foma Danilov geride 27 yaşında bir eş, 6 yaşında bir çocuk bırakmış; darlık içinde yaşıyorlarmış. Samara valisi büyük insanlık örneği göstererek aileye gereken yardımın yapılması için kolları sıvamış. Korkunç işkenceler gören büyük Rus kahramanının hayatta kalan eşi Yefrosinya ve kızı Ulita'ya yardım konusunu zemstvo toplantısında gündeme getirmiş, Meclis oybirliğiyle gereken kararları almış. Kız burslu olarak bir okula yerleştirilmiş, 1320 ruble toplanmış, 600 ruble kız reşit olana kadar ban-

10 Kısa haber. (Fransızca)

kaya yatırılmış, geriye kalan para dul eşe teslim edilmiş. Ayrıca Karargâh komutanlığı, Danilov'un eşine devlet hazinesinden yılda 120 ruble maaş bağlandığını valiliğe bildirmiş. Sonra, sonra... günümüzde yaşanan endişeler, siyasal kaygılar, çözüm bekleyen bir yığın sorun ve iflaslar vb nedeniyle bu olay her halde unutulmaya yüz tutacak...

Aslında toplumumuzun bu hayranlık uyandıran tavra karşı kayıtsız kaldığını söylemek istemiyorum. Ama az konuşulduğu bir gerçektir ya da kimsenin *özel ilgi* göstermediğini söylemek daha doğru olur. Belki de bir yerlerde, örneğin tüccarların, din adamlarının yanında kendi kendilerine konuşuyorlardır, ama toplum içinde, aydınların içinde değil... Halkımız bu yüce şehidi hiçbir zaman unutmayacaktır: Bu kahraman hak yolunda korkunç işkencelere uğramıştır; bu yüceliği hak ediyor, halkımız bunu değerlendirecek ve hatıralarında daima yaşatacaktır, böyle kutsal davaları zaten unutmaz. O malum sözleri yine duyar gibiyim:

"Bir gücü, etkisi olduğu şüphesiz, bunu kabul ediyoruz, ama yine de anlaşılmayan karanlık bir yanı var, nasıl denir, Nuh nebiden kalma kavramların ötesine geçmiyor, O halde neden *özellikle* üzerinde duralım ki? Bizim dünyamız bu değil; aydın bilinciyle öne çıkan farklı bir davadır, güçtür bizde olan. Farklı çilekeşler, farklı güçler vardır, bin misli yüce ülküler – evrensellik bilinci gibi mesela..."

Bu mantığa uygun, aydın ağızlarına rağmen Danilov'la ilgili *farklı bir şeyler* söylemek yine de kabul edilebilir, pekâlâ hoş görülebilir geliyor bana, hatta aydınlarımız bu olaya biraz ilgi gösterselerdi, kendilerini bu denli küçültmezlerdi diye düşünüyorum. Beni her şeyden önce aydınlarımızın tepki vermemeleri, hiç hayret belirtisi göstermemeleri şaşırttı. Halkımızı ayrı tutuyorum: Onun şaşırmasına gerek yok, şaşırmaz ki, Foma'nın davranışı ona olağanüstü gelmez, çünkü burada halkımızın kendine ve öz benliğine duyduğu büyük inanç vardır. Bu kahramanlığı büyük bir duygulanmayla karşılar. Benzer olayın, yani böylesine yüce bir cesaret örneğinin Avrupa'da yaşandığını varsayalım, Almanlar, Fransızlar, İngilizler kim bilir ne çığlıklar koparak dünyaya ilan ederlerdi bunu! Bakın beyler, Türkistan

Taburunun bu meçhul askerini nasıl gördüğümü öğrenmek ister misiniz? Bu, gerçekten de Rusya'nın, bütün Rusya'nın, halksal Rusya'nın simgesidir, bizim çok bilmiş takımının, kiniklerin, yüce ruhunu, yüksek duygu ve düşünce şahlanışını yadsıdıkları Rusya'nın gerçek örneğidir bu meçhul asker. Dinleyin, sizler ne de olsa bu kiniklerden değilsiniz, sadece Avrupalılaşmış aydınlarsınız, yani özde çok iyi kişilersiniz: Geçen yaz halkımızın gösterdiği o olağanüstü şahlanışı yadsımazsınız zaten: İnsanlarımız evlerini, çoluk çocuğunu bırakıp din uğruna ezilenler için, tıpkı 900 yıl önce Avrupa'nın ilk Haçlıları gibi, kim bilir nerelere, hangi araçlarla ölüme yürüdüler, bu yeni Haçlı belirişini örneğin Granovski "pozitif meseleler ve ilerlemeler çağımızda vb." yüzde yüz gülünç ve onur kırıcı bulurdu. Olsun, bu yaz hareketimiz sizce körü körüne, hatta akıldışı, başka deyişle "Haçlı Seferi" gibi görünsün, ama olaya birazcık geniş gözle baktığımızda hiç değilse sağlam, yüce gönüllüce olduğunu itiraf etmemek mümkün değildir.Yüz binlerce insanın saplanıp kaldığı kinizmin, geri kafalılığın, ahlaksızlığın, kokuşmuşluğun üzerinde ansızın yüce bir bilinç yükseldi. Aslında sizler iyi bilirsiniz, hâlâ iyi kalpli, sağduyulu kabul edilmekle birlikte, halkımız hakkında örgütlü hareket edemeyen, kendini tamamen günahlara, boş inançlara kaptıran, handiyse silme ahlaksız, bilinçsiz bir yığın olduğunu söyleyenler çok aramızda. Bir dakika, bir aksiyomu açıklamama izin verin: Halkın manevi gücü ve gelecekte neye yetenekli olduğu üzerinde bir yargıya varabilmek için, çoğunda bazen alçalmaya kadar varan olumsuzluklarını değil, zamanı geldiğinde yükselteceği o büyük bilinci de dikkate almamız gerekir. Çünkü ahlaksızlık geçici bir talihsizliktir, her zaman bir önceki ve geçici nedenlere –köleliğe, yüzyılların baskısına, nasırlaşmışlığa– bağlıdır. Oysa gönül yüceliği sonsuz bir armağandır, halkla birlikte doğan, üstelik kölelik, yokluk ve perişanlık dönemlerinde olsun, derin saygı duyulan halkın yüreğine işlemiş, zedelenmemiş kendiliğinden bir armağandır bu...

Dış görünüşüyle Foma Danilov, Rus halkının, basit halk tipinin en yalın, en gösterişsiz örneklerinden biriydi belki. (Hoş, çok insanımız bunun hiç farkında değildir ya!) Belki de bir zamanlar gezip eğlenmeye, içmeye hayır dememişti; Panayırı her

zaman anmasına rağmen dinine pek bağlı biri de olmayabilirdi. İşte, birden kalkıp dinini değiştirmesini emrediyorlar, dediklerini yapmazsa sonu işkenceyle korkunç bir ölüm... Bu tür işkencelerin var olduğunu, Asyalılara özgü olduğunu da bu arada hatırlatalım! Canını bağışlayacağını söyleyen hanın karşısında dikiliyor, buyruğunu geri çevirdiğinde, hanın küplere bineceğini, Kıpçak gururuna dokunarak: "Hıristiyan köpeğine bak hele, İslamı küçük görüyor!" diye haykıracağını iyi biliyor. Kendisini neyin beklediğini bildiği halde, zalimlerin şaşkın bakışları arasında, bu sıradan Rus korkunç işkencelerle ölümü seçiyor. Beyler, şunu bilin ki içimizden hiç kimse bunu göze alamazdı. Herkesin gözü önünde acı çekmenin kimi zaman güzel yanları bile olabilir, ama burada, ıssız bir köşede her şey bilinmezlik içinde olup bitmiştir; kimse bakmamıştır ona; hem Foma bu kahramanca davranışının Rusya'nın dört bir yanında ses getireceğini düşünememiş, herhalde tahmin edememiştir. Öyle sanıyorum ki ilk Hıristiyan çilecileri, şahadetlerinin ürkek ve tereddütlü insanlara örnek teşkil edeceği ve pek çoğunu İsa'ya döndüreceği inancıyla, işkence görürlerken bir ölçüde avunmuş, ruhları hafiflemiştir. Bu kutsal hafifleme Foma için olmamıştır: Kimbilecek, işkencecilerin ortasında yapayalnızdı. Daha gençti, köyünde, uzaklarda genç karısını ve kızını bırakmıştı, bir daha onları göremeyecekti, ama olsun: "Yine de!" diye düşünmüştü, "vicdanımın sesine göre hareket edeceğim, acılara dayanacağım!" Gösteriş olsun diye değil, asıl gerçek için böyle davranmıştı! Yalan, sofizm vicdanla el ele gitmez: "Müslümanlığı kabul etmiş görünürüm, kandırmış olmam, zaten kimseler görmeyecek ki, sonra inkâr ederim, hayatın anlamı yücedir, kendimi dine, kiliseye adarım, hayırlı işler yaparım, olur biter!" Böyle olmadı tabii, dürüstlük şaşırtıcı, kendiliğinden oluşan, kişioğlunun ilk örtüsüz duygusudur. Hayır, beyler, bizim böyle davranacağımız kuşku götürür!

Bizleri bilemem, ama yine söylüyorum, Danilov'un kahramanlığı halkımız için şaşırtıcı değildir. Bu olay Rus halkının adeta portresini, bütün bir resmini yansıtmaktadır; bunun, kuşkusuz, benim için de, sizler için de bir değeri vardır. Halkımız gerçeği gerçek olduğu için sever, öyle gösteriş olsun diye değil...

Varsın kaba olsun, alçalmış, günahkâr, gösterişsiz olsun, ama zamanı gelir, bütün halkın katılacağı bir dava başladı mı, maddeciliğin, tutkuların, para ve mülk hırsının baskısıyla ve korkunç bir ölümle karşı karşıya bulunduğu anda bile gösterdiği ruh atılımının ölçüsü akıllarınızı durdurur. Bir ödül, bir övgü beklemeksizin, tavrını gösteriş yapmadan açık ve kesin biçimde gösterecek, "inancımın peşinden giderim!" diyecektir. En insafsız tartışmacılar bile, halkın ülkülerinin "geri kalmışlığı" üzerine tek kelime edemezler; çünkü burada sorun, bu ülküler geri midir değil midir tartışması asla değildir. Burada olan, soylu bir özveri adına ortaya çıkan büyük irade gücüdür. (Halk ülkülerinin "geri kalmışlığına değgin" bu gülünç görüşe tam bir tarafsızlıkla yer verdim.)

Dinleyin beyler, meseleyi doğrudan koymak zorundayız: Ben açıkça bu halka bizlerin öğreteceği bir şey olmayacağını düşünüyorum. Bu sofistçe yaklaşımdır, doğrudur, ama arada bir insanın aklına esiyor işte. Elbette, halktan daha bilgili ve kültürlüyüz, güzel de, ona ne öğretiyoruz peki? İşte sıkıntı buradadır. Sanattan, matematikten, teknolojiden söz etmiyorum tabii, biz öğretmezsek, gelir Almanlar öğretir para karşılığı. Peki, bizler neci oluyoruz, Rus halkının öz kardeşleri değil miyiz, öyleyse onları *aydınlatmak* görevimiz değil mi? Ahlaki, yüce duygular ve düşünceler aşılamalıyız ona. Nasıl yapacağız, bu "cahil" canları nasıl aydınlatacağız? Aydın, bilgiyle donanmış halk yaratmak... işte beyler, yetkimiz ve görevimiz budur, yüce Hıristiyanlık anlamında yetkimizdir: İyiliği, doğruyu bilen, yaşamın gerçek sözünü bilen, koyu bilgisizliğin karanlığında dolaşan kardeşlerini, İncil'de de yazdığı gibi, asıl gerçeğin *ışığıyla aydınlatmak* zorundadır. Peki, bu karanlıklarda gezinenlere neyi öğreteceğiz, bizden daha iyi kendisi bilmez mi bunu? Öncelikle bilim yararlıdır elbette, ne dersiniz beyler, öğretmemiz gerekir değil mi? Ama halkımız bilimin ışık, bilgisizliğin cehalet olduğunu bizden önce söylemedi mi? Sözgelişi boşinançların yok edilmesine, putların yıkılmasına ne diyelim? Oysa bizler de önyargıların dipsiz uçurumlarında dolaşmıyor muyuz? Öyle putlar dikmişizdir ki halkın doğruca bizlere söyleyeceği şudur: "Önce doktora git, kendini tedavi ettir!.."(Putlarımızı mükemmelce inceliyor artık!) Özsaygıya, kişisel onura ne diyeceğiz peki? Bizlerle kıyas-

larsak halkımızın, kendine özsaygısı daha fazla, onura bizden daha derin saygı duyuyor ve anlıyor. Gerçekten de burnundan kıl aldırmayan müthiş kendini beğenmiş tipleriz biz, aslında kendimize saygı falan duyduğumuz yok, erdemse hak getire, zerresi yok... Başkalarının inançlarına saygı duymayı biz mi öğreteceğiz halka? Halkımız başkalarının inancına saygı duymayı Büyük Petro'dan beri göstermiştir, oysa bizler, görüş ve inançlarımızdaki en ufak aykırılığı bile hoş görmez, her şeyden önce kendine saygı duymayanın başkasına da saygılı olmayacağını unutarak, bu küçücük aykırılılığa alçaklık damgasını yapıştırırız hemen. Soruyorum, halkın kendine ve kendi gücüne olan inancını biz mi öğreteceğiz ona? Halkımızın arasında binlerce Foma Danilov vardır. Gelgelelim bizler Rus'un gücüne asla inanmıyoruz, üstüne üstlük bu inançsızlığı büyük bir aydınlanma, handiyse kahramanlık sayıyoruz. Peki, bu durumda ona ne öğretebiliriz? Halkımızın sevdiği, saydığı, gönlünün aktığı her şeye nefrete yakın tiksinti duyuyoruz. Halk için yanıp yakıldığımızı nasıl söyleyebiliriz, neremiz halkçı bizim? "Halkın daha iyi olmasını isteyerek onun cehaletinden üzüntü duyduğumuza göre, bu onu daha çok sevdiğimiz anlamına gelir" diyerek düşüncelerime karşı çıkanlar olabilir. Hayır, beyler, bin kere hayır: Halkı kitabi ve şekli değil, gerçekten sevseydik, onunla kaynaşır ve körü körüne Avrupa'dan aldığımız modellerle halkımızda silip yok etmeye uğraştığımız değerleri öğrenme çabasına girerdik; belki de o zaman aklımızdan bile geçiremeyeceğimiz çok şeyi kendi kendine öğrenirdi.

Aslında bizleri tek avutacak yanımız halkın karşısında o büyük kibrimizdir; ulusalcı olduğu için, bunda bütün gücüyle direndiği için hor görür, küçümseriz onu, evrensel düşüncelerin peşinde giden bizlerse bunu biricik hedef edindik, dolayısıyla aşırı biçimde halka tepeden baktık. Halktan kopmamızın, bir araya gelememizin, sürekli sürtüşmemizin özü budur. Doğrudan şunu söylüyorum: Bu sorunu çözseydik, uzlaşma noktasını bulsaydık, o vakit halkla aramızda olan uyuşmazlığın sonu gelirdi. Aslında bu nokta vardır, bulmak da son derece kolay. Bir kez daha söylüyorum, en aşırı uyuşmazlığımız bile aslına bakarsanız bir hayalden başka bir şey değildir.

Ancak nedir bu uzlaşma noktası?

İkinci Bölüm

I
Bilimdışı Uzlaştırıcı Bir Düşünce

Öncelikle en tartışmalı, en nazik konudan başlıyorum.

"Uzun zaman ayakta kalmak istiyorsa, her büyük ulus dünyanın kurtuluşunun kendinde, yalnızca kendinde olduğuna, başka ulusların önünde yer almak için yaşadığına ve onları kendine bağlamak ve önceden belirlediği amaca yöneltmek için var olduğuna inanmak zorundadır."

Dünyadaki bütün büyük ulusların, en eskisinden, en yenisine kadar, böyle olduğunu, bu uluslardan her birini kendi dönemlerinde insanlığın yazgısı üzerinde dünya çapında geniş nüfuz kazanmasını sağlayan güce bu inancın yükselttiğini iddia ediyorum. Hiç kuşkusuz eski Roma da, sonraki Katolik dönemi Roma'sı da böyleydi. Katolik düşüncesini eski Roma'dan miras alan Fransa da böyledir. Fransa yakın geçmişteki acı yenilgisiyle düştüğü aciz duruma kadar, iki yüzyıl en azından manevi ve zaman zaman da siyasal olarak tartışmasız kendini hep dünyanın önderi ve dünyanın geleceğini yönlendiren bir devlet gördü. Protestanlık ve sonsuz vicdan ve araştırma özgürlüğü şiarıyla, dünya Katolik ideolojisine ve nüfuzuna bayrak açan Almanya da aynı hayalleri kurmuştur hep. Yine söylüyorum, gücünün ve gelişiminin doruğunda olan bütün büyük devletler *aşağı yukarı* aynı inancı taşımışlardır. Bütün bu söylediklerimin yanlış ve yanılgılarla dolu olduğunu söyleyecekler, sözgelimi bu halkların kendilerine özgü bilincine, Avrupa uygarlığının kurulmasına ve gelişmesine birlikte katılan bu büyük Avrupa uluslarının ortak

öneminden söz eden kendi bilim adamlarının ve düşünürlerinin bilincine dikkat çekeceklerdir, bu bilinci ben de yadsımıyorum elbet. Bu bilincin kesin vargılarının, gerçekte halkların canlı yaşamının sonucu olduğunu söylemem gereksiz sanıyorum, ama hiç yoksa, halkların evrensel uyumu üzerine orada ne yazılırsa yazılsın, bu düşünürlerin aynı zamanda evrensel uyumu ve uygarlığı birlikte yaratan bu ülkelerin halk yığınları gibi, aynı şekilde özlü, içten, canlı duygularla *inançlarını sürdürdüklerine* dikkat çekmek istiyorum. Onlar (örneğin Fransızlar) bütün birliğin başını çekmişler, öncü ve yönetme görevini üstlenmişler, diğerlerini peşlerinden sürüklemişlerdir. Söz konusu halklardan bir şeyler almış olsalar da çok azdır: Buna karşılık o halklar onların ruhu ve düşünceleriyle yaşayabilirler ancak, her şeyi bu düşüncelerinden alacaklar er ya da geç onların ruhuyla kaynaşmaktan başka yapacakları bir şey yoktur. Ruhen bezmiş, un ufak olmuş bugünün Fransa'sında işte bu düşüncelerden biri vardır, yeni diye sunulan, ama bize göre tamamen eski dünya Katolik ideasının doğal aşaması ve gelişmiş biçiminden başka bir şey değildir, Fransızların hemen hemen yarısı sadece kendileri için değil, dünyanın da kurtuluşunun bu düşüncede saklı olduğuna inanıyor – ki bu aslında onların Fransız sosyalizmidir. Bu düşünce, yani sosyalizmleri elbette yalan ve umutsuzlukla doludur, ama mesele niteliğinde değildir şimdi, var olması, canlı bir hayatla yaşaması ve Fransa'nın geriye kalan büyük çoğunluğunda olduğu gibi, inançlarında bezginlik ve kuşku yaratmamasıdır. Öte yandan, İngilizlere bakarsanız, yukarı ve aşağı tabakadan, ister bir lord ya da eğitimli, eğitimsiz bir işçi olsun, inanın, her şeyden önce, gerek kişisel, toplumsal ve siyasal, gerekse dünya insanı olarak geçirdiği yaşamının her evresinde İngiliz olmaya, İngiliz tavrını ve görünüşünü korumaya, hatta İngiliz olarak insanlığı özellikle sevmeye çaba gösterir. Bana diyecekler ki eğer bu böyleyse, her şey ileri sürdüğüm gibiyse, o zaman o büyük uluslar için, hayallere kapılma ve kendini beğenmişlik alçaltıcı olurdu, sadece kendi çıkarlarını düşünmeleriyle ve anlamsız şovenizmleriyle önemleri sıfıra inerdi, bu durum o uluslara yaşamsal güç sağlaması şöyle dursun, tersine, zararlarına yol açar, yaşam kaynaklarını soysuzlaştırırdı. Bunun gibi çılgın ve

kibirli düşüncelere özenmenin bir değeri yoktur; tersine, önyargıları ortadan kaldıran mantığın ışığıyla silinip gidecektir. Evet, böyle söyleyecekler. Bu saptamaların bir yandan doğru olduğunu var sayalım, ama meselenin öbür yanına da bakmamız gerekir burada, o zaman alçaltıcı olmadığı gibi, tam tersinin çıkacağı anlaşılacaktır. Henüz yaşam deneyimleri edinmemiş bir gencin kendi kendine zamanla bir kahraman olacağı hayalleri kurmasında yanlış olan ne var? İnanın, bu gurur ve kibir dolu hayaller belki de bu genç için, "mutluluk kahramanlıktan daha iyidir" ilkesine inanmış on altı yaşındaki bir delikanlının sağduyusundan daha hayat verici ve yararlıdır. Yaşadığı bir yığın dertten ve başarısızlıktan sonra bile bu gencin yaşamının, ömrünün sonuna kadar yumuşak koltuğa oturmaya yazgılı da olsa, zeki çocukluk arkadaşının huzurlu yaşamından yine de daha çekici ve güzel olabileceğine inanın. Kişinin kendini bu tür hayallere kaptırması ahlaka aykırı değildir, hele hele alçakça bir kendini beğenmişlik kesinlikle değildir. Aynı uluslarda olduğu gibi: Sağduyulu, dürüst, ılımlı, her çeşit heyecandan uzak, işadamlarıyla, armatörleriyle gönenç ve huzur içinde yaşayan ülkeleri ele alalım; üstelik Tanrı da yanlarında olsun, yine de daha ileriye gidemezler; insanlığa ufacık olsun yararı dokunmayan ortada kalmış bir ulus çıkacaktır mutlaka: Bu enerjileri yoktur, mağrur değillerdir, bütün büyük ulusların bindikleri o üç kıpır kıpır balina altlarında yoktur. Dünyaya son sözü *söyleyebilme* ve bunu isteme, artan diri gücüyle bu sözü sürekli yenileme inancı; ülkülerin kutsallığına, insanlığa sevgiyle hizmet etme gücüne inanç, evet beyler, bu, uluslar için yüksek yaşam belirtileridir; uluslar yalnızca bu inançla insanlığa, bir görev olarak belirledikleri faydayı, kendi yaşam gücünün ve ortaya çıkışları sırasında –özelliklerine göre saptadığı– geleceğin insanlığına miras olarak aktaracakları örgensel düşüncesinin bütününü, evet, salt bu inançla taşırlar. Yalnızca bu inançla ulus güçlü kalır ve yüksek düzeyde bir hayatı sürdürmeyi hak eder. Eski dönemlerin efsanevi şövalyeleri, kendilerine ait olan "adalet, ahlak temizliği ve yoksulluk!" öğüdüne sadık kaldıkları zaman, yollarına ne çıkarsa çıksın –hayaletler, canavarlar, yaratıklar– alt edecekleri ve amaçlarına ulaşacakları inancını taşımışlardır yüreklerinde. Bu söylencelere,

halk şarkılarına, ancak bir Don Kişot'un inanacağını, ulusların gerçek yaşamında böyle yasaların geçerli olmadığını söyleyeceksiniz. Evet, beyler, sizleri suçüstü yakalıyorum ve sizlerin de birer Don Kişot olduğunuzu, içinizde böyle düşünceler, onun gibi duygular taşıdığınızı ve buna inandığınızı, bu düşünceyle insanlığı değiştirmeye çabaladığınızı açığa çıkarıyorum!

Gerçekte neye inandığımızı söyleyeyim mi? *Bütün insana evrensel insana*, başka deyişle, ulusal çıkarları öne çıkararak, bu zamana kadar halkların özgürce ilişkilerini zorlaştıran doğal engellerin ve önyargıların aklın ve bilincin ışığı karşısında zamanla silinip gideceğine, böylece akıl ve sevgi gücüyle kolektif bir uyuma çabalayarak, halkların kardeş gibi tek ruhla bir arada yaşayacağına inanıyorsunuz. (Üstelik ben de sizinleyim.) Ne o, şaşırdınız mı baylar, bu inancınızdan daha yüce ve kutsal ne olabilir? Yalnız meselenin önemli bir yanı var, evet, bu inancı artık dünyanın hiçbir yerinde göremezsiniz, örneğin ulusal kimliklerinin keskince çizildiği, coşkulu da olsa kuramdan başka bir anlam ifade etmediği Avrupa'da hiçbir ülkede göremezsiniz bu inancı. Oysa sizde baylar, yani sizde falan değil, sizi bilmem, ama beyler, bizde, bütün Ruslarda bu temel, canlı, evrensellik inancı vardır; aydın toplumumuz da, sıradan halkımız da bilinçli biçimde ve derin bir duyarlılıkla buna inanır, zaten halkımızın dini de buna inanmayı emreder. Beyler, Rus aydınları içinden sadece kendinizi "dünya insanı", gerisini de Slavcı, milliyetçi mi sandınız yoksa? Tabii ki hayır: Slavcılar ve milliyetçiler de sizler gibi aynı inancı besliyorlar, sizden daha sağlam üstelik! Sadece Slavcıları ele alalım: Kurucuları, öncüleri ve önde gelen temsilcilerinin ağzıyla ne bildirmişlerdir peki? Onlar açık ve kesin yargılarıyla Slavcılıkla el ele ve onun öncülüğünde, Rusya'nın bütün dünyaya yüce sözünü bildireceğini, sözün özellikle bütün insanlığın birleşmesi öğüdü olacağını, özgür bilinç için ahlaki sınırları pozitif bilimle belirlerken, aynı zamanda birbirinin kuyusunu kazarak, birbirini karalayarak, yalan söyleyerek kendi uygarlıklarında var olma mücadelesi yüzünden insanları ve ulusları yapay ve doğal olmayan biçimde bir araya getiren kişisel çıkar duygusunu bir kenara ittiğini duyurdular. Slavcıların düşüncesi, bütün özgür Slav birliğinin başında olma görevini Rus halkına veren, bireysel

gönül yüceliği temeline dayalı, yalandan ve maddiyatçılıktan uzak, gerçek ve geniş bir sevgi ruhu içinde birlikti. Bu düşüncelerimin inandırıcılıktan uzak masa başında yazılan soyut görüşler olduğunu söyleyeceksiniz. Kimin nasıl inanacağı değildir mesele, asıl mesele, farklı seslere rağmen, hepimizin bütün insanlığın birleşmesi ortak düşüncesinde buluşmasıdır. Kendi içinde şaşırtıcı olması kuşku götürmez bir gerçektir, çünkü böylesine yaşamsal ve temel bir istek hiçbir halkta yoktur. Eğer böyleyse, bizim çok sağlam, belirlenmiş ulusal düşüncelerimiz var demektir, özellikle *ulusal*... Ulusal Rus düşüncesi ve eninde sonunda bütün insanlığı içine alacak bir evrensel birlik düşüncesi varsa, zamanı gelene kadar aramızdaki aykırılıkları ortadan kaldırıp bir an önce Rus ve ulusal devlet olmamız hepimizin yararınadır demektir. Bütün çıkış yolumuz, bu düşünceyi şu ya da bu taraf mı gerçekleştirecek gibi gereksiz tartışmalara girmemek, kapandığımız odadan çıkarak hep birlikte doğrudan işe başlamaktır.

Uzlaşma noktası bu işte...

II

Avrupa'da Sadece Strütskiyiz[11]

Peki, işe nasıl başladınız? Aslında çok uzun zaman önce başlamıştınız, bütün insanlık için, yani düşüncelerinizin zaferi için neler yaptınız? Avrupalı –gerçi dış görünüşte– olma tutkusuyla Avrupa ülkelerinde amaçsız sürtmekle başladınız işe. Koca 18. yüzyılı dış görünüşümüzü değiştirmekle geçirdik. Kendimizi Avrupa zevklerine, giyim kuşamına alıştırdık; yüzümüzün buruşmasını gizlemeye çalışarak en iğrenç yemeklerini yedik: "Nasıl bir İngiliz'im görüyorsunuz, Cayenne[12] biberi olmadan asla bir şey yiyemem!" Şaka yaptığımı mı sanıyorsunuz? Asla. Başka türlü başlamanın olanaksız olduğunu biliyordum. Daha Petro öncesi Moskova Çarlığı ve Patrikler döneminde, o zamanın moda düşkünlerinin öncülerinden Moskovalı bir genç, Fransız kostümü giymiş, beline de Avrupa kılıcı takmıştı. Bizler

11 Serseri, işe yaramaz, hiçbir önemi olmayan kişi. Kasım 1877'deki yazıya bakın.
12 Fransa'da yetişen bir biber cinsi.

özellikle kendimizi ve kendimize ait olanı hor görmekle, tiksinmekle başlamak zorundaydık, ne ileri ne geri hareket ederek tam iki yüzyıl yerimizde çakılı kalmışsak, herhalde doğanın bize biçtiği süre buydu. Aslında yol aldık: Özellikle Avrupa'yı ciddi ciddi anlamaya başladığımızda, kendimize ait olan her şeyi gittikçe daha fazla küçümsemeye başladık. Gerçekte Avrupa'da milliyet farklılıkları, keskin ulusal çizgiler değildi aklımızı karıştıran. Bizler "bütün çelişkileri doğrudan ortadan kaldırmakla" ve "Avrupalının" bütün insan tipini benimsemekle işe başladık, yani onları birbirine bağlayan *ortak* yanlarını daha baştan fark etmiştik – bu çok ilginç bir durumdu. Zamanla aklımızı yavaş yavaş kullanmaya başlayınca, uygarlığa sarıldık ve hemen körü körüne ve sadakatle, uygarlığın bütün insanlığı birleştirme işlevi olan "evrenselliği" içinde barındırdığına inandık. Avrupalılar bile, biz yabancılara bakarken bu coşkulu inancımız karşısında şaşkınlıklarını gizleyemediler, oysa o zamanlar kendilerine olan inançlarını yavaş yavaş yitirmeye başlamışlardı. Rousseau ve Voltaire'in ortaya çıkışını coşkuyla karşıladık; Karamzin'in 1789'da "Ulus-devletler" çağrısına derin bir duygulanmayla sevindik, yüzyılımızın ilk çeyreği sonunda, boşa çıkan hayalleri ve düşünceleri için Avrupalı öncülerle beraber umutsuzluğa kapılsak bile inancımızı yine de yitirmezdik, üstüne üstlük Avrupalıları yatıştırmaya çalışırdık. Kendi yurdunda Rus'un su katılmamış "beyaz"ı Avrupa'da birdenbire "kızıl" oluverdi. Son derece ilginç ayırt edici bir özellik. Sonra 1850'lerde bazılarımız Fransız sosyalizmine katılma şerefine erişti ve hiç tereddüt etmeden bu sosyalizmi, evrensel birliğin kesin olarak çözümü, bizleri hâlâ alıp götüren hayallerimizin gerçekleşmesi olarak gördüler, yani kişisel çıkarları, bencilliği, insanlığa aykırı davranışları, ekonomik bunalımları ortadan kaldırmayı, kişi özgürlüklerini koruyan bir düzen kurulmasını bizler hedefe ulaşma olarak görüyorduk, ama bu kafalarımızı asla karıştırmamıştı. Tam tersine, kimi Avrupalı derin düşünürlerin hüzünlü şaşkınlığını görünce, aşırı bir küstahlıkla, alçaklıklarından tutun, enayiliklerine kadar demediğimizi bırakmadık. Birey ve ulus arasındaki *ahlaki* sınırları tümüyle pozitif bilimin belirleyeceğine inandık, hâlâ da inanıyoruz. (Bilim sanki –bunu yapabilirse– *deneyim tamamlanmadan*

önce, yani insanoğlunun yeryüzündeki kaderi belirlenmeden bütün sırları açabilirmiş gibi!) Bizim toprak sahipleri kölelerini satıp Paris'e toplumsal içerikli dergi çıkarmaya gittiler, bizim Rudinler[13] barikatlarda can verdi. Zamanla Rus toprağından öylesine koptuk ki halkımızın ruhuna aykırı olan bir öğretiyi benimseyecek kadar her türlü anlayışımızı yitirdik. Gerçekte Rus halkının kişiliğini hiçe saymakla kalmadık, karakteri falan olmadığını söyleme cesaretini bile gösterdik. Halkı tamamen kafamızdan sildik ve despotça bir rahatlıkla (sorunu ortaya koymadan), ona gösterdiğimiz, daha doğrusu emrettiğimiz her şeyi halkımızın peşinen kabulleneceğine inandık. Halka değgin pek çok gülünç fıkra dolaştı dilden dile. Bizim evrenselciler her zaman, köylü reformundan sonra bile, köylünün efendisi olmayı sürdürdü.

* * *

Vardığımız nokta neydi peki? Çok ilginç, garip sonuçlar elbette: Avrupa'da herkes bizi alaya almaya, seçkin, şüphesiz zeki aydınlarımıza da kibirli bir hoşgörüyle bakmaya başladı. Rusya'dan göçler, yani Rusya'yı tamamen kafalarından silenlerin siyasal amaçlı göçleri bile bu kibirlerini azaltmamıştır. Avrupalı kesinlikle, ama kesinlikle kendinden saymak istememiştir bizi: *Grattez le russe et vous verrez le tartare.*[14] Hâlâ bu böyledir. Atasözlerine bile girdik. Avrupalı'ya yaranmak için milliyetimizi aşağıladıkça bizi daha küçük görmeye başladılar. Karşılarında kuyruk salladık; yüz sürerek, "Avrupa" bakış açımızı ve düşüncelerimizi dile getirelim dedik, dinlemeye bile tenezzül etmediler; bıyık altından gülerek, başlarından savmak istercesine, onları "gereği gibi anlamadığımızı" eklemeyi de unutmadılar. Tatarken (les tartares) nasıl Rus oluruz diye şaşkınlıklarını belirttiler. Rus değil, dünya insanı olmak istediğimizi onlara bir türlü anlatamadık. Aslında son zamanlarda bir şeylerin farkına vardılar. Onlar için korkunç ve tehlikeli bir işin peşinde olduğumuzu anladılar; 80 milyon nüfusun karşılarında dikildiğini, Avrupa düşüncelerini

13 Turgenyev'in *Rudin* romanının kahramanı.

14 Rus'u kazı, altından mutlaka Tatar çıkar. (Fransızca)

kavradığımızı, kendilerinin Rus düşüncelerinden habersiz olduklarını, öğrenmeyi başarsalar bile kavrayamayacaklarını; biz her dili konuştuğumuz halde onların sadece kendi dillerini bildiklerini anlamaya başladılar, evet, artık çok şeyin farkındalar ve bu nedenle kaygı duyuyorlar. Böylece *doğrudan* bizi düşman bellemeleriyle ve gelecekte Avrupa uygarlığının yıkıcısı olarak görmeleriyle sonuçlandı bu serüven. Dünya insanı olma tutkumuzu nasıl anladıklarını görün işte!

Avrupa'dan vaz geçmemiz asla mümkün değildir. Avrupa bizim ikinci yurdumuzdur, bunu coşkuyla söyleyenlerin ve her zaman söyleyecek olanların başında ben gelirim. Avrupa, Rusya gibi, *neredeyse hepimiz için* aynı değeri taşır: Yafet[15] kavmi... bizim düşüncemiz de, bu kavmin bütün unsurlarını birleştirmektir, hatta çok daha ileriye giderek *Sam'a ve Ham'a*[16] kadar... Neden olmasın?

Her şeyden önce Rus olmak gerekir. Ulusal Rus düşüncesi evrensellikse, öncelikle herkesin Rus olması gerekir, o zaman ister istemez ilk adımdan itibaren her şey değişir. Rus olmak, kendi halkını küçük görmekten vazgeçmek demektir. Halkımıza ve ülkemize saygı ve sevgi duyduğumuzu Avrupalı görünce, bize de hemen saygı duymaya başlayacaktır. Gerçekten de: Ulusal bilinçle daha özgün ve güçlü biçimde gelişseydik, kendi köklerimize dönseydik, Avrupa ruhuna daha yakın hissederdik kendimizi, Avrupa'ya yakınlaştıkça onun için daha anlaşılır olurduk. O zaman kibirle sırtını dönmez, can kulağıyla dinlerdi bizi. Herhalde bizler de farklı insanlar olurduk. Sonunda kendi kendimiz olunca maymun değil, insan imgesi kazanacağız, özgür varlıklar olacağız. ne köle, ne uşak, ne de Potugin, o zaman bizi insandan sayacaklar, ne ülkeden ülkeye sürten aylaklar, ne de Avrupalılığın, liberalizmin ve sosyalizmin beş para etmez insanı görecekler bizi. Halkımızda ve ruhunda Avrupalı'ya mutlaka anlaşılır gelecek yeni sözler bulacağımız için onlarla daha akıllıca konuşacağız. Ayrıca halkımızda küçümsediğimiz pek çok şeyin karanlık değil ışık, ahmaklık değil zekâ olduğunu anlayacağız, buna varınca, şimdiye kadar hiç duymadıkları böyle bir sözü Avrupa'ya söyleyeceğiz. Gerçek top-

15 Nuh'un ikinci oğlu. Soyundan Hint-Avrupalılar ortaya çıkmıştır.
16 Nuh'un diğer iki oğlu. Soylarından Samiler ve Hamiler ortaya çıkmıştır.

lumsal düşünceyi halkımızdan başka hiçbir ulusun içinde barındırmadığına, halkımızın düşünce ve ruhunun bilincinin ulusal kimliklere, kişi hak ve özgürlüğünün korunmasına eksiksiz saygı temeline ve bu özgürlüğün –ne giyotin, ne de uçurulan yüz binlerce kafayla değil– gerçek kardeşlik talebiyle, işle, canlı örnekleriyle *sağlama alınan* sevgi birliği öncü işaretine dayalı bütün insanlığın birleşmesi olduğuna inanacağız.

Doğrusu, birini inandırmayı gerçekten isterdim. Bu bir şakaydı. Ama insanoğlu zayıftır: Olur a, gencin biri çıkar da bu yazdıklarımı okur...

III
Petraşevskiciler Üzerine

Herkesin bildiği gibi, 6 Aralık Kazan olayına katılanlar hakkında dava açıldı. Davanın seyrini okurlarım gazetelerden öğrenmişlerdir. Ancak, kırklı yılların sonunda ortaya çıkan, benim de katıldığım ve karşılığını Sibirya'da 10 yıl sürgün ve 4 yıl kürek cezasıyla ödediğim ünlü suç örgütü Petraşevskiciler'le ilgili gazetenin birinde çıkan eleştirel bir yazı beni şaşırttı. Bu eleştiri *Petersburgskaya Gazeta*'da çıkmıştı. Kazan olayıyla ilgili bir başyazıda yer alıyordu. Bu yazıda Bay Stronin'in "Bilim Olarak Politika" adlı makalesinden birkaç güzel satır aktarılmış. Tamamına aşağıda yer veriyorum. "Halka" giden gençlerimize yararlı olur:

> Halkın ayağına gitmek için, elinizdeki fırsatı kullanın, o size gelecektir. Hizmetçiniz, uşağınız, aşçınız, oda hizmetçiniz, kapıcınız, arabacınız vardır herhalde. Demokrat olmak istiyorsanız, masada yanınıza oturtun, aile hayatınıza sokun. Her budala liberalin öğretmeye kalktığı –Tanrı var mı yok mu, bildirisi var mı gibi– konular yerine, toplama çıkarmadan, okuma yazmadan başlasanız daha iyi olur. Bu arada öğrencilerinize karşı dürüst, dikkatli, ağırbaşlı olunuz, pek de senli benli olmayın, iyilik örnekleri sergileyin, hiç değilse iyi huylar...

Şimdi gelelim Petraşevski meselesine, yazar başyazısında bakın neler diyor:

> "Kazan hadisesi"ni ister istemez akla getiren ve (toplumun bilincinde daha çok yatıştırıcı yanını gösteren) bir diğer düşünce, bu gibi üzücü olayların kahramanlarının her defasında, en ateşli kişilerin gözünde bile gittikçe önemlerini, nüfuzlarını kaybetmeleridir. Bir zamanlar, elli yıl önce Rusya'da siyasal suç örgütü olarak ortaya çıkan "Dekabristler" soylu aydın sınıf içinden çıkmıştı. Kırklı yıllarda siyasal suçlu tipi büyük ölçüde düzeyini düşürdü ("Petraşevskiciler"); altmışlı yılların başında bu tip, sözde düşünen "işçi sınıfına" kadar ("Çernişevskiciler"), yetmişli yılların başında da okumamış, okulu yarım bırakmış, adi nihilistlere kadar düşmüştür ("Neçayevciler"); Dolguşinski olayında propagandacılar çevresinde yarı okumuş karga meclisi olarak anılırlar; nihayet "Kazan olayında" sadece yarı okumuş kargalar meclisi olarak kalmıyor, aynı zamanda Avrupa unsuru ve başıboş işçilerin çok renkliliğiyle boy gösteriyor. Bu düzey düşüklüğünün nedeni, zamanımız çarlığının liberal reformlarından sonra, bu tür siyasal suç örgütlerine toplumun gelişmiş unsurlarının pek itibar etmemeleridir, ancak bu propaganda birliği halk yığınlarını daha az etkileyebilir; zira halk bu davetsiz peygamberi nasıl karşıladığını göstermiştir...

Yazarın bizdeki devrimci propagandanın hiç değeri olmadığına ilişkin görüşü, açıkça dile getirmese de doğrudur; sorunu faydalı biçimde koyabilmek için doğru ve gerçekçi saptamalar yapmak gerektiği açıktır. Ama Petraşevskiciler'le ilgili şunu söyleyebilirim ki yazar, Dekabristler'le karşılaştırarak, onları siyasal suç örgütlerinin yozlaşmasına örnek gösterirken haksızlık ettiğini düşünüyorum. Bu "yozlaşmayla" ilgili görüşe yabancı değilim, duyalı çok oldu ve basınımızda defalarca yazıldı, şimdi bu konu üzerinde durmamın nedeni yeniden bu görüşle karşılaştığım içindir. Bence siyasal suçlu tipinde köklü değişimler son yirmi yılda ortaya çıkmıştır bizde; ancak Petraşevskiciler'in Dekabristler'den farkı yoktur, hiç yoksa yazarın yazısında belirttiği

tipin belli başlı belirtilerine göre... Yazar, Dekabristler'in toplumun "soylu aydın çevresinden çıktığını" söylüyor. Petraşevskiciler'i ondan ayıran nedir peki? Dekabristler'in bünyesinde varlıklı, yüksek zümreyle ilişki içinde bulunan insanlar gerçekten daha fazla olabilir, ama zaten Dekabristler Petraşevskiciler'den sayıca çok fazlaydı ve Petraşevski örgütü içinde varlıklı, seçkin zümreyle ilişkide olan azdı. Kaldı ki toplumun yukarı katı Dekabristler'in amaçlarını ve temel düşüncelerini hiç de paylaşmamıştır, dolaylı olarak bile katılmamıştır, dolayısıyla asla özel bir anlam katmamıştır onlara. Dekabrist tip Petraşevskici'den daha savaşçıydı; Petraşevski örgütünde de elbette savaşçı nitelikte insan vardı. Özetle, yazarın farklılığı nerede gördüğünü anlamış değilim. İki grup da, tartışmasız, *toprak sahibi "soylu sınıfın"* arasından çıkmaydı, yani o zamanın siyasal suçlu tipinin ayırıcı özelliği buydu, bu bakımdan her iki örgütün kesinlikle birbirinden farkı yoktur. Petraşevskiciler arasında bir iki sınıf atlayıp soylular arasına girenler bulunsa da (çok azdır) sadece kültürlü insan sıfatıyla, Dekabristler'de de olabilirdi bu. Aslında esnaflar ve sınıf atlayanlar her iki örgütte de azdı, nedeni o zamanlar aralarına katılmamış olmalarıdır. "Aydın kişiliğe" gelince, Dekabristler'in, Petraşevskiciler'den daha nitelikli ve aydın olduğunu söyleyen yazar burada çok yanılmaktadır. Dekabrist örgüt, Petraşevskiciler'e göre daha az kültürlü insanlardan oluşmaktaydı. Petraşevski grubunda yüksek eğitim kurumlarından –üniversitelerden, Aleksandrovski lisesinden, hukuk fakültelerinden, yüksek uzman yetiştiren okullardan– mezun olmuş kişiler çoğunluktaydı. Çoğu öğretmendi ve özel olarak bilimle uğraşan insanlardı. İdamdan kurtulduktan sonra pek çoğu ülkemizde tanındı. Sadece Sibirya'ya sürgün olanları değil, bütün Petraşevskiciler'i ele alırsak, Rusya'nın çeşitli köşelerinde kalelere, Kafkasya'ya sürgün ya da en ücra köşelere uzaklaştırma cezasına çarptırılanlar ve gözetim altında tutulanlardan pek çoğu büyük bir onurla bilim alanında yararlı çalışmalar yapmış ve sivrilmiştir, aralarında profesör, doğabilimci, bilim derneklerinde sekreter, dergi sahibi, şair ve romancı çoktur. Bir kez daha söylüyorum, Petraşevski grubu üyeleri Dekabristler'den daha eğitimli kişilerdi.

Anlaşılan, araştırmacılar Petraşevskiciler'in Dekabristler'den sayıca az olmalarına rağmen kısa zamanda ortaya çıkmalarını ve bünyelerinde Dekabristler'den daha çok gençlerin bulunmasını tipin "yozlaşması" olarak görüyorlar.

Yazımı bitirirken gerçekte Rus devrimci tipinin bulunduğumuz yüzyıl boyunca ilerici, aydın zümrenin halktan ne kadar kopuk olduğunun çok belirgin örneğini oluşturduğunu belirtmek isterim. Onlar halkın gerçek ihtiyaçlarını ve isteklerini bir kenara bırakan, bu istekleri öğrenmeye bile çaba göstermeyen, halkın yaşamını kolaylaştıracağı yerde, onun ruhuna ve doğal yaşantısına uymayan –anlasa bile asla kabullenmeyeceği– çok büyük hedefler koymuş bir zümreydi. Bizim devrimciler koca yüzyılda dişe dokunur bir şey söylememişlerdir. Günümüzdeyse çok ve karmaşık nedenlerden –Günlüğün gelecek sayısında bundan mutlaka söz edeceğiz– Rus devrimci örneği halktan öylesine farklı bir görüntü çizmiştir ki iki tarafın da birbirini anlaması gerçekten çok, ama çok zordur: Halk devrimcinin tam olarak neyi istediğini anlamamaktadır, devrimciler halktan kopuşlarının farkında bile olamayacak kadar farklı alanlarda dolaşmışlardır (Petraşevski grubu bunu fark etmişti yine de), tersine, halkın anlamadığı dilden konuşmaları bir yana, halkın er ya da geç kendilerini mutlaka anlayacağına da derinden inanmışlardı. Avrupalılaşma dönemimiz hükmünü tamamlayıp sona erdiğinde ve kendi toprağımıza, köklerimize döndüğümüzde bu karmaşa kendiliğinden son bulacaktır.

Zamanımız çarlığının köklü dönüşümleriyle, geçmişte olduğu gibi öyle soyut, kapalı değil, gerçek hayatın içinde halkın ihtiyaçlarının etkin ve bilinçli biçimde belirlenmesi çalışmaları başlamıştır. Böylelikle artık halkını ve kendi toprağını anlayan, şimdiye kadar hiç duyulmamış farklı bir Rus aydın sınıfı doğuyor. Bu yeni sınıf gelişecek, güçlenecek ve yarınlara emin adımlarla yürüyecektir, buna derinden inanıyorum. Geleceğimiz, bütün umudumuz bu yeni insanlardır...

IV
Rus Yergisi. "Ham Toprak". "Son Şarkılar". Eski Anılar

Bu ayımı edebiyatla geçirdim, okuduğum birkaç "seçkin yapıttan" birini büyük heyecanla okudum. Bu arada unutmadan söyleyeyim, geçenlerde günümüz Rus yergisi üzerine bir yabancının yazısını okumuştum. Fransa'da yayınlanmış. Bu yazıda ilgiye değer bir yargı var, sözleri tamı tamına hatırlamıyorum, yazı biraz uzundu, aklımda kaldığı kadarıyla anlamı aşağı yukarı şöyleydi: "Rus yergisinin Rus toplumunda nitelikli davranışlardan sanki çekiniyormuş gibi bir havası var. Bu gibi davranışlar karşısında Rus yergisi, her nedense endişeye kapılıyor, bu iyi davranışın kaynağında bir pislik bulana kadar da kendine gelemiyor. Derken birden seviniyor ve avazı çıktığı kadar bağırıyor: 'Bu hiç de iyi bir davranış değilmiş, sevinmeye değmezmiş, bakın kendiniz de görüyorsunuz, burada da bir alçağın olduğu gün gibi ortada!'"

Yazarın bu görüşü doğru mudur? Haklı olmadığı kanısındayım. Bildiğim, yerginin bizde çok parlak temsilcilerinin olduğudur, okurlarımız da çok beğeniyor. En azından aynı okur kitlesinin daha çok olumlu güzellikten hoşlandığına inanıyorum, adeta susuyor ona. Kont Lev Tolstoy'un Rus okurlarınca çok sevilen, ayırtıların, renklerin yazarı olduğuna kuşku yoktur.

Yergi türümüz parlak olmasına karşın bazen gerçekten öyle belirsizliğe düşüyor ki insana adeta ıstırap çektiriyor, insan konuşmada zorlanıyor. Hicvimizin ne demek istediğini bütününde anlamak kesinlikle olanaksızdır. Hiç kaynağı olmadığı düşüncesine bile kapılabiliyor insan, bu olabilir mi? Hicvimiz neye inanıyor, kimin neyin kirli çamaşırlarını ortaya dökmeye çalışıyor? Adeta bir muamma, bilinmezliğin karanlığında boğulup gidiyor. Kendisini iyiden sayıp saymadığını öğrenmek mümkün değil.

İnsan bu sorun üzerinde böyle tuhaf düşüncelere kapılıyor işte. Turgenyev'in *Ham Toprak* romanını okudum, ikinci bölümünü bekliyorum. Aklıma gelmişken: Otuz yıldır yazıyorum, bu otuz yıl içinde birçok defa hep aynı eğlenceli gözlem gelmiştir aklıma. Eleştirmenlerimizin tümü (kırk yıla yakın da edebi-

yatı izlerim), hayatta olanlar olmayanlar, daha doğrusu hatırladıklarım, hepsi zamanın Rus edebiyatıyla ilgili ciddi sayılabilecek bir rapor hazırlamakla işe başlarlardı (örneğin, geride kalan yılın raporları dergilerinin ilk sayısında, yani ocak ayında yayınlanırdı), bu edebiyat eleştirmenleri aşağı yukarı aynı anlama gelen şu cümleleri handiyse büyük bir aşkla kullanırlardı: "Rus edebiyatının bu kadar verimsiz olduğu çağımızda", "Rus edebiyatının bu kadar çöküş dönemine girdiği çağımızda", "edebiyatımızdaki bu ağır durgunluk döneminde", "Rus edebiyatının çöllerinde avare avare dolaşırken" vb. Binlerce ama, anlamları aynı... Aslına bakarsanız bu kırk yılda Puşkin'in son dönem yapıtları çıkmış, Gogol başlamış ve bitmiş; Lermontov, Ostrovski, Turgenyev, Gonçarov ve daha onlarca üstün yetenekte yazar ortaya çıkmıştır. Bu saydıklarım sadece şiir, roman, öykü türündedir. Hangi ülkenin edebiyatında olursa olsun, bu kadar kısa sürede bizdeki kadar bunca yetenekli yazarın hemen hemen hiç çıkmadığını söyleyebiliriz, hem de peş peşe... Gelin görün ki o malum "Rus edebiyatının durgunluğu", "Rus edebiyatının çöllerinde" saçmalıklarını günümüzde de (hatta daha geçen ay bile) okudum. Gerçi bu sadece eğlenceli bir gözlemim benim. Ayrıca tümüyle masum, pek de önemi olmayan bir görüşüm. O halde gülebiliriz!

Ham Toprak'tan elbette söz etmeyeceğim, herkes ikinci bölümünü bekliyor. Konuşmam doğru olmaz. Turgenyev'in yapıtlarının sanatsal değerini eleştirmek ne haddime! Yalnız bir yerin altını çizmek istiyorum: Romanın doksan ikinci sayfasında (*Vestnik Yevropı*'ya bakınız) yukarıdan on beş ya da yirmi satır, sanıyorum romanın ana fikrini oluşturuyor, yazarın tamamıyla kendi bakış açısı yansıtılmış bu satırlarda. Ama üzülerek belirteyim, bu bakış açısı tümüyle yanlış, paylaşmam mümkün değil. Romanın kahramanlarından Solomin aracılığıyla yazarın düşünceleri ortaya konuyor.

Otoçestvenniye Zapiski'nin ocak sayısında Nekrasov'un "Son Şarkıları"nı okudum. Nekrasov'dan beklenecek her zamanki tutku yüklü şiirler, bu zamana dek hiç söylenmemiş sözler... Hasta adamın bu ne acılı çığlıklarıdır böyle! Şairimiz çok hasta –bana kendi söylemişti– durumunu açıkça biliyor. Ah, bir türlü

inanmak istemiyorum!.. Sağlam, ama hassas bir bünyesi var. Korkunç ıstırap çekiyor (hastalığı bir çeşit barsak ülseriymiş, tanısı zor bir hastalık), baharı çıkaramayacağına inanmıyorum, bahar gelince yurtdışına kaplıcalara gider, iklim değişikliği hastalığına iyi gelir, düzelir, buna inanıyorum. İnsanlar bazen ne tuhaf oluyor, hayatımız boyunca çok az görüştük, aramızda, nedendir bilinmez, anlaşılmaz bir kopukluk oldu, ama birlikte bir olayımız var ki hiçbir zaman unutmadım. Hayatımızda ilk karşılaşmamızdı bu. Ne ki geçenlerde Nekrasov'a uğramıştım, hastaydı, bitkindi, ilk sözüne o günleri hatırlatmakla başlamıştı. O zaman, tam kırk yıl önce öylesine canlı, hayat dolu, güzel bir olay yaşamıştık ki unutmamız mümkün değil! İkimiz de yirmisinden biraz fazlaydık. Petersburg'da yaşıyordum, nedenini kendim bile bilmediğim belirsiz amaçlarla askeri mühendislik görevimden istifa edeli bir yıl olmuştu. 1840 mayısıydı. Kışın başında birden ilk yapıtım olan *İnsancıklar*'a başladım, o zamana kadar henüz bir şey yazmamıştım. Öykümü bitirdikten sonra ne yapacağımı, kime götüreceğimi doğrusu bilmiyordum. D.V. Grigoroviç'ten başka edebiyat çevresinden kimseyi tanımıyordum. Grigoroviç'in *Petersburg Laternacıları* adlı o zamanın bir dergisinde küçük bir yazısı çıkmıştı, o kadar. Hatırladığım kadarıyla yaz gelince köyüne yerleşmeye niyetliydi ve geçici bir süre Nekrasov'un evinde kalıyordu. Bana uğradığı bir gün "Öykünü getir!" dedi. (Henüz okumamıştı.) "Nekrasov gelecek yıl bir dergi çıkarmak istiyor, ona göstereceğim." Öykümü götürdüm, Nekrasov'u kısa bir an görmüştüm, el sıkıştık. Yapıtımla gelip, Nekrasov'la tek kelime konuşmadan oradan ayrılmak beni utandırmıştı. Başaracağıma çok az ihtimal veriyordum, bu "Anayurt Notları grubundan" kulağıma gelenlere göre çekiniyordum. Belinski'yi de birkaç yıldır büyük coşkuyla okuyordum, ama Belinski bana korkunç ve acımasız biri gibi görünüyordu, "Benim *İnsancıklar*'la alay edecek!" diye düşünmekten kendimi alamamıştım. Öykümü tutkuyla, neredeyse gözyaşları içinde yazmıştım. Elimde kalem, öykü üzerinde kafa yorarken: "Acaba bu, bu dakikalar, bütün bunlar" diye düşünüyordum, "bir serap, yalan yanlış duygular olmasın sakın!" Ama kısa bir an böyle düşünmüştüm ve kuruntularım birden geçivermişti.

Aynı gün, öykümü teslim ettiğim günün akşamı kentin uzak bir köşesinde oturan bir arkadaşıma gitmiştim; sabaha kadar *Ölü Canlar*'ı tartıştık, kaç kez okuduğumuzu hatırlamıyorum. O zamanlar gençler arasında çok rastlanan bir durumdu bu; iki üç kişi buluşur: "Gogol okumadan olur mu, beyler!" diyerek bir yerde oturur, belki de bütün geceyi Gogol okumakla geçirirler. Gençler arasında heyecanlı, atak kişiler çoktu; sanki bir şeylerin olmasını bekler gibiydiler. Gündüz gibi apaydınlık bir Petersburg gecesinde, sabaha karşı saat dörtte eve döndüm. Güzel, ılık bir ilkbahar günüydü, odama girince hemen yatmadım, pencereyi açtım ve önünde oturdum. Birden kapının çıngırağı çaldı, şaşırmıştım, gelenler Nekrasov'la Grigoroviç'ti, büyük bir heyecanla içeri dalıp beni kucaklamaya koştular, ikisi de neredeyse ağlayacaktı. Dün akşam eve erken dönmüşler; öykümü şöyle bir göz gezdirmek için okumaya başlamışlar: "On sayfadan ne olduğu görülür" diye düşünmüşler. On sayfadan sonra bir on sayfa, derken bir on sayfa daha, bütün geceyi yüksek sesle okuyarak geçirmişler, bitkin düşüne kadar sürdürmüşler okumayı. Grigoroviç'le sonra baş başa kaldığımızda şöyle anlatmıştı: "Nekrasov üniversite öğrencisinin öldüğü bölümü okuyordu. Babanın tabuta koştuğu o sahnede baktım. Nekrasov'un sesi titremeye başladı, bir iki derken dayanamadı, öykünüze eliyle vurdu: 'Ah, inanılmaz!' dedi. Sabaha kadar sizden söz ettik." Öyküyü bitirdiklerinde (tam yedi forma) hemen bana gelmek istemişler: "Uyumak da neymiş, gidip uyandıralım, bu onun için uyumaktan çok değerlidir!" Evet, böyle düşünmüşler. Sonraları Nekrasov'un kişiliğini dikkatlice incelediğimde, o ana hep hayret etmişimdir: İçine kapanık, kuşkucu, dikkatli, pek sokulgan olmayan bir yaradılışı vardı. En azından bana öyle görünmüştür, çünkü o an, ilk karşılaşmamızda gerçekten ne derin duygular, coşkular yaşamıştık. Yarım saate yakın kalmışlardı, bu yarım saatte Tanrı bilir neler konuştuğumuzu, çığlık çığlığa, soluk almadan şiirden, gerçekten, zamanın siyasal olaylarından, eksik olur mu, elbette Gogol'den, *Müfettiş*'ten, *Ölü Canlar*'dan bölümler okuyarak ve en başta da hiç kuşkusuz Belinski'den... Nekrasov heyecanla: "Bugün hemen öykünüzü Belinski'ye götüreceğim" demişti. "Ah, bilseniz –ne adam, ne adam! Tanışırsınız, nasıl bir

insan olduğunu görürsünüz". İkisi de omuzlarımı sarsarak: "Şimdi güzelce bir uyku çekin, biz gidiyoruz, uyandıktan sonra da doğruca bize gelin!" deyip ayrıldı. Ah, bu olanlardan sonra nasıl uyuyabilirdim? Ah, ne coşku, ne başarıydı bu Tanrım! Ama en önemlisi o an yaşadığım derin duygulardı, dün gibi hatırlıyorum, şöyle düşünmüştüm: "Toplumun değer verdiği, sevdiği insanlar kutlanırlar, her zaman el üstünde tutulurlar, onlar da gözyaşlarıyla gelmişlerdi, hem de sabahın dördünde, uyandırmaya çekinmemişlerdi, çünkü bu olay uykunun çok üstündeydi. Ah, ne güzel!" İşte bunları düşünmüştüm, uyku da ne oluyormuş!

Nekrasov aynı gün öykümü Belinski'ye götürmüş, Belinski'ye derin saygı duyuyordu, sanırım yaşamı boyunca herkesten çok onu sevmişti. O sıralar Nekrasov ses getirecek bir yapıt henüz üretmemişti, ancak bir yıl sonra başaracaktı. Nekrasov kendini birden Petersburg'da bulmuştu, bildiğim kadarıyla daha 16 yaşındayken ailesiz, tek başına kalmıştı. Galiba 16 yaşından beri yazıyordu. Belinski'yle tanıştığından haberim yoktu, ama Belinski yazmaya başladığı günden beri anlamıştı onu ve belki de Nekrasov'un şiirlerindeki o hava çok etkilemişti onu. Nekrasov'un gençliğine ve aralarındaki onca yaş farkına rağmen o zamanlar böyle anlar olabiliyor ve kişiyi derinden etkileyen, koparılmaz bağ oluşturan sözler söylenebiliyormuş demek. Nekrasov *İnsancıklar*'la Belinski'nin karşısına çıktığında: "Yeni bir Gogol doğdu!" diye heyecanla bağırmış. Belinski sert bir ifadeyle: "Sizde de Gogoller mantar gibi bitiyor!" diye karşılık vermiş. Nekrasov akşamüzeri uğradığında Belinski onu heyecanla karşılamış. "Getirin, çabuk o genci getirin!" diye haykırmış.

Böylece beni Belinski'ye götürdüler (öykü ilk okunduktan üç gün sonra). Hatırlıyorum, ilk bakışta dış görünüşü beni hayli şaşırtmıştı –burnu, alnı; nedense "bu korkunç, yaman eleştirmeni" başka türlü hayal etmiştim. Beni son derece saygılı ve ölçülü karşıladı. "Ne olabilir ki, bu işler herhalde böyle oluyor" diye geçirmiştim içimden, ama dakikalar geçmek bilmiyordu; her zamanki alışkanlıkların dışında bir şeyler oluyor hissine kapılmıştım: Yazarlığa yeni yeni başlayan 22 yaşındaki bir genci karşılayan önemli birine, büyük bir eleştirmene benzemiyordu sanki, daha doğrusu bir an önce söylemek istediği sözlere ve duygula-

ra saygısından bana öyle gelmişti. Çakmak çakmak yanan gözleriyle bana döndü: "Siz farkında mısınız?" dedi birkaç kez tekrarlayarak o her zamanki çın çın öten sesiyle. "Siz, siz neler yazdığınızın farkında mısınız?" Çok heyecanlandığında sesi hep böyle çıkardı. "Siz sadece bir sanatçı gibi derin bir sezgiyle bu öyküyü yazdınız, ancak, gözlerimizin önüne serdiğiniz, bize gösterdiğiniz bu korkunç gerçeğin anlamına varabildiniz mi? Yirmi yaşınızda bunu anlamanız kolay değildir. Ama sizin şu mutsuz memurunuz, insanlara karşı gerçekten öyle özverili davranıyor, kendisini öyle bir duruma getiriyor ki ezilmişliğinden kendini mutlu görmeye bile çekiniyor, en ufak bir sızlanmayı neredeyse küstahlık sayıyor, mutsuzluğu bile kendine hak görmekten çekinmiyor, iyi kalpli generali ona 100 ruble verdiği zaman 'Ekselansları, benim gibi değersiz adama acısın, inanılmaz bir şey bu!' diye düşünüyor; şaşkınlıktan dağılıp gidiyor, yok oluyor. 'Ekselansı' yerine 'ekselansları' demeniz ne ilginç! Bu kopan düğme, memurun, generalin elini öptüğü sahne... bu mutsuz adama duyulan acıma duygusu değildir burada olan, müthiş, müthiş! Ya memurun minnettarlığını ifade ettiği sahne!.. Bu bir trajedidir! Soruna damarından girmişsiniz, en dikkati çeken yanı da her şeyi bir kalemde gözler önüne sermeniz... Biz gazeteciler, eleştirmenler yalnızca yargılarız, bunu sözlerle açıklamaya girişiriz, ama siz sanatçılar tek bir çizgiyle, elle dokunulabilecek ve en kalın kafalı okurca anlaşılabilecek kadar bir kalemde özünü bizlere sunarsınız. İşte sanatın sırrı buradadır! Sanatçının gerçeğe hizmeti budur! Gerçek gözlerinizin önünde açıldı, sanatçı olarak size bildirildi, bir armağan olarak verildi, bu armağanın değerini bilin ve ona sadık kalın! Büyük bir yazar olacaksınız..."

Belinski'nin bana söyledikleri bunlardı işte. Sonraları benimle ilgili bütün düşüncelerini hâlâ hayatta olan pek çok ünlü kişiye açıklamış. Belinski'nin yanından müthiş bir esrimeyle çıktım. Evinin köşesinde bir an durdum, gökyüzüne, aydınlık, pırıl pırıl güne, gelip geçenlere baktım, yaşamımda sonsuza dek sürecek bir dönemin, utku anının, tutkulu hayallerle dolu dünyamda bile düşünemediğim yeni bir şeylerin başladığını bütün varlığımla duyumsuyordum (o yıllar iflah olmaz bir hayalciydim). Utanarak: "Gerçekten bu kadar büyük olabilir miyim, bu

mümkün mü?" demiştim kendi kendime. Çekingenlik karışımı bir coşkuydu bu. Yo, bana gülmeyin lütfen, büyüdüğümü sonraları asla düşünmedim; ama o gün bu duyguma karşı koymam mümkün olabilir miydi? "Ah, bu övgülere layık olacağım, ah, ne adamlar, ne adamlar! Evet, layık olacağım, onlar gibi güzelliklere varabilmek için çaba göstereceğim, 'inançlı, sadık' olacağım. Ah, ne uçarı, hafif düşünceli bir adamım ben, bu kötü, utanç verici özelliklerimi Belinski bir öğrenseydi! Edebiyatçıların onurlarına çok düşkün, kibirli olduğunu söylerler. Aslında bu tür insanlar sadece Rusya'da vardır, onlar yalnızdılar, ama onların gerçeği, evet, gerçeği yararlıydı, iyiydi, gerçek daima ahlaksızlığa ve kötülüğe üstün gelecektir; kazanacağız, ah, onlarla beraber olmak, onlara katılmak!.."

Hep bunları düşünmüştüm, bütün ayrıntılarıyla o an gözlerimin önünde. O anı hiçbir zaman unutmadım. Hayatımın en coşkulu anıydı. Sibirya'da kürekteyken o anı hatırladığımda kendimi tinsel olarak ne kadar güçlü hissederdim! İşte, tam otuz yıl sonra, birkaç gün önce uğradığım Nekrasov'un başucunda otururken o anı yeniden yaşadım. Pek ayrıntısına girmeden sabaha karşı birlikte geçirdiğimiz o yarım saati hatırlattım Nekrasov'a. O anları hatırladığını çok iyi görüyordum, unutmayacağını biliyordum. Kürek cezasından döndüğümde, Nekrasov, kitabından bir şiir göstermiş: "Bunu senin için yazdım" demişti. Oysa bütün hayatımızda birbirimizden kopuk yaşamıştık. Derin acılar içinde kıvrandığı yatağında şimdi ömrünü tamamlamış dostlarını anıyor:

Öngörülü şarkılar henüz bitmedi,
Kurban gittiler gençken hınca, ihanete.
Duvarlarda asılı portreleri
Beni süzüyorlar derin sitemle.

Sitemle biraz ağır kaçmış burada. Bizler "vefalı" olmadık mı, olmadık mı? Bırakalım vicdan versin hükmünü. Siz yine de bu acılı şarkıları okuyun, okuyun da şifa bulsun bizim sevgili, tutkulu ozanımız! Acıların tutkulu ozanı!..

V

Bir İsim Günü

Kont Tolstoy'un *Çocukluk ve Delikanlılık* romanını hatırlar mısınız? Öykünün kahramanı bir erkek çocuktur. Öteki çocuklardan, örneğin erkek kardeşi Valodya'dan farklı bir yaradılışı vardır. Henüz 12 yaşındadır, yaşıtlarından çok değişik düşünceler esmektedir başında. Tutkuyla dolup taşan hayaller, duygulardır bunlar ve onları kendine saklamasının daha iyi olacağını biliyordur. Sıkılgan, saf yürekli, aynı zamanda çok gururlu bir çocuktur, bu özellikleri hayallerini uluorta dökmesine engel olmaktadır. Erkek kardeşini kıskanıyor, onu kendinden daha yakışıklı ve becerikli buluyor; bir yandan kardeşinin ahlakça kendisinden daha düşük olduğunu gizliden gizliye seziyor, ne var ki bu düşüncesinden vazgeçiyor ve önemsiz sayıyor. Sık sık aynanın karşısına geçip kendini seyrediyor ve berbat bir yaratık olduğu sonucuna varıyor. Kimsenin onu sevmediği ve küçümsediği kuşkusuna kapılıyor... Her neyse, bu çocuk çok farklı, olağandışı biri, oysa orta sınıf soylu ailesinden, Puşkin'in sözlerine göre, Kont Lev Tolstoy tamamen bu soylu çevrenin yazarı ve anlatıcısıydı. Moskova'nın bu büyük ailesinin konağında konuklar toplanmıştır; kız kardeşinin isim günü kutlanmaktadır; anne babalarıyla birlikte çocuklar da gelmiştir. Oyunlar danslar başlar. Hantal kahramanımız herkesten kötü dans etmektedir; keskin zekâsıyla sivrilmeye çalışır; ne yazık ki onca sevimli, hoş kızların arasında bu çabası işe yaramaz, herkesten kötü olduğu kuruntuları yer bitirir onu. Umutsuzluk içinde kıvranıp dururken, herkesi allak bullak edecek bir olay yaratmaya karar verir. Birden kendini kaybeder; kendisinden yaşça büyük, burnu havada, onu sinek gibi gören delikanlıların gözleri önünde öğretmenine dil çıkardıktan sonra var gücüyle suratına bir yumruk atar. "Şimdi nasıl biri olduğunu görsünler!" Çocuğu ite kaka sürükleyip kilere kapatırlar tabii. Kendini sonsuza dek mahvolmuş görerek başlar hayaller kurmaya: Evden kaçmıştır, orduya girer, çatışmalarda can verir, çok Türk'ü ağır yaralı yere sermiştir. Zafer! Kurtarıcımız nerede diye hep birlikte bağrışırlar silah arkadaşları, öperler, kucaklarlar onu. Şimdi Moskova'dadır, kolu sargılı Tver bulvarında cakayla

dolaşmaktadır, onu çar karşılar... Birden başka bir hayale geçer, kapı açılır ve elinde sopasıyla öğretmeni girer içeri, bütün hayalleri toz gibi dağılır gider. Sonra diğerleri başlar: "Neden sevilmediğini" düşünür. "Herhalde sokakta buldular beni, bunu benden saklıyorlar..." Bu hayal fırtınası arttıkça artar: Kendini öldürüverir, kilere girerler ve ölüsünü bulurlar: "Zavallı çocuk!" diye üzüntülerini bildirir herkes. "Aslında iyi çocuktu!" Babası, öğretmenini suçlar: "Onu öldüren sizsiniz" der. Hayalci burada gözyaşlarına boğulur... Böylece öykü çocuğun sayıklamaları ve hasta düşmesiyle son bulur. Çocuğun ruh dünyasını çarpıcı biçimde gözlerimizin önüne seren son derece şaşırtıcı, ruhbilimsel bir çalışmadır bu öykü.

* * *

Bu öyküye ayrıntılı yer vermemim bir nedeni var, özellikle üzerinde durdum. K...' dan, on iki yaşında bir erkek çocuğun intiharını bildiren bir mektup almıştım, yukarıdaki öyküyle çok benzer yanları var. Mektuba yer veriyorum, tek kelimesini bile değiştirmeden, olduğu gibi sunuyorum, ilgiye değer acı bir *olay*!

> 8 Kasımda öğleden sonra, *12-13 yaşlarında bir erkek çocuğun kendini asarak öldürdüğü* haberi kentte büyük bir heyecan yaratmıştı, gimnazyum öncesi kurslara katılan bir öğrenciymiş. Sınıf öğretmeni, dersleri iyi olmadığı için çocuğa, akşam saat beşe kadar okulda kalma cezası veriyor. Çocuk yalnız başına dolaşıp durmuş okulda; gözüne ilişen bir makaranın halatını çözmüş ve çalışkan öğrencilerin isimlerinin yazılı olduğu tahtanın –ki o gün getirilmiş bu tahta– çivisine halatı bağlamış ve kendini asmış. Yan odada yerleri silen görevli zavallı çocuğu görünce hemen müfettişe koşmuş ve durumu bildirmiş; çocukcağızı ipten çözmüşler, ama kurtaramamışlar... Neden intihar etmişti peki? Yaramaz, içine kapanık bir çocuk değilmiş, hem dersleri de iyiymiş, yalnız son zamanlarda sınıf öğretmeninden zayıf not alıyormuş, zaten bunun için cezalandırılmış... Anlatılanlara göre, çocuğun babası çok sert bir adammış ve o gün çocuğun isim günüymüş. Kim bi-

lir belki de çocuksu bir sevinçle, anne babasının, kardeşlerinin evde onu nasıl karşılayacaklarını hayal etmişti! Sen tut bomboş binada aç susuz tek başına otur, babanın korkunç öfkesini düşün dur, ezilmişliği, düştüğü utancı ve belki de çekeceği cezayı... Ah, intihar usullerinden haberi vardı tabii. (Zamanımızda hangi çocuk bilmiyor ki!) Çocuğa yazık, müdüre yazık, insan ve öğrenciler üzerine titreyen harika eğitimciye yazık, böyle bir olayın okullarında meydana gelmesi korkunç bir şey... Aralarında hazırlık sınıfında okuyanlar olmak üzere ölen çocuğun arkadaşları bu olayı öğrenince ne hissedecekler? Böyle bir eğitim sistemi çok mu inandırıcı , çok katı değil mi? Sorarım, kırık notlara (birlere, ikilere), öğrencilerin kendilerini astıkları iftihar tahtalarına gereğinden fazla önem verilmiyor mu? Eğitimimizde biçimciliğin ve katılığın ön plana çıkması aşırı değil mi?

Elbette isim gününü kutlayamayan şu bahtsız küçük delikanlıya çok yazık oldu ve beni derinden üzdü; ancak bu acı *olayın* muhtemel nedenlerine pek girmeyeceğim, özellikle "ders notlarına – birlere ikilere, yersiz sertliklere vb." Bunlar eskiden de vardı ve intiharla da sonuçlanmıyordu, gözle görülür neden bu değil. Kont Tolstoy'un "delikanlısından" bu bölümü iki olayın benzerliği açısından ele aldım; ancak büyük farklılıklar var. Kuşku yok ki doğum gününde Mişa, ne hınçla, ne de kapıldığı bir korkuyla canına kıymıştır. Bu iki duygu (öfke ve aşırı korkaklık) sıradan duygulardır ve *kendi içinde bir çıkış yolu* bulunurdu. Ama ceza korkusu, hele hele aşırı kuruntuya kapıldığında, çocuğu gerçekten etkileyebilirdi; aynı zamanda çok karışık bir ruh hali de olabilirdi, burada Kont Tolstoy'un öyküsünde anlattığına benzer bir durum pekâlâ mümkündür, yani sarsıcı, ezici, bilinçli olmayan çocuk soruları, bunaltan, adaletsizliğe karşı gittikçe güçlenen bir duygu, erken yaşlardaki korkunç ve acı verici bir hiçlik duygusu, hastalıklı biçimde içinde gelişen bir soru: "Niçin beni kimse sevmiyor?" Kendini acındırmaya yönelik tutkulu bir istek, yani *herkesin onu sevmesine* duyduğu tutkulu bir istek... başka çok, pek çok bilinmezlikler, ayırtılar... Asıl sorun, bu ayırtılardan şu ya da bunun mutlaka olmasıdır, ama yeni bir ger-

çeğin, öteden beri var olan orta dereceden soylu çevreden Moskovalı bir toprak sahibinin huzurlu evinde olandan tümüyle farklı bir gerçekliğin çizgileri var burada; bu ailenin *anlatıcısı* Kont Lev Tolstoy olmuştur, eski toprak sahipliği temeli üzerinde kök salan eski Rus soylu sınıfı için henüz yeni, bilinmez, ancak köklü bir değişimin, en azından farklı, pek bilinmeyen biçimlere dönüşümün başladığı zamanda oluşan bu aile tipidir sözünü ettiğimiz. Burada isim günü kutlanacak çocuğun olayında tamamen zamanımıza özgü olan bir yan var. Kont Tolstoy'un çocuğu aşırı duygusallığı ve acılı gözyaşlarıyla hayaller kurabiliyordu: *Yakınlarının* kilere gireceğini ve ölmüş olduğunu görünce kendisini sevmeye başlayacaklarını, acıyacaklarını, üzüleceklerini ve kendilerini suçlu bulacaklarını... Düşünün intiharını bile hayal etmişti, ama sadece *hayal kurmaktı bu.* Bu aristokrat ailenin katı kuralları 12 yaşındaki çocukta yankı bulurdu, ama hayallerini *eyleme kadar* götürmezdi; buradaysa *hayal etmiş ve eylemini gerçekleştirmiştir.* Amacım günümüzde salgın haline gelen intihar olaylarından söz etmek değil sadece, bunu belirtmek isterim. Burada Rus toplum hayatının genişçe bir bölümünün, gözlemlerden ve *araştırıcılardan tümüyle* uzak kaldığı anlaşılıyor. Orta sınıf aristokrat çevremizin hayatının yazarlarımızca bütün parlaklığıyla işlendiği hiç yoksa ortadadır, ama Rus yaşamının hayli önemsiz, kıyıda köşede kalmış bölgeleri vardır. Herhalde çok sayıda olan bu yerlerin *araştırıcıları* kim olacak peki? Uzun zamandır var olan, ama özellikle şimdi toplum hayatımızda daha çok hükmünü sürdüren bu kargaşada, normal bir yasayı, hatta *Ariadne yumaklarını*[17] ve sanatçı için Shakespeare ölçülerini bulmak olanaksızsa, o zaman kim bu kargaşanın hiç değilse bir kısmını –Ariadne yumaklarını hayal etmeden– aydınlığa çıkaracak? Asıl önemlisi de, büyük sanatçılar için erkenmiş gibi, bunu herkesin adeta kanıksamasıdır. Bozulmuş bir hayatımız olduğuna kuşku yok, buna bağlı olarak aile kurumu da bozuluyor, dağılıyor. Yeni ilkeler üzerinde bir hayatı bir an önce kurmamız kaçınılmaz görünmektedir. Kim bu ilkelerin farkına varacak, kim gösterecek bunları? Bu çözülmeyi ve yeni kurulacak bir toplum

17 Yunan mitolojisinden. Minos'la Pasiphae'nin kızı Ariadne, bin dehlizli bir mağarada yolunu bulması için yiğit Theseus'a bir yumak iplik vermişti.

hayatının yasalarını adım adım da olsa kim belirleyecek ve anlatacak? Yoksa daha erken mi? Ancak eski –geçmiş– bütünüyle ortaya döküldü mü?

Yazı İşlerinden

I. Geçen aralık ayı Günlüğümde gerekli açıklamaları yaptığım halde, yeni çıkan *Svet* dergisinde görev alıp almayacağıma ilişkin mektuplar hâlâ sürüyor, yanıt vermem için pul da koymuşlar. Bir kez daha bildiriyorum. *Svet* dergisinde görev almayacağım. N.P. Wagner ve yazı işleriyle hiçbir ilgim yoktur.

II. Yazı işlerimize sınavlarıyla ilgili bir yazı gönderen Bayan A.O.A.'dan doğru adresini bildirmesini rica ediyoruz. Mohova sokaktaki adresi yanlış.

ŞUBAT

Birinci Bölüm

I
Sahte Peygamberler ve Ay'ı Nohuda Çevirmeyi Sürdüren Topal Fıçıcılar. Kimsenin Tanımadığı Büyük Rus İnsanı

Doğu Sorunu eskisi gibi karşımızda dikiliyor. Elimizin altında ne varsa– maslenitsalar'la[1], "Hasat kutlamalarıyla", iflaslarla, kupa valeleriyle[2]– kendimizi istediğimiz kadar oyalamaya ve "Yok kardeşim ortada bir şey, bunların hepsi özenti, toptan uydurma!" diyerek ister kinizmden sıyrılmaya çalışalım, küçük çocuklar gibi korkunç hayaletler görmemek için ister başımızı yastığın altına gömelim, kaçacak delik yok, bu hayalet karşımızda, hiçbir yere de gitmemiş, eskiden olduğu gibi şimdi de ayakta ve tehdit olmaya devam ediyor. Herkes –içi kin dolu kinik de, samimi bir yurttaş da, orada burada sürterek gününü gün eden gamsız da, tembel de– henüz çözümlenmemiş, tamamlanmamış, ancak çok acil ve zorunlu, er ya da geç bizleri mutlaka sağlıklı bir çözüme zorlayacak bir şeylerin var olduğunu seziyor ve bunu aklından çıkarmıyor. Aynı şu dizelerdeki gibi:

Hem bir şeyler yapmak gerek
Hem de bitirmek...

En azından bir şeylerin yapılması ya da bitirilmesi gerekiyorsa, eh, bitirmek en iyisi olurdu tabii. Oysa zaman su gibi akıp

1 Büyük perhizden sonra kutlanan Slav bayramı.
2 Kadın eline bakan, bir çeşit jigolo.

gidiyor, bahar kapıda; "Bahar bizi neden mi ilgilendiriyor?" Kimileri zamanın geçtiğini haykırıyor; bunu ancak Tanrı bilir, iyi işler için her zaman vakit bulunur. Evet, bahara doğru bir hareketlilik yaşanacak mı, bilemedin bir yılda kesin bir sonuç alınacak mı? Aslına bakarsanız Avrupa'da hiçbir ülke Doğu Sorununun yıllara sarkacağına pek ihtimal vermiyor; hem Türkiye'nin bir yıl dayanacağı da şüpheli... Sorun Türkiye değil, ondan ne kalacağıdır. Bir yılda elde edilecek kesin bir sonuç Avrupa'nın belki de yararına olacaktır, eh, diğerlerine pek yararı dokunmaz; onlar, özellikle Tuna ardındaki topluluklar ne olacak? Onları da Rus halkı düşünsün!

Evet, düşünüyor, siz ne derseniz deyin, bütün kışı, geçen yaz ayındaki kutsal hareketimizi var gücümüzle yadsımakla geçirdiğimiz söylenmesine rağmen bence bu hareketin coşku ve heyecanı Rusya'nın her köşesinde kışın da sürmüştür, hiç duraksamadan, emin adımlarla, ancak çarının vereceği yüce buyruğun beklentisi içinde sakince, Finlandiya'nın buzlu kayalıklarından sıcak ülke Kolhida'ya[3] kadar, ellerinde koca yarımlık şişeleriyle pis ayyaşları, sefil yaratıkları Rusya kişiliğinde incelemeyi beceren (özellikle bu yaz) sahte peygamberlerimize rağmen, bu tavrını sonuna kadar sürdüreceğine kuşku yoktur. Bizim bu peygamberlerin halkın nasıl yaşadığını öğrenmemeleri bence daha hayırlı bir iş olur: Hiç olmazsa burunlarını sokmazlar, ortalığı bulandırmazlar, karışırlar da yanlış yere bulaşırlar. Mesele şudur: Batıcılığımızın ve Avrupa kültürüyle "aydınlanmış" Rusya'ya bakış açımızın, ülkemize gelip yerleşen topal bir fıçıcının nohuda döndürdüğü Ay'dan hiç mi hiç bir farkı olmamasıdır, bunu geçmişte de yapmıştı ve hâlâ rezilce aynı pisliği sürdürüyor, her an, her dakika bunu sergiliyor; işte geçenlerde yüzünü gösterdi: İleride daha çirkefçe yapacaktır, ee, bırakalım onu: Bir Alman, üstelik topal, acımak gerek zavallıya!

Rusya'nın bu gülünç kâhinlerle işi ne? Şimdilik kaşımayacağız, zamanı geçti.

Gazeteler bir ara, bu kış savaşta ailelerinin parçalanması sonucu yetim kalmış çok sayıda çocuğun Slav topraklarından Mos-

3 Eski Abhaz yurdu.

kova'ya getirildiğini yazdı. Çeşitli kurumlara ve ailelerin yanına yerleştirmişler. Bu hayırlı işin devamı gelirse çok seviniriz, Rusya'nın her yerinde geniş çapta örgütlenmeler başlamış: Bu sadece bir hayır işidir; ama bu yavrucakların korunmaya ihtiyaçları var, *geleceğin* Slav gençleri değiller mi? Yeri gelmişken, kendime birkaç kez sorduğum soru şuydu: Kırımdan ve yakıp yıkmadan sonra zalimlerin elinden canını zor kurtararak Sırbistan'a, Karadağ'a, Avusturya'ya, neresi olursa kaçan yüz binlerce aç Bulgar ve Bosna-Hersekli nasıl beslenecek? Karınlarını doyurmak için ne kadar para gerektiğini; oysa ne Sırbistan'ın, ne de Karadağ'ın parası olduğunu, bu yetmiyormuş gibi gıda sıkıntısının da had safhada bulunduğunu dikkate aldığımızda yüz binlerce küçük çocuğun nasıl besleneceği, kışın ne giyeceği konusunda insan ne yapacağını bilemiyor. Birkaç gün önce yine Moskova'ya getirilen 3-13 yaş grubu "kız çocuklardan oluşan bir kafile", hemşirelere ait Koruma Derneğine yerleştirilmiş. Hemşireler bu Sırp çocukları buraya daha önce getirilen Bulgar çocukların yanına yerleştirmişler, Sırpça bilen görevli bir hemşire çocuklarla yakından ilgileniyormuş, çocuklar çok sevinmişler, yüzleri aydınlanmış. Çocuklar kuşkusuz cana yakın olurlar, ama geçenlerde Moskova'dan dönen bir dostum bu çocuklarla ilgili son derece ilginç bir olay aktardı bana: Sırp ve Bulgar çocukları ayrı ayrı köşelerde oturuyorlarmış, birbirleriyle konuşmayı, oynamayı hiç istememişler, Bulgarlarla neden oynamadıklarını bir Sırp çocuğa sorduklarında, yanıtı şu olmuş: "Türklerle savaşmak için onlara silah verdik, onlar da silahları gizleyip savaşmaya gitmediler." Bence bu çok ilginç bir ayrıntı. 8-9 yaşında bir kız böyle söylüyorsa demek ki bu sözleri babalarından duymuştur, babaları çocuklarına bunları anlatıyorsa, öyleyse Balkan Slavları arasında kuşku götürmez ciddi bir sürtüşme var demektir. Doğrudur, Slavlar arasında ezelden beri vardı bu sürtüşme. Bunu destanlarında, halk şarkılarında yaşatmışlardır, Rusya merkezli geniş bir birlik kurulmadan Slavların dirliği sağlanamaz, ayrıca Rusyasız –Sırp aydın toplumu ya da Avrupa tarzını benimsemiş uygar Çekler ne düşünürlerse düşünsünler– Slavlar varlıklarını sürdüremezler, yeryüzünden silinip giderler... Çoğu hayalcidir bunların. Hemen hemen hepsi...

Puşkin'in "Batı Slav Şarkıları"nda yer alan "Büyük Zenitsa Savaşı Şarkısı"nı, bilmem, hatırlayanınız var mı? İsyancılar başlarında Radivov olmak üzere Türklere karşı harekete geçerler:

Dalmaçyalılar imrenerek birliğimize
Uzun ince bıyıklarını burdular,
Yana devirip başlıklarını, hep birlikte
Bizi de alın yanınıza diye haykırdılar.
.....
Emrindeki Boşnaklarla koca Beylerbeyi
Bize doğru Banyaluka'dan harekete geçti,
Duyunca at kişnemelerini düşmanın
Ve görünce güneşte parlayan eğri kılıçlarını
Büyük Zenitsa Irmağı kıyısında hain Dalmaçyalılar
Korkudan çil yavrusu gibi dört bir yana dağıldılar...

Az önce "'Batı Slav Şarkıları'nı bilir misiniz?" diye sormuştum ya, herkesin adına hemen yanıt vereyim: Puşkin'in ne "Batı Slav Şarkıları"nı, ne de "Büyük Zenitsa Savaşı Şarkısı"nı bilir kimse. Evet, orada sözlü halk edebiyatı derleyicilerini, bu konunun uzmanlarını ve çok yaşlı insanları saymazsak... Kötü bir yanılgım olsun, ama bundan çok eminim. Oysa beyler, "Batı Slav Şarkıları"nın Puşkin'in başta gelen yapıtlarından biri olduğunu, tam elli yıl önce yazılmış olan bu yapıtın geleceğe değgin haberler vermesini ve siyasal önemini bir kenara bırakalım, biliyor musunuz? O zamanlar bu şarkıların ülkemizde gün ışığına çıkması başlı başına bir olaydır: Rusların Slav sezgisidir bu, Rusların Slavlarla gelecekte kardeşlik ve sevgi temeline dayalı birliğini öne çıkaran kâhince dizelerdir. Ne yazık ki Puşkin'in söz konusu "külliyatına" ve bu şarkıların başyapıt olduğuna ilişkin bir tek görüş, bir eleştiri okumadım bu zamana dek. Evet, sıradan yapıt olarak değerlendirilmiştir, oysa, dediğim gibi, bir başyapıttır, taşıdığı anlam ve önemi çok büyüktür. Bence Puşkin'i hâlâ öğrenemedik: Oysa Rus bilincinin uzun süre belirleyicisi bir dehadır. O, Rus'tu, yaratıcı gücüyle halkına, halkının öz kaynaklarına dönen su katılmamış bir Rus'tu, gelgelelim bizler her şeyi

topal fıçıcıdan öğrenmeyi yeğliyoruz. Puşkin Rus insanını bütünüyle yüreğinde duyan, içinde sindiren ve Rus insanını, halkına, Rus ailesine, Avrupa'ya, topal fıçıcıya, Slav kardeşlerine nasıl bakması gerektiğini tavrıyla gösteren ilk Rus olmuştur. Rusların hiçbirinde böylesine insancıl, yüce, sağduyulu ve gerçekçi bir bakış açısı göremiyoruz. Ancak bunun üzerinde şimdilik uzun uzadıya durmayacağım, yalnızca "Şarkılardan" söz edeceğim. Herkesin bildiği gibi, Puşkin bu şarkıları Prosper Mérimée'nin *La Guzla* adlı şiir külliyatından Fransızcadan çevirmiş ve uyarlamıştır, itirafına göre bu şarkılar Paris kökenli değildir. III. Napolyon'un uzaktan akrabası, sonraları *senateur*[4] olan bu usta Fransız yazar (şimdi hayatta değil) "Guzla"da Slav görüntüsü vererek aslında Fransızları yansıtmıştır, hem de Parisli Fransızları; başka türlüsünü beceremezler zaten: Gerçek Fransız için dünyada Paris'ten başka bir yer yoktur çünkü. Puşkin, Merimée'nin yapıtını okuduktan sonra, Paris'e yazara bir mektup yazarak isteğini bildirmiş ve Merimée'nin Fransızlarını Slav olarak Rusçaya uyarlamış ve böylece "Batı Slav Şarkıları" Ruslara akraba olan gerçek sahiplerine, Slavlara dönmüş oldu. Bu şarkıları Sırbistan'da duyamazsınız, bundan hiç kuşkunuz olmasın. Başka şarkılar söylüyorlar, ama fark etmez: Puşkin'in yarattığı şarkılar – Slav ruhu, Slav gelenek ve görenekleri, Slav tipi, tarihi ve önemiyle– Slav yüreğinden kopup gelen halk şarkıları ve söylenceleridir. Geçen yaz Ruslara derin kuşku ve güvensizlikle bakan Sırp aydınlara Puşkin'in "Kara Georgi" ya da "Büyük Zenitsa Savaşı Şarkısı"nı göstermeyi isterdim! Bu iki şarkı Puşkin şiirlerinin ilk dönem pırlantalarıdır. (Okullarımızda bırakın öğrencileri, büyük olasılıkla öğretmenlerin de bu şarkılardan habersiz olmalarının nedeni belki de budur, ama öğretmenler bu şarkıları şimdi duyacak olsalardı ağızları bir karış açık kalır, bu kadar güzelliği ne *Kafkas Tutsağı*'nda ve ne de *Çingeneler*'de[5] bulurlardı.) Ah, hiç değilse bu şarkılar okullarımızda geçen yıl okutulsaydı! Gerçi, işin gidişine bakılırsa, büyük Rus insanlarından bu en bilinmez olanını kısa zamanda öğrenmeleri şüphelidir, böyle düşünüyorum, aydınlarımız içinden binlerce, on binlerce

4 Senatör. (Fransızca)
5 Puşkin'in öykülü iki şiiri.

kişinin onun ne denli büyük bir şair ve Rus insanı olduğunu anlamadıklarını, anıtı için bile maddi manevi gerekli çabayı göstermediğimizi –bu ayıbımız tarih sayfalarında yerini alacaktır– söyleyerek büyük Puşkin'imizi böyle tanımlayabiliriz. Sırplar, Puşkin'in "şarkılarını" okusalardı, özgürlükleri için ne düşündüğümüzü, onlara sevgi ve saygı duyup duymadığımızı, onlarla sevinip sevinmediğimizi, egemenliğimiz altına almak isteyip istemediğimizi, evet, bütün bu sorulara gerekli yanıtları bulabilirlerdi! Şiiri bırakalım artık, "önemsiz konulara daldım" diye bana yüksekten gülerlerse gülsünler! Bunlar az şeyler değildir. Puşkin'i daha uzun zaman konuşmamız gerekecek.

II

Dev Müsveddeleri. "Çevre"nin Küçük Düşürülmüş Evladı. Sırt Derisi Yüzmeyle İlgili Bir Olay. Uygarlığın Büyük Çıkarları. "Bu Değere Satın Alınıyorlarsa Onlara Lanet Olsun!"

Geçen ay, "barış anlaşması yapılıp yapılmayacağı" kararına varmak amacıyla birden bir araya gelen Sırp bezirgânlar (gazetelerin yazdığına göre bir buçuk saatliğine), birtakım nedenler öne sürerek –onlardan beklendiği biçimde– barıştan yana olmadıklarını gösterdiler. Barışa baştan bir yanılgı sonucu, bakanlığın bir çeşit ince oyunları sonucu razı oldukları söyleniyor. Her ne olursa olsun bu vurguncuların savaşın sürmesinden çekinmedikleri az çok doğruysa, o vakit bu yaman tavırları dikkate alındığında adama ister istemez sorarlar: "Rusya'da Sırpların korkaklığı üzerine ayyuka çıkan söylentiler nereden geliyor?" diye. Sırbistan'dan mektuplar alıyorum, oradan gelenlerle konuşuyorum, orada kalan ve Sırplardan coşkuyla söz eden ve Rusya'da onların korkak ve bencil olduklarını düşünenlere ateş püsküren bir gencin mektubu bayağı etkiledi beni. Bu heyecanlı Rus göçmeni, Çernyayev ve Novoselov'a bağlı Sırp askerlerin kendilerini kasten yaralamalarını bile hoş görüyor. Bakın neler diyor: "Yürekleri o kadar sevgi dolu karısını, çocuklarını, anasını, bacısını,

kardeşlerini, nişanlısını, atını, köpeğini, hasılı neyi var neyi yoksa terk ettiği o 'çevreyi' o kadar çok seviyor ki her şeyi göze alıp bir an önce sevgili yuvasına dönmek için kendini askerliğe yaramaz hale getiriyor!" Bakın, bu yumuşak yürekliliği, bütün bu süreci anlıyorum, bu durumda, tamam çok yumuşak yürekli olurlar, ama yüreklerinin neyi istediğini pek kavrayamadıklarından aynı zamanda anayurtlarının da en kıt akıllı çocuğudurlar. Böyle bir "çevrede" yaşayan Sırp'ı kime benzetirim bilir misiniz! Hani ailesinden ya da parçalanmış bir aileden birden kendini okulda bulan çocuklar vardır, çocukluğunuzdan hatırlarsınız bu tipleri: O zamana kadar bu zavallı ailesiyle beraber yaşamıştır, kendi evinden başka hiçbir yeri bilmemiştir, ama birden ne oluyor, onlarca yeni arkadaş, yabancı yüzler, bir gürültü patırtı ki sorma, eviyle hiç ilgisi olmayan, çok değişik bir ortam, Tanrım ne işkence! Evinde aç kaldığı, üşüdüğü olmuştur elbet, ama hiç değilse seviliyordur, sevilmese de *kendi evindedir*. Evinde kendisiyledir, oysa burası... müdürden bir tek tatlı söz duymamıştır, öğretmenlerinin sert tutumları, kafasının almadığı bilgiler, dersler, uzun koridorlar, acımasız kopiller, küçük görenler, alay edenler... Acımasız, kötü kalpli arkadaşları: "Hiç kalpleri yoktur, ne anneleri, ne babaları vardır". O zamana kadar bu garibe, yalan söylemenin, insanı incitmenin kötü ve utanç verici olduğu söylenmiştir ya, burada yalanın, aldatmanın, gönül kırmanın, alay etmenin bini bir paradır. Bir yandan evini düşünerek sürekli ağlaması arkadaşlarınca hiç hoş olmayan bir davranıştır; "sınıfın şanını" iki paralık etmektir bu. Sonunda acımasızca sille tokat girişirler, bütün sınıf, hem de hınç duymadan, sırf eğlence olsun diye; bir defayla yetinmezler. Böyle talihsiz çocuklarla okul çağlarımda çok karşılaştığımı da bu arada belirteyim, her eğitim kurumunda buna benzer suçlarla karşılaşabilirsiniz, hem de ne suçlar! Çocuk boş bulunup şikâyet etmeyi denesin, aman Allahım, öldüresiye döverler (hatta öldürene kadar sürdürürler dayağı); öğrenciler döverken acımasız ve dikkatsiz olurlar. Muhbirlik yapıyor diye bütün yıl yapmadıkları eziyet kalmaz, onunla hiç konuşmak istemezler, zavallıyı parya haline getirirler, bu arada okul idaresine ne demeli, bu ne insafsızca umursamazlıktır! Çocukluğumda bu tür sorunlarla ilgilenen bir tek eği-

timci hatırlamıyorum, günümüzde de aynı alışkanlıklarını sürdürdüklerini söyleyebilirim: Şikâyetleri kabul eden sadece memurlar oluyor, oysa okula başladıktan sonra aile, yuva özlemi çeken bu çocukların içinden yetenekli ve çok başarılı gençler mezun oluyor. Ailelerinden koparılan çocuklarsa koşullar ne olursa olsun ortama kısa zamanda uyum sağlarlar, hiçbir zaman yuva özlemi çekmezler, diğerlerinin üzerinde de egemenlik kurarlar; sekiz yaşından beri kötü huylarıyla sivrilen bu çocukların yetenekleri sınırlıdır, malın gözüdürler; işleri güçleri hır çıkarmak, kirli işlerin peşinden koşmaktır. Bunlar çok genel yargılardır kuşkusuz, ama yine de okula başlarken yuva özlemi çekmeyen bu yaramaz çocuğun ya ailesi yoktur, ya da ailesi çok kötüdür.

Okula başladığı ilk günlerde eziyet çeken çocuğu, yazın okuduğum, kendini kasten yaralayan o acemi Sırp askeriyle karşılaştırdım elimde olmadan, bu delikanlının zavallı, düşüncesizce, sürü güdüsüne, hayvansı bir içgüdüye yakın, silahını bir kenara fırlatıp bir an önce evine kaçma isteğini ancak o aynı duyguyla açıklayabilirdim. Yalnız burada farklı bir durum var ki bu istekte inanılmaz bir bönlüğün kendini göstermesidir. Onun gibi başkalarının da kaçması durumunda yurtlarını savunacak kimsenin kalmayacağı, bunun sonucu olarak Türklerin bir zaman sonra gelerek, üzerine titrediği "çevresini" yerle bir edeceği; annesini, nişanlısını, kardeşlerini, atını, köpeğini kılıçtan geçireceği düşüncesini adeta kafasından silip atmıştır bu delikanlı. Gerçekte pek çok Sırp'ın yüreğinde öz yuvasına duyulan merhamet duygusu yurt sevgisinin üstüne çıkmamıştır, bu çok ilgiye değer bir fenomen... Doğrusu, savaşları sona erip barış imzalandığı bugün, Sırp yukarı aydın zümresinin, toplumun aşağı tabakasına göre farklı nedenlerden yurtlarına karşı acıya varan bir duygu pek beslemediklerini söylemek mümkündür. Bu durum çok güçlü siyasal gurur düşkünlüğüyle açıklanabilir. İşte, bu yüksek kalpler ülkenin "büyük" çıkarları nedeniyle, alt tabakanın gündelik gereksinimleriyle uğraşacak zamanı hemen hemen bulamamışlardır. Yine de burada aşağı sınıftan Sırp için, bence, çok ilgiye değer bir görüş ortaya atılabilir. Kendini savaşa elverişsiz hale getirmek ve savaş alanından kaçmak salt yürek yumuşaklığı ve an-

layış kıtlığıyla açıklanamaz. Bana öyle geliyor ki silahını bir kenara fırlatıp tabanları yağlarken aslında kötü bir iş yaptığını, bu davranışını "onaylamayacak" ilk kişinin kendisi olacağını anlayacak durumdaydı, ama savaştan kaçınca yurdunu savunmasız bırakacağını da aklının ucundan geçirmemişti: "Kireyevler, Çernyayevler, ardından gönüllüler, sert Sırp komutanlar varken o da kim oluyormuş? Değersiz bir zerrecik, işe yaramaz, pisin teki, başka da hiçbir şey değil, kaçsa kimsenin ruhu duymaz..." Bana göre bu düşünceler geçiyordu içinden garibin; çok ilginç bir durumdur bu, halkı anlatıyor: Bir yanda kendini her zaman dev aynasında gören, tek Sırbistan vaatleriyle bütün Slavların kalbini kazanmayı hayal eden, Rusya'ya karşı türlü oyunlara kalkışan, kısacası zamanımızın uygar Avrupalıları, Horvatoviçler, Marinoviçler, başka deyişle bir çeşit Moltkeler, Bismarcklar... Öte yandan, bu devlerin yanında "çevrenin" aşağılanmış evladı, tam dört yüzyıl esaret altında horlanan çocuk: Yüzyılların ezilmişliğiyle kendini bir hiç, toz zerresi gibi görüyor. "Kodamanlar ne güne duruyor? Beni fark etmezler. Ben önemsiz bir adamım, onlarsa sert beyefendiler..." Bir yerde okumuştum, bu zatı muhteremlerden birkaçı, silahını bırakıp kaçmaya çalışan bu gariban Sırp'ın beynini dağıtmış. "Nasıl sert, disiplinli prensler olduğumuzu görsünler işte!" Sıradan halkını sinek gibi gören birkaç kendini beğenmiş, insanlıktan nasibini almamış kişilerdir bunlar.

Akıllarını "şanlı bir gelecekle" bozan Sırp toplumun bu yukarı sınıf üyeleri, şurası muhakkak ki, siyasal, tarihsel, toplumsal, daha doğrusu her bakımdan çok ilginç tiplerdir.

Çernyayev'in oradan ayrılıp Rus gönüllüleri de ülkesine gönderdiği bugünlerde, onlardan, yani askerlerden, geçen yaz hiç duymadığımız bir görüş bizlere kadar ulaştı: Sırpların düzenli ordu içinde savaşma becerilerinin bulunmadığını, düz arazide hareket yeteneklerinin olmadığını; Sırp ulusal direnişinin "küçük savaş", başka biçimde söylersek, ormanlarda, vadilerde, boğazlarda yürütülen partizan-çete savaşı olduğunu ileri sürüyorlar. Tamam, bu olabilir, diyeceğimiz yok, ama barış imzalandıktan sonra bu çete gruplarını nasıl denetim altında tutacaksınız peki? Şüphelidir. Bu askeri görüşe en azından tutunacaklar, eh,

böylesine sıkıntılı bir ortamda hiç yoksa teselli edicidir. Barış uzun süreli olacak mı? Rusların tek bireyine kadar gönülden katıldığı bu Sırp savaşı üzerine son sözümüz şöyle olur: Bence Sırplar daha savaşın ilk günlerinden beri bize karşı duydukları aşırı bir güvensizlikle bizi ve yaptığımız yardımları yok sayacaklardır. Zihinsel olarak kendilerini geliştirdikçe bu güvensizlik duygusunun gitgide daha güçleneceği yargısına varmak mümkündür, öyleyse uzun süre Sırpların bize karşı bu güvensizliklerini öncelikle kafamıza pek takmamamız, bildiğimiz yolda yürümemiz gerekiyor. Doğu Sorununda bir gerçeği bıkmadan usanmadan dikkate almamız zorunludur: Temel Slav sorunu, onların sadece zulmedenlerin elinden kurtarılması değildir, asıl önemlisi, onları özgürlüğe kavuştururken hiç değilse bize borçlu olduklarını pek hissettirmemektir (sadece Russuz yapabilirlerse tabii, başka türlü asla olmaz!).

Moskova'ya getirilen Slav çocuklar arasında –yine Moskova'dan gelen dostum anlatmıştı– dokuz yaşlarında bir kız çocuk sık sık baygınlık geçiriyormuş. Sırbistan'da yaşadığı dehşet verici bir olayı hatırladıkça kendini kaybediyormuş. Kızla çok ilgilenmişler. Olay geçen yaz ayında geçiyor: Çerkezler gözleri önünde babasının derisini yüzmüşler, hem de baştan aşağı yüzmüşler zavallıyı. Bu korkunç anı büyük olasılıkla ömrünün sonuna kadar belleğinden silinmeyecek. Yıllar acısını küllendirebilir belki, ama bu acı nasıl hafifleyebilir, bilemem. Ah, uygarlık! Kendi çıkarlarından başka gözü hiçbir şey görmeyen Avrupa, çocukların gözleri önünde babalarının derilerini yüzen Türklere dur diyecek, öyle mi? Avrupa uygarlığının büyük çıkarları kuşkusuz (ticaret, deniz taşımacılığı, pazarlar, fabrikalar), Avrupalıların gözünde bunlardan daha değerli ne olabilir? Bırakın elle dokunmayı, düşünülmesine bile izin verilmeyen çıkarlar, ama, ama "lanet olsun, Avrupa uygarlığının bu çıkarlarına lanet olsun!" Benim değil, *Moskovskiye Vedomosti* dergisinin çığlığıdır bu. Bu çığlığa, bu haykırışa katılmayı onur sayıyorum. Uygarlığın bu çıkarları layığını bulacak, korunması uğruna insan derisi yüzülmesi zorunluysa tarih önünde lanetlenecektir! Yazık ki bu gerçek: Uygarlığı korumak adına deri soymayı kaçınılmaz görüyorlar!

III

İnsan Derisi Yüzme ve Buna Bağlı Olarak Çeşitli Sapkınlıklar. Uşakça Görüşlerde Otoriteye Duyulan Nefret

"İnsanların, evet, hangi insanların mı derileri yüzülüyor? Dünyanın küçük bir köşesinde yaşayan bir avuç insanın, Ruslar avazı çıktığı kadar bağırmasa kimsenin duymayacağı Osmanlı Hıristiyan reayanın beyler...[6] Gelgelelim bu canlı yapının geriye kalan büyük bölümü de sapasağlam, gününü gün ediyor, gönenç içinde yaşıyor, ticaretle uğraşıyor, fabrikalar kuruyor!"

Ayılıp bayılan bu zavallı Bulgar çocuğun başına gelenleri sabah öğrenmiştim, aynı gün yolum Nevski Bulvarına düşmüştü. Hiç abartmıyorum, karşı kaldırıma çocuklarını on beş dakikada geçiren anneler, bakıcılar gördüm ve elimde olmadan hayli inandırıcı bir düşünce geliverdi aklıma: "Uygarlık!" diye içimden geçirdim. "Bu uygarlığa kim karşı çıkmaya cesaret edebilir?" Hayır, uygarlığın da bir anlamı, önemi var, baylar: Nevski Bulvarında huzurla dolaşan çocuklarımız babalarının derilerinin yüzüldüğünü, annelerimiz, Bulgaristan'daki gibi, gözleri önünde süngülere geçirilen ve havalara kaldırılan bebeklerini hiç olmazsa görmüyorlar. Bu kazanımımız uygarlığın hanesine yazılsın! Bu yalnızca Avrupa'da, daha doğrusu yeryüzünün bir köşesinde, dünyaya oranla küçük bir köşesinde olsun (korkunç bir düşünce!), yine de vardır; orada, öz kardeşlerimizin derilerinin yüzülmesiyle, ağır bir bedelle küçük bir köşede hükmünü sürdürüyor diyelim, böyle olmakla beraber hiç yoksa bizde de var! Düşünsenize, geçmişte, hatta yakın geçmişte hiçbir yerde, Avrupa'da da yoktu, şimdi bizim Avrupa'da bu varsa, dünyamızın yaratıldığından bu yana ilk kez oluyor! Hayır, ne olursa olsun ivme kazanmıştır, belki de geriye dönüşü de asla yok, bu çok ciddiye alınması gereken, kişinin istenci dışında ruhuna yön veren bir düşüncedir; öyle geçiştirilecek, dikkate alınmayacak bir olay değildir. Peki, barışa ne diyeceğiz? Ya barış, evet, barış, yine eskiden olduğu gibi uygarlığa ve bütün kazanımlarına rağmen bir muamma olarak karşımızda durmakta-

6 Özgün metinde "Osmanlı" yerine "Türkiye" geçmektedir.

dır. Barış nasıl sonuçlanır, Tanrı bilir bunu, ileride belki olabilir, hem de yakın bir gelecekte...

"Yaşa be uygarlık!" diye haykıracaktım ki birden büyük bir kuşkuya kapıldım: "Nevski Bulvarının çocukları için kazanılmış mıdır bu? Yoksa bir hayal mi, aldanış olmasın sakın?"

Dinleyin beyler, "hayal mi değil mi, hayale yakın bir şey mi?" diye üzerinde düşünüp durdum, burada, Nevski Bulvarındaki çocukların gözleri önünde babalarının derileri yüzülmüyorsa, bu, rastlantıdan başka bir şey olamaz; daha doğrusu "toplumumuza bağlı olmayan birtakım nedenler" söz konusudur burada, evet, kolluk kuvvetleri başımızda dikiliyordur çünkü. Aman peşinen belirteyim: Amacım hiç de alegori yapmak ve "evlat, kulağını aç iyice beni dinle: 'Beş ruble çalarsan lanetim üzerine olur, yüz bin ruble götürürsen ömür boyu hayır dua ederim, anlaşıldı mı?'" diye yedi yaşındaki çocuğuna öğüt veren zamanımızın bir işçisinin, bir babanın dertlerine, sıkıntılarına gönderme değildir asla! Oh, hayır, ne söylediğimi biliyorum. Tepeden tırnağa yüzülmüş deriyi anlıyorum, geçen yaz Bulgaristan'da yaşandı, muzaffer Türklerin bayıldıkları bir öldürme, işkence yöntemi... İşte, bu deri yüzme hadisesini Nevski'de göremiyorsak, yine ısrar ediyorum, "rastlantıdır, bizlere bağlı olmayan nedenlerdendir", her şeyden önce şimdilik yasaklanmış olmasıdır, uygarlığımıza rağmen belki de bize zararı dokunmamasıdır.

Bana soracak olursanız, aslında gelenek ve göreneklerden, ne bileyim, inanç olarak benimsenen kurallardan, önyargılı davranmaktan çekiniyorlar; "işinin eri" biri, sırt derisi yüzmenin mide bulandırıcı olmakla beraber ortak dava için bazen faydalı bile olduğunu "gösterseydi" ve tutup bu anlamda, işin uzmanı havalarda, "amaca ulaşmak için her yol mubahtır" deseydi, inanın, o saat uygulayıcıları bitiverirdi, üstelik en neşelileri... Bunlar saçma paradokslarım olsun varsın! İçtenlikle onaylarım, hem de seve seve, bu tamı tamına böyle olurdu. Uygarlık vardır, yasaları vardır, inançları da vardır; ama yeni bir moda başlasın, çok insan hemen değişirdi. Herkes değil elbet, küçük bir grup kalırdı ki –sizlerle biz sevgili okurlarım– derisi yüzülenlerin mi, yoksa yüzenlerin mi arasın-

da bulunduğumuzun belirsizliği içinde şaşar kalırdık. Kuşkusuz, yüzüme karşı, bütün bunların laf salatası olduğunu, asla böyle bir alışkanlığın söz konusu olamayacağını, en azından uygarlığın bunları aştığını söyleyeceklerdir. Baylar, böyle derseniz, yaptığınız safdilliktir derim. Gülüyorsunuz, öyle mi? Peki, Fransa'da (daha yakını neresi olabilir?) 1793'te, hem de Voltaire ve Rousseau gibi aydınlanmacılardan sonra, uygarlığın en kutsal ilkesi gibi gösterilerek deri yüzme modası almış başını yürümemiş miydi? Bunların artık tarih sayfalarında kaldığını söyleyeceksiniz bu kez, yalnız dikkat buyurun, günümüzden söz etmemek için tarihe başvuruyorum, inanın, insanın aklında da, yüreğinde de tam bir sapkınlık olması çok mümkündür, zamanımızda, olayların seyrine baktığımızda, bırakın olabilirliğini, kaçınılmazdır da. Bakın, neyin iyi neyin kötü olduğunda birleşen kaç insan vardır? Değil oradaki "gerçeklerde", karşımıza ilk çıkan sorunlarda da vardır bu. Bizde ne hızlı çark etmeler, değişimler yaşanır, aklınız durur! Moskova'daki şu kupa valeleri ne oluyor? Bence bunlar, köylü reformlarını çekemeyen Rus soylularının bir fraksiyonudur sadece. Toprak sahibi olmasalar da toprak sahiplerinin çocuklarıydı. Köylü reformundan sonra kravatına fiske vurarak ıslık çalmışlardır bu adamlar. Burada tek neden köylü reformu değildi tabii, düpedüz "yeni düşünceleri" kaldıramamışlardır. "Bize öğretilenler değil mi ki boş inançlardır, ne diye ardından gideyim ki? Ortada hiçbir şey olmadığına göre, istediğim gibi davranabilirim – işte düşünce!" Bu düşüncenin bizde inanılmaz ölçüde yaygınlaştığına dikkatinizi çekerim; yandaşlarının onda dokuzu peşinden gidiyor, başka şekilde söylersek, bizim ilericilerin onda dokuzu yeni düşünceleri başka türlü kavramayı beceremiyor. Örneğin Darwin bizde yüzde yüz yankesici olur çıkardı, kupa oğlanı da bu çeşitten biridir işte. Tamam, insanoğlu yüzyıllardır yaşayagelen, bir kısmını değişmez bellediği insancıl ilkeleri yüreğinde biriktirmiştir. Bütün bu ilkelere, dine, uygarlığa rağmen her zaman hiç önemsenmeyen halk yığınlarının kendini kurtaracağını söylemeye çalışıyorum sadece. Zaferin hanesine yazılacak bir gerçek, ama günümüzdeki olayların seyrine baktığımızda insanlar sanki

hep aynı kalıyorlar, yani büyük çoğunluk, görev ve onur duygusunda birazcık olsun sağlam anlayışlara sahip değildir, küçücük bir moda başlasın, o anda hepsi anadan doğma ona koşarlardı, hem de ne keyifle! Kurallar vardır, ama kurallara pek hazır olmayan insanlar da vardır. Hazırlıklı olmaya gerek olmadığını, kuralları bulup çıkarmanın yetebileceğini söyleyenler çıkacaktır. Çırılçıplak koşmaya can attığına göre, ne dersiniz, kurallar uzun süre dayanabilir mi?

Bence bir şeyi doğru ve bir anda kavramak mümkündür, derinliğine sezilebilir, ama bir kalemde insanlaşmak kolay bir iş değil, işlenmesi, yoğrulması gerekir. Disiplin gerektirir. Zamanımızın kimi düşünürleri üzerlerindeki bu bezdirici disiplini kabul etmiyorlar: "Bu, bal gibi zorbalıktır efendim, özgürlük gerek!" Oysa bu özgürlük, büyük çoğunluğu, yabancı düşünceler karşısında uşaklığa götürür, insanoğlu hazıra konmaya bayılır çünkü. Yetmezmiş gibi: Bu düşünürler genel yasalar ilan ediyorlar, yani kılını kıpırdatmadan insanı sözde mutlu kılacak kurallar, yeter ki bu kurallar işlemeye başlasın! Bu düşüncenin geçerliliği olsaydı bile *yetersiz kişilerle* hiçbir kural, en anlaşılırı bile gerçekleşmezdi. İşte, gerçek yurttaş, bu aralıksız disiplinle ve kendi üzerinde sürekli çalışmakla yaratılabilir. "Ham toprağı" sürmek için önce kendi üzerimizde bu yüce gönüllü çabadan başlamamız gerekiyor, yoksa toprağı sürmemizin bir anlamı olmaz.

Ne diyorsunuz? Ama neyin iyi, neyin kötü olduğunu, evet, asıl önemli olan işte bunu bilmememizdir. Bu açıdan her türlü duyarlılık yitirilmiştir. Geçmişin bütün otoriteleri saygınlığı ortadan kaldırmış, yerine yenisini koymuşlardı, biraz akıllı olanımız yenisine inanmıyor; kim tinsel açıdan daha güçlüyse, yurttaşlıktan hemen kupa valesine dönüyor. Dahası, sırt derisini yüzmeye bile kalkışır inanın, hem de ortak dava için bunun yarar sağlayacağını, dolayısıyla kutsal olduğunu bile söyler. Neyin iyi, neyin kötü olduğunu bilemedikten sonra insan kendi üzerinde nasıl ve ne anlamda bir çabaya girişecektir?

IV
Metternichler ve Don Kişotlar

Sözlerimin havada kalmaması için bu konuya ilerde tekrar döneceğim. Aslında deri falan yüzdüğümüz yok, ayrıca ülkemizde hiç hoşlanmayız bundan (ama Tanrı bilir: Meraklısı sık sık gizler, düşkünü az bilinir, bir süre utanır, "önyargılı olmaktan" korkar vs...). Hoşlanmıyorsak ve *asla kalkışmıyorsak*, uygulayıcılarından nefret etmemiz gerekir. Nefret etmekle yetinmeyip deri yüzene her ne olursa olsun engel olmalıyız... Ama gerçekte böyle mi? En öfkelimiz bile gerektiği gibi tavır koymaz. Sözünü ettiğim yalnızca Slavlar değil tabii. Eğer acıyorsak, acıma duygumuzun ölçüsünde davranmak zorundayız, öyle 10 ruble bağışla değil... Elindekilerin hepsini vermenin mümkün olmadığını söyleyecekler. Nedenini bilmesem bile buna tamam diyorum. Güzel de, neden vermeyelim peki? İşin önemli yanı, burada kendi doğası içinde bile insanın kesinlikle bir şey anlamamasıdır. Burada birden geniş yetkeyle "uygarlığın çıkarları" meselesi çıkıyor karşımıza.

Sorun bilimsel yoldan doğrudan doğruya ve utanmazca ortaya konuyor. "Uygarlığın çıkarları": bu, üretimdir, zenginliktir, refahtır, para gereksinimidir. İşçi sınıfının müthiş katkısıyla düşük fiyata, gelişmiş, geniş, aralıksız bir üretim gerekir. İşçiye ücret verirken, düşük fiyata tüketim maddesi de sağlarız. Avrupa'da ne kadar huzur olursa o kadar düşük fiyat gerçekleşir. Öyleyse Avrupa'da huzur gereklidir. Savaş davulları üretimi olumsuz yönde etkiler. Sermaye korkaktır, savaştan ödü kopar, bir köşeye saklanır. Türklerin, Hıristiyan tebaanın derilerini yüzme haklarına dur denecekse, o zaman savaşa girmek gerekiyor, savaş çıkarsa, ilk başta Rusya girer, bu çok karmaşık, ağır, bütün dünyayı içine alan bir savaş demektir; o zaman üretime elveda demek gerekecektir, işçiler sokaklara dökülür. İşçi sokakta tehlikelidir. Meclis konuşmalarında işçi sınıfının tehlikeli ve huzuru bozucu olduğunu, sosyalizmi can kulağıyla dinlediklerini bütün dünyaya ilan edecekler. "Hayır, beyler, ıssız bir köşede deri yüzsün, bundan daha iyidir. Türklerin deri yüzme haklarına dokunmak olmaz. Doğu Sorununu kökünden halletmek, deri yüzmeye izin vermek gerek. Hem nedir ki bir deri? Avrupa'nın

esenliği için iki üç dericiğin lafı mı olur? Yirmi bin, otuz bin olmuş, ne önemi var? İstiyoruz efendim, görmeyeceğiz, kulaklarımızı tıkayacağız!.."

İşte Avrupa'nın görüşü (belki de kararı), işte *uygarlığın çıkarları*, lanet olsun! Kuşku götürmez akıl sapkınlıkları (özellikle Rusların) daha bir laneti hak ediyor. Yöneltilen soru düpedüz şu: "On milyonlarca işçinin sokaklara dökülmesi mi, yoksa Türklerin bir iki milyon Hıristiyan reayaya zarar vermesi mi daha iyidir?" Sayıları döküyorlar, akılları sıra rakamlarla korkutuyorlar. Ayrıca siyasetçiler ve bazı akıl hocaları çıkıyor: yurttaş ahlakıyla devlet ahlakının ayrı ayrı öğeler olduğunu gösteren bir aksiyomun, bir öğretinin var olduğunu söylüyorlar, demek ki, bireyin alçaklık olarak gördüğü şey devletle ilgili olunca yüce bilgelik katına çıkarılabiliyor!

Bu öğreti çok yaygındır ve çok eskiden beri de vardır. Allah kahretsin! Önemli olan, rakamların bizi korkutmamasıdır. Avrupa nasıl istiyorsa öyle hareket etsin, bizler farklı olalım. Kötülüğün geçer akçe olduğunu bilerek, kendini mutlu hissetmektense zulümle mutluluğun satın alınamayacağına inanmak daha iyi... Rusya hiçbir zaman kendi azılı Metternichlerini ve Beaconsfieldlerini yaratmayı becerememiştir; tam tersine, daima Avrupa, hayatını kendisi için değil, başkaları için, "bütün insanlığın ortak çıkarları" için yaşamıştır. Aslına bakarsanız bu iki yüzyılda, Avrupa'ya zaman zaman özendiği, kendi Metternichlerini yarattığı olmuştur, ama sonunda Rus Metternichinin Don Kişot'a dönüştüğünü de bir ölçüde hep göstermiştir, bu tavrıyla Avrupa'yı da çok şaşırtmıştır. Don Kişot'la kuşkusuz alay edilmiştir, ama şimdi görünen, sürecin tamamlandığı, Don Kişot'un güldürmeye değil, korkutmaya başladığıdır. Önemli olan, hiç kuşkusuz, Rusya'nın Avrupa'daki konumunu kavraması ve yel değirmenleriyle savaşmaya girişmemesidir. Bununla beraber sadık bir şövalye olarak kalmıştır, onlar için asıl korkutucu olan da budur zaten. Gerçekten de: Avrupa "Rus fetihçileri, Rus sinsiliği" gibi yakıştırmalarla yeri göğü inletiyor, tek nedeni, gerektiği zaman kendi yığınlarını ürkütmektir, yaygaracılar da buna hiç inanmıyorlar, hiçbir zaman da inanmamışlardır. Tersine, şimdi onları endişeye düşüren, akıllarını karıştıran, Rusya imajında dürüstlüğün, çıkar gözet-

mezliğin ön plana çıkması ve toprak ele geçirme gibi bir isteği nefretle karşılamasıdır. Rusya'nın hiçbir yolla, siyasal ödünlerle satın alınamayacağını, çıkarcı ve zorba bir işe çekilemeyeceğini biliyorlar. Ya rüzgâra kapılırsa... ama büyük şövalye Don Kişot'un kendini boş hayallere kaptırmayacak kadar bazen müthiş kurnazlık ettiği olurdu. İngiltere, Fransa ve Avusturya, evet, Avrupa'da, fırsatını bulduğunda, şiddete dayalı çıkar amaçlı siyasal kazanımlar elde etmek için aralarında ittifak kurmayan tek ülke çıkar mı? Kendini daha pahalıya satabilecek anı kaçırmasın yeter! Sakat bir ittifaka ve çıkar birliğine çekemeyeceğiniz tek ülke Rusya'dır, Rusya aynı zamanda güçlü bir ülkedir ve canlı özyapısı gözle görülür biçimde gelişmektedir. Öyle günbegün değil, saatbesaat güçlenmektedir, Avrupa bunu çok iyi anlıyor (arada bir çıkıp "Bu dev kütle sallanıyor" diye bas bas bağırsa da), öyleyse bu güçten nasıl ürkmesin!

Bu arada, Rusya'nın dış politikasındaki bu dürüst bakış açısının ve bütün insanlığa hizmet etme anlayışının sık sık kendi zararına yol açtığı tarihle de doğrulanmaktadır, bunu gözden uzak tutmamak gerekir. Avrupa'yla karşılaştırdığımızda tamamen kendimize özgü bir yanımızdır bu. Ayrıca Rusya'nın bu dürüst bakış açısı o kadar az ilgi görmüştür ki bizde çok kişinin buna inandığı bile şüphelidir. Bu durumda elbette Rus siyasetinin birtakım *yanlışlıklarını* hesaba katmamak gerekir, çünkü mesele çok eski dönemlerin başarısızlıklarıyla değil, şimdi politikamızın ahlaki yapısı ve ruhuyla ilgilidir. Evet, geçmişte yel değirmenleri olmuştur, ama yine söylüyorum, o günler çok geride kalmıştır.

Hayır, bu ciddi iş: Yanlışlıklar ve deri yüzme pahasına elde edilen gönencin, sorarım, ne yararı olur? Gerçek, birey için neyse, ulus için de aynıdır. Elbette bazen kaybetmek, geçici bir zaman sıkıntı çekmek, pazardan yoksun kalmak, üretimin düşmesi ve pahalılığın artması mümkün; ancak ulusun sağlam canlı yapısı manevi olarak baki kalır, hiç kuşkusuz, ulus maddi olarak daha çok kazanır. Söylememiz gerekirse, Avrupa tartışmasız öyle bir noktaya gelmiştir ki günübirlik çıkarları bir değer ifade etmediği halde geçici kazanımı her şeyin üstünde tutmaktadır, yalnızca günü yaşadıklarından, yarının ne getireceğini göremi-

yorlar; Rusya, bizler, halkımızda var olan sarsılmaz değere hâlâ inanıyoruz, bu bakımdan sürekli ve büyük yararın izini sürüyoruz. Bunun için bizler, siyasal organizma olarak bir iki günle sınırlı değil, her zaman değişmeyen ahlaki ilkelere inandık. İnanın, Don Kişot da çıkarını bilen ve hesabını yapan bir insandı: Eğer eskisi gibi şövalye olarak kalacaksa, bu onur bilinci içinde, kendi onuruyla ne kazanacağını biliyor; ayrıca bu yolda iyiliğe ve gerçeğe duyduğu tutkuyla kaybetmeyeceği ve bir sonraki eyleminde böyle bir bilincin kendisini güçlendireceği inancını taşıyor içinde. Nihayet böyle bir politikanın var olduğuna, ayrıca ulus için en iyi okul olduğuna inanıyor. Bir kupa valesi şu sözleri yüzüme çarpmaya cüret etmemelidir: "Zaten sizde her şey önceden kararlaştırılmış, çıkar üzerine kurulmuş." Gencimiz de ülkesini tutkuyla sevmeli, gerçeği ve ülküyü başka tarafta, toplumun dışında aramaya kalkmamalıdır. Çok çetin dönemlerden, ağır sınavlardan geçildiği zaman bu gencin yurdunu derinden sevmesiyle sonuçlanacaktır her şey! Gerçek, güneş gibidir, asla gizleyemezsin: Rusya'nın görevi, bizde olsun, Avrupa'da olsun çarpık zihinlere karşı açıkça tavrını koymak olacaktır. Bizde neden, hiçbir yerde bir örneğine rastlamadığımız akıl sapkınlıkları olabiliyor? Çünkü aydın toplum katı tam 150 yıl Rus toprağından köklerini koparmaktan, ilişkisini kesin olarak bitirmekten ve Rusya'yla yalnızca kançılarya aracılığıyla bağlantıya geçmekten öteye gidememiştir. Zamanımız çarlığının dönüşümleriyle yeni bir dönem başladı. İş rayına girdi ve artık bu süreci durdurmak mümkün değildir.

Avrupa Rusya imparatorunun sonbahar bildirisini okudu ve Rusya'yı hatırlamaya başladı, sadece günü değil, uzun bir zaman dilimini, geleceği de kara kara düşünmeye başladı. Gerekiyorsa ezilenler için, zavallılar için, bugün için zararımıza bile olsa, kılıçlarımızı çekelim. Buna karşılık Rusya'nın öz görevine, gücüne ve gerçeğine; Avrupa ülkelerinin uygarlığın çıkarları uğruna bir köşede ölüme terk ettiği Slavlara yapılacak bir yardımın asıl uygarlığın gerçek çıkarlarına hizmet olduğu inancımız daha bir güçlenecektir.

Her insanda olduğu gibi, siyasal organizmalarda da aynı gerçek –İsa gerçeği– kabul edilmelidir. Nerede olursa olsun bu ger-

çek yaşatılmalı, hangi ulus olursa olsun bu gerçeği aydınlatmalıdır. Yoksa her şey karanlığa gömülür, birbirine karışmaya başlar, kinizm batağına saplanır gider. Tinsel değerlere ve bireye karşı durursanız, bu durumda halkın canlı yapısı nasıl yaşayabilir? Yetke gerek, ışık saçmaya güneş gerek. Işık Doğu'dan yükselecektir. Evet, bütün insanlık için yeni günün şafağı Doğu'dan yükselecektir. Güneş tümüyle yüzünü gösterdiğinde, işte o zaman, "uygarlığın gerçek çıkarlarının" ne olduğunu anlayacak herkes. Yoksa üzerinde: "*Après nous le déluge*" (Bizden sonra tufan) yazılı bir bayrak dalgalanır! Böylesine koca bir "uygarlık" Avrupa insanını bu düşünceye itecekse o zaman bu şiar kendisinin sonu olmayacak mıdır? İş buna doğru gidiyor, bilesiniz...

İkinci Bölüm

I
Günümüzün En Belli Başlı Sorunlarından Biri

"Yazarın Günlüğü"nü çıkardığım şu bir yılı aşkın zaman içinde, çağdaş Rus yazarlarından elden geldiğince az söz etmeye çalıştığımı okurlarım fark etmişlerdir, zaman zaman bu konu üzerinde bir iki uygun söz söyleme durumunda kalırsam, bu sadece coşkulu ve övücü üslupla olur, oysa kendimi gönüllü bağlamam, ne büyük bir yanlışlık! Ben bir yazarım, "yazarın günlüğü" diye bir bölüm çıkarıyorum, edebiyatımızda olup bitenlerle bütün yıl ilgilenen biriyim: O halde güçlü izlenimlerimi nasıl olur da gizleyebilirim? "Öyle ya, edebi roman yazarıyım, öyleyse edebiyata ilişkin her eleştirim mutlaka övgü dışında, yanlı bir davranış olarak değerlendirilecektir; çok eski olaylardan mı söz etsem yoksa?" İşte, elimi kolumu bağlayan düşünce bu!

Ne olursa olsun, bu tavrımdan vazgeçmeyi göze alacağım bu kez. Aslında yazınsal eleştiri şeklinde girmeyeceğim konuya, yalnız gerektiği durumda, "bir vesileyle"... Şimdi bir nedeni var: Bir ay kadar önce, uzun zamandır edebiyatımızda pek benzeriyle karşılaşmadığımdan hayretle okuduğum, günümüz edebiyatına ilişkin ciddi ve hayli ilginç biri düştü elime. Bu yazar-sanatçının, öncelikle büyük romancının üç dört sayfasında "bugünün sorununu", günümüzün Rus siyasal ve toplumsal sorunlarıyla ilgili çok şeyi –adeta hepsi bir arada toplanmışçasına– okudum diyebilirim. En önemlisi de yaşadığımız zamanın ilginç özellikleriyle birlikte, bu sorunun şimdi ortaya çıkmış gibi konması ve çözümsüz bırakılmasıdır: Sözünü ettiğim bu birkaç sayfa Kont

Lev Tolstoy'un *Ruskiy Vestnik*'in ocak sayısında çıkan *Anna Karenina* adlı romanıdır.

Romanın ayrıntılarına girmeyeceğim, sadece gerekli bir önsöz olacak bu. Herkes gibi romanı daha önceden okumaya başlamıştım. Başlangıçta çok beğendim; başımı kaldıramıyordum; ayrıntılarına kadar bayağı hoşlanmıştım; ancak bütününde ilgim azaldı. Bunu bir yerlerde okumuşum gibi gelmişti bana, evet, hâlâ belleklerde tazeliğini koruyan, Kont Tolstoy'un *Çocukluk ve Delikanlılık*, *Savaş ve Barış* adlı yapıtlarında da aynı hava vardı. Konusu farklı olmakla birlikte Rus aristokrat ailenin aynı hikâyesi. Örneğin aralarında atlardan başka konuşacak konuları olmayan, hatta başka konu bulamayan Vronski gibi tipler, at cinslerini öğrenmek ilgi çekiciydi, ama sıkıcı ve çok kategorik... Sözgelimi, bir dostumun nitelendirdiği gibi, bu "üniformalı aygırın" aşkı, olaya yalnızca ironi katmak için anlatılmış olmalı. Yalnız yazar beni, ironiyle değil, ciddi olarak kahramanın iç dünyasına götürdüğünde canım sıkıldı. Birdenbire bütün önyargılarım çözülüverdi. Kadın kahramanın ölüm sahnesi (sonra kadın yine iyileşti), derken yazarın ana düşüncesini kavradım. Bu değersiz ve kokuşmuş yaşamın tam ortasında ezelden beri değişmeyen yüce yaşam gerçeği ortaya çıkıverdi ve bir anda her şeyi aydınlattı. Bu değersiz, sahte, bir hiç olan tipler yalnızca doğa yasasının, insanlığın ölüm yasasının gücüyle birden insanlığa yaraşır dürüst ve gerçek kişiler oluverdiler. Bütün kabukları kırıldı ve onların tek gerçekleri çıktı ortaya. Sonuncular birincilik katına yükselirken, ön safta yer alanlar (Vronski) birden sonunculuğa düşüverdiler ve bütün ihtişamlarını yitirdiler, hiç oldular; gelgelelim düşerken, bir önceki konumlarına göre daha saygıya layık, daha gerçekçi ve ölçüsüz derecede iyi oldular. Kin ve yalan, hoşgörü ve sevgi sözcükleriyle söylenmeye başlandı. Sığ sosyete kavramları yerine insanlık yüzünü gösterdi. Herkes birbirini bağışladı ve akladı. Sınıfsallık ve ayrıcalık birden anlamını yitirdi ve akıldışı görüldü. Bu kartondan insanlar, gerçeğine benzemeye başladı! Ortada suçlu görünmüyordu: Herkes tartışmasız kendini suçladı ve böylece kendini aklamış oldu. Okur, inanmamız gereken yaşam gerçeğinin, elle tutulur ve kaçınılmaz gerçeğin varlığını, sık sık en yüce saydığımız, aslında en değersiz ve

utanç verici olan hayatımızın ve heyecanlarımızın yaşamsal gerçeğin koşulları karşısında tutunamayarak, silinip kaybolan değersiz, hayali bir uğraşıdan başka bir şey olmadığını hissetmiştir. Bu işarette önemli olan, tam açık olmasa bile, hatta bazı hayatlarda görülmemesine karşın, bu anın gerçekten de var olmasıdır. Yazar bu anı bulup çıkarmış ve müthiş bir gerçeklik içinde bizlere sunmuştur. Yazar aslında bu gerçeğin var olduğunu, sadece inançla ve düşünceyle değil, kaçınılmaz, zorunlu ve somut bir olgu olarak gözlerimiz önüne sermiştir. Anlaşılan, yapıtına başlarken yazar, bunu özellikle göstermek istemiş. Bu değişmeyen, ezeli gerçeği Rus okuruna hatırlatması gerekiyordu: Çoğumuz bu gerçeği unutmaya başlamıştık. Olağanüstü yükseltilere çıkarması ayrı dursun, bu hatırlatmayla yazar iyi bir iş yapmıştır.

Sonra beni şaşırtan bölüm geldi çattı. "Günün meselesine" uygun düşen, en önemlisi de ne önyargısı, ne de belli bir amacı olan, sadece romanın sanatsal özünden çıkan sahneyi altıncı bölümde gördüm. Böyle olmakla beraber, yine söylüyorum, bu benim için beklenmedik oldu ve beni şaşırttı: Böylesi bir "güncel meseleyi" doğrusu beklemiyordum. Yazarın, kahramanlarını gelişimleri içinde "gökler" katına çıkarmayı göze alacağını nedense düşünmemiştim. Aslında buradaki gerçekliğin bütün anlamı bu göğe erdirmede, yargının aşırılığındadır, yoksa roman bu olmadan havada kalırdı, ne günümüz, ne de temel Rus çıkarlarına uyardı: Rus hayatının ufak bir köşesi yansıtılmış olur, bu hayatın içinde en yaşamsal, en tedirgin edici durumların bile bile görmezlikten gelindiği bir anlatım olurdu. Doğrusu bu ya, eleştiriye girmemem gerekirdi, bu benim işim değil. Sadece bir sahneye dikkat çekmek istedim. Bizlere bugün daha karakteristik gelen yanlarıyla, iki kişilik vardır bu sahnede, üzerinde durduğum sadece bu iki tiptir, başka bir şey değil, yazar bu iki kişiliği günümüzün sosyal önemi içinde ilginç yanlarını öne çıkararak gözlerimizin önüne seriyor.

Bu iki tip doğuştan soylu ve toprak sahibi; köylü reformu sonrası dönemde ele alınıyorlar. Her ikisinin de "toprak köleleri" vardı, şimdi soru şu: Köylü devriminden sonra soyluluk anlamında bu iki toprak sahibinden geriye ne kalmıştır? Bu iki örnek son derece yaygın ve genel olduğu için yazar bir ölçüde so-

ruya yanıt bulmaya çalışmıştır. Bu iki örnekten Stiva Oblonski bencil, derin bir Epikürcü, Moskovalı, İngiliz Kulübü üyesidir. İkisi de genelde masum, sevimli *joueur*[7], etliye sütlüye karışmayan, keyfince yaşayan, sadece kendini düşünen tipler olarak görülürler toplumumuzda. Genelde kalabalık aileleri olur, eşlerini, çocuklarını severler, ama az düşünürler. Hafif kadınlardan çok hoşlanırlar, sınıfsal ilişkilere, kuşkusuz, kibarlığa bayılırlar. Kültür düzeyleri düşüktür, ama sanata meraklıdırlar ve her konuda konuşmaktan hoşlanırlar. Köylü devriminden sonra bu soylu tipi işi kavramakta gecikmedi: Ne olursa olsun hâlâ eskilerden bir şeylerin kaldığını sanıyordu, öyleyse değişmesine gerek yoktu – *Après moi le déluge* (Benden sonra tufan). Karısını ve çocuklarının geleceğini düşünmüyordu, kalan servetiyle ve ilişkileriyle "kupa oğlanı" yazgısından da kurtulmuştu, ama serveti tükenseydi ya da oturduğu yerden maaş alması güçleşseydi, sık sık zekâsını ve yeteneğini kullanarak kupa valeliğine soyunacağı kuşkusuzdu, elinden geldiğince çok kibar yüksek sosyete oğlanı olurdu. Eskiden kumar borcunu ödemek ya da âşığını hoşnut etmek için kölelerini askere yazdırırdı yüzde yüz; bu anılar yine de canını hiç sıkmıyordu, tümüyle belleğinden silmişti. Soyluydu, ama soyluluğa hiç değer vermemiş, toprak köleliğinin kaldırılmasından sonra da yok saymıştı: Onun için önemli olan itibarlı *birinin* gözüne girmek, sonra yüksek dereceden memurlarla, zenginlerle sıkı fıkı olmaktı. Demiryolcular ve bankerler gücü temsil ediyorlardı; onlarla dostluk kurmakta gecikmedi. Yakını ve toprak sahibi olan Levin (kendi yurtluğunda yaşayan, tamamen zıt bir kişilikti) kendi görüş açısından zarar verici bulduğu fırıldak tiplere, demiryolculara takıldığı, onların yemeklerine, akşam partilerine katıldığı için Stiva'yı sorgulamaya başlamıştır. Oblonski sertçe ona karşı çıkar. Aslında hısım olduklarından beri aralarında kırıcı, soğuk ilişkiler doğmuştu. Üstelik çağımızda soylu davranışları yalanlayan bir adi, her zaman daha güçlüdür, çünkü sağduyulu erdemli tavır sergiler, soylu davranan, idealiste benzemekle gülünç görünür zaten. Sohbet avda başlar, yaz gecesidir. Avcılar köyün harman yerinde konaklamışlardır, saman üstünde geceleyeceklerdir. Oblonski, demiryolculara ve

7 Oyunbaz. (Fransızca)

türlü dalaverelerine, imtiyaz satın almalarına horgörüyle yaklaşmanın pek bir anlam ifade etmeyeceğini, bu insanların herkes gibi çabalarıyla, akıllarını kullanarak hareket etmekle sonuçta değer yarattıklarını söyler. Aralarında şöyle bir konuşma geçer:

Levin: "Belirlenmiş emeğe orantılı olmayan her türlü kazanç şerefsizliktir" dedi.
"Orantılı olup olmadığını kim belirleyecek peki?" diye araya girdi Oblonski. "Dürüst olan, olmayan emek arasındaki çizgiyi sen belirlemedin. Şefim işi benden daha iyi bildiği halde, ondan daha fazla maaş almam şerefsizlik midir?"
"Orasını bilemem."
"O halde ben söyleyeyim: İşletmende çalışmanın karşılığında diyelim 5000 ruble kazandığın halde, şu köylü ne kadar çalışırsa çalışsın aldığı paranın 50 rubleyi geçmemesi, şefimden fazla almam kadar dürüstçe değildir."
.....

"Ama izin verin" dedi Levin, "benim 5000 ruble kazanmama karşılık köylünün 50 ruble almasının adaletsiz olduğunu söylüyorsun: Bu doğru, adaletsizliktir, ben hissediyorum ki..."
"Hissediyorsun, güzel de, mülkünü onunla paylaşmayı hiç düşünmüyorsun". Stepan Arkadyeviç, Levin'in özellikle damarına basmak ister gibiydi.
"Vermem, çünkü kimse benden talep etmiyor ki! Hem istesem bile dağıtamazdım... kimseye..."
"Köylüye ver bakalım, reddeder mi?"
"Nasıl vereceğim? Birlikte gidip tapu işlemimi yapacağım?"
"Bilemem, buna hakkın olmadığına inanıyorsan..."
"Pek emin değilim, tersine, toprağı dağıtmaya hakkım olmadığını, toprağa ve aileme karşı sorumluluğum bulunduğunu hissediyorum."
"Ama, izin verin, eşitsizlik, adaletsizlik olduğunu düşünüyorsan, öyleyse neden öyle davranmıyorsun?"
"Yo, davranıyorum, ama olumsuz biçimde köylüyle aramdaki farkı büyütmemeye çalışıyorum."

"Kusura bakma, ama bu bir paradoks..."

.....

"Orası öyle dostum. İkisinden biri olmalı: Ya şimdiki toplum düzeninin adaletli olduğunu kabul edeceksin, o zaman kendi haklarını savunursun ya da benim yaptığım gibi haksız imtiyazlardan yararlandığını itiraf edeceksin ve bu imtiyazlardan keyif duyarak yararlanacaksın!.."

"Hayır, bu haksız olsaydı, bu nimetlerden keyifle yararlanmazdın; en azından ben yapamazdım, en önemlisi de burada suçlu olmadığımı hissetmem..."

II
"Günün Meselesi"

İşte konuşma bu. Bunun "günümüz meselesi", hem de en su katılmamışından bir "günün meselesi" olduğunu kabul edin. Ne kadar bize özgü, ne katışıksız Rus özelliğidir bu. Bir kere, kırk yıl önce bu düşünceler Avrupa'da başlar başlamaz bu ülkülerin ilk "mükemmel" yorumcuları –Saint Simon ve Fourier– orada çok kişi tarafından biliniyordu, oysa bizde Avrupa'nın batısında gelişen bu yeni hareketi o zamanlar bütün Rusya'da çok çok elli kişi biliyordu. Bu "sorunları" şimdi toprak sahipleri avda, harman yerinde gecelerken durup dururken konuşuyorlar, çok ilginç biçimde ve en yetkili ağızmış gibi yorumluyorlar; en azından sorunun olumsuz yanı çözülmüş, geri dönülmeyecek şekilde karara bağlanmış görünüyor. Aslına bakarsınız bu adamlar yüksek sosyeteden toprak sahipleridir ve İngiliz Kulübünde sohbet ederler; gazete okurlar, gazetelerden ve başka kaynaklardan olup biteni izlerler; bununla beraber ne bir profesör, ne işin uzmanı olan sadece sosyete toplumunun bu Oblonskiler'i, Levinler'i için hayli ülküsel kaçan bu tür gevezeliklerin yaşamsal tema kabul edildiği bir gerçektir, bu çizgi, diyebilirim ki, gerçek Rus zekâ düzeyinin en kendine özgü yanlarından biridir. Bu sohbetle yazarın ortaya koyduğu ikinci en ilginç özellik, işçiyi, yoksulu sevindirmek için kılını kıpırdatmayan, cebinden tek kuruş vermek şöyle dursun, tersine, fırsatını buldu mu onu so-

yup soğana çeviren bir insanın, bu yeni düşüncelerin adaletli olması üzerine ahkâm kesmesidir. Ama bir laf cambazı neşesiyle ve hafifliğiyle bir çırpıda insanlık tarihinin iflasına imza koyabiliyor ve olmaz bir saçmalıkla gerçek düzen ilan edebiliyor: "Buna tamamıyla katılıyorum!" Dikkatinizi çekerim, bu Stivalar nedense ilk kabul edenler olmuştur. Stiva, Hıristiyan düzenini, bireyi, aileyi aynı özelliklerle sorguluyor, hoş, bu onun için bir değer ifade etmiyor ya, bizde bilim olmadığı halde bu baylar bilimden uzak olduklarını, buna daha dün başladıklarını bile bile, başkasının ağzıyla, hiç utanıp sıkılmadan, hiç tereddüt etmeden sorunları bu ölçüde çözmeye kalkışabiliyor. Ancak burada üçüncü ilginç bir özellik var: Bu beyefendi doğrudan neler diyor: "İki şıktan biri olmalı: Ya şimdiki toplumsal düzeni adaletli kabul edeceksin, o zaman kendi haklarını savunmuş olacaksın ya da *benim yaptığım gibi haksız biçimde ayrıcalıklardan yararlandığını itiraf edeceksin ve bu ayrıcalıkları keyifle kullanacaksın!*" Aslında bütün Rusya için hüküm vererek ve onu mahkûm ederek tıpkı ailesinin ve çocuklarının geleceği üzerine karar verir gibi açıkça bunun kendini ilgilendirmediğini bildiriyor: "Alçağın biri olduğumu, ancak kendi keyfime göre alçak kalacağımı biliyorum. '*Après moi le déluge*'". Serveti olduğu için rahattır, ama servetini yitirince ...neden kupa valesi olmasın ki! En düz yol bu... Öyleyse bu yurttaş, işte bu evcimen adam, bu Rus insanı ne su katılmadık Rus özelliği taşıyor! Bu adamın yine de kuraldışı olduğunu söyleyeceksiniz. Nereden kuraldışı oluyormuş ki! Belleğinizi bir zorlayın, şu son yirmi yıl içinde ne yüzsüzlükler, ne kolayca dönüşler, köklü inançlardan ve ilk karşılaştığımız bir şeye –hiç kuşkusuz, yarın olunca iki kuruşa satmak için– balıklama ne atlayışlar gördük! "Apres moi le deluge"den başka ahlaki birikimimiz asla, evet, asla olmadı.

Ama en ilginci de bu çok sayıda ve her yerde sözü geçen örneğin yanı sıra bir başka farklı Rus soylu toprak sahibi tipinin, sözünü ettiğimiz örneğin tam zıddı olan bir tipin bulunmasıdır. Levin'dir bu, ama Rusya'da Levinler handiyse Oblonskiler kadar karanlıkta kalmış tiplerdir. Yazarın romanında yarattığı tipten, onun kişiliğinden söz etmiyorum, söylemeye çalıştığım, özünde olan, tek, ama en belli başlı özelliğidir, bu özelliğin şa-

şırtacak denli bizde, daha doğrusu bizim kinikler ve meselelere Kalmukvari yaklaşanlar arasında korkunç yayıldığını iddia ediyorum. Bu özellik bir süredir kendini gösteriyor, hem de sürekli; bu tipler hummalı biçimde kendi sorularına yanıt bulmaya çabalarlar, hiçbir çözüm getiremedikleri halde, umut doludurlar, tutkuyla inanırlar. Bu özellik tam anlamıyla Levin'in Stiva'ya yanıtında ifadesini buluyor. "Hayır, eğer bu adaletsizce olsaydı, sen keyif duyarak bu nimetlerden yararlanamazdın, *hiç değilse ben yapmazdım, önemli olan kendimi suçlu hissetmememdir.*"

Doğrusunu isterseniz çözüm bulana kadar, içi rahat etmeyecektir: Kabahatli mi, değil mi? Söyler misiniz, ne dereceye kadar avutacaktır kendini? Son kerteye vardıracak, gerekirse, eğer sadece gerekirse, bunun gerekli olduğunu gösterirse, o zaman, "alçak da olsam keyfimce yaşamayı sürdüreceğim" diyen Stiva'dan farklı olarak o, "Vlas'a" dönüşecektir; aşırı duygululuğa ve korku krizine tutularak varını yoğunu dağıtan ve yollara düşen Nekrasov'un Vlas'ı olacaktır.

Tapınaklar kurmaya
Yollara düştü Vlas...

Eğer kiliseler inşa etmeye niyetlenmese bile, canla başla buna benzer bir şeyler yapacaktır. Bakın, tekrar ediyorum, bu özelliği bir an önce söylemeyi çok istiyorum: Bu yeni insan tipi günümüzde çok fazladır, yalnızca gerçeği *arayan*, yalansız dolansız bir gerçeğin peşinden giden, bu gerçeğe ulaşmak için varını yoğunu feda eden insanlar çoktur ülkemizde. Son yirmi yıl içinde ortaya çıkmışlardır, gitgide çoğalıyorlar; gerçi onları geçmişte de, her zaman, Petro öncesinde de görebilirdik. Yalnızca tek gerçeğe gereksinimi olan, dürüst insanların var olduğu geleceğin Rusya'sıdır bu. Ah, bu insanların içinde ne büyük hoşgörüsüzlük de vardır: Acemiliklerinden hiçbir koşulu, açıklamayı bile kabul etmezler. Gerçeklik duygusunun onları alıp götüreceğini var gücümle haykırmak istiyorum. En belli başlı özellikleri kesinlikle aynı dili konuşmamaları, şimdilik farklı sınıflara ve inançlara bağlı olmalarıdır: Burada soylular da vardır, işçiler de; dindar da, inançsız da vardır; zengin, yoksul, bilgili, bilgisiz, yaş-

lılar, gençler, Slavcılar, Batıcılar da vardır. Görüş ve inançlarda bin kat uçurum, ama gerçeğe ve dürüstlüğe sarsılmaz, karşı konulmaz bir istek, gerçek uğruna her biri hayatını koyacak, bütün maddi gelirlerini gönülden bırakacak, diyeceğim hepsi birer Vlas olacaktır... Bu dediklerimin akıl almaz, yaman bir fantazya olduğunu, bizde bu ölçüde dürüstlüğün, *dürüstlük arayışının* olamayacağını haykıracaklardır. Korkunç ahlaki bozuklukla birlikte, bunun var olduğunu, Rusya'nın geleceğindeki insanları gördüğümü, onları fark etmemenin olanaksız olduğunu, ömrünü tamamlamış kinik Stiva ile yeni insan Levin'i yan yana koyan yazarın, çok sayıda sefih insanı barındıran, ama kendi hükmüyle sona erecek Rus toplumunu, kişinin suçlu olduğu inancını taşımayacağı, ruhunu bu suçluluktan arındırmak içini varını yoğunu esirgemeyeceği yeni bir gerçekliğin toplumuyla karşılaştırdığını söylemek istiyorum. Burada dikkat çekici olan, aslında toplumumuzun neredeyse iki gruba ayrılmış olmasıdır. Tembelleri, yetenek yoksullarını, aymazları bir kenara bıraktığımızda, Rus hayatını bütünüyle kaplayacak kadar geniştir. Yazarın gözlerimizin önüne serdiği bu "günün meselesinde" en ayırt edici Rus özelliği, yeni insan Levin'in karmaşık sorununa çözüm *getirememesidir*. Başka deyişle *suçlu olduğunu düşünerek* kendince çıkarına olmayan bir çözüme varıyor, ama kişiliğinden sağlam, gerçek olan bir şeyler taşıveriyor ve o an son kararını vermekten alıkoyuyor onu. Oysa Stiva, suçlu olup olmadığı hiç umurunda olmayan Stiva öyle mi? En ufak duraksama göstermeden kararını veriyor, işine bile geliyor bu: "Değil mi ki her şey bir saçmalık, kutsallık diye bir kavram yok, öyleyse her şey mubahtır, zaman sorunum da yok, korkunç Yargı Gününe daha çok var!" Bir başka ilginçlik de, sorunun en zayıf tarafının Levin'i şaşırtması, onu açmaza düşürmesidir, bu temiz Rus tarzıdır ve yazar tarafından tam doğrulukla ortaya konmuştur. Burada asıl mesele, Rusya'mızda bunun sadece kuram olması ve uzun zamandan beri tarihsel ve pratik deneyimleri olan Avrupa'dan, yabancı düzenden, alışkanlıklardan alınan düşünceler ve sorunlar olmasıdır. Ne yapacağız peki? Bizim bu iki aristokrat Batıcıdır, Avrupalılığın getirdiği saygınlıktan kurtulmaları öyle kolay değildir, Avrupa'ya haraç vermek zorundadırlar. İşte Levin, bu Rus yüreği,

bu temiz Rus yüreği sorunun tek çözüm olanağını Avrupaî koyuş biçimiyle harman ediyor. Tarihsel "hak" ile Hıristiyanca çözümü birbirine karıştırıyor. Konunun daha iyi anlaşılması için şöyle bir kurgu yapalım: Avda Stiva'yla yaptığı o akşam sohbetinden sonra Levin düşünceli, ayakta dikilmektedir, dürüst bir insan olarak acı çekmektedir; daha önce kendi için bulanık olan, dolayısıyla hâlâ aklını kurcalayan sorunu çözmeyi arzulamaktadır.

"Evet" diye geçiriyor içinden yarı kararlı. "Evet, bu ciddi olarak böyleyse o zaman Veslovski'nin az önce söylediği gibi neden yiyelim, içelim, avlanalım, hiçbir şey yapmayalım, yoksulun da kıyamete kadar çalışmaktan anası ağlasın? Evet, Stiva haklı, neyim var neyim yoksa yoksullara dağıtmalı ve onlar için çalışmalıyım."

Yoksul bir köylü, Levin'in yanı başında belirir ve şöyle der:

"Evet, gerçekten malını mülkünü biz yoksullarla paylaşmak zorundasın, bizler için çalışmalısın."

Kuşkusuz sorunu çözerken, daha doğrusu geniş anlamda sorunu çözerken Levin tamamen haklı çıkar, "gariban köylü" de haksız. Ama sorunun konuş biçimindeki bütün fark buradadır. Çünkü ahlaki kararını, tarihsel olanıyla harman etmesi mümkün değildir, yoksa kuramcı Rus kafalarında –malın gözü Stivalar'ın ve kalben temiz Levinler'in kafalarında– şimdi bile süren çıkışı olmayan bir kargaşa doğar. Avrupa'da hayat ve pratik, sorunu koymuştur, ülkücünün çıkış yolu saçma da olsa, yine de bugünkü sürecinde gerçekçidir, birbirinden tümüyle farklı iki görüşü, en azından ahlaki ve tarihsel olan bakış açısını birbirine karıştırmaması bakımından gerçekçidir. Kısaca bu düşüncemizi açalım isterseniz.

III

Avrupa'da Günün Meselesi

Avrupa'da derebeylik vardı, şövalyeler vardı. Ama bin yıl içinde burjuvazi güçlendi ve sonunda Avrupa'nın her yerinde savaşı başlattı, yaktı yıktı, şövalyeleri kovdu ve yerine kendi geçti. "*Ote toi de la que je m'y mette*" (Yaylan bakalım, yerine ben geçeceğim!) sözü hükmünü sürdürmeye başladı her yerde. Gel-

gelelim eski efendilerinin yerine geçtikten ve mülkiyeti ele geçirdikten sonra burjuvazi halkı, işçi sınıfını tamamen görmezden geldi, kendilerinden saymayarak, bir parça ekmek yüzünden, kendi refahı için salt kol gücüne dönüştürdü onları. Bizim Rus Stiva içinden kendisinin haksız olduğu, ama bilinçli olarak alçak kalmayı istediği yargısına varıyor; palazlanmış çünkü, sırtı pek, gününü gün ediyor: Yabancı Stiva bizim düşüncemize katılmıyor, kendini tümüyle haklı görüyor, kuşkusuz bunu kendince mantıklı nedenlere dayandırıyor; zira ona göre burada asla *hak* falan söz konusu olamaz, yaşanan sadece bir *tarih*, tarihsel bir süreçtir. O, şövalyelerin yerini aldı, çünkü güç kullanarak yendi onu, mücadele döneminde değersiz, güçten düşmüş şövalyesiyle birlikte olan işçi sınıfının güçlenebileceğini, gittikçe de daha büyüyeceğini çok iyi anlıyor. Tamamen güçlendiğinde de, bir zamanlar şövalyeye yaptığının aynısını kendisine yapacağını, "yaylan bakalım, yerine ben geçeceğim" diyeceğini seziyor. Hak neresinde bunun, burada olan yalnızca tarihsel süreçtir. Hoş, uzlaşmaya yanaşabilir, ne yapıp ne edip düşmanıyla iyi geçinmeye çalışabilirdi, bunu denedi de. Çünkü karşısındaki düşmanın asla uzlaşmaya yanaşmayacağını, bölüşmek şöyle dursun, *neyi varsa hepsini* isteyeceğini seziyor, üstelik deneyimleriyle biliyordu. Ayrıca, geri adım atması halinde savaşa hazırlanmada onu zayıf düşürürdü, o zaman hiç ödün vermemeye karar verdi. Durumu umutsuz görünüyordu; ancak mücadeleye girmeden önce maneviyatını güçlü tutmak insanoğlunun doğasına özgü bir durumdur; umutsuzluğa kapılmaz, tersine, mücadele gücünü giderek geliştirir, bütün gücüyle her türlü çareye başvurur, gücü henüz vardır; düşmanı zayıf düşürebilir ve yapacağı şimdilik yalnızca budur.

Avrupa'da bu iş şimdi hangi aşamada? Aslında, geçmişte, hatta yakın zaman önce Avrupa'da sorun *ahlaki açıdan* konulmuştu. Furyeristler, Kabetçiler vardı; çok çeşitli ince konularda talepler, tartışmalar ve görüşmeler vardı. Ancak günümüzde işçi sınıfının önderleri bu tür girişimlere bir zaman için dur demişlerdir. Onlar açıkça savaş çıkarmak istiyorlar, ordu kuruyorlar, dernekler çatısı altında toplanıyorlar, sandıklar kuruyorlar ve zaferlerine inanıyorlar: "Gerçi orada çok kan dökülecek, ama zaferden sonra her şey kendiliğinden kurulacak." Burjuvazi, işçi sınıfı önderlerinin işçi-

leri düpedüz yağmayla kandırdığını, bu durumda işin ahlaki yanının bir değeri olmadığını anlıyor. Ama bugünün önderleri arasında bile, yoksulların tinsel haklarından dem vuran elebaşları var. Üst düzey liderler, davanın yumuşatılması ve ona yüce adalet havası verilmesi için bu başı çekenlere pek ses çıkarmıyorlar. Bu "manevi" elebaşların arasında düzenbaz, ama coşkuyla davaya inanmış çok insan vardır. Onlar açıkça, kendileri için bir şey istemediklerini, yalnızca insanlık için çalıştıklarını, amaçlarının insanlığın esenliği için yeni, farklı bir düzene ulaşmak olduğunu söylüyorlar. Burjuva da burada onları yeterince sağlam bir zeminde bekliyor ve işçi sınıfıyla kardeş olmaya ve mülkü silahla, kanla bölüşmeye kendini zorladıkları için onları kınıyor. Bu, gerçeğe çok benzemesine karşın elebaşları da onlara, burjuvaları halkın gerçek dostu olabilecek yetenekte görmedikleri yanıtını veriyorlar; bu nedenle de onları kendilerinden saymayıp üzerine doğrudan zor kullanarak gidiyorlar: "Kardeşlik sonra kurulacak, işçi sınıfından sizler, evet, sizler kafası kesilmeye yazgılı yüz milyon insansınız, o kadar. İnsanoğlunun mutluluğu için yok edilmeniz gerekir!" Bu elebaşlardan bazıları, kardeşliğin hiçbir şekilde gerekli olmadığını, Hıristiyanlığın da bir kuruntu olduğunu ve gelecekteki insanın, bilimin temellerine dayalı kurulacağını açıkça dile getiriyorlar. Bu görüşler burjuvayı sarsmıyor olabilir tabii, inandırıcı da gelmeyebilir. Burjuva anlıyor ve bilimsel temeller üzerine kurulacak bu toplumun ham hayal olduğunu, insanı burada doğanın yarattığından tamamen farklı bir varlık olarak gördüklerini söyleyerek bu düşünceye karşı çıkıyor, kişi için tartışmasız bireysel haklardan, özgürlükten vazgeçmenin güç ve olanaksız olduğunu; yarattıkları geleceğin insanından birey olarak aşırı özveri talep ettiklerini; böyle bir insanın, bir jurnal örgütünün ve baskıcı iktidarın aralıksız denetimini kurarak korkunç zorbalıkla ancak yaratılabileceğini söylüyor. Sonuç olarak geleceğin insanını şiddete dayalı değil, uyumlu bir toplumda birleştirebilecek gücü gösterme çağrısı yapıyor. Buna karşı o elebaşları, insanoğlunun bilinçle vardığı faydayı ve gereksinimi öne çıkarıyorlar ve insanın böylece kendini yıkımdan ve ölümden kurtarmak için gerekli her adımı gönülden atmaya razı olacağını söylüyorlar! Burjuva, faydanın ve kendini savunma güdüsünün hiçbir zaman tek başına tam ve

uyumlu bir birliği yaratacak güçte olamayacağını, hiçbir faydanın, eksiksiz birey hakları ve özgürlüğünün yerini alamayacağını ve dolayısıyla geçmişte olduğu gibi, tümünün varsayımdan öteye geçmeyeceğini vurgulayarak itiraz ediyor. İşin sadece ahlaki yönünü harekete geçirirlerse, işçi sınıfı onları dinlememeye başlayacaktır, ama peşlerinden gidip mücadele için örgütlenirlerse, bunun tek nedeni yağma vaatleriyle ayartılmaları, yıkım ve savaşın heyecanına kendilerini kaptırmaları olacaktır. O halde eninde sonunda sorunun ahlaki yönünü tamamen yok saymaları gerekecektir, çünkü eleştiriye açık hiçbir yanı yoktur; burada gerekli olan savaşa hazırlanma sadece...

İşte, soruna Avrupa tarzı yaklaşım budur. Şu ya da bu taraf kesinlikle haklı değildir, her iki taraf da kendi kusur ve günahlarından yok olup gidecektir. Yine söylüyoruz, biz Ruslar için en ağır olan, Levinler'in bile bu sorunlar üzerinde kafa yormalarıdır; oysa sorunun olabilir çözümü, özellikle Rusvari çözümü, yalnızca Ruslar için değil, bütün insanlık için tinsel olarak, yani Hıristiyanca konmasıdır.

Avrupa'da bu düşünce elbette akıldışı görülür, sonunda milyonlarca kelle kesilip sel gibi kanlar akıtıldıktan sonra akılları başlarına gelecek ve sorunun dinsel olarak ortaya konmasını kabul etmek zorunda kalacaklar, çünkü tek kurtuluş yolu yalnızca bu düşüncededir.

IV
Sorunun Rusvari Çözümü

"Yemenin, içmenin, ava gitmenin, gününü gün etmenin vs..." ağrınıza gittiğini hissediyorsanız ve sayılmayacak kadar çok olan "yoksullar" için gerçekten üzüntü duyuyorsanız, o zaman malınızı mülkünüzü onlara dağıtın, isterseniz ortak fayda için özveride bulunun, onlar için çalışmaya verin kendinizi ve "para edinme hırsının olmadığı, kimsenin başkasının hakkına tecavüz etmediği göklerden alın hazinenizi",[8] Vlas gibi yollara düşün:

8 İncil'den.

Ruhundaki büyük gücü
Hak yolunda hep harcadı...

Tapınaklar için Vlas gibi yollara düşmeyi istemiyorsanız, bütün yoksulların ruhunu aydınlatmaya adayın kendinizi; ona yol gösterin, bir şeyler öğretin. Sizin gibi başkaları da malını mülkünü "yoksullara" dağıtsaydı, dünya nimetlerinin bu dağıtılan bölümü, denizde yalnızca bir damlacık kadar olurdu. Bunun için kendinizi daha çok bilime, aydınlanmaya ve sevgiyi güçlendirmeye vermeniz gerekir. Gerçekten zenginlik o zaman gelişecektir; çünkü gerçek hazine, sırmalı, allı pullu giysilerde değil, insanların birleşmesi, kaynaşması sevincinde, bir felaket anında kişinin kendine ve çocuklarına bu uyumlu toplumun yardım elini uzatacağı sağlam umudundadır. Zayıf kümeler olduğunuzu, "mülkü sadece ben dağıtırsam, hizmete sadece ben koşarsam, bununla hiçbir yere varamam, hiçbir şeyi değiştiremem" demeyin sakın! Tersine, sizin gibi birkaç kişi de olsa yeter, arkası zaten gelir. Aslında mülkü *illa* dağıtmanız gerekmeyebilir, çünkü gönül işinde zorlama, biçimsellik, resmilikten, yavan bir söylemden öteye geçmez. "Sözü yerine getirdim" düşüncesi kibre, biçimciliğe ve tembelliğe yol açar. Yüreğiniz neyi emrediyorsa onu yapmalısınız: Mülkünüzü dağıtmak istiyorsanız dağıtın, insanlar için çalışmak mı istiyorsunuz, yapın o halde, ama elinize el arabasını alıp: "Ben efendi falan değilim artık, köylü gibi çalışmak istiyorum!" diyen kimi hayalciler gibi davranmayın. El arabası da biçimciliktir.

Tersine, bilim adamı gibi insanlığa yararlı olabileceğinizi hissediyorsanız, o halde üniversiteye gidin ve kendinize gerekli olanağı sağlayın. Ne mülk dağıtma, ne de köylü kaftanı giyme zorunda olursunuz: Bunlar, dediğim gibi, biçimciliktir, sizler için zorunlu ve önemli olan tek şey, içten olarak kendiniz için olabilir gördüğünüz her şeyi *derin bir sevgi ve gerçek adına yapabilme kararlılığınızdır.* Ne derseniz deyin, "sade yaşama" özentisi sadece ve sadece gösteriştir, hatta halka karşı bir saygısızlıktır, sizi daha küçültür. Siz sade yaşayamayacak kadar "çok çeşitli yanları olan" birisiniz. Zaten eğitimli oluşunuz köylü olmanıza izin vermez. En doğrusu, köylüyü kendi katınıza yükseltmektir.

İçten ve alçakgönüllü olun, hiç değilse "sade yaşamaktan" daha iyidir. Ama en önemlisi kendinizden korkmamanızdır. "Bu meydanda savaşçı yok!" demeyin sakın. Gerçeği içtenlikle arayan, çok güçlüdür. Duyun diye ikide bir: "Hiçbir şey yaptırmıyorlar, insanın elini kolunu bağlıyorlar, umutsuzluğa, düş kırıklığına uğramamıza neden oluyorlar vs" diye bağırıp çağıran zevzeklere özenmeyin, bunlar laf ebeleridir, tembellikleriyle caka satan edepten yoksun roman kahramanlarıdır. Topluma yararlı olmak isteyen, elleri kolları tamamen bağlı da olsa, yüzlerce hayırlı iş yapabilir. Gerçek eylem adamı yola çıktıktan hemen sonra, "yaptırmıyorlar ki!" demeyecek kadar iş görecektir önünde, mutlaka arayıp bulacak ve bir şeyler yapmayı başaracaktır. Gerçek eylem adamı bunu bilir. Düşünsenize, bizde sadece Rusya'yı anlamak ne çok zaman almıştır! Rusya'yı tanıyan insanımız çok azdır çünkü. Düş kırıklığı yakınmaları düpedüz saçmalıktır: Yükselen bir yapıya duyulan bir sevinç –bu yapıda sadece kumunuz olsun yeter– bütün susuzluğumuzu giderecek, sizleri yatıştıracaktır. Tek ödül, hak ediyorsanız, sevgidir. Diyelim ki, size ödül gerekmiyor, ama sevda işi yapıyorsunuz ya, öyleyse sevgi için çaba göstermemeniz olanaksızdır. Sevgi olmadan da bunları kişisel çıkarınız için yapmak zorunda olduğunuzu, yoksa zorla yaptıracaklarını kimse demesin size. Hayır, Rusya'da özellikle özgürlük, eşitlik, kardeşlik kavramlarıyla ilgili olarak başka inançları yerleştirmemiz gerekiyor. Dünyanın şu halinde özgürlüğü aşırılık sayıyorlar, oysa gerçek özgürlük, sonunda ahlaki değerlere ulaşmak, her zaman ve her durumda kendi kendinin gerçek efendisi olmak için kendine ve tutkularına gem vurmak demektir. Oysa tutku taşkınlıkları sadece köleliğe yol açar. Bakın, bugünün neredeyse bütün dünyası, özgürlüğü servet edinmede ve bu birikimi yasalarla güvence altına almada görüyor: "Param var, öyleyse istediğim her şeyi yapabilirim; param var, öyleyse kimse sırtımı yere getiremez, kimseden yardım dilenmeye ihtiyacım yok, yardım istememek büyük özgürlüktür!" Oysa bu özgürlük falan değil aslında, kölelik, paranın kölesi olmak demektir. En büyük özgürlük, maddi birikim yapmamak, para peşinde koşmamak, tersine, "sahip olduklarını başkalarıyla paylaşmak, insanların hizmetine koşmaktır." Eğer kişi buna ye-

tenekliyse, tutkularına egemen olacak ölçüde güçlüyse, neden onu özgür saymayalım ki? Bu en büyük irade belirtisidir. Sonra bugünün kurulu dünyasında eşitlik nasıl bir şey? Herkesin birbirine imrenerek bakması, kibir, kıskançlık: "O akıllı, o bir Shakespeare, yeteneğiyle kasılıp duruyor; onu küçük düşürmeli, silmeli!" Oysa gerçek eşitlik kendini şöyle belli eder: "Benden yakışıklı, yetenekli, akıllı olman beni ne ilgilendirir? Aksine, seni sevmek hoşuma gider: Ama senden değersiz de olsam, insan olarak kendime saygı duyarım, bunu biliyorsun ve bana da saygı duyuyorsun, beni sayman, sevmen mutlu eder beni. Yeteneğinin ölçüsünde, bana ve herkese benim sana yaptığımdan yüz misli faydan dokunursa hayır dualarım seninle olur, sana hayran olur, minnettar kalırım, sana böyle davrandığım için de utanç duymam; tersine, size olan gönül borcumla senin için de, herkes için de, yetersiz yeteneğim ölçüsünde çaba gösterirsem mutlu olurum bundan. Asla gönül borcumu ödemek için değil, hepinizi sevdiğimden böyle davranırım."

Herkes bunu söylesin, yalnızca ekonomik faydadan değil, eksiksiz gönenç içinde bir yaşamla, dolu doluya bir sevgiyle kardeş olacaktır.

Bu söylediklerimin hayal ve "sorunun Rusvari çözümünün Tanrının bir işi olduğunu", bunun ancak "Gökyüzü Egemenliğinde" gerçekleşebileceğini söyleyeceklerdir. Evet, "Gökyüzü Egemenliği" hüküm sürüyor olsaydı Stivalar kim bilir nasıl küplere binerlerdi! Ancak şunu dikkate almanız gerekir, fantazya olarak nitelendirilen "sorunun Rusvari çözümü" Avrupai çözümlerden çok daha az hayalcidir ve daha olasılıklıdır. O insanları, yani "Vlasları" bütün toplum tabakalarında uzun zamandan beri, hem de çok sık görüyoruz ve göreceğiz; Avrupa'nın hayal ettiği "geleceğin insanını" hiçbir yerde görmedik henüz, yalnızca ırmak gibi kanlar akıtılarak gerçekleşeceğini kendi söylüyor zaten. Birlerle, onlarla bir yere varılamayacağını, bütün toplumu kapsayan belli ilkeler ve düzenler gerektiğini söyleyeceksiniz. İyi de, kusursuz bir toplum yaratmak için böyle yollar ve ilkeler var olsaydı ve hatta uygulamaya geçmeden önce *a priori* hayallerden ve ayrıca eski toplum düzeninden alınmış "bilimsel" verilerden bunları sağlamamız mümkün olsaydı, o zaman buna ha-

zırlıklı olmayan insanlarla hiçbir ilke tutunamaz, tam tersine, ağır yükten başka bir anlamı olmazdı. Yukarıda sözünü ettiğim, henüz anlaşamayan, görüş ve inançlarında gruplara, kamplara bölünmüş, buna karşılık her şeyden önce gerçeği arayan, nerede bulacağını bir öğrensin, ona ulaşmak için her şeyini, hatta hayatını bile vermeye hazır geleceğimizin insanına sonsuz inancım var. İnanın, onlar gerçeğin yoluna girerlerse, onu sonunda bulurlarsa, herkesi peşlerinden sürüklerler, zorla değil, özgürce... Bakın, ilk adımı küçük kümeler atacaktır. Buyurun, "işlenmemiş toprak önünüzde", işte pulluk... Öncelikle insanlara "nasıl olmaları gerektiğini" öğretmeli, bunu kendinizde gösterin. Kendinizde uygulayın, herkes peşinizden gelecektir. Bunun neresi ütopya, neresi akıldışı, hiç anlamıyorum! Aslında insanımız çok sefih ve korkaktır, bu yüzden inanmıyoruz ve cesaret edemiyoruz. Şimdi asıl mesele bizler değil, yarınlardır. Halkımız kalben temizdir, ama eğitim gerek ona. Kalbi temiz olanlar çevremizde saygınlık kazanıyorlar; işte, önemli olan budur! Her şeyden önce buna inandırmak gerek, bunu fark etmeyi bilmek gerek. İşte temiz kalpli bir öğüt: İlk adımı atmadan önce soğukkanlı davranmak, kendine hâkim olmak gerekir; başkalarını zorlamak yerine bunu önce kendinde denemelisin işte, ilk adımın sırrı buradadır.

Bir Mektuba Yanıt

"Yazarın Günlüğü" yazı işlerine gelen bir mektubu aşağıda veriyorum:

> Saygı değer beyefendi
> Fyodor Mihayloviç!
>
> "Yazarın Günlüğü"nün ocak sayısı için adınıza 2 ruble 50 kapik göndermiştim; sayının 1 Şubatta çıktığını gazetelerden öğrendim; bugün ayın yirmi beşi, dergiyi hâlâ almış değilim! Nedenini öğrenmek isterdim. Sizin için bilemiyorum, ama abonelere karşı bu yaklaşımınız bana garip görünüyor!

Bir zaman sonra bu sayıyı göndermeyi düşünüyorsanız adresimi aşağıda bildiriyorum: Novohopersk. Şehir Zemsvo Hastanesinde doktor. V.V.K. No. 25/18-77

Yazı İşlerinin Yanıtı

Saygıdeğer Beyefendi,

Abonelerimizden, özellikle bu yılın başında sık sık böyle şikâyetler aldığımızı üzülerek bildiririz. Abone defterlerini incelediğimizde sayıların abonelere çoktan gönderildiğini öğreniyoruz, yolda kayboluyor demek. Abone sayılarıyla karşılaştırdığımızda bu aksaklıkların az olduğunu görüyoruz, ama olduğu gerçek, sadece bizde değil, diğer yayınevlerinde de oluyor. Genelde aboneleri rahatlatmak için, açıklamaya gerek görmeden bir sonraki sayıyı gönderiyoruz: Kaybolan sayıyı bulmamız kolay değil. İşler yılın ortasına doğru bir düzene girecek, yıl sonuna kadar da bu aksaklıkların hiç yaşanmayacağını umuyoruz.

Ama siz sayın beyefendi, her türlü olasılık varken, sayının size ulaşmamasını doğrudan yazı işlerimizin hatasına bağlıyorsunuz. Mektupta kullandığınız üsluptan, özellikle "bir zaman sonra dergiyi bana göndermeyi düşünüyorsanız vs..." deyişinizden anlaşılıyor bu. Yazı işlerimizin bilinçli olarak derginizi alıkoyduğunu düşündüğünüz bu sözlerinizden açıkça belli oluyor. Dergiyi ne zaman alacağınız konusunda artık endişelenmenize gerek yok, çünkü 2 ruble 50 kapikinizi adresinize gönderiyor, daha fazla endişelenmemenizi istiyoruz. Sayın beyefendi, sizin de şaşkınlıkla karşılamayacağınız, anlaşılır ve doğal nedenlerden yazı işlerimiz bunu yapmak zorundadır.

MART

Birinci Bölüm

I
Bir Kez Daha "İstanbul Er ya da Geç Bizim Olmalı" Meselesi Üzerine

Geçen yıl, haziran Günlüğümde "İstanbul er ya da geç bizim olmalı" diye yazmıştım. Ne coşkulu, ne şanlı günlerdi: Bütün Rusya, ruhuyla, yüreğiyle ayağa kalkmış ve "gönülden" din kardeşlerimiz için, akıtılan Slav kanı için gâvura karşı, İsa'ya, Ortodoksluğa hizmet aşkıyla harekete geçmişti. O sayıda "Ütopik Tarih Anlayışı" başlıklı bir yazım yer alıyordu; bu sözlerime derinden inanıyor, ütopya olarak görmüyordum. Şimdi bu sözlerimi tümüyle doğrulamaya hazırım. Bakın, İstanbul'la ilgili neler yazmışım:

"Evet, Haliç ve İstanbul bizim olacaktır, bir kere, kendiliğinden gerçekleşecek bu, öncelikle zamanı geldiği içindir; eğer şu an zamanı henüz gelmemişse de, gerçekten çok yakındır, belirtileri bunu gösteriyor; daha önce gerçekleşmemişse zamanı gelmediği içindir."

Sonra düşüncelerimi, niçin olgunlaşmadığını, ayrıca vakti gelmeden neden geliştirilemeyeceğini açıklamıştım. "Eğer Büyük Petro'nun aklına gelseydi" demiştim:

"... Petro, Petersburg kentini kurmak yerine, İstanbul'u ele geçirmeyi düşünseydi, bana öyle geliyor ki, Sultanı darmadağın edecek kadar gücü olsaydı bile, bence, kimi nedenlerden bu düşüncesinden hemen vazgeçerdi, çünkü zamanı değildi ve Rusya'nın yıkımıyla bile sonuçlanabilirdi.

"Bize birtakım faydaları dokunmuş olmakla birlikte –şimdiki yolu belli olmadan önce– Çuhon Petersburg'unda Rus gelişimini felce uğratan komşu Almanların etkisinden kurtulamamışken, güçlü ve kadim uygarlığın mirasıyla kendine özgü başlı başına koca bir kent olan İstanbul'da, kaba ve bize hiç benzemeyen Almanlardan kıyaslanmayacak derecede ince olan, daha çok ortak noktamız bulunan, kalabalık nüfuslu, saraylarda yaşayan, iktidarı etkileyebilecek güçte ve Ruslardan önce bilime, kültüre ermiş, denizcilik bilgileri ve becerileriyle değil Petro'nun ardıllarını, Petro'yu bile büyüleyebilecek Yunanlıların etkisinden nasıl kurtulabilirdik? Sözün kısası, onlar Rusya'yı siyasal olarak ele geçirebilirler, adım adım onu, ne bileyim, yeni bir Asya yoluna sürükleyebilirlerdi. Rusya yeniden kendi kabuğuna çekilir, kuşkusuz, o zamanın Rusya'sı bunu kaldıramazdı. Rusya'nın gücü, ulusallığı kendi akışında durdurulurdu; Kudretli Velikorus kasvetli, karla kaplı Kuzeyde kendi dünyasına çekilirdi. Çargrad'ın yenilenmesine hizmet etmekten öteye gidemezdi ve belki de sonunda onun peşinden gitmeyi bile zorunlu görmezdi. Rusya'nın Güneyi Yunan tehdidine maruz kalırdı; hatta belki Ortodoksluğun iki ayrı dünyaya bölünmesi izlerdi bunu. Yenilenmiş İstanbul ve köhne Rusya... Özetle, bu iş tam anlamıyla zamansız olurdu. Şimdi durum hayli farklıdır."

"Şimdi (demiştim), evet, şimdi başkentini taşımamak koşuluyla Rusya İstanbul'u ele geçirebilir. Petro döneminde de, Petro'dan uzun zaman sonra da bu yapılamazdı zaten. Şimdi Çargrad bizim olabilir, ancak kimilerinin hayal ettiği gibi ne Rusya'nın ve ne de bütün Slavların başkenti olabilir (diye eklemiştim)"

"Kendi aralarında siyasal bütünlüklerini sağlamış olsalar bile Slavların Rusya olmadan Yunanlılarla mücadelelerinde güçleri tükenir. İstanbul'un Yunanlıların mirası olduğunu kabul etmek asla mümkün değildir: Dünyanın en önemli yeri olan İstanbul sadece Yunanlılara bırakılamaz, ayrıca onlara büyük gelir. Ancak Rusya ne adına, hangi ahlaki hak adına İstanbul'la ilgilenirdi? Hangi yüce amaçlara dayanarak onu Avrupa'dan talep edebilirdi?"

(Bakın şöyle yazmışım:) "Evet, Ortodoksluğun öncüsü olarak, onun koruyucusu ve kollayıcısı olarak, Rusya'nın ka-

dim arması üzerine İstanbul'un çift başlı kartalını koyan III. İvan'dan beri kendisine saptadığı ve kuşkusuz Büyük Petro'dan sonra belirginleşen ve Rusya'nın kendi görevini yerine getirecek gücünü kavradığı ve fiilen Ortodoksluğun da, Ortodoks halkların da gerçek ve tek koruyucusu durumuna geldiği zaman üstleneceği roldür bu. İşte bu nedeni, kadim Çargrad üzerindeki bu hakkı, bağımsızlıklarına kıskanılacak derecede bağlı olan Slavlar ve Yunanlılar anlayacak ve üzülmeyeceklerdir.Üstelik bununla kaçınılmaz olarak Rusya'dan başlatılacak –Slav olsun, Yunanlı olsun fark etmez– bütün Ortodoks unsurları ilgilendiren siyasal ilişkilerin gerçek özü kendini hissettirecektir. Rusya onların koruyucusudur, lideri de olabilir, ama efendisi değil; anasıdır, ama sahibi değil... Zamanla bu unsurların çarı olacaksa, bağımsızlıklarını ve kimliklerini kendileri belirlemekten çok, Rusya'nın hamiliğini ancak kendileri istemeleri halinde olabilir."

Bu düşünceler geçen haziran ayı yazımda, ivedi yerine getirilmesi zorunlu bir istek olarak değil, yakınlığını uzaklığını söylemenin güç, ancak sezgiyle varılabilecek o tarihsel an gelip de süre tamamlandığında uygulamaya konulması gereken bir olgu olarak kafamda kendiliğinden belirlenmişti. O günden bu zamana dokuz ay geçti. Geçen zamanı şöyle bir aklımdan geçiriyorum da, şimdi ortada elle tutulur bir şey olmadığını görüyorum: Hepimizin tanık olduğu o coşku ve heyecan dolu anlar, başlangıçta duyulan o büyük umutlar yerini, şimdiye kadar hiçbir sonuç getirmeyen endişelere bıraktı, öyle ki nasıl çözümleneceğini sadece Tanrı bilir (ancak böyle ifade edilebilir sanıyorum). Nasıl çözülür: Silaha mı sarılırız, yoksa bir kez daha uzlaşmacı bir çözüm yolunu yeğleyerek uzun süre rafa mı kaldırırız, bilemem! Ne olursa olsun, nedense tam bu zamanda, İstanbul'un kaderi üzerine kaleme aldığım haziran yazıma tamamlayıcı ve aydınlatıcı bir iki söz eklemeyi çok istiyorum. Rusya ister barışa yanaşsın, isterse geri adım atmaya niyetlensin, ben yine iddiamı sürdürmek istiyorum: İstanbul er ya da geç bizim olacaktır... yalnız bu kez bakış açım farklı, başka yönden ele alacağım konuyu.

İstanbul'un bizim olmasının nedeni, ne ünlü bir limana ve

körfeze sahip bulunması, ne "yeryüzünün merkezi" olması ve ne de kapandığı evinde artık boyu tavana değen, denizlerin, okyanusların özgür havasını içine çekmek için enginlere açılmak isteyen Rusya gibi koca bir deve gerekli olduğu bakış açısındandır. Rusya'nın İstanbul'a neden ilgisiz kalmayacağı düşüncesine en önemli yanıyla dikkat çekmek istiyorum. Bu görüşün yukarıda sıraladıklarımdan daha öncelikli olduğunu gözler önüne sereceğim, kanımca olayı bu açıdan kimse ele almıyor şimdi; en azından uzun bir zaman gündeme getirilmemiş, unutulmuştur; oysa bu görüş açısı çok önemlidir.

II
Rus Halkı Kendi Görüş Açısından Doğu Sorunu Üzerinde Sağduyulu Bir Anlayışa Ulaşmıştır

Sizlere biraz garip gelecek, ama Doğu'da tam dört yüzyıl Türk boyunduruğu –bütün olumsuzluklarına rağmen– Hıristiyanlığa ve Ortodoksluğa faydalı olmuştur. İki yüzyıllık Tatar egemenliği döneminde Rusya'da kiliseler nasıl güçlendirilmişse, bu dört yüzyıllık esaret döneminde de din kurumları etkin duruma getirilmiş, en önemlisi de insanları birlik ve beraberlik çatısı altında tutmayı sağlamıştır. Doğu'nun ezilen, zulüm gören Hıristiyan halkı tek teselliyi İsa'da, onun dininde, ulusal kimliğinin ve özelliğinin biricik ve son dayanağı olan kilisede bulmuştur. Bu son birlik umududur, parçalanan gemiden kalan son kiriştir; kilise bu toplulukları ulusal olarak korumuştur çünkü, İsa inancı, onların hiç değilse bir kısmının köklerini ve tarihlerini unutarak fetihçilerle kaynaşmasını engellemiştir. Ezilen Doğu halkları bunları hissetmiş, çok iyi kavramış ve kilise etrafında sımsıkı kenetlenmişlerdir. Öte yandan, İstanbul fethedildiğinden beri Doğu Hıristiyan dünyası yalvaran bakışlarını, ister istemez birden, Tatar boyunduruğundan yeni kurtulmuş uzaktaki Rusya'ya çevirmişti, Rusya'yı geleceğin güçlü bir devleti ve kendi kurtuluşunu sağlayacak birleştirici merkez görmüştü adeta. Rusya hiç tereddüt etmeden Doğu'nun bayraktarlığını üstlen-

mekle ve İstanbul'un çift başlı kartalını kendi armasına koymakla bütün Ortodoksların önünde görevini kabul etmiş oluyordu: Ortodoksluğu ve Doğu halklarını kesin bir yok oluştan kurtarmak! Aynı zamanda bütün Rus halkı, Rusya'nın ve çarının Doğu dünyasının gelecekteki kaderi üzerinde üstlendiği bu yeni rolü tartışmasız onaylamıştı. İşte o zamandan beri, çarlarının çok sevilen unvanını halk ona yakıştırmış ve şaşmadan ona "Ortodoks", "Ortodoks Çar" diye hitap etmiştir. Çarını böyle nitelerken bu unvanla, onun görevini, koruyucu ve kollayıcı ve birleştirici– ve Tanrı buyruğu gürlediği zaman, İslam vahşetinden ve dinsel sapkınlıklar içinde boğuşan Batı Avrupa'dan, bütün Hıristiyanlığın ve inananların kurtarıcısı– görevini üstlenmiş oluyordu. İki yüz yıl önce, özellikle Büyük Petro'dan başlayarak Doğu halklarında büyük bir inanç ve umut doğmaya başlamıştı: Rusya'nın kılıcı Doğu'nun savunulması için orada birkaç kez parlamıştı. Kuşkusuz, Doğu halkları Rusya çarını yalnızca kurtarıcı değil, kendileri için geleceğin çarı görüyorlardı. Gelgelelim bu iki yüz yıl içinde bu topluluklarda Avrupa kültürü, Avrupa etkisi belirmişti. Aydın toplum katı, bizde de olduğu gibi, Doğu'da da Ortodoks düşüncesine yavaş yavaş kayıtsız kalmaya başlamış, bu düşüncenin hem Doğu, hem de Rusya için yeni ve yüce bir yaşamın yeniden doğması ve canlandırılması olduğunu bile inkâra kalkışmıştı. Rusya'da, örneğin aydın sınıfın büyük bölümü, bu düşüncede Rusya'nın asıl görevini, geleceğin vasiyetini ve yaşamsal gücünü görmeyi bile istememiştir. Tersine, hepsi bunları yeni, farklı öğütlerde aramaya başlamıştı. Batıcı anlayışla pek çok kişi, kilise kurumunda ruhsuz bir biçimcilik, kişisellik, bir çeşit ayinsellik, geçen yüzyılın sonundan itibaren de bilincin, düşüncenin ve canlı yaşamın terk edildiğine ilişkin boş inançlar ve katı bir dinsellik görmeye başlamıştı. Batı kalıplarına uygun ekonomik görüşler, yeni siyasal öğretiler ortaya çıkmıştı, eskiyi düzeltmeye ve onu aşmaya yönelik yeni bir ahlak anlayışı belirmişti. Sonunda eski düşüncelere inançsızlığı aşılaması mümkün bilim doğdu. Doğu halklarında da bundan ayrı olarak ulusal düşünceler uyanmaya başlamıştı: Türk boyunduruğundan kurtulduktan sonra bu kez Rusya'nın kucağına düşme gibi bir korkunun içine düşmüşlerdi. Bununla birlikte Doğu'nun ve Hıristiyan

kilisesinin kurtarılması ideası, milyonlarca sıradan Rus insanında ve çarlarında hiçbir zaman ölmemiştir. Geçen yaz bütün halkımızın katılımıyla gerçekleştirilen hareket, halkımızın kadim umutlarının ve inancının rafa kaldırılmadığını göstermiştir, bu hareket aydın sınıfımızı o denli şaşırtmıştır ki inanmak istememiş, kuşkulu bir alayla bakmıştır; başta kendilerini olmak üzere, herkesi bu hareketin uydurma, makam, rütbe peşinde koşan birtakım çapulcuların tertiplediği bir eylem olduğuna inandırmaya çaba göstermiştir. Gerçekten de bugün aydınlarımız arasında, halkımızın bu davada kendi politik, toplumsal ve ahlaki görevlerini *bilinçli olarak* kavradığını, aralarından ayrılan küçücük bir gruptan başka kim düşünebilir? "Bu kaba, cahil, bilinçsiz yığın, daha dünün toprak kölesi, bugünün kötü ayyaşı, üstlendiği görevin İsa'ya hizmet ve çarının da Hıristiyan dininin koruyucusu ve Ortodoksluğun kurtarıcısı olduğunu kavradığını ve buna inandığını nasıl düşünebilirdi? Bu yığın kendini sürekli Hıristiyan (Krestyanin) olarak adlandırsa ne önemi var? Ne din, ne de İsa üzerine bir anlayışa sahiptir, en basit duayı bile bilmez." Genelde halkımız için söyledikleri bunlardır işte. Kimler söylüyor peki? Ülkemizde Ştunda Tarikatını yayan Alman papazı ya da ülkemize bir süre için gelen siyasi gazete muhabiri bir Avrupalı ya da yüksek tabakadan, Tanrıya inanmayan, günümüzde mantar gibi biten aydın bir Yahudi mi ve nihayet yurtdışına yerleşen ve oturduğu yerden Rusya'yı ve halkını elinde yarımlık şişeyle ayyaş bir serseri gibi gören biri mi olduğunu sanıyorsunuz? Oh, hayır, bizim Ruslar, seçkin tabakamızın geniş bir kesimi böyle düşünmektedir; ancak bu tipler halkımızın dua bilmese de, Hıristiyanlık ruhunun, özünün ve gerçeğinin belki de dünya üzerinde hiçbir halkta görülmeyecek ölçüde –bütün kusurlarına rağmen– yüreğinde yaşadığından ve kök saldığından kuşku duymazlar. Ne var ki bir tanrıtanımaz ya da dinsel inançları zayıf Rus Avrupacı, dini, biçimci ve sofu anlayışların dışında pek anlamıyor. Halkımızda sofuluğa yakın bir şey görmüyor, işte bu yüzden halkın dinden hiçbir şey anlamadığı, gerektiği zaman dua ettiği, aslında dinine karşı kayıtsız olduğu, biçimcilikle ruhunu köreltiği hükmüne varıyor. Halkımızda Hıristiyan bilincini bir tür-

lü görmek istemiyor, çünkü bu bilinci uzun zaman önce kendisi yitirmiş, üstelik bu bilincin nerede bulunduğunu ve nereden estiğini bilememiştir. Bu "sefih" ve cahil halkımız sever, ama alçakgönüllüyü, divaneyi sever: Yargı Günü gelip çattığında, İsa uğruna adaletsizce onca acılara katlanan, düşkünün ve mazlumun, güçlülerin üzerinde yükseleceği inancını efsanelerinde, söylencelerinde yaşatır. Halkımız gerçeğin yolunda hayatını adayan, yoksulun, zayıfın, mazlumun, vefalının, yüreği temiz olanın kurtarıcısı, temiz, alçakgönüllü Hıristiyan kahramanı yüce İlya Muromets ve Slav azizlerinin hayat hikâyelerini anlatmaya, dinlemeye bayılır. Bu yiğit destan kahramanlarına sahip olurken, onları sayarken, severken Doğu'da ezilen, onuru kırılan kardeşlerimizin ve halkların zaferine inanmayacak mı halkımız? Halkımız yüce ve alçakgönüllü münzevilerine, kendini adayanların anılarına derin saygı duyar; yüce Hıristiyan şehitlerinin hikâyelerini çocuklarına anlatmayı sever. Bu hikâyeleri bilir, ezberlemiştir, derin saygıyla, duygululukla, içtenlikle anlatılan ve hâlâ unutmadığım bu kahramanlık hikâyelerini ilk kez halktan dinlemiştim. Ayrıca halkımız, tövbe ederek malını mülkünü dağıttıktan sonra gerçeğin, emeğin ve yoksulluğun gösterişsiz, ama yüce kahramanlığına doğru sevgiyle yollara düşen "Vlasları" her gün çıkarmaktadır bağrından... Her neyse, Rus halkına ileride yine döneceğiz; zamanla ilgi odağı olmayı, hiç yoksa dikkatleri üzerine çekmeyi başaracaktır. Halkın bir anlamı, bir önemi olduğunu anlayacaklardır ve nihayet bu da çok önemli bir noktadır, büyük küçük olsun, Rusya'nın önemli tarihsel anlarında halksız yapamayacaklarını, Rusya'nın *halk* olduğunu, bir Avusturya olmadığını, geçmişte, tarihsel yaşamımızın her zorlu döneminde sorunun daima halkın bilinci ve bakış açısıyla, halkıyla bütünleşen çarlarıyla çözüldüğünü anlayacaklardır. Aydınlarımızın genelde gözünden kaçırdığı, sadece ciddi tarihsel olaylar patlak verdiğinde hep hatırlanan son derece önemli tarihsel bir özellik bu. İstanbul'dan söz ederken bakın nerelere geldik...

III
Günümüze Çok Uygun Düşen Görüşler

Doğu kilisesi ve temsilcileri bütün dünyanın patriği, dört yüzyıl esaret altında yaşayan kiliseleri Rusya'yla ve kendi aralarında barış içinde yaşamıştır, yani din işlerinde: Büyük karışıklıklar, sapkınlık mezhebi yandaşları, raskolnikler yoktu, bunun için ortam da yoktu. Ama bulunduğumuz yüzyılda, özellikle son yirmi yılda Büyük Doğu savaşından sonra çürümüş bir cesetten yayılan iğrenç kokular geliyor sanki: "Hasta adamın" ölüm ve dağılma sezileri, saltanatının yok olması en yaşamsal endişesi oldu. Doğu'yla ilgili genel görüşmelerin yapıldığı şu günlerde, Avrupa'da Slavlar hesabına konuşan tek ülke Rusya, evet, hiç kuşkusuz yalnızca Rusya onları kesin olarak kurtarabilir, oysa aydınlanmış Avrupa dünyasının öteki ulusları ve krallıkları bu ezilen Doğu halklarının yeryüzünden silinmesine kuşkusuz sevinirlerdi. Üzülerek söyleyeyim ki Doğu Hıristiyan tebaanın aydın kesimi Rusya'yı yardıma çağırıyor çağırmasına, ama nedense Türklerden korktukları kadar bizden de korkuyorlar: "Rusya bizleri Türklerden kurtaracak; ancak 'hasta adam gibi' bizi yutacak ve ulusal kimliğimizi geliştirme olanağını tanımayacak bize." İşte, bütün umutları yerle bir eden, temelden yoksun, boş düşüncelerdir bunlar. Ayrıca kendi aralarında şimdi ulusal rekabet gittikçe kızışıyor; ulusal yapılanmanın ilk ışıkları parlar parlamaz başlamışlardır didişmeye. Daha geçenlerde Yunanlılarla Bulgarlar arasında, gelecekte meydana gelebilecek olayların sanki habercisi gibi, din kisvesi altında, aslında ulusal duyguların körüklediği dinsel bir sürtüşme yaşandı. Bütün dünyanın patriği Bulgarların tavrını küstahlık olarak değerlendirip kınarken, seçimle gelen kilise eksarhını[1] keyfice aforoz ederken, din işlerinde "yeni ve yıkıcı ulusal ilkelere", kilise yasalarını ve dinsel itaati kurban etmenin mümkün olmayacağını gösteriyordu. Oysa kendisi Rum olarak, Bulgarları aforoz ettiğini söylemekle, aynı ulusal çıkarlara, ancak Slavlara karşı Yunan çıkarlarını öne çıkaran ilkelere hizmet etmiş oluyordu tabii. Özetle, "hasta ada-

1 Ortodoks kilisesi kurumunda bağımsız kilisenin başkanı.

mın" ölmesiyle birlikte kendi aralarında çok geçmeden ilk ağızda karışıklıkların ve dinsel nitelikli çatışmaların başlayacağını, hiç kuşkusuz Rusya'ya zarar vereceğini kestirmek için kâhin olmaya gerek yok, Rusya elini ayağını çektiği ve Doğu Sorununun çözümünde etkinliğini yitirecek oldubittilerle de karşı karşıya kaldığı takdirde zararı büyük olacaktır. Ayrıca Doğu'nun kaderinde ön planda rol almaktan kendini soyutlaması halinde, bu karışıklıklar Rusya açısından daha ağır sonuçlara yol açabilir. "Türkler devlet olarak yok olma sürecine girdiğinde, İstanbul'un kesinlikle 'uluslararası' bir kent durumuna getirilmesi gerekir; başka deyişle, İstanbul'u ele geçirme kavgaları yaşanmaması için genel, herkese açık, serbest bir kent görünümü almalıdır" diye bas bas bağıranlar var. (Yalnız Avrupa'da değil, bizde de bazı yüksek politik kafalardan böyle sözler çıkıyor.) Bu kadar yanlış bir düşünceyi insan istese bile uyduramaz.

Nedenine gelince, bir kere yeryüzünün bu en önemli, görkemli noktasına uluslararası, yani sahipsiz kent kimliği verilemez; bu "uluslararası" İstanbul'u korumak ve kollamak, ama aslında İstanbul'a kendi çıkarları için sahip olmak amacıyla dost sıfatıyla, filosuyla birlikte burada İngilizlerin, boy göstereceği kesindir. Bir yere yerleşmeye görsün, oradan sökülüp atılması çok zor, yapıştı mı bırakmayan bir millettir. Üstelik İngilizleri İstanbul'un Rumları, Slavları ve Müslümanları davet edecek, iki elleriyle yapışıp gitmesine izin vermeyeceklerdir, bunun tek nedeni, aynı neden: Rusya'dır: "İngilizler kurtarıcımızdır, bizi Ruslardan kurtaracaklardır." İngilizlerin, genelde bütün Avrupa'nın kendileri için ne ifade ettiğini henüz anlayamamışlarsa söyleyecek sözümüz olamaz. Hoş, İngilizlerin (aslında Rusya'nın dışında bütün Avrupa'nın) onların esenliğini, yani bütün Hıristiyan reayanın esenliğini sağlamak gibi niyetleri olmadığını onlar *şimdi* herkesten daha iyi biliyorlar. Geçen yaz ayındaki Bulgarların yaşadığı dehşet sessizce ve gizlice bir gün yine tekrarlansaydı (bana sorarsanız çok mümkündür), isterse on kez olsun bu katliamı Avrupa'da ilk arzulayanların başında İngilizlerin geleceğini bu Hıristiyan reaya çok iyi bilmektedir, ama kesinlikle canavarca duygulardan değil: Oranın halkları insancıldır, aydınlanmıştır, bu yüzden katliamın sürmesi Hıristiyan tebaayı

yeryüzünden siler, o kadar yıkıcı olurdu ki Balkan yarımadasında Türklere başkaldıracak kimse kalmazdı. İşin gerçeği: Bir tek sevimli Türkler kalırdı geriye, Türk değerli kâğıtları bütün Avrupa borsalarında bir anda yükselirdi; Rusya da savunacağı, koruyacağı kimse kalmadığından "onuru ve cebinde fetih planlarıyla" tasını tarağını toplayıp evinin yolunu tutardı. Hıristiyan reaya bu inceliği şimdi sadece Avrupa'dan bekleyebileceğini iyi biliyor. Ama "hasta adam" sonunda bir şekilde kendiliğinden ya da Rusya'nın kılıcıyla ölseydi, durum dünyada birden çok farklı bir boyut alırdı. Bütün Avrupa hemen birbiriyle yarış edercesine, yeni kurulacak devletlere müthiş bir aşkla tutulur, hemen "onları Rusya'dan kurtarmak için" bir bir sökün ederlerdi. "Enternasyonalizm" düşüncesini o topluluklarının düzenine ilk olarak Avrupa'nın sokacağını düşünmek gerekir. "Hasta adamın" ölüsü üzerinde kurtarılmış halklar arasında karışıklığın, çatışma ve rekabetin mutlaka alevleneceğini ve bunun kendisine yarayacağını Avrupa çok iyi anlamaktadır: Böylece müdahale etmeye, asıl önemlisi, "hasta adamın" mirasını paylaşmak için Balkan halklarının birbirlerine girmesini kesinlikle istemeyen Rusya'ya karşı onları kışkırtmaya bir gerekçe oluşturacaktır. Avrupa'nın aleyhimize kullanacağı bir kara çalma olamaz burada. İngilizler onlara: "Türklere karşı sizlere yardım edemememizin nedeni Rusya'dır" diyecekler. Boşuna bir çabadır, zira onlar "İngiltere'nin Doğu Hıristiyan topluluklarının kurtuluş davalarıyla asla ilgilenmeyeceğini ve Rusya'yla manevi bağları nedeniyle kendilerine düşmanca davrandığı için, zorunlu görse de, buna hiçbir zaman rıza göstermeyeceğini çok iyi biliyorlar ve anlıyorlar. İngiltere'nin Rusya'ya beslediği düşmanca duyguların Doğu Hıristiyanlarında da kök salması kendine gereklidir" (*Moskovskiye Vedomosti*, sayı 63). İşte, bu halklar bunu biliyorlar, ama şimdilik içlerinden geçirip, kuşkusuz, Rusya'yla ilgili gelecek hesaplarını yapmışlardır. Biz de onların Rusya'ya taptığını sanıyoruz.

İngilizlerin himayesine aldırmadan, bu uluslararası kentin ev sahipliğini ne olursa olsun kentin ezeli sahibi Rumlar yapacaktır. Rumların kendileri için daha tehlikeli ve tehdit edici unsur gördükleri için Slavlara, Almanlara duyduklarından daha çok kuşkuyla bakacaklarını düşünmemiz gerekir, kuşku da yerini

şiddete bırakacaktır. Elbette aralarında çatışmayacak, birbirlerine savaş ilan etmeyecekler; zira en azından ciddi olarak buna hamileri izin vermez. İşte, bu açıktan, gizlenmeyen sürtüşmenin zorluğu nedeniyle başka çatışmalara girecekler, öncelikle kilise karışıklıkları niteliği alacaktır. En uygunu olduğu için buradan başlayacaktır; işte bunu anlatmak istiyordum.

Bulgarlar ve İstanbul için planlar hazırlandığı için böyle diyorum. Bu açıdan Rumlar güçlüdür ve güçlerinin farkındalar. Oysa benzer kilise çatışmasının bir kez daha baş göstermesi bütün Doğu için de, elini ayağını bu bölgeden çekmesi ve onlar üzerinde hamilik görevini ve sıkı denetimini çok kısa süreli olsun bırakması halinde Rusya için de ileride onarılması çok güç, korkunç sonuçlara yol açabilir. Gerçi geleceğin ne getireceğini şimdiden kestirmek kolay değildir, bunlar birer varsayım; ancak varsayım da olsa dikkate almamak, gözden kaçırmak bağışlanmayacak hata olur. Gerçekte Türk egemenliğinin sürmesini ve "hasta adamın" sağlığına kavuşmasını mı arzulamalıyız yoksa? Bu isteğe varmamız mı gerekir? "Hasta adam" öldüğü, en önemlisi Rusya, Doğu'nun kaderi üzerine bitirici etkisini yarı yarıya azalttığı ve Avrupa'ya ödün verdiği takdirde, bunun büyük olasılıkla Balkan yarımadasında, belki de sonra bütün Doğu'da yüzyıllardır ayakta kalan kilise birliğinin temellerini sarsacağı açık değil mi? Hatta şöyle diyebiliriz: Çatışma çıksın çıkmasın, "hasta adam" öldüğü takdirde, büyük olasılıkla yeniden tesis edilecek kilise faaliyetlerine ışık tutacak bir düstur için büyük kilise meclisi olmadan *ne olursa olsun* sorun çözülemeyecektir. Neden bu önceden düşünülmez? Zulüm ve baskılar altında geçen bu dört yüzyıl boyunca Doğu kilisesi temsilcileri her zaman Rusya'nın öğütlerini dinlemişlerdir; yalnız yarın Türk boyunduruğundan kurtulup bir de Avrupa'nın himayesine girdikleri zaman hiç tereddüt etmeden Rusya'ya karşı farklı ilişkiler içine gireceklerini bildirecekler. Doğu kilise temsilcileri, yani başta Rumlar, Rusya'nın Slavlardan yana tavır aldığını görünce, artık öğütlerine ihtiyacı olmadığını Rusya'ya bildirmekte gecikmeyeceklerdir. Evet, beyler, tam dört yüzyıldır ellerini açarak Rusya'nın yardımını bekledikleri için böyle davranacaklar. Rusya'nın durumu gittikçe güçleşecektir. Bulgarlar da hemen, İs-

tanbul'da yeni bir Doğu papasının egemenlik sürdüğünü haykıracaklar ve kim bilir böyle davranmakla haklı olacaklardır. Uluslararası İstanbul, geçici bir süre olsun, aslında yeni papaya koltuk görevi yapacaktır. Rusya'nın Rum'un yanında yer alması, Slavları kaybetmek anlamına gelecek o zaman, Slavların yanında olması durumunda da gelecekte aralarında çıkması olası çatışmalar, çok tatsız, çok ciddi kilise karışıklıkları demek bu. Doğu Sorununda Rusya'nın ezelden beri güttüğü o hiç değişmeyen kararlı ve ilkeli politikasını şaşmaz biçimde sürdürmekle bu sıkıntılardan kurtulacağımız açıktır. Rusya hiçbir Avrupalı devlet önünde, hangi gerekçeyle olursa olsun, bu meselede geri adım atmamalıdır; bu dava bizim için ölüm kalım meselesidir çünkü. Bu yeni ve henüz ayağı yere sağlam basmayan Doğu halkları arasında meydana gelmesi çok mümkün ve ağır sonuçlar doğurabilecek dinsel çatışmalarının önünü almak için İstanbul er ya da geç bizim olmalıdır. Bütün dünya patriğinin Bulgar anlaşmazlığında sergilediği tavır kötü bir örnek olarak karşımızda durmaktadır. Bir kere İstanbul'u ele geçirmemizden hiçbir şey çıkmaz. Rusya'nın attığı her adımı kıskançlıkla izleyen Batı devletleri, bugünlerde yeni ve henüz hayal gibi görünen, ancak gelecekte üretilmesi olası kombinasyonları hâlâ bilmiyorlar ve küçücük olsun kuşku duymuyorlar. Şimdi öğrenseler bile anlamazlar, yine de özel bir önem vermezlerdi; ancak iş işten geçtikten sonra akılları başlarına gelecek. Doğu Sorununu kesin olarak bütün Ortodoks Hıristiyanların kurtuluşu ve gelecekteki büyük kilise birliği olarak anlayan Rus halkı, tersine, yeni kargaşalar ve yeni anlaşmazlıklar görürse çok sarsılacak ve en sonunda olay özellikle dinsel nitelik alırsa, yeni sonuçları belki de yaşantısını derinden etkileyecektir. İşte bu nedenledir ki bu büyük sorundan tamamen vazgeçmemiz, bu soruna ezeli ilgimizi zayıflatmamız asla mümkün değildir. Evet, ne yalnızca görkemli bir liman ve ne de bu meşum sorunun çözümüyle sıkı sıkıya ilişkisi olan Rusya'yı denizlere, okyanuslara bağlayan tek yol olduğundan, ne de Slavların dirilişi ve ne de birleşmesi için... Hayır, amacımız derindir, ölçülemez derecede derin... Rusya bütün Doğu Hıristiyanları için, ayrıca dünyadaki Ortodoksluğun kaderi ve birleşmesi

için gereklidir ve kaçınılmazdır. Halkımız ve devletimiz daima böyle anlamıştır bunu... Özetle, bu korkutucu Doğu Sorunu –Avrupa'yla kesin çatışmayı da, yeni, güçlü, verimli ilkeler üzerinde onunla kesin olarak birleşmemizi de içinde barındıran bu sorun– yazgımız, görevimizdir; en önemlisi de tek çıkış yolumuzdur. Hoş, bu sorunun çözümünün bizler için şimdi ne kadar önemli olduğunu Avrupa nereden anlayacak? Kısacası, Avrupa'da şimdi sürdürülen diplomatik görüşmeler ve anlaşmalar ne şekilde sonuçlanırsa sonuçlansın, önümüzdeki yüzyılda da olsa, *İstanbul eninde sonunda bizim olacaktır!* Yolumuzdan sapmadan, kararlılıkla yürümeli ve aklımızdan hiç çıkarmamalıyız. İşte, sorunun Avrupa sürecini özellikle vurgulamak istedim.

İkinci Bölüm

I
"Yahudi Sorunu"

Aman şimdi "Yahudi sorununu" gündeme getireceğimi sakın düşünmeyin! Şaka olsun diye attım bu başlığı. Öz çocukları arasında üç milyona yakın Yahudi nüfusuna sahip Rusya'da Yahudilerin konumu gibi kapsamı hayli geniş bu sorunu kaldıracak güçte değilim. Bu sorun benim ölçülerimi aşar. Ama bu konuda yine de bazı görüşlere sahibim tabii, kimi Yahudilerin düşüncelerimle birden ilgilenmeye başladıklarını görüyorum. Son zamanlarda onlardan mektuplar almaya başladım. Yahudilerden nefret ettiğim, üstelik "sömürücü" bir toplum olarak kusurları nedeniyle değil, sırf Yahudi kavmine, başka deyişle "Yahuda İsa'ya ihanet etti!"düşüncesiyle kin beslediğim için onlara "saldırdığımı" üzüntüyle bildirerek ciddi ciddi beni kınıyorlar. Bunları yazanlar "aydın" Yahudiler, yani kendi topluluklarının "boş inançlarını" uzun zamandan beri paylaşmadıklarını, aşağı tabakadan Yahudilerin tersine dinsel gereklerini yerine getirmediklerini, kendi kültürlerini, geleneklerini aşağı düzeyde gördüklerini, Tanrıya bile inanmadıklarını her fırsatta sizlere göstermeye çalışan Yahudiler bunlar. (Bu görüşümü asla genelleştirmiyorum, özellikle belirtirim.) Yahudi toplumunu koruyan "yukarı Yahudi tabakasının" bu baylarına kırk yüzyıllık Yehova'yı unutmanın ve ondan uzaklaşmanın aslında büyük günah sayıldığını da bu arada ekleyeyim. Yalnızca milli duygulardan değil, başka nedenlerden de büyük ölçüde günah... İşin en ilginç yanı şu: Tanrıtanımaz bir Yahudi akıl almaz gibi geliyor bana; Yahudi'yi Tanrısız düşünmek olacak iş değil.

Çok geniş bir konudur bu, şimdilik bırakalım. Beni en çok şaşırtan, halk olarak, ulus olarak Yahudi nefretimin nereden ve nasıl çıktığıdır. Sömürücü olarak, birtakım günahları için Yahudi'yi kınamama bir dereceye kadar bu baylar fırsat veriyor, evet, bunlar laftır sadece: Aslında aydın Yahudi kadar sinirli, duyarlı ve alıngan birini bulmak çok güç. Hem ben ne zaman ve nasıl Yahudi'ye halk olarak nefretimi belirtmişim? İçimde hiçbir zaman böyle bir duygu beslemedim, beni tanıyan, benimle görüşen her Yahudi bunu bilir; söze başlamadan önce suçlamayla karşılaşmaktan çekinerek, özellikle ileride konu edilmemesi için sözlerime hep dikkat etmişimdir. Yoksa Yahudi'yi "*Jid*" olarak nitelediğim için mi "nefretle" kınıyorlar beni? Bir kere, onurlarına dokunacağını hiç düşünmedim. İkincisi, "Jid"i, yanılmıyorsam, yazılarımda belirli bir düşünceyi belirtmek için kullandım: "Jid, Jidleşmek, Jid saltanatı vb..." Burada belirli bir anlayış, eğilim, çağımızın özelliği dile getirilmektedir. Bu düşünce tartışılabilir, paylaşılmayabilir, ama sözcük kişiyi incitmemeli. Okumuş yazmış bir Yahudi'nin bana gönderdiği epeyce uzun ve güzel kaleme alınmış mektubundan bir bölüm aktaracağım sizlere; pek çok yanıyla ilgi çekici buldum. Halk olarak sözde Yahudilere duyduğum nefret nedeniyle beni kınayan en ilginç mektuplardan biri. Elbette mektup sahibi Bay N.N.'nin adını vermeyeceğim.

> ... Kesinlikle anlam veremediğim bir konuya değinmek istiyorum. "Günlüğünüzün" neredeyse her sayısında fışkıran bu "Jid" nefretiniz nereden geliyor?
> Genelde sömürücü yanına değil de, doğrudan Jid'e karşı isyan içinde olmanızın nedenini öğrenmek istiyorum, halkımızın boş inançlarına, önyargılarına sizin kadar ben de katlanamıyorum –onlardan çok zarar gördüm– ama bu topluluğun damarlarında acımasız bir sömürü tutkusunun kaynadığını asla kabul edemem.
> *Siz* toplum hayatının şu temel yasasını anlamıyor musunuz ki bir devletin istisnasız *bütün* yurttaşları o devletin varlığı için zorunlu olan bütün yükümlülükleri yerine getiriyorlarsa devletin sağladığı bütün olanaklardan ve haklardan aynı ölçülerde yararlanmak durumundadırlar ve yasaları çiğneyen için, toplu-

mun zararlı üyeleri için, herkes için aynı yaptırımlar söz konusudur? Öyleyse neden hep Yahudilerin hakları kısıtlanıyor, neden onlar için özel yok etme yasalarının yürürlükte olması gerekiyor? Yabancının: Bir Alman'ın, İngiliz'in, Rum'un sömürüsüne ne demeli peki? (Yahudiler ne de olsa Rus tabiiyetinde bulunuyorlar.) Onlarınki Yahudi sömürüsünden daha iyi mi yoksa? Ya Rusya'nın *her yerinde* mantar gibi biten Rus Ortodoks vurguncuları, toprak ağaları, mültezimler, kan içiciler, dar bir çevrede etkisini sürdüren Yahudilerden, sizce, daha mı iyi görülüyor ne?" Falan kişi, filan kişiden daha iyi...

(Sayın mektup sahibi burada, Rusların da bu sömürüden geri kalmadığını göstermek amacıyla birkaç ünlü Rus vurguncuyla Yahudilerin karşılaştırmasını yapıyor. Ama bu neyi kanıtlar? Vurguncumuzla övünüp, onu özenilecek bir örnek olarak göstermiyoruz ki? Tersine, diğerleri gibi rezilin, alçağın teki olduğunu her fırsatta kabul ediyoruz.)

Buna benzer binlerce soru yöneltebilirim size.
Oysa siz "Jid" diyerek bu anlayışa Rusya'daki yoksul üç milyon Yahudi yurttaşını da katmış oluyorsunuz, bunların hiç yoksa iki milyon dokuz yüz bini perişan yaşantılarını düzeltmek için umutsuzca savaşım veriyor, onlar sadece başka uluslardan değil, tanrılaştırdığınız Rus halkından da ahlaken temizdirler. Bu "Jid" nitelemesine devlet kademelerinde sivrilmiş, yüksek eğitim almış saygın Yahudileri de katıyorsunuz. Örnek mi istiyorsunuz, buyurun...

(Burada Holsteinov dışında vermeyi doğru bulmadığım birkaç isim sayıyor. Yahudi kökenli oldukları ortaya çıkar diye bundan hoşlanmayabilirler.)

... Ya toplum için insanlığın yararı için çalışanlar, bir Holstein? [Slav davası uğruna Sırbistan'da kahramanca ölenlerden biri]. "Jid" nefretiniz Disraeli'ye[2] bile uzanıyor... Disraeli, dedelerinin bir zamanlar İspanyol Yahudisi olduğunu her-

2 İngiliz devlet adamı, başbakanlık yaptı.

halde bilmiyordu ve kuşkusuz "Jid" bakış açısıyla İngiliz muhafazakâr politikası gütmemişti(?).
Hayır, üzülerek söylüyorum, sizin, Yahudi *cemaatinin* ne yaşantısından, ne ruhundan, ne de kırk yüzyıllık tarihinden haberiniz var. Yazık, çünkü ne olursa olsun siz, kesinlikle dürüst olan siz, geçim sıkıntısı çeken koca topluluğu, oturdukları salonlarda ne basından, ne de sömürülenlerin cılız öfkesinden çekinen, gücü ellerinde tutan dünyanın kudretli "Jidleri" gibi görerek bilinçsizce zararlarına çalışmış oluyorsunuz. Bu konuyu uzatmamın bir yararı yok, bitiriyorum! Düşüncelerimle sizi ikna edeceğimi de pek sanmıyorum zaten, ama birazcık olsun inanmanızı isterdim.

Mektuptan alıntı yaptığım bölüm bu. Yanıt vermeden önce, bu saldırının aşırılığına ve alınganlığın derecesine dikkatinizi çekmek isterim. (Çünkü bu kadar ağır bir suçlamayı üzerime almak istemem.) Günlüğümün bütün sayılarına bakınız, "Jid" üzerine eleştirilerim kesinlikle bu saldırıyı hak edecek ölçüde olmamıştır. Sonra, sayın mektup sahibinin birkaç satırında Rus halkına değinirken, yoksul halkımıza bayağı tepeden bakmaktan kendini alamadığını da görmeden geçemeyiz. Aslına bakarsanız, Rusya'da, Rus halkında tükürülmedik yeri kalmış bir Allah'ın kuluna rastlayamazsınız (Şçedrin'in veciz sözü). Yahudi'ye bu anlamda daha "hoşgörülü" davranılmıştır. Şurası kesindir ki bu acımasız saldırı Yahudilerin Ruslara hangi gözle baktığının açık bir kanıtıdır. Bu bay gerçekten kültürlü ve yetenekli bir insan (ama önyargılı davrandığını sanıyorum); Ruslara bu tür duygular besleyen okumamış Yahudi'den ne beklenir? Suçlamak için söylemiyorum: Bunlar doğaldır; Yahudilerle bir arada yaşamak istememizin nedenlerinde, belki de suçlu olan tarafın sadece Rus halkı olmadığını, elbette iki taraf için de pek çok neden bulunduğunu söylemek istiyorum yalnızca, ama hangi tarafın ağır bastığını söylemek güçtür. Birkaç sözle haklı olduğumu göstereceğim; sorunu genel çerçevede ele alacağım. Tekrar edeyim, bu sorunu derinliğine inceleyecek güçte değilim, ama bir şeyler söyleyebilirim yine de.

II
Pro et Contra[3]

Yahudi topluluğunun kırk yüzyıllık tarihini öğrenmenin çok güç olduğunu varsayalım, ama yazgısına, atılan her adımın ve söylenen her sözün ardından ezilmişliğine, acılarına, çektiklerine her an, her dakika bu denli yakınan başka bir topluluğun her halde dünya üzerinde bulunmadığını her şeyden önce biliyorum. Avrupa'da egemenliğini sürdüren, borsalara, dolayısıyla devletlerin politikasına, iç işlerine, ahlaki yaşantılarına yön verenler sanki onlar değilmiş sanırsınız. Diyelim ki yüce gönüllü Holstein, Slav ideası uğruna canını veriyor. Güzel de, Yahudi düşüncesi dünyada bu kadar güçlü olmasaydı, belki de (geçen yılın) "Slav sorunu" Türklerin değil, Slavların lehine çoktan çözümlenmiş olurdu. Lord Beaconsfield'in bir zamanlar İspanyol Yahudilerinden olduğunu unuttuğuna (herhalde unutmamıştır) inanmaya hazırım; ancak son yıllarda *kısmen* Yahudi bakış açısıyla İngiliz muhafazakâr politikası güttüğüne kuşkum yoktur. "Bir dereceye kadar da" olsa düşünmemek elde değildir.

Diyelim ki bu dediklerim temelden yoksun, hafif sözler. Geri adım atmaya hazırım. Ama ne derseniz deyin Yahudilerin ezildikleri, sindirildikleri ve aşağılandıkları çığlıkları hiç de inandırıcı değildir. Benim görüşüme göre, Rus işçisine köylüsüne Yahudilerden daha çok ağırlık yüklenmiştir. Bu bay bir başka mektubunda şöyle diyor:

> Rusya'daki, diğer Rus olmayan topluluklar gibi, aynı yurttaşlık haklarının onlara da [Yahudilere] sağlanması *zorunludur*, bundan sonra ancak devlete ve yerli halka karşı yükümlülüklerini yerine getirmeleri beklenmelidir. [Düşünsenize, Yahudiler hâlâ temel haklarından yoksunlarmış: Bütün Yahudi unsurların korkunç yer darlığı nedeniyle oturmak istediği yeri özgürce seçme hakları yokmuş!]"

Biraz düşünün Bay mektup sahibi, bana gönderdiğiniz

3 Lehte ve aleyhte.

mektubun bir başka sayfasında, "Rus emekçi halk yığınlarını Yahudilerden çok sevdiğinizi ve onlara acıdığınızı" söyleyen siz (bir Yahudi'den beklenemeyecek coşkunlukta söylenmiştir), evet, yalnızca şunu düşünün, "Yahudi'nin oturacağı yeri serbestçe seçme hakkından yoksun bırakıldığını" söylerken, toprak köleliği düzeninde ne sıkıntılara, ne zorluklara katlanan yirmi üç milyon "Rus köylüsüne" ne diyeceksiniz peki? Onların durumu, hiç kuşkuya yer yok ki, "oturacağı yeri seçme" sorunundan çok daha ağırdı. Söyleyin hadi, Yahudiler o zamanlar onlara acımış mıdır? Sanmıyorum, Rusya'nın güneyi ve batısı bu soruma gereken yanıtı verir. Hayır, Rus halkının sahip olamadığı haklar için o yıllarda da seslerini yükseltmişler, çok eziyetler çektiklerinden yakınmışlar, "haklarımızı verdiğiniz zaman ancak bizden devlete olan yükümlülükleri yerine getirmemizi isteyebilirsiniz" demişlerdir. İşte, sonunda kurtarıcı[4] ortaya çıktı ve yerli halkı özgür kıldı; soruyorum, peki kim, evet, kim köylüyü av gibi görerek ilk önce üzerine atılmış, en çok kim onun kusurlarından yararlanmış, kim tükenmez altın madeniymiş gibi onu sömürmeye başlamıştır? Kim ulaşabildiği yerde hemen eski toprak ağalarının yerine geçmiştir? Tek farkla toprak ağaları köylüyü aşırı sömürmelerine karşın, yine de köylülerini kırıp geçirmeye çalışmamış, her halde kendi yararına, kol gücünü yok etmemek için onları korumuştur, oysa Yahudi, Rus kol gücünü işe yaramaz hale gelinceye kadar tüketmiş, hakkını aldıktan sonra basıp gitmiştir. Yahudiler yazdıklarımı okur okumaz hemen kıyameti koparacaklar, adım gibi biliyorum bunu. Sözlerimin baştan aşağıya yalan ve kara çalma olduğunu, "ahlaki bakımından sadece diğer dünya halklarından değil, Tanrılaştırdığım Rus halkından da temiz olan" (mektup sahibinin sözleridir bunlar) bu apak meleklerin "kırk yüzyıllık geçmişini bilmediğim" için bu saçmalıklara kendimi inandırdığımı söyleyeceklerdir. Varsın onlar dünyadaki bütün halklardan, haliyle Ruslardan da ahlakça temiz olsunlar, birkaç gün önce *Vestnik Yevropı*'nın mart sayısında şöyle bir haber okudum: Yahudiler Amerika'nın güney eyaletlerinde, azat edilen milyonun üstünde zencinin peşine düşmüşler ve o malum değişmez "altın madeni" anlayışıyla,

4 Çar II. Aleksandr.

yüzyıllardır sömürülen bu zavallı zencilerin toyluğundan ve kusurlarından yararlanarak kendilerine tabi kılmışlar. Bu yazıyı okuduktan sonra, birden, beş yıl önce aklıma takılan bir olayı hatırladım şimdi: Zenciler köle sahiplerinden kurtulmasına kurtulmuşlardı ya, ayakta kalabilmeleri zor görünüyordu, çünkü dünyanın her tarafını mesken tutmuş Yahudilerin bu diri avın mutlaka peşine düşmeleri kaçınılmazdı. Evet, o zaman böyle düşünmüştüm ve sonraları da birkaç kez: "Oranın gazetelerinde Yahudilerden hiç söz edilmesin, zencilerin Yahudiler için bir hazine olduğu yazılmasın, bu mümkün olabilir mi? Bu tatlı avı nasıl kaçırırlar!" diye düşündüğüm olmuştu. Beklediğim gerçekleşti, gazeteler yazdı, okudum. *Novoye Vremya*'da (sayı 371) Kaunas'tan[5] çok ilginç bir haber okudum: "Orada Yahudiler yerli Leh halkına musallat olmuşlar, handiyse hepsini içkiden öldürecek duruma getirmişler. Bereket ksendzler[6] zavallı ayyaşları cehennem azaplarıyla korkutmuşlar da, içki içmeyenler cemiyeti kurarak onları kurtarmışlar". Aydın kafalı olduğu belli haberin sahibi, ksendzlere ve cehennem azaplarına hâlâ inanan halkı için doğrusu bayağı utanç duyuyor, aynı zamanda da şöyle bildiriyor: "Ksendzlerin peşinden gittiler ve o yörenin aydın ekonomistleri, halkı özellikle tefeci Yahudilerin elinden kurtarmak amacıyla köy ziraat bankaları kurdular; Yahudilerin belirlemesine göre değil, gerçek piyasa fiyatına göre ana ihtiyaç maddelerini sağlayabilecekleri köy pazarlarını da örgütlediler." Evet, bunların hepsini okudum ve koro halinde yaygaraya başlayacaklarını, bu haberlerin hiçbir şeyi kanıtlayamayacağını, asıl Yahudilerin yoksul ve ezilen olduğunu, bütün bunların yalnızca "ayakta kalabilme savaşımından" ileri geldiğini, bunu ancak aptalların göremeyeceğini söyleyecekler; Yahudiler varlıklı olsalarmış, dünyayı şaşırtacak denli en insancıl yanlarıyla gösterirlermiş kendilerini! Lehlerin ve zencilerin, limon gibi suyunu çıkaran Yahudilerden daha yoksul olduğu apaçık ortada; ne var ki Yahudi'nin tek düşkün olduğu ticaretten iğreniyorlar (haberi okuyalım); ikincisi, kişinin karnı tok sırtı pekse, insancıl ve ahlaklı olmak o kadar zor olmasa gerek. Birazcık "ayakta kalma savaşımı"

5 Litvanya'da kent.

6 Leh Katolik papazı.

tamam, öyleyse sakın bana dokunma! Bana sorarsanız hiç de melek özelliği değildir bu; üçüncüsü, *Vestnik Yevropı* ve *Novoye Vremya*'dan bu iki haberi çözüm getirici ve önemli bir olay olarak ele almıyorum elbette. Gelmiş geçmiş bütün toplulukların tarihini yazmaya kalksak, zorlanmadan buna benzer yüze yakın büyük olay bulabilirdik; öyle ki bir iki olayın fazladan bir önemi olmazdı; buna karşılık ilginçtir, evet, çok ilgiye değerdir, size tartışma sırasında ya da tek başınayken Yahudi ve işleri üzerine birazcık bilgi gerektiği zaman, okumak için kütüphaneye gitmeyin, eski kitapları ya da eski notlarınızı karıştırmayın, çabalamayın, aranmayın, kendinizi paralamayın; sadece yerinizden kımıldamadan, sandalyenizden bile kalkmadan elinizi masa üzerinde duran gazeteye uzatın yeter... iki, bilemedin üçüncü sayfada bulursunuz: İlgilendiğiniz Yahudi'yle ilgili bir habere mutlaka rastlarsınız, o çok ilginç, aynı konuyu, yani şu bildiğimiz kahramanlıkları! Bu kavmin kırk yüzyıllık tarihi konusunda kara cahil olsanız da, kabul edin, sizin için bu okuduklarınızın bir anlamı olacak, bir şeyler gözleriniz önünde açılacaktır. Yahudilere nefretle bakıldığını, bu yüzden doğruların söylenmediğini söyleyecekler. İstisnasız herkes yalan söyler elbet, çok karşılaştığımız olaylardandır; ancak bu durumda hemen şu soru geliyor insanın aklına: Eğer herkes istisnasız yalan söylüyor ve böylesine derin bir nefretle dolu oluyorsa o zaman bu tavrın bir nedeni olmalı, değil mi? Bu ortak kinin belli bir anlamı olmalıdır. Belinski'nin bir zamanlar haykırdığı gibi "sözlerin bir anlamı vardır, değil mi?"

"Yaşanacak yerin özgürce seçilmesi!" Sorarım, hangi Rus yerlisi oturacağı yeri seçmede tamamen özgürdür? Devletin uzun zamandan beri gözünden ayırmadığı Rus yerli halkın oturacağı yeri özgürce seçmesinde, eski toprak köleliği döneminden kalma arzu edilmeyen baskılar ve kısıtlamalar hâlâ sürdürülmüyor mu? Gelelim Yahudilere, gördüğümüz kadarıyla son yirmi yılda bu söz konusu haktan alabildiğine yararlanmışlardır. Hiç yoksa eskiden görmedikleri, duymadıkları yerlere yerleşme olanağı bulmuşlardır. Durum böyleyken Yahudiler nefretten, kısıtlamalardan yakınıyorlar. Yahudilerin yaşantısı üzerine yeterli bilgim olmayabilir, ancak bildiğim bir şey var ki herkesle

tartışmaya hazırım bunu: Bizim basit halk tabakasında "Yahuda İsa'ya ihanet etmiştir!" şeklinde Yahudi'ye *a priori* önyargılı, bönce dinsel kin yoktur. Bunu küçük çocuklardan, ayyaşlardan duysanız bile, halkımız, yine söylüyorum, Yahudi'ye körü körüne bir nefretle bakmaz. 25 yaşında tanık oldum buna. Sıradan insanlarla aynı koğuşlarda, aynı ranzalarda yatmıştım. Aramızda birkaç Yahudi de vardı, ama kimse onları ne *küçümsüyor*, ne de dışlıyordu. Dinsel gereklerini yerine getirirlerken (Yahudiler özel giysilerini giyerler, yüksek sesle dua ederlerdi) bu ibadet biçimini kimseler yadırgamaz, ne karışır, ne de alay ederlerdi. Bay mektupçu, sizin anlayışınıza göre bu kaba saba Ruslardan bu tür davranışlar beklenebilirdi, değil mi? Tam tersine, onları izlerken şöyle diyorlardı: "Onların dini böyle, böyle dua ediyorlar işte"; yanlarından sessizce, neredeyse yüreklendirerek geçerlerdi. Ama Yahudiler nedense kendilerini Ruslardan soyutlarlar, birlikte yemek yemek istemezlerdi, inanın tepeden bakarlardı bize (Hem de nerede! Hapishane gibi bir ortamda!) ve genelde Rus'a, "yerli" halka karşı nefretlerini, tiksindiklerini belli ederler. Aynı şekilde kışlalarda da, Rusya'nın her yerinde de böyle davranırlar: Şöyle bir sorup soruşturun, kışlalarda Yahudi olarak, Jid olarak inançları ve gelenekleri nedeniyle küçümsenen, onuru kırılan bir Yahudi görecek misiniz bakalım? Hiçbir yerde rastlayamazsınız, halkımızda da böyledir. Aksine, sizi temin ederim, gerek kışlalarda, gerekse başka yerlerde sıradan Rus insanı Yahudi'nin onunla yemek yemek istemediğini, Ruslardan tiksindiğini, köşe bucak kaçtığını iyi bilir (Yahudiler bu davranışlarını hiç gizlemeye çalışmazlar), bu küçümseyici tavra rağmen bizim sıradan Rus sakince ve açıkça: "Onun inancı böyle, dinsel inancına göre bizimle yemek istemiyor, bir köşeye çekiliyor" (yani kötü bir niyetle yapmıyor bunu), işte bu yüce nedene vararak gönülden Yahudi'yi hoş görüyor. Bu arada aklıma bazen türlü fantazyalar geliverir: Ya Rusya'da tam tersine Ruslar üç milyon, Yahudiler seksen milyon olsaydı, acaba Rusların hali ne olurdu, neye dönerlerdi? Nasıl hor görürlerdi, neye benzetirlerdi Rusları acaba? Aynı eşit hakları verirler miydi? Serbestçe ibadet olanağı sağlarlar mıydı? Düpedüz köle haline dönüştürmezler miydi? Daha beteri, derimizi yüzmezler

miydi? Uzak geçmişlerinden, kadim tarihlerinden biliyoruz, başka topluluklara yaptıkları gibi katliam yapıp Rus halkının kökünü kazımazlar mıydı? Hayır, efendim, inanın Rus halkında asla Yahudi'ye karşı körü körüne bir nefret yoktur, olsa olsa ondan hoşlanmaz, yerine göre, kimileyin bu hoşnutsuzluk güçlü olabilir. Hoş, bunun olmaması zaten düşünülemez, vardır, ama nedeni asla ne Yahudi olmasından, ne etnik, ne de dinsel nefrettendir. Rus yerli halkın değil, Yahudi'nin kabahatli olduğu bazı nedenlerden doğmuştur bu nefret.

III

Status in Statu.[7] *Kırk Yüzyıl Varlığını Sürdürme*

Nefret, hem de kör inançtan: işte Yahudilerin yerli Rus halkını suçlamalarının nedeni... Söz kör inançlardan açılırsa, sorarım, siz ne dersiniz? Yahudi Rus'un kendisine duyduğundan daha mı az önyargılıdır Rus'a karşı? Yoksa biraz fazla mı? Sıradan Rus insanının Yahudi'ye karşı tavrını örnekleriyle size sundum; masamda da Yahudilerin mektupları duruyor, dahası aşağı sınıftan değil, aydınların mektupları... "Yerli halka" öyle nefret var ki bu mektuplarda! En önemlisi de bunları farkında olmadan, bilinçsizce yazmış olmaları.

Bakın, yeryüzünde tam kırk yüzyıl, yani neredeyse insanlık tarihi boyunca, hem de sağlam ve yıkılmaz bir birlik içinde varlığını sürdürecek; defalarca topraklarını, siyasal bağımsızlığını, yasalarını, hatta dinini kaybedecek ve sonra her defasında yeniden bir araya gelecek, farklı görünüşte de olsa *eski düşünceleri* üzerinde yeniden doğacak ve yasalarını, dinini yeniden yaratacak... Hayır, beyler, böyle uzun ömürlü, sağlam, böylesine akıl almaz derecede güçlü ve dinamik, dünyada bir eşi görülmeyen böyle bir halk *status in statu* olmadan varlığını sürdüremezdi, bu statükoyu her zaman ve her yerde binlerce yıllık dağılma ve sürgün süreçlerinde korumayı başarmıştır. "Status in statu"dan söz ederken asla herhangi bir suçlamada bulunmak istemiyorum.

7 Devlet içinde devlet. (Latince)

Bu "status in statu" nasıl bir şey, ezelden beri değişmeyen bu düşüncenin özü nedir?

Bunu anlatmak uzun iş, kısa bir yazıya sığdırılamaz, hem geçen şu kırk yüzyıla rağmen daha *zamanı ve süresi* gelmediği için çok zordur, bu büyük toplulukla ilgili insanoğlunun son sözü ileride söylenecektir. Pek derinine girmeden bu "status in statu"nun bazı belirtilerinden pekâlâ söz edilebilir, hiç değilse dıştan... Bu belirtiler: Kendini soyutlama ve bunu dinsel dogmalar katına çıkararak yabancılaşma, başka topluluklarla kaynaşmama, dünyada bir tek halk kimliğinin –Yahudiliğin– var olduğu düşüncesine inanç, diğer halkları ne olursa olsun yok sayma... "Yabancıların arasına girme, kendi kimliğini koru, bil ki Tanrının *biricik* kulu hâlâ sensin; diğerlerinin kökünü kazı ya da köle haline getir, sömür. Dünya üzerinde zaferi kazanacağına, herkesin sana boyun eğeceğine inan. Herkesi küçümse, hiçbir topluluğun yaşantısıyla ilişki içinde olma! Topraklarını ve siyasal kimliğini yitirsen de, dünyanın dört bir yanına dağılsan da, bütün ülkeler arasında –şu bu fark etmez– sana vaat edilen nimetlerin tümünün orada olduğuna inan, bunların mutlaka gerçekleşeceğine daima inan. Varlığını sürdürdükçe hor gör, birbirinizle bağınızı güçlü tutun, sömür –bekle, bekle!.." İşte, bu "status in statu"nun aslı budur, sonra, kuşkusuz, bu düşünceyi yaşatan içsel, gizil birtakım yasalar da vardır.

Siz beyler, aydın Yahudiler, karşı savcılar, saçma sapan sözler ettiğimi, eğer bir "status in statu" varsa (yani varmış, şimdiyse çok az izi kalmışmış) bunun tek nedeninin zulüm ve izlenme olduğunu, ortaçağdan beri, daha da önce bu dinsel "tenkil" hareketinin bu statüyü doğurduğunu, sadece kendini koruma güdüsünden bu "satus in statu"nun ortaya çıktığını ve hâlâ sürüyorsa bunun nedeninin Yahudilerin henüz "yerli halkla" eşit haklara sahip olmamasından ileri geldiğini söyleyeceksiniz. Bakın, bana öyle geliyor ki ona eşit haklar verilseydi, şu kendi "status in statu"sundan dünyada vazgeçmezdi, dahası "status in statu"yu yalnızca başka nedenlere ve etkilere, kendini koruma duygusuna yormak az gelirdi. Üstelik tam kırk yüzyıl kendini korumada direnme yetersiz bile kalırdı, bu kadar uzun bir süreyi korumak da usandırırdı. Dünyanın en güçlü uygarlıkları bu

kırk yüzyılın yarısına bile ulaşamamışlardır ve politik güçlerini ve etnik kimliklerini yitirmişlerdir. Burada temel neden salt kendini koruma duygusu değildir; devindiren, alıp götüren bir düşünce, yukarıda söylediğim gibi insanoğlunun son sözünü söylemede zayıf kaldığı evrensel, derin bir şeyler vardır. Öncelikle dinsel bir yanı var, buna kuşku yok. Sonra ilk Yehova'nın adıyla, kendi düşüncesiyle ve akidesiyle halkını sağlam amaçlara yöneltmeyi sürdüren yol göstericisi vardır, bu artık açıktır; ayrıca, yine söylüyorum,Yahudi'yi Tanrısız düşünmek olacak iş değil; hem aydın Yahudiler arasında tanrıtanımazların bulunduğuna da inanmıyorum: Hepsinin hamuru aynı, kim bilir dünya bu aydın Yahudilerden daha neler görecek! Çocukluğumda Yahudi efsanelerini okumuş, dinlemiştim, hiç sapmadan ısrarla Mesih'i bekliyorlardı, aşağı tabakadan da, yukarı tabakadan da (bilim adamı, düşünür, Kabalist[8], haham) insanlar Mesih'in onları yine Kudüs'te toplayacağına ve kılıcıyla bütün halkları dize getireceğine inanıyorlar; bu nedenle Yahudiler, hiç değilse büyük çoğunluğu, tek mesleği tercih ediyor: altın ticareti ve altın işlemeciliği. Mesih belirdiği zaman, yurtları olmayan yabancı topraklara bağlı kalmayı istemedikleri için, edindikleri altın ve değerli taşları yanlarında götürmek çok uygun olacağı için. Ne zaman mı?

Yanacak, aydınlanacak sabah şafağı.
Kimval,[9] timpal[10] ve flütlerle
Yanımızda altını, gümüşü ve kutsallığı
Götüreceğiz kadim yurda, Filistin'e.

Yine söylüyorum, destan olarak duydum bunları, ama bu davanın özü, içgüdüsel karşı konulmaz bir coşkuyla Yahudi yığınlarında kesinlikle yaşamakta olduğuna eminim. Yalnız davayı canlı tutabilmek için elbette bu "devlet içinde devlet" olgusunu koruması zorunludur. Yapılıyor da. O halde tek neden zulüm ve izlenme meselesi değildir, ardında başka bir *düşünce* yatmaktadır.

8 Mistik Yahudi öğretisi Kabala yandaşı, bu öğretiyi yayan kişi.
9 Geleneksel vurmalı Yahudi müzik aleti.
10 Büyük orkestra davulu.

Gerçekten Yahudilerin böyle kendine özgü, onları bir bütüne ve özel bir nedene bağlayan katı iç düzenleri varsa, o zaman Yahudi *haklarını* Rus yerli halkın haklarıyla tam doğrulukla karşılaştırılması sorunu ciddi ciddi düşünülmelidir. İnsanlık ve adalet gerektiren, insanlık ve Hıristiyanlık yasaları emreden her şey ister istemez Yahudiler için de geçerli olsa gerektir. Eğer onlar düzenleriyle, kimlikleriyle, kabilesel ve dinsel ayrılmalarıyla, Avrupa'nın en azından bu zamana kadar izleyerek geliştirdiği düşünceye taban tabana zıt olan kendi ilke ve gelenekleriyle donanmış olarak, Rus halkıyla *her bakımdan* eksiksiz hak eşitliği talep ettikleri takdirde, yerli halkın aleyhine daha çok, daha geniş ve daha önemli ayrıcalıklar elde etmiş olmayacaklar mı? Kuşku yok ki burada Rus olmayan toplulukları gösteriyorlar: "Görüyorsunuz işte, onlara Ruslar gibi eşit haklar tanınıyor, Yahudileri Rusya'daki bu yabancı topluluklardan daha zararlı gördükleri için bizden korkuyorlar. Oysa neresi zarar verici Yahudi'nin? Yahudi halkının kötü yanları varsa bunun tek nedeni, cehaletiyle, eğitim düzeyinin düşüklüğüyle, kendi başına hareket etmede gösterdiği yeteneksizliği ve zayıf ekonomisiyle Rus halkının buna katkıda bulunmasıdır. Rus halkı aracısını, yöneticisini, işinde ekonomik vasisini, alacaklısını kendi talep ediyor, kendi çağırıyor onu; kendi elleriyle teslim oluyor. Oysa Avrupa'ya bir bakın: Oranın halkları güçlü ulusal gelişimleriyle, uzun zaman önce edindikleri iş deneyimleri ve çalışma becerileriyle ruhen güçlü ve bağımsızdırlar, böyle bir ortamda Yahudilere hak vermekten çekinmezler! Fransa'daki Yahudilerin *status in statu* nedeniyle zarar verici oldukları duyulmuş görülmüş müdür?"

Sağlam bir düşünce gibi görünüyor, ama satır aralarında şöyle bir anlam çıkıyor sanki: "O halde halkın cahil ya da özgür olamadığı, ekonomik bakımdan az geliştiği yerler tam Yahudi'ye göre, bu da Yahudi'nin işini iyi bildiğini gösterir!" Oysa bu etkisiyle orada eğitim düzeyini yükselteceği, bilimi ve yerli halkın ekonomik gücünü ve yeteneğini geliştireceği yerde, Yahudi nereye yerleşmişse oranın halkını daha çok küçümsemiş, ahlakını bozmuş, eğitim düzeyini düşürmüştür, insanlar ekonomik açıdan ezilmiş, içinden çıkılmaz, acımasız bir yoksulluk ve umutsuzluk daha rezil biçimde yayılmıştır. Yahudi'yi neyin sürükle-

diğini, yüzyıllardır onu kışkırtanın ne olduğunu hangi bölgemizden olursa olsun yerli halkımıza bir sorun bakalım, tek yanıt alırsınız: *Acımasızlık!* Evet, "onları yüzyıllardır kışkırtan tek şey acımasızlıkları ve alın terimizi ve kanımızı doymazca içme tutkusudur." Gerçekten de ülkemizin kenar bölgelerinde Yahudi'nin bütün çabası, *yörenin yasalarından yararlanarak* yerli halkı var gücüyle kendine bağımlı kılmaktır. Ah, her zaman *yasalardan, haklardan* yararlanma olanağı bulmuşlardır. *Yerli halka kıyasla haklarının yetersizliğinden yakınsalar da* halkın bağımlı olduğu kişilerle dostluk kurmayı her zaman becermişlerdir. Yahudiler bu hakları da yerli halkın üstündedir. Yerleştikleri bölgelerde on yıl, yüz yıl içinde neler yaşandığına Rus taşra bölgemizin tarihi tanıklık eder. "Neler olmuştur?" diye mi soruyorsunuz? Bu bakımdan ülkemizde Yahudilerin korkunç nüfuzuyla boy ölçüşebilecek, Rus olmayan topluluklarından birini olsun gösterebilir misiniz? Arasanız bile bulamazsınız; Yahudiler Rus olmayan diğer toplulukların karşısında bu özelliklerini korumuşlardır ve bunun tek nedeni, kuşkusuz, özünde, Yahudi olmayan her halka, her oymağa ve her bireye acımasızca bir saygısızlığın yattığı şu ünlü status in statu'dur. Bu nasıl bir gerekçedir ki Batı Avrupa ülkeleri onların haklarından gelemediklerine göre, Rus halkı burada suçlu olsun? Rusya'nın uzak bölgelerinde yaşayan halk (sırf yüzyılların acımasız politikaları nedeniyle) Avrupalılardan daha zayıf düşmüş, elinden tutulması gerekirken, kesin olarak sömürülmemiş, ezilmemiş midir?

Status in statu'nun Avrupa'da, örneğin Fransa'da bir sakınca yaratmadığını söylerlerse bundan kuşku duyarım. Hıristiyanlığın ve düşüncesinin orada çöktüğü ortadadır; suç Yahudi'de değil, kendindedir. Ancak pek çok eski düşüncenin yerine kendine ait olanı koyan Yahudiliğin Avrupa'da hatırı sayılır başarısını dikkatlerden uzak tutmamak gerekir. Tamam, insan bütün dönemlerde maddiyatçılığı hep tanrılaştırmış, özgürlüğü var gücüyle cebini doldurma ve servet edinme aracı olarak görme eğiliminde olmuştur. Ancak bu istekler hiçbir zaman çağımızda olduğu kadar açıktan ve ibret verici biçimde yüce ilkeler katına yükselmemiştir: "Herkes kendi için, yalnızca kendi için; insanlar arasında her çeşitten ilişki salt kendi için!" (geçen yüzyılın

sonunda eski dünya düzeninin yerini alan ve bütün Avrupa dünyasında çağımızın en belli başlı düşüncesi olarak yerleşen burjuvazinin temel ideolojisi), işte zamanımız insanının, hatta kötü olmayanların, emekçilerin, cana kıymayanların, çalmayanların benimsediği ahlaki düstur budur... Oysa aşağı toplum tabakalarına karşı acımasızlık, kardeşlik duygularının yok edilmesi, zenginin yoksulu sömürmesi geçmişte de vardı, kuşkusuz, her zaman da olacak, ancak bu kadar yüce bir gerçek ve bilim katına çıkarılmamıştır, Hıristiyanlık bu maddiyatçılığı günah saymıştı; şimdiyse, tam tersine, erdem katına yükseltiliyor. Öyleyse Avrupa'nın her yerinde Yahudilerin at oynatmaları, sermayeyi istedikleri gibi yönlendirmeleri, kredinin hâkimi olmaları, yine söylüyorum, uluslararası politikada söz sahibi olmaları boşuna değil, gelecekte de olacak. Yahudi elbette biliyor: Saltanatı, eksiksiz saltanatı yaklaşıyor. Karşısında insancıl duyguların, gerçeğe susuzluğun, Hıristiyan duygularının, Avrupa devletlerinin ulusal, hatta halkçı gururlarının zayıflayacağı düşünceler zaferi zaferi yaklaşıyor. Tam tersine, maddiyatçılığın, *kişisel çıkar* sağlamanın yol açtığı kör, kösnül tutkuların ve cebini doldurma hırsının, evet, insanoğlunun tinsel ve kardeşçe birliği yoluyla onu kurtuluşa götürecek olan Hıristiyan ideası yerine yüce amaç, mantık ve özgürlük kabul edilen değerlerin hüküm süreceği günler yakındır. Bütün bunların orada Yahudilerden gelmeyeceğini söyleyecekler ve bana güleceklerdir. Elbette Yahudiler değildir sadece, ama bu yeni ilkeler, ahlaki ilkeler düzeyine çıkarılacak kadar üstün gelir de Yahudiler Avrupa'da gönence ve hatırı sayılır bir güce ulaşırlarsa, burada Yahudilerin hiç etkileri olmadığı yargısına varmanın mümkün olamayacağını söylerim ben. Düşünceme karşı olanlar, aksine, Yahudilerin yoksul, hem de her yerde yoksul olduklarını, özellikle Rusya'da yalnızca Yahudi yukarı sınıfının, bankerlerin, borsa krallarının zengin olduğunu, geriye kalan onda dokuzunun geçim sıkıntısı çektiğini, bir dilim ekmek için çırpındığını, simsarlığa soyunduğunu, ekmek parası için her çeşit hırsızlığı yaptığını öne süreceklerdir. Evet, bunlar doğru olabilir, ama neyi kanıtlar ki? Yahudi'nin emeğinin (en azından büyük çoğunluğunun), sömürüsünün yanlış ve doğal olmayan, kendi cezasını bünyesinde taşıyan olağandışı bir şey ol-

duğu anlamına gelmez mi bu? Yahudi aracı olmak ister, başkasının emeğini satar. Sermaye birikmiş emektir: Yahudi başkasının emeğini satmayı sever! Ama bunlar ne olursa olsun şimdilik hiçbir şeyi değiştirmez; buna karşılık Yahudi kodamanları, insanlığın üzerinde egemenliğini sürdürmekte, daha sağlam ve güçlü olarak dünyaya kendi kimliğini, kendi benliğini kabul ettirmeye çaba göstermektedirler. Yahudiler aralarında çok iyi insanlar olduğunu dünyaya haykırıyorlar. Oh Tanrım! Bütün mesele bu mu? Şu an *iyi ya da kötülerden* söz etmiyoruz. Aralarında iyi insanlar yok mudur? Toprağı bol olsun, Parisli James Rothschild kötü bir adam mıydı? Olayın bütününden, ülküsünden, "başarısız" kalan Hıristiyanlığın yerine bütün dünyayı saran bir *Jidlikten, Jid düşüncesinden* söz ediyoruz.

IV
Yine de Kardeşlik Var Olsun!

Peki, neden böyle diyorum? Yoksa bir Yahudi düşmanı mıyım? Yüce gönüllü, aydın bir Yahudi kızının bana yazdığı, içtenlikle ve heyecanla kaleme aldığından kuşku duymadığım mektubunda dile getirdikleri doğru mu acaba? Onun sözlerine göre, sözde "her fırsatta acımasızca saldırdığım bu bahtsız" kavmin düşmanı mıyım gerçekten? "Kendisinden başka kimseyi düşünmeyen Yahudi topluluğu vs gibi sözler ederek bizleri aşağıladığınız gün gibi ortada" diye yazıyor. Hayır, bu "gün gibi ortada" ifadesine de, olayın kendisine de itiraz ediyorum. Tersine, "insancıllığı ve dürüstlüğü gerektiren, insanlık ve Hıristiyanlık yasaları talep eden her şey Yahudiler için de geçerli olsa gerektir!" diyorum. Az önce bundan söz etmiştim, şimdi buna bir ekleme daha yapacağım; yukarıda dile getirdiğim görüşlerime rağmen, resmî mevzuat çerçevesinde, Yahudi haklarının olabildiğince yerli halkla eşit düzeyde genişletilmesinden yana olduğumu söylemek istiyorum (NB: Gerçi bazı durumlarda Yahudilerin şimdi daha çok hakka sahip oldukları gerçektir, daha doğrusu yerli halka göre *olanaklardan daha çok yararlanmayı bilmişlerdir).* Burada aklıma söz-

gelişi şöyle bir fantezi geliyor: Ya zavallı yoksul köylümüzü türlü kötülüklerden, dertlerden koruyan köy cemiyeti herhangi bir nedenle sarsıntılar geçirir de, derken bu azat edilmiş köylüye, bunca deneyimsiz, her şeye kolayca kanan, hâlâ köy cemiyetinin eline bakan bu gariban köylüye bir Yahudi musallat olursa!.. Aman Allahım, neler olmazdı! Yarın elinde avucunda ne var ne yoksa, bütün varlığı Yahudi'nin eline geçiverirdi ve öyle bir dönem başlardı ki, bırakın toprak köleliğini, Tatar boyunduruğu bile yanında hiç kalırdı!

Yalnız bu "fantazya"ma ve yukarıda yazdıklarıma karşın yine de kesinlikle eksiksiz hak eşitliğinden yanayım, çünkü İsa'nın yasası, Hıristiyanlığın ilkesidir bu. Eğer böyleyse durduk yerde ne diye sayfalar dolusu yazdım? Kendimle *çelişkiye* düştüysem, bununla neyi anlatmak istemiş olabilirim peki? Bakın, olay şu: Önce kendimle çelişmiyorum, Yahudi'ye geniş haklar verilmesinde yerli Rus insanını engelleyici unsur görmüyorum; yalnız bu engellerin Ruslardan çok Yahudilerde bulunduğunu ileri sürüyorum, gönülden istenen şimdiye kadar gerçekleşmemişse, burada Rus, Yahudi'ye göre daha az kusurludur. Rus insanıyla bir arada bulunmak istemeyen, ondan köşe bucak kaçan aşağı sınıftan Yahudileri buna benzer örnek olarak az önce göstermiştim, oysa Rus insanı sıradan Yahudi'ye kin duymadığı gibi, tam tersine, "demek ki inançları böyleymiş!" diyerek meseleyi kavramış ve Yahudi'yi hoş görmüştür. Sıradan Yahudi'nin Ruslara karşı o aynı ölçüsüz, kibirli önyargıyı sıkça aydın sınıf Yahudilerde de görürüz. Hoş, Rus halkını sevdiklerini yüksek sesle ilan ederler, hatta biri bana, Rus halkının dinle ilgisi olmadığını, Hıristiyanlıktan bir şey anlamadığını ileri sürerek, bundan üzüntü duyduğunu yazmıştı. Bir Yahudi için hayli iddialı sözlerdir bunlar. Akla hemen bir soru geliyor: Bu yüksek eğitim almış Yahudi, Hıristiyanlığı anlıyor mu? Biz Ruslara en ağır gelen Yahudi doğasına özgü olan o kendini beğenmişlik, kibirdir. Soruyorum beyler, içimizde birbirini anlamada Rus mu, Yahudi mi yeteneksizdir? Bu konuda, yemin ederim, Rus'u daha çok temize çıkarırım: Rus'un hiç olmazsa Yahudi'ye karşı dinsel kini (kesinlikle) yoktur. Sonra önyargılı davranmaya gelince, hangi-

sinde daha çoktur? Yahudiler, yüzyıllardır olduğu gibi, şimdi de zulme ve ağır baskılara uğradıklarını, Yahudi doğasını sorgularken hiç değilse bunu Rus'un dikkate alması gerektiğini söyleyip dururlar hep. Pekâlâ, dikkate alıyoruz, bunu kanıtlayabiliriz de: Rus aydın katında Yahudiler çok konuşulmuştur. Peki Yahudi: Hep yakınıp dururken ve Rusları sorgularken, Rus halkının yüzyıllar boyu uğradığı zulmü ve baskıları hiç dikkate almış mıdır, alıyor mudur? "Tarihsel geçmişlerinde" nerede olursa olsun, Yahudilerden daha az felaketler gördüğünü iddia etmek mümkün mü? Evet, beyler, zalimlerle bir olup onlardan iltizam koparanların ve böylece zulmeden durumuna düşenlerin Yahudi değil de, Rus olduğunu öne sürmek ne ölçüde gerçekle bağdaşabilir? Bunlar olmuştur, bir vakıadır, tarihsel gerçeklerdir; oysa hiçbir yerde Yahudi halkının bu tür davranışlarından pişmanlık duyduğuna tanık olmadık; bu yetmiyormuş gibi kendisini az seviyor diye Rus halkını suçlamaya kalkıyor.

"Amin, amin!" Eksiksiz dinsel kabile birliği olsun, hiçbir zaman hak eşitsizliği yaşanmasın! Bunun için öncelikle düşüncelerime karşı olanlardan, bana mektup yazan Yahudilerden, Ruslara karşı daha hoşgörülü ve adaletli olmalarını rica ediyorum. Yahudilerin kibri, Rus kavmine karşı olan o ezeli "kederli nefreti" yalnızca bir önyargı, "tarihsel bir illetse", *kuralları ve düzeni pek derinlere yerleşmemişse*, o zaman bu olumsuzluklar bir an önce dağılsın, yok olsun, birlik ruhuyla, tam bir kardeşlik sevgisi ve bağıyla, karşılıklı yardımlaşma ve toprağımıza, devletimize, anayurdumuza yüce hizmet bilinci içinde birbirimizle kaynaşalım! Karşılıklı suçlamaları yumuşatalım, sorunun anlaşılmasına engel olan, o ezeli suçlamalar bendini yıkalım! Rus halkına kefilim: Ah, inanın, farklı dinden olmasına, bu farklılığın tarihsel gerçekliğine karşın derin bir saygı anlayışı içinde Yahudi'yi kendine tam kardeş bilecektir, yine de bu kardeşliğin, kusursuz bir kardeşliğin kurulması için *her iki tarafın kardeşçe duygular içinde olması gerekiyor.* Yahudiler, azıcık olsun, bu kardeşlik duygusunu devindirecek tavrı göstersinler! Yahudi halkı arasında yaşanan akıl karışıklığını gidermeyi derinden arzulayan, arayış içine giren, üstelik

insancıl, şimdi bile çok kişi olduğunu biliyorum. Susmayacağım, gerçeği gizlemeden bu konu üzerinde düşüncelerimi belirtmeyi sürdüreceğim. Yararlı amaçların peşinden koşan, insancıl kişilerin düş kırıklığına uğramamaları, maneviyatlarını bozmamaları için; bir dereceye kadar önyargılarından sıyrılmaları ve böylelikle davayı kolaylaştırmaları için Yahudi topluluğunun haklardan olabildiğince eksiksiz yararlanmalarını istiyorum, böylece yerli halkın zararına olmadan bu haklardan yararlanma ve kabul etme gücünü Yahudi halkı da bizlere bir ölçüde göstermiş olacaktır. Rus tarafından da ileri, hatta daha cesurca bir adımın atılması mümkündür... Tek sorun şudur: Yahudiler arasında iyi insan olmayı, değişmeyi başaracak kaç kişi vardır, farklı dinden ve soydan insanlarla *gerçek* kardeşlik birliği gibi yeni ve yüce bir amacı ne ölçüde benimseme gücünde olacaklardır?

Üçüncü Bölüm

I
Bir "Dünya İnsanı"nın Cenaze Töreni

Günlüğümün bu sayısında bu kez çok konuya yer vermek istemiştim. İşte yine aynı şey oldu, bir iki sözle bitirmek istediğim konu gördüğünüz gibi epeyce sayfa işgal etti. Yıl sonuna kadar ele almak istediğim o kadar çok konu var ki hepsine yer vermem galiba zor olacak. Bunlar özellikle değişik konular olmalı. Her konuyu gündeme taşımak olanaksız olduğundan insan zorlanıyor.

Bu kez ciddi, "önemli" konuları geçmek, arada da olsa sanattan söz etmek isterdim! Rossi'nin Hamlet'ini izledim. Hamlet yerine Bay Rossi'yi izlediğim sonucuna vardım. İnsanın her konuya girmeye niyeti yoksa, en iyisi hiç girişmemesi. Semiradski'nin tablosundan, en çok da sözü, sanatta idealizme, gerçekçiliğe getirmek, ne bileyim, Repin'den, Rafael'den söz etmek isterdim (birazcık), uygun zamanı bulana kadar sanırım ertelemem gerekecek.

Sonra Günlüğü çıkardığımdan bu zamana kadar aldığım sayısız mektuplar, özellikle imzasız olanları hakkında daha çok yazmak isterdim. Aldığım mektuplara genelde yanıt vermem, haliyle imzasız olanlarına da; ancak geçen bu altı ay içinde aldığım mektuplar üzerine (hepsi genel konularımızla ilgili) hiç değilse kendi bakış açıma göre bazı ilginç gözlemlerim oldu. Bugünlerde zihinsel durumumuz ve aklı başında olan insanlarımızın neyle ilgilendikleri, eğilimleri ve kimler oldukları üzerine, ayrıca yaşa, cinsiyete, sınıflara, hatta bölgelerimize göre öne çı-

kan ilginç özellikler üzerine deneyimlere dayanarak en azından bir iki kişisel eleştiri yapılabilir. Günlüğümün gelecek sayılarından birini, örneğin imzasız mektuplar ve ilginç yanlarına ayırmayı düşünüyorum, tatsız bir durumun çıkacağını sanmıyorum, çünkü çok çeşitli konuları içeriyorlar. Elbette en ilginç olanları dışında hepsine yer veremem, konuya hâkim olup olmayacağımı bilemediğim için ayrıca çekinirim de.

Şimdi bir mektuptan alıntı yapacağım, imzasız da değil, iyi tanıdığım biri, Bayan L...'nin mektubu, kendisi genç bir Yahudi kızı, onunla Petersburg'da tanışmıştım. Bana M...'den yazmış. Kişiliğine saygı duyduğum bir insan, "Yahudi sorunu" üzerine hemen hiç konuşmamıştık; oysa görebildiğim kadarıyla sıkı Yahudilerden biriydi. Mektubunda "Yahudi sorunu" başlıklı yazıma çok ilginç bir açıdan yaklaşıyor; aynı temaya girseydi fazla kaçardı. Burada o izlek yok, bir ölçüde sorunu tersinden alıyor, aynı zamanda sorunun çözümüne bir anıştırma var sanki. Mektubunun, M...'de toprağa verilen doktor Hildenburg'un cenaze töreniyle ilgili bölümüne olduğu gibi yer verme cüretinde bulunduğum için Bayan L... büyük incelik göstererek beni bağışlasın, bu içten, duygu yüklü satırları gerçekte cenaze töreninin etkisiyle yazdığı belli oluyor. Bir Yahudi'nin, Yahudi kızının duygularını geçiştirmeye gönlüm el vermedi.

> Cenaze marşının o canlı etkisi hâlâ üzerimde yazıyorum. 84 yaşında hayata gözlerini kapayan doktor *Hildenburg'u* bugün toprağa verdik. Protestan olduğundan cenaze önce kirche'ye[11] götürüldü, oradan da mezarlığa... Tören sırasında hiçbir zaman böylesine içli duygular, böylesine yürekten kopan sözler ve acılı gözyaşlarıyla karşılaşmadım... Öyle darlık içinde öldü, ki cenazesini bile kaldıracak parası yoktu.
>
> M...'de 58 yıl doktorluk yapmıştı. Bu zaman içinde insanlık için çok iyi işler yaptı. Ah, Fyodor Mihayloviç, bilseydiniz onun nasıl bir insan olduğunu!.. Doktordu, kadın doğumcuydu, adı hiçbir zaman unutulmayacak, hatırası kuşaktan kuşağa aktarılacaktır, hakkında efsaneler bile söylenir ol-

11 Kilise. (Almanca)

muştu. Basit halkın babasıydı, herkes "baba" diye hitap ederdi, adeta taparlardı ona, halk bu insanın ölümüyle neleri yitirdiğini anladı. Tabutunda yatarken (kilisede) onun için ağlamayan, ayaklarını öpmeyen bir tek insan göremezdiniz, özellikle çok yardımını gören, ruhu cennette huzur bulması için gözyaşları içinde dua eden Yahudi kadınlar... Bugün eski aşçımız bize uğramıştı, çok yoksul bir kadındı, anlattıklarını aynen aktarıyorum: "Sonuncu çocuğumun doğumuna gelmişti, evde hiçbir şey olmadığını görünce çıkarıp 30 kapik verdi, sonra her gün uğradığında çorba kaynatmam için 20 kapik bıraktı, iyileştiğimde de iki keklik yolladı." Yoksul bir kadına doğum için çağrıldığı bir gün (her zaman ona baş vururlardı) doğacak çocuk için kullanılacak bez görmeyince, üst gömleğini ve başındaki örtüyü (başına örtü bağlardı) çıkarıp kesmiş ve oraya bırakmış.

Oduncu bir Yahudi'yi tedavi etmiş, ardından adamın karısı hastalanmış, sonra da çocukları... Günde iki kez uğruyormuş, hepsini sağlığına kavuşturduktan sonra Yahudi'ye: "Bana ne ödeyeceksin bakalım?" diye takılmış. Bir tek keçisi kaldığını, onu da gerekli ödeme yapmak için o gün satacağını söylemiş oduncu. Öyle de yapmış, 4 rubleyi doktora götürmüş. Doktor bu 4 rubleye 12 ruble ekleyerek uşağını inek almaya pazara göndermiş, bir saat sonra ineği oduncuya teslim etmişler, ineği getirenler: "Doktorun keçi sütünün zararlı olduğunu sizlere bildirmemi istedi" demişler.

İşte, ömrünün sonuna kadar böyle yaşadı. Köylerde, kasabalarda yoksul insanlara 30, 40 ruble dağıttığı olurmuş; çok örnekleri var.

Ona kutsal biri gibi cenaze merasimi düzenlediler. Bütün dar gelirliler dükkânlarını kapatarak cenazesine koştular. Protestan dininden olan birini son yolculuğuna uğurlarken dinen uygun olmadığı halde, tabutun başında Zebur'dan dualar okuyan Yahudi çocukları da vardı, tören sırasında tabutun önünden geçerek çocuklar yüksek sesle bu duaları okudular. Sinagoglarda ruhu huzura kavuşması için ayinler düzenlendi; ayrıca tören boyunca kentin *bütün* kiliselerinde çanlar çaldı. Askeri bando da bulunuyordu, rahmetli için gö-

rev yapmayı onur bilerek Yahudi müzisyenler de gelmişti. Dar gelirli halk beşer onar kapik bırakmıştı, varlıklı Yahudiler hatırı sayılır miktarda para bağışlamışlardı. Siyah ve beyaz şeritle çevrelenmiş taze çiçeklerden üzerine yaldızlı harflerle rahmetlinin önemli hizmetleri yazılmış şahane büyük çelenkler hazırlanmıştı, ben seçemedim, hangi hizmetini oraya sığdırabilirdiniz ki?

Mezarının başında hem Protestan papazı, hem de Yahudi haham konuştu. İkisi de gözyaşlarına engel olamadı. Doktor Hildenburg, zavallı ihtiyarcık yıpranmış üniformasıyla yatıyordu; başı eski bir örtüyle bağlanmıştı, o aziz, sevgili başı, sanki uyuyordu gibiydi, yüzü o kadar canlıydı ki!..

II
Tek Tük Bir Olay

Münferit olay diyeceklerdir. Tamam, beyler, yine kabahatliyim: Bu Günlüğün ikinci bölümünde başlık attığım "Yahudi sorununun" handiyse çözümünü yine münferit bir olayda görüyorum. Aklımdayken, bu saygıya değer yaşlı doktoru neden "dünya insanı" olarak niteledim? Dünya insanı değil, daha çok bütün insandır. M... ülkemizin batısında büyük bir kent, bu kentte çok Yahudi yaşıyor, Almanlar, Lehler, Letonyalılar, tabii ki Ruslar bulunuyor, hepsi bu yüce gönüllü yaşlı adamı kendinden sayıyor. O bir Protestan, katışıksız bir Alman'dı: İnek satın alıp yoksul Yahudi'ye yollamasında tam bir Alman inceliği var... Önce "Neyle ödeyeceksin?" diye şaşırtıyor. Yoksul adam "velinimetine" borcunu ödemek için son keçisini satarken kuşkusuz zerrece sızlanmamıştı; aksine keçisi dört rubleden fazla etmediği, yaşlı adama fazla ödeme yapamadığı için, "yoksullar için didinip duran bu saygın adamın da yaşaması gerek değil mi!" diye üzülmüştü garip. "Ailesine yaptığı iyiliğin karşılığında dört rublenin değeri mi olurdu?" Yaşlı adam da içinden gevrek gevrek gülmüştür, ama yüreği nasıl yanmıştır kim bilir! "Evet, şu fakire Alman inceliğini bir göstereyim" demiştir. Yahudi'ye ine-

ği götürdüklerinde, ah, yüreği nasıl hafiflemiştir adamcağızın! Belki de bütün gecesini loğusa Yahudi kadının yoksul kulübesinde geçirmiştir. Seksen yaşında bir adam hiç değilse birazcık uyuyabilse, yaşlı, yorgun kemiklerini dinlendirebilseydi! Ressam olsaydım bu "gerçek yaşamdan tabloyu" mutlaka yapardım. Yahudi loğusa kadının o gecesini!.. Sanatta gerçekçiliğe müthiş bayılıyorum; ne var ki bizim kimi çağdaş gerçekçilerin tablolarında, güçlü bir şair ve aynı zamanda duyarlı bir ressam olan birinin geçenlerde Semiradski'nin tablosundan bana söz ederken ifade ettiği o *tinsel merkez yoktur*. Yapmayı düşündüğüm bu "tabloda" herhalde bu merkez mutlaka bulunurdu. Üstelik ressam için harika bir konu olurdu. İlk planda kokudan durulmayan Yahudi kulübesinin dayanılmaz yoksulluğu... Burada mizaha bile çokça yer verilebilir. Yeri gelmişken, mizahta zaten derin duygular esprisi vardır, hoşlandığım bir tanımlama. İnce duyguyla ve zekâyla kulübedeki kap kacak, bu işe yaramaz kırık dökük eşyaların sadece işlevlerini değiştirmekle ressam çok derin anlamlar katabilir tabloya, bu *eğlendirici* yer değiştirmeyle kalbinizi birden tırmalayabilir. Ayrıca ilginç bir aydınlatma da yapılabilir: Eğri büğrü bir masada her yanı yağ içinde koca bir mum, buz bağlamış küçük pencereye yeni günün ışığı vuruyor, yoksul insanlar için zorlu yeni bir günün... Yoksul kadınlar hep şafak sökerken doğum yaparlar: Bütün gece korkunç acılar çektikten sonra, sabaha karşı doğururlar. İşte yorgun, yaşlı adam, anneyi bırakıp bebeği kollarına alıyor. Doğum için ne bir örtü, ne de eski püskü bir bez parçası vardır. (Yoksulluk böyledir, beyler, yemin ederim, en saf gerçekliktir bu, nasıl desem, fantastik sayılabilecek bir gerçekliktir karşımızdaki.) Bu dini bütün, namuslu adam eski doktor gömleğini sırtından çıkarmış, kundak bezi için parçalara ayırmıştır. Yüzünde ağırbaşlı ve duygu dolu bir anlatım vardır. Zavallı Yahudi bebek yatakta doktorun karşısında debelenmektedir, Hıristiyan doktor, bebeği kollarına almıştır ve üzerinden çıkardığı gömleğiyle bir güzel kundaklamıştır. İşte Yahudi sorununun çözümü, beyler! 80 yaşında, üstü çıplak, sabah soğuğuyla tir tir titreyen doktor bu tablonun en can alıcı yeridir, doktorun oynaştığı yeni doğan bebeğine bakan bitkin annenin de, yaşlı adamın da canlı yüzünü anlatmama gerek yok. İsa yu-

karıdan bu olanları görüyor, doktor biliyor bunu: "Bu biçare Yahudi bebek büyüyecek ve belki de doğuş öyküsünü hatırlayarak sırtından gömleğini çıkaracak ve bir Hıristiyan'a verecek." Saf ve soylu bir inançla hep doktoru düşünecek... Gerçekten olabilir mi bu? Büyük olasılıkla hayır, ama olabilir de, yine de şu dünyada *bunun* gerçekleşebileceğine inanmaktan başka elimizden bir şey gelmez. Oysa doktor inanmıştı, çünkü bunu gerçekleştirdi: "Ben yaptım, başkaları da yapacaktır; onlardan üstün ne yanım var?" Kanıtlarla güç topluyordu böyle diyerek. Yeni doğum yapmış yorgun bitkin Yahudi kadın lime lime elbiseler içinde sobanın başında cebelleşiyor. Bir demet yongayla evin erkeği giriyor içeri, kapının açılmasıyla iğrenç kokulu bir buhar dalgası odanın içini dolduruyor. Keçe yatakta yerde iki Yahudi çocuk mışıl mışıl uyuyor. Özetle, güzel bir aksesuar çıkabilir. Ayrıca loğusa kadın için doktorun bıraktığı 30 kapik çorba parası masanın üzerinde, bir ayrıntı olabilir: Üç kapiklik bakır paralar, öyle rastgele değil, düzgün biçimde üst üste konulmuş... Sedefi şaşılası biçimde kullanan Semiradski'nin tablosunda olduğu gibi, sedef de tabloda yerini alabilir. Doktorlara bazen güzel armağanlar verirler (fazla para ödememek için), işte bu tabloda masada bakır paraların yanında doktorun pekâlâ sedef sigaralığı durabilir. Zor değil, "tinsel merkezli" bayağı iyi bir tablo çıkabilir. Yapmanızı öneririm.

Ender olaylardan, öyle mi! İki yıl önce Rusya'nın Güney eyaletlerinden birinden, adı her neyse (unuttum), bir doktorla ilgili bir yazı okumuştum. Adam sıcak bir günde sabahleyin denizin serin sularından çıkmış, keyifle kahvesini içmek üzere evine doğru bir yol yürüyor. Gelelim olayın can alıcı noktasına. Tam bu sırada denizde boğulan birine yardım için doktora koşturuyorlar. Keyfini bozmak istemeyen doktor gerekli müdahaleyi yapmak istememiş. Herhalde bu davranışı nedeniyle yargılanmıştır. Bakınız, belki de bu adam yeni düşünceleri benimsemiş, kültürlü, ilerici, ancak herkes için yürürlükte olan yasaları ve hakları, münferit olaylara kayıtsız kalarak "mantık çerçevesinde" talep eden biriydi. Belki de bu tür olayları sakıncalı bile buluyordu, sorunun genel çözümüne sırtını dönerek olaylara "ne kadar kötü, o kadar iyi" düşüncesiyle yaklaşıyordu. Ne ki

bu tek tük olaylar olmadan insanın genel hakları gerçekleşemez. Bu bütün insan da kendi halinde biriydi, ama mezarı başında bütün kenti bir araya toplamayı başarmıştır. Rus ve Yahudi kadınlar hep birlikte tabutunda yatan bu soylu insanın ayaklarını öpmüş, onun etrafında kenetlenmiş, birlikte gözyaşları dökmüşlerdir. Tam 58 yıl bu kente hizmet etmiş, 58 yıl tükenmeyen sevgisiyle tabutu başında herkesi ortak bir heyecan ve gözyaşlarıyla bir defa da olsa bir araya getirmiştir. Bütün kent onu son yolculuğuna uğurlamış, *bütün* kiliselerin çanları çalmış, her dilden dualar okunmuştur. Protestan papaz rahmetlinin açık mezarı başında gözyaşları içinde konuşmuş, sonra sözü yanında bekleyen haham almış, o da konuşurken gözyaşlarını tutamamıştır. Şu "Yahudi sorunu" çözülür gibi olmamış mıdır? Protestan papazı ve haham ortak sevgi anlayışı içinde kaynaşmamış mıdır, Hıristiyan ve Yahudi, rahmetlinin mezarı başında kucaklaşacak duruma gelmemiş midir? Burada olan, mezarlıktan ayrılırken herkesin eski önyargılarını yeniden gözden geçirecek olmasıdır: Su taşı deliyor, işte bu "bütün insanlar" dünyayı birleştirerek ona üstün geliyorlar; saplantılar, kör inançlar her münferit olayla azalacak ve sonunda büsbütün silinip gidecektir. Bu yaşlı adamın efsanesi yaşayacaktır. Bayan L..., insan sevgisiyle dolu adamın "aziz başı" üzerinde ağlayan Yahudi kızı da böyle diyor mektubunda. Efsaneler de bu davanın ilk öncü adımlarıdır, "yeryüzünün bu muzafferleri üzerine" canlı, belleklerden asla silinmeyen kutsal anılardır bunlar. Kazananlara ve "dünyada gerçekten kalıcı izler bıraktıklarına" inanmakla siz hemen hemen bir bütünde birleştiniz demektir. Bunlar çok basit, ancak karmaşık gibi görünür: Münferit olaylar olmadan birliği sağlamanın olanaksız olduğuna inanmanız gerekir, şimdi toplumumuzda dağınık bir hava hâkim, ancak bu insanlar birleşmeyi gerçekleştireceklerdir. Düşünce ve inanç yaratıyorlar, canlı bir deneyim sunuyorlar; o halde bir göstergedir. Herkes onlar gibi iyi oldukça hiç de beklememiz gerekmeyecek: O kadar güçlüler ki dünyayı kurtarmak için çok azı bile yeter!... Öyleyse neden umutlu olmayalım ki?

NİSAN

Birinci Bölüm

I
Savaş: Biz Herkesten Güçlüyüz

İki hafta önce: "Savaş, savaş ilan edildi!..." diye yeri göğü inletiyorduk. Kimi "Savaş çıkacak mı?" diye sorarken diğeri "İlan edildi, ilan edildi!" diye heyecanla karşılık veriyordu. "Tamam, ilan edildi de, bakalım olacak mı?" diye sürdürüyorlardı konuşmayı.

Doğru, böyle sorular sorulmuştur, hâlâ da soruluyor. Bu insanların güvenlerini yitirmeleri, yalnızca uzun süreli diplomatik gecikmeler nedeniyle değil; burada farklı bir içgüdü vardır. Herkes bir şeylerin kesin olarak başladığını, geçmişin, çok uzun süren bir geçmişin sonu geldiğini; yeni bir oluşuma, geçmişi ikiye bölen ve onu artık farklı bir yaşam için yeni baştan canlandıracak ve yaratacak bir şeye adım atıldığını hissetmektedir... İşte bu adımı atan Rusya'dır! Burada bizim o "çok bilmişlerin" inançsızlığı hemen kendini gösteriyor. İçgüdüsel bir sezidir, ama inançsızlık sürüp gidiyor: "Rusya! Ne yapacak, cesur davranacak mı? Hazır mı? Yalnızca maddi değil, manevi olarak da hazır mı? Karşımızdaki Avrupa, dile kolay, Avrupa... Ya Rusya!... Böyle bir adım için nedir Rusya?"

Ama halkımız bu farklı, yenileyici büyük adımı atmaya hazır olduğuna inanıyor. Bu, başında çarı olmak üzere savaşmak için ayağa kalkmasıdır. Çarın bildirisi duyulur duyulmaz halk kiliselere akın etti, bu coşku, bu heyecan Rusya'nın her köşesin-

de görüldü. Çarın savaş bildirisini duyar duymaz halk haç çıkarıp birbirini coşkuyla *kutladı*. Gözlerimizle gördük bunu, duyduk; hatta burada, Petersburg'da da buna tanık olduk. Geçen yıl olduğu gibi aynı olaylar yaşandı: Bütün kasabalarda, köylerde halk, gücü ölçüsünde –para, eşya– eline ne geçtiyse, biricik geçim kaynağı arabalarını bile bağışladı, binlerce insan tek bir bedenmiş gibi haykırdı: "At arabası, bağış da neymiş, hep birlikte savaşmaya gideceğiz!" Burada, Petersburg'da hasta ve yaralı askerler için binlerce ruble toplandı, hiçbir bağışçı *adlarını* bile kayda geçirmedi. Böyle olaylar çok, yakında yüzlercesi, binlercesi olacaktır, bunlar kimseyi şaşırtmaz! Bu olaylar halkımızın gerçek uğruna, kutsal bir dava uğruna harekete geçtiğini, savaşa hazır olduğunu ve gideceğini gösterir. Ah, bizim ukalalar, geçmiş yıllarda yaptıkları gibi, yine bildiklerini okuyacaklar ve bu olayları yadsıyacaklar; sesleri belirgin biçimde kesilmiş olmakla birlikte, geçenlerde olduğu gibi, yine halkla alay etmeyi sürdürüyorlar. Neden gülüyorlar, kendilerine bu aşırı güven nereden geliyor? Kendilerini hâlâ güçlü –ki bunsuz hiçbir şey yapamazlar– sandıkları için alaylarını sürdürüyorlar. Oysa güçleri tükenmek üzere, sonları yakın... Korkunç düşüşleri an meselesi, hızla sona yaklaşıyorlar, bu düşüş su yüzüne çıktığı anda, başka ağızla konuşmaya başlayacaklar, ama herkes onların başkasının ağzıyla bir şeyler geveleddiklerini duyunca onlardan uzaklaşacak ve çarıyla birlikte beslediği o kutsal umuda sarılacaktır.

Bu savaş bize gereklidir; Türklerin zulmü altında ezilen "Slav kardeşlerimiz" için değil sadece, kendi kurtuluşumuz için biz de bu savaşı başlatacağız: Savaş, çürümüşlüğün batağında tinsel acılar içinde otururken soluduğumuz o zehirli havayı temizleyecektir. Bizim akıl hocaları kıyameti koparacaklar ve asıl ülkedeki iç karışıklıklardan, düzen bozukluğundan boğulduğumuzu, ölecek duruma geldiğimizi, bu yüzden savaşın bizim için hiç de gerekmediğini, tam tersine, vahşi sürüleri, ahmak kafalıları insan yapmak, düzeni, dürüstlüğü, onuru aşılamak için aslında uzun süreli bir barışın zorunlu olduğunu söyleyecekler: "O halde gidin, Slav kardeşlerinize yardıma koşun!" diye koro halinde şarkılarını bitireceklerdir. Bu durumda öğrenmek ilgiye değer, onları daha iyi duruma getirecek bir süreci bakalım han-

gi biçimde sunacaklar. Ortada apaçık bir şerefsizlik varken kendileri nasıl bir onur kazanacaklar? Nihayet, yine meraka değer, halktan ve her yerde tanık olduğumuz ulusal duygulardan kopmalarını nasıl ve neyle temize çıkaracaklardır? Hayır, gerçek yalnızca çile çekilerek elde edilebilir. Milyonlarca insan hareke-te geçiyor, acılar çekiyor, sonra da iz bırakmadan çekip gidiyor; gerçeği hiçbir zaman anlamamaya görevlendirilmiş gibi... Onlar başkasının düşüncesiyle yaşarlar; hazır sözlerin ve örneklerin peşinden giderler, kolay inanırlar. Kendileri için itibarın, saygının Avrupa olduğunu bir ağızdan haykırırlar. Düşüncelerine karşı olanları, düşünce uşaklığını aşağılayan herkesi, kendi köklerine, halkın karakter bağımsızlığına inananları yerin dibine batırırlar. Ne var ki bu kuru gürültücü insan kalabalığı, içlerinden birkaç kişinin gerçeğe biraz olsun yaklaşmasında ya da en azından sezgisel de olsa varmasında tutucu bir unsur görevi üstlenmiştir aslında. Bu birkaç kişi zamanla pek çok kişiyi peşinden sürüklemiş, hareketi benimsemiş, düşünceler yaratmış ve ne yapacağını bilemez halde çırpınıp duran insan yığınlarına bu düşüncelerini aktarmıştır. Böyle tek tük kişiler artık bizde de var. Kimimiz, hatta çoğumuz onları anlıyoruz. Ama şu çok bilmişler hâlâ gülmeye devam ediyorlar ve hâlâ büyük güç olduklarına inanıyorlar. Sınırı geçen birliklerimiz hakkında, hem de bağıra çağıra bakın neler diyorlar: "Geziyorlar, sonra da gerisin geri dönüyorlar"; "Savaş falan değil bu, ne savaşı, savaşmak neyimize! Bu yaptıkları, sırf onur kazanmak adına yüzlerce milyona mal olan askerî intikaller, manevralar düpedüz!" İşte meseleye üstü kapalı bakış açıları budur. Ayrıca üstü kapalı mıdır gerçekten?

Diyelim ki yenildik ya da düşmana üstün geldiğimiz halde, birtakım nedenlerin zorlamasıyla hiçbir şey elde edemeden barış yaptık, evet, böyle bir durumla karşı karşıya kalsaydık, ah, şu bizim çok bilmişleri seyredin o zaman; kim bilir nasıl düğün bayram ederlerdi! Birkaç yıl yine ne kinizm, karalamalar, alaylar baş gösterir, yeniden canlanışa ve güce çağrı için değil, sırf alçaklığın, kişilikten yoksunluğun, güçsüzlüğün zaferi için nasıl kendini hiç görmenin, kendine öfke duymanın çılgın curcunası yaşanırdı! Tıpkı geçmişte olduğu gibi, yine Rus halkının ve özgünlüğünün yadsınmasıyla yeni bir nihilizm başlardı. En

önemlisi de öylesine güç kazanırlar ve kök salarlardı ki hiç kuşkusuz yüksek sesle kutsal Rusya'mıza bile dil uzatırlardı. Gençlik yeniden aileyi, baba ocağını yok bilir, Avrupa'nın büyüklüğü ve kişilikten yoksun sorumluluklarımız üzerine artık kabak tadı veren, bayatlamış sözlerini sürekli dillerine dolayan büyüklerinden köşe bucak kaçarlardı. Yine eski teraneler, eski sözler sürdürülür, uzun zaman yeni söz söylenmezdi! Hayır, bize savaş ve zafer gerekli. Yeni söz savaşla ve zaferle gelecektir, gerçek bir hayat başlayacak, eskiden olduğu gibi, öyle boş gevezelikler ederek değil! Geçmişten bize ne: Hâlâ geçmiş mi, beyler!

Yalnız her olasılığa hazırlıklı olmamız gerekir: Başlayan bu savaşta diyelim ki en kötü, aklımızın ucundan bile geçiremeyeceğimiz kötü bir sonuç almış olsak bile, kuşkusuz, bizi canımızdan bezdiren o iğrenç, kahredici acıları çekeceğiz, ama o dev kütle sarsılmayacak ve er ya da geç kendine ait olanı mutlaka alacaktır. Bu sadece umut değildir, eksiksiz bir inançtır, bu kütlenin asla sarsılamayacağına duyulan inançtır, şimdi orada hemen hemen her ulus bu kütlenin, çatırdayan köhne yapılarının üzerine çökeceğinden korkmaktadır, bu kütle, Avrupa önündeki gücümüzdür. Bu dev kütle, halkımızdır. Bu *ulusal* savaşın başlangıcı ve savaşla ilgili kısa zaman önce ortaya çıkan durumlar görmeyi bilen herkese ulusal bütünlüğümüzü ve diriliğimizi, bizim o pek bilmişlere bulaşan yozlaşmışlığın bir ölçüde halksal gücümüze dokunmadığını apaçık göstermiştir. Bu bilgiç beyler, Avrupa karşısında bakın bize nasıl hizmette bulunmuşlardır? Daha geçenlerde, bir zavallı ve hiç olduğumuzu bütün dünyaya açıkça ilan etmişler; adeta alay edercesine, Rus *halkı* diye bir halk olmadığı için ulusal bilinçten yoksun olduğumuzu, halkımızın ve ruhunun Moskova'daki birkaç değersiz hayalcinin fantazyalarıyla icat edildiğini, seksen milyon Rus'un geri kafalı, ayyaş, vergi veren köylü yığınından ibaret olduğunu; çarın halkıyla bütünleşmesi gibi bir saçmalığın asla olmadığını ve yalnızca biçimsel olarak bildirilerde yer aldığını; tersine, toplumun çatırdadığını, nihilizmin halkı içten içe kemirdiğini, askerlerimizin silahlarını bırakıp koyunlar gibi kaçtığını; orduda mühimmat ve erzakın bulunmadığını, dolduruşa geldiğimizi, ölçüyü kaçırdığımızı, "hatta dayanılmaz" utanç verici bir şamarın okkalısını son anda yemeden var gücü-

müzle geriye çekilme gerekçeleri aradığımızı, Avrupa'nın bize bir yol, bir gerekçe bulması için dua ettiğimizi söyleyerek herkesi inandırmaya çalışmışlardır. İşte, bizim akıl hocalarının ne üzerine ant içtikleri ortada, ancak onlara kızmak da yersiz; bakış açıları ve anlayışları budur, adeta kanlarına işlemiştir. Evet, gerçekten yoksul bir ülkeyiz, birçok bakımdan acınacak haldeyiz; bizde gerçekten kötü niyetli insan o kadar çok ki ukalalar, hele hele "bizim çok bilmişlerse" bunlar, kendilerini değiştiremezler ve "Rusya'nın işi bitik, acımaya da değmez!" diye bağırmasalar çatlarlar. Buyurun, bizim bu çok bilmişlerin üstüne titredikleri bu görüşleri, özellikle bizleri yerinde incelemek, Avrupalı bakış açısıyla araştırmak ve gücümüzü Avrupa ölçülerine göre kıyaslamak üzere savaş başlamadan önce ülkemize akın eden Batılı muhabirler yoluyla Avrupa'ya ulaştı. Sadece bizim bu "çok bilgili, çok zeki" adamlarımızın sözlerine kulak vermişlerdir ister istemez. Halkın gücünü ve ruhunu hepsi şöyle bir gözden geçirmiş ve "Rusya ölüyor, Rusya bir hiçmiş, hiç olmuş" haberleri Avrupa'da dilden dile dolaşmıştır. Ezeli düşmanlarımızın ve iki yüzyıldır Avrupa'da kök söktürdüğümüz, Rusya'dan nefret eden yürekler sevinçle titremiştir, binlerce Avrupalı Yahudi'nin ve onlarla birlikte Yahudileşmiş milyonlarca "Hıristiyanın" yürekleri oynamıştır, Beaconsfield'in de yüreği sevinçle hoplamıştır: Rusya'nın nihai ve şerefsizce bir şamara kadar dayanacağı, ama savaşa girmeyeceği, güçlü bir "barışsever" olduğu kulağına söylenmiştir. Ama Avrupalılara bu körlüğü bağışlamakla Tanrı bizi kurtarmıştır; Rusya'nın çöktüğüne, bir hiç olduğuna bayağı inanmışlardı, işin tuhafı da bizi sözde incelemişlerdi. Rus halkını, canlı gücünü, evet, o müthiş gerçeği gözden kaçırmışlardı: Çarın halkıyla bütünleşmesi! Evet, *işte bunu* gözden kaçırmışlardı! Ayrıca asla anlamadıkları ve inanmadıkları bir mesele daha vardı, evet, çarımız gerçekten barışseverdi ve gerçekten insan kanı akıtılmasını istemiyordu: Bunların politikamızdan kaynaklanan "siyasi manevralarımız" olduğunu düşünüyorlardı. Şimdi bile işin farkında değiller: "Yurtseverliğin" bizde çarın bildirisinden sonra ortaya çıktığını haykırıyorlar. Acaba bu yurtseverlik midir, çarımızın halkıyla yüce bir dava için kaynaşması *salt* yurtseverlik midir? Burada asıl önemli olan gücümüzdür, Rusya'yı hiç, ama hiç anla-

mıyorlar, her ne olursa olsun dünyada hiçbir gücün bizi yenemeyeceğini, savaşı belki de kaybedebileceğimizi, ama ulusal ruh birliği ve bilinciyle yenilmez kalacağımızı anlamıyorlar! Biz ne her şeyi Paris olan Fransa, ne de varlığı kendi burjuvazisinin borsalarına ve oranın hükümetlerinin yalnızca bir saatliğine hiç zorlanmadan satın aldığı işçilerinin "uysallığına" bağlı Avrupa'yız. Evet, bilmiyorlar ve anlamıyorlar, *istemeyegörelim*, bütün Avrupa'nın ne Yahudileri, ne milyonları, ne milyonlarca altını, ne de milyonlarca ordusu bizimle baş edebilir, bir isteyelim, kimse bize arzulamadığımız bir süreci dayatamaz, böyle bir güç dünyada yoktur. Gelgelelim burada asıl dert, bu sözlerime sadece Avrupa'nın ve bizim çok bilmiş, akıl timsali insanlarımızın değil, aydın sınıfımızdan gerçek Rusların da gülecek olmasıdır. Bizler hâlâ kendi kendimizi ve Tanrıya şükür ayakta kalan ezeli gücümüzü anlamıyoruz. Bu iyi insanlarımız, uçsuz bucaksız ve kendine özgü bir karakter özelliğine sahip ülkemizde hiçbir şeyin Avrupa'ya benzemediğini ve askeri taktiklerimizin bile onlardan çok farklı olduğunu (bu çok genel bir konu!), Avrupa savaş taktiklerinin temeli olan para ve 600 bin kişilik eğitimli taarruz birliklerinin topraklarımızda tökezleyebileceğini ve düşmanın bilmediği, kökleri uçsuz bucaksız Rus toprağının doğasında, Rus ruhunun özünde olan yeni gücümüze toslayabileceğini anlamıyorlar. Bu iyi niyetli insanlarımız *şimdilik* bunu bilmesinler (bilmesinler, korkmaya devam etsinler!), ama çarımız biliyor bunu, halkımız da hissediyor. I. Aleksandr sakalını bıraktığını ve halkıyla beraber ormanlara yürüyeceğini, ama kılıcını elinden bırakmayacağını, Napolyon'a boyun eğmeyeceğini söylerken bu kendimize özgü gücümüzün önemini kavramıştı ve elbette bu güce çarpan bütün Avrupa dağılır giderdi, çünkü böyle bir savaş için ne parasal güç, ne de organizasyon birliği yeterdi. Ruslar böylesine güçlü olduklarını kavradıkları zaman, artık savaşmak istemedikleri bilincine varacaklardır, o zaman Avrupa bize inanır ve Amerika'nın keşfedilmesi gibi, bizi *keşfetmeye* verir kendini. Yalnız yabancılardan önce, kendi kendimizi keşfetmemiz, aydınlarımızın da halkından bağlarını koparmanın, kendini yalıtmanın artık anlamsız olduğunu anlamaları gerekmektedir...

II
Savaş Her Zaman Felaket Değildir, Bazen Kurtuluştur

Bizim akıl hocaları işin başka tarafına da yapıştılar: İnsanlık, hümanizm çığırtkanlığına soyundular, şimdi akıtılan kana ve savaşla canavarlaştığımıza, lekelendiğimize ve ülke içinde gitgide esenlik ve başarıdan, inanç yolundan, bilimden uzaklaştığımıza ağıtlar yakmaya başladılar. Savaş elbette ki bir felakettir, ancak bu yargıda yanlış olan çok şey var ve asıl önemlisi, kutsal saydığımız değerler uğruna canını verme yürekliliği kuşkusuz burjuva katehizis'inden daha ahlakidir, bu derslerden usandık artık, yeter! Yüce bir düşünce uğruna ulus bilincinin şahlanışı, evet, coşkudur bu, canavarlık değil. Kuşkusuz yanıldığımız nokta yüksek düşünceler saydığımız olgulardadır, kutsal olarak değerlendirdiğimiz şerefsizlikse, ahlaksızlıksa eğer, doğanın cezasından kurtulamayız: Ahlaksızlık ve rezillik ölümü barındırır içinde; er ya da geç ister istemez kendi kendini cezalandırır. Örneğin savaş, temelinde bütün halklar için geçerli kendi ulusal kimliklerini geliştirme genel yasasıyla ilişkili olmakla birlikte zenginliğin elde edilmesinden ve gözünü hırs bürümüş borsacının taleplerinden çıkmadır, ancak bu gelişim sürecinden geçmesi mümkün olmayan bir sınır var ki aşılması halinde her çeşit kazanım ve gelişim artık fazlalık anlamına gelir, sonu ölümle bitecek bir illeti barındırır içinde. Sözgelimi İngiltere, Türkiye'ye karşı yürütülen bugünkü Doğu savaşına, kendi ekonomik çıkarlarını düşünerek, yok olmanın sınırına gelmiş insanların çığlıklarına kulak asmadan başlamış olsaydı, kuşku yok ki, kılıcını kendi üzerine kaldırır, er ya da geç başına inerdi. Tersine, Rusya'nın gireceği bu savaşta göstereceği kahramanlıktan daha kutsal, daha temiz ne var? Yine de şöyle diyecekler: "Rusya zor durumda olan bu toplulukları yalnızca kurtarmak ve bağımsızlıklarına kavuşturmak amacıyla bu savaşa giriyor görünse de gerçekte bu hareketiyle bu topluluklardan zamanla kendine müttefik, dolayısıyla güç kazandıracağı açıktır, öyleyse bu, İngiltere'nin de peşinden koştuğu o aynı ulusal kimliğin geliştirilmesi yasası-

nın geçerliliği anlamına gelir. 'Panislavizm' de o koca gücüyle Avrupa'yı ürküteceğinden, nasıl biz hiç duraksamadan ve tavrımızla salt siyasal öngörüyü ve sağduyuyu kılavuz edinerek yürümeyi kendimize hak görmüşsek, Avrupa da aynı bizim gibi kendini koruma yasasına uygun biçimde pekâlâ bizi durdurma hakkına sahip olabilir. Haliyle burada ne kutsallık, ne de şerefsizlikten söz edilebilir, dünya üzerindeki bütün ulusların, özellikle gelişmiş toplulukların kayıtsızca boyun eğdiği ve ezelden beri hiç değişmeden gelen hayvansı bir içgüdü vardır. Bununla birlikte kazanılan bilinç, bilim ve insancıllık er ya da geç mutlaka gelişmemiş ulusların ezelden beri süregelen bu vahşi güdülerini zayıflatacak, bütün halklarda barış, evrensel birlik ve insancıllığın sonunda başarılacağı isteğini güçlendirecektir. Öyleyse ne olursa olsun kanı değil, barışı yaymamız gerekiyor."

Kutsal sözlerdir bunlar! Ancak şu durumda bu düşüncelerin Rusya'ya ilişkilendirilmesi doğru değildir ya da daha iyi bir ifadeyle bütün Avrupa'nın yaşamakta olduğu bu tarihsel süreçte Rusya'nın bazı istisnaları olabilir; evet, bu böyle. Gerçekten çıkar gözetmeden ve doğru yoldan sapmadan, ezilen halkların yeniden doğuşu ve özgürlükleri için sefer açan Rusya, zamanla bu topluluklarla gücüne güç katarsa, bu durumda herkesi kendi gibi gören Avrupa'nın asla beklemediği kuraldışı bir örnek olabilir. Özgür kıldığı topluluklarla beraber ittifakı –gerçi bir ölçüde– güçlendirirken Avrupa'ya savaş açmayacaktır, Avrupa'nın her zaman yaptığı gibi, Rusya ondan bir toprak parçası ya da buna benzer bir şeyi zorla koparmayacaktır. Avrupa, Rusya'ya karşı yeniden birleşme olanağı bulsaydı, var olduğundan beri Avrupa'da her ulusun yaptığı gibi, içlerinden biri komşusuna karşı hiç beklemeden güçlenme olanağı bulurdu. (Bu, Avrupa'nın barbarlık dönemlerinden günümüze, daha birkaç yıl önce yaşanan Fransa-Prusya savaşına kadar böyle olagelmiştir. Onların uygarlıkları nereye kaybolmuştu? En gelişmiş, en kültürlü ulus, kendisi kadar güçlü bir ulusa saldırmış ve fırsattan yararlanarak vahşi bir hayvan gibi kemirmiş, kanını akıtmış, milyarlarca ruble haraç adı altında posasını çıkarmış, onu iki eyalet halinde bölmüştür! Evet, bu olanlardan sonra Rusya'nın önemini kavrayamıyorlarsa Avrupa suçlu mudur gerçekte? Avrupa'nın gururlu, bilgili, güçlü ulusları Rusya'nın belki de kendi kurtuluşları

için tayin edildiğini, bu kurtuluş sözünü yalnızca Rusya'nın söyleyeceğini hayallerinde de olsa düşünebilecek, anlayabilecekler mi?) Evet, onlardan zorla bir şey almayacağımız gibi, çok güçlenmemiz halinde (fetihle, zorbalıkla değil, sevgi ve kardeşlik birliği içinde), evet, bu koşullarda silaha başvurmadan, tersine, gücümüzün dinginliği içinde sevgi dolu bir dünyanın, bütün insanlığı içine alan evrensel birliğin ve çıkarsız ilişkilerin örneği olma fırsatını yakalamış olacağız. Rus olmayan unsurları baskı altında tutmadan esenliğe, huzura kavuşturmak istediğimizi, tersine bunu, insanlığın, halkların dostluk ve kardeşlik bağlarını tamamlayarak evrensel birliğe, görkemli ve koca bir ağaç gibi, mutlu bir dünyayı sarmalayacağı ana kadar, birini ötekiyle tamamlayarak, organik özelliklerini kendimize aşılayarak, aşının tutması için kendimizden bir dal vererek, onlarla ruhumuzla, yüreğimizle kaynaşarak, onlardan bir şeyler öğrenerek ve bizden de onlara bir şey katarak, bu toplulukların daha özgür, daha bağımsız gelişmelerinde, onlarla kardeş birliğinde gördüğümüzü dünyaya ilk biz bildireceğiz. Bizim şu "dünya insanları", o kendilerine tükürenler "hayal gibi" görünen sözlerime gülerlerse gülsünler, ama buna halkımızla birlikte yürüyeceğimize inanıyorsak niçin suçlu olalım ki? Halka sorun, askerlere sorun: Niçin ayağa kalkıyorlar, neden savaşa gitmek istiyorlar? Tek bedenmiş gibi, İsa'ya hizmet için, ezilen kardeşlerini kurtarmak için gittiklerini söyleyeceklerdir, içlerinden hiçbiri toprak ele geçirmeyi aklından bile geçirmiyor. Burada özellikle, evet, bu savaşla Rusya'nın gelecekte üstleneceği görevle ilgili düşünce ve amaçlarımızı göstermiş olacağız ve asıl, Slav toprakları kurtarıldıktan sonra (Avusturya'nın bunu kendi çıkarına hayal etmesi gibi), en ufak parçasına bile göz koymayacağımızı, tersine, karşılıklı bir anlaşmaya uygun olarak bu toprakları koruma altına alacağımızı, bütün Avrupa'dan da olsa, özgürlüklerini ve bağımsızlıklarını savunacağımızı göstereceğiz. Eğer böyleyse, düşüncemiz kutsaldır, savaşımız hiç de geri kalmış ulusların "ezeli ve hayvanca içgüdüsü" değildir; asıl, inanma mutluluğuna eriştiğimiz o sonsuz barışa ulaşmanın, evrensel birlik *gerçeğine*, insancıllığın başarılı olacağı *gerçeğine* ulaşmanın ilk adımıdır! Sonuç olarak, her zaman barışla yatıp kalkmak yetmiyor, kurtuluş salt barışta değildir, neye mal olursa olsun bazen savaş da gerekir...

III
Akıtılan Kan Kurtuluş Olacak mı?

"Neler söylüyorsunuz siz? Bu akıtılan kan, ne olursa olsun insan kanıdır!" diye çok bilmişler kıyameti koparacaklar, doğrudur, bütün bu parlak, coşkulu sözler kanla ilgilidir; belli amaçlar için söylenmiş, değeri olmayan iddialı sözler kalabalığı olarak görülebilir de. Örneğin borsacı insanlıktan söz etmeye bayılır. Günümüzde insanlığı ağızlarından düşürmeyenlerin çoğu aslına bakarsanız hümanizm bezirgânlarıdır. Oysa kan savaşsız belki de daha fazla akıtılmaktadır. İnanın, kimi durumlarda savaş –tümünde değil (iç savaşların dışında)– *özellikle* çok az kan akıtılarak, çok az acı çekilerek ve çok az güç harcanarak ülkeler arasında huzurun sağlanabildiği, bir ölçüde olsun ülkeler arasında olağan ilişkilerin kurulduğu bir süreçtir aslında. Elbette acı vericidir, ama böyleyse elden ne gelir! Sonsuz ıstıraplar çekmektense kılıcı kınından sıyırmak daha iyi değil mi? Uygar ülkeler arasında bugünün barışı ne bakımdan savaştan daha iyi? Tam tersine, savaş değil, asıl barış, uzun süreli bir barış insanları canavarlaştırır, acımasız yapar. Uzun süreli bir barış her zaman zorbalığı, korkaklığı, kabalığı, kök salmış bir bencilliği ve en önemlisi de zihin durgunluğunu doğurur. Uzun süreli barışta yalnızca cellatlar ve halkları sömürenler palazlanır. Barış zenginliğin yaratılması temeline oturtulmuştur, ne var ki bu zenginlik insanların onda biri içindir, toplumun bu onda birlik sınıfı hırsla servet edinme hastalığına tutulurken geriye kalan onda dokuzlara –parasız pulsuz tabii– bu hastalığı bulaştırır. Bu sınıf ahlaksızlık, yüzsüzlük, vurdumduymazlık illetine tutulur. Tek elde toplanan zenginlikten, buna sahip olanlarda kaba duygular doğurur. İncelik duygusu kaprisli aşırılıklara ve doğal olmayan tutkulara dönüşür. Kösnül duygular aşırı biçimde gelişir. Bu tutku acımasızlığı ve korkaklığı doğurur. Kösnül duygulara kapılan insanın kaba hantal ruhu ahlaksız ruhtan daha acımasız olur. Parmağından akan kanı görünce bayılan kimi şehvet düşkünü, yoksul köylüye acımaz, çok küçük bir borcu yüzünden onu hapseder. Zorbalık, kendini güvence altına almanın yol açtığı yoğun ve korkakça bir endişeyi doğurur. Ödleğin bu kaygısı uzun süreli barış döneminde panik derecesinde bir korkuya döner, toplumun

bütün katmanlarına yayılır ve korkunç bir para kazanma ve biriktirme hırsı doğurur. Dayanışma ve işbirliğine, kardeşliğe, yardımlaşmaya inanç yiter ve yüksek sesle şu görüş ilan edilir: "Herkes benim için, yalnızca benim için!"; yoksul, zenginin kendisine nasıl bir kardeş olduğunu anlar, herkes kendi köşesine çekilir, dış dünyayla ilişkisini keser; bencillik soylu duyguları köreltir. Toplumda yüksek hayatı ayakta tutan ve uzun süreli barış döneminde uyuyan canları uyandıran yalnızca sanattır. Sanatın salt uzun bir barışta gelişebileceğini nereden uydurmuşlardır? Oysa bu çok yanlış: Sanat, yani *gerçek* sanat, barış döneminde baş gösteren ahlaksızlığın, hantallığın yol açtığı ruh tembelliğine tavır aldığı için gelişir; tersine, yarattıklarıyla bu dönemlerde daima ülkülere çağrı yapar, başkaldırı ve öfke duyguları uyandırır, toplumu heyecana getirir, sık sık, bulunduğu çirkef çukurundan çıkmaya ve silkinmeye susamış insanları acı çekmeye zorlar. Sonuçta görülecektir ki burjuvazilerde uzun süreli barış ne olursa olsun sonunda çoğu zaman savaş gereksinimi doğurur, acıklı bir sonuç olarak, kendisinin neden olduğu bu savaşı çekecektir, ama artık büyük devlete değer büyük ve haklı amaçlar için değil, zavallı borsa çıkarları, sömürücülere gerekli yeni pazarlar, para babaları için zorunlu olan yeni köleler yüzünden, özetle, kendini savunma gereksinimiyle uzaktan yakından ilgisi olmayan, tam tersine, asıl ulusal organizmanın kaprisli, hastalıklı durumunu gösteren nedenlerden çıkacaktır. Çıkarlar ve bu yüzden başlatılan savaşlar yozlaşmaya neden olacak ve belki de halkı tamamen yıkıma uğratacaktır, oysa yüce bir amaç için, ezilenlerin kurtarılması için, çıkar gözetmeden, kutsal düşünce uğruna başlatılan bir savaş kirlenmiş zehirli havayı temizleyecektir, ruhu iyileştirecektir, utanç verici korkaklığı, uyuşukluğu ortadan kaldıracaktır, sağlam, tutarlı hedefler saptayacak ve şu ya da bu ülkeden uygulanması istenecek düşünceler yaratacak ve bu düşünceleri anlaşılır kılacaktır. Böyle bir savaş her bireyi özveri bilinciyle, ulusun ruhunu da karşılıklı dayanışma ve bütün üyelerinin birliği ilkesi ve bilinciyle güçlendirecektir. En önemlisi de kişiyi: "Biz asla düşmedik, kokuşmadık ve insanlığımızı yitirmedik!" deme büyüklüğüne, hayırlı bir dava ve eksiksiz görev bilincine yükseltecektir. Bakınız, şu bizim barışseverlik ve hümanizm havarileri geçenlerde propa-

gandalarını nereden başlattılar: İnsanlığa karşı bir acımasızlıktan. Bizlere çağrıda bulunan çilekeşlere yardım yapmayı istemediler ve başkalarını da engellediler. Ne kadar duygulu, ne kadar insancıl kişilermiş ki bizler için gerekli olan bir özveriyi, tinsel kahramanlığı soğukkanlıca ve alayla geri çevirdiler. Rusya'yı, büyük bir ulusa asla yakışmayacak en kirli yola çekmeye çalıştılar; Slav çilekeşlerini, kardeşleri gibi gören halkı hor görmelerini, haliyle kendi sahte Avrupa kültürlerinin aşağısında gördükleri halkın gücünden kibirli kopukluklarını söylemeye gerek yok. Sevdikleri tez şuydu: "Doktora görün kardeşim, kendini tedavi ettir!" "Başkalarını iyileştirmeye, kurtarmaya koşarsınız, ama ülkenizde bir okul yapmazsınız." Yaklaşımları işte budur. Ne yapalım, biz de şifa bulmaya gideriz! Okul elbette önemli bir meseledir, ama okullara ruh ve yön gerek, işte, bizler de şimdi yüreklerimizi, ruhumuzu güçlendirmek ve sağlıklı bir yol bulmak için gidiyoruz. Tanrı bu zaferi bağışlarsa bulacağız da. Yakın zamana kadar düşüncelerimizdeki utanç verici yalpalanmalara, anlamsızca benimsediğimiz ve öykündüğümüz Batı kültürünün bizlerde yarattığı ölü durgunluğa rağmen maddi çıkardan uzak, kutsal bir görevi yerine getirmenin bilinciyle, kanımız pahasına insanlığa hizmet etme bilinciyle, yenilenmiş bir güç ve enerji bilinciyle döneceğiz.

En önemlisi, halkla bütünleşmemiz, sıkı sıkıya kaynaşmamızdır, çünkü iki yüzyıldır tutulduğumuz hastalık, iki yüzyıl hiçbir şey yapmamamızın getirdiği güçsüzlük yalnızca onun yanında, onun kökleriyle şifa bulacaktır.

Toplum eğer sağlıksızsa, hastalığın pençesinde inim inim inliyorsa uzun süreli barış gibi hayırlı bir işin gerçekte topluma yarar yerine zarar getireceğini söylememiz mümkündür. Aslında bu görüşün bütün Avrupa için de geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Avrupa tarihine şöyle bir baktığımızda ta başlangıçtan beri savaşsız bir kuşak geçmemiştir. Öyleyse savaş bir şeyler için zorunludur, iyileştirici gücü vardır, insanlığı rahatlatır. Ama soyut olarak düşündüğümüzde insanda derin öfke uyandıran bir görüştür, ama uygulamada da böyledir, hastalıklı organizma için barış gibi hayırlı bir iş zarara dönüşebilir çünkü. Her ne olursa olsun yalnızca düşünceler için, yüce ve soylu ilkeler için –maddi çıkar, toprak ele geçirme hırsına ve gurur düşkünlüğüne ka-

pılmadan – girişilen savaş insanlığa yarar getirir. Tersi bir savaş yalnızca ülkeleri yolundan saptırmaya, her zaman yıkımlarına neden olur. Bizler değil, ama çocuklarımız İngiltere'nin sonunu göreceklerdir. Şimdi dünyada her ülke için "zaman yakındır." Zamanıdır!..

IV
"Sessiz Çar"ın Doğu Sorunu Üzerine Düşünceleri

Geçen yıl Kiev'de yayınlanmış bir derlemeden bir alıntı getirdiler bana: Çar Aleksey Mihayloviç ve patrik Nikon dönemi, Moskova Devleti. Başdiyakoz Pavel Aleppski'nin notları. Kiev 1876, s. 90-91. Yabancı bir yazıdan bir sayfa, ama yaşadığımız dönem için o kadar ilgiye değer, o kadar anlamlı ki! Sanırım okurlarımız bu yazının tamamı hakkında az bilgiye sahipler, birkaç satırını Günlükte vermeyi düşündüm. İki yüzyıl önce yaşamış olan "uysal çarın" kurtarıcı çar olamaması nedeniyle akıttığı gözyaşlarını anlatıyor. Çar Aleksey Mihayloviç'in Doğu Sorunu üzerine düşünceleridir.

> Kutsal paskalyada (1656) çarımız Moskova'da bulunan Yunanlı tacirlerle öpüşürken[1] söz arasında şöyle dedi: "Sizleri tutsaklıktan kurtarayım, sizler için kurtulmalık vereyim, ister misiniz?" "Nasıl istemeyiz, tersini düşünmek mümkün mü, çarım?" dediler Yunanlı tacirler. Çar konuşmasını sürdürdü: "Peki, o halde, ülkenize döndüğünüzde patrikten, rahiplerinizden rica edin, Tanrıya dua etsinler; Tanrı, düşmanlarımızın kafalarını kesme gücünü bana bağışlaması için benim için ayin düzenlensin!" Sonra gözyaşları içinde saray erkânına dönerek şöyle dedi: "Dinimiz düşmanın ellerinde, inim inim inleyen bu zavallı insanların köleleştirilmesi kalbimi paralıyor, *Tanrım beni Yargı Günü çağıracak, ama o zavallıları kurtarmayı başarırsam, o andan asla korkmayacağım!*

1 Paskalya nedeniyle birbirlerini kutlama sırasında "üç kez öpüşme" geleneği.

Devlet işlerinde şu kötüye gidiş daha ne kadar sürecek, bilemiyorum, ama babamın, hatta daha önceki dönemlerden bugüne kadar, köle durumuna getirilen insanlara yapılan eziyetleri şikâyet için gelen patriklerin, piskoposların, rahiplerin ve efendilerinin zulmünden, baskılarından kaçarak gelen köylülerin ardı arkası kesilmedi. *O Yargı Günü Tanrımın bana soracağı sorulardan korkuyorum. Aklımdan şöyle geçirdim: Tanrı bütün ordumu, hazinemi harcamamı emretsin, kanımın son damlasına kadar savaşacağım ve bu zavallı insanları kölelikten kurtarmak için elimden ne gelirse yapacağım*". Saray erkânı bir ağızdan şöyle dedi: "*Yüce Tanrı sana kalbinin arzularını bahşetsin!*"

İkinci Bölüm

I
Gülünç Adamın Düşü (Fantastik bir öykü)

Ben gülünç bir adamım. Şimdi de deli diyorlar bana. Geçmişte olduğu gibi, onların gözünde hâlâ gülünç bir adam olarak kalsaydım, rütbece bir terfi olurdu bu. Ama kızmıyorum artık, şimdi bana sevimli görünüyorlar. Hele hele bana güldüklerinde, evet, nedense asıl güldükleri zaman sevimli buluyorum onları. Onlara bakarken hüzünlenmeseydim, onlarla birlikte gülebilirdim, kendim için değil, onları sevdiğim için gülerdim. Benim bildiğim gerçeği onların bilmemesi hüzünlendiriyor beni. Ah, gerçeği yalnızca benim biliyor olmam ne zor şey! Onlar bunu anlamazlar. Hayır, anlamayacaklar. Geçmişte tuhaf görünmekten acı duyardım. Ne görünmesi, düpedüz öyleydim! Her zaman tuhaf biriydim, biliyorum bunu, belki de doğuştan böyleydim. Gülünç biri olduğumu yedi yaşlarımda anlamıştım. Sonra okula başladım, üniversiteye girdim, gelgelelim okudukça gülünçlüğümü daha açık seçik görüyordum. O kadar ki derinlere daldıkça sanki tüm üniversite biliminin tuhaflığımı kanıtlamak için icat edildiğini bile düşünmeye başladım. Bilimde olduğu gibi, hayatta da sürüyordu bu. Yıllar geçtikçe her bakımdan gülünç olduğum bilinci bende gitgide arttı ve güçlendi. Bana her zaman gülüyorlardı. Ama tuhaf olduğumu bu dünyada bilen biri varsa, o kişinin sadece ben olduğumu ne kimse biliyor, ne de seziyordu, işte, en ağrıma giden bilmemeleriydi, ama kabahatli olan bendim: O kadar mağrurdum ki asla kimseye itiraf etmek istemiyordum. Bu gurur yıllar geçtikçe daha da büyüdü, gün ge-

lir de tuhaf olduğumu kim olursa olsun birine itiraf edecek olsaydım, bana öyle geliyor ki, o gün akşam tabancayla beynimi dağıtırdım. Ah, gençken kendimi tutamayıp arkadaşlarıma itiraf ederim diye ne işkenceler çekerdim! Ancak delikanlılığa ayak bastıktan sonra bu korkunç özelliğim geçen her yıl kafamda daha çok belirginleştiği halde, her nedense biraz durulmuştum. Özellikle "nedense" diyorum, çünkü hâlâ nedenini anlamış değilim. Belki de, ne bileyim, sürekli benim dışımda gelişen bir nedenle yüreğimdeki korkunç acının yoğunlaşmasıydı bu: Beni dünyada her şeyin *boş olduğu* inancına götüren buydu. Uzun zamandan beri seziyordum bunu; ancak bu inanca kesin olarak varmam bu yıl birdenbire oldu. Evet, birden dünya varmış yokmuş, benim için *hiç fark etmediğini* hissettim. Bütün benliğimle çevremde hiçbir şey olmadığını işitmeye, duyumsamaya başladım. Her şeye rağmen, başlangıçta, geçmişte pek çok şey varmış gibi görünüyordu bana; gelgelelim sonra geçmişte de hiçbir şeyin olmadığını anladım, nedense öyle görünmüştü. Yavaş yavaş hiçbir zaman hiçbir şeyin olmayacağına inandım. Ve bu andan sonra birden insanlara öfke duymayı bıraktım; onları neredeyse fark etmemeye başladım. Doğrusu bu entipüften şeylerde bile kendini göstermeye başlamıştı: Sözgelimi yolda yürürken insanlara çarptığım oluyordu. Dalgınlığımdan falan değil. Düşünecek neyim vardı ki? O zamanlar düşünmeyi tam anlamıyla bırakmıştım: Benim için hepsi birdi. Hiç değilse sorunlarımı çözseydim; bir tekini bile çözememiştim; çok muydu? *Fark etmiyordu benim için* ve böylece sorun filan kalmadı!

İşte, bu andan sonra birden gerçeği öğreniverdim. Evet, geçen kasım ayında olmuştu bu, kasımın üçünde, o günden beri her anını hatırlıyorum. Olabilecek en iç karartıcı akşamlardan biriydi. Gece saat on birde eve dönmüştüm, özellikle hatırlıyorum, bundan daha kasvetli bir akşamın olamayacağını düşünmüştüm. Sadece ruhsal olarak değil, hava gerçekten berbattı. Gün boyu yağmur yağmıştı, insanın içine işleyen soğuk, sevimsiz bir yağmurdu, bardaktan boşanırcasına yağıyordu. Hatırlıyorum, insana açık bir düşmanlık besler gibiydi; birden saat on birde durdu ve bu kez müthiş bir nem başladı; yağmurdan daha soğuk ve bunaltıcıydı, her şeyin üzerinden, kaldırım taşlarından,

sokak aralarından, gözün görebildiği uzaklardan buram buram yükseliyordu. Sokaktaki bütün gaz lambalarını söndürseler, bunun beni rahatlatacağını düşündüm bir an, lambalar nesneleri aydınlattığından, insanın daha bir içini daraltıyordu. O gün hemen hiçbir şey yememiştim, akşamüzeri bir mühendise uğramış ve iki dostuyla birlikte akşamı geçirmiştim. Hiç konuşmamıştım, sanırım benden sıkılmışlardı. Birbirlerine meydan okur gibi bir konuyu tartışıyorlardı. Tartışma birden kızıştı. Ama pek umursamıyorlardı, bunu görüyordum, laf olsun diye tartışıyorlardı işte. Birden onlara dönüp: "Hey, beyler, gerçekte hiç aldırmıyorsunuz, değil mi?" dedim. Bozulmadılar, ama bana güldüler. Nedeni ayıplamamam ve hiçbir şeye aldırmamamdı, evet, benim hiçbir şeye aldırmadığımı anlamışlar, bu onları neşelendirmişti.

Sokak fenerlerini düşünürken gökyüzüne baktım. Koyu karanlıktı, ama öbek öbek bulutların arasından dipsiz kara lekecikleri açıkça seçebiliyordum. Birden bu lekelerin birinde küçücük bir yıldız fark ettim ve dikkatle incelemeye başladım. İzlerken birden bir düşünce geldi aklıma: Evet, bu gece kendimi öldürecektim. Daha iki ay önceden aklıma koymuştum, çulsuzun teki de olsam güzel bir tabanca satın almış ve aynı gün doldurmuştum. İki ay geçmişti, ama tabanca hâlâ kutusunda duruyordu; o kadar umursamaz davranıyordum ki ciddi bir anımı yakalamaya can atıyordum, nedenini bilmiyordum. Böylece tam iki ay her gece eve dönerken beynimi dağıtmayı düşündüm. Hep o anı bekliyordum. Ta ki şu küçük yıldız bana bir fikir verene kadar, kesin olarak bu gece yapacaktım. Bu yıldızın neden beni etkilediğini doğrusu bilmiyordum.

Gökyüzünü seyrederken, ansızın küçük bir kız çocuğu dirseğime yapıştı. Sokak bomboştu ve kimsecikler yoktu. Az ötede bir arabacı drojkasında[2] kestiriyordu. Kız sekiz yaşlarındaydı, üzeri sırsıklam olmuştu, başında başörtüsü vardı, özellikle delik deşik, ıslak potinlerini hatırlıyorum, şimdi bile aklımdadır, potinleri gözlerimin önünde bir beliriyor bir kayboluyordu. Dirseğimden dürttü ve bana seslendi. Ağlamıyordu, ama sesi kesik kesik çıkıyordu, tir tir titrediği için ne dediği anlaşılmıyordu.

2 Hafif yolcu arabası.

Nedense dehşet içindeydi ve umutsuzca: "Anacığım, anacığım!" diye bağırıyordu. Yüzümü çevirdim ve hiç konuşmadan yoluma devam ettim, arkamdan koşuyor, beni dürtüklüyordu, sesinde çok korkmuş çocuklardaki o çaresizliği gösteren anlatım vardı. Bu sesi bilirim. Gerçi kızın sözleri anlaşılmıyordu, ama annesinin bir yerlerde ölmek üzere olduğunu ya da başına benzer bir şey geldiğini anladım, annesine yardım için birini çağırmaya, bir şeyler bulmaya koşmuştu. Peşinden gitmedim, tersine kızı savmak düşüncesi geçti içimden. Önce bekçi bulmasını söyledim. Küçücük kollarını çaresizce birbirine kavuşturdu, yine nefes nefese hizamda koşmasını sürdürdü, beni bırakmıyordu. Sabrım tükenmişti; ayaklarımla kızı itekleyerek çıkıştım. "Ama bayım, bayım!" dedi sadece, birden beni bıraktı ve can havliyle karşı kaldırıma koştu: Orada biri vardı, beni bırakıp şimdi ona yapışmıştı.

Beşinci kata çıktım. Ev sahiplerinin eline bakıyordum. Oda demeye bin şahit ister; yarım daire biçimli tavan penceresi olan küçücük bir odada kalıyordum. İçeride, bir sedir üzerine kitaplarımı koyduğum bir masa, iki sandalye ve bir de rahat bir koltuk.... eskiydi, ama Voltaire tarzı bir koltuktu. Oturdum, mumu yaktım ve düşünmeye başladım. Tahta perdeyle ayrılmış bitişik odada kıyamet kopuyordu. Üç gündür sürüyordu. Emekli bir yüzbaşı kalıyordu, konukları vardı, su katılmadık altı serseri oturmuş votka içiyorlar, eski kartlarla ştos[3] oynuyorlardı. Dün gece kavga çıkmıştı, iki konuk saç saça baş başa kavga etmişti. Ev sahibesi şikâyet ederdi etmesine, ama yüzbaşıdan ödü kopuyordu. Ufak tefek, zayıf bir kadın, hastalanan üç küçük çocuğuyla diğer bir odada kalıyordu. Kadın ve çocukları yüzbaşıdan ölesiye korkuyorlardı, bütün gece tir tir titrerler, sürekli haç çıkarırlardı, en küçükleri korkudan sinir nöbeti geçirmişti. Bu yüzbaşı –adım gibi biliyorum– Nevski Bulvarından gelip geçeni durdurur, para dilenirdi. Ordudan atılmıştı, ama işin tuhafı (zaten bunun için anlatıyorum bunları), bizim daireye yerleştiği bir ay öncesinden bu yana yüzbaşının bende en ufak bir can sıkıntısı yaratmamış olmasıydı. Kuşkusuz daha ilk gün onunla tanışmaktan kaçınmıştım, ilk karşılaşmamızda benden sıkılmıştı,

3 Alman iskambil oyunu.

bölmenin arkasında ne kadar bağırırlarsa bağırsınlar, varmışlar yokmuşlar umurumda bile değildi. Sabaha kadar öylece oturuyor, doğrusunu isterseniz onları kafamdan öyle siliyordum ki seslerini bile duymuyordum. Gün doğana kadar uyumuyordum, aşağı yukarı bir yıldır böyle. Masanın yanındaki koltukta bütün gece oturuyor, hiçbir şey yapmıyor, sadece gündüzleri kitap okuyordum. Sadece oturuyor, düşünmüyordum bile, aklıma bazı düşünceler gelmiyor değildi; onları kendi hallerine bırakıyordum. Mum bütün gece yandı. Masaya sessizce geçtim, tabancayı çıkardım ve önüme koydum. Tabancayı masanın üzerine koyduğumda, hatırlıyorum, "gerçekten böyle mi?" diye sormuştum son derece kararlı. "Evet!" diye karşılık vermiştim. Yani beynimi dağıtacağımı, kendimi bu gece öldüreceğimi biliyordum, ama o an gelene kadar masa başında daha ne kadar oturacağımı bilmiyordum. Ah, o küçük kız olmasaydı kendimi çoktan vururdum kuşkusuz.

* * *

Görüyorsunuz işte: Dünyayı takmadığım halde, sözgelimi acıyı hissedebiliyordum. Evet, biri bana vursa acıyı duyabilirdim. Bu, tinsel açıdan da aynıydı: Çok üzücü bir şeyler olsun, içimde acıma duygusu uyandırabilirdi, aynı, hayattan kopmadığım, ona değer verdiğim günlerdeki gibi... O kıza acımıştım aslında, ona kesinlikle yardım edebilirdim. Peki, neden yapmadım bunu? O an aklıma gelen bir düşünceden: Koluma yapışıp benden yardım isterken birden kafamda bir soru belirmiş ve yanıtını bulamamıştım. Yersiz bir soruydu, ama sinirlenmiştim. Aynı gece hayatıma son vermeye karar verdiğime göre, öyleyse dünyadaki her şeye şimdi eskisinden daha çok boş vermem gerekiyordu; işte bu vardığım sonuç yüzünden sinirlenmiştim. Peki, neden birden her şeyi umursadığımı, kıza acıdığımı hissetmiştim? Zavallı kıza çok acıdığımı hatırlıyorum; benim durumumda olan biri için son derece inanılmaz, tuhaf bir acıydı bu. Doğrusu o anki duygumu kelimelerle tam anlatamıyorum, ama masada otururken evde de peşimi bırakmamıştı bu duygu ve uzun zamandır duymadığım bir öfkeye kapıldım. Düşünceler

peş peşe akıyordu. Eğer sıfırı tüketmemiş bir insansam, bir hiç haline gelmedikçe yaşıyor olduğum, öyleyse acı çekebileceğim, sinirlenebileceğim ve davranışlarımdan utanç duyabileceğim açıkça görülüyordu. Tamam diyelim, ancak iki saat sonra hayatıma son vereceksem, o zaman bu kızın benim için ne önemi olacaktı; bana neydi utançtan, dünyada olup bitenlerden? Hiç olacağım, salt hiç olacağım. *Tam anlamıyla* yok olacağımın, dolayısıyla salt bir hiçliğin söz konusu olacağı bir durumda kıza karşı en ufak bir acıma duygusu beslememin ve yaptığım alçaklıktan utanç duymamın bir anlam ifade etmeyeceği bilinci miydi yoksa? Yerlerde tepinmemin ve zavallı bir çocuğa vahşi bir sesle bağırmamın nedeni, "yalnızca acıma duygusunun olmaması değildi, evet, insanlık dışı bir alçaklık yapacaksam, şimdi yapmalıydım, çünkü iki saat sonra her şey sona erecekti. Bu yüzden bağırdığıma inanır mısınız? Şimdi bundan hemen hemen eminim. Hayatın ve yeryüzünün sanki bana bağlı olduğunu açık seçik görüyordum. Şimdi dünyanın sadece benim için yaratıldığını da söylemek mümkün: Çünkü kendimi öldüreceğim ve dünya en azından benim için olmayacak. Gerçekten de benden sonra kimsenin var olmayacağı, bilincim söner sönmez dünyanın da o anda bir hayalet gibi, bilincimin bir parçası gibi karanlığa gömüleceğini, yok olacağını söylemiyorum daha, çünkü bütün dünya, bütün insanlık– benim, yalnızca ben... Hatırlıyorum, oturduğum yerden düşünürken, peş peşe kafama üşüşen yeni soruları tümüyle başka açıdan ele almış ve tam anlamıyla değişik, yeni bir şey keşfetmiştim. Şöyle tuhaf bir düşünce geliverm işti aklıma: Örneğin Ay'da ya da Mars'ta yaşasaydım, imgelemin sınırlarını zorlayacak denli, orada en rezilce, en alçakça bir davranışta bulunsaydım, insanın yalnızca düşünde ya da karabasanlarında göreceği ve hissedeceği bir aşağılanmaya ve şerefsizliğe uğrasaydım ve sonra dünyada kendime gelip, o gezegende yaptıklarımı bilincimde koruyor olsaydım, ayrıca oraya asla ve hiçbir zaman dönmeyeceğimi bilseydim, Ay'a bakarken: *Bunlar bana vız gelir!*" der miydim, demez miydim? Davranışlarım için utanç duyar mıydım, duymaz mıydım? Sorular yersiz ve gereksizdi; zira tabanca önümde duruyordu ve bütün benliğimle biliyordum ki *bunu* mutlaka gerçekleştirecektim, ama sorular beni

heyecanlandırmış, adeta çıldırtmıştı. Önce bir şeyleri çözmeden şimdi ölmem mümkün değilmiş gibi bir duyguydu. Sözün kısası, kız beni ölümden kurtarmıştı, çünkü bu sorularla intiharımı ertelemiştim. Bu arada yüzbaşının odasında sesler kesilmişti... İskambil oyununu bırakmışlar, her biri bir köşeye çekilmişti; arada bir hırlayışları duyuluyordu; isteksizce küfürleşiyorlardı. Derken birden hiç başıma gelmeyen bir şey oldu, koltukta sızıvermiştim. Hiç farkına varmadan içim geçmişti. Bildiğiniz gibi düşler son derece tuhaf şeylerdir: Müthiş bir açıklıkla, en ince ayrıntılarına kadar, kuyumcu işlemesi gibi gözleriniz önünde belirir, örneğin zaman ve mekânın farkına varmadan birinden ötekine geçtiğini görürsünüz sanki. Sanırım mantığı değil, arzuları yönlendirir; beyni değil, yüreği, oysa mantık bazen ne olmadık kurnazca işler yapar! Öte yandan düşte mantığın başına inanılmaz şeyler gelir. Örneğin kardeşim beş yıl önce ölmüştü. Kimi zaman düşümde gördüğüm olur: Benim işlerime katılır, birbirimizle ilgileniriz, düş sürerken kardeşimin öldüğünü ve toprağa verildiğini bilirim ve hatırlarım. Öldüğü halde yanımda olmasına ve benimle beraber çalışmasına neden şaşırmıyorum peki? Neden mantığım bunlara meydan veriyor? Artık yeter, düşüme döneyim. Evet, bu düşü o gece gördüm, kasımın üçünde! Bunun sadece bir düş olduğunu söyleyip benimle dalga geçiyorlar. Bana Gerçeği bildirdikten sonra düşmüş değilmiş, fark eder mi? Bir kere gerçeği görmüşseniz ve öğrenmişseniz, uyuyor olsanız da, yaşasanız da onun gerçek olduğunu ve başka da bir şey olmadığını bilirsiniz. Ee, düş olsun varsın! Öve öve bitiremediğiniz hayatı intiharımla söndürmek istemiştim, ama ah o düşüm, o düşüm!... Bana yüce, yepyeni güçlü bir yaşamı bildirdi!

Dinleyin!

* * *

O malum konular üzerine bir şekilde kafa yorarken, farkına varmadan sızdığımı söylemiştim. Birden düşümde koltuğa oturmuş durumda tabancayı elime aldığımı ve kalbime, başıma değil kalbime dayadığımı gördüm; oysa önceden kesinlikle başıma, tam şakağıma ateş etmeyi düşünmüştüm. Göğsüme taban-

cayı dayadıktan sonra bir iki saniye bekledim; mum, masa ve karşımdaki duvar birden hareket etmeye, dalgalanmaya başladı. Hemen tetiğe dokundum.

Bazen düşünüzde yüksekten düştüğünüz, bıçakla delik deşik edildiğiniz ya da dövüldüğünüz olur, ama asla acı duymazsınız, karyolaya çarptıysanız başka, o zaman acıyı hissedersiniz, her zaman da acıdan uyanırsınız. Benim düşüm de böyle oldu: Acı duymadım, ama tetiği çekmemle birlikte, tepeden tırnağa sarsıldığımı hissettim, her şey bir anda kararda ve çevremi korkunç bir karanlık kapladı. Gözlerim görmüyor, kulaklarım duymuyordu sanki. Sert bir şeyin üzerinde sırtüstü yatıyordum; görmüyordum, en ufak bir hareket yapamıyordum. Çevremde dolaşıyorlar, bağırıyorlardı; yüzbaşı kaba sesiyle bir şeyler homurdanıyor, ev sahibesi keskin çığlıklar atıyordu, sonra sesler kesildi, kapalı bir tabutta taşıyorlardı beni. Tabutun kalkıp inişini hissediyordum, bunu düşünüyordum ve birden ilk kez bir düşünceyle sarsıldım, evet, ölmüştüm, tamamıyla ölmüştüm, en ufak kuşkum yoktu. Ne görüyor, ne de kımıldıyordum; ama hissediyor, düşünebiliyordum. Sonra çok geçmeden bu düşünceyle hemen yatıştım, her düşte yaşandığı gibi alışkınca, tartışmasız, gerçeği kabul ettim.

İşte, beni defnediyorlar, görüyorum. Herkes uzaklaşıp gittikten sonra tek başıma kaldım. Hareket edemiyordum. Önceleri beni toprağa verdiklerini düşündüğümde, mezar imgelemimde nem ve soğuk duygusuyla birleşirdi hep. Şimdi de böyleydi, çok üşüdüğümü, özellikle ayak parmaklarımın ucunun üşüdüğünü hissediyordum, başka da hiçbir şey...

Yatıyordum, işin tuhafı, ölülerin bir beklentisi olamayacağını kesinlikle kabullenerek hiçbir şey yapmadan bekliyordum. Ama nem boğucuydu. Ne kadar zaman geçmişti –bir saat, birkaç gün ya da daha fazla mı– bilmiyordum. Ansızın, kapalı olan sol gözüme tabutun kapağından sızan bir su damlası düştü, bir dakika sonra bir daha, dakikada bir damlıyordu. Birden korkunç bir öfkeye kapıldım, ardından fiziksel bir acı duydum: "Bu, yaram!" diye düşündüm. "İşte ateş ettiğim yer, işte kurşun..." Su her dakika kapalı gözüme damla damla düşüyordu. Birden seslendim, sesten farklı bir şeydi bu, çünkü hareketsiz yatıyordum,

bütün gücümle başıma gelenlerin suçlusu O yüce kudrete seslendim:

"Sen kim olursan ol, eğer varsan ve şimdi olanlardan daha akla yatkın bir şeyler varsa, ne olur burada gerçekleşmesine izin ver! Eğer sen sonraki hayatın rezilliği ve saçmalığıyla o akılsız intiharım yüzünden benden öç almayı düşünüyorsan, bil ki çileci yalnızlığım milyonlarca yıl sürse de, uğrayacağım en korkunç işkence, sessizce hissedeceğim o aşağılanmayla hiçbir zaman kıyaslanamaz!"

Böyle seslendim ve sustum. Bir dakika kadar tam bir sessizlik oldu, gözkapaklarıma bir damla daha düştü, şimdi her şeyin kesinlikle değişeceğini sınırsız ve sarsılmaz biçimde biliyor ve buna inanıyordum. Birden mezarım açıldı, daha doğrusu açılmış mıydı, yoksa kazılmış mıydı, bilmiyorum, ama karanlık, meçhul bir varlık beni çekip aldı ve kendimizi bir anda boşlukta bulduk. Birden kendime geldim: Koyu karanlık bir gece vardı, asla, asla böyle bir karanlık olamazdı! Yeryüzünden uzaklaşarak hızla boşlukta yol alıyorduk. Beni taşıyan varlığa hiçbir şey sormuyordum; gururluydum ve bekliyordum. Bir yandan da korkmadığıma kendimi inandırmaya çalışıyordum, korkmadığım düşüncesine hayranlıktan adeta uyuşmuştum. Ne kadar zaman gittik hatırlayamıyordum: Her şey tıpkı, zamanı ve mekânı, var oluşun ve aklın yasalarını atlayıp geçtiğin, sadece yüreğinin hayal ettiği noktalarda takılıp kaldığın düşler gibi gerçekleşiyordu. Karanlıkta küçücük bir yıldız gördüğümü hatırlıyorum. "Sirus mu?" diye sordum, elimde olmadan çıkmıştı bu ses; oysa hiç konuşmak istemiyordum. Beni götüren varlık: "Hayır!" diye karşılık verdi. "Evine dönerken bulutların arasından gördüğün yıldızın ta kendisi!..." İnsan suretinde bir varlık olduğunu biliyordum. İşin tuhafı, bu varlıktan nedense hoşlanmamıştım, derin tiksinti bile duydum. Aslında kalbime ateş etmekle tam bir yok oluş bekliyordum. Oysa şimdi kuşkusuz insan olmayan, ama *canlı* bir varlığın kollarındaydım. Düşün garip anlamsızlığı içinde: "Öyleyse ölümün ötesinde de bir hayat var!" diye düşündüm bir an, ama yüreğim özsel olarak tüm derinliğiyle benimle kalmıştı: "Yeniden *var olacaksam*, birinin karşı konulmaz iradesine göre yeniden yaşayacaksam yenilmeyi ve aşağılanmayı asla iste-

mem!" Bu sözleri içimden geçirdim tabii. "Senden korktuğumu biliyorsun ve bu yüzden küçümsüyorsun beni!" dedim, içinde itiraf bulunan bu sözlerden kendimi alamayarak ve bu aşağılanmayı kalbimde iğne yeri gibi hissederek söylemiştim yol arkadaşıma. Karşılık vermedi, birden beni hor görmedikleri, alaya almadıkları, bana acımadıkları, yolumuzun yalnızca beni ilgilendiren bilinmeyen, gizemli bir amacı olduğu duygusuna kapıldım. İçimdeki korku gittikçe yoğunlaşıyordu. Sessiz yol arkadaşımdan dilsiz, ama acıtan, adeta içime işleyen bir ileti alıyordum. Karanlık, ıssız bir boşlukta hızla yol alıyorduk. Bildik takımyıldızlar çoktan geride kalmıştı. Uzayda ışınlarını binlerce, milyonlarca yıl yeryüzüne ulaştıran yıldızların olduğunu biliyordum. Belki de bu boşlukları geride bırakmıştık. Yüreğimi daraltan korkunç, bezdirici acıyla bir şeylerin olacağını bekliyordum. Birden çok tanıdık, beni adeta çağıran bir duyguyla sarsıldım: Birden güneşimizi görmüştüm! *Dünyamızı* yaratan *Güneş* olamazdı bu; *bizim Güneşimizden* sonsuz uzaklıklarda bulunuyorduk, ama nedendir bilinmez bizim Güneşimizin bir eşi, tekrarı olduğunu bütün varlığımla hissediyordum. Tatlı, beni çeken, çağıran bir duyguyla yüreğim sevinçle yandı: Beni yaratan o dünyanın gücü yüreğimde yankılanıyordu, onu yeniden canlandırmıştı, ölümümden sonra ilk kez eski hayatımın gücünü hissettim.

"Ama bu Güneşse, bizim Güneşimizin aynısıysa, evet, gerçekten de aynı Güneşse!" diye haykırdım. "Peki, o zaman Dünya nerede?" Yol arkadaşım bana karanlıkta bir zümrüt gibi parıldayan küçük bir yıldız gösterdi. Doğruca o yöne gidiyorduk.

"Evrende böyle tekrarlar acaba mümkün mü, böyle bir doğa yasası olabilir mi? Eğer orada böyle bir dünya varsa, bizim dünyamız gibi olabilir mi? Tamamen aynı, mutsuz, zavallı ve aynı zamanda değerli, sonsuzca sevilen ve bizler gibi en soysuz evlatlarında bile o acı çektirici aşkı doğuran aynı dünya olabilir miydi?" Terk ettiğim o eski dünyama duyduğum coşkulu, karşı durulmaz bir aşkla sarsılarak böyle haykırmıştım. Önümde incittiğim o zavallı kız çocuğunun hayali belirmişti.

"Her şeyi göreceksin!" diye yanıt verdi. Sesinde bir çeşit hüzün vardı.

Gezegene hızla yaklaşıyorduk. Önümüzde gittikçe büyü-

yordu. Okyanusu, Avrupa'nın sınırlarını artık seçiyordum, birden içimde tuhaf, yüce ve kutsal bir kıskançlık duygusu alevlendi: Böyle bir tekrar nasıl olabilirdi, neden? Seviyorum, ben, soysuz herif, kalbime ateş ederek hayatımı ebedi olarak söndürürken üzerine kanımı bulaştırdığım, o terk ettiğim dünyamı sevebilirim ancak. Asla, evet, asla o dünyayı sevmekten vazgeçmedim, o gece ondan ayrılırken bile her zamankinden daha acı veren yoğunlukta sevmemiştim. Bu yeni dünyada acı var mı? Bizim dünyamızda salt acı çekerek sevebiliriz, evet, sadece acı yoluyla!... Başka türlü sevmeyi beceremeyiz, başka sevgi bilmeyiz. Sevmek için acı çekmek istiyorum. Gözyaşları dökerek, terk ettiğim dünyayı tüm susuzluğumla öpmek istiyorum, hayır, kesinlikle başka bir hayatı kabul etmek istemiyorum!

Yol arkadaşım nihayet beni bıraktı. Birden ne olduğunu anlamadan cennet gibi, güneşli harika bir günün göz alan parlaklığında başka dünyada buluverdim kendimi. Ayaktaydım. Dünyamızdaki Yunan takımadalarını oluşturan adaların birinde ya da bu takımadalara bitişik anakaranın kıyısında bir yer gibi gelmişti bana. Ah, her şey tıpkı dünyamızdaki gibiydi; ancak bir farkla, yüce, kutsal bir şölenle ve nihayet ulaşılmış bir utkuyla parlıyordu her yer, zümrüt yeşili dingin bir deniz usul usul kıyılara vuruyor, handiyse bilinçli bir sevdayla öpüyordu kıyıları. Renk renk çiçeklerle kaplı harika ağaçlar bütün ihtişamlarıyla dikiliyordu; gür yaprakları, huzur veren, kulağı okşayan hışırtılarla aşk sözcükleri fısıldıyormuş gibi beni selamladıklarına emindim. Çimenler parlak mis kokulu çiçeklerle ışıldıyordu. Kuşlar sürü halinde gökyüzünde uçuyor, hiç ürkmeden gelip gelip omzuma, kollarıma konuyor, sevimli, titreşen kanatlarıyla sevinç içinde bana dokunuyorlardı. Ve sonunda bu gezegenin mutlu insanlarını gördüm ve tanıdım. Yanıma geldiler, hemen çevremi aldılar, kucaklayıp beni öpmeye başladılar. Güneş çocukları –kendi güneşlerinin çocukları– ah, ne kadar da güzeldiler! Bizim dünyamızda böylesi insan güzelliği hiç görmemiştim. Olsa olsa çocuklarımızda bebeklik çağında bu güzelliğin zayıf bir yansıması olabilirdi. Bu mutlu insanların gözleri parlak bir ışıkla yanıyordu. Yüzleri zekâyla, bir çeşit dinginliğe varmış bir bilinçle ışıyordu. Yüzlerinde şen bir anlatım vardı; konuşmalarında ço-

cuksu bir sevinç çınlıyordu. Ah, yüzlerine daha ilk bakışta, her şeyi, evet, her şeyi anlamıştım! Bu dünya Âdem ve Havva'nın günahlarıyla kirlenmemişti; bu insanlar günah nedir bilmiyorlardı, tüm insanlığın mitlerine göre, Âdem ve Havva'nın yaşadığı cennet gibi bir yerde yaşıyorlardı, tek bir fark vardı: Bu dünyanın her tarafı cennetti. Bu varlıklar sevinçle gülümseyerek etrafımı alıyor, sevip okşuyorlardı; barınaklarına götürdüler, her biri beni avutmak için sıraya girmişlerdi sanki. Bana hiçbir şey sormadılar, her şeyi sanki biliyormuş gibiydiler, bana öyle gelmişti, yüzümdeki ıstırabın izini bir an önce silmek için adeta yarış ediyorlardı.

* * *

Beni yine dinleyin: Peki, bu yalnızca düş olsun! Ama bu saf ve güzel insanların sevgi duyguları sonsuza dek benimle kaldı, sevgilerinin şimdi oradan bana aktığını hissediyorum. Onları gördüm, tanıdım ve onlara inandım, onları sevdim; onlar için acılar çektim. Ah, daha o zaman, bu insanları birçok bakımdan hiç anlamadığımı fark etmiştim; bana, benim gibi çağdaş ilerici bir Rus'a, aşağılık bir Petersburglu'ya sözgelişi, bunca şeyi bildikleri halde, bizim bilimimize sahip olmamaları çözümü zor bir bilmece gibi görünüyordu. Yalnız çok geçmeden bilimlerinin bizim dünyadakinden farklı olarak bir çeşit duygu yoluyla karşılanıp beslendiğini, isteklerinin de çok farklı olduğunu ayrımsadım. Hiçbir şeyi arzulamıyorlardı ve huzur doluydular, bizim, hayatı anlamaya çalışmamız gibi bir çabanın içinde olmuyorlardı. Dolu doluya bir yaşamları vardı çünkü. Ama bilimleri bizimkine göre daha yüce ve derindi, çünkü bizim bilim insanoğluna hayatın ne olduğunu anlatma arayışına giriyor, insana yaşamayı öğretmek için hayatı kavrama derdine düşüyordu. Onlar nasıl yaşayacaklarını bilim olmadan da biliyorlardı; bunu anlıyordum, ama bir türlü bilimlerini kavrayamamıştım. Bana ağaçlarını gösteriyorlardı, onları seyrederken besledikleri sevginin yoğunluğuna anlam veremiyordum: Diğer canlı varlıkları kendileri gibi görüp, onlarla konuşuyorlardı. Bakın, onlarla konuştuklarını söylerken yanılmıyorum! Evet, onların dilini keşfetmişlerdi, onları

anladıklarına emindim. Bütün doğaya –kendileriyle birlikte barış içinde yaşayan, onlara saldırmayan, sevgi gücüyle uysallaştırdıkları hayvanlara da– böyle bakıyorlardı. Yıldızları göstererek anlamadığım bir şeyler söylemişlerdi bana; ama inanıyordum, yıldızlarla salt düşüncede değil, canlı bir yolla iletişim kuruyorlardı. Ah, onları anlama çabasına girmedim, bunsuz da seviyorlardı beni; bununla beraber beni asla anlamadıklarını biliyordum ve bu yüzden dünyamızdan hiç söz etmedim. Karşılarında durup, yaşadıkları toprağı öpüyordum yalnızca; öylece suskun onlara tapıyordum, beni seyrediyorlar, hiç utanç duymadan tapınmama izin veriyorlardı, çünkü bundan çok hoşlandıkları belliydi. Benim için pek üzülmüyorlardı. Bazen, olabilecek en derin bir sevgiyle bana karşılık vereceklerinin mutluluğu içinde gözyaşları dökerek ayaklarını öptüğüm zaman benim için ıstırap çekmiyorlardı. Hayretler içinde kendime soruyordum: Benim gibi birini nasıl oluyor da hiç incitmiyorlar, bir kez olsun kıskançlık duyguları kabarmıyordu! Benim gibi yalancı, sürekli böbürlenen biri nasıl oluyor da onlara kuşkusuz yabancı olan dünyamıza ilişkin bildiklerinden söz etmemiş, en azından onlara duyduğu sevgiden bu varlıkları şaşırtmayı istememişti? Çocuklar gibi hareketli ve neşeliydiler. Harika korularında, ormanlarında dolaşıyorlar, güzel şarkılar söylüyorlardı, doğal ve hafif yiyeceklerle besleniyorlardı – meyveler, ağaç balı, evcilleştirdikleri hayvanların sütleri vs... Besin ve giyecek konusunda özel çabaları yoktu. Aşk onlarda da vardı, çocuklar doğuyordu, ama bizim dünyamızda hemen hemen herkese bulaşan ve insanoğlunun tüm günahlarının kaynağı olan o *aşırı* kösnül duygu taşkınlıklarını hiç görmedim. Mutluluklarına katılan yeni doğan çocuklarına çok seviniyorlardı. Aralarında ne sürtüşme, ne bir kıskançlık vardı; ne anlama geldiğini bilmiyorlardı bile. Çocuklar herkesin çocuğuydu, çünkü hepsi tek bir aileyi oluşturuyordu. Onlarda ölüm olmakla birlikte hastalık yoktu, ama zamanı gelen yaşlılar sessizce ve huzurla sonsuz uykularına çekiliyorlardı; son yolculuklarına uğurlamak üzere çevrelerinde toplananları, yüzlerinde ışıltılı bir gülümsemeyle, veda anında bir bir kutsadıktan sonra huzurla gözlerini kapıyorlardı. Bu törenlerinde keder, gözyaşı hiç görmedim, azalan, ancak dingin, hükmünü ta-

mamlamış, edilgen duruma geçmiş bir heyecana varan bir sevgi sezmiştim. Ölümden sonra da dünyasal beraberliklerinin kesilmediğini düşünmek mümkündü, ölümsüzlük kavramını sorduğum zaman beni anlamamışlardı, gördüğüm kadarıyla ölümsüzlükten içgüdüsel olarak o kadar emindiler ki bu soru onlar için bir anlam taşımıyordu. Tapınakları yoktu, ama Tüm Evrenle canlı, kesintisiz bir birlik içindeydiler. İnançları yoktu, buna karşılık dünyevi sevinçleri yaşadıkları doğanın sınırlarına vardıkları zaman, yaşayanlar için de, ölenler için de Tüm Evrenle daha geniş, daha derin bir ilişkinin başlayacağı görüşüne dayalı sağlam, köklü anlayışları vardı. Bu an'ı sevinçle, acele etmeden, acı çekmeden, ama birbirlerine aktardıkları sezgileriyle kavrıyorlardı. Sezgilerini birbirine aktararak oluyordu bu. Akşamları yatmadan önce toplu halde ezgiler söylemeyi seviyorlardı. Biten günün yaşattığı duyguları bu şarkılarla aktarırlardı, günle vedalaşırken onu överlerdi. Doğaya –denizlere, ormanlara, övgüler düzerlerdi. Birbirlerine şarkılar söylemeyi sever, birbirlerini çocuklar gibi överlerdi; çok sade ezgilerdi, ama yüreğin birinden çıkar, ötekine işlerdi. Yalnızca şarkılarda değil, yaşamlarının her anı birbirlerini sevmekle geçiyordu. Bu, birbirlerine duydukları ortak, evrensel bir sevgiydi. Büyüleyici, coşkulu bazı şarkılarını hemen hiç anlamıyordum. Sözlerini bilsem de anlamına varamıyordum. Usum yetersiz kalıyordu sanki, yine de yüreğim bu şarkılara kendiliğinden akıyordu. Onlarla sık sık konuşuyordum, bütün bunları uzun zaman önce hissettiğimi, bu sevinçleri, utkuyu kendi dünyamızda kimi zaman bende dayanılmaz ıstıraplara varan çekici bir duyguyla yaşadığımı; onların duygularını ve güzelliklerini kalbimim rüyalarında, hayallerimde hissettiğimi; dünyamızda günün doğuşunu bir gün olsun gözyaşları dökmeden izlemediğimi söyledim. Dünya insanlarına duyduğum kinde her zaman bir acının olduğunu anlattım: Onları sevmeden neden nefret edemiyordum; onlara duyduğum aşkta acı olduğu halde, neden onları bağışlamadan duramıyordum; kin duymadan neden sevemiyordum? Evet, bunları anlatıyordum. Beni ilgiyle dinliyorlardı, ama tek kelimesini bile anlamadıklarını yüzlerinden okumuştum, bunları söylemekten pişmanlık duymadım: Terk edip gittiğim insanlar için duyduğum acının yoğunluğunu

hissedeceklerini biliyordum. Evet, içime işleyen sevgiyle bana baktıkları zaman, evet, onların yanındayken, ruhumun onlarınki kadar masum, dürüst, günahsız olduğunu hissettiğim zaman onları anlamamamı pek dert etmedim. Hayatın doluluğu duygusu karşısında soluğum kesilmişti ve sessizce onlara taptım.

Ah, şimdi herkes yüzüme baka baka benimle alay ediyor, yukarıda anlattığım ayrıntıların düşte görülmesinin mümkün olmadığını, olsa olsa sayıklama anında kalpte doğan bir duygunun derinden hissedilmesi olabileceğini, ayrıntıları da uyandıktan sonra uydurduğumu ileri sürüyorlar. Gerçekten de böyle olduğunu anlattığım zaman, Tanrım, nasıl kahkahalarla gülmüşlerdi bana; nasıl bir neşe doğurmuştu! Ah, evet, kuşkusuz düşümdeki tek duygu yenmişti beni, yüreğimde kanayan bir yara gibi salt o duygu canlı kalmıştı! Yalnız düşümün gerçek imgeleri ve biçimleri, yani düş anında gerçekten de gördüklerim, uyumla öylesine tamamlanmış, öylesine büyüleyici ve güzel, öylesine gerçektiler ki, kuşkusuz, uyandıktan sonra onları insanoğlunun kıt sözcükleriyle ifade edememiştim, o kadar ki belleğimden silinmiş olmalıydı. Gerçekten o ayrıntıları istencim dışında, bir an önce aktarmak için, kuşkusuz, tutkulu bir istekle değiştirerek uydurmak zorunda kaldığım anlamına geliyordu. Ama bu anlattıklarımın doğru olduğuna nasıl inanabilirdim? Belki de anlattıklarımdan bin misli daha güzel, daha ışıltılı ve sevinçli olamaz mıydı? Hadi düş olsun diyelim, ama bunlar yaşanmamış olamazdı. Dinleyin, size bir sır vereceğim: Yaşadıklarım belki de hiç düş değildi! Çünkü burada düşlerde bile görmenin olanaksız olduğu, insanı dehşete düşüren bir olay yaşandı. Bu düşü kalbim doğurmuş olsun, ama kalbim sonraları başıma gelen o korkunç olayı yaratacak güçte miydi? Bu olup bitenleri tek başına nasıl uydurmuş olabilirdi ya da şu beş para etmez kararsız kalbim, hiçbir değeri olmayan aklım gerçeği böylesine açığa çıkaracak kadar güçlenebilir miydi? Ah, kendiniz karar verin! Bu zamana kadar gizlemiştim, şimdi bu gerçeği açıklayacağım. Bütün mesele şu, ben...ben... o insanları bozdum, yaşamlarını altüst ettim...

* * *

Evet, evet, onları mahvetmemle sonuçlandı her şey! Bunun nasıl olduğunu tam olarak ne açıklayabiliyor, ne de hatırlıyorum. Bin yıl süren bir düştü sanki ve bütününden bana geriye tek duygu kaldı. Bildiğim, orada işlenen "ilk günahın" nedeni olduğumdu. İğrenç bir trişin gibi, bütün ülkelere bulaşan veba mikrobu gibi, daha önce mutlu ve günahsız olan bu gezegene mikrobumu bulaştırdım. Yalanı öğrendiler, yalanı sevdiler, çekiciliğini tattılar. Ah, başlangıçta *masumca* başlamıştı belki, şakayla, cilveyle, gönül oyunlarıyla, aslında belki mikropla, ne var ki bu yalan mikrobu yüreklerine girdi, çok hoşlandılar. Ardından hızla kösnül duygular doğdu, bu tutku kıskançlığı, kıskançlık acımasızlığı doğurdu... Ah, bilmiyorum, hatırlamıyorum, ama çok geçmeden ilk kan döküldü: Şaşırdılar, dehşete düştüler; birbirlerinden ayrıldılar, koptular. Birbirlerine düşman birlikler oluştu. Yüze vurmalar, sitemler başladı. Utancı öğrendiler ve bunu erdem olarak yücelttiler. Onur kavramı ortaya çıktı, her birlik kendi sancağını dalgalandırdı. Hayvanlara eziyet etmeye başladılar; bir arada yaşadıkları hayvanlar dağlara ormanlara kaçtılar, vahşileştiler, onlara düşman oldular. Aralarında çıkar mücadeleleri, sen-ben kavgası başladı. Farklı dillerde konuşmaya başladılar. Acıyı tattılar, tutkuyla bağlandılar, acı çekmek için yanıp tutuştular ve Gerçeğe sadece acıyla varılabileceğini söyleyip durdular. Sonra bilim ortaya çıktı. Kötülük, zorbalık doğunca bu kez kardeşlikten, insanlıktan söz etmeye başladılar, bu düşünceleri benimsediler. Suç işlemeye başladıklarında adaleti keşfettiler ve bunu korumak için de yasalar çıkardılar; yasaları sağlamlaştırmak için de giyotini icat ettiler. Neler yitirdiklerini hayal meyal hatırlıyorlardı, bir zamanlar masum ve mutlu olduklarına inanmayı bile istemediler. O eski mutluluklarının geri gelebileceği düşüncesine gülüp geçtiler; bunu hayal olarak nitelediler. Bu mutluluğu biçim ve imge olarak gözlerinin önünde canlandıramıyorlardı, ama ilginç ve tuhaf bir durum vardı: Eski mutluluklarına duydukları bütün inançlarını yitirirlerken, onu bir masal olarak nitelerlerken yeniden saf ve mutlu olmayı öylesine derinden istediler ki bu arzuları önünde çocuklar gibi yerlere kapandılar, bu arzularını tanrılaştırdılar, tapınaklar kurdular ve kendi düşüncelerine, kendi "arzularına", aynı zamanda ulaşılmaz ve

gerçekleşemez olduğuna derinden inanarak, ama gözyaşları dökerek, yerlere kapanarak taptılar. Yitirdikleri saf, mutlu hayatlarına dönmelerini sağlayacak bir mucize gerçekleşseydi ve birisi tutup o mutluluğu gösterseydi ve isteyip istemediklerini sorsaydı kesinlikle geri çevirirlerdi. Şöyle demişlerdi bana: "Tamam, biz kötü, yalancı, adaletsiz olalım, bunun *bilincindeyiz* ve bunun için gözyaşları döküyoruz, korkunç acılar çekiyoruz, bizleri yargılayacak olan ve kim olduğunu bilmediğimiz o bağışlayıcı 'Yargıçtan' belki de daha çok biz kendimize işkence edip cezalandırıyoruz. Ama bizim bilimimiz var, onun sayesinde yeniden gerçeği arayıp bulacağız, ama bilinçli olarak. Bilim duygudan daha yücedir, yaşam bilinci hayatın üstündedir. Bilim bize bilgeliği verecek, bilgelik yasaları ortaya çıkaracak. Mutluluk yasaları bilimiyse mutluluğun üstündedir." Söyledikleri işte bunlardı; bu sözlerden sonra da herkes, karşısındakinden çok kendini sevmeye başladı, ayrıca başka türlü davranamazlardı zaten. Herkes kişiliğini öylesine kıskançlıkla öne çıkardı ki bütün güçleriyle başkalarını aşağılamaya ve küçümsemeye verdi kendini; bu uğurda hayatlarını bile öne koydular. Kölelik doğdu, gönüllü köleler bile ortaya çıktı: Zayıf, kendisinden daha zayıf olanları ezmeye yardımcı olsun diye, güçlüye isteyerek boyun eğdi. Gözyaşları içinde insanlara ulaşan vaizler türedi ve insanlara kibirlerinden, yitirdikleri uyum ve ölçüden, kaybettikleri utanç duygusundan söz ettiler: Ya alaya alındılar ya da taşlandılar. Tapınak önlerinde kutsal kanlar aktı. Bu olanlara rağmen yeniden birleşmeyi düşünen kimseler çıktı ortaya: Başkalarından çok kendini sevmeye devam ederek, aynı zamanda kimsenin hayatına karışmadan herkesin bir arada, uyumlu bir toplum içinde yaşaması mümkünmüş gibi... Bütün savaşlar bu düşünceden çıktı. Savaşanlar aynı zamanda bilimin, bilgeliğin ve kendini koruma duygusunun, sonunda, kişiyi sağduyulu ve uyumlu bir toplumda birleşmeye zorlayacağına, ama öte yandan davayı hızlandırmak için "bilgelerin" düşüncelerini anlamayan "akılsızları" zaferlerine engel olmasınlar diye hızla yok etmeye çalışacaklarına kesin olarak inanıyorlardı. Ancak kendini korumu güdüsü hızla zayıflamaya başladı. Doğrudan "ya hep, ya hiç" diyen kibirli, gözü doymaz kişiler türedi. Her şeye sahip olmak için zorbalığa baş-

vurdular, bunu başaramazlarsa kendilerini yok edeceklerdi. Hiçliğin sonsuz erinci uğruna yok olmayı, kendini yok etmeyi kült olarak benimseyen dinler doğdu. Neden sonra bu varlıklar boş, anlamsız çabalardan yoruldular; yüzlerinde acının izleri belirdi, bu varlıklar güzelliğin acı olduğunu, çünkü düşüncenin salt acıda var olabileceğini ilan ettiler. Acıyı ezgilerinde terennüm ettiler. Aralarında çaresizce dolaşıyor, onlar için gözyaşları döküyordum, ah, yine de seviyordum onları, yüzlerinde acının hiç olmadığı, saf, günahsız, güzel oldukları o eski günlerinden daha da çok seviyordum belki. Acı hiç var olmadığı için bir zamanlar cennet olan, kirlettikleri o dünyayı şimdi daha çok seviyordum. Heyhat, her zaman acıyı ve kederi sevmiştim ben, ama salt kendim için, kendim için, onlar için üzülmüş, ağlamıştım. Umutsuzluk içinde kendimi suçlayarak, lanetler ederek, kendimi aşağılayarak, onlara ellerimi uzattım. Her şeye ben, yalnızca ben sebep olduğumu, ahlaksızlığı, mikrobu, yalanı ben bulaştırdığımı söyledim! Beni çarmıha germeleri için yalvardım. Nasıl çarmıh yapılacağını öğrettim. Kendimi öldürmeye gücüm yoktu, yapamadım. Bana işkence etmelerini istiyordum; acıya susamıştım, işkenceler içinde kanımın son damlasına kadar akıtılmasını istiyordum. Ne var ki bana sadece güldüler ve sonunda bana deli gözüyle bakmaya başladılar. Beni hoş gördüler, istediklerini elde ettiklerini, olan olduğunu, başka türlü olamayacağını söylediler. Artık beni tehlikeli bulduklarını, konuşmaya devam edersem beni tımarhaneye kapatacaklarını söylediler. İşte o zaman, ruhuma öylesine güçlü bir acı çöktü ki yüreğim daraldı, bir an öleceğimi hissetim. Ve birden, tam burada uyanıverdim.

* * *

Sabah olmuştu; daha doğrusu gün ışımamıştı daha, saat altı sularıydı. O koltukta kendime geldim, mumum yanıp bitmişti; bitişik odadan, yüzbaşılardan ses gelmiyordu, dairemizde alışık olmadığım derin bir sessizlik vardı. İlk yaptığım müthiş bir şaşkınlıkla ayağa fırlamak oldu; başıma buna benzer bir olay hiç gelmemişti, en küçük kırıntısı bile: Örneğin koltuğumda böyle

hiç uyumamıştım. Ayağa fırlayıp yeni yeni kendime gelirken, birden önümde doldurulmuş, hazır tabancayı fark ettim, hemen kendimden uzaklaştırdım. Ah, şimdi hayat, hayat!... Kollarımı havaya kaldırdım ve heyecanla sonsuz gerçeğe seslendim; hayır, seslenmedim, hıçkırmaya başladım; bütün benliğimi ölçüsüz bir sevinç dalgası sarmıştı. Evet, hayat ve gerçeği yayma!... O anda insanlara yol göstermeye karar verdim, elbette bütün yaşamım boyunca! Yaymaya, insanlara anlatmaya gidiyorum, neyi mi? Gerçeği, çünkü onu gördüm, gözlerimle gördüm, onun utkusunu gördüm!

İşte, o zamandan beri bu gerçeği anlatıyorum! Ayrıca bana gülenleri herkesten daha çok seviyorum. Neden böyle, bilmiyorum ve açıklama getiremiyorum. İnsanlar şimdi yolumu şaşırdığımı söylüyorlar, yani şimdiden böyle olduktan sonra ileride ne olurmuşum. Aslında bu, gerçek: Zihnim bulanıyor, belki de ileride daha kötüye gidecek. İnsanların yolunu aydınlatan öğütler verirken, hangi sözcükleri kullanmak, neler yapmak gerektiğini bulana kadar, kuşkusuz bu akıl karışıklığı bir süre daha peşimi bırakmayacak, çünkü o kadar kolay değil. Bunu gayet açık biçimde görüyorum zaten. Ama biraz dinleyin: Bu durumda kimin aklı karışmazdı ki? Oysa herkes aynı yöne gidiyor, hiç değilse buna çaba gösteriyor, bilgesinden, en pislik soyguncusuna kadar, yalnız yolları farklı... Eski bir gerçek bu, ama burada yeni olan şu: Artık yolumu şaşıramazdım, çünkü gerçeği gördüm. İnsanların güzel ve mutlu olabileceğini gördüm ve biliyorum. Dünyada yaşama becerilerini yitirmedikten sonra kötülüğün insanoğlunun doğal davranışı olduğuna inanamam. Oysa herkes nedense sadece bu inancıma gülüp geçiyor. Neden inanmayayım ki? Gerçeği gördüm, kafamdan uydurmuş falan değilim, gördüm, gördüm diyorum size. *Canlı imgesi* sonsuza kadar ruhumu doldurdu. Onu öylesine kusursuz bir bütünlükte gördüm ki insanoğlunda olmayacağına inanamam. Öyleyse nasıl yolumu şaşırmış olabilirim? Birkaç kez elbette yolumdan sapmış olabilirim, insana yabancı gelecek sözcükler bile kullanmış olacağım, ama uzun süreli değil: Gördüğüm o somut, canlı imge her zaman benimle olacak, daima ruhumu iyileştirecek ve yolumu aydınlatacaktır. Ah, çok dinç, çok diri hissediyorum kendimi, yürüyece-

ğim, bin yıl da sürse yürüyeceğim. Onları mahvettiğimi başlangıçta gizlemeyi bile düşündüğümü bilmenizi isterim, ama bu hataydı, evet, ilk hatam! Ama gerçek, *yalan* söylediğimi fısıldıyordu bana, beni korudu ve yolumu aydınlattı. Peki, cennet nasıl kurulacaktı! Sözlerle anlatamayacağım için, doğrusu bilemiyorum. Düşüm sona erer ermez, sözler belleğimden uçup gitmişti. Hiç değilse en önemli, en gerekli olan sözcükler... Olsun: yürüyeceğim ve usanmadan sürekli konuşacağım; çünkü gördüklerimi aktaramasam da, yine de her şeyi kendi gözlerimle gördüm. İşte, benimle alay edenler bunu anlamıyorlar: Gördüklerimin, "sözde bir düş, sanrı, bir sayıklama olduğunu" söyleyip duruyorlar. Ee, buna bilgelik mi denir? Kibirlerinden geçilmiyor! Düş? Evet, nedir düş? Hayatımız bir düş değil mi? Daha fazlasını söyleyeceğim: Varsın bu gördüklerim hayal ürünü olsun, cennet diyelim ki var olmasın (zaten bunu anlıyorum!), ne olursa olsun gerçeği anlatmak için o yüce yürüyüşümü sürdüreceğim. Oysa bu çok basit, bir günde, bir *saatte* bakmışsın her şey birden kuruluvermiş! Önemli olan başkalarını kendiniz gibi sevmeniz, önemli olan bu işte, hepsi bu!... Başka da bir şey gerekmiyor: Onu nasıl gerçekleştireceğini hemen bulacaksın. Oysa bu milyarlarca kez tekrarlanan ve söylenen eski bir gerçek; ne var ki insanları bir araya getirememiş! "Yaşam bilinci, yaşamın üstündedir, mutluluk yasaları bilimi mutluluğun üstündedir." İşte, neyle mücadele etmemiz gerektiği!... Yapacağım da. Herkes isterse bu gerçekleşir.

O küçük kızı arayıp buldum... Yürüyeceğim, yürüyeceğim!..

II

Sanık Kornilova'nın Beraat Etmesi

Bulunduğumuz yılın 22 Nisanında bölge mahkemesi, yeni heyet ve jüriyle sanık Kornilova'nın davasını ikinci kez karara bağladı. Geçen yıl mahkemenin verdiği karar, tıbbi bilirkişilerin yetersizliği nedeniyle Yargıtay'dan geri dönmüştü. Sanırım okurlarımın çoğu bu davayı iyi hatırlar. Genç bir üvey anne (o zaman henüz reşit değildi) hamileyken sürekli eski karısını ör-

nek göstererek kendisine eziyetler eden kocasına öfkelenmiş, aralarında geçen büyük bir tartışmadan sonra, kocasının eski karısından olan altı yaşındaki üvey kızını pencereden (yaklaşık on metre yükseklikten) aşağıya atmıştı, mucize eseri çocuğa bir şey olmamıştı: Bir yeri kırılmamış, zarar görmemiş, hemen kendine gelmişti; şimdi sağlığı yerinde. Genç kadının bu canavarca eylemi olağandışı, esrarengiz diğer davranışlarına da uyum gösteriyordu ve ister istemez akla şu soruyu getiriyordu: Akıl sağlığı yerinde miydi? Sözgelimi hamileliğin etkisi altında olabilir miydi? Kocası işe gittikten sonra, sabahleyin uyanır uyanmaz, doğru çocuğun yanına gitmiş, uyandırmış, sonra elbisesini, ayakkabılarını giydirmiş, kahvaltı yaptırmıştı ve sonra pencereyi açarak çocuğu aşağıya atmıştı. Çocuğa ne olduğuna bile bakmadan pencereyi kapatmıştı;[4] giyinmiş doğru karakola gitmişti. Olayları baştan sona anlatmış, sorulara son derece kaba ve tuhaf biçimde yanıt vermişti. Bir saat geçtikten sonra çocuğa bir şey olmadığını söylediklerinde kayıtsız ve soğukkanlı, yüzünde ne neşe, ne bir üzüntü, sanki kendi kendine konuşuyormuş gibi, "ne dokuz canlıymış!" diye mırıldanmıştı. İki ayrı tutukevinde kaldığı 2,5 ay asık yüzlülüğünü, kabalığını ve suskunluğunu sürdürmüştü. Derken her şey bir anda geçiverdi: Doğum yapana kadar geçen dört ay ve sonrasında –ilk mahkemede ve mahkemeden sonra– inanılmaz derecede değişmişti, tutukevi kadın bölümü şefi onu yere göğe sığdıramıyordu: Kişiliğine denge gelmiş, sakin, sevecen, açık, konuşan biri olup çıkmıştı. Gerçi bunları daha önce yazmıştım. Özetle, eski karar Yargıtay'dan dönmüş, 22 Nisanda Kornilova'nın beraatıyla sonuçlanan yeni bir duruşma başlamıştı.

Ben de mahkemedeydim, pek çok izlenimler edindim. Üzülerek söyleyeyim ki, hepsini anlatamayacağım, bir iki cümleyle sınırlamak zorundayım. Ayrıca daha önce bu davaya epeyce yer verdiğim için, okurlarımı bilgilendirmem gerekir, dolayısıyla davanın sonucundan okuyucularımı haberdar etmeyi gereksiz saymıyorum. Bu duruşma, ilkinden daha uzun sürdü. Özellikle, oluşturulan jüri mükemmeldi. Yeni bir tanık çağrılmıştı: tutukevi kadın

4 Önceki anlatımlarla çelişkili. Eski sayılarda bu olaydan söz edilirken pencereden baktığı şeklinde bir ifade yer alıyor.

bölümü şefi... Kornilova'nın karakteri üzerine çok inandırıcı ve sanığın lehine ifade verdi. Sanığın kocasının ifadesi de çok iyiydi: Çok dürüst davranarak aralarında geçen tartışmayı, karısının üzerine yürüyüşünü gizlemedi ve karısını suçsuz buldu. İçten ve açık konuştu. Bir köylüydü, ama Alman ceketiyle dolaşıyor, kitap okuyordu, ayda 30 ruble kazanıyordu. Ayrıca bilirkişi seçimi de çok iyiydi, altı kişi çağrılmıştı, hepsi tıp alanında tanınmış, ünlü kişilerdi; beşi ifade vermişti: üçü, sanığın hamile olmasının, suçun işlenmesinde –bu olayda da– *etkilenimin* söz konusu olabileceğini tereddüt etmeden bildirdi, kişiyi *suç işlemeye itebileceğini* söyledi. Sadece doktor Florinski bu görüşe katılmadı, neyse ki psikiyatr değildi ve sözleri pek dikkate alınmadı. Son olarak bizim ünlü psikiyatr Dyukov ifade verdi; bir saate yakın konuştu; savcının ve başkanın sorularını yanıtladı. İnsan ruhunu ve hastalıklı yanlarını bu kadar derinliğine kavramış bir insan tasavvur etmek hayli zor. Uzun yılların deneyimiyle, çok ilgiye değer gözlemlerinin zenginliğiyle beni şaşırtmıştı. Bana gelince, bilirkişiyi büyük bir hayranlıkla dinledim. Bilirkişinin görüşleri sanığın tamamen lehineydi: Korkunç eylemini gerçekleştirdiği sırada sanık kadının gebeliğin yol açtığı bir etkilenim içinde bulunduğunu kuşkuya yer vermeyecek biçimde *kanıtlarıyla* açıkladı.

Savcı tehdit eder gibi konuşmasına rağmen, suçun tasarlanarak işlendiği savından vazgeçti, yani suç aşırı bir öfke anında işlenmişti. Sanığın avukatı, davavekili Lyustik bazı suçlamaları büyük bir ustalıkla püskürttü, en önemlisi de, kadının üvey kızına uzun süredir kin duyduğu savının, koridor dedikoduları olduğunu vurgulayarak tümüyle çürüttü. Mahkeme başkanının uzun söylevinden sonra jüri üyeleri çekildi ve 15 dakikadan az bir süre sonra, çok sayıda dinleyici kitlesinin coşkularına neden olan beraat kararıyla içeri girdiler. Birçoğu haç çıkardı, kimi birbirini kutladı, tebrik etti. Koca beraat eden karısını aynı gün, gece on birde evine götürdü, bir yıla yakın ayrılıktan sonra, hayatı boyunca ders olacak büyük bir izlenimle, çocuğunun mucizevi kurtuluşundan başlayarak bu davaya Tanrının apaçık elinin değdiğini hissederek, mutlu kadın evine dönmüştü.

Okurlarıma

Okurlarımın olağanüstü hoşgörülerine sığınıyorum. Geçen yıl yaz ayında tedavi olmak amacıyla Ems'e yaptığım gezi nedeniyle Günlüğün temmuz ve ağustos sayılarını, aynı anda 31 Ağustosta çıkarmak zorunda kalmıştım; elbette sayfa sayısı iki sayıyı kapsayacak genişlikteydi. Bu yıl hastalığımın daha da artması üzerine mayıs ve haziran sayılarını birlikte çıkarmak zorundayım. Sonra geçen yıl olduğu gibi temmuz ve ağustos da aynı sayı içinde yer alacak ve ağustosta okurlara ulaşacak. Eylül ayından itibaren Günlük düzenli olarak her ayın sonunda çıkacaktır.

Böylece, doktorların kararına göre Petersburg'dan ayrılırken yazı işleri binamızın eylüle kadar kapalı olacağını bildirmeliyim. Başka kentlerden aboneler ve okurlar, *Petersburglular gibi* gerektiği durumda, eskiden olduğu gibi, *dileklerini* yazı işlerine ulaştıracaklardır. Bu mektuplar hemen yazı işleri müdürüne iletilecek, şikâyetlere ve dileklere zaman geçirilmeden eskisi gibi yanıt verilecektir. Aynı şekilde, adıma gönderilen bütün mektupları hemen bana ulaştıracaklar. Bu konuda yazı işleri en iyi yolları kullanacak. Abone kaydı sürdürülecek, abone olanlar herhangi bir tatsızlıkla karşılaşmayacaklardır.

"Bir Yazarın Günlüğü"nün abone ve okurları beni bağışlayacaklar mı, bilemiyorum. Hastalığımın belirsizliğini koruması, ileriyi görmemde beni zorluyor. Okurlarımın hemen hemen hepsi bu zamana kadar bana hep gönülden yaklaştılar. Bu yaklaşımda büyük bir içtenlik olduğuna inanıyorum. Şimdi de sizlerden böyle bir davranış bekleme cesaretinde bulunabiliyorum.

MAYIS-HAZİRAN

Birinci Bölüm

I
Kahin Johann Lichtenberg'in Kitabından. 1528 Yılı

Bana çok eski bir belge yolladılar. Aslında zamanımızın olayları ve savaşları üzerine kehanetleri içeren, uzun yıllar önce yazılmış alegorik bir belge. Genç bilim adamlarımızdan biri Londra'da bulmuş, Kraliyet Kütüphanesinde, eski tip büyük boy "Kehanetler Kitabı" "*Prognasticationes*", yazarı Johann Lichtenberg, 1528'de basılmış, Latince. Az rastlanır bir eser, dünyada tek denebilir. Puslu görüntülerle Avrupa'nın ve insanlığın geleceği anlatılıyor. Mistik bir kitap. Bana gönderilen, çok ilgi çekici bulduğum satırlara yer vereceğim.

Fransız Devrimi (1789) ve I. Napolyon dönemi kehanetlerinden sonra (Napolyon söz konusu kitapta büyük kartal-*aquila grandis* olarak adlandırılıyor) gelecekte Avrupa'da meydana gelecek olaylara değiniyor:

> "Post haec veniet altera aquila quae ignem fovebit in gremio sponsae Christi et erunt tres adulteri unusque legitimus qui alios vorabit. Exsurget aquila grandis in Oriente, aquicolae occidentales moerebunt. Tria regna comportabit. Ipsa est aquila grandis, quae dormiet annis multis, refutata resurget et contremiscere faciet, aquicolas occidentales in terra Virginis et alios montes Super-bissimos; et volabit ad meridiem recuperando amissa. Et amore charitatis inflammabit Deus

aquliam orientalem volando ad ardua alis duabos fulgens in montibus christianitatis."[1]

Kuşku yok ki biraz puslu bir tablo, ancak "yıllarca uyuyan, *savaş kaybetmiş* (NB: Avrupa'yla 22 yıl önce yaptığımız Kırım Savaşı kastediliyor olamaz mı?), Doğu'nun büyük kartalı birden silkiniyor ve Batı suları insanlarını titretiyor." Bu anlatımın çağımızda meydana gelen olaylara benzerlik taşıdığını kabul edin, "ışıltılı kanatlarıyla" kartal doruklarda uçtuğu halde, kehanetin tersine, "Batı suları insanlarının" karşısında hâlâ tir tir titreyen bizim Avrupalılaşmış akıl hocaları bunu dikkate almasalar da, benziyor. Ama titreyen kartal değil, bu çok bilmişler. Sonra, Johann Lichtenberg'in kehanetini günümüz olaylarıyla ilişkilendirdiğimizde, "Bakirenin yurdunda Batı suları insanları" açıkça İngiltere'yi akla getirmiyor mu? Yalnız, burada neden "Bakirenin yurdu" deniyor? 1528'de Kraliçe Elizabeth yoktu. Lichtenberg'in bu benzetmesi hiç saldırı görmemiş toprak (Büyük Britanya adası) anlamında kullanılmış olamaz mı? Bir zamanlar, Napolyon'un girdiği Avrupa başkentleri için: "Saldırıya uğramış başkent, kızlığı bozulan bakireye benzer!" ifadesi kullanılmıştı. Ayrıca kehanete göre kartal başka "çok kibirli doruklara" da korku salıyor, kayıplarını telafi etmek için Güneye uçuyor, burada en dikkat çekici olan, "Tanrının Doğu kartalını merhamet aşkıyla coşturması, kartalın Hıristiyanlığın doruklarında iki kanadıyla ışıldayarak zorlu işlere uçmasıdır." Tam günümüze uyan bir kehanet olduğuna hak verin. Kartalımız ezilen, zulüm gören Slav kardeşlerimiz için merhametle coşmamış mıdır? İsa'nın merhameti, geçen yıl ve bu yıl halkımızı "zorlu işlere" yönlendirmemiş midir? Kim yadsıyabilir bunu? Gerektiği kadar dua bilmeyen bu halk ve halkın içinden çıkan askerlerimiz Kı-

1 "Sonra başka bir kartal uçup gelecek ve İsa'nın nişanlısının [bekâretini koruyarak kendini Tanrıya adama] bağrında ateş doğuracak. Bir meşru ve üç evlilik dışı dört çocuk dünyaya gelecek. Meşru çocuk ötekilerini yakacak. Doğu'dan büyük bir kartal başkaldıracak, Batı'nın adalıları gözyaşlarına boğulacak. Üç krallığı zapt edecek. Uzun yıllar uyumuş bu mağlup büyük kartal başkaldıracak ve bakirenin yurdunda Batı sularının insanlarına ve öteki kibirli doruklara korku salacak. Kayıplarını geri almak için Güneye uçacak. Bu Doğu kartalını ulu Tanrı merhamet aşkıyla coşturacak. Hıristiyanlığın doruklarında iki kanadıyla ışıyarak zorlu işlere uçacak."

rım'da, Sivastopol önlerinde yaralı Fransız askerlerini tedavi etmiş: "Bizimkiler oldukları yerde yatsın, beklesinler; nasılsa onlara bakarız, Fransızlar yabancı, *önce* onları tedavi etmeliyiz!" diyerek savaş alanından sedyeyle taşımışlardır. Safça, gönül yüceliğiyle dolu ve biraz nükteyle söylenmiş de olsa, burada İsa Mesih yok mudur? Öyleyse cahil, ama iyi yürekli, evet, kara cahil, ama barbar olmayan halkımızda bu, İsa ruhu ve bilinci değil de nedir? Evet, İsa Mesih'in gücüdür bu, kartalın "zorlu işlere" kanat açtığı günümüzde Rus gücü, İsa'dan aldığı güçtür bu. Gerçi bizim akıl hocaları Rusya'nın ve Doğu'nun kaderine halkımızın tüm benliğiyle katılması gerçeğini ve düşüncesini var güçleriyle bastırma çabalarına girseler de, zamanımızda açık biçimde görülen halkımızın yüreğindeki İsa bilinci ve "merhamet ateşinin" binlerce örneğiyle karşılaştırdığımızda, Sivastopol üzerine anlatılan bir tek öykünün ne anlamı olur? Günümüzde meydana gelen olayları kavrayamaz diyerek halkımızın "barbarlığına, dar kafalığına", cehaletine ve gelişmemişliğine getirmeyin işi! Davanın ruhunu mükemmel anlıyor, emin olun, halkımız dört yüzyıldır bunun bilincindedir. Yalnız bugünün diplomatlarını tanısaydı, asla anlamazdı; öyle ya kim anlayabilir onları? Evet, doğrudur yüce halkımız vahşi sürü gibi yetiştirilmiştir, en baştan beri, bin yıl boyunca ne acılar çekmiştir; yeryüzünde bu denli acılara maruz kalmış, dışlanmış, ahlaksızlığın batağına çekilmiş, aşağılanmış bir tek halk gösteremezsiniz, ama bu çekilen ıstıraplar, perişan halkımızı birbirine kaynaştırmış, gücünü birleştirmiştir. Çok bilmiş beyler, onu "barbarlıkla, kara cahillikle" suçlamayın öyle, çünkü sizler halkımız için kılınızı kıpırdatmadınız, hiçbir şey yapmadınız. Tersine köşe bucak kaçtınız ondan, ikiyüzyıl önce onu kendi başına bıraktınız; sadece vergi ve haraç veren bir yaratığa çevirdiniz, aydın Avrupalı beyler, bir köşeye fırlatıp attığınız, ezip suyunu çıkardığınız, vahşi hayvan gibi inine sürdüğünüz halk gelişti, İsa'sı yanındaydı ve 20 yıl önce merhamet ateşiyle tutuşan kuzey kartalının kanatlarını açarak onu sarmaladığı o büyük güne kadar yalnızca Onunla yaşadı... Doğrudur, halkımızın içinde çok yaban vardır, ama bunu uluorta söylemeniz gerekmiyor. Yüzyılların birikimidir bu yabanlık, yosun gibi bitmiştir, ama temizleniyor, temizlenecektir. Asıl dert

vahşi olmak değil, vahşiliği erdem katına yükseltmektir. Ne haydutlar gördüm, vahşeti hayat felsefesi edinmiş, ahlaksızlığı ve zayıf iradesiyle alçaklığın dipsiz batağına saplanmış nice insanlar tanıdım; ancak bu sefih yaratıklar, bu bezgin sürüler hiç değilse hayvan olduklarını biliyorlardı, düştüklerini hissediyorlardı, Tanrının onlara bağışladığı dingin, aydınlık anlarda azıcık da olsa kendilerini sorgulayabiliyorlardı. Hayvanlığın her şeyin üzerinde bir put gibi yükselmesi, insanların onu bir erdem gibi görerek tapması ayrı bir iştir. Lord Beaconsfield ve ardından giden bizim Beaconsfieldler ve Avrupacılar tüm insanlığın uğradığı bu canavarlığa ve zulme kulaklarını tıkamış, gözlerini yummuşlardır. "Uygarlığın çıkarları" uğruna, Slav olarak adlandırılan oymakların, yani kendi içinde artık yeni bir anlam kazanmaları nedeniyle köklerinin kazınması gerekir anlayışı adına ve nihayet içten içe çürüyen köhne uygarlık uğruna İsa'ya ihanet etmişlerdir. İşte, erdem olarak sunulan örgütlü ve yüceltilen canavarlık budur ve ona Batı'da da, Rusya'da da puta tapar gibi tapıyorlar. "Tanrının yanılmaz elçisi, hiçbir derdi sıkıntısı olmayan papa yeryüzündeki şu son günlerinde Tanrısına biraz daha yaklaşırken Hıristiyanlık için, İsa adına savaşa giren, sert eleştirilerde bulunduğu Ruslara karşı, kendi *yanılmaz* saptamasına göre bu eleştirinin tek nedeni, Türklerin, papayı tanımayan Rus "zındıklarından" daha tercih edilir olmasıdır. Hıristiyanlara zulmeden Türklerin, evet, Ruslara karşı zaferini gizliden gizliye arzulamadı mı? Bu, canavarlık, barbarlık değil de nedir? Evet, Johann Lichtenberg'in kehaneti günümüze bayağı uyuyor. Kartalın iki yana açılmış kanatlarıyla korkudan titreteceği "çok kibirli doruklar" aklınıza papayı getirmiyor mu? Bu arada kehaneti tamamlayalım: Kâhin Lichtenberg "İsa'nın nişanlısının bağrında ateş yaratan kartal uçup gelecek ve üç evlilik dışı ve bir meşru çocuk dünyaya gelecek, meşru olan ötekileri yakacak" demekle acaba neyi kastediyordu? Dinsel ve mistik dilde "İsa'nın nişanlısı" deyimi genelde her zaman kilise anlamında kullanılmıştır. Bu üç evlilik dışı ve bir meşru çocuk kimdir? Onu kâhin olarak kabul etmemiz gerekirse, sanırım burada üç mezhep amaçlanmış olmalı: Katoliklik, Protestanlık ve... ve... peki üçüncü yasal olmayan neyin nesi, sonra şu meşru olan hangisidir?

Her neyse, Johann Lichtenberg'in kehanetlerini bırakalım. Bu kehanetler üzerine ciddi görüşler bildirmek çok zordur; kimi kehanetler gerçeğe yakın öğeler taşısa da hepsi mistik bir alegoriden öteye geçemez.

Yalnız örtüşen yanları az mı? Aslında bu kehanet kitabı 1528'de yazılmış ve yayınlanmıştır. Bu tarih hayli ilgi çekicidir. O yıllarda bu türden geleceğe değgin öngörüler kaleme alınmış olmalı. Zaman, büyük Protestan reformu savaşlarına denk düşmesine karşın, bu dönemde Protestanlar, reformcular ve kâhinler pek çoktu. Bilindiği gibi, sonraları birbiriyle mücadeleye giren özellikle Protestan orduları arasında çılgın "peygamberler, biliciler, *Convulsioner*'ler" türemişti. Eski bir kitaptan Latince bir alıntı yaptıysam (yine söylüyorum, var olduğuna kuşkum yok) sadece çok ilgiye değer bir olgu olduğu içindir. Bir mucize, hem de mucizeler mucizesi olduğundan değil... Gerçeklik içinde meydana gelen çok şey bizlere sık sık olağandışı gibi görünür. Gerçekliği çoğu zaman, onu görmek *istediğimiz* gibi görürüz; *kafamızda önceden kurduğumuz gibi* kendimizce yorumlamayı isteriz. Kimi zaman görmek istediğimizi değil, *gerçekte olanı* gördüğümüzde, bunu doğrudan mucize sayarız, çok rastlanan bir durumdur bu, inanın, bazen *görmek istemediğimiz* gerçekten çok, bir mucizeye, olağandışılığa daha çok inanırız. Dünyada herkes için böyledir; insanoğlunun bütün hikâyesi budur.

II
Küfürlü, İmzasız Mektuplar Üzerine

Yurtdışına çıkmadım, şimdi Kursk eyaletinde bulunuyorum. Doktorum yazı köyde, hem de Kursk gibi bir yerde geçireceğimi öğrenince köyde Yessentuk[2] suyu içmemi sağlık verdi ve Ems suyuna bünyem alıştığı için, bu suyun bana daha iyi geleceğini de ekledi. Hastalığımı açıklamam üzerine sıcak ilgilerini esirgemeyen okurlarımdan içtenlikle dolu mektuplar aldığımı bildirmeyi görev sayıyorum. Yeri gelmişken söyleyeyim, ger-

2 Stavropol'da kaplıcalarıyla ünlü kasaba.

çekte Günlüğümü çıkarmaya başladığım ilk günden beri gönlümü okşayan, çalışmalarımı övücü, destekleyici birçok imzalı, imzasız mektup alıyorum, okurlarımdan bu kadar ilgi göreceğimi ve bunu hak ettiğimi doğrusu hiç beklemiyordum. Bu mektupları en değerli hazinem olarak kalbimin bir köşesinde saklayacağım; bunu dergi aracılığıyla bildiriyorsam bu yapmacıklı bir tavır mıdır? Bu genel ilgiyi değerlendirmem ve ona saygı duymam çirkin bir davranış olarak görülebilir mi? Ama övündüğümü, havalara girdiğimi söyleyenler çıkıyor yine de. Söylerlerse söylesinler, övünmediğimi, sadece minnettarlığımı, içten duygularımı ilettiğimi ben biliyorum ya, bu yeter, bu sözlerimin kimi beyefendileri kızdıracağını anlamayacak kadar toy değilim. Ancak bu baylar herhalde benim için çok azınlıkta kalırlar. Günlüğümü çıkardığımdan bu zamana kadar geçen bir buçuk yıl süresince aldığım yüzlerce mektup içinden en azından yüzü (daha çok olabilir) imzasızdır, ama bu yüze yakın imzasız mektuptan sadece iki tanesi tam anlamıyla derin bir öfke ve düşmanlıkla kaleme alınmıştır. Görüşlerimi paylaşmayan bu mektuplar doğrudan doğruya görüşlerime karşı çıkışları içeriyor, ağırbaşlı, içten, işi kişiselliğe dökmeyen imzalı, imzasız mektuplara –çok fazla olduğundan– yanıt veremeyeceğim için üzgünüm. Ancak şu sözünü ettiğim iki mektup hariç, sadece görüşlerime karşı çıkmak için değil, sanki küfretmek için kaleme alınmışlar, işte bu mektupların sahibi baylar, teşekkürlerimi bildirmeme yüzde yüz sinirlenecekler. Mektuplardan ikincisi, hastalığımı okurlarıma açıklamama değiniyor, mektup sahibi ciddi ciddi kızmış: Hastalık gibi özel, kişisel bir meseleyi yayın yoluyla nasıl bildirmeye cüret edermişim, bu açıklamam nedeniyle mektubunda çok çirkin ve yakışıksız bir bölüm yazmış. Ama asıl amacını bir kenara bırakmış, küfrediyor, ister istemez bu konuyla ilgilenmek zorunda kaldım, şöyle ki: Sağlığımın bozulması nedeniyle tedavi için Petersburg'dan ayrılmayı zorunlu görmüşsem ve bu yüzden mayıs sayısını zamanında değil de haziranla birlikte yayınlamak durumunda kalmışsam –zira Günlüğümün her sayısında sonraki sayının çıkacağı zamanı sürekli bildiririm– mayıs sayısının haziranla birlikte çıkacağını hiçbir gerekçe göstermeden doğrudan bildirmemin nezaketsizlik olacağını düşünmüştüm, bunun ne-

reden ileri geldiğini niçin açıklamayayım? Sonra hastalığımdan sayfalar dolusu mu söz ettim? Bunlar elbette boş işler, eğer yazınsal ve toplumsal edep duygusuyla sarsılan biri söz konusu olsaydı, edebiyatın dışında kısmen de olsa, ilgi çekici, belki de saygın, ancak çıkarsız bir edebiyat sevgisiyle dolu, daha doğrusu yazınsal görgü kurallarının yerine getirilmesinin saygın ateşiyle yanan, isteklerini nezakete kadar vardırmakla beraber, bu isteklerini saygın ve ilginç kaynaklardan çıkaran bir beyefendi olurdum, bu yüzden sırf kibarlıktan bu gibi imzasız mektuplara bir tür saygıyı geri çevirmezdim. Sövgü her şeyi berbat etti: Amacın yalnızca küfür olduğu açıktı. Tamam, bunu konu etmeme değmezdi, ama imzasız mektuplardan biraz söz etmeyi öteden beri düşünüyordum, elime fırsat düştüğü için de memnunum.

Mesele, böylesine kararsız ve geçici, böylesine dolu doluya değişimlerin yaşandığı, çok az kişinin hoşnut olduğu çağımızda (evet, böyle olmalı) aldatılan, unutulan ve kendi haline terk edilen, "Neden her yerde *onlar* var, ben yokum; neden benimle kimse ilgilenmiyor?" diye kahırlanan insanların aşırı ölçüde artmasının uzun zamandır bana kaçınılmaz görünmesidir. Bazı beyefendiler, kişisel öfke ve doyumsuzluk, daha doğrusu ülküler açısından doyumsuzluk yaşadığı durumlarda kibriti eline alıp hiç düşünmeden önüne ne çıkarsa tutuşturmaya hazır bir ruh hali içindeler, bu o kadar ıstırap verici bir duygudur ki bunu çok iyi anlıyorum. Bu duyguyu sorgulamak için öfkeden çok, insancıl duygularla donanmak gerekir. Ancak kibritle tutuşturmak aşırılıktır; başka deyişle güçlü, Byron doğasının yazgısıdır. Neyse ki, bu güçten uzak olan karakterler için korkunç olmayan yollar da var. Bu yol... basitçe karalamak, kara çalmak, atıp tutmak ya da imzasız küfür dolu mektuplar yazmak... Kısacası, ne zamandır zihnimi kurcalıyordu bu, hâlâ düşünüyorum, evet, çağımız mutlaka büyük dönüşümlerin ve olayların yaşandığı bir dönem olsa gerektir, buna kuşku yok, ama bununla birlikte küfürlü imzasız mektupların yoğun biçimde arttığı dönemdir de. Edebiyata gelince, burada hiç kuşkuya yer yok: Küfürlü imzasız mektuplar, deyim yerindeyse günümüz Rus yazınının olmazsa olmaz parçasını oluşturur ve bütün akımlara eşlik eder, bu çeşit

mektupları yayıncılardan, yazarlardan kimin alıp almadığını yayınevlerinden soruşturdum, kısa sürede beklenmedik biçimde etki yaratan ve kendilerinin bile ummadığı kadar okur kitlesinin beğenisini kazanan bir yayınevinin katılımcılarından biri, küfürlü çok imzasız mektup aldıklarını, hiç okumadıklarını, sadece mektupları açtıklarını söylemişti bana. Bu mektuplardan bir ikisini ayrıntılı anlatacak oldu, daha ilk sözünde kahkahama engel olamadım. Evet, bu kadar gülünç olmalıydı; bizim bu toy mektupçular, sanırım, küfür arttıkça, mektuplarının o kadar masum ve zararsız olacağını akıllarına getirmiyorlardı. Hoş bir ayırt edici özellik: Bizim imzasız mektup sahiplerinin ateşli olduklarını, ancak kendilerini tutamadıklarını, bu ağır mektubun üslubu ne kadar ince, ne kadar saygın olursa, o kadar kötü ve zarar verici bir etki yaratacağını anlamadıklarını gösterir. O halde sinsilik, ikiyüzlülük bizde henüz gelişmemiştir, ikincisi, bu olay *bir üst* aşamaya girmemiştir, demek ki işin daha başında bulunuyoruz, bu o ilk aşırı coşku ancak bu kadarmış, ölçülü, hesaplı bir kin duygusunun ürünü değilmiş. Bir İspanyol'un, yani amacına ulaşmak için çok kurban vermeye hazır, dayanma gücünü geliştirmiş bir İspanyol'un hıncı değildir. Bizim meçhul küfürcü, Lermontov'un *Maskeli Balo* oyununda, geçmişte küçük rütbeli bir subaydan tokat yiyen, 30 yıl öcünü almayı inceden inceye hesaplayarak inzivaya çekilen o kudretli, gizemli yabancıdan hayli uzak... Hayır, şimdi geçerli olan hemen küfrü basan, olayı bununla bitiren Slav karakterimizdir. (Yoksa hemen barışacağından çekinir.) Bu tavrın bir anlamda sevindirici olduğunu kabul edin, çünkü burada, nasıl denir diri, capcanlı gençlik heyecanına yakın bir şeyler var, ama çok çirkin bir davranış olduğunu da kabul etmemiz gerek. Bir gözlemimi daha belirtmeyi yararlı görüyorum: Genç kuşak, yani gençler, yeniyetmeler sanırım imzasız küfürlü mektup yazmazlar. Gençlerden çoğunlukla imzalı mektuplar alıyorum. Dostluk duyguları içeren mektupları da imzasız olanlar... Bazı konularda düşüncelerimi paylaşmayan gençler her zaman imzalı mektup gönderirler. (İmzasız küfürlü mektubun üslubuna bakarak gençlerimizin kaleminden çıkmadığını çok kolay anlayabilirsiniz.) Demek ki gençlerimiz, bir kere sert dille mektup yazılabileceğini, ama atılan imzanın

mektuba büyük değer katacağını ve imzanın mektubun havasını olumlu yönde değiştireceğini, mektuba içtenlik, cesaret, görüşlerini savunma ve gereken yanıtı verme ruhu kazandıracağını, ayrıca ifadelerdeki sertliğin, hakaret etme isteğini değil, görüşlerini dile getirirken kapıldıkları heyecanı gösterdiğini anlıyorlar. Özetle, mektubuna adını yazmayan küfürcü, özellikle sokak adabıyla ve öncelikle arzularını tatmin etmek için sövüyor, başka bir amacı yok. Zaten alçakça davrandığını, kendine, daha doğrusu mektubun sağlayabileceği etkiye zarar verdiğini biliyor, ne var ki küfretme gereksinimi işte budur. Bu özelliği, yani bu gereksinimi gözden uzak tutmamamız gerekir, çünkü bu istek aydın toplumumuzda hâlâ *egemenliğini sürdürüyor*. Böyle bir özelliğin hüküm sürdüğüne, abartma olmadığına ve şimdi bu gelişim noktasında bulunduğumuza inanıyorum diye bana gülmesinler hemen. Kaldı ki kişinin hayatı boyunca bir tek sövgü mektubu yazmadan bile sürekli küfürbaz ruh hali içinde olabileceğini anlamanız gerekir, bu da dikkate alınacak bir düşünce değil mi? Bakın, bir buçuk yılda sadece iki küfürlü mektup aldım; bu, çalışma ortamımın darlığı kadar, saf yürekli ve fark edilmezliğimi, aynı zamanda da dürüst insanlarla işim olduğunu gösterir. Benden daha fazla göze görünen etkin kişilerse (haliyle benden daha çok suçlanırlar), yayınların özelliğine ve türüne göre çok geniş sahada hareket etmek durumunda olanlar, benim gibi bir buçuk yılda sadece iki değil, belki de yüzlerce imzasız mektup alıyorlardır. Sözün kısası, Avrupa uygarlığının bizlere insancıllığı çok az benimsettiği ve en ufak tatsız bir olayda bile, hiç beklemeden doğrudan küfre başvuran insanların bizde sayılmayacak kadar çok olduğu kanısındayım; hem de kapı ardında, ceza korkusu yaşamadan güven içinde daha çok düzüyorlar küfürlerini, işte imzasız mektup bu olanağı veriyor adama: Mektubu dövemezsin, mektup utanma nedir bilmez...

Çok eski dönemlerde bizde Avrupai bir onur yoktu. Bizim boyarlar aralarında açık biçimde küfürleşir, dövüşürlerdi ve bir şamar büyük felaket sayılmaz, onurun kırıldığı anlamına gelmezdi. Buna rağmen Avrupa kalıplarında olmasa bile, hiç de ondan aşağı kalmayan, kendilerine göre kutsal ve ciddi bir onurları vardı, bu onur yüzünden boyar kimi kez elinde neyi var neyi

yoksa –servetini, maiyeti karşısındaki konumunu, çar lütfunu bile– hiçe sayabiliyordu. Ama giyim kuşamdaki değişikliklerle, Avrupa kılıcının girmesiyle bizde yeni, Avrupa tarzı bir onur başladı ve şu koca iki yüzyılda ciddi biçimde benimsenmedi; üstelik eski unutuldu, boş verildi, yenisine de kuşkuyla, güvensizlikle baktık. Daha doğrusu mekanik olarak aldık, onurun ne anlama geldiğini unuttuk, onura olan gönülden gereksinimi yitirdik, bir iki istisnası dışında bunu kabullenmek gerçekten korkunç bir şey!

Bu iki yüzyıllık Avrupa giyim kuşamı dönemimizde onur ve vicdan, sizlere tuhaf gelecektir, ama tarihimizin bu Avrupa sürecinin değmediği halkımızda daha çok ve hem de bütünüyle korunmuştur. Halkımız ister kirli, barbar, ister kaba saba, cahil olsun, onun yukarı toplum katından kıyaslanmayacak ölçüde kalben temiz olduğu inancını hayatım boyunca taşıdım, bu görüşlerime en ufak bir hoşgörü göstermeden, isterlerse gülüp geçsinler; aydınlık düşünceleri derinden benimsemesi bir yana, aydın zümrede sık sık görülen yoz antitezleri kavramayacak, bu iki düşünceden hangisine gündelik yaşamında inanacağını ve öncelikle yer vereceğini bilmeyecek, dahası, akıl ve ruh hazinelerinin gelişim zenginliğinin –bu zenginlikte sıkıntıdan ve tiksintiden içini hafakanlar bassa da– Avrupa aydınlanmasının nimetleri olduğunu, aynı zamanda yabancı uygarlığın henüz bozmadığı basit halkımızla, safdilliği ve inançlarındaki dürüstlük nedeniyle acımasızca alay edildiğini görmeyecek kadar zihin karışıklığı içinde olmamıştır, buna hep inandım. Ancak bu çok geniş kapsamlı bir konudur. Basitçe söyleyeyim: Halkımız içinden en kaba insanımız bile bizim "büyük toplum adamının" bazı düşüncelerinden, dürtülerinden utanç duyar; aydınlarımızın pek çok faaliyetine tiksintiyle, nefretle baktıklarına eminim. Kişinin, kimsenin onu görmediği kapılar ardında tek başınayken alçakça davranmasını ve sırf tanığı olmaması ve kimsenin görmemesi nedeniyle bunu ahlaki olarak kabul edilebilir saymasını halkımızın anlamadığına, uzun zaman da anlayamayacağına inanıyorum, oysa bu özellik dehşet verici boyutta, hem de zerre kadar utanç duymadan, tam tersine, aydın bir bilincin yüksek özelliklerinden ve zekâdan ileri gelen aşırı bir doyumla aydın

zümrenin günlük yaşamına girmiştir. Halkın anlayışına göre, kapılar ardındaki alçaklık uluorta yapılan alçaklıkla eş değerdedir. Oysa bu halka hiç düşünmeden ağzı bozuk, aşağılık, değme tutucu bir küfürbaz ve küfürden haz alan yaratıklar gözüyle bakarız. Bunun artık çok gerilerde kaldığını ve değiştiğini bu arada unutmamamız gerekir. Gençlik çağlarımda, asker kişilerin çoğunda, halk kökenli Rus askerlerinin aşırı ölçüde küfürden, ağzı bozuk insandan hoşlandığı inancı vardı. Bazı komutanlar popüler olmak için sözgelimi eğitimlerde öyle incelikli ve olmadık sövgülere başvururlardı ki askerler renkten renge girer, sonra da koğuşlarında komutanlarının söylediklerini unutmaya çalışırlar, biri hatırlatmaya davranmasın, hep beraber üzerine çullanırlardı. *Buna ben de tanık olmuştum.* Komutanlar Rus askerlerine öykünmekten ne keyif alırlardı! Bu bir şey mi? Gogol bile *Dostlarla Mektuplaşmalar*'ında, milletin önünde toprak kölesini paylarken mutlaka sert sözcükler kullanmayı öğütlüyor, hatta küfür etkileyici olsun diye anlaşılır incelikteki küfürden çok, daha kırıcı, içinde, nasıl derler, olabildiğince tinsel sövgünün daha çok bulunmasını söyleyerek örnekler göstermiştir. Gelgelelim Rus halkı sağlam küfreder, ama çoğu değil (inanırlar mı buna?), asıl önemlisi (tartışmasızdır) ahlaki incelikten çok mekanik, kasıttan çok alışkanlıktan küfreder. İşte bu sonuncusu, yani kasıtlı küfür sadece serkeşlerde, ayyaşlarda, halkın aşağıladığı serserinin allahında, hasılı çok az kişide görülür. Halk alışkanlıktan küfretse de, bunun çok çirkin bir davranış olduğunu, toplumda hoş karşılanmadığını bilir. Bence halkı küfür alışkanlığından vazgeçirmek, ahlaki bir çabayı gerektirmez, bu içgüdüsel bir alışkanlıktır, bunu ortadan kaldırdığımızda sorun kolaylıkla çözülebilir. Halkımızın düzeysiz küfür meraklısı olduğu görüşü, düşüncemi sorarsanız, bilindiği gibi halkımızı hiç anlamamasının sonucu, onunla manevi bağlarını koparan aydın sınıfımız içinde kök salmıştır aslında. O yıllar halkımıza değgin bir yığın farklı, yanlış düşünceler belirmişti. Halkımızın kesinlikle küfürbaz olmadığı tanıklığıma, bu zamana kadar düşündükleri ve yazıp çizdikleri gibi, isterlerse inanmasınlar; tanıklığımın doğru çıktığından ben eminim ya, bu yeter! Halka beslediğim umutlar genç kuşağımız için de geçerli. Bizim dönemimize ve kuşağımıza göre, halkımız

ve genç aydın kuşak pek çok açıdan daha yakın ilişki içine girecekler ve birbirlerini daha başarılı biçimde anlayacaklar. Gençliğimiz ağırbaşlıdır, bütün dileğim kendilerine daha akıllıca yön çizmeleridir. Gençlikten söz açılmışken: Geçenlerde çok genç biri, ses çıkaramayacağım bir sorunla ilgili mektubunda bana çok sert eleştirilerde bulunmuş, (asla terbiye sınırlarını aşmayan) bu sert mektubunun altını *en toutes lettres*[3] imzalamış, ayrıca adresini de yazmış. Gerekli açıklamada bulunmak için evime davet ettim. Geldi, konuya yaklaşımındaki ciddiyeti ve heyecanı beni şaşırtmıştı. Kimi konuda benimle aynı görüşteydi ve düşünceli ayrıldı. Genç kuşağımızın, yaşlı kuşaktan daha tutarlı tartıştığını, daha doğrusu tartışma biçimlerinin düzeyli olduğunu belirtmeliyim: Dinliyorlar ve muhatabının konuşmasına izin veriyorlar, nedeni açık: onlar için sorunun aydınlanması gururlarından daha değerli... Ayrılırken mektubundaki sert üsluptan üzüntü duyduğunu söyledi, bu üslup ikiyüzlülükten uzak bir onurla ortaya çıkmıştı. Gençlerimizin lideri yok; bu nasıl olur! Oysa onlara ne kadar gereksinim duyarlar –liderliği tam hak etmeseler de– birazcık içten olanların peşinden nasıl coşkuyla atılırlar, bilemezsiniz! Geleceğin lideri nasıl olmalı, kim olursa olsun mu? Ayrıca Rus yazgımız böyle nitelikli insanları bizlere bağışlamayacak mı? İşte sorular!..

III

Günümüz Yaşamından Suçlayıcı Bir Öykü Tasarısı

Aslında imzasız mektupları henüz bitirmedim. Mesele şu, böyle bir kişi roman ya da öykü içinde son derece ciddi yazınsal tip olarak işlenebilir. Asıl önemlisi, burada olaya değişik bir açıdan, genel insani açıdan bakmanın ve bu görüş açısını genelde Rus karakteriyle ve özellikle günümüzde bu tipin ortaya çıkış nedeniyle bağdaştırmanın gereğidir, bu yapılabilir. Gerçekten de bu kişilik üzerinde bir parça çalışmaya başlayın, böyle insanların toplumda mutlaka var olacağını ya da açıkçası bu tipleri za-

3 Tamamıyla. (Fransızca)

manımızda beklemek zorunda bulunduğumuzu ve sayıları nispeten azsa, bunun Tanrının özel bir lütfu olduğunu hemen itiraf edeceksiniz. Evet, yakın zamanımızın dengesiz aileleri arasında, çocuklarına yaşamsal sorunlara karşı umursamazlığı ve sadece ham hayal bir gelecek üzerine, ama günümüzün sözde *her şeye amade* gerçekçileriyle duygusuz kincilerin inanmaya eğilimli oldukları bir şeye tedirginliği aşılayan her zaman huysuz, kuşkucu babaların yanında yetişen bu insanlar ne yazık ki böyledir. Dahası kendi kuşkucu, bilinçsiz, ama her zaman hoşlandığı cılız kahkahalarını da aktarır çocuklarına. Son yirmi, yirmi beş yıl içinde, kalan son köle tazminatlarını da harcayan ve çocuklarına yoksulluk ve alçakça öğütler dışında hiçbir şey bırakmayan bu mide bulandırıcı, kıskanç babalar, böyle aileler az mıdır? Diyelim ki bir genç memurluğa başlıyor. Dış görünüş hak getire, boy yok, bos yok, "zekâ yok", ilişkileri sıfır... Gerçi herkes gibi ortalama bir zekâya sahiptir, ama yirmi beş yıldır liberalizm sandığımız amaçsız bir alaycılıkla yetiştirildiğinden, kahramanımız zekâsını kesinlikle bir deha görecektir kuşkusuz. Ah, Tanrım, insan en ufak manevi dayanma gücünden yoksun yetiştirilmişse nasıl sınırsız bir gurura kapılıverir! Başlangıçta kurumdan yanına varılmaz, ama aklı başında olduğundan (bu tipi ortalama insandan daha akıllı görmeyi yeğliyorum, çünkü her iki durumda da böyle bir tipin ortaya çıkması olasıdır) kısa bir süre sonra alaycılığın yine de hoş olmayan bir davranış olduğunu ve onu hiçbir yere vardırmayacağını anlar. Baba hâlâ oğlundan memnunsa, yaşlı bir bunak olmasındandır, hiç yoksa liberal bir adamdır. Evet, oğlu gözünde yine de bir dehadır; şimdilik kendini göstermede zorluk çekiyordur, o kadar. Ah, tabii, içinden şöyle hatırı sayılır her türlü çirkinliği yapmaya hazırdır: "Alçaklığı neden işinde kullanmasın ki? Sonra zamanımızda alçaklığın alçaklık olduğunu kim kanıtlayabilir? vs vs vs..." Kısacası, o zaten bu hazır sorulara göre yetişmiştir. Ama çok geçmeden alçaklığı işinde kullanmak için bile münhal görev beklemesi gerektiğini, öte yandan alçaklığa manevi istekten işe kadar hayli mesafe bulunduğunu, öncelikle, yani pratikte düzeyi tutturması gerektiğini anlayacaktır. Biraz aptal olsaydı hemen işini hallederdi tabii: "Büyük emeller yerinde dursun, hangi iş olursa olsun bir an ön-

ce yerleşmeli; tatsız tuzsuz olsun, dert değil, uslu uslu, inanarak sonunda iş sahibi olmak var!" Ancak onur da, üstün olduğuna duyduğu inanç da onu bir süre engeller: Zihninde anlı şanlı yazgısını şu ya da bu gelecekle birleştiremez: "Hayır efendim, biz şimdilik karşı taraftanız, beni istiyorlarsa, kendileri gelsin, önümde eğilsinler." İşte böyle düşünür, şimdilik birinin ona yalvarmasını bekler; öfkelendikçe öfkelenir, zaman geçmektedir; oysa ta burnunun dibinde biri ondan daha üst makamlara adımını atmıştır bile, bir diğeri çoktan yerleşmiştir, üçüncüsü, göz koyduğu müdür koltuğuna kurulmuştur, aksiliğe bakın ki bu üçüncü kişiyle "aynı üniversitede" okumuşlardır; okul dergisinde yayınladığı yazılarıyla bir dâhi olarak ün yapmıştır üstelik, yerini alan bu adama takma bir ad bulmuş ve hakkında alaylı şiirler düzmüştür. "Hayır, bu bana hakarettir! Olamaz, neden ben değil de o? Her yer, evet her yer tutulmuş, ah, olamaz!" diye söylenecektir kendi kendine. "Bu benim kariyerim değil, memurluk da neymiş, çuvalı koysan görev yapar, benim alanım edebiyat, efendim!.." Böylece yayınevlerine yapıtlarını göndermeye başlayacaktır, önce *incognito*, sonra da ismini adresini bildirerek. Kuşkusuz, ona yanıt vermeyecekler; sabırsızca yayınevlerinin kapısını aşındıracaktır. Gönderdiği yazılarını iade ettiklerinde işi şakaya, öfkeli bir alaya dökecek, daha doğrusu yırtınıp duracak, ama hiçbiri fayda etmeyecek. "Ne yapsam nafile, her yer tutulmuş" diye acılı bir kahkahayla düşünecektir. Asıl, her zaman, her yerde bütün gücüyle kendisinden daha değersiz olanların izini sürmesi onu yiyip bitirecektir. Hoş, insanın, kendisinden daha iyilerinin olduğuna aslında sevinebileceğini asla anlayamazdı zaten! İşte o zaman ilk kez bir fikir gelir aklına, evet, aradığını bulmuştur, onu en çok yaralayan yayınevine öfke dolu imzasız bir mektup gönderecektir. Yazar, gönderir, bir daha... hoşuna gitmiştir. Ne var ki yine hiçbir sonuç alamaz, eskisi gibi etrafı yine boş, sessiz ve sağırdır. "Hadi oradan, bu meslek de ne oluyormuş!" der ve kesin kararını verir, "bir yere yerleşecektir." *Birini* seçer, özellikle müdürünü... Burada bir şekilde tesadüfler de, ilişkiler de yardımcı olacaktır. Gogol'ün Poprişçin'i de kalem uçlarını sivriltmekle ünlenmişti, bu amaçla ekselanslarının dairesine çağrılmış ve orada iki kalem sivriltip müdü-

rün kızına vermişti; ancak Poprişçinler'in dönemi artık geride kaldı, ayrıca günümüzde kalem açmıyorlar, hem kahramanımız kişiliğine ihanet etmez: Kafasında kalem uçları değil, en cesurundan hayaller var. Özetle, müdürün kızını büyülediğine ve kendisi için yanıp tutuştuğuna emindir artık. "İşte kariyer buna denir!" diye düşünür. "Sonra zeki bir erkek onlar sayesinde kariyer yapamadıktan sonra kadınlar ne işe yarardı? İşin gerçeğine bakacak olursak burada baştan aşağıya kadın sorunu vardır. Ama en önemlisi utanma yoktur: Kadınlarla yola çıkan az mı?" Ama tıpkı Poprişçin'e olduğu gibi, tam bu sırada yaver çıkıverir ortaya. Poprişçin tam kişiliğine göre davranmıştı: İspanya kralı hayalleriyle aklını oynatmıştı. Ne doğallık! Kimseyle ilişki kuramayan, kariyersiz, korkak, bireysel karar verme gücünden yoksun, üstüne üstlük o malum Petersburg döneminde umutsuz hayallere kapılmaktan ve peşinde gitmekten başka bu itilip kakılan Poprişçin ne yapabilirdi başka? Ama bizim Poprişçin, günümüzün Poprişçin'i, otuz yıl hiç bozulmadan aynı kalan Gogol'ün Poprişçin'i olduğuna bizleri kesinlikle inandıracak durumda değildir. Bizimkinin ruhunda fırtınalar, yıldırımlar, horgörü ve alay vardır; o da hayallere kapılmıştır, ama çok farklıdır bu hayalleri. Daha önce bir kez kullandığı imzasız mektuplar aklına gelir ve böylece yazmayı göze alır, ama öyle dergilere, yayınevlerine değil; daha temiz iş, efendim: Kendi için yeni verimli bir aşamanın başladığını hisseder. Aman Allahım, kendisini görür diye ev sahibesinden nasıl köşe bucak kaçar! Hücresine kapanmıştır; nasıl tir tir titrer korkudan! Çalakalem yazmaya girişir, ikide bir değiştirir, karalamayla, hakaretlerle, küfürle dolu tam dört sayfa mektup... Hazdan eriyerek tekrar tekrar okur, uykusuz sabahı etmiştir, şafakla birlikte mektubu mühürler, yaver damada gönderir. El yazısını değiştirmiştir, endişelenecek bir durum yoktur. Başlar saatleri saymaya, evet, mektup mutlaka yerine ulaşmıştır şimdi, damada gönderilen, nişanlısıyla ilgili bir mektuptur bu. Hiç kuşkusuz yazılanları reddedecek, korkacaktır, aslında bu mektup değil, bir "şaheserdir!" Genç dostumuz tüm benliğiyle bir alçak olduğunu bilecek, ama bundan sadece haz duyacaktır: "Zamanımız, düşünce ve derinliğin çatallanma zamanı, şimdi hayatını düz mantıkla geçiremezsin!"

Mektup gereken etkiyi göstermedi tabii, düğün yapılmıştı: ama olan olmuştu bir kere, kahramanımız adeta ün sevdasıyla yanıp tutuşmaktadır. Poprişçin gibi bir bakıma hayallere dalmıştır. Heyecanla yeni işe, imzasız mektuplara verir kendini. Generali hakkında bilgiler toplar. Sinirsel bir gururla, öfke ve kıskançlıkla, önemsiz memuriyet hayatıyla yıllarca içinde birikenleri kusmaya başlar. Yolladığı bir dizi mektupla generalin her davranışını eleştirir, acımasızca alaya alır. Başlangıçta nasıl da hoşlanmıştır bundan! Evet, generalin attığı her adımı, eşini, âşığını, bağlı olduğu bakanlığın geri zekâlılığını, her şeyi, her şeyi kâğıda döker. Yavaş yavaş hükümet işlerine de burnunu sokar, Bakanlığa mektuplar düzer, senli benli üslupla Rusya'yı değiştirmeyi önerir. "Hayır, bakanın şaşırmaması mümkün değildir, bu dâhice görüşler allak bullak edecektir onu, mektup eline, yani filanca kişinin eline bir geçsin... Sözün kısası cesaret *mon enfant*,[4] yazarını araştırmaya başlarlarsa, hiç sıkılmadan hemen kendimi belli ederim." Özetle, yarattığı eseriyle kendinden geçecek ve her dakika mektubun açılışını, yüzlerinin aldığı şekli hayal edecektir... Bu ruh hali içinde birtakım yaramazlıklara da girişecek: Keyiflenmek için bazı gülünç tiplere de yazacak; bir Yegor Yegoroviç'i bile unutmayacak, imzasız yolladığı mektubunda, karısının bölge polis komiseriyle aşk yaşadığını bildirerek ihtiyar masa şefini çılgına çevirecektir. (En önemlisi, yazdıklarının yarı yarıya doğru olmasıdır.) Böylece bir süre geçecek, ama o da nesi, birden tuhaf bir düşünceye kapılacak: bir Poprişçin, öyle az buz değil, Poprişçin'in ta kendisi olduğunu, ama milyon kere alçak bir Poprişçin ve sinsice gerçekleştirdiği bu karalamaların, bütün bu imzasız şaheserlerinin aslında seraptan başka bir şey olmadığını; üstelik en mide bulandırıcı, en alçakça, en utanç verici bir serap, İspanya kralı olma düşünden de kötü olduğunu düşünecektir. Oysa burada ciddi bir durum vardır, hiç de utanç verici değildir bu: "Rezillik de ne demek şimdi? Rezillik saçmalıktır, günümüzde bundan sadece eczacılar korkar," evet, gerçekten de korkunç bir durumdur, gerçekten korkunç... İşin asıl önemli yanı, sağduyu sahibi olmasına karşın bu yeni kariyeriyle kendinden geçerken, özellikle bakanlığa gön-

4 Oğlum. (Fransızca)

derdiği mektuptan sonra kendini tutamaması ve ağzından bir şeyler kaçırmasıdır. Kime mi? Alman kadına, ev sahibesine, eh, hepsini değil elbette, kadın yine de pek anlamamıştır, sadece bir kısmını. Yürek taşkınlığıyla ağzından kaçırdığı birkaç cümlecik işte, ama iş bu kadarla kalsa iyi, Alman kadından bir ay önce oda kiralayan, bakanlığın sessiz sakin bir memuru koridorda yanından geçerken sinirli biçimde, kendi halinde "ahlaklı" bir memur olduğunu, kimi beyefendilerin yaptığı gibi imzasız mektuplar yazmadığını durup dururken birden söylemesin mi! Bizimkinin yüzünün aldığı şekli varın siz düşünün! Hem de nasıl! Başlangıçta korkuya kapılmamıştır, üstelik alttan alarak, yılışarak memuru sigaya çektikten sonra mektuplardan haberi olmadığına inanmıştır, ama, ama... ya biliyorsa! Öte yandan dairede çoktandır bir söylenti dolaşmaktadır: Biri müdüre kent postanesinden ağır hakaretler, küfürler içeren mektuplar göndermektedir; bu kişinin mutlaka burada çalışanlardan biri olduğu söylenmektedir. Zavallı başlar kara kara düşünmeye, geceleri gözüne uykular girmez. Her neyse çektiği işkenceleri, korkularını, düştüğü aciz durumu kolaylıkla gözlerinizde canlandırabilirsiniz. Sonunda herkesin olanları bildiğine, zamanı gelene kadar da konuşmayacağına inanır; görevden alınmasına çoktan karar verildiğinden, işin elbette bununla sınırlı kalmayacağından emindir artık, tek sözle aklını oynatacak duruma gelmiştir. Dairede oturduğu bir gün her şeye, herkese karşı sınırsız bir öfke nöbetine tutulur, başlar söylenmeye: "Ah, sizi aşağılık, lanet olası herifler! Nasıl böyle ikiyüzlü davranırlar? O kişinin *ben* olduğumu hepsi biliyor, yanımdan geçerken aralarında fısıl fısıl konuşuyorlar; hakkımda dairede hazırlanan dosyadan haberleri olduğuna eminim ve... ve... hiçbirinde tıs yok, ikiyüzlü herifler! Benden gizliyorlar! Yaka paça götürülüşümü görmeye kim bilir nasıl can atıyorlardır! Olmaz, olamaz!.." İşte, bir saat sonra bir evrak imzalatmak işi ona düşmüştür. Ekselanslarının odasına girer, evrakı saygıyla masaya bırakır; general işiyle meşguldür, ona bakmaz, ses çıkarmadan çıkmak üzere döner, kapı koluna elini atmıştır ki ansızın geri döner ve uçurumdan yuvarlanıyormuş gibi kendini ekselanslarının ayaklarına atar. "Nasılsa mahvolacağım, iyisi mi her şeyi itiraf edeyim" diye bir saniye düşündükten sonra:

"Ancak daha sessizce ekselansları" der. "Yalvarırım daha sessizce ekselansları! Birileri bizi duymasın, size her şeyi bir bir anlatacağım, her şeyi!" Delirmiştir adeta. Şaşkınlıktan ağzı bir karış açık kalan ekselanslarının karşısında ellerini aptalca göğsüne kavuşturmuş şekilde yalvarmaktadır. Tepeden tırnağa titreyerek kesik kesik, birbirini tutmayan sözlerle her şeyi, şaşkınlığını henüz üzerinden atamamış, hiçbir şeyden kuşkulanmayan ekselanslarına itiraf eder. Ama kahramanımız bildiğinden şaşmaz, neden generalin ayaklarına kapanmıştır dersiniz? İlkin hastalık derecesindeki derin kuruntusundan böyle davrandığı kuşkusuzdur, ama *asıl nedeni bu değil tabii*, korkudan ne yapacağını bilemeyen, küçük düşen, kendini suçlayan bizim mektupçu her zaman olduğu gibi yine budalaca bir kendini beğenmişlikle esriyerek, onu dinledikten sonra dehası karşısında sarsılan ekselanslarının, yurdunun çıkarı için nice evraklar imzaladığı ellerini iki yana açacağını ve kendisini kucaklayacağını düşünmesidir: "Vah zavallı genç, yetenekli adam, ne hallere düşmüşsün böyle! Oh, hayır, ben, ben, her şeyin suçlusu benim, seni hep izledim! Bütün suç bende. Oh Tanrım, köhne düzenimiz ve önyargılarımız yüzünden şu yetenekli gencimizi ne hallere düşürmüşüz! Hadi gel, gel seni bir kucaklayayım, makamı birlikte paylaşalım... biz... biz ikimiz daireyi tepeden tırnağa değiştirelim, devrim yapalım!" Tabii böyle olmamıştır, sonra, kısa bir süre sonra büyük bir utanç ve ezilmişlik içinde generalin doğrudan suratına gelen tekmelerini hatırlayınca, acılı yazgısını ve insanları suçlayacaktır: "Aslında yaşadığım şu zamana kadar insanlara kollarımı açmıştım; ama karşılığında ne elde ettim peki?" Ona en doğal ve günümüzün ruhuna yakışır bir son bulmak mümkündür; örneğin memuriyetten kovulan kahramanımız düzmece bir evlilik için kiralanıyor, 100 rubleye, üstelik nikâhtan hemen sonra herkes kendi yoluna gidecektir. Şçedrin bir yapıtında buna benzer bir olaya yer veriyor, bölge komiserinin söylediği gibi: "Pek hoş ve soyluca!.."

Özetle, meçhul küfürbaz tipi bence öykü için hiç de fena sayılmaz. Ciddi bir konudur. Ama burada kuşkusuz bir Gogol gerekir, ama böyle bir fikre rastlantı eseri bulaşmaktan memnunum. Bu konuda roman yazmaya bile kalkışabilirim.

İkinci Bölüm

I
Eskinin Toprak Sahipleri-Geleceğin Diplomatları

Yoksa konudan çok mu uzaklaştım? Köyde olmamın içimi rahatlattığını söylemiştim. Bir Rus köyünde, bulunmayalı epeyce zaman oldu. Köye birazdan döneceğim, şimdi kısaca köyün bende yarattığı olumlu havadan söz etmek istiyorum, bunun nedeni de yurtdışında hiçbir iş yapmadan aylak aylak dolaşan Rusları buralarda görmememdir. Gerçekten de büyük ölçüde ulusal birlik ve yurtseverlik duygularına gereksinim duyduğumuz, gözlerimiz yollarda ülkemizde Rus aradığımız, Rus beklediğimiz, Rus görmeye can attığımız böyle bir dönemde, 25 yıldır her gün süren göçlerle aydınlarımızın yerleştiği yurtdışında, evet, safkan Rus insanının, bu işlenmemiş kusursuz cevherin yabancı topraklarda yurtsuz, kimliğinden, kişiliğinden yoksun beynelmilel zavallı bir pisliğe dönüşmesini görmek insana derin acı veriyor. Babalardan söz etmiyorum, babaların düzeleceği yok, Allah yollarını açık etsin, ne diyeyim, asıl derdim, yurtdışında mahvolup giden zavallı çocukları... Babalar bizim o sicilli Rus Avrupacılara bile gülünç geliyorlar artık. Savaş muhabiri olarak yurtdışında bulunan Bay Burenin bir yazısında, zamanının çoğunu Avrupa'da geçiren, bu kez savaşı, "savaş oyununu" izlemek için orada bulunan (epeyce uzak mesafeden izleyeceğine kuşku yoktur) ve bu beyefendilerin trenlerde kırk yıldır yaptıkları aynı nükteleri tekrarlayan, başka deyişle Rus ruhuna ve Slavcılara

ince alaylar düzen "muhterem saçlarına ak düşmüş" bizim kırklı yılların Rus Batıcılardan biriyle çok eğlenceli karşılaşmasını anlatıyor. Rusya'da "ciddi, ağırbaşlı, aklı başında insan için yapılacak iş olmadığı için" Avrupa'da yaşıyormuş! (NB. Bu alıntıyı belleğime kazıyorum.) En başarılı nüktelerinden biri şöyleymiş: "Birliklerimizin Bulgaristan'a girmesi ve Slavcılığın yeniden canlandırılmasına bağlı olarak özel vagonlarda Hamyakov hayaletinin taşınması için demiryollarına emirname yayınlanmış..." Ama bu ak saçlı beyefendiye, kırklı yılların pek muhterem Batıcı liberal ölü duası okuyucusunun gölgesine çok benzediğini, ama onca yıldan, bir de saçlarını ağarttıktan sonra hâlâ kırklı yıllarda kalan aynı düşünceleri tekrarlayıp durmuşsa o, Granovski'nin kendi bile olsa, savaş alanına Hamyakov'un hayaletini taşımak için demiryollarına emir yayınlandığını ve Rusya'da akıllı adamın yapacak bir işi olmadığını söyleyen bu bay gibi mutlaka soytarı durumuna düşeceğini söylemek mümkün.

Yirmi yıl önce Avrupa'ya göç edenlerin çoğu toprak sahipleriydi (bu sözü aklımda tutuyorum). O zamandan beri göç her yıl artarak sürmektedir. Yurtdışına yerleşenler toprak sahipleriyle sınırlı değildi tabii; her çeşit insan vardı aralarında, hepsi olmasa da büyük çoğunluğunu Rusya'dan az çok nefret edenler oluşturuyordu. Bu nefretin nedeni, kiminin, "kendi gibi dürüst, aklı başında kişilerin Rusya'da yapacak işleri olmadığına" ruhen inanmasıydı, kiminin de inanç falan bir tarafa, başka biçimde söylersek, doğal ve fiziksel açıdan-iklimi, arazisi, ormanları, düzenleri, tarihi, azat edilen köleleri, hasılı aklınıza ne gelirse– tiksindirici bulmasıydı. Bu nefretin, çok durağan ve kayıtsızlığa varacak denli edilgin olabileceğini belirteyim. Burada asıl hissedilen elde köle tazminatlarının bulunmasıdır, ayrıca köylülerin özgür kılınmasıyla pek çok kişide, bütün yapının –köyün, toprak mülkiyetinin, soyluluğun ve Rusya'nın– bozulduğu inancının yer etmesidir. Toprak köleliği ortadan kaldırıldıktan sonra, tarımsal emeğin yeterli örgütlenmeden, araç ve gereçten yoksun kaldığı bir gerçektir, doğaldır ki bu köklü değişim özel toprak mülkiyetinde, diğer tarihsel devrimlerde göremeyeceğimiz kadar sarsıntı ve endişe yaratmıştır. Böylelikle toprak sahipleri ellerinde avuçlarında ne varsa satıp savdılar ve bir bölümü (azım-

sanmayacak kadarı) soluğu yurtdışında aldı. Ama kendilerini ne kadar haklı bulurlarsa bulsunlar, yurttaşları ve çocukları önünde, göç nedenlerinin bencilce bir "aylaklığın" itkisi olduğunu gizleyemezler. Böylece o zamandan beri Rus özel toprak mülkiyeti korkunç bir karmaşaya sürüklenmiş, mülkler alınıp satılmış, sahipleri ikide bir değişmiş, yapısı değişikliğe uğramış, toprak çoraklaşmış ve mülk yeni bir Rus toprak sahipleri sınıfını oluşturanların elinde kalacak bir biçime dönüşmüştür, sonunda alacağı şekli tahmin etmek zor, ancak gelecekte Rusya'nın en önemli sorunlardan biri olacağı kuşkusuzdur. Bu artık bir doğa yasasıdır, yalnızca Rusya'da değil, dünyanın her yerinde böyledir: Toprağa sahip olanlar her bakımdan o ülkenin de sahipleridir. Her zaman, her yerde böyle olmuştur. Ama bizde köy komününün bundan farklı, yani efendi olduğunu söyleyenler çıkacaktır. Güzel de, komünün sorunları kesin olarak çözümlenmiş midir? On beş yıl önce, diğerleri gibi, köy yapısı da yeni bir evreye girmemiş midir acaba? Bu konuya ileride döneceğim, şimdilik görüşlerimi kabataslak özetleyeceğim: Bir ülkede toprak sahipliği *önem taşıyorsa,* o zaman bu ülkede buna bağlı her şeyi –yani her bakımdan, özel olsun genel olsun– ciddiye almak gerekir. Örneğin günümüzde eğitim ve halk okulları üzerine bir telaştır sürüp gidiyor; oysa ben toprak mülkiyetinde ve tarımda sağlıklı ve ciddi bir örgütlenmeye gidildiği zaman, okullarımızın da sağlam ve ciddi bir yapıya kavuşacağına; iyi bir tarımın okuldan değil, tersine, iyi tarımdan (başka deyişle temeli sağlam toprak mülkiyetinden) iyi okullar yaratılacağına inanıyorum. Bu örneğe koşut olan aklınıza ne geliyorsa: Düzen de, yasa da, ahlak da, ulusların zekâsı da ve nihayet ulusal organizmanın doğru yönlendirilmesi de ancak o ülkede sağlam bir toprak mülkiyeti düzeni kurulduğu zaman biçimlenir. Aynı şekilde toprak mülkiyetinin yapısı için de benzer sözler söylenebilir: İster feodal, ister demokratik yapıda olsun toprak mülkiyetinin karakteri nasılsa, bütün ulusun da karakteri aynıdır.

Ancak eski toprak sahiplerimiz bugün yurtdışında dolaşıyorlar, zenginler gibi yanlarında çocuklarının mürebbiyeleri, dadıları, Avrupa sularında, kentlerde, restoranlarda fiyatları artırarak geziyorlar, kısa pantolonlu, İngiliz kostümlerine bürünmüş,

süslü çocuklarını Avrupalılara gösteriyorlar. Avrupalı bakıyor ve şaşkınlığını gizleyemiyor: "Vay, Rusya'da ne zenginler varmış, en ilginci de ne kültürlü, ne Avrupa kültürü tutkunu insanlarmış! Bu zamana kadar uğradıkları baskılar yüzünden yurtdışı pasaportu alamamışlar, ama rant işinden elini eteğini çekmiş o kadar çok toprak sahibi ve para babası ortalıkta görünüyor ki şimdi, inanın, Fransa'daki rantçılardan daha çoklar." Avrupa'ya istediğiniz kadar dil dökün, bu tiplerin tepeden tırnağa Rus olduklarını, ortada asla bir rantçılığın bulunmadığını, tersine ana sermayelerini tükettiklerini anlatın, Avrupa elbette bu akıl almaz Rus varlığına inanmayacaktır, ayrıca bir anlam da veremeyecektir. Asıl önemlisi, Alman kaplıcalarında, İsviçre gölleri kıyılarında sürten bu zevk düşkünleri, Paris restoranlarında su gibi para harcayan bu Lukulluslar, evet, hepsi paralarının bir süre sonra tükeneceğini ve İngiliz kostümüyle dolaşan çocuklarının, sevgili meleklerinin yarın Avrupa'da avuç açacaklarını (evet, dileneceklerini!), Fransız ya da Alman işçisi olacaklarını (Fransız ve Alman işçisi olacaklar!) –yüreklerinde bir sızı– seziyorlar. Gelgelelim, *apres nous le delug* deyip işin içinden çıkıyorlar, "Efendim, kim suçlu: Bütün Rusya, aklı başında dürüst insanların hâlâ iş yapmasının olanaksız olduğu hantal Rusyamız ve düzenimiz tabii." Böyle düşüneceklerdir işte, kırklı yılların su katılmamış Batıcıları olarak niteleyebileceğimiz en liberal düşünceli olanlar da içlerinden belki şöyle geçirecekler: "Ee, çocuklarımız parasız kalırlarsa dünya mı batar, karşılığında bizlerden düşünce, gerçek ve kutsal düşünce biçimlerinin soylu mayasını alıyorlar. Rusya'dan uzaklarda yetişen bu çocuklar papazları ve 'anayurt' gibi saçma sapan kavramları bilmeyecekler. Anayurdun körü körüne bir inanç, evet, dünyada olabilecek en yıkıcı boşinanç olduğunu anlayacaklar. Bu çocuklardan soylu evrensel kafalar çıkacaktır. Bizler, evet, sadece biz Ruslar bu yeni akıllara ilkeler belirleyeceğiz. Kalan paramızı yurtdışında harcamamızın nedeni, er ya da geç Avrupa'yı yenileyecek olan geleceğin dünya yurttaşlığının temelini atmayı istememizdir ve herkesten önce biz başlattığımız için bu adımın şerefi bizim olacaktır!.." Gerçi böyle diyenler sadece o "ak saçlı ihtiyarlar", yani hâlâ azınlıkta olanlar, çünkü ileri düşünceli olanları ne kadardır ki! Daha çok işini bilen-

dir bunlar, "ak saçlı ihtiyarların" içinde bile yüce gönüllü *çok değildir*, sonunda yine "elinden tutan birine" bel bağlayacaklar: "Doğrudur, burada bütün servetimizi harcayacağız, olsun, yine de bir kazanımımız olacak, 'anayurtta' bize yararı dokunacak birçok tanıdık ve ilişkiler... Kaldı ki çocuklarımızı liberal bir ruhla yetiştireceğiz, bir beyefendi olarak, aslına bakarsanız bu her şeyden daha önemlidir. Onlar çok yüksek önemli mevkilerde yüzecekler, liberalizm de ülkemizde hep iktidar çevresinde kendini göstermiştir ve daima beyefendilikle el ele gitmiştir, çünkü kibar liberalizm, nasıl denir, yüksek derecede tutuculuk içindir ve faydalıdır, bizde her zaman fark edilmiştir. Başka ne olsun, çocuklarımızı yurtdışında yetiştiriyoruz, onları tam yerinde diplomatlığa hazırlıyoruz demektir. Buranın elçiliklerinde, konsolosluklarında ne harika ve sayılmayacak kadar çok ziftleneceğin makam vardır! Huzur da, iyilik de, para da, güven de çocuklarımıza yeter de artar bile, hem hizmet her zaman gözler önündedir. Sonra temiz iştir, fiyakalıdır, efendicedir. İş mi? İşten kolay ne var: Eli yüzü düzgün, kavga çıkarmaktan hoşlanan ve başı derde girdiğinde yardım için soluğu konsoloslukta alan bir Rus'la karşılaştın diyelim, 'böylelerini adam yerine koymayız, tepeden bakar, kulak asmayız.' Oturduğun yerden şöyle bir gerinip başlarsın konuşmaya: 'Size inanmıyoruz, kavgayı çıkaran sizsiniz; burada o kadar düzgün, temiz yer varken kendinizi hâlâ sevgili yurdunuzda mı sanıyorsunuz? Bu tatsız olayın sebebi sizsiniz, üstelik yabancı makamları rahatsız ediyorsunuz; aynada yüzünüze bir bakın, ne hallere düşmüşsünüz!' Buyurun, bütün hizmet budur işte! Özetle, çocuklarımız insanların içine çıkabilecekler, efendim, yeter ki ilişkiler olsun; bakın her şeyden önce insan yakınını gözetmeli, gerisine aldırma gitsin!"

Bu demektir ki yurtdışında yaşayanlar arasında gönlü yüce insan azdır, az çok ilişkilere güvenirler. Peki, bu ilişki nasıl bir şeydir? Eh, bir anlamı olsa da bu *kumaş* çok kısa sürede zaten yıpranacaktır. İlişkiler dışında ne olur ne olmaz diye birazcık olsun Rusya'yı öğrenmeye çalışsaydı uzaklık bir engel olmazdı. Oysa şimdi, reform ve yeni ilkeler döneminde, aksi gibi, bizde herkes kendi aklına göre yaşamını sürdürmek istiyor, herkes bunu istiyor, hiç kuşkusuz aydınlanmış bir düşünce; ama asıl sıkın-

tı şu: genel bir istek olmasına rağmen bireysel akıl hiçbir zaman bugünkü kadar cılız olmamıştır. Neden böyledir? Çözemiyorum, ayrıca çok da zordur; ancak nedenlerden biri bizim şu melek çocukların kesinlikle aptal olacaklarıdır, adım gibi biliyorum. Eskimiş olmakla birlikte bu neden üzerinde durmak istiyorum. Gerçi söyleyeceklerim geçen yıl dile getirdiklerimin aynısı olacak. Nedeni Rus dilidir, başka deyişle yurtdışında yabancı mürebbiyelerle ve dadılarla büyümelerinden Rus dilinin, ana dilin yetersiz kalmasıdır. Bu yetersizlik geçmişte de vardı, her zaman da olacaktır; ne var ki, günümüzde olduğu gibi, yüzlerce küçük meleğin yurtdışında büyüdüğü bir dönem hiç yaşanmamıştır. Bu çocukları diplomatlığa hazırlıyorlar diyelim, diplomasi dili de bilindiği gibi Fransızcadır; Rusçayı gramer olarak bilmek yeter. Gerçekten böyle mi? Bu sorun adiliğe varacak denli eskimiştir, ama o denli çözümsüz bırakılmıştır ki geçenlerde bu konu Bay Turgenyev'in Fransızca bir yapıtıyla ilgili olarak üstü kapalı biçimde basında da yer aldı. Şöyle bir görüş üzerinde duruluyordu: "Bay Turgenyev için Fransızca ya da Rusça yazmak ne fark eder, burada yasaklanan bir durum mu var?" Rus dilinin piri Turgenyev gibi ünlü bir yazar için elbette yasaklama filan söz konusu olamaz, böyle hayalleri varsa neden Fransızca yazmasın, üstelik Fransızcayı anadili gibi bildikten sonra. Bu bakımdan Turgenyev'e söylenecek sözümüz olamaz, ama... ama geçen yıl Günlüğümde, yurtdışında bulunduğum aylarda, Avrupa'da yaşayan bir Rus anneyle melek çocukları için, Fransız dilinin zararları üzerine yaptığım yorumlara devam etmemin kaçınılmaz olduğunu görüyorum. Anne şimdi meleklerini diplomatlığa hazırlıyordur, özellikle diplomasiye değgin sözlerimi tekrarlamak tatsız kaçabilir, yine de göze alacağım.

Bu kez anne, başlamama bile izin vermeden: "Neler diyorsunuz siz, diplomasi dili Fransızca değil mi?" diye sözümü kesecek. Heyhat, geçen yıldan beri tepeden süzerek beni küçümsemeye hazırdı zaten. "Tamam, saygıdeğer hanımefendi!" diye yanıt veriyorum. "İtirazınız güçlü, tartışmasız düşüncenize katılıyorum. Ama bir kere, Rus dilinin kusursuz öğrenilmesiyle ilgili sözlerimin Fransızca için de geçerli olması gerekir zaten, öyle değil mi? Gerçekten kendi yapısal zenginliğini Fransızca yansıt-

mak için Fransız dilini de en zengin biçimiyle benimsemek gerekiyor. Biliniz ki ait olduğunuz halkın nasıl doğduğunu, yani nasıl konuştuğunu, insanın ancak o dile kusursuz sahip olmakla öğrenebileceğine dair doğanın böyle bir gizi, böyle bir yasası vardır. Sizi incittiğim için yüzünüzü ekşitiyorsunuz, bana alayla bakıyorsunuz. El kol hareketi yaparak, geçen yıl size söylediklerimi yinelediğime inandırmak istiyorsunuz beni. Peki efendim, karşınızda geri çekiliyorum, *bir hanımefendinin* konusu da değil üstelik. Evet, dediğim gibi meydanı düpedüz size bırakıyorum ve Rus insanının Fransızcayı kusursuz biçimde kavrayabileceği konusunda sizinle aynı düşüncedeyim, yalnız bir şartla: Fransa'da doğmak, orada büyümek ve doğduğu ilk günden Fransız olmak... Oo, bakıyorum neşeniz yerine geldi, gülümsüyorsunuz, ama saygıya değer hanımefendi, bir konuda dikkatinizi çekmek isterim, her türlü olanağa, başka biçimde söylersek, uzun zamandır yurtdışında yaşamanıza, onca paraya, Parisli dadılara vs sahip olmanıza rağmen melek çocuğunuz için bunu gerçekleştirmeniz asla mümkün değildir. Öte yandan, doğuştan yeteneği de dikkate alın, çünkü meleğinizi Bay Turgenyev'le kıyaslamak zaten mümkün değildir. Söyleyiniz, Turgenyevler ne kadardır ki? Aman, neler söylüyorum ben! Yine hata yaptım, karıştırdım: Sizin melek evladınızdan her halde bir Turgenyev, hatta bir kalemde üç Turgenyev çıkabilir, bırakalım bunu ve... "Ama" diye lafı ağzımdan alıyorsunuz birden. "Diplomatların hepsi zaten zeki olurlar, akla neden bu kadar taktınız ki? İnanın, sadece ilişkiler yeter. *Mon mari*[5]..." "Tamamen haklısınız sayın hanımefendi!" diye hemen araya giriyorum: "Tamam, ilişkiler olsun, eşinizi elimden geldiğince konunun dışında tutarak, ben yine de ilişkilere bir parça zekâ karışırsa hiç de fena olmaz diyorum. Bir kere, diplomatlar hiç de diplomat oldukları için akıllı değillerdir, çünkü diplomasi yokken de akıllı insanlar vardı; son derece aptal çok diplomat olduğuna emin olun." Dayanamayıp: "Oh, hayır!" diye yine sözümü keseceksiniz. "Kusura bakmayın ama, diplomatlar her zaman zeki insanlardır, hepsi yüksek mevki sahibidirler, en soylu meslektir." "Sayın bayan, sayın bayan!" diye bağırıyorum. "İlişkilerden, dilleri iyi bilmekten söz ediyor-

5 Kocam. (Fransızca)

sunuz, iyi de ilişkiler sadece makam sağlar, orada, efendime söyleyeyim... Bir düşünün: Küçük meleğiniz Avrupa restoranlarında büyüyor, yurtdışındaki vikontlarla, bizim kontlarla dostluk kurarak günün gözde koketleriyle gününü gün ediyor, ama sonra... Evet, bütün dilleri biliyor bilmesine, ama hiçbir anlam ifade etmiyor bu. Kendi diline sahip olmayınca, doğallıkla bütün ulusların duygu ve düşünce artıklarına sarılıveriyor, daha genç ken beyni, deyim yerindeyse, tatsız tuzsuz bir çorba haline geliyor, bölük pörçük duygu ve düşüncecikler barındıran ve düşüncelerini ifade etmede düz mantıkla hareket eden beynelmilel kıt akıllı biri olup çıkıyor. Bir diplomattır, ama onun için ulusların tarihi tam bir maskaralığa dönüşüyor. Ulusların, halkların nasıl yaşadığını, canlı yapılarında hangi yasalar bulunduğunu, bu yasalarda bütünlüğün gözlenip gözlenmediğini görmüyor, düşünmüyor bile. Dünya olaylarına örneğin 'falan kraliçe, filanca kralın metresine diş biliyor, iki krallık arasında bu yüzden savaş çıkıyor' yaklaşımıyla bakmaya, böyle bir sonuç çıkarmaya hazır. İzin verirseniz, olaya sizin bakış açınızdan yaklaşacağım. Sözgelimi şu ilişkiler... ama ilişkiler elde etmek için kişilik gerekir, yani kibar, yumuşak, iyi niyetli, aynı zamanda sert ve direşken olmak gerekir... Diplomat aslında etkileyici olmalıdır; bir başka deyişle, karşısındakini büyülemeli, işin içinden başarıyla çıkmalıdır, ne dersiniz sayın bayan? İnanın ya da inanmayın önemli değil, kendi anadilini tam olarak öğrenmeden, kullanmasını bilmeden kişiliği dengelemenin mümkün olmadığını; hele hele küçük melek doğuştan varlıklı ve iyi huyluysa zamanla onda birtakım düşünceler, duygular doğacağını ve onu içten içe ezeceğini, çocukluğundan beri kavradığı, derinlikten yoksun hazır anlatım biçimlerini ararken ve talep ederken, yani dil olmadan, dilin gelişmiş biçimi, inceliği olmadan, anadilinin en ufak ayrıntılarına hâkim olmadan, sizin oğlunuzun hiçbir zaman kendinden hoşnut olmayacağını size açık biçimde söylerken –ister inanın, ister inanmayın, önemli değil– bölük pörçük düşünceler özlü anlatımı karşılamakta yetersiz kalacaktır; zihninde ve yüreğinde biriken malzeme temel ve sağlam ifadeler talep edecektir... Delikanlı endişelenecek, dalgınlaşacak, içerikten yoksun, amaçsız düşüncelere gömülecek ve sonra homurdanıp duran, çekilmez

biri olup çıkacak, giderek sağlığı bozulacak, sıkıntıdan belki de mide ülseri olacaktır, bu dediklerime inanıp inanmamak size kalmış bir mesele...

"Bakıyorum katıla katıla gülüyorsunuz, kendimi yine kaptırdım, kabul ediyorum (Tanrım, söylediklerim ne kadar gerçek!), ama bitirmeme izin verin, az önce diplomatların yine de akıllı kişiler olduğunu söyleyerek düşüncelerinizi paylaştığımı, karşınızda geri adım attığımı hatırlatmama izin verin; yalnız, hanımefendi beni öyle bir noktaya getirdiniz ki bundan sonra bu konuda görüşlerimin en mahrem olanlarını sizden gizleyemem artık. Sayın bayan, 19. yüzyılın tamamında bütün ulusların diplomasisinde, yani dünya diplomasisinde aklı başında insanların çok az olduğunu birkaç kez düşündüğüm olmuştur. Şaşırtıcı bir durumdur bu. Tersine, bulunduğumuz çağın Avrupa tarihinde bu diplomat sınıfının dar düşünenleri... yani hepsi az çok akıllıdır, buna kuşku yoktur, evet, hepsi ince zekâya sahiptirler, iyi de, bu nasıl bir zekâdır, sorarım! Bu kafalardan biri olsun olayın özüne inmiş midir, Avrupa'yı tuhaf, korku verici, nereye varacağı belirsiz bir yerlere doğru sürükleyen, ancak günümüzde sezgisel yönleri zayıf olanların bile açık seçik gözleri önünde ortaya çıkan gizemli yasaları kavramış, önceden sezebilmiş midir? Hayır, efendim, söylenebilir ki bu kadar saygın ve seçkin olan bu zümreden ne böyle bir diplomat, ne de zekâ çıkmıştır! (Elbette bunları söylerken Rusya'yı, anayurdu hariç tutuyorum, çünkü yapısal özelliğimiz bakımından bu 'apayrı bir meseledir.') Tersine, yüzyılımızda en gerçekçi anlayış savlarıyla tilki gibi kurnaz, entrikacı diplomatik zekâlar çıktı diyelim, hemen önlerinde duran günümüz çıkarlarını (hem de en yüzeysel ve hatalı çıkarları) hiçbiri görememiştir! Kopmuş bir ipliği bağlamak, deliği yamamak, ayakkabıya taban çekmek, bir eşyayı yaldızlamak pekâlâ yeninin yerine geçiyor, işte bizim işimiz, işte çalışmamız! Bunların nedenleri vardır, en önemlisi, ilkelerin ayrışması, halkla bağlarını koparma ve diplomatik zekâların, başka deyişle insanlardan kendini yalıtmış yüksek toplum katının kendi dünyasına çekilmesi, örneğin Kont Cavour'u alın, zeki bir insan değil midir, diplomat değil midir? Dâhi olarak kabul edildiği, ayrıca öldüğü için onu örnek alıyorum, ama bakın neler yapmıştır:

Amacına ulaşmış, İtalya'yı birleştirmiştir; neydi bu: İtalya 2500 yıl, birleştirici, evrensel bir düşünceyi, kabuğundan çıkmayan aklın spekülasyonunu ve soyut bir düşünceyi değil, gerçek, örgensel bir düşünceyi, ulus hayatının, evrensel hayatın ürününü barındırmıştır içinde. Bu, tüm insanlığın birleşmesi ülküsüydü, başlangıçta eski Roma, sonra da papalık... 2500 yıl İtalya'da doğan ve gelip geçen halklar, bu evrensel düşüncenin taşıyıcıları olduklarını kavramışlar, anlamayanlar da en azından hissetmişlerdi. Bilim ve sanat bu evrensel anlayış içinde biçimlenmiş ve yayılmıştı. Bu evrensel düşünce sonunda orada kendiliğinden aşındı, tükendi ve silinip gitti diyelim (gerçi böyle olacağı kuşkuludur), peki, bu düşüncenin yerini şimdi ne almıştır, bugün İtalya'nın nesi kutlanmaktadır, Kont Cavour'un diplomasisinden sonra bu düşüncenin ulaştığı en iyi nokta neydi? Her türlü gizli yeryüzü emellerini yitirmiş ikincil derecede bir krallık yerini manevi değil, mekanik olarak (yani eski evrensel birlik olarak değil) aşınmış burjuva ilkelerine bırakan (ilk Fransız devrimi döneminden beri bu ilkenin otuzuncu kez tekrarlanmasıdır bu), evet, ikinci derecede bir birleşik krallık ortaya çıkmıştır; üstelik ödenmemiş borçlarıyla ikinci planda kalmasından hoşnut bir krallık... İşte olanlar buydu, işte Kont Cavour'un yaratısı! Özet olarak, günümüz diplomasisi 'küçük işlerde, canavar kesilir!' Prens Metternich derinlikli düşünen, dünyanın en usta diplomatlarından biri sayılmıştır, tüm Avrupa'da hatırı sayılır bir etkisi olduğu kuşkusuzdur. Öte yandan onun düşüncesi nasıl bir şeydi, kendi zamanında başlayan çağını nasıl anlıyordu ve geleceği nasıl görüyordu? Heyhat, başlayan yüzyılın temel düşüncelerini polis düzeniyle sindireceğine karar verdi ve bunu başaracağına derin inancı vardı! Şimdi de Prens Bismarck'a bakalım, öyle ya o da tartışmasız bir deha, ancak..."

Onuruna dokunduğu için mağrur bir tavırla: "*Finissons monsieur!*"[6] diye sertçe sözümü kesiyor anne. Kuşkusuz birden irkileceğim. Sanırım anlaşılmadım, annelerle bu tür konuları konuşmak şimdilik olanaksız görünüyor, çok çamlar devirdim. Peki, şimdi diplomasiyi kimle konuşabiliriz? İşte bu soru işareti. Ne ilgiye değer bir konu değil mi, hem de zamanımızda, fakat!..

6 Bitirelim beyefendi. (Fransızca)

II
Dünya Sorunları Karşısında Diploması

Ne kadar da önemli bir konu! Çünkü yaşadığımız dönem nasıl bir şey? Hikmet sahibi kişilerin hepsi çağımızın öncelikle diplomasi çağı olduğunu, dünyanın kaderinin sadece, evet, sadece diplomasiyle belirleneceğini söylüyorlar. Örneğin, nasıl bir şeyse, şimdi farklı bir savaş ilan edildiğini öne sürüyorlar. Böyle bir savaşın olduğunu ben de duydum, gazetelerde okuyorum, bir yerlerde savaşa benzer bir şeyler oluyorsa, her halde anladığımız türden değil... En azından bu savaşın hiçbir harekete, yani özellikle salt diplomaside "karmaşık olarak" nitelendirilen son bakış açısına göre devletin uyguladığı olağan intikallere karışmadığı, bu askeri intikallerin, manevraların vs... aslında her zaman zorunlu olduğu, gerçek anlamda diplomasinin yukarı aşamasından biri olması dışında hiçbir değer ifade etmediği söyleniyor. Bu şekilde inanmak gerek. Ben kendi açımdan buna inanmaya hazırım, çünkü bunlar insanı çok rahatlatan şeyler, ama ilgi çekici olduğu kadar korku verici de: Örneğin bir Doğu Sorunu bizde olduğu gibi, belki de daha önce tüm Avrupa'da da birden alevlenmişti, bu çok anlaşılır bir durum: Herkes, diplomat olmayanlar bile (evet, özellikle diplomat değillerse), Doğu Sorununun var olduğunu, daha doğrusu dünyanın en başta gelen, insanoğlunun yazgısının en önemli, çözülmesi gereken *sorunlarından* birini ve gelecekteki insanoğlunun kaderinin yeni bir aşamasını teşkil ettiğini biliyor. Bilindiği gibi, bu ne Doğu Avrupa'nın, ne Slavların, ne Türklerin, ne de Bulgarların sorunudur sadece, bütün Batı Avrupa'yı da ilgilendirmektedir ve asla denizlerle, limanlarla, girişlerle, çıkışlarla ilgili değildir; daha derin, esaslı, daha kendiliğinden olan, yaşamsal, en belli başlı sorunlardan biridir. Bu yüzden Avrupa'nın tedirginliği anlaşılırdır ve belli ki diplomasiye çok iş düşmektedir. Peki, diplomasinin bu soruna yaklaşımı nasıl? İşte sorum! Doğu sorununda nasıl bir yol izliyor (özellikle şimdi)? Diplomasinin işi, şimdi her yönüyle Doğu Sorununa el koymak ve ilgilenen ilgilenmeyen herkesi ortada sorun falan bulunmadığına, yapılanların ufak çapta askeri intikaller ve manevralar olduğuna ve hatta mümkünse böyle bir sorunun bırakın başlamasını, dünyada hiçbir zaman var olmadığına, sadece yüz yıl

önce diplomatik nedenlerden etrafı puslu dumanların sardığına ve bu dumanın hâlâ dağılmadığına inandırmaktır. İçtenlikle söylüyorum ki burada tam yerinde bir muammayla karşı karşıya bulunmasaydık bunlara inanmak mümkün olabilirdi; ancak bu artık diplomatik bir muamma değildir (asıl dert burada!), çünkü diplomasi asla böyle bilmecelerle uğraşmaz, dahası, küçümseyerek reddeder, üstün beyinlerin bir değeri olmayan hayalleri sayar. Bu muamma şöyle formüle edilebilir: Neden bu sorun her zaman, özellikle son zamanlarda, yani 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gittikçe daha belirgin, daha gözle görülür biçimde ortaya çıkar, niçin dünyaya ilişkin bir olaya azıcık dokunmaya görsün, herhangi bir yerde çıkan dünya sorunuyla aynı zamanda tırmandırılır ve *diğer bütün* dünya sorunları ikinci plana itilir, örneğin dünyayı ilgilendiren ve şimdi karşımızda duran Doğu Sorununu Avrupa yok sayar da, hiç beklenmedik biçimde Fransa'da birden bir sorun, hem de dünyayı ilgilendiren bir Katolik sorunu patlak verir? Katolik sorunu, günleri sayılı papa nedeniyle değildir sadece, bu dinin temsilcisi olarak Fransa yüzyıllardır sağlam bir yapıya sahip Katolik kurumunun bünyesinde bir değişimin yaşanmaması ve asla kaybolmaması için elinden geleni yapmak zorundadır, çünkü Katoliklik tam on dokuz yüzyıl eski doğal düzeni birleştiren ortak bir bayrak –gelecekte, yaşamsal ve kaçınılmaz bir oluşuma karşı, yeni bir düzen içinde evrenselliği tehdit edici unsur taşıyan değişimlere ve tüm Batı Avrupa hayatında toplumsal, ahlaki, köklü dönüşümlere karşı ya da bu yenilikler gerçekleşmese bile en azından korkunç sarsıntılara ve 1789 Fransız Devrimi kalıbına göre örgütlenen ve gelişen her yerde burjuva krallıklarının tahtını, onları kovup yerlerine geçmekle tehdit eden büyük devrimlere karşı birleştirici bir bayrak– olarak kabul edilir. Kısa bir süre konudan uzaklaşıp zorunlu gördüğüm *note bene* düşeceğim, zira 19. yüzyılın en civcivli döneminde zaten Katolik olan Fransız devletine, Katolik dininin temsilcisi dememi bazı akıl hocalarının, özellikle liberallerin gülünç bulacaklarını düşünüyorum! Bu yüzden, düşüncelerimi açıklama gereği duyuyorum. Bir temele dayandırmadan diyebilirim ki bünyesinde bırakın papaya, Tanrıya inanan bir tek kişi kalmadığı halde, yine de Katolik ve Katolikliğin temsilcisi, daha doğrusu tüm Katolik organizmasının bayrağı olmayı sürdüren bir ülkedir Fran-

sa çok uzun zamandan beri, hatta belki de Fransa'nın, Fransa olmayı bırakıp farklı bir yapıya dönüştüğü zamandan beri böyledir bu. Üstelik: sosyalizm de Fransa'da Katolik kalıplarına göre, Katolik örgütlenmesinden ve hamurundan başlayacaktır – Fransa bu derecede Katolik bir ülkedir işte! Üzerinde şimdilik fazla durmak istemiyorum, yalnızca önemli gördüğüm bir iki noktanın altını çizmek istiyorum: Soruyorum, sözgelimi Mareşal Mac-Mahon'u niçin durup dururken birden Katolik sorununa çekmişlerdir? (Gerçi hemen, her yerden zaferle çıkan, diplomaside de *"J'y suis et j'y reste"*[7] parolasıyla dikkatleri üzerine çeken) bu cesur general bence buna benzer bir olayı *bilinçli* olarak yükseltecek bir devlet adamı değildi. Ama eski Avrupa sorunlarından ciddisini başlatmış ve yapabileceği kadar yükseltmiştir, ama asıl önemlisi: Neden, neden özellikle tam bu sırada, dünyanın bir başka köşesinde, bir başka dünya sorunu, Doğu Sorununun kızıştığı anda başlatılmıştır? Neden soruna sorun katmış, aralarında göründüğü kadarıyla hiçbir bağ bulunmadığı halde başka bir soruna yol açmıştır? Üstelik bu iki sorunun birlikte çıkması bu kadarla kalmıyor: Evet, Doğu Sorunuyla başlamıştır ve eğer bu, doğal sürecinde gelişirse ardından bir yığın sorunu da beraberinde getirecektir. Özetlersek, Avrupa'nın ve insanlığın bu en önemli sorunları çağımızda her nedense aynı zamanda çıkarılmıştır. İşte bu şaşırtıcıdır. Bütün sorunların illa birlikte çıkması şartı bir muamma! Neden böyle söylüyorum? Diplomasi bu meselelere küçümseyerek bakmaktadır çünkü. Diplomasi bu gibi tesadüfleri reddetmekle kalmıyor, üzerinde düşünmeyi bile istemiyor. Bunlar saçmalık, boş laflar ve hayallerdir: "Burada hiçbir şey yok! Basitçe, Mareşal Mac-Mahon'un ve sevgili eşinin canı bir şeyler istedi, işte bunlar ortaya çıktı!" Bu nedenle, yazımın başında zamanımızın öncelikle diplomasi dönemi olduğu ve gerisinin hayalden öteye geçemeyeceği biçiminde görüş bildirmeme rağmen, ilk olarak ben inanmamak zorunda kaldım buna. Hayır, bir bilmece! Sorun yalnızca diplomasiyle çözülemez, başka şeyler de gereklidir. Ne yalan söyleyeyim, bu yargım nedeniyle çok mahcup hissediyorum kendimi; bu yüzden diplomasiye inanma eğilimindeydim, ama bütün bu yeni sorunlar, sadece yeni sıkıntılar, başka da hiçbir şey değil...

7 "Oturdum, inmem, buradayım ve burada kalacağım" anlamında. (Fransızca)

III

Rusya Hiçbir Zaman Diplomasi Dışı Çözümlerde Bugünkü Kadar Güçlü Olmamıştır

Aslında ortaya bir mesele attım ya, şimdilik pek temele dayandırmadan geliştirdim. Bu, günümüzün sorunundan (yani birinin patlak vermesiyle, handiyse bir anda dünya sorunlarının toplamı haline gelen) inanılmaz derecede basit ve doğal bir başka sorun aklıma gelmiştir hep, işte bu kadar basit ve olağan olduğu için akıllı dediğimiz kişiler hemen hemen hiç ilgi göstermemişlerdir buna. Gelelim bu soruna: Evet, diplomasinin her zaman her yerde insanlığın en temel ve belli başlı sorunlarının çözümleyicisi olduğunu ve bu görevini sürdüreceğini varsayalım, peki, Avrupa sorunlarının çözümü diplomasinin iki dudağı arasından çıkacak söze mi bağlı kalacak? Tersi olamaz mı, her sorunda, o bilinen yatıştırıcı güçle, diplomasiyle, yani *yamalarla* çözümün olanaksız hale geleceği bir evre, bir nokta, evet, yok mu? Tüm dünya sorunlarının her zaman diplomasi, dolayısıyla sağlıklı bir bakış açısıyla açıklığa kavuşturulmasına bir diyeceğimiz yok; falanca devletin sınırlarını genişletmek istemesi ya da filanca cesur generalin, kişisel olarak canının bir şey çekmesi ya da, ne bileyim, ünlü bir hanımefendinin bir şeylerden hoşlanmaması vb... yaklaşımlardan çok (burada kesinlikle geri çekiliyorum, çünkü karmaşık), ama yine de belirli bir süreç, hatta en gerçekçi nedenler ve bu nedenlerin açıklanmasında, ansızın tuhaf, farklı güçlerin, örneğin anlaşılmaz ve muamma gibi görünen, ama birden her şeye egemen olan, toptan her şeyi bir anda ele geçiren, dağdan kayar gibi, belki de uçuruma sürüklenir gibi körlemesine, karşı konulmazca kendine çeken bir aşama, işin sürecinde böyle bir nokta olamaz mı? Aslında şunu öğrenmek istiyorum: Diplomasi kendisine ve yöntemlerine hep böyle mi bel bağlayacak, benzer güçlerden, aşamalardan hiç mi çekinmeyecek ya da hiç mi onları sezmeyecek? Yazık ki her zaman böyle oluyor, bu yüzden: Ona nasıl inanırım ve güvenirim, çıldıracak duruma gelmiş, sefih insanlığın kaderinin kesin çözümcüsü olarak nasıl kabul ederim diplomasiyi?

Ah, Kaydanov'un geniş kapsamlı tarihinde ne yüce ve derin bir deyiş vardır! *Yeni Tarih* adlı yapıtında Fransız Devriminin ve I. Napolyon'un ortaya çıkışını özetliyordu, bu cümlenin başı hâlâ hatırımdadır. İşte cümle: "Büyük Friedrich hayata gözlerini yumduğu zaman Avrupa'nın her yerine derin bir sessizlik çökmüştü; böylesine fırtına öncesi bir sessizlik hiçbir zaman hissedilmemişti." Bu cümleden ne anladığınızı söyleyebilir misiniz? Gerçekten de o zaman, yani Büyük Friedrich öldüğü zaman, en uzak ihtimal olsun Avrupa'da önümüzdeki otuz yılda insanlığın ve Avrupa'nın başına gelecekleri kim önceden kestirebilirdi? Oranın aydınından, yazarından, gazetecisinden, profesöründen söz etmiyorum. Bilindiği gibi o zamanlar bu kişiler büyük şaşkınlık içindeydiler. Örneğin Schiller Ulusal Meclisin açılışına övgüler düzüyordu; Avrupa'yı dolaşan genç Karamzin bu olaylara müthiş bir duygulanmayla bakıyordu, Petersburg'da da bundan daha önce Voltaire'in mermer büstü bütün heybetiyle dikkatleri çekiyordu. Hayır, doğrudan en bilge kişilere, insanlığın yazgısına karar verenlere, yani diplomatlara soruyorum: "Önümüzde otuz yılda olacakları görebilmişler midir?"

Ama asıl korkunç olan şu: Eğer bunu diplomatlara sorsaydım (bu arada belirteyim, hemen her Avrupalı diplomat, "Kaydaşka"yı okumuştur), lütfedip beni dinleme inceliği gösterselerdi, herhalde kibirli bir kahkahayla: "Rastlantısallığı sezmenin mümkün olmadığı ve tüm hikmetin yalnızca her çeşit rastlantısallığa hazırlıklı olmaktan geçtiği" şeklinde yanıt verirlerdi.

Efendim, nasıl mı! Söyleyeyim: Tek bir diplomatı sorularımla endişelendirmediğim için (ayrıca buna cesaret edemem), kendim uydursam da tipik bir yanıttır bu, ama benim sıkıntım, böyle yanıt vereceklerinden kesinlikle emin olmamdır, bunun için tipik nitelemesi yaptım. Çünkü geçen yüzyılın sonunda meydana gelen bu olaylar diplomatların gözleri önünde olmuştur, nasıl *rastlantısal* olur, söyler misiniz? Bu olaylar olmuştur, vardır. Sözgelişi Napolyon da baştan aşağıya rastlantısallık demek, Napolyon ortaya çıkmayıp, üç yaşında Korsika'da kızıldan ölseydi, insanlığın üçüncü sınıfı burjuvazi elinde yeni bayrak, Avrupa'nın çehresini değiştirmeye atılmaz (hâlâ sürüyor), Paris'te evinde oturur, belki de işin başında silinip giderdi!

Bence bütün mesele, köhne Avrupa'da, bulunduğumuz yüzyılın muazzam bir olayla, yani 18. yüzyılın bitişine pek benzemeyen, ancak dünyanın, en azından eski Batı Avrupa'nın çehresini değiştirecek kadar, büyük, kendiliğinden ve müthiş bir olayla sona erecek olmasıdır. Bakın bizim çok bilmişler, *rastlantısallığı* vs... sezmenin olanaksızlığını ileri sürecek olurlarsa, dahası akıllarına sonla ilgili bir şey gelmiyorsa, o zaman...

Tek kelimeyle: Yamalar, yamalar, yamalar...

Ne yapalım, sağduyulu davranacağız, bekleyip göreceğiz. Kuşkusuz, bu yamalar da gerekli, faydalı, mantıklı ve pratiktir de. Özellikle yama politikasıyla, sözgelimi düşmanı yanıltmak olasıdır. İşte şimdi yaptığımız savaş, Avusturya'nın bize düşmanca bir tutumla sırtını çevirmesi durumunda onu "yamayla" aldatmanın tam sırası, büyük sevinçle atlar üzerine, çünkü kimdir Avusturya? Neredeyse bir nefeslik canı kalmış, çöktü çökecek, Türkiye gibi "hasta adam" belki ondan daha kötü durumda. İkiliklerin, kendi içinde düşmanca birleşmelerin, toplulukların, düşüncelerin, her çeşitten sürtüşmelerin ve zıt eğilimlerin timsalidir Avusturya; Macarlar, Slavlar, Almanlar ve Yahudi saltanatı... Eh, şimdi de diplomasinin kur yapmasıyla havaya giren Avusturya hâlâ çok anlam ifade edebilecek ve yazgıların çözümünde sesini duyurabilecek bir güce sahip olduğunu ciddi ciddi düşünebilir. Slavların kaderlerini çizmede bu tür kur yapmalar ve yamalar yoluyla beliren bu coşkusal hayali yanılgı yararlıdır da, çünkü bir süre için düşmanı oyalayabilir; kimsenin ondan çekinmediğini, gücü falan olmadığını birden gördüğü karar anına doğru moralinin bozulmasıyla sarsılabilir, düpedüz mahcup olabilir. Oysa İngiltere başka: Daha ciddi bir iştir, son zamanlardaki girişimlerine baktığımızda hayli tedirgin edicidir. İngiltere'yi öyle yamalarla, kur yapmalarla uyutamazsın. İngiltere'ye ne dersen de, kılıcını çekmiş, büyük düşünceler bayrağını açmış, Tuna ırmağını geçmiş, dünyanın şimdi en büyük, en güçlü ulusunun, apaçık kendi zararına ve sadece İngiltere'nin yararına giriştiği sorunları gerçekten çözmeyi isteyeceğine kesinlikle inanmaz. Çünkü Slav unsurların yazgılarını iyileştirme *ne olursa olsun* İngilizler için açık zarardır. Yamalarla kesinlikle kimseyi kandıramazsın;

inanmazlar! Aslında İngiltere hiçbir şeye inanmaz. Ayrıca hangi argümanlarla ikna olacaktır? "O halde birazcık *başlayayım*, ama bitirmeyeyim:" Ama politikada işe başlama her şeydir, çünkü başladın mı sonunu er ya da geç getirirsin. Bugün olmasa bile yarın mutlaka bitirirsin, önemli olan budur. Kısaca, onlar kül yutmazlar, bu yüzden bizim de İngilizlere inanmamamız ya da olabildiğince az inanmamız gerekiyor, içimizden tabii. Yeter ki biz de, İngiltere'nin bir zamanlar olduğu gibi, şimdi de çok kritik durumda bulunduğunu anlayabilelim. İngiltere'nin bu kritik durumu doğru biçimde ve tek sözle şöyle formüle edilebilir: *Kendini yalıtma*, zira İngiltere bugünkü kadar hiçbir zaman korkunç bir yalnızlığa sürüklenmemişti. Şimdi Avrupa'da bir müttefik, bir *entente cordiale*[8] bulsaydı ne kadar sevinirdi! Ama İngiltere'nin sıkıntısı, ittifaka girmenin bu denli zor olduğu bir dönemin Avrupa'da hiç yaşanmamış olmasıdır. Çünkü Avrupa'da şimdi bütün dünyayı ilgilendiren sorunlar ve çelişkiler aynı zamanda baş göstermiştir; öyle ki her ulus, her devlet *evinde kendisine ait bir yığın* sorunla boğuşmaktadır. İngiltere'nin çıkarları dünyanın değil, uzun zamandan beri her şeyden ve herkesten yalıtılmış, yalnızca kendisinin ilgilendiği çıkarlar olduğundan, İngiltere en azından bir zaman için tamamen yalnız kalacaktır. Kuşkusuz: "Ben sana sağlıyorum, sen de bana!" ifadesinde bulan karşılıklı çıkar politikası güdenlerle uzlaşabilirdi. Ancak bugün Avrupa'da yaşanan endişelerin özelliğine baktığımızda, buna benzer entente cordiale yapmak zor görünüyor, en azından şu anda; bir süre beklemek gerekiyor; yarınların neler getireceğine bakarak, müttefik olarak yamanacağı an gelecektir. Bunun ötesinde İngiltere'ye öncelikle yararlı bir müttefik gerekiyor, yani her şeyi ondan alacağı, elinden geldiğince *bir şey* vermeyeceği bir müttefik... Hoş, böyle faydalı bir müttefik, İngiltere'nin bu yalnızlığında asla beklenmemelidir. Ah, İngiltere'nin bu yalnızlığından yararlanabilseydik! Ama burada başka bir ses: "Ah, fazla kuruntulu olmasaydık da dünya sorunlarının varlığına ve bunların hayal falan olmadığına inansaydık ne olurdu!" diyor. En önemlisi de aydın sınıfımızın geniş çoğunluğunun nedense her zaman, Avru-

8 Politik güçler arasında dostça uyuşma. (Fransızca)

pa'nın gerçekçi olmadığını kabul etmesi, olayları hep neden sonra gecikmeli izlemesidir. Geleceği göremiyorlar, sürekli geçmişe, hem de çok uzak geçmişe göre hüküm verme çabası içindeler.

Oysa dünya sorunları gerçekten var, nasıl inanmazlar, hem de Ruslar. Bu sorunlardan ikisi çoktan patlak verdi ve insan hikmetiyle değil, kendiliğinden bir güçle, kendi temel örgensel talepleriyle bir yerlere doğru sürükleniyor artık; diplomasinin tüm hesaplarına rağmen çözümsüz kalamaz. Yalnız üçüncü bir dünya sorunu vardır ki çıkmak üzeredir, çıktı bile diyebiliriz. Bu sorunu kısaca Almanya, aslında bütününe baktığımızda tüm Avrupa olarak nitelendirmek mümkün, Avrupa'nın ve diğer dünya sorunlarının kaderiyle örgensel olarak bundan daha güçlü çakışan başka bir sorun olamaz. Ama anlaşılan Almanya kadar sakin, daha rahat hiçbir ülke yok: Almanya, tehlikeli gücünün rahatlığıyla bakıyor, gözlüyor ve bekliyor. Herkes az çok ona muhtaç, bir dereceye kadar ona bağımlı. Ancak... bunların hepsi bir hayal!.. Sonra şu da var: Avrupa'da herkes kendi derdiyle uğraşıyor, hepsi doğrudan kendisini ilgilendiren, olmak ya da olmamak derecesinde yaşamsal, çok ciddi sorunlarla cebelleşip duruyor şimdi: Bakın, buna benzer bir sorun Almanya'da da var, hem de diğer dünya sorunlarının çıktığı sırada. İşte Avrupa'nın durumu bu, bir adım öne geçerek, bu anda Rusya için artık bir yararın gerekmediğini ekleyeyim. Çünkü Avrupa Rusya'ya hiçbir zaman bu kadar gereksinim duymamıştır, gözünde bu denli güçlü görünmemiştir ve ayrıca Rusya bu eski Avrupa'da baş gösteren çok ciddi, endişe verici ve köklü, ancak Rusya'ya değil, Avrupa'ya *özgü olan* sorunlardan da bu kadar uzak olmamıştır. Rusya'nın müttefikliği bugün olduğu kadar hiçbir zaman böylesine yüksek değerlendirilmemiştir Avrupa'da. Rusya köhne bir Avrupa değil, yeni bir Avrupa, başlı başına, kendisine özgü güçlü bir dünya olduğu için öyle sevinç gösterileri yapmamıştır ve bu dünya için, özellikle şimdi güç bakımından yeni ve yüksek bir aşamaya girme ve köhne Avrupa'nın elini kolunu bağlayan *meşum*, yaşamsal sorunlarından bağımsız hareket etme dönemi başlamıştır.

Üçüncü Bölüm

I
Dünya Alman Sorunu, Almanya-Protestocu Ülke

Almanya'yı, bugünkü görevini, onun şimdiki kaçınılmaz, aynı zamanda dünyayı ilgilendiren sorununu konuştuk. Nedir bu görev? Geçmişte, yakın geçmişte, bir yıl ya da iki ay önce değil de neden şimdi Almanya için sıkıntı verici bir durum yaratmaktadır?

Almanya'nın bu meselesi geçmişte de vardı, her zaman da olacak. Bu onun *Protestanlığıdır;* yalnızca Luther zamanında belirlenmiş Protestanlık şiarları değil, onun her zamanki Protestanlığı, değişmez *protestoculuğudur bu.* Roma dünyasına karşı, Arminius'tan başlayarak, Roma'yla, Roma sorununa değgin her olaya karşı, zamanla eski Roma'dan yeni Roma'ya ve Roma'dan ideolojisini ve kalıbını alan, onun dünyasını benimseyen bütün topluluklara, Roma'nın mirasçılarına ve bu mirası alan herkese karşıdır bu protesto... Bazı okurlarımın bu görüşlerime omuz silkerek güleceklerine eminim. "Nasıl olur, efendim, 19. yüzyılda, yeni düşünceler ve bilim çağında hâlâ Ortaçağda yaşıyormuş gibi Katoliklik ve Protestanlık böyle yorumlanır mı? Hâlâ bu kadar koyu dindar, çılgın insanlar varsa, eşsiz arkeolojik bir eser gibi özel koruma altına alınmışlardır ve kapandıkları hücrelerinde de alaya alınarak, ayıplanarak ömür tüketiyorlardır, aslında bunlar parmakla sayılacak kadar azdırlar, küçük kümeler halinde yaşarlar. O halde dünya politikası olarak böyle büyük bir davada, onları nimetten saymak mümkün mü?"

Hayır, kastettiğim dinsel *protesto* değil. Eski Roma ideolojisinin geçici formülleri üzerinde durmuyorum; aynı şekilde Roma'ya karşı ezelden beri süregelen Alman protestoculuğu üzerinde durmadığım gibi... Bundan iki bin yıl önce başlayan ve çeşitli kalıplar ve biçimlerle sürekli değişime uğrasalar da hâlâ ölmemiş temel düşünceyi alıyorum sadece. Roma düşüncesinin mirasçısı bütün Batı Avrupa dünyası bu eski düşüncenin günümüzdeki yeni biçimleriyle boğuşmaktadır. Görmeyi bilen için bu o kadar anlaşılırdır ki açıklama bile gerektirmez.

Eski Roma insanlığın evrensel birliği düşüncesini yaratmıştı ve bu felsefeyi evrensel monarşi biçiminde hayata geçirmeyi ilk düşünen devletti (buna kesin inancı vardı). Gelgelelim bu formül –dikkatinizi çekerim düşünce değil– Hıristiyanlık karşısında çöktü. Çünkü bu, Avrupalıların düşüncesidir, Avrupa uygarlığı bu düşünceyle kurulmuştur, salt onun için yaşamaktadır. Bütün dünyayı içine alan *Roma* monarşisi düşüncesi yalnızca çöktü ve evrensel birlik, yeni bir düşünce halinde İsa'da yerini aldı. Bu yeni düşünce, yani insanlığın dinsel birliği, Doğu ve tamamen zıddı Batı Avrupa, Roma Katolikliği ve papalığı olarak ikiye bölündü. Batı Roma Katolikliği Hıristiyanlığın ilkelerini yitirerek ve eski Roma mirasını bu ilkelere katarak kendi doğrularına göre oluştu. Roma papalığı, yeryüzündeki tüm toprakların ve halkların sahibi olmadan Hıristiyanlığın ve düşüncesinin dinsel değil, devletsel olacağını, başka deyişle, başında Roma imparatorunun değil, papanın bulunacağı bir dünya Roma monarşisi yeryüzünde kurulmadan Hıristiyanlığın bir anlam ifade etmeyeceğini ilan ediyordu. Böylece tamamen eski Roma dünyasının ruhuna uygun bir dünya monarşisi denemelerine girişiliyordu; yalnız farklı biçimde tabii. Doğu düşüncesinde öncelikle insanlığın İsa'da dinsel birliği, sonra da İsa'da gerçekleşen bu birliğin itkisiyle ve kuşkusuz onun içinden akıp gelen –Roma anlayışının tersine– sağlam bir sosyal devlet birliği düşüncesi yatıyordu. Roma anlayışı da önce dünya monarşisi görünüşünde güçlü bir devlet birliğini sağlamak, zamanla da herhalde dünyanın hâkimi sıfatıyla papanın buyruğu altında dinsel birliği gerçekleştirmekti.

O gün bugündür Roma dünyasında bu deneyim öne çıktı

ve sürekli değişim gösterdi. Bu denemenin gelişmesiyle Hıristiyan dininin temel ilkeleri tam anlamıyla silindi. Sonunda Hıristiyanlık ruhen yadsınırken eski Roma dünyasının mirasçıları papalığa da yüz çevirdi. Aslında eski Roma dünya birliği formülünün yeni biçiminden ve son çeşitlemesinden başka bir şey olmayan o korkunç Fransız Devrimi patladı. Ancak bu yeni formülün yetersiz olduğu ortaya çıktı, yeni ideoloji tamamlanamadı. Eski Roma emellerini miras alan bütün topluluklar için düş kırıklığı ve derin umutsuzluk yaratan bir süreçti bu. Elbette 1789'dan sonra kendine siyasal üstünlük sağlayan toplumun bir kesimini, yani burjuvaziyi kazandı ve daha ötelere gitmeye gerek olmadığını bildirdi. Bununla birlikte doğanın değişmez yasalarına göre kendilerini sürekli evrensel endişeler ve insan organizmasının gelişimi için zorunlu olan yeni kavramlar ve söz formülleri aramaya koşullandıran kafalar ezilen ve kandırılan, 1789 Fransız Devrimiyle ilan edilen bütün insanlığın birliği parolası içinde pay almayan yığınlara koştular. Onlar kendi düşüncelerini, özellikle bütün insanlığın birliği zorunluluğunu, dörtte bir azınlığın, toplumun geriye kalan büyük çoğunluğunu sırf hammadde kaynağı ve kendi gönençleri için sömürü aracı olarak bırakarak, bu azınlığa hayat hakkı ve eşit bölüşümü sağlamakla değil, tersine: Her ne biçimde olursa olsun herkesin katılımıyla ve dünya nimetlerinden eşit şekilde yararlanma temeline dayalı olarak öngördükleri bir evrensel birliği ilan ettiler. Bu kararı hayata geçirmek için engel tanımadan, her yola, yani Hıristiyan uygarlığıyla uzaktan yakından asla ilgisi olmayan yollara başvurdular.

Peki, Almanya bu zaman içinde, bu iki bin yıl boyunca ne yapmıştır? Bu büyük, gururlu ve kendine özgü halkın en ilgi çekici, en belli başlı özelliği tarih sahnesine çıktığı ilk andan itibaren hiçbir zaman birlik yanlısı olmaması, kendi ilke ve gelenekleri, kendi eğilimleri içinde en uçtaki Batı Avrupa dünyasıyla, yani eski Roma emellerinin ardıllarıyla birleşmeye yanaşmamasıdır. Varlığını hissettirmese de, eski Roma düşüncesi yerine formüle ettiği kendi katı düşüncesini hayata geçiremese de (hâlâ ortaya koymuş değildir) iki bin yıl boyunca bu Avrupa dünyasını *protesto etmiştir*, ama öyle geliyor ki evinde bu yeni düşünce-

sini gerçekleştirecek ve insanlığı peşinden sürükleyecek güçte olduğuna da inanmıştı. Arminius döneminde Roma'yla savaştı, sonra Roma Hıristiyanlık döneminde daha çok yeni Roma'yla yüksek iktidar mücadelelerine girişti. Nihayet Alman dünyasının tinsel, kendiliğinden oluşan ilkelerinden yeni karşı koyma formülleri üreterek çok güçlü biçimde protesto etti: Geniş araştırma özgürlüğü ilan etti ve Luther sancağını dikti. Patlama korkunçtu ve tüm dünyada ses getirdi; protesto biçimi bulunmuş ve kapsamı genişletilmişti, gerçi hâlâ yadsıyıcı, hâlâ yeni ve *olumlu* bir söz söylenmemiş olsa da etkileyiciydi.

Böylece Alman ruhu, bu protesto biçimiyle varlığını hissettirdikten sonra geçici bir süre sanki uyuşmuştu. Biçimlendirilen bu eski katı birlik düşüncesi, karşıtı önünde zayıf kalmasına koşut olarak ortaya çıkmıştı. Batı Avrupa ailesi Amerika'nın keşfiyle yeni gerçeğe, yeni bir evreye köklü bir değişimi gerçekleştirmek için yeni bilim ve ilkeler arayışına girdi. Fransız Devrimi sırasında bu nitel değişimin ilk denemesi başladığı zaman Alman ruhu büyük bir şaşkınlık yaşadı ve bir zaman için kişiliğini ve kendine olan inancını yitirdi. Batı Avrupa'nın yeni düşüncelerine karşı hiçbir biçimde kendini gösteremiyordu. Luther Protestanlığı ömrünü çoktan tamamlamıştı. Alman icadı araştırma özgürlüğü kavramı dünya bilimince çoktan benimsenmişti. Almanya'nın bu büyük organizması kendini ifade edecek, nasıl denir bir bedeni, biçimi olmayan biri gibi hissediyordu kendini. İşte o zaman Almanya'da dıştan da olsa düzgün bir organizmada birleşmek için ısrarlı bir talep doğdu. Batı Avrupa ailesiyle ezeli mücadelesinin gelecekteki süreçlerine bağlı olarak burada çok ilginç bir rastlantıyı vurgulamamız gerekir: Bu ezeli, birbirine düşman iki kamp, eski Avrupa'ya egemen olmak isteyen iki kamp kendi aralarında çok benzeyen bir görevi (hemen hemen) aynı zamanda kavramışlar ve uygulamışlardır. Batı Avrupa dünyasının gelecekteki yeni, henüz hayali, daha doğrusu insan toplumunun yeni sosyal ilkeler üzerinde yeniden yaratılması formülüdür bu. 19. yüzyılın neredeyse tamamında, yalnızca bilim temsilcilerinin, idealistlerin, hayal düşkünlerinin ilan ettiği bu formül son yıllarda birdenbire görüntüsünü ve gelişim tarzını değiştirmiş ve şöyle belirlenmişti: Önüne koyduğu görevin ku-

ramsal tanımını ve yeniden oluşturulmasını şimdilik terk etmek ve hayallerini sonraya bırakıp doğrudan doğruya uygulamaya geçmek yani açıkça mücadeleyi başlatmak, bu amaçla da yeni düşüncenin gelecekteki savaşçılarını bir örgüt çatısı altında birleştirmek, başka deyişle 1789'da kandırılan *dördüncü sınıfa mensup* insanların –malı mülkü olmayanların, işçilerin, yoksulların– birliğini kurmak, sonra da bu zamana kadar hiç duyulmamış yeni bir dünya devrimini başlatmak... Tüm dünya emekçilerinin uluslararası dayanışması, toplantılar, kongreler, yeni düzenler, yasalar, tek kelimeyle Batı Avrupa'da hükümranlığını sürdüren köhne düzeni alaşağı etmek için *bütün eski Batı Avrupa'da* gelecekte yeni bir *status in statu*'nun temeli atıldı. İşte düşman kamplardan birinde bunlar olurken, Alman dehası, her çeşit eylem ve girişimden önce, eskimiş Katolik düşüncesinin yeni biçimi olan düşmana karşı yeni denemelerine girmeden önce kendi siyasal birliğini tamamlamak ve siyasal organizmasını kurmak, ancak bunları gerçekleştirdikten sonra ezeli düşmanıyla hesaplaşmak olduğunu kavramıştı. Böyle de oldu: Almanya birliğini gerçekleştirdikten sonra düşmanına saldırmış, onu kan ve ateşe boğarak, düşmanıyla yeni bir savaş sürecine girmiştir. Meseleyi silahla halletmiştir, şimdi kökten ve manevi olarak işini bitirmesi gerekiyor. Birdenbire şimdi Almanya için yeni endişeler, beklenmedik dönüşümler ve hedefe varmasını zorlaştıran etmenler ortaya çıkmıştır. Mesele nedir ve bu yeni dönüşümler ne oluyor?

II
Dâhi-Kuşkucu Adam

Almanya'nın bu meselesi, bu yeni *beklenmedik* sıkıntısı, hiç kuşkusuz uzun zamandan beri dıştan gözleniyordu. Meselenin asıl önemli yanı, bu endişenin bugün Fransa'da ansızın baş gösteren klerikal devrim sonucu su yüzüne çıkmasıdır. Almanya'nın bu kuşkusunu kısa ve özlü olarak şöyle ifade edebiliriz: "Alman organizması bir bütünde tam olarak birleşmiş midir, tersine, son yirmi beş yılda Alman yöneticilerinin üstün çabalarına

karşın eskiden olduğu gibi parçalanma belirtileri mi göstermektedir? Dahası: Salt siyasal olsun birleşebilmiş midir? Fransa-Prusya savaşına ve bu savaş sonrasında şimdiye kadar duyulmamış yeni bir Alman imparatorluğunun varlığına rağmen bu bir hayal olmasın?" Hayli karışık bir iştir bu.

Bu sorunu karmaşık duruma sokan nedenlerden en önemlisi, Almanların büyük çoğunluğu arasında son zamana kadar bunun hiç akla getirilmemiş olmasıdır. Bir esrime ve gurur, sınırsız gücüne duyduğu kusursuz inanç, bunların hepsi, Fransa-Almanya savaşından sonra bütün Almanların başını döndürmüştür. Geçmişte çok az askeri başarıları olmasına rağmen, bu ulus şimdi şaşılacak biçimde hep kazanan taraf olmuştur, evet, bu ulus, tarihin neredeyse bütün dönemlerinde yenilmemiş olan düşmanını bozguna uğratmıştır. Mükemmel teşkil edilmiş, kendine özgü yepyeni taktikler geliştirmiş ve ayrıca başında üstün nitelikli komutanları olan bir ordunun kazanmaması olanaksızdı. Bu yüzden Alman'ın gurur sarhoşluğuna kapılmasına pek şaşırmamak gerek. Burada her Alman'ın o değişmez kibir dolu övünmesini –Alman doğasına özgü bu ezeli özelliği– dikkate almamız da gerekmez. Öte yandan, daha dün dağınık bir görüntüde bulunan siyasal yapıdan birden öyle kusursuz bir bütün ortaya çıktı ki her Alman burada, birliğin tamamlandığına, Alman organizmasının yeni, parlak ve yüksek bir gelişim aşamasına girdiğine inanır, bundan asla kuşku duymazdı. Böylece gurur ve şovenizm doruklara çıkmakla kalmamış, hafif, uçarıca düşünceler de kendini göstermeye başlamıştı; bırakın savaş yanlısı bir bakkalı ya da ayakkabıcıyı, profesör de, bakan da aynı şekilde düşünüyordu: "Burada ne gibi sorunlar olabilir ki?" Ama yine de Fransa-Prusya savaşından hemen sonra kuşkulanmaya, derin derin düşünmeye başlayan küçük de olsa bir Alman grup vardı. Bu grubun en önemli üyelerinin başında tartışmasız Prens Bismarck geliyor.

Bismarck Alman orduları hâlâ Fransa'dayken "kan ve kılıçla" çok az iş yapıldığını, önünde böylesine büyük bir hedef dururken fırsattan hiç değilse iki misli yararlanması gerektiğini çok açık biçimde görmüştü. Gerçekte Almanya'nın kazandığı zafer az buz değildi, üstelik uzun süre etkilerini göstereceği açıktı,

evet, Almanya'nın kazanımı ölçüsüz derecede fazlaydı. Fransa, Alsace ve Lorraine'i düşmana terk ettikten sonra, koca devlet toprak açısından öyle küçük bir ülke durumuna düşmüştü ki, birkaç başarılı muharebeyle Alman orduları Fransa'nın başkentine girebilirdi ve Fransa stratejik bakımdan tümüyle çökerdi. Ancak zaferlere ne kadar güvenilebilir, bir iki başarılı çarpışmaya bel bağlamak ne ölçüde doğrudur? Aslında Fransa-Prusya savaşında, Almanlar Fransızları değil, sadece Napolyon'u, onun askeri taktiklerini yenmişlerdi. Fransa'da bu denli kötü teşkil edilmiş ve kötü yönetilen ordular her zaman olmayacaktır, hanedan çıkarları nedeniyle generallerine ve memurlarına gereksinim duyarlarken, sağlam bir ordu kurmayarak hazin yanılgılara düşen gaspçılar da olmayacaktır. Bir Sedan her zaman tekrarlanmayacaktır, çünkü Sedan aslında bir rastlantıdır ve Prusya kralının lütfu olmadan, Napolyon'un imparator olarak bir daha Paris'e dönemeyecek olmasından çıkmıştır. Her zaman Mac-Mahon gibi yeteneksiz, Bazaine gibi hain generaller de olmayacaktır. Daha önce hiç karşılaşmadıkları bu olağanüstü zaferle yediden yetmişe kendinden geçen Almanlar zafere sadece becerileri sayesinde ulaştıklarına inanabilirlerdi, ama yukarıda sözünü ettiğimiz kuşkucu kesim, savaşı kaybeden, darmadağın olan, derinden sarsılmış düşmanın üç milyar savaş tazminatını bir çırpıda ödemesi ve yüzünü bile buruşturmaması karşısında farklı düşünebilirlerdi. Bu durum elbette Prens Bismarck'ı kaygılandırmıştı.

Öte yandan, kuşkucu grubu başka bir soru bekliyordu ve belki de çok daha önemliydi bu: İçeride canlı yapının siyasal ve toplumsal birliği tamamen gerçekleştirilmiş miydi? Avrupa'da hemen hemen her ülkede, Rusya'da da kimse bu konuda şimdiye kadar kuşkularını dile getirmemişti. Genelde Ruslar, Almanya'da son on, on beş yılda olup bitenleri rastlantısal olmayıp doğal, kesin, artık değişmemesi gereken bir gerçek olarak görmüşlerdir. Meydana gelen olaylar bizlerde inanılmaz ölçüde saygı duygusu uyandırmıştır. Oysa Prens Bismarck gibi dehaların gözünde, doğal sürecinde giden her olayın kesin olarak sağlam kabul edilmesi şüphelidir. Şimdi sağlam olarak görülen pekâlâ hayal olabilir. Almanların siyasal olarak uzun zaman o birbi-

rinden kopuk yaşama alışkanlıklarının bir bardak su içer gibi birden kaybolacağını düşünmek zordur. Doğası gereği Alman direngendir. Kaldı ki bugünün Alman kuşağı zaferlerle havaya sokulmuştur; gurur sarhoşudur ve liderlerinin demir gibi kolu dayanma güçlerini geliştirmiştir. Ancak yakın gelecekte bu liderler bu dünyadan ayrılacakları ve yerlerini başkalarına bırakacakları zaman, bir süre için bastırılmış güdüleri ve sorunları su yüzüne çıkacak. Büyük olasılıkla da birliğin ilk zamanlardaki coşkusal gücü kaybolacak, tersine, o zamana kadar yapılanları derinden sarsacak karşıt bir enerji doğacaktır yine. Artık uyumayan, uyuşuk uyuşuk yerinde oturmayan Batı'daki azılı düşman, aldığı o ağır darbeden sonra silkinip kendine geldiğinde –neden başlayacağı belli– dağılma ve ayrışma eğilimleri baş gösterecektir. Üstelik burada deyim yerindeyse bir doğa yasası var: Almanya yine de *ortada* bir ülkedir; ne kadar güçlü olursa olsun bir tarafında Fransa, öte yanında Rusya bulunuyor. Doğrusu, Ruslar şimdilik kibar görünüyorlar. Ama ya birden, müttefike kendileri değil, asıl Almanya'nın ihtiyacı olduğunu anlarsa? Üstelik: *Göründüğü kadarıyla Fransa-Prusya savaşından sonra Rusya'yla ittifak Almanya için kaçınılmaz bir görevdir.* Şu da var, Rusya'nın güçlü olduğuna ve saygınlığına pek inanmayan Bismarck gibi biri bile tutumunu değiştirebilir. Doğrusu, Fransa'daki olayın seyrini tamamen değiştiren o umulmadık serüvene kadar Prens Bismarck Rusya'nın uzun zamandır sürdürdüğü inceliğe güveniyordu, ama birden bu olay patlak verdi! Tek kelimeyle olağandışı bir şeyler oluyordu.

Herkes için alışılmadıktı, ama Prens Bismarck hariç! Anlaşılan, dehası bu "serüveni" sezmişti. Söyleyin lütfen, onun dehası, keskin gözleri değil mi asıl düşmanını önceden gören? Neden böylesine derin Katoliklikten nefret ediyordu, neden Roma'dan (yani papadan) çıkan ve yayılan her düşünceyi, eylemi gözlem altına almıştı –hem de uzun yıllar– söyler misiniz? Yeni papa seçimi yaklaşırken, İtalyan hükümetinin yardımıyla yeryüzünde papalığın kaynağını ezmek yerine, neden öngörülü davranarak İtalyan *müttefikliğini* kazanmak için çok çaba göstermişti? (Böyle ifade edilebilir.) Katolik dinini değil, bu dinin Roma ilkelerini gözüne kestirmişti. Ah, elbette her zaman Alman gibi,

bir Protestan gibi davrandı! Batı Avrupa'ya, asıl düşmanına karşı yürüdü, ama Avrupa'nın liberal, dâhi düşünürlerinin pek çoğu, büyük Bismarck'ın, önemini çoktan yitirmiş papaya karşı harekâtını fille sineğin savaşını izler gibi seyretmiştir. Kimi bunu deha garipliğiyle, üstün bir adamın kaprisleriyle açıklıyor. Ama işin aslı, Roma düşüncesinin kendi içinde ve Almanya'nın düşmanları arasında hâlâ ne kadar güçlü ve gelecekte bu düşmanlarını bir araya getirebilecek birleştirici güç olduğunu dünya politikacıları içinde değerlendirme *becerisi gösteren* tek üstün politikacı olmasıdır. Kaçınılmaz anda (Bismarck'a göre bu kesindi) Almanya'nın ezip geçtiği düşmanlarını yeniden korkunç bir bütünde birleştirecek bayrağın sadece Roma düşüncesinde olduğunu önceden görmüştü. İşte bu dâhice öngörü hemen doğrulandı: Savaştan yenilgiyle çıkan Fransa'da Almanya'ya karşı harekete kalkışabilecek bütün gruplar dağıtılmış, bir teki bile üstün olamamış, Fransa'da iktidarı ele geçirememişlerdir. Her biri farklı amaçlara yelken açtığından bir türlü birleşememişlerdir ve işte şimdi papanın ve Cizvitlerin sancağı bu birleştirici görevi üstlenmektedir. Düşman başkaldırmıştır, düşman artık Fransa değildir, papanın kendisidir. Roma düşüncesini miras alan ve her şeye ve herkese önderlik eden, Almanya'ya saldırmaya hazırlanan papanın kendisidir. Ancak olup bitenleri açık biçimde anlatabilmek için gözlerimizi Almanya'nın düşman kamplarına dikkatlice çevirelim.

III
Kızgınlar ve Güçlüler

Papa ölüyor. Günleri sayılı. İsa'yı Roma düşüncesi olarak kabul eden Katoliklik uzun zamandan beri korkunç çalkantılar içinde. Kaçınılmaz an yaklaşıyor. Yanlış bir adım atılamaz, çünkü Roma düşüncesi için ölüm anlamına gelir bu. Tüm Avrupa devletlerinin baskısıyla yeni papa "özgür iradeyle" seçilmemiş olacak, ilkesel olarak dünya hükümranlığını, yeryüzü hükümdarlığını sonsuza dek reddetmeye razı olacak bir papayla karşı

karşıya kalınabilir. Bu hükümdarlığı Papa IX. Pius reddetmemişti. (Tersine, Roma'yı, son toprak parçasını elinden aldıkları ve mülkiyetine sadece Vatikan'ı bıraktıkları o en kritik anda, beklenenlerin aksine, yanılmazlığını ve aynı zamanda şu savı öne sürmüştü: Yeryüzü egemenliği olmadan Hıristiyanlık dünya üzerinde kök salamaz; aslına bakarsanız dünyanın hâkimi olduğunu bildiriyor, Katolikliğin önüne de dogmatik olarak doğrudan doğruya dünya monarşisi hedefini koyuyor ve yeryüzünde Tanrı ve İsa adına bu monarşinin ardından gidilmesini buyuruyordu.) Ah, kuşkusuz Papa Pius bizim mizahçıları nasıl gülmekten kırıp geçirmişti o zamanlar: Esip gürleyen "Yalancı bir pehlivan, tıpkı bizim Hlestakov!" Eğer yeni seçilen papa böylece dolduruşa getirilir, Avrupa'nın baskısıyla, kardinaller meclisini bile Roma düşüncesinin düşmanlarıyla uzlaşmaya zorlarsa, işte o zaman yandı demektir! Bir kere, düzgün, doğru biçimde seçilen, dolayısıyla yanılmaz bir papa, ilke olarak, dünya hükümdarlığı unvanını kabul etmez, o halde kıyamete kadar böyle kalacaktır. Öte yandan, kardinaller meclisinin yeni seçtiği papa kesin olarak tüm dünyaya, hiçbir şeyden vazgeçmeyeceğini, tamamıyla eski düşünceyi izleyeceğini ve Roma'nın ve Roma Katolikliğinin tüm düşmanlarını aforoz etmekle işe başlayacağını bildirirse? O zaman Avrupa devletleri onu tanımaz; bu durumda da Roma Kilisesinde sonuçları tahmin edilemez, derin sarsıntılar meydana gelebilirdi.

Hoş, hemen hemen bütün Avrupa'nın siyasetçileri ve diplomatları için bütün bunlar saçmalık, entipüften işlerdir, öyle değil mi? Vatikan'a kapatılmış, iyice düşmüş, son yıllarda Avrupa'nın gözünde önemini yitirmiş, ilgilenmenin bile ayıp karşılandığı bir papa!.. Avrupa'da pek çok aydın düşünceli, özellikle zeki, en liberal insan böyle düşünüyordu. Allokustiya'lar[9] ve syllabus'lar[10] yayınlayan, hacıları kabul eden, beddualar eden günleri sayılı papanın onların gözünde şenlik soytarısından bir farkı yoktu. İsa'yı çölde ayartmaya çalıştığı sırada şeytanın kafasından çıkma, dünya üzerinde organik olarak bin yıldır varlığını

9 Kardinaller meclisinde papanın konuşması.

10 Katolik kilisesi öğretilerine karşı çıkan bilimsel ilkelerin, toplumsal, siyasal ve dinsel hareketlerin sorgulandığı bir çeşit liste.

sürdüren, en büyük dünya düşüncesi –örnek alınmıştır, ama ortadan kalkması an meselesidir– olduğu görüşü tartışmasız bir gerçek kabul edilmiştir. Burada yanılgı elbette bu düşüncenin dinsel öneminde, birbirine karışan iki anlamındadır: "Çünkü Roma yorumuna göre dünyada Tanrıya inanan çok azdır, Fransa'da da halk hiç inanmaz, yüksek sınıf da inanmaz, sadece kafa yorar, öyleyse aydınlanma çağımızda papa ve Roma Katolikliği nasıl bir güce sahip olabilir ki?" Keskin zekâlıların inandıkları budur işte. Ancak dinsel düşünce ile papa düşüncesi ayrı ayrı şeylerdir aslında, birbirine karıştırmamak gerekir. İşte, bu papa düşüncesi günümüzde, daha iki ay önce birdenbire öylesine canlılık ve güç gösterdi ki Fransa'da en köklü siyasal devrimi gerçekleştirdi ve Fransa'nın boynuna yuları geçirdi, peşinden sürükledi.

Son yıllarda Fransa'da cumhuriyetçiler mecliste çoğunluğu oluşturmuşlardı, usul usul, hiç sarsılmadan güzelce davalarını yürütmüşlerdi. Orduyu yenilemişler, hiç tartışmadan büyük paralar harcamışlar, ama savaşı düşünmemişlerdi, hem Fransa'da, hem de Avrupa'da barış yanlısı bir parti varsa, bunun, kuşkusuz, cumhuriyetçiler olduğunu herkes anlamıştı. Liderleri ölçülü ve alışılmadık sağduyulu davranışlarıyla boy göstermişlerdi. Aslında bu insanlar soyut düşünen idealistlerdi, geçmişin sicilli, çok güçsüz insanlarıydı. Kendilerini hâlâ genç hayal eden liberal yaşlılar topluluğu... Onlar her zaman ilk Fransız devrimin düşüncelerine, yani üçüncü –sözün gerçek anlamında burjuva– sınıfının zaferine takılıp kalmışlardır. Tam anlamıyla Temmuz monarşisiydi bu, ama bir farkla, cumhuriyet olarak adlandırılmış, kralları ("tiranları") olmamıştır. Onların yaptığı tek yenilik, –1848 Temmuz'unda krallık hükümetinin çekindiği, herkesi kapsayan genel oy hakkı ilan etmeleriydi, ancak bu, tehlikeli bir durum yaratmadığı gibi, tersine, burjuvazinin çok işine gelmişti. Sonraları III. Napolyon hükümetinin çok yararına olmuştu. Yaşlılar bundan çok tatmin olmuşlardı, cumhuriyetçi olmaları çocuklar gibi teselli ediyordu onları. "Cumhuriyet" sözcüğü onlarda gülünç ülküsel bir anlam taşıyordu. Bu masum parti Fransa'nın, başka deyişle kent burjuvazisinin ve toprak sahiplerinin isteklerine pekâlâ yanıt verecek gibi görünüyordu, ama tam ter-

si oldu. Gerçekte, tek nedeni, Fransa'da cumhuriyetin her zaman güvenilmez hükümet olarak görülmesidir. Cumhuriyetçilerden hep nefret edilmiş olmakla beraber, burjuva sınıfının büyük çoğunluğu, zayıf olmaları nedeniyle sürekli küçümseyerek bakmıştır onlara. Bu tavırlarını açıktan göstermeseler de, en azından saygı duymamışlardır. Halk da zaten hiçbir zaman onlara inanmamıştır. Asıl mesele cumhuriyetçi rejimlerin Fransa'da her dönemde iktidar olmasıyla Fransa'nın adeta sağlamlığını ve kendine güvenini yitirmesidir. Cumhuriyet bu zamana kadar hep, sayısız toplumsal denemeler ve sınır tanımayan gasp edenler arasında gidip gelmiştir, bu her zaman olduğundan, toplum cumhuriyetçilere böyle bakmaya alışmıştır, cumhuriyet yönetimi başlasın, kendilerini iki arada bir derede hissetmişlerdir hep, cumhuriyetçiler ne kadar sağduyulu bir yönetim gösterirlerse göstersinler, burjuva sınıfı kendini onların döneminde er ya da geç kızıl bir isyanın baş göstereceğine ya da bir monarşi yönetiminin geleceğine inandırmıştır. Örneğin III. Napolyon monarşisi sosyalistlerle uzlaşma denemelerine girmeyi bir şekilde gösterdiği halde, burjuvazinin cumhuriyetten çok, monarşiyi yeğlemesiyle sonuçlanmıştır her şey, oysa dünyada hakiki cumhuriyetçiler kadar sosyalistlere düşman kimse yoktur: Cumhuriyetçiler için önemli olan, cumhuriyet sözüdür; sosyalistlerse sözün değil, eylemin ardından giderler. Sosyalistlerin ilkelerine göre hepsi bir – cumhuriyetmiş, monarşiymiş, Fransa ya da Almanya'ymış, fark etmez. Aslına bakarsanız zamanla papanın kendilerine faydası dokunacağını görseler yüzde yüz papalık bile ilan ederlerdi. Onlar hey şeyden önce *kendi davalarının* peşindeler, yani dördüncü sınıfın dünya nimetlerinden eşit ölçüde yararlanması hakkı bütün dertleri, peki hangi bayrak altında? Hangisi olursa olsun, en zorba yönetim de olsa umurlarında değil...

Prens Bismarck'ın sosyalizmden papalık kadar nefret ediyor olması ve Alman hükümetinin özellikle son zamanlarda yaygınlık gösteren sosyalist propagandadan ürkmesi dikkate değerdir. Hiç kuşkuya yer yoktur ki bunun nedeni sosyalizmin ulusal gelenek ve görenekleri yok sayması, ulusallığı içten içe kemirmesidir, oysa ulusallık Alman birliğinin temel ideolojisidir; Alman-

ya'da son yıllarda olup bitenlerin asıl nedeni budur. Prens Bismarck meseleye asıl şu açıdan bakıyor olabilir: Sosyalizm bütün Batı Avrupa'nın gelecekteki gücüdür, papalık zaman içerisinde terk edilip, temsilcilerinin tasfiye edilmesi durumunda, sosyalizmin kucağına düşecektir ve onunla birleşecektir. Böyle düşünüyor olabilir. Papa dilenci gibi yalın ayak, yoksulların karşısına çıkacak ve öğrenecekleri ve isteyecekleri her şeyin başlangıçtan beri İncil'de olduğunu, bunu öğrenmenin zamanının artık geldiğini, papa olarak onlara İsa'yı bağışlayacağını ve karınca uygarlığına inandığını söyleyecektir. Roma Katolikliğine gerekli olan İsa Mesih değil (bu artık açık), bütün dünya egemenliğidir: "Düşmana karşı hepinizin birleşmesi gerek, benim gücüm altında birleşin, çünkü dünyanın bütün hükümdarları ve iktidarları içinde bir tek ben *evrenselim*, öyleyse birlikte yürüyelim!" Prens Bismarck bu tabloyu mutlaka önceden görmüştü, Roma düşüncesinin yaşamsal gücünü, her ne yolla olursa olsun onu ayakta tutacak enerjiyi görecek kadar keskin görüşe sahip dünyada tek diplomat oydu. Bu düşünce, sosyalizm ideolojisi yaşamakta müthiş ısrarlı, onu yok etmekse artık güç, bir yılandır o! İşte, bunu sadece papalığın ve Roma düşüncesinin baş düşmanı olan Bismarck kavrıyor!..

Kendilerini hâlâ genç gören bunaklar, Fransız cumhuriyetçileri bunu anlayacak durumda değillerdi. Bu beyler salt liberalliklerinden ruhbanlardan nefret etmişlerdir, ama papayı zayıf ve değersiz, Roma düşüncesini de ömrünü tamamlamış saymışlar. Bu tehdit edici klerikal partiyle, sadece politik açıdan olsun, kendilerine daha fazla kaleler katmak için bile bir arada yaşamayı kavrayamamışlardır. Hiç değilse klerikalleri şimdilik bu şekilde damarlarına basarak kızdırmamaya ve yaralamamaya çalışırlar, çok yakında yapılacak yeni papa seçiminde yardım sözü bile verebilirlerdi; gelgelelim ya kendi inançlarını kusursuz görmelerinden, ya da düpedüz işin kolayına kaçmalarından tam tersini yaptılar. Son zamanlarda ruhbanları saf dışı etmeye başlamışlardı, papalığa destek çıkan tek Fransa'nın kaldığı bu sırada Papa IX. Pius'la birlikte papalığın ortadan kalkması gibi müthiş bir şans da doğuyordu ayrıca. Çünkü zorunluluk halinde Avrupa'da "özgürce" papa seçimi için, seçilmiş papanın özgürlüğü

için kim silahına sarılırdı? Üstelik bu silah güçlü kudretli birinin elinde olmalıydı. Fransa'dan ve onun milyonlarla ifade edilen ordusundan başka bir seçim kalmıyordu geriye. İşte o Fransa düşmanlarının başında! Doğrusu bu ya Mareşal Mac-Mahon uysal bir insandı; ama sürekli baskı altındaydı ve kendini kurtaramamıştı: Mecliste cumhuriyetçi ve liberal çoğunluk ve partilerden hiçbiri onu değiştirmek gücüne sahip değildi. Özet olarak, cumhuriyetçi çoğunluğu söküp atmak pek o kadar kolay değildi ve işte birden küçümsenen, önemsenmeyen, o güçsüz denilen ruhbanlar kimsenin hiç beklemediği biçimde Mac-Mahon'a destek çıkıyor ve dünyaya onu kudretli biri olarak gösteriyorlar. Ruhbanlar partilere, kendi sancakları altında sadece Mac-Mahon'la birleşmenin mümkün olabileceğini bildiriyorlar. Bu açık tavır karşısında şaşırıp kalanlar hemen onlarla uzlaşıyor. Gerçekten de: Lejitimistler'in, Bonapartçılar'ın asıl can düşmanı cumhuriyetçi çoğunluktu. Bu partilerden her biri başına buyruk hareket etse, hiçbiri bir yere varamaz, oysa birleşmeleri halinde bu partiler güç oluştururlar, cumhuriyetçileri yenerler, dağıtabilirler. Cumhuriyeti tamamen ezdikleri zaman artık her parti kendisiyle ilgilenebilecek ve kuşkusuz her biri başarı şanslarını artırdıkça daha çok ruhbanların gözüne girecektir. Din adamları bunun matematiksel hesabını yapmışlardır, birleşme gerçekleşmiş, senatonun ruhban çoğunluğu Mac-Mahon'a cumhuriyetçileri dağıtma izni vermiştir.

IV
Kara Ordu, Uygarlığın Yeni Bir Unsuru Olarak Lejyon Düşüncesi

Kimsenin hiç ummadığı bir güç ve beceri gösterdikten sonra ruhbanlar kuşku yok ki daha ileriye gidecekler. Kendileri için kaçınılmaz gördükleri anda Almanya'ya savaş ilan edeceklerdir. İşte bunu Bismarck hemen anlamıştı! Onlar en önemli meseleyi halletmişlerdi: Mac-Mahon Fransa'yı maceralı bir politikaya sürüklemeye razı olmuştu. İleride baş gösterecek olaylar karşı-

sında duracaklar mıydı? Ya Fransa'nın savunulması; onlara yarar sağladıkça Fransa onlara gerekliydi. Evet, Fransa'yı koruyabilirlerdi: Bu ülke onların biricik umuduydu ve yüzyıllarca onlara hizmet etmişti! Ama onlar için bin yıldır beklenen o kaçınılmaz an gelip çatmıştı şimdi; Fransa'yı böyle yakaladıktan sonra canını çıkarıncaya kadar neden emip suyunu çıkarmasın, varlığını neden riske atmasın! Fransa'nın verebileceği her şeyi ondan almalıydı, hele hele bir dakika bile geç kalmamalıydı: Birazcık gecikme iş işten geçti anlamı taşırdı onlar için, Bismarck'ı bir an önce püskürtmesi gerekiyordu, çünkü papa seçiminde zararı dokunacak biri varsa bu, kuşkusuz, Bismarck'tı. Üstelik Bismarck şu anda yalnızdı, müttefiki yoktu: (Onun tek umudu) Rusya şimdi Doğu Sorunuyla uğraşıyordu. Nihayet geçici bir süre de olsa Bismarck'ı sindirmeyi başarırlarsa, olabildiğince çabuk, önce *geleceğin* temellerini atmalıydılar: Bu başarılı süreçten yararlanması, Fransa'dan, söz dinleyen, sağlam bir müttefik yaratması, bunun için de Fransa'da *ciddi*, köklü ve sürekli bir devrimi gerçekleştirmesi gerekiyordu. Elbette tüm bunlar büyük risk taşıyordu; Cizvit papazlar dışında diğerleri tereddütlü davranabilirlerdi. Asıl önemlisi şu anda bunu göze almaktan başka seçeneklerinin bulunmamasıydı... Almanya'yla savaşmadan ve *ciddi* anlamda bir dönüşüm gerçekleştirmeden Fransa'da yalnızca dinsel bir devrimle yetinmeleri kesinlikle olamazdı. Davaları böyle bir sürece gelip dayanmıştı. Onlar için ölüm kalım meselesiydi artık, az şey elde etmek ve hükümet içinde sadece itibar kazanmakla yetinirlerse, bu, hiçbir fayda sağlamamakla birdi, fazlasını istiyorlardı çünkü! Bunun için açıktan, hiç çekinmeden riske girmeleri gerekiyordu, çünkü tümüyle bunu göze almak zorundaydılar. Yok eğer başlangıçta bu gözü pekçe girişim başarısız olur da sözgelimi Almanlar kazanır, Fransa'yı yine ezip geçerlerse ruhbanlar için bundan kötüsü olamazdı (yani uslu uslu oturup devrimi başlatmazlarsa): "serüvene" daha kalkışmadıkları dönemde, başka deyişle, en beterinde kalırlardı ki bundan kötüsü düşünülemez. Fransa başka... Yine yenilirse hiç kuşkusuz yok olur. Ancak Cizvitler böyle durumda hemen geri adım atacak millet midir? Fransa'nın kazanması durumunda *çok şey* elde edeceklerini biliyorlar, Fransa'yla öyle güçlenirler ki kimse on-

ları söküp atamaz. İşte bunun için, Fransa'nın henüz duymadığı özel yöntemleri vardır.

Öbür devrimciler, en azgınları ya da kızıl olanları bile devrim yaparken kısmen de olsa genel duruma, hatta yasalara uygun davranırlar. Oysa Cizvit devrimciler yasa falan tanımazlar, hem de *inanılmaz ölçülerde.* Bu kara ordu insanlığın, uygarlığın dışında bir olgudur; yalnızca kendi içinden çıkmadır. Bu *status in statu*'dur, papanın ordusudur. *Salt kendi düşüncesinin* zaferi gereklidir bu orduya, isterse yoluna çıkan her şey yok olsun, geriye kalan güçler kırılsın, onlarla uzlaşmayan uygarlık, toplum, bilim, hasılı her şey ortadan kalksın! Olay istedikleri biçimde süreç alırsa, Fransa'yı yeni baştan biçimlendirmeleri, iyice işlemeleri ve bu zamana kadar kimsenin duymadığı ve bir daha asla direnme kokusu duyurmayacak bir süpürgeyle Fransa'yı süpürmeleri ve sonsuza kadar Cizvit vesayeti altında ülkede yeni bir canlı yapı yaratmaları gerekiyor.

Bütün bunlar ilk bakışta çok saçma gelebilir. Fransız gazetelerinde (bizimkilerde de) iyi niyetli insanlar, yakın zamanda yapılacak Fransa meclis seçimlerinde ruhbanların mutlaka meclise gireceklerinden eminler. Fransız cumhuriyetçileri içten bir safdillikle, oraya buraya dağıtılan polis şefleri ve belediye başkanlarının, tüm *activité dévorante*'ın[11] pek işe yaramayacağına, tersine meclis çoğunluğunu oluşturan eski cumhuriyetçilerin seçileceğine ve hemen Mac-Mahon'un tasarılarını *veto* edeceklerine inanıyorlar; sonra ruhbanlar kovulacak, onlarla birlikte belki de Mac-Mahon'a da kapı gösterilecektir. Ancak bu görüş temelden yoksundur; herhalde ruhbanlar bu durıma pek üzülmeyecekler. Asıl sorun saf, kalben temiz ihtiyarcıkların, uzun yaşam deneyimlerine rağmen, büyük inatla işlerinin nasıl bir halkla olduğunu bir türlü anlamak istememeleridir, çünkü seçimler biraz ruhbanların aleyhine dönmeyegörsün, anayasal hakmış, kanunmuş demeden yeni meclisi dağıtacakları açıktır. "Yasal olmayacağından bu mümkün değildir" diye karşı çıkanlar olacak. Bu kara ordu için yasa da ne oluyormuş beyler! Onlar halim selim Mac-Mahon'a bu olayda öyle çılgınca kararlılık ör-

11 Doymak bilmez, çılgın faaliyet. (Fransa)

neği sergilemesini telkin ediyorlar ki (gözler önünde olan gerçeklerdir bunlar) böylesi bir yol bir kez olsun Fransa'da izlenmemiştir: Bu, *askeri despotizmdi.* Bu eski yöntemi birkaç kez, örneğin Napolyonların da kullandığı gürültülerini koparacaklar şimdi! Yine de belirtmeden geçemeyeceğim, hiç de dedikleri gibi değildir: Bu yöntem *tüm açıklığıyla gerçekten* Fransa'da bir kez olsun kullanılmamıştır. Mareşal Mac-Mahon ordunun güvenini kazandıktan sonra yeni kurulacak bir Fransa temsilciler meclisini dağıtabilir, *olumsuz bir durumla karşılaşırsa,* doğrudan silaha davranabilir ve ardından tüm ülkeye çekinmeden, *ordunun böyle istediğini* bildirebilir, imparatorluğu çökmüş Roma imparatoru gibi, bundan böyle "sadece lejyon anlayışının geçerli olacağını" ilan edebilir. O zaman genel bir kuşatma ve askeri despotizm başlayacaktır, bakınız, Fransa'da pek çok kişi bundan hoşlanıyor! *Bütün Fransa'nın oy çokluğuyla* savaşa evet diyecekleri ve gerekli bütçeyi de sağlayacakları bir halkoylamasına bile gerektiğinde başvuracaklarına inanın! Geçenlerde Mareşal Mac-Mahon ordusuna seslenirken aşağı yukarı bu anlama gelen sözler sarf etmişti ve ordudan da tasvip görmüştü. Ordunun onun tarafında olduğuna kuşku yok. Üstelik mareşal şimdi o kadar ileri gitti ki, tüm politikasını *"J'y suis et j'y reste" (Oturdum bir kere, inmem!)* sözleriyle ifade etmiş olmasına rağmen durması olanaksız, artık başka türlü davranamaz. Bilindiği gibi, bu cümlenin daha ilerisine de gitmemişti; kuşkusuz bu savın başarısı için belki de Fransa'nın varlığını bile tehlikeye atacaktır. Buna benzer bir tavrı Fransa-Prusya savaşında sergilemiş, Bonapartçıların etkisiyle bile bile sırf Napolyon hanedanına bağlılığından, Fransa'yı ordusundan yoksun bırakmayı göze almıştı. Ruhbanlar her halde ona, *J'y suis et j'y reste*'sini sağlamışlardır. Kendi bayrakları altında partileri, yani Bonapartçılar'ı ve lejitimistler'i birleştirdikten sonra Mac-Mahon'a, gerektiğinde Shambord ve Bonapart olmadan da pekâlâ başarılı olabileceğini, onları göreve çağırmanın kesinlikle gerekli olmadığını, basitçe Mac-Mahon'a da diktatör ve daimi yönetici, yani yedi yıl değil, ölene kadar hükümdar kalacağını ustaca *göstermişlerdir. J'y suis et j'y reste* savı işte bu şekilde gerçekleşecektir, ama ordunun rızasıyla tabii; za-

manla da Fransa'nın kabul etmesi kaçınılmazdır, çünkü iktidarın başında sert diktatör eli çok kişinin hoşuna gidecektir. Benzer pohpohlayıcı *ifadeler* mutlaka söylenmiştir. Belki de Mac-Mahon gibi birinin bu işlere girişeceğine ve gerçekleştireceğine kuşkuyla bakılacak. Bir kere işin ilk yarısını başlayıp bitirmiştir; ama bu birincisi ikinci yarıya kıyasla kararlılık belirtisi bakımından hiç de kolay olmayan bir yarıdır. İkincisi, bu tip insanlar, kendi başlarına pek girişken olmazlar, başkasının güçlü, kararlı etkisine birden girerlerse işte o zaman çok güçlü ve artık geriye dönülmez kararlılık örneği gösterebilirler; dâhi falan olduklarından değil, tam tersi nedenlerdendir bu. Burada önemli olan, kavrama yeteneği değil, basitçe, dolduruşa gelmedir; bir kez kışkırtmaya gör, bir noktaya, duvara toslayıncaya, boynuzlarını kırıncaya kadar giderler.

V
Pek Sevimsiz Bir Sır

Bütün bunları Almanya çok güzel biliyor. Hiç değilse prens Bismarck'ın etkisinde bulunan yarı resmi yayın organları kaçınılmaz bir savaşa inanıyor. Kim önce ve ne zaman saldıracak –belli değil, ama çok kısa zamanda birden patlayabilir. Kuşkusuz, bir dehşet daha esip geçebilir. Bütün umut Mareşal Mac-Mahon'un aldığı büyük sorumluluktan çekinmesi ve bir zamanlar Ajax gibi yol ortasında ne yapacağını bilemez durumda kalmasından geçiyorsa... o zaman bu kendi yıkımını göze almış olur, bunu kavramaması olacak iş değildir. Yol ortasında şaşkınlık belirtisi, ihtimal de olsa buna güvenmek kuşku götürür. Bismarck Fransa'da olanları şimdilik büyük bir ilgiyle izliyor: Gözlüyor ve bekliyor. Bismarck için tehlike, işin beklediği anda başlamamasıdır. Şimdi elleri kolları bağlı. Asıl can sıkıcı olan, bu zamana kadar özenle gizlenen çıbanların açılmasıdır. İşte, Almanların bu ana çıbanından daha önce söz etmiştim: Bu, Rusya'nın birden kendini güçlü, özellikle şimdi, şu anlarda gücünün olabilecek en üst düzeyde bulunduğunu, kararlı biçimde varlığını

hissettirdiğini ve daha önemlisi, herhalde *Fransa-Prusya savaşından sonra Rusya'yla ittifakın Almanya için kaçınılmaz bir görev olduğunu* anlamasından duyulan bir korkudur. Bu Alman sırrı birden ortaya çıkabilir; Almanya için bu utanç verici olacaktır. Almanya, son yıllarda bize karşı dostane politikalar izlemesine rağmen, bu sırrı yine de unutmamıştır. Özellikle basın bu anlamda hareket etmiştir. Almanlar kimsenin yardımına gereksinim duymayan güçlü karakter özelliklerine uygun olarak bu zamana kadar hep dingin, gururlu bir tavır içinde olmuşlardır. Ama şimdi elbette yumuşak karnı ortaya çıkacak. Çünkü ruhbanların elinde olan bir Fransa kaçınılmaz bir savaşı göze alırsa, ilk saldıran olursa, bu saldırıyı püskürtmek ya da Fransa'yı yenmek öyle kolay olmayacaktır, onu ebediyen zayıf düşürmesi, bir fırsatını bulup ezmesi gerekir – işte mesele budur! Kaldı ki Fransız ordusu bir milyondan fazla olduğundan düşmanının işini bitirmek için mutlaka *işi sağlama almak* zorundadır, yoksa kesinlikle herhangi bir harekâta girişemez. Rusya'nın kesin sözünü almaktan başka güvencesi yoktur. Kısaca, işin en tatsız tarafı bütün bunların böyle ansızın olmasıdır. Bütün eski hesaplar karışmıştır, artık olayları hesaplar yönlendiriyor, hesaplar olaylara hükmediyor. Fransa bugün yarın savaşı başlatabilir, yeter ki evindeki sorunları bir düzene soksun. Herkesin açıkça gördüğü gibi maceralı bir politikaya atılmıştır; durum böyleyse bu serüven nerede duracaktır, duvarı, sınırı nerededir? Almanların yakın zamanlarda, özellikle son yılda başına buyruk davranması da işin bir başka tatsız yanıdır. Bu yıl Rusya'nın da Avrupa'daki dostlarını inceleme çabası içinde olduğunu unutmayalım; Almanya da Rusya'nın bu ilgisini biliyor ve olaya çok kibar, ağırbaşlıca yaklaşıyor. Kuşkusuz Slavların her hareketi Almanya'yı her zaman biraz tedirgin etmiştir, ama açıkça söylenebilir ki Rusya'nın iki ay önceki savaş ilanında bile Almanya'nın hoşlanacağı bir yan vardı. İki ay önce Almanya'da: "Hayır, şimdi onlar kesinlikle kestiremiyorlar" diye düşünmüşlerdi. "Onlara muhtaç olduğumuzu söylüyorlardı, tersine, şimdi Ruslar Tuna önlerinde, 'Alman ırmağı' önünde dururlarken asıl bize ihtiyaç duydukları ve savaşın sonunda bizim inandırıcı sözümüz olmadan edemeyecekleri kanısındalar. Rusların böyle düşünmesi iyi, bize gele-

cekte fayda sağlar." Birçok ince düşünceli Alman hakkımızda sanırım böyle düşünüyordu, Alman basını da aynı doğrultuda yazılar yazıyordu, ansızın baş gösteren klerikal hava olayları başka yöne çevirdi: "Ah, şimdi anlıyorlar, evet, her şeyi görüyorlar! Ayrıca Rusya'nın bir an önce Doğu Sorununu halletmesi ve kurtulması gerek. Ancak ona baskı yapmak pek yararlı olmaz. İngiltere ve Avusturya'dan çekiniyor olabilir mi? Sanmam. Rusya'ya karşı baskı için İngiltere ve Avusturya'yla ittifaka girmeyi düşünmek gereksiz olur: Ayrıca onlar desteklemiyorlar, Rusya da öfkeleniyor. Tuhaf bir durum! İşini bir an önce bitirmesi için Rusya'ya yardım etmeli mi? Bakın bu olabilir; savaşa girmeden, örneğin Avusturya'ya politik baskıyla bu yapılabilir... İşte politikacılar şimdi böyle düşünüyorlar. Bunlar sık sık oluyor, gerçekten de var.

Özetle, Rusya'nın her zaman güçlü olduğu, ama şimdi, özellikle şimdi bütün Avrupa ülkeleri içinde en güçlü durumda bulunduğu, Rusya'nın kararlı biçimde varlığını hissettirmesinin Avrupa'da şimdi olduğu kadar hiçbir zaman yüksek ölçüde değerlendirilmediğine ilişkin görüş ve inançlarımı dile getirmek istedim. Rusya Doğu'da uğraşmakla beraber, kararlı tavrı Avrupa politikası kantarında, Rusya'nın iradesi ve isteği doğrultusunda çok ağırlıkları sallayabilir. Kuşkusuz İngiltere de, Batı Avrupa'da sıkıntı yaratacak yeni olayların çıkması *olasılığı* nedeniyle, Rusya'nın gözünde bir parça prestij kaybettiğini anlıyor ve nihayet Rusya'nın kararlılığını sürdürmesi halinde İngiltere'nin asla savaşı göze alamayacağını, ama "hasta adamın" ölümünden sonra, Avrupa'nın zaten bu sıkıntılı anlarında savaşa girmek yerine mirası bir an önce paylaşma hesabı yapacağını en kuşkucu Rus'un bile kavradığını biliyor. Gerçekten Batı Avrupa'da beklenmedik, ciddi olaylar baş gösterdiğinde, o bilinen değişmez çıkarlarına ters düşen sıkıntılı bir işe bulaşmayı İngiltere kesinlikle göze alamaz; hemen üstüne çökecek bir av kokusu aldığı zaman, uygun anı kollayarak alışkanlığı gereği mutlaka gözlerini dört açarak izleme pozisyonuna geçecektir. Şimdi Rusya'yla aralarında çok ciddi bir sorunun baş göstermesi (yani Batı Avrupa olaylarının sonuçları belirlenmeden) İngiltere'nin hesabına gelmez. Öte yandan, Avusturya *yalnız başına* kalınca ne yapacak?

Üstelik Batı Avrupa'daki klerikal karışıklıkların kısmen de olsa onu endişelendirmemesi inanılacak gibi değildir. Avusturya da, kuşkusuz, herkes gibi olayların zamanla çözümlenmesini bekliyor; onun da diğerleri gibi bir ölçüde elleri kolları bağlı. Evet, Rusya dışında herkesin elleri kolları bağlı. Demek ki *bu beklenilmeyen olgu* yararımızadır. İnsanoğlunun yazgısına karar verirken *bu beklenilmeyeni* hesap etmemek nasıl mümkün olabilir?

Dünyayı Tanrı ve yasaları yönetiyor; gerçekten de Avrupa'da yeni ve çözümü güç karışık olaylar meydana gelirse, er ya da geç bunun mutlaka gerçekleşmek durumunda olduğu anlamına gelmez mi bu? Dilerim ben yanılmış olayım, yani geleceğin karanlık bulutlarının dağılması ve bu öngörülerimin politikadan hiç anlamayan birinin sadece "coşkulu" fantazyaları olması Tanrıdan tek dileğim. Burada önemli olan şu: Almanya'daki, savaş beklentisi içinde olan ve kehanette bulunan yarı resmi yayın organlarının haklı olup olmadıklarıdır. Öte yandan Mac-Mahon'un bakanları her çeşit suçlamadan önce, tüm güçleriyle Fransızları ve tüm dünyayı, savaşı Fransa'nın başlatmayacağına inandırmaya çalışacaktır. Bunların hiç değilse kuşku verici olduğunu ve işin gidişine göre de çok, ama çok yakın zamanda bunu kuşkuların çözümünün izleyeceğini kabul edin. Peki, şu "lejyon düşüncesine" bağlı kalırlarsa? Böyle olursa iş kötüye varır, Fransa'nın sonu olur. Aslında bu, dünyada bir tek onun başına gelebilir. Umarım olmaz: Başlangıcı iyi değil, örneği de pek iyi olmayacak...

Dördüncü Bölüm

I
Türk Âşıkları

Bugünlerde mantar gibi Türk düşkünleri türemeye başladı; kuşkusuz, nedeni onlarla savaş halinde bulunmamız olsa gerek. Bir Rus'un Türklere hayranlığını belirtir tarzda konuşmasına yaşamım boyunca tanık olmadım. Şimdi Türklerin avukatı kesilenleri sık sık duyuyorum, hatta bu tiplerle ben de karşılaştım. Hem de ne ateşlilerine! Burada istek elbette özgünlüğüyle kendini gösteriyor. Gelgelelim bu Türk düşkünleri – bilim adamı, öğretmen, profesör...

"İslam âlemi, Hıristiyan âlemine bilimi getirmiştir. Araplar bilimle ışırken Hıristiyanlar cehaletin koyu karanlığına gömülmüşlerdi" vs... vs... vs...

Bakın, dikkatinizi çekerim, burada cehaletin nedeni olarak Hıristiyanlık gösteriliyor. Burada Buckle, burada Draper vardır. Tersinden baktığımızda Müslümanlığın ışık, Hıristiyanlığın da karanlığın kaynağı olduğu anlamı çıkıyor. Ne yalnızlığa mahkûm bir mantık! Buradan, İslam dininin zamanımızda Hıristiyanlıktan daha aydınlık olduğu çıkıyor. Neden mumlarını böyle erken söndürmüşler, sormamız gerek!

"Ama efendim, onlar tek Tanrıya inanıyorlar, oysa Hıristiyanlar..." Müslüman'ın tek Tanrı kavramına, yani Tanrının tek olduğu öğretisinin kusursuzluğuna övgü, sanki Hıristiyan öğretisinden daha yüceymiş gibi gösteriliyor, pek çok Türk sevdalısının ezberinde olan sözlerdir bunlar. Ama burada önemli olan, bu Türk âşıklarının halkından kopuk yaşamaları ve halkı anla-

mamalarıdır. Halkıyla bağlarını kopardıktan sonra onlar sıradan basit Rus insanının aklından geçenlerle ilgili kendi kendilerine şaşırtıcı kavramlar yaratmayı becermişlerdir. "Din işlerinden anlamayan, dua etmeyi bile bilmeyen" denmesi alışkanlık haline getirilmiş basit halkımızın her zaman yine de aklında ve yüreğinde çok özgün, ama *sağlam* ve yalın, neye inandığı üzerine doyurucu bir inanç saklıdır; bununla birlikte hiç kuşkusuz inançlarını açık seçik ve mantığa uygun ifadelerle dile getirebilen çok azdır. Halkıyla köklerini koparmış "aydın", bu okuma yazması olmayan köylünün Tanrıdan başka Tanrı olmadığına ve Tanrının tek olduğuna inancını öğrense kim bilir nasıl şaşıp kalırdı! Aynı zamanda Rus köylüsü İsa Mesih'in gerçek Tanrısı olduğunu, Tanrı Baba'dan doğduğunu ve Kutsal Meryem Ana'da beden bulduğunu bilir ve buna derin bir saygıyla inanır. (Rus köylüsünün hepsi bunu bilir.) Halkından kopmuş Rus aydını her şeyden önce, Rus köylüsünün böyle öğretilere sahip olması ihtimalini bile düşünmek istemez: "O kadar geri kalmış, o kadar cahil ki hiçbir şey öğrenemez, sonra öğretmeni hani?" Bu zatı muhterem, "din işlerinde" köylünün öğretmeninin bir bereketli tarla –tüm Rusya toprağı– olduğunu, inançlarının bu kutsal topraklarla beraber doğduğunu ve ölene kadar yüreğinde gelişip kök saldığını asla anlayamaz. Ama kimi Rus düşünürüne en akıl almaz gelen, basit halkın kendi anlayışları içinde nasıl yolunu şaşırmadığıdır. Halkın özlü ve yüce, sıcak ve derin inancı üzerine her türlü anlayışı uzun zamandır yitirmiş olan bu tipler, sıradan Rus insanının, Tanrının oğlu kavramında yatan yüce Hıristiyan gizine inanırken, aynı zamanda en yalın biçimde Tanrının bir olduğu inancında kalabilmesini aklına sığdıramazlar. Basit halkın bu yalın, *özlü* inancını tembelliğin ve dar kafalılığının, her çeşit eleştiriye uzak olmasından ileri gelen kavram karışıklığı alışkanlığına, herhangi bir konu üzerinde kafa yormayı yadırgamasına, nihayet, "acınası" zekâ düzeyine, ezilmişliğine, ahlaki düşüklüğe, yoksulluğa, toprak köleliğine vb bağlar. Rus halkını *inceleyen* Rus bilim adamı ısrarla, inatla bunları söyler durur. Örneğin Ortodoks Rusların ikonalara tapmaları nedeniyle kınanmaları da aynı süreç içinde ortaya çıkmıştır. Luterci bir papaz, gerçek Tanrıya inanırken aynı zamanda bir "çerçeveye",

aziz tasvirine tapmanın nasıl olabileceğini asla anlayamamıştır ve putperestlik olduğunu düşünmeden edememiştir. Rus aydını da sık sık bu papazla aynı yargıda birleşmiştir. Ortodoks halk bu tasvirlerin mucizelerine inandığı halde, ikonaya taparken bu "çerçeveyi" *azıcık olsun* Tanrı yerine koyan *bir tek* Rus köylüsü yoktur. Evet, tasvirin mucizevi gücünün Tanrıdan değil, tasvirden geldiğini söyleyen *bir tek Rus göremezsiniz.* Ancak bu tamamen ayrı bir mesele. İşte, sıradan Rus insanının bu anlayışını ne Luterci papaz, ne halkıyla köklerini koparmış bir Rus aklına sığdırabilir, ne de var olduğuna inanır.

Türklerin "Tanrı birdir" anlayışının kusursuzluğu üzerine görüşlerini daha da pekiştirmek için Müslümanların cennetini örnek gösteriyorlar. Bunları, Türklerin tektanrıcılığına derin saygı duyanlarla din bilimi tartışmalarına girmek için söylemiyorum, böyle bir niyetim yok. Aslında bu Türk düşkünleri halkımızın *sağlam* din anlayışını fazla dillerine dolamış durumdalar; oysa onların, kim nasıl inanırsa inansın umurlarında değil. İşte bu yüzden ben sadece olaya halkın dinsel anlayışları açısından bakarak açıklama getirmek istedim.

II
Altın Fraklar. Düz Düşünenler

Türk sevdalıları yetmiyormuş gibi bu kez de *kişisel* düşünce talepleriyle pek çok insan çıktı ortaya: "Her şey saçma, dava falan yok; adresler saçma, bu, Rus tarzı değildir. Sağlık ekipleri saçma, bu, Rus tarzı değildir. Aşırı duygulanma efendim... Slav'ı, Bulgar'ı icat ettiler, Türkler Bulgarlardan iyidir, her şey saçma. Türk'ü seviyorum..."

Yüksek politikanın soysuz, incelikli bir türü falan değildir bu. "Yüksek politika" bizde de var, bu kuşku götürmez; ancak bu, evet, bu düpedüz kibirdir. Kibir iki çeşit olur: Biri aşırı ölçüde bastırılmış olanı, kendini illa göstermek ve sivrilmek için farklı davranma kesin isteğidir; öbürü de kendini olağanüstü büyük görmeden ileri gelen kibirdir. "Yüksek sınıf" Rus insanı kendi büyüklüğünü kaldıramaz. İnanın, simli kumaştan altın

frak giyme olanağı bulsaydı, başkalarına ve aşağı tabakaya benzememek için açıkça giyer, hiç utanmazdı. Bizim "yukarı toplum katından" kimseyi bu zamana kadar altın fraklı görmemişsek, nedeni büyük olasılıkla terzilerin dikmek istememeleridir, bundan eminim. "Ben herkesten zekiyim, ben büyüğüm. Herkes savaşa böyle bakıyor, ama ben onlar gibi düşünmek istemiyorum. Büyük olduğumu herkese göstereceğim..."

Altın fraktan ve icadının Rus toplumsal ve ruhbilimsel temellerinden, gözle görülür örneklerden vs... söz etmek isterdim, sevimli bir konu, bunu aklımın bir köşesine yerleştireceğim. Ancak şimdi altın frakı burada bırakıp "düz düşünenler" üzerine biraz konuşalım. Düz düşünenler çeşit çeşittir –iyiler ve kötüler, akıllılar ve aptallar, dürüstler ve dürüst olmayanlar vb... Bizde sayılmayacak kadar çokturlar. Bu tipler aynı noktaya takılıp kalırlar, bu noktadan onları ayırmanız ağzınızla kuş tutsanız mümkün değildir: *J'y suis et j'y reste...* diyen bizim Mac-Mahonlarımızdır.

Birliklerimizden subaylarımızın, erlerimizin kahramanca çarpıştıkları haberleri geliyor. Bunlar gençlerimiz. Yakın zamana kadar geleceğimizin umudu olan gençlerimize karşı her nedense bir inançsızlık doğmuştu; çok kişi, gençlikte sadece kinizm görüyordu ve onu körü körüne inkârcılıkla, ruhsuzlukla, umursamazlıkla, ahmakça intiharlarıyla suçlamıştı, ama şimdi bu hava birden düzelmiş görünüyor: O gençler şimdi yüce gönüllülük, özveri, şeref ve görev aşkıyla yanıp tutuşuyorlar. Askerlerin önünde yürüyorlar, tehlikenin göbeğine ilk atılan onlar oluyor...

"İyi de, böylesine bilinçli, sonu kaçınılmaz bir ölüm olabilecek bir işe atılmak için insanın ya deli, ya da sarhoş olması gerekir. Bunun başka türlü açıklaması olamaz."

"Ne diyorsunuz? Rusya'ya hizmet ettiğini, yurdu için canını ortaya koyduğunu, yüce gönüllü bilinç taşıdığını düşünmüyor musunuz?"

"Yumrukla."

"Nasıl yani? Savaşta dövüşmek gerekir, başka nasıl faydalı olunabilir ki?"

"Hmm. Örneğin okullar."

"Okulların da sırası var. Bu genç okullara derin görev bilincini aşılayacaktır, soylu anılar, halkla bütünleşme..."

"Ne demek halkla bütünleşme?"

"Ortak dava için birlik ve dayanışma içinde bulunmak. Subaylarımız ve erlerimiz şimdi *orada* tek yürek olmuşlar, yürekleri aynı duygu ve heyecanla çarpıyor. Aydın sınıf halka yakınlaşıyor, yeniden ona dönüyor, lafla değil, tavrıyla gösteriyor bunu ve bu askerin içinden çıktığı halka saygı duymayı öğreniyor; halkımız kendine saygı duymayı öğreniyor, bir komutan, bir efendi gibi değil, insan olarak, gönülden yapıyor bunu. Çernyayev'in Uspenski Katedralinde gözyaşları içinde kucakladığı köylüye değgin geçenlerde yaşanan olayın derin bir anlamı vardır. Siz halkı eğitmek istiyorsunuz, ama hemen kendi düşüncelerinize, davanıza saygı duymaya zorlamakla ve onu kalben kendinize çekmekle başlıyorsunuz işe. Halk aydın insana *kişisel* olarak saygı duydukça ulusal eğitimin daha sağlıklı biçimde gelişeceğine kuşku yoktur. Böylelikle halkın saygı ve sevgisini kazanırken milli eğitim davasına da, aynı şekilde, şimdi kafanıza taktığınız okullara da yarar sağlamış oluyorsunuz."

"Kuvvet zoruyla saygı kazanmak, halkı yumrukla saygı duymaya zorlamak!"

"Hayır, burada olan salt yumruk değildir, burada her şeyden önce yücelik, burada hayatını göz göre göre feda etme isteği vardır. Evet, kaçınılmaz bir ölümün kucağına kendini atmak vardır. 'Gençliğinin baharında insanı hayatını feda etmeye ne zorlayabilir?' diye soruyor, şaşkınlığınızı belirtiyorsunuz. Sarhoşluk ve delilik yakıştırmanız alegoridir ve deyim özellikleri dışında açıklanamaz. Onu buna zorlayan ne mi? Şan şeref tutkusu, davranışlarını izleyen yurdundaki yurttaşlarının övgüsüne layık olma, adını yüceltme isteğidir."

"Hah, kariyer yapmak!"

"Ama gönül yüceliğiyle dolu duygular, heyecanlardır bunlar. Binlercesi hep beraber, omuz omuza... İnsanoğlu, salt coşkusal heyecanlardan ibaret değildir tabii; insan bütün bir dünyadır, yeter ki yüreğinde yüksek duygular barındırsın! Akıttığı her kan ve buna daima hazır olmak, o ana kadar alçakça davranmış adamı bile yüceltir ve ölene kadar da onurlu davranmak sorumluluğunu aşılar. Basınımızda ne zamandır, bu insanların savaştan sonra havaya girecekleri, kendini beğenmişlik ve gururun orta-

ya çıkacağı, eğitimi, sivil elbiseyi küçümseyecekleri, azacakları ve bu tavrın toplumda yaygınlık kazanacağı kuşkuları belirmişti. Ancak yersiz, boş korkulardır bunlar. Güzel günler gelecek, umutlar yeşerecek, Kopeykin,[12] 'deyim yerindeyse kan döken" Kopeykin gibi boy göstermeyecektir, bu gerçek, ama her nedense insanlarla sadece alay ediyorlar, kendilerine de zararları dokunuyor. Ahlaki yarar bin misli olacak. Kinizm endişesi dağılacak, şerefli özveriye saygı doğacaktır."

"Yumruğa da."

"Hayır, bayım, burada sadece dövüşenler yok, henüz çocukturlar, yürekleri apak çocuklar... O daha yeni gelmiş, orada, uzaklarda az zaman önce vedalaştığı annesinin, kız kardeşinin her dakika kendisini andıkları duygusu yüreğinde yiğitçe ileri atılıyor... Acaba bu saçmalık, aşırı duygulanma mıdır sadece? En sonu bu kahramanların yüksek bilinç taşımadığını düşünmek!.. Rusya'nın zor bir görevi üstlendiğini, bu görevin karmaşık durum alacağını anlıyor o. Şimdi herkes Rusya'nın yalnızca Türkiye'yle savaşa girmeyeceğini, Türk ordularını İngiliz generallerin yönettiğini, İngiliz subayların, sterling karşılığı çok sayıda istihkâmlar inşa ettiğini, İngiliz filosunun Türkleri savaşmaya teşvik ettiğini ve nihayet ortalıkta İngiliz birliklerinin dolaştığını (Asya Türkiye'sinde) görüyor. Onlar bu olan bitenleri biliyorlar ve Rusya'ya derin bir inançla hizmet etme vaktinin geldiği bilinci içinde ölüme atılıyorlar. Daha Bulgarlardan, küçük düşürülmüş, zulüm gören çilekeş 'Slav kardeşlerimizden' söz etmiyorum. Bunun modası geçmiş bir izlek olduğunu düşünmek bizim utancımızdır... Ama onların yüreklerinde böyle bir düşünce yok. Soruyorum, acaba siz bu gençlerde insanlığa, ezilenlere, zulüm görenlere, onurları ayaklar altına alınanlara hizmet etme yüksek bilinci olmadığını mı düşünüyorsunuz?"

"İnsanlığa yumrukla hizmet etmek!"

"İnsaf edin Allah aşkına, durun size bir anekdot aktaracağım. Daha önce buna yer vermiştim, Bulgaristan'daki vahşetten sonra Moskova'ya getirilen anasız babasız çocukların yerleştiril-

12 1812 Fransa-Rusya Savaşında (Borodino) yurduna sakat dönen, ancak devletin ilgilenmemesi üzerine haydutluğa başlayan biri. Gogol *Ölü Canlar* romanında bu öyküye yer vermiştir.

diği bir yuvada on yaşlarında hasta bir kız çocuk var, gözleri önünde Türklerin babasını diri diri yüzmelerine tanık olmuş (bu dehşeti unutabilir mi?). Bu barınakta hasta bir Bulgar kız daha var, o da on yaşlarında, geçenlerde anlatmışlardı. Tuhaf bir hastalığı varmış: Yavaş yavaş eriyormuş kızcağız, sürekli uyku halindeymiş. Uyuyormuş, ama uyku onu güçlü tutacağı yerde daha fena yapıyormuş. Çok ciddi bir hastalıkmış. Bu kız belki de çoktan ölmüştür. Korkunç olaylar yaşamış zavallı. İki üç yaşındaki erkek kardeşini, küçücük yavruyu Türkler almış, önce gözlerini oymuşlar, sonra da kazığa geçirmişler. Yavrucuk ölene kadar uzun süre inlemiş, tamamen gerçek bir olay bu. Bu kız yaşamı boyunca bu yaşadığı dehşeti unutabilir mi? Bütün olay kızın gözleri önünde olmuş. Doğa belki de bu zavallılara bilerek bu uyku hastalığını bağışlamıştır, yoksa tanık oldukları bu dehşeti sürekli hatırlamaya dayanamazlardı. Şimdi gözlerinizde bir canlandırın, Türkler bir bebeğin gözlerini oymaya hazırlanırlarken oradasınız. Söyleyin, Türk'ü durdurmak için atılmaz mıydınız, hem de o meşhur yumruğunuzla engel olmaz mıydınız?"

"İyi, ama yumruk yine de yumruktur!"

"Öyle ya, onlara saldırmazdınız, yapabileceğiniz tek hareket zavallının bedeninden Türk'ün bıçağını çekip çıkarmak olurdu! Burada neden kuvvete başvurulmaz, inanılacak gibi değildir!"

Aklıma gelmişken, bizim Türk düşkünleri bıçaklarını ellerinden kapmaya çalışırlar mıydı? Böyle yapacaklarını sanmıyorum, asla da inanmıyorum.

TEMMUZ-AĞUSTOS

Birinci Bölüm

I
Moskovalı Bir Dostla Sohbet. Yeni Bir Kitap Hakkında Kısa Bir Yazı

Mayıs-Haziran Günlüğümü geç de olsa Petersburg'da çıkardıktan sonra, Kursk eyaletine doğru yola çıktım. Moskova'dan geçerken, seyrek görüştüğüm, ama görüşlerine çok değer verdiğim çok eski Moskovalı bir tanıdığa rastladım; günümüzden, üzerinde pek durmadığım, çok ilgi çekici konular öğrenmeme rağmen sohbetimizin tamamına yer vermeyeceğim. Dostumdan ayrılırken, Moskova'dan 150 kilometre uzaklıkta, çocukluğumun ve delikanlılığımın geçtiği köyü kestirme yoldan ziyaret etmek istediğimi söyledim. Bu köy bir zamanlar anne ve babama aitti; ancak uzun zaman önce yakın bir akrabamızın mülkiyetine geçti. Görmeyeli kırk yıl olmuştu, ne zamandır ziyaret etmek istiyordum; bu küçücük, kıyıda köşede kalmış köy, hayatım boyunca ne derin izlenimler, değerli anılar bırakmıştı bende!

"Bakın" dedim dostuma, "sizin de çocukluğunuzdan böyle anılar ve böyle yerler mutlaka olmuştur, hepimizin vardır. İlginç olan şu: Zamanımız çocuklarının ve gençlerinin değerli anıları var mı? En önemlisi nelerdir? Hangi türdendir?"

Zamanımız çocuklarının kutsal anıları elbette vardır, yoksa yaşam tatsız tuzsuz bir şey olurdu. Çocukluk döneminden geleceğe taşınan kutsal ve değerli hatıralar olmadan insan ya-

şayamaz. Gördüğüm kadarıyla bazıları bunu hiç düşünmüyor, ama yine de bu anıları farkında olmadan yüreğinde yaşatıyor. Bu anılar ağır, acı verici olabilir; ancak çekilen acılar zamanla kişinin ruhunda kutsal anılar haline gelebilir. İnsanoğlu genelde öyle yaratılmıştır ki acı çekmekten bir çeşit haz duyar. Kişi ayrıca kaçınılmaz olarak geçmişindeki bazı olayları, gelecekteki yolunu çizmek ve buna göre kişisel ahlak dersi çıkarmak için bir şekilde kaydetme eğilimindedir. Aynı zamanda en güçlü, en etkili olanları her zaman çocukluktan kalan anılarıdır. Bu yüzden çocuklar geleceklerine en güçlü ve kutsal olanlarını taşırlar. Ama bu anıların neler olduğu, hangilerini yanlarında götürecekleri, bu değerli hazinenin onun için nasıl biçimleneceği, evet hepsi elbette ciddi, önemli sorulardır. Eğer bu soruların yanıtı biraz olsun önceden verilseydi, günümüzde yaşanan endişeli kuşkular giderilebilir ve belki de çok kişi Rus gençliğine kıvançla inanırdı; asıl önemlisi de geleceğimizi, Rusyamızın puslu geleceğini bir ölçüde hissetmiş olurduk. Ama asıl dert, Rus hayatında günümüzdeki kadar, puslu geleceğimiz üzerine sezgi ve öngörülerin kısır olduğu bir dönemin yaşanmadığıdır. Ayrıca Rus ailesi şimdiki gibi hiçbir zaman bu kadar sarsıntılı, ahlaki çöküş içinde, bu kadar dağınık, dengesiz olmamıştır. Örneğin Kont Lev Tolstoy'un, *kendi* dönemini ve ailesini yansıtmasını ya da *Savaş ve Barış*'taki gibi derli toplu ve apaçık anlatımla canlandırılmış olan bir *Çocukluk ve Delikanlılık*'ı şimdi nerede bulursunuz? *Bu yapıtlar uzak geçmişin tarihsel tablolarından başka bir şey değildir.* Bunların güzel tablolar olduğunu söylemek istemiyorum; zamanımızda tekrarlanmasını hiç de istemem, söylemek istediğim bu değil. Ben sadece *kişiliklerden*, tiplerin kusursuzluğundan, yerinde kullanılmasından ve belirginlikten söz ediyorum, bu karakterler sayesindedir ki Kont Tolstoy'un bu iki yapıtındaki gibi, o dönem tüm çıplaklığıyla gözler önüne serilmiştir. Şimdi bu yok, belirginlik, açıklık yok. Bugünün Rus ailesi gitgide *gelişigüzel* aile haline geliyor. Evet, günümüz Rus ailesi ne yazık ki bu durumdadır... Eski özelliğini kaybettiği gibi, beklenmedik, farklı bir yapıya doğru hızla değişmektedir... Rus ruhuna uygun, arzulanan, doyurucu yeni

bir yapıyı yaratacak güçte midir bu aile? Bazı aklı başında, ciddi kişiler, günümüzde Rus ailesinden artık söz edilemeyeceğini, 'hiçbir değer ifade etmediğini' doğrudan söyleyebiliyorlar. Elbette bu söylenenler, basit halkımızın değil, Rus aydın sınıfının, yani yukarı toplum katının aileleri için geçerlidir. Ama aşağı sınıf Rus ailesi sorun olarak karşımızda durmuyor mu?"

Muhatabım: "Bakın" dedi, "halkımızda yeni sorunların çok kısa bir zaman içinde ortaya çıktığı, tartışmasız bir gerçek. İşte sorun, bizim sorunumuz, hem de en önemlisinden, bu zamana kadar hiç görülmemiş, duyulmamış, yeni bir yığın sorun, bunlar doğaldır. Halkın bu sorunlarına kim yanıt verecek peki? Kim bu soruları yanıtlamaya istekli, kim aranıp bulunacak? Evet, kim beklemede ve hazırlanıyor? İşte soru, bizim sorumuz, üstelik son derece önemli."

"Elbette, son derecede önemlidir. 19 Şubat devrimi[1] ve sonraları yapılan diğer dönüşümler gibi, hele hele okuma yazma seferberliği gibi (ilişkisi çok az görünüyor olsa bile) toplumsal hayatımızın dönüm noktaları hiç kuşkuya yer yoktur ki ardından pek çok sorunu beraberinde getirmiştir ve hâlâ da bu süreç yaşanmaktadır, belki de zamanla biçimlenecek, bir araya getirilecek, bir düzene sokulacaktır Gerçekten de bu sorunlara kim eğilecek? Halka daha yakın kim duracak? Din adamları mı? Ancak din adamlarımızın halkın sorunlarına yanıt vermemeleri uzun zaman oldu. Çıkarlarını hiç düşünmedikleri, sadece kiliseye hizmet amacıyla yaşadıkları için kimselerin tanımadığı, fark etmediği, büyük bir heyecanla kendini İsa'ya adamış papazlarımız tabii var, ama üzülerek söylemeliyim, bu gibiler parmakla gösterilecek kadar az, geriye kalanlar da, ancak onlardan çok istek gelirse, iş olsun diye sadece sorulara yanıt veriyorlar, belki de sonra ihbar bile ediyorlardır. Başka bir din görevlisi kendini öyle olur olmaz maddi taleplerle kiliseden uzaklaştırmış ki kimse akıl danışmak için ona gitmiyor. Buna benzer çok şey eklenebilir. Şimdilik bunu bırakalım. Sonra halka en yakın duranlar sadece köy öğretmen-

1 Rusya'da toprağa bağlı kölelik düzeninin kaldırıldığı gün.

leridir. Peki, ne yararları dokunuyor, neye hazırdırlar köy öğretmenlerimiz? Yeni yeni başlayan, ama gelecekteki önemini göz ardı etmeyeceğimiz bu yeni oluşum bu zamana kadar ne sunmuştur bizlere ve neye yanıt verecek durumdadır? En iyisi buna yanıt vermemek. Bu demektir ki kentlerde, köylerde, yollarda, sokaklarda, çarşı pazarda gelip geçenden, boş gezenlerden, nihayet eski toprak sahiplerinden (yüksek görevdeki memurları ister istemez buraya almıyorum tabii) alınacak yanıtlar gelişigüzel olacaktır. Ah, belki de sorulardan daha çok yanıt olacaktır, iyi ve kötü, aptalca ve akıllıca bir yığın yanıt, temel özelliği de, sanırım, her yanıtın üçer yeni soru doğurması ve *crescendo*[2] gitmesidir. Sonuçta müthiş bir kargaşa, inanın kargaşa daha iyidir: Sorunların üzerinde durmadan aceleyle çözüm üretmek kargaşadan daha beterdir."

"Asıl önemlisi, bu konuda konuşacak bir şeyin olmaması. Kuşkusuz ortaya konacaktır, bizsiz de, yanıt veren olsun olmasın, bu sorun gündeme getirilecektir. Rusya güçlüdür, nelere dayanmıştır! Ayrıca Rusya'nın görevi ve hedefi, yüzyıllardır kendisine çizdiği yoldan dönmek değildir, üstelik onun ölçüsü de bu değildir. Rusya'ya inanan, onun *her zorluğun*, her sorunun üstesinden gelebileceğini ve bu zamana kadar olduğu gibi, o aynı eski, kutsal Rusya'mız olarak kalacağını biliyor, çehresi ne kadar değişirse değişsin, bu değişimden korkmamız yersiz, sorunları hafife almamak, geciktirmemek gerekiyor: Rusya'ya inanan için bu utanç vericidir. Rusya'nın üstlendiği görev o denli yüksek, bu görevin sezgisi o denli açıktır ki (hele hele şimdi, bu dönemimizde, bu anlarda) ona inanan kişi her türlü kuşku ve endişeden uzak olmak zorundadır. Kutsal kitapta söylendiği gibi 'Burada aziz sabrı ve inancı gerekir.' "

* * *

O sabah, *Ruskiy Vestnik* dergisi yayın işlerince geri çevrilen *Anna Karenina*'nın sekizinci ve son bölümünün yayınlanması-

2 Artarak. (İtalyanca)

na ilişkin gazetelerde bir ilan görmüştüm, oysa bu romanın baştan itibaren bütün bölümleri *Ruskiy Vestnik*'te yayınlanmıştı. Bu sekizinci son bölümün, derginin eğilimine ve yayın yönetmeninin görüşlerine ters düşmesi, yazarın özellikle Doğu Sorununa ve geçen yılki savaşa bakış açısıyla ilgili olarak kabul edilmediği herkesçe biliniyordu. Kitabı bir an önce almak istiyordum. Dostumla vedalaşırken, bu kitabın içeriğinden mutlaka haberi olduğunu bilerek kitaptan söz ettim. Güldü.

"Bir yapıt ancak bu kadar masum olabilir" diye yanıt verdi. "*Ruskiy Vestnik* neden yayınlanmasına izin vermemiş, anlamış değilim! Üstelik yazar anlaşmazlık durumunda istedikleri biçimde kayıt ya da dipnot kullanma izni vermişti de... Dipnotu bu nedenle kullanmışlar, bakın yazar..."

Dostumun önerdiği bu dipnotun içeriğine girmeyeceğim, bununla beraber hâlâ gülmesini sürdürerek kitap hakkında düşüncelerini belirtti. Sonunda ciddiyetle ekledi:

"*Anna Karenina*'nın yazarı üstün edebi yeteneğine rağmen, sadece burunlarının önünü gören, bu yüzden de bir noktaya takılıp kalan Rus kafalarından biridir. İki yanını görmek için kişinin boynunu sağa sola döndürmesi gerekir; bu tipler açıkça bu yeteneğe sahip değiller: Bunun için onlara gerekli olan bütün gövdelerini döndürmektir. İşte o zaman tamamen çelişkili şeyler söyleyebilirler, çünkü ne olursa olsun her zaman çok içtendirler. Bu dönüş hemen gerçekleşmeyebilir, ama bir ay sonra olabilir, o zaman saygı değer yazar öyle bir coşkuya kapılır ki gönüllülerin gönderilmesi, yaraların sarılması gerektiğini bile haykırabilir, herkes bizim söylediğimizi söyleyecektir."

Kitabı satın aldım ve okudum, öyle pek de "masum olmadığını" gördüm. Çağdaş yazarlarımızı ve yapıtlarını eleştirmek beni çok rahatsız etmesine rağmen, bu kitaptan Günlüğümde mutlaka söz etmeye karar verdiğimden (bu sayıda olabilir) dostumla kitap üzerine sohbetimizi buraya aktarmamın yersiz kaçmayacağını düşündüm, bu nedenle arkadaşımdan bu nezaketsizliğimi bağışlamasını rica ediyorum...

II

Söylentiler ve "Hep Bir Şeyler Gizleniyor" Tutkusu. "Gizleniyor" Sözcüğünün Bir Geleceği Olabilir, Bu Nedenle Baştan Önlem Almalı. Yine Rastgele Aile Üzerine

Ziyaret etmek üzere yola çıktığım "çocukluğumun geçtiği bu yerler" Moskova'dan 150 kilometre uzaklıkta, 140 kilometresi demiryoluyla gidiliyor, bütün yol tam dokuz saat tutuyor. İstasyonlar, aktarmalar... Aktarma için bazen üç saat beklediğimiz oluyor. Bir de buna Rusya demiryollarındaki tatsızlıkları, görevlilerin, "şeflerin" size ve ihtiyaçlarınıza karşı kibirli umursamazlıklarını ekleyin! Rus demiryollarının öteden beri herkesçe bilinen parolası şudur: "Yol insan için değil, insan yol içindir..." Karşılarında yolun insanlar için icat edildiğini söylemeye bir niyetlenin, kondüktörlerden başlayarak şefe kadar bu aksiyomdan kuşkulanan, sizi alaylı bir şaşkınlıkla süzmeyen bir tek demiryolu çalışanı göremezsiniz. En önemlisi, sizi dinlemeyecektir bile.

Unutmadan söyleyeyim, bu yaz en azından dört bin kilometre yol gittim, yollarda, kasabalarda karşılaştığım insanlar bu kez beni hayli şaşırtmıştı; millet her yerde savaşı konuşuyordu. Savaşla ilgili her haberi can kulağıyla dinleyen, sorup soruşturan basit halkımızın bu ilgisi, aşırı merakı inanılacak gibi değildi. Vagonlarda gazete okuyan köylüler bile gördüm, çoğu yüksek sesle okuyordu. Yanlarında oturduğum oldu: Bir esnaf önce sizi dikkatle süzer, hele elinizde gazete görmesin, hemen büyük bir incelikle: "Nerelisiniz?" diye sorar. Moskovalı ya da Petersburglu olduğunuzu söylerseniz (aslında güneyden, örneğin Odessa'dan olmanız ona daha ilgi çekici gelir), "Savaştan ne haber?" diye soruyu yapıştırıverir. Sonra, yanıtınızla ya da yanıtlama isteğinizle ona birazcık güven verin, yine aradaki mesafeyi koruyarak bu kez birden esrarlı bir havaya bürünür, size iyice sokulur ve sesini alçaltarak: "Alışılmadık bir şeyler yok mu?" diye sorar, yani gazetelerde yazılanlardan daha özel, gizlilik içeren bir haberin olup olmadığını öğrenmektir niyeti. Savaş ilan ettiği için devlete karşı hoşnutsuzluğunu belirten kişiye rastlamadığı-

mı bu arada ekleyeyim, hatta kötülükten haz duyanlardan bile. Evet, böyle tipler vardır, ama burada pis sevinç duygusunun başka bir türü yaşanıyor şimdi. Örneğin, tren durduğu sırada peronda dolaşmaya çıkın, hemen şu sözleri duyarsınız: "Bizden on yedi bin ölü varmış, daha demin telgrafla bildirmişler..." Bir delikanlı hamasi nutuklar atıyor, yüzünde pis bir sevincin getirdiği esrimeyi hemen yakalayabilirsiniz, on yedi bin Rus'un ölümüne içinden sevinmesi falan değil bu, hayır, burada farklı, nasıl denir, "insanlar yanmışsa, her şey, mal mülk, para, hayvan da yanıp kül olmuştur", işte buna benzer bir duygu var burada: "Ey Ortodoks Hıristiyanlar, beni dinleyin! Her şey yanmış kül olmuş, insanlar cascavlak ortalıkta kalmış!" İşte bu anda adamın yüzünde kötücül bir sevinçten ileri gelen esrime duygusu belirir. Ancak "on yedi bin" meselesine gelince, bu farklı bir durumdur: "Böyle bir telgraf varmış, ama geçiştiriyorlar, bizlerden saklıyorlar, hâlâ söylemiyorlar, gördünüz, bizzat okudunuz..." İşte anlamı. Daha fazla dayanamadım, kalabalığa yaklaştım ve bu haberlerin asılsız, çok saçma söylentiler olduğunu, on yedi bin askerimizi öldürmelerinin mümkün olamayacağını, hepsinin sağ salim olduğunu söyledim. Delikanlı utanır gibi oldu (esnafa benziyordu, köylü de olabilirdi), ama pek değil: "Biz cahil insanlarız" dedi. "Bunları biz uydurmuyoruz, böyle işittik!" Kalabalık hemen dağıldı, zaten kalkış düdüğü de çalmıştı. Dikkatimi çeken, bu küçük olayın 19 Temmuz öğleden sonra saat beşte olmasıydı. Bir gün önce, yani 18 Temmuzda Plevne kuşatması başlamıştı. Demiryolunun tam ortasında, trende bulunmamız bir yana, kime olursa olsun, böyle anlamsız telgraf nasıl çekilmiş olabilir? Kuşkusuz ilginç bir rastlantı. Ayrıca bu gencin yalan yanlış söylentiler yayan bir palavracı olduğunu sanmıyorum; daha doğrusu gerçekte birisinden duymuş olabilirdi. Bu yaz Rusya'nın dört bir yanında, başarısızlık ve felaketler üzerine gerçekle uzaktan yakından ilgisi bulunmayan, ama kötü söylentiler çıkaran çok fazla kişinin türediğini düşünmek gerekir, sadece basit yalandan ibaret değil, bu söylentiler elbette belirli bir amaçla çıkarılıyor.

Halkımız bu savaşta yurtseverlik duygularıyla coşarken, geçen yıldan beri savaşın amacını ve önemini *bilinçle* kavramış-

ken, çarına böylesine coşkuyla ve derin bir saygıyla inanmışken, savaş alanından haberlerin geçiştirilmesi ya da gizlenmesinin bırakın yararını, tümüyle zararlı olacağı açıktır. Hiç kuşkusuz kimse stratejik planları, harekât öncesi ordu sayısını, askeri sırları vs... öğrenmeye çalışmıyor; ancak Macar muhabirlerin bizden önce öğrendiklerini, hiç değilse onlardan önce bilmemiz çok mu zor? (Şimdi önemli ölçüde işler düzene girdi: Hemen hemen her gün Başkomutanlığın resmi haberlerinden halkımız bilgilendiriliyor.)

Başka bir trene aktarma nedeniyle üç saat beklemek zorunda kaldığımız istasyonda otururken ruh halim berbattı, canım çok sıkılmıştı. Yapacak başka bir işim olmadığından düşünmeye başladım: Neden canım sıkkındı, genel nedenlerin dışında, rastlantısal, dolaysız bir nedenim yok muydu? Çok geçmeden bu nedeni bulunca gülmeye başladım. İki istasyon önce vagonda yaşadığım bir olaydı bu. Kompartımana birden bir beyefendi girmişti, yurtdışında amaçsız dolaşan Rus beyefendi tipine çok benziyordu. Yanında sekiz yaşlarında oğlu vardı, belki daha küçüktü. Çocuk çok şık giyinmişti; üzerinde Avrupalı çocukların giydiği son moda kıyafetler vardı, çok şık bir ceket, pırıl pırıl ayakkabılar, patiskadan iç gömleği vs... Babanın çocuğuna özen gösterdiği belliydi. Çocuk koltuğa yeni oturmuştu ki babasına: "Baba, bir sigara verir misin?" dedi. Baba hemen elini cebine attı ve sedef bir sigaralık çıkardı, uzun zamandır birlikte içtiklerini gösterircesine, gayet olağanmış gibi iki sigara çekip birini oğluna uzattı. Baba kendi âlemindeydi, çocuk pencereden dışarıyı seyrediyor, sigarasını bir güzel tüttürüyordu. Kısa sürede bitirdi; on beş dakika geçti geçmedi, "Baba, bir sigara daha verir misin?" dedi. Aynı tavırlarla sigaralarını içtiler, iki istasyon süresince onlardan hiç ayrılmamıştım, çocuk hiç yoksa dört sigara içmişti. Böyle bir olaya hayatımda hiç tanık olmamıştım, şaşkınlıktan kalakalmıştım. Bu küçücük çocuğun zayıf, narin, henüz gelişmemiş akciğerlerinin bu korkunç alışkanlıkla ne duruma geleceğini düşünebiliyor musunuz? Bu kötü alışkanlığı nasıl edinmişti? Babayı izlerken düşünüyordum: Çocuklar kuşkusuz zeki, açıkgöz olurlar, ama bir baba çocuğunun bu korkunç zehri içmesine nasıl izin verebilir? Verem, solunum yollarından tutun,

akciğer kanserine kadar, evet beyler, bu zavallı çocuğu tartışmasız bekleyen bu korkunç hastalıklardır, yüzde doksan, kaçarı göçeri yok, bunu herkes bilir, ama bir baba yavrusuna doğal olmayan, aşırı zararlı bir alışkanlığı aşılıyor işte! Bu beyefendi davranışıyla neyi kanıtlamaya çalışıyordu? Bunu kesinlikle zihnimde canlandıramam: Önyargılara karşı bir küçümseme mi, yeni bir düşünceyi uygulamak mı, geçmişte yasak olan davranışların saçmalık olduğunu kanıtlamak mı, ne, yoksa her şeyin mubah olduğu anlayışı mı? Anlayamıyorum. Bu olaya, inanın, hiçbir açıklama getiremedim, tam bir bilmece... Dediğim gibi, hayatım boyunca böyle bir babayla karşılaşmadım; bir daha karşılaşacağımı da sanmam. İnsanı derin hayretler içinde bırakan böyle babalar varmış demek! Gülmeyi hemen kestim tabii. Başta gülmemin nedeni, kötü ruh halimin nedenini kısa sürede bulmamdı. Olayla doğrudan ilgisi olmasa bile nasılsa birden arkadaşımla, zamanımız çocuklarının küçük yaştan itibaren edindikleri değerli, kutsal hatıraları yanlarında götürmeleri ve sonra günümüz *rastgele* aileleri üzerine yaptığımız dünkü sohbeti hatırladım... İşte tatsız düşüncelere yine daldım!

Soracaklar: Bu rastgelelik de neydi, bu sözcükle ne demek istiyordum? Yanıtlayayım: Zamanımız Rus ailesinin rastgeleliği, bence babaların ailesel ilişkilerde, bütün babalar için genel ve kendi aralarında birleştirici öğe olan, inançla bağlandıkları ve çocuklarına aşılamaya çabaladıkları, hayata sıkı sıkıya sarılmayı öğrettikleri hayat felsefelerini yitirmeleridir. Dikkat buyurun: Bu görüş, bu inanç belki de yanlıştır, zira seçkin çocuklar babalarının bu inancını ileride yadsıyabilirler, en azından kendi çocukları için bu inancı düzeltebilirler, ama yine de toplumu ve aileyi birbirine bağlayan bu ortak inancın varlığı – düzenin, yani kuşkusuz değişime, gelişime ve ilerlemeye uğrayan ahlak düzeninin kaynağıdır, diyelim ki bu böyle, ama ya düzen... Oysa zamanımızda düzen falan yoktur, çünkü babalar neye inanırlarsa inansınlar ortak, birleştirici bir güç yok, bunun yerine: İlk olarak baştan aşağıya geçmişin yadsınması (oysa bu yadsımanın hiçbir olumlu yanı yoktur); ikincisi, olumlu, ancak ortak ve birleştirici özelliği olmayan, her kafadan ayrı ses çıkması misali, uygulamadan, denemelerden yoksun, mucitlerine bile derin kuşkuyla ba-

kılan küçük gruplara ve kişilere bölünmüş girişimler, bu girişimler bazen güzel bir başlangıç yapabiliyor; geçmişin saçma olduğu ilkesine dayalı, eski adına ne varsa tümüyle sünger çekilmesi varsayımına benzer, tutarsız, tamamlanmamış, bazen örneğin yedi yaşında bir çocuğu sigaraya alıştıracak kadar en budalaca zirzopluğa kadar varan alçakça girişimler... Nihayet üçüncü olarak, işine karşı gevşek, tembel, bencil babalar: "Ee, ne olacaksa olsun, ne diye kendimi üzeyim ki, herkes gibi çocuklar büyüyecek, hizaya gelecekler, ama çok çabuk bıkıyorlar, o zaman dünyaya hiç gelmeselerdi." Böyle olunca sonuçta Rus ailesinin dağılmışlığı, dengesizliği ve *rastgeleliği* çıkıyor ortaya. Umut mu? Bu Tanrıya kalmış bir iş: "Belli mi olur, Tanrı bizlere ortak bir düşüncecik bağışlar, yeniden bir araya geliriz belki!"

Böyle bir aile düzeni iç karartıcı bir durum yaratıyor, bu karamsar hava gittikçe tembelliğe, sinirli insanlarda kinik, öfkeli bir gevşekliğe yol açıyor. Ancak günümüzde tembel ruhlu olmayan, tersine, çalışkan çok baba var. Genelde bu babalar düşünce sahibidirler. Örneğin akla yatkın konulara kulak veren, birkaç ciddi kitap okuyan böyle baba ailesine olan sorumluluğunu ve çocuklarının eğitimini bir bifteğe kadar düşürebiliyor: "Kanlı biftek ve elbette Liebig!" vs... Bir vakitler mizah yeteneğiyle tanınmış, kendine göre dürüst mü dürüst biri de çocuklarının üç dadısına kapıyı gösteriyor: "Ah, bunlar ne hinoğlu hindir bilseniz! Yasakladım, dün çocuğun odasına girmiştim, bir de ne göreyim! Lizoçka'yı beşiğine yatırmış, ona Meryem Ana duaları okuyor ve haç çıkarıyor: 'Tanrım, anneye babaya merhametini esirgeme!' Yasaklamayıp da ne yapacaktım! İngiliz kadını tutmaya karar verdim, daha iyi olmaz mı, ne dersiniz?" Bir üçüncüsü, daha on beş yaşındaki oğluna utanmadan kadın ayarlıyor: "Bilirsiniz, çocuklar kötü alışkanlıklara eğilimli olurlar; yoksa sokağa düşecek ve iğrenç bir hastalık kapacak... Yo, oğluma bunu baştan sağlamam en iyisi!" Dördüncüsü, on yedi yaşındaki oğluna "ilerici fikirler" aşılayacaktır, çok doğal biçimde, "eğer kutsallık diye bir kavram yoksa, o halde her türlü alçaklığı yapmak mümkündür" diyerek bu ilerici düşünceleri (genelde güzel düşüncelerdir bunlar) bu düzeye düşürebilir. (Çünkü hayat ve deneyim üzerine erken edinilen kavramlardan ne çıkabilir ki?) Bu

durumda babaların heyecanlı olduklarını varsayalım, ama çoğundaki bu coşku, ciddiyetle, düşünceyle, ıstırapla haklı kılınabilir mi? Bizde bu örnekler az mı? Genelde bu, başkasının ağzıyla liberal bıyık altından gülmedir ve her şeyin ötesinde çocuğun geleceğine taşıyacağı babasıyla ilgili gülünç anılar ve komik imgesidir.

Bu "çalışkan babalar" pek o kadar fazla değildir; tembelleri daha çoktur. Toplumda yaşanan çözülmeler, ahlaksızlık ve geçiş dönemleri gevşekliğe ve duyumsamazlığa yol açar, çünkü bu dönemlerde yolunu şaşırmayan, önünü açıkça gören çok azdır. Pek çoğu yolundan sapar, ipin ucunu kaçırır ve sonunda umursamazca: "Ah, siz!" diye başlar söylenmeye. "Şöyle akıllı uslu konuşmayı beceremedikten sonra bu sorumluluk da ne oluyormuş? Sadece kendi hayatımı yaşayayım yeter, sorumlulukmuş!" Bu tembel babalar zenginse her şeyi *gerektiği gibi* yerine getirir: Çocuklarını güzel giydirir, iyi besler, mürebbiyeler, öğretmenler tutar; çocuklar sonunda üniversiteye başlarlar, ama... burada artık baba yoktur, aile yoktur, çocuk çırılçıplak hayata adım atar, gönülden yaşamamıştır, geçmişiyle, çocukluğuyla, ailesiyle gönül bağı kalmamıştır. Daha durun, bitmedi: Bu çocuklar zengin takımından, hepsinin geliri var; böyleleri ne kadardır ki? Çoğunluk, korkunç çoğunluk yoksuldur, böylece babalarının ailelerine gevşek davranmasıyla da bu çocuklar tam anlamıyla tesadüfe terk edilmiş oluyorlar! Babalarının endişeleri, gereksinimleri, çocukluk yıllarından itibaren yüreklerinde sevimsiz tablolar, bazen zehir gibi işleyen anılar olarak iz bırakır. Çocuklar yüz yıl da yaşasalar, babalarının ödlekliğini, aile içi tartışmaları, kavgaları, suçlamaları, acılı yüze vuruşları ve hatta boşboğaz olarak görülerek kendilerine okunan lanetleri ve en beteri de para ve mevki uğruna babalarının sergiledikleri alçaklıkları, iğrenç davranışları, kirli oyunları ve rezilce yüz sürmeleri hiç unutmazlar. Sonra da yaşamında uzun süre, belki de ölene kadar, bu utanç verici anılar çöplüğünü gerçekçi ve dürüst biçimde yumuşatmak, dolayısıyla ilk yıllarını hüzünle yanlarında geçirdikleri bu yaşlı insanlara *hoşgörüyle* bakmak yerine, çocukluğundan hiçbir izlenim edinmeden onları körü körüne suçlamaya eğilimli olurlar. Yalnız daha iyi olanların çoğu, bu *anılar* pisliğini yanında taşımakla kal-

mayıp en çirkefini bile bile içinde biriktirir; sonra anne babaları gibi acılı bir diş bilemeyle değil, hiç umursamadan işinde kullanmak üzere ceplerini bu pislikle doldurarak yola çıkar: "Herkes pisliğe bulanmış dolaşıyor, ülkülerden dem vuranlar sadece hayal budalalarıdır; çirkef baba, evet, pislik içinde yüzen baba en iyisidir." "Peki sizin derdiniz ne? Ailelerinin pisliklerini temizlemek ve söylediğiniz gibi babalarına *hoşgörüyle* bakmak için çocukluk çağlarından alıp götürecekleri bu anılar da ne oluyor?" Yanıt vereyim: "Koca bir toplumda buna yanıt yoksa, tek başıma ben ne diyebilirim?" Az önce söyledim, zamanımız babalarında ortak olan, onları birleştiren hiçbir bağ yok. Büyük düşünce yok (kaybolmuş), yüreklerinde bu düşünceye derin inanç yok. Buna yakın bir inanç ancak çocukların anılarında, hem de beşikten beri onları sarmalayan korkunç ahlaki kirliliğe, yoksulluğa, dayanılmaz koşullara rağmen, *güzel olanı* ortaya çıkarma durumundadır! Ah, uzak geçmişten de kalsa yüce bir düşünce ve inanç biçimini kalplerinde yaşatan, zavallı çocuklarının kıvrak zekâlarına ve tutkulu ruhlarına yüce düşünce ve duygu tohumlarını ekebilen ve sonraları çocukları tarafından –onca yaptıklarına karşın– tek bu iyiliği için gönülden bağışlanan kötü babalar da vardır. Olumlunun ve güzelliğin kaynağından yoksun çocuğun hayat yoluna adım atması çok zordur. Olumlunun ve güzelliğin kaynağı olmadan kuşakları hayatın dolambaçlı yollarına salmak olanaksızdır. Bakınız, bugünün babaları acaba coşkulu ve çalışkan oldukları için mi buna inanmıyorlar? Ah, onlar birleştirici, ortak, ahlaki ve toplumsal düşünceler olmadan kuşakları yetiştirmenin ve yaşam yoluna salıvermenin mümkün olmadığına tümüyle inanıyorlar! Ne var ki hepsi bütünü yitirmiş, parçalara bölünmüştür; tek birleştikleri nokta yadsımaydı, bir de olumluyu aramada gelişigüzel davrandılar, bölündüler, aslında kendilerine inançları yoktu, çünkü başkasının diliyle konuşuyorlardı; yabancı yaşamını, yabancı düşünceyi benimsemişlerdi; Rus yaşamıyla her türlü bağlarını koparmışlardı.

Yine söylüyorum, ateşli babalar azdır, tembelleri sayılmayacak kadar çoktur. Aklıma gelmişken, Cunkovski davasını hatırlıyor musunuz? Kısa zaman önce açılan bir davaydı ve Kalujski Bölge Mahkemesinde 10 Haziranda görülmeye başlandı. Ortalı-

ğın toz duman olduğu günümüzde bu dava pek ilgi görmedi. *Novoye Vremya* gazetesinde okumuştum, başka yayın organlarında yer alıp almadığını bilmiyorum. Peremışlski[3] toprak sahiplerinden 50 yaşındaki Binbaşı Aleksandr Afanasyev Cunkovski'nin davasıydı. Karısı Yekaterina Petrova Cunkovskaya kırk yaşındaydı. Anne ve baba, küçük çocukları Nikolay, Aleksandr ve Olga'ya acımasız davranmakla suçlanıyorlardı... Unutmadan, Nikolay'ın 13, Olga'nın 12, Aleksandr'ın 11 yaşında olduklarını belirteyim. Biraz daha ileri giderek sanıkların beraat ettiklerini de söyleyeyim.

Bence bu dava kesinlikle gerçek yaşamımızın birçok ilginç yanlarını yansıtmaktadır; oysa burada insanı en çok şaşırtan, bu davanın son derece olağan ve her gün karşılaşabileceğimiz olaylardan olmasıdır. Bu tip Rus ailelerinin günümüzde çok olduğunu hissedersiniz, ancak *ayak tabanını kaşıtmak* gibi (bundan uzun boylu söz edeceğim), garip bir olayla karşılaşmanız biraz zordur tabii, ama işin özü, temel özelliği buna benzer pek çok ailenin tek ve aynıdır. Yukarıda söz ettiğim "tembel aile"ye örnektir bu. Tam ve doğru bir örnek sayılmasa da (özellikle bazı çok müstesna ve karakteristik ayrıntılarına baktığımızda) yine de hayli ilgiye değer bir örnektir. Okurlarım hüküm versinler. Moskova Adalet Şurasının kararı uyarınca sanıklar mahkemeye verildi; *Novoye Vremya*'dan alıntı yaparak, gazetede yer aldığı şekilde, yani özet vererek suçlamadan okurlarımı bilgilendirmeye çalışacağım.

III

Anne Baba Cunkovskiler'in Öz Çocuklarıyla Davası

Belirli bir gelirleri, gerektiği kadar da hizmetkârları olan sanık Cunkovskiler'in, çocukları Nikolay, Aleksandr ve Olga'ya karşı davranışları diğer çocuklarına göre çok farklıydı. Onlara kötü davrandıkları ve anne baba olarak gerekli sevgiyi göstermedikleri gibi, çocukları kendi hallerine terk etmişler, gereken özeni göstermemişlerdi, çocuklar kötü besleniyorlar, eski püskü

3 Polonya'da bir yerleşim birimi.

giysilerle dolaşıyorlardı, bir masa ve yatak bulunan ayrı bir bölümde yatıyorlardı, ayak kaşıma gibi tuhaf işlere zorlanıyorlardı, bütün bunlar böylece çocuklarda –az sonra anlatacağım– ölen kız kardeşlerine kötü davranacak kadar hoşnutsuzluk ve öfke uyandırmıştı. Anne babanın bu ilgisizliğinden çocukların ruh sağlığının etkilenmemesi, kuşkusuz, düşünülemezdi. Davadan anlaşıldığı gibi örneğin Olga ileri derecede sara hastasıydı; ayrıca çocukların ahlaki gelişimleriyle hiç ilgilenmeyen, onlara gerekli bakımı ve ilgiyi göstermeyen sanık anne baba, küçük çocukların yetiştirilmesinde kesinlikle kabul edilmez sert önlemlere başvurmuşlardı. Uzun süre tuvalette kapalı tutmuşlar, soğuk bir odaya terk etmişlerdi, neredeyse aç bırakıyorlar, bazen yemek yemeleri ve uyumaları için hizmetçilerin odasına gönderiyorlardı, böylece çocukları bu yetenekleri sınırlı insanların arasına sokarak, onları sözde terbiye etmiş oluyorlardı, nihayet ellerine ne geçtiyse –kamçıyla, atlar için kullanılan ağaç dallarıyla, bazen yumruklarıyla sürekli dövüyorlardı, bir defasında, insanın bakmaya dayanamayacağı kadar insafsızca dövmüşler, bu dayak sonrası çocuğun sırtı beş gün ağrımış, yaraları kapanmamıştı (Aleksandr'ın ifadesi). Bu tür dayaklar her zaman yaramazlıkları sonucu olmuyordu, hiç neden yokken keyfice dövüyorlardı. Cunkovskiler'in çamaşırlarını yıkayan asker karısı Sergeyeva, ifadesinde, sanıkların, öbür çocuklardan ayrı, tek odada üzerlerinde gelişigüzel bir örtü (delik deşikti) keçe bir yatakta yatan çocukları Nikolay, Aleksandr ve Olga'yı hiç sevmediklerini anlatmıştı. Hizmetçilerin yediklerini yiyorlar, bazen aç kalıyorlardı. Giysileri içler acısıydı: yazın gömlekle, kışın ince kısa gocuklarla dolaşıyorlardı. Anne Cunkovskaya çocukların gözünde bir üvey anneden bile beterdi; onları dövüyordu, özellikle Aleksandr'ı, eline ne geçerse, bazen yumruklarıyla... Nikolay'ı bir defasında o kadar kötü dövmüş ki görmek bile dehşet vericiymiş. Çocuklar yaramaz olmasına yaramazmış, ama ne de olsa çocuk bunlar. Onları asıl canından bezdiren şey, akşamları bir saatten fazla süren ve uykusu gelene kadar annelerinin ayağının altını kaşımalarıymış. Bu işi önceleri hizmetçi yapıyormuş, Sergeyeva da nasibini almış, ama elleri şiştiği için sonunda kabul etmemiş. Usaçkova ifadesinde, Aleksandr, Olga ve Nikolay'ın dö-

şemede, çamurlu yastıklarda yattıklarını, buranın "domuz barınağından bile pis olduğunu, tepeden tırnağa çamura bulaştıklarını" söylemişti. 1875 Ağustosuna kadar çocukların öğretmenliğini yapan soylu bir aileden gelme Lyubimov bu üç çocuğa çok kötü bakıldığını, bazen yalın ayak dolaştıklarını anlattı. 1874 Ağustosunda işinden ayrılan ve duruşmaya gelmediği için mahkemede yazılı ifadesi okunan çocukların mürebbiyesi güzel Şişova'nın (Nikolayevski Enstitüsü adaylarındandı) ifadesine göre, Cunkovskaya bencil bir kadındı, aynı kocası gibi, Aleksandr ve Nikolay'ı sevmiyordu. Sanıkların evinde genelde düzen yoktu, çocuklarına, herkese ve kendilerine bile kayıtsız davranıyorlardı. Evde bütün işler birbirine girmişti, karmakarışıktı, evde sürekli sıkıntılı bir hava egemendi, anne baba ev işlerini çekip çeviremiyorlardı. Endişelerden, sıkıntılardan uzak kalmaya çalışan Cunkovskaya çocukları cezalandırma görevini kocasına yüklemişti, o da bunu layıkıyla yerine getirmişti. Gerçekte Şişova çocukların dövülmesine tanık olmamış, ama çocuklar dövülürken "şiddet uygulanmadığı kanısında..." Pedagog adayı devam ediyor: "Çocuklar yaramazlık yaptığında anneyle ben çocukları tuvalete kapatıyorduk; ancak bu bölme öbür odalardan soğuk değildi, ısıtılıyordu." Şişova da çocukları kemerle dövmüş, ama "küçük kemermiş..." Çocukların birkaç gün aç bırakıldığına da hiç tanık olmamış.

Sonra Nikolay ve Aleksandr sorgu yargıcına ifade verdiler, konuşmaları ölçülüydü, ifadelerinde kırbaçla, atlara vurulan kamçıyla ve öğretmen Lyubimov'un sopasıyla dövüldüklerini söylemişlerdi. Aleksandr hasta kız kardeşi Olga'ya mutfaktan sırf patates getirdi diye annesi fena halde dövmüştü onu, sırtı beş gün sızlamış, çok acı çekmişti.

Cunkovski gerekçesini, çocuklarının ahlakının bozulduğuna dayandırmış, kanıt olarak şu olayı göstermişti: Büyük kızı Yekaterina öldüğü zaman, Nikolay ve Aleksandr bahçeden bir dal keserek, masada yatan ölünün yüzüne vurmuşlar: "Bizi şikâyet edersin ha, biz de seninle böyle eğleniriz işte!" demişler.

Duruşmada sanıklar suçlamaları kabul etmediler.

Sanık baba, çocuklarının eğitimine maddi gücünün üzerinde para harcadığını, ama amacına ulaşamadığı için üzüldüğünü, çocuklarının daha kötüye gittiğini öne sürmüştü.

Büyüğü (Nikolay) gimnazyuma başlayana kadar çok iyi bir çocukmuş, okulda hırsızlığa başlamış; o zamana kadar pek çok dua biliyormuş, ancak kendini Katolik ilan ettiği için bildiği duaları bir kenara bırakmış, bunun sonucu Tanrının yasalarını öğrenememiş, oysa "Nikolay'ın doğum kâğıdında Ortodoks yazıyormuş." Bunlar babanın ifadesi...

Cunkovski, çocuklarına mürebbiyeler tuttuğunu, ama hepsinin –öğretmende de olduğu gibi– karısıyla kendisinde büyük hayal kırıklığı yarattığını, baba olarak çocuklarıyla ilgilendiğini, onların zamanla düzeleceğinden umutlu olduğunu söyleyerek ifadesini bitirmiş.

İşte dava bu. Sanıklar, az önce söylediğim gibi, aklandılar. İlgi çekici olan aklanmaları değil, mahkemeye çıkarılmaları ve yargılanmalarıydı. Kim, nasıl suçlayacak onları ve neyle? Tamam, onları suçlayacak ve gerekçelerini somut biçimde ortaya dökecek ceza mahkemeleri vardır, ama yasaya göre kurulmuş jüri üyeli ceza mahkemeleriyle bu olmaz. Hiçbir yasada çocuklarına gevşek, ilgisiz ve acımasız davrandıkları için babaları suçlayan bir madde yok. Yoksa Rusya'nın yarısını, hatta daha fazlasını yargılamak gerekirdi. Hem şu acımasız davranışlar da neyin nesi oluyor? Acımasız, korkunç, insanlık dışı dayaksa... Küçük çocuğuna çok kötü davranmakla suçlanan Kroneberg'in davasında avukatı hiç unutmuyorum, yasalar kitabını açtım, acımasız davranışlar, dayaklar vs... ilgili maddeleri okudum, niyetim Kroneberg'in suçunun bu maddelerden hiçbirine uymadığını bir çeşit kanıtlamaktı, düsturun söz konusu maddelerinde insanlık dışı davranışlar, dayaklar vs... çok açık biçimde tarif ediliyordu, hatırlıyorum, yasada belirtilen suçu oluşturan davranışlar o kadar dehşet vericiydi ki başıbozukların Bulgarlara yaptığı işkencelerden –kazığa oturtma, sırt derisinden kemer yapmaya kadar varmasa bile– kesinlikle farkı yoktu, kaburgaların, el ve ayaklarının kırılması türünden eylemlerdi işte, o kadarını bilemem, ama güzel Şişova'nın ifadesinde belirttiği gibi, "kemerle dövme vs..." yasanın suç unsuru taşıyan maddelerine kesinlikle girmeyebilir. "Kırbaçla dövülmüşmüş!" Kim çocuklarını bu şekilde dövmüyor ki? Rusya'nın onda dokuzu elinde kırbaçla dolaşıyor. Ceza yasasına böyle bir suç koymak mümkün değil. "Hiçbir ne-

den yokken bir patates için dövmüşmüş!" "Hayır efendim, patates için değil!" diye yanıt verebilirdi Bay Cunkovski. "Burada söz konusu olan ahlak bozukluğu, o canavarlar ölen kızım Yekaterina'nın yüzüne vurmuşlardır, olaylar birbiriyle ilişkili." "Tuvalete kapatmışlarmış", "Tuvalet sıcak, efendim, daha ne istiyorsunuz, hücre her zaman hücredir!" "Hizmetçilerin yemek yedikleri, domuz ağılını andıran bir yerde, ince şiltede, yırtık pırtık yorganda yatırıldıkları için mi cezalandırılacak anne baba?" "Efendim, bunun neresi cezalandırma? Yırtık pırtıkmış, ne yırtığı, zaten gücümün üstünde çocuklarıma para harcamışım, yasa cebimdeki parayı hesaba katmaz umarım!" "Ama çocuklarınızı sevmiyormuşsunuz." "Müsaade buyurun efendim, ceza korkusuyla çocuklara iyi davranmamı emreden yasada bir madde gösterin, üstüne üstlük yaramaz, acımasız, hırsız, canavar çocuklarınız da varsa..." "Peki, çocuklarınızı terbiye etmek için başvurduğunuz şu acımasız yöntemlere ne diyorsunuz?" "Ceza yasası ceza korkusuyla ne tür bir eğitim sistemini öngörüyormuş, efendim? Hayır, bu kesinlikle yasanın işi değildir..."

Kısacası, Cunkovskiler'in ceza mahkemelerinde yargılanmalarının mümkün olmadığını söylemek istiyorum, işledikleri suçtan bir şey çıkmadı. Oysa okur, burada bir sorunun yattığını, belki de tam bir trajedi olduğunu hissediyor. Ah, beyler, bu başka bir mahkemenin davası olabilir, ancak nasıl bir mahkemenin?

Nasıl mı? Pedagog adayı Şişova'ya kulak verin mesela, yazılı ifadesinde kendince bir yargıya varıyor. Çocukları kemerle dövdüğünü de belirtelim ("küçük bir kemermiş!"). Ama çok zeki bir kadın. Şişova'nın tanımlamasına göre, Cunkovskilerin kişiliklerini tam doğrulukla ve akıllıca saptamak çok zor. Bayan Cunkovskaya için "*bencil bir kadın*" diyor. Cunkovskilerin evi *düzensizmiş... Sanık anne baba herkese, kendilerine bile ilgisizmiş.* İşleri karmakarışıkmış, evde sürekli sıkıntılı bir hava egemenmiş; ev idaresinde hayli beceriksizlermiş. Acı çekiyorlar, oysa herkesten çok huzur arıyorlar: *Endişe ve sıkıntılardan uzak yaşamak için sürekli çabalayan* Cunkovskaya çocuklarını cezalandırma işini kocasına yüklüyor... Özetle, Bayan Şişova, anne babanın acımasız, ruhsuz, bencil ve asıl önemlisi tembel oldukları düşüncesiyle evden ayrılıyor. Her şey tembellikten, kalpleri uyuşmuş: Bu

gevşeklik elbette evde sürekli dengesizliğe, ev işlerinde düzensizliğe yol açıyor, oysa aradıkları huzurdan başka bir şey değil: Ah, sizler, istediğim sadece tek başıma yaşamak! Bu uyuşukluk neden, niçin her şeye bu kadar ilgisizler? Tanrı bilir! Gündelik hayatımızın karmaşası içinde zorlukları anlamak onlara ağır mı geliyor? Yoksa günümüz yaşamı tinsel özlemlerine, arzularına, sorunlarına az mı yanıt veriyor? Nihayet çevrelerinde olanları anlayamamaktan ileri gelen bir çözülme süreci midir yaşadıkları, düşüncelerini toparlayamamışlar, düş kırıklığına mı uğramışlardır yoksa? Bilmiyorum, bilemiyorum; ama göründüğü kadarıyla bir zamanlar, hatta şimdi "güzel ve yüce'nin" peşinden giden aydın insanlardı. Ayak kaşıtma olayı burada hiçbir çelişki yaratmaz. Bu olayın tembelliğin getirdiği uyuşuk bir düş kırıklığına yakın anlamı vardır, yalnızlık, huzur, sıcaklık isteği.... Burada gerilimler, yani uyuşukluk, yalnızlık ve huzur isteği kadar, başka biçimde söylersek her çeşit görev ve sorumluluktan kaçma isteği kadar değildir. Kuşkusuz burada bencillik vardır; benciller sorumluluk karşısında kaprisli ve korkak olurlar: İçine, görevle kendini bağlamaya karşı ödlekçe bir tiksinti, kin duygusu yerleşmiştir. Altını çizmek isterim ki her türlü sorumluluktan sürekli kaçma isteği, çoğu zaman bencil kişiliklerde ortaya çıkar ve gelişir; aksine, karşısına kim çıkarsa çıksın, herkesin nedense kendisine mecbur olduğu, bir çeşit göreve, haraca, vergiye zorlanıyor duygusuna kapılır. Çok anlamsız bir kuruntu olmasına rağmen, kişinin yüreğine iyice çöreklenir, sonunda sinirsel bir hoşnutsuzluğa, herkese ve her şeye karşı acılı, sık sık hınç duygusu haline dönüşüverir. Bu hayal ürünü sorumlulukların yerine getirilmemesi, sonunda kişiyi gönülden yaralıyor, öyle ki bazen hayatınız boyunca bu ruh halindeki bencilin neden size sürekli kin ve öfke duyduğunu bir türlü anlayamazsınız. Bu hınç duygusunu kimileyin insan öz çocuklarına bile besleyebiliyor –ah, öncelikle çocuklara!.. Çocuklar bu garip bencilliğin asıl kurbanlarıdır, öyle ya onlar elinizin altında değiller mi? Üstelik toplum denetiminden uzaklar: "Çocuklar benim, bana aitler!" Çocuklarına karşı sorumluluklarını kısmen yerine getirememekten doğan, sizlerden küstahça hep bir şeyler isteyen (hayır, küstahça değil, çocukça!), huzura ihtiyacınız olduğunu anlama-

yan, bu dinginliği yok sayan, sürekli karşınızda dikilip duran çocuklarınıza duyduğunuz öfkeye pek şaşırmayın öyle! Öz çocuklara bile beslenen bu kin duygusunun sonunda gerçek bir hınca, cezasız kalacağı kışkırtması ve özendirmesiyle canavarlığa bile dönüşeceğini söylüyorum diye şaşırmayın! Evet, uyuşukluk daima vahşeti doğurur, canavarlıkla sonuçlanır. Canavarlığın kaynağı acımasızlık değil, asıl tembelliktir. Bu kalpler acımasız değil, uyuşuktur. Huzuru seven, ayaklarının altını kaşıtacak kadar rahatına düşkün, nihayet *sadece kendisinin* huzur bulamadığına kinlenen –çünkü şu hanımefendinin çevresinde düzensizlik hâkimdir ve bu karışıklıkla sürekli kendisinin ilgilenmesi gerekmektedir– evet, bu kadın sonunda dayanamıyor, yatağından fırlayıp kamçıya el atıyor ve öz çocuğunu eşek sudan gelinceye kadar dövüyor, yorulmadan, kinle, pis bir sevinçle, o kadar ki hizmetçi "bakmanın bile insana korku vereceğini" belirtiyor. Gelelim nedenine: Acıkan kız kardeşine (saralıydı) mutfaktan patates getirdi diye, yani kardeşini düşündüğü için çocuğunu dövmüştü, evet, beyler, yüreği temiz olduğu için, kalbi katılaşmadığı için dayak yemişti çocuk. "Patates getirmeni yasaklamıştım. Bu kadar iyi olacağına, benim gibi kötülük yapsaydın ya!" Hayır, efendim, bu düpedüz histeri nöbeti! Çocuklar çamurlar içinde yatıyorlar, "domuz ağılı yattıkları yerden daha temiz!", üçünün üzerinde lime lime yorgan var. "Ne olmuş? Onlar bunu hak etti" diye düşünebiliyor öz anne. "Bana rahat huzur vermiyorlar!" Yüreği katı olduğu için böyle düşünmüyor, hayır, yüreği belki de doğuştan iyiliklere ve güzelliklere açıktı, evet, çocuklar ona rahat yüzü göstermiyorlar; kadın hayatı boyunca hiç huzur görememiş, yaşamı gitgide çekilmez hale geliyor; derken çocuklar büyüyor, yaramazlık ediyorlar, daha çok ilgi ve çaba gerektiriyor ("Neden, neden doğdular sanki?"). Hayır, burada sinir krizi de olsa, yılların getirdiği bir birikim var: İşte, ailenin bu hasta annesi (hem de aşırı derecede) ve Bay Cunkovski mahkeme huzuruna çıkıyorlar. Adam pekâlâ iyi biri olabilir, iyi bir eğitim de almış, belli, umursamaz değil, tersine, babalık sorumluluğun bilincinde, yürek acıları çekecek kadar bilincinde. İşte bu adam neredeyse ağlamaklı, mahkemede çocuklarını göstererek yakınıyor: "Onlar için elimden gelen her şeyi yaptım, öğretmen-

ler, mürebbiyeler tuttum, iyi yetişmeleri için maddi gücümün üstünde para harcadım, ama onlar birer canavar. Hırsızlığa başladılar, ölen ablalarının yüzüne vurdular!" Kısacası, o kendini tamamen haklı görüyor. Çocuklar da mahkemedeydi tabii; "ölçülü, dikkatli ifade vermeleri" ilgiye değer, yani az şikâyetçi oldular, kendilerini çok az savundular; yine beraber yaşayacakları anne babalarından korktukları için böyle davrandıklarını sanmıyorum. Tersine, kendilerine kötü davranan babalarının yargılanıyor olması onları cesaretlendirebilirdi. Sadece babalarıyla mahkemelik olmaları rahatsız etmişti çocukları, baba çocuklarının geleceğini ve küçücük yüreklerinde o günden sonra ne gibi duygular ve izlenimler bırakacağını ve geleceklerine ne taşıyacaklarını hiç düşünmeden, kötü huylarını, utanılacak davranışlarını açığa vurduğu ve onları mahkemede uluorta topluma şikâyet ettiği halde, anne babanın yanında durmak, aleyhe tanıklık yapmak onlara ters gelmişti. Adam haklı olduğuna inanıyor. Bayan Cunkovskaya da tümüyle geleceğe inanıyor, tümüyle, tümüyle!.. Kadın mahkemeye çocukları için tuttukları öğretmen ve mürebbiyelerin işe yaramaz ve yetersiz olduklarını, onlarda hayal kırıklığı yarattığını, kocasının çocukların eğitimini ve yetiştirilmesini üzerine aldıktan sonra "tamamıyla düzeleceklerini" söylüyor (böyle, böyle, böyle!..). Umarım öyle olur, ancak...

Şimdi burada duralım, küçük Cunkovskiler'in yaramazlıklarından söz edelim biraz.

Aleksandr ve Nikolay'ın, kendilerini sürekli şikâyet ettiği için ölen kız kardeşlerinin yüzüne dal parçasıyla vurmaları elbette insanı çileden çıkaracak iğrenç bir davranıştır. Yalnız biraz tarafsız olmaya özen gösterirsek, inanın, bu kabul edilemez hareketin yalnızca çocuk yaramazlığı, özellikle "çocuk fantazyası" olduğunu görürüz. Burada bozulmuş bir ruh değil, çocuk imgelemi vardır. Çocukların yaradılışı gereği hayal güçleri geniştir ve hele hele belli yaşlarda aşırı hayal düşkünü olurlar, kavrayışları çok güçlüdür, özellikle bireylerinin iç içe yaşadıkları, her an, her dakika birbirlerini gördükleri ailelerde yine de çocukların kendi dünyalarına çekildikleri ayrı köşeleri olur, baba kendi işiyle uğraşmakta, çocuklarına zaman ayıramamaktadır: "Hadi, kitaplarınızın başına, yaramazlık yok!" Evet, çocukların duyduğu sadece

budur, ayaklarını sallamaktan bile çekinerek kitaplarını okumak için belirledikleri köşelerine çekilirler. "Domuz ağılında" geceleri yatarken ya da bezdirici derslerine otururken ya da tuvalete kapatılırken küçük Cunkovskiler tuhaf hayaller kurabilirlerdi – iyisini de, kötüsünü de, masalsı, fantastik olanını da: "Biraz büyük olsaydım, savaşa gider, sonra geri dönerdim; öğretmen: 'Neredeydin, sınıftan çıkmaya nasıl cüret edersin? diye sorardı. Ben de cebimden Georgi'yi çıkarır, boynuna ipi geçirir asardım; öğretmen birden dehşete kapılır, dizlerime kapanırdı!" gibi. Kız kardeşleri öldüğü zaman üçü üstlerine delik deşik yorganı çekip köşelerinde ısınırken içlerinden biri şöyle uydurabilirdi: "Nikolay, biliyor musun, Tanrı, onu kötü olduğu, bizleri şikâyet ettiği için cezalandırdı. Şimdi yukarıdan bize bakıyor, şikâyet etmeye can atıyor ya, artık yapamaz. Yarın yüzüne kırbaçla hafifçe vuralım, yukarıdan bize baksın, şikâyet edemeyeceği için tepinip dursun!" Yemin ederim, yavrular birkaç gün sonra böyle alçakça bir budalalık yaptıkları için gönülden pişmanlık duymuşlardır. Çocukların yüreği yumuşaktır. Bununla ilgili küçük bir olay biliyorum. Yedi çocuklu bir anne ölmüştü. Yedi yaşlarındaki kızı annesinin öldüğünü görünce başlıyor çığlık çığlığa ağlamaya. Susturmak için ne yapsalar ne etseler fayda etmiyormuş. Çocuk bir çeşit sinir krizine tutulmuş. Evde bu sırada zengin kapılarında yüz sürerek yaşayan Dura adlı bir kadın bulunuyormuş. Kızcağızı yatıştırmak için şöyle demiş: "Ağlama, ağlayıp duruyorsun, ama annen seni sevmezdi ki, hatırlıyor musun, seni bir gün cezalandırmıştı, bir köşeye koymuştu seni, hatırlasana!" Dura'ya en iyi yol bu görünmüştü: Yanılmadı da. Kız ağlamasını birden kesmiş. Dahası ertesi gün annesi toprağa verilirken kırık, soğuk bir sesle: "O beni sevmiyormuş!" diye mırıldanmıştı. Üzülmek, hırpalanmak, sevilmemek düşüncesi her nedense hoşuna gitmişti. İnanın, sekiz yaşında bir çocuğun başına gelen gerçek bir olaydır bu. Ama bu "çocuk fantazyası" kısa sürdü. İki gün geçti geçmedi annesini özlemeye başladı, hastalandı ve sonra hayatı boyunca, bu kızın annesini saygıyla anmadığı bir günü bile geçmedi. Küçük Cunkovskiler'in, ölü kardeşlerine yaptıkları elbette cezasız kalamazdı, hem de hatırı sayılır bir cezayı hak etmişlerdi; ancak bu anlamsız, fantastik, özellikle çocuk

davranışını asla kötü kalpliliğe yormamak gerekir. Dua ezberlememek için gimnazyumda kendini Katolik ilan eden Nikolay'ın bu tavrı da aşırı bir çocuk yaramazlığıdır: Arkadaşları önünde yapılan klasik bir şarlatanlıktır: "Eh, sizler oturup uslu uslu dua ezberleyin bakalım, ben yırttım, herkesi kandırdım, Allahtan, soyadım da Polonyalıya benziyor." Bu olayda, *her okulda* karşılaşabileceğimiz –aptalca, çirkince, ama sertçe cezalandırılması gereken türden– bir yaramazlık vardır; çocuk böyle davrandı diye ne umutsuzluğa düşmek, ne de düzenbaz olacak kadar ahlakının bozulduğuna inanmak gerekir. Ama baba Cunkovski buna inanmış görünüyor: Yoksa mahkeme önünde ağlarcasına çocukları için yakınmazdı.

Bizim mahkemelerde sık sık karşılaşırız, sanık beraat ettiğinde (suçu sabit olduğu halde jürinin sırf yufka yürekli davranması yüzünden suçlu salıverilir) mahkeme başkanı serbest bırakıldığına ilişkin kararını açıklarken ona bazı öğütler verir: Beraat kararını nasıl verdiğini, ileride yine başını belaya sokmaması için bundan ne gibi dersler çıkarması gerektiği üzerine bir çeşit öğütlerde bulunur. Başkan burada tüm toplum ve devletimiz adına konuşmaktadır; önemli sözlerdir bunlar, yüce öğütlerdir. Sanık Cunkovskiler'e beraat kararını açıklarken bu türde öğütler ya da önemli sözler söylenmemiş olabilir, bilmiyorum. Başkan onları serbest bırakırken neler söylemiş olabilirdi? Mahkeme başkanı ben olsaydım neler söylerdim acaba?

IV
Mahkeme Başkanı Olarak Hayali Öğütlerim

Sanıklar, aklandınız, ama unutmayın, bunun dışında başka bir mahkeme daha var –vicdanınızın mahkemesi! Biraz zaman alacak, biliyorum, ama bu vicdan mahkemesinin sizleri aklaması için bugünden tezi yok kolları sıvamalısınız. Çocuklarınızın eğitimine bundan sonra büyük çaba harcayacağınızı söylediniz: Buna daha önce niyetlenseydiniz herhalde bugün çocuklarınızla birlikte bu mahkeme salonunda olmazdınız. Yalnız bazı en-

dişlerim var: İyi niyetinizi gerçekleştirmek için yeterli gücü kendinizde bulabilecek misiniz? Böyle bir işte sadece kuru bir karar yeterli olmaz; kendinize sormanız gerekir: "Çaba ve sabır bunu gerçekleştirmeye yetecek mi?" diye. Sizlerin, çocuklarına kin besleyen acımasız anne babalar olduğunuzu söylemeye ne cüret edebilirim, ne de isterim. Hem öz çocuklardan nefret etmek, aslında doğal olmayan, bu yüzden de akıllara sığmayan bir duygudur. Evet, küçük çocuklardan nefret etmek akıl almazdır, hatta gülünçtür. Gelgelelim gevşeklik, umursamazlık, çocukların yetiştirilmesi gibi en başta gelen doğal ve yüce yurttaşlık sorumluluğunun uyuşuk bir ruh haliyle savsaklanması, yadırganması gerçekte çocuklarına karşı sevgisizliği, nefreti, bir çeşit kişisel hınç duygusu doğurur, hele hele çocuklar büyüdükçe, istekler çoğaldıkça, daha çok ilgi ve çaba göstermeniz gerektiğini kavradıkça hoşlandığınız yalnızlığınızdan, huzur arama isteğinizden özveride bulunmanız gerekecektir. Öte yandan, ilgiden yoksun başıboş bırakılan çocukların artan yaramazlıkları, kötü huylar edinmeleri, beyinlerinde ve yüreklerinde gelişen gözle görülür sapkınlıklar anne babanın içinde, onlara karşı derin bir nefretin doğmasına yol açabilir, çileden çıkarabilir. Çocuklarınızın kusurlarına sıcak gözyaşları dökerek yakınmanızı burada dinledik ve çocukları yüzünden onuru kırılan bir babanın derin, içten acısına tanık olduk. Ama bir an düşünün ve kendi kendinize hüküm verin: Çocuklar neden böyle oldu, bu duruma düşmemeleri için ne yapılabilirdi? Örneğin çocukları tembel oldukları ve yaramazlık yaptıkları için birkaç saat tuvalete kapattığınız duruşmada ortaya çıktı. Kuşkusuz, hücre hücredir, zaten tuvaletiniz de *sıcakmış*, öyleyse burada acımasız dayaktan söz edilemez, öyle mi, mesele bu kadar basit mi? Tuvalette birkaç saat kapalı kalırken bu yüz kızartıcı, küçük düşürücü durumu duyumsayan çocuk katılaşabilir, oturduğu yerden fantastik, utanmazca, sapıkça hayaller kurabilir; kesin olarak sevgisini, evet, doğduğu büyüdüğü yuvasına ve siz anne babaya karşı sevgisini yitirebilir, çünkü size olan duygularına ve onun insani onuruna hiç değer vermediğinizi aklına getirebilir, oysa çocuklarda, en küçüğünde bile gelişmiş insani onur vardır; bunu kendinizde fark edebilirsiniz. Bu düşüncele-

ri, en önemlisi de –çocuk izlenimleri de olsa– bu güçlü duygu ve düşünceleri gelecekteki yaşamlarına taşıyacaklarını, yüreklerinde yer edeceğini ve belki de ölene kadar unutmayacaklarını sanıyorum hiç düşünmediniz. Çocuğun kalbini kesinlikle yaralayacak bir yere kapatmaktan, bununla utanılacak duruma sokmaktan ve onu alay edilecek duruma düşürmekten kaçınmak için öncelikle ne yaptınız? İlerideki yaşamında bu sorunu mutlaka gündeme getirecek, önüne yatıracaktır. Çocuklarınız için elinizden gelen *her şeyi* yaptığınızı ileri sürüyorsunuz, buna kendinizi adeta inandırmışsınız, her şeyi yaptığınıza yine de inanmıyorum. Bunu üzüntülü tonda dile getirdiğiniz zaman da bu konuda derin kuşkular içinde bulunduğunuz kanısındayım. Çocuklarınıza öğretmenler, mürebbiyeler tuttuğunuza ve maddi gücünüzün üstünde para harcadığınıza inandırmaya çalışıyorsunuz herkesi. Öğretmenin çocuklar için gerekli olduğuna kuşku yoktur; öğretmen tutarken elbette istekli bir baba gibi davrandınız; ama öğretmenle iş bitmiyor, çocuklarınızın eğitimi için öğretmen tutmak, görgü, bilgi anlamına gelmiyor, çocukları öğretmene *teslim etmek*, nasıl denir, ayak bağı olmamaları ve sizi rahatsız etmemeleri için yükü üzerinizden atmak şeklinde de değerlendirilebilir. "Gücünüzün üstünde" para harcayınca babalık görevini yerine getirdiğinizi sandınız. Oysa sizi temin ederim ki onlar için yapabileceğinizin en azını yaptınız; babalık görevi ve sorumluluğundan para ödeyerek, deyim yerindeyse, bir çeşit rüşvetle sıyrıldınız, böylece her şeyi hallettiğinizi sandınız. O küçücük çocuk yüreklerinin her an, her dakika anne babanın yüreğiyle kaynaşmayı ve sevgi, gönülden saygı ve güzele özenmenin örneği kadar acıda da onlar için olmanızı istediğini unuttunuz. Bilgi bilgidir, ancak baba her zaman çocukları karşısında aklın ve yüreğin bilimden çıkaracağı ahlaki sonucun bir şekilde en seçkin ve somut örneği olmak zorundadır. Çocuklarınıza göstereceğiniz örtüsüz ilgi ve onlara duyduğunuz sevgi, kalplerini güneş gibi ısıtır, yüreklerine serptiğiniz bu tohumdan kuşkusuz bereketli ve yararlı bir ürün çıkardı. Ama siz hiçbir şey ekmeden, çocuklarınızı yabancı bir hasatçının eline bıraktınız, sonra da bu işe hiç uymayan bereketli hasatlar beklediniz; üstelik bu hasadı oldukça erken görmek istediniz, ala-

mayınca da sertleştiniz, öfkelendiniz... küçücük çocuklara, öz çocuklarınıza, hem de erken, çok erken!..

Nedeni ortada, çocukların yetiştirilmesi, hayatın türlü zorluklarına, olanakların kıtlığına ve yoksulluğa rağmen kimi anne baba için tatlı bir uğraş ve sorumluluktur, kimileri için, hali vakti yerinde olan anne babalar için de çok ağır ve dayanılmaz gelen bir görevdir. İşte neden, paraları varsa bunu kullanarak sorumluluklarını hemen başkalarının omuzlarına yüklemeye çalışırlar. Para işe yaramazsa ya da bizde çoğunluğu oluşturan aileler gibi hiç geliri yoksa genelde sertliğe, şiddete, dayağa, kırbaca başvurur. Ailede dayağın ana kaynağı tembel ruhlu anne babalardır, dayak uyuşukluğun kaçınılmaz sonucudur. Emekle, sevgiyle, çocuklarla beraber, onlar üzerinde, aralıksız bir çabayla gerçekleştirilecek ve çocuklarla birlikte yapılacak her şeye, sağduyuyla, telkinle, açıklamayla, sabırla, eğitimle ve örneklerle ulaşılacak her şeye en çok gevşek, tembel, ama sabırsız babalar ancak dayakla varmayı düşünürler: "Uzun uzadıya anlatmam, emrederim, öğüt vermem, öğrensin diye dil falan dökmem, zorlarım!" Bu tavırdan nasıl bir sonuç çıkar peki? Çocuk anasının gözüdür; içinden mutlaka boyun eğmiş görünür ve sizi yanıltır, kırbacınız bir işe yaramaz, sadece ahlakını bozar. Çocuğun zayıf, korkak ve sevecen bir kalbi olduğunu unutuyorsunuz. Nihayet çocuğun iyi yürekli, saf, özü sözü bir varlık olduğunu kafanızdan siliyor, baştan yıldırıyorsunuz onu, sonra sertleşiyor, çocuğun kalbini yitiriyorsunuz. Çocuğu sevdiği kişiden koparmak çok zordur, ama bir koptu mu korkunç, doğal olmayan, erken bir küstahlık ve şiddet doğar; doğruluk duygusu sapıtıverir. Bunların hepsi elbette şiddetin anne babanın bencilliğinden kaynaklanması ve tarla sahibinin kendi ekmediği tarladan bereketli hasat beklemesi halinde söz konusudur. Bu durumda, duracakları yeri bilmeden, şiddeti ve adaletsizliği artıran babalardır, çok sık karşılaşılan bir durumdur bu. "İyilik yapma, benim gibi kötü ol!" İşte bu söz sonunda slogan haline geliverir ve mutfaktan hasta kardeşine getirilen patates için, bu iyi davranış için bile çocuk cezalandırılır: Sorarım, yürek nasıl katılaşmasın, düşünceler nasıl sapıtmasın? Şiddet yokken, hatta onları sevdiğinizde, bu kez onları hor görerek, küçümseyerek cezalandırdınız: Pis bir odada ince bir şiltede yatıyorlar, sizlerle değil, hizmetçilerle yemek yiyorlar. Böyle dav-

ranmakla kuşkusuz suçlu olduklarını düşüneceklerini ve düzeleceklerini sandınız. Tam tersine, onlara hınç ve öfke duyduğunuzdan, kötülük olsun diye böyle hareket ettiğinizi düşünmek gerekmez mi? Ancak mahkeme bu hükme varmadı ve davranışlarınızı bir eğitimcinin yanlış yöntemlerine bağladı. Şimdi de onları eğitmeye, bir şeyler öğretmeye sıvanıyorsunuz: Eşiniz bunu kolay görmesine rağmen zor iştir Bay Cunkovski.

Çocuklarınız şu an salonda değiller, çıkarılmalarını emrettim; bu yüzden sizi bekleyen zor görevinizin en önemli bölümüne geçebilirim. Bakın, asıl mesele iki tarafın birbirini bağışlamasıdır. Küçücük yürekleriyle bu acılı, tatsız izlenimlere neden olmaları, acımasız davranmaları ve kusurları nedeniyle onları bağışlamanız gerekiyor. Sizin de bencilliğiniz ve ilgisizliğiniz, onlara karşı duygularınızın değişmesi, acımasız davranmanız, nihayet buraya düşmeniz ve onlara kötü davrandığınız için yargılanmanız nedeniyle çocuklarınızdan bağışlanma beklemeniz gerekiyor. Bu olayda kendinizi suçlu görmediğiniz ve salondan çıkar çıkmaz hemen onları suçlayacağınız için böyle diyorum, böyle yapacağınıza eminim! Öyleyse çocuklarınızın bu zorlu eğitimine başlarken kendinize şu soruyu sorun: "İşlediğim suç nedeniyle onlar değil de ben mi suçluyum yoksa?" Eğer kendinizi suçlu görürseniz, o zaman bu ağır görevinizi başaracaksınız demektir! Tanrı bakış açınızı değiştirmiş, vicdanınızı aydınlatmış demektir! Aksini düşünürseniz, en iyisi başlamadan bu niyetinizden vazgeçmektir!

İkincisi, sizi bekleyen en zor görev çocuklarınızın bu eski izlenimlerini ve anılarını bir an önce değiştirmek, kalplerinden silip atmaktır. Gelgelelim burada unutturulması ve düzeltilmesi gereken o kadar çok şey var ki, şaşkınım: Nasıl bir yöntem kullanarak üstesinden geleceksiniz? Ah, çocuklarınızı sevmeyi öğrenirseniz buna ulaşırsınız. Ama sevgi çaba gerektirir; sevgiyi öğrenmek gerek, yüreğinizle buna inanıyor musunuz? Nihayet, bu güzel girişiminizde bazı önemsiz, basit, en bayağısından, şimdi aklınıza getiremediğiniz gündelik uğraşların sizi durdurmayacağına, pes ettirmeyeceğine inanıyor musunuz? Bundan emin misiniz? Örneğin gayretli, aklı başında her baba gündelik aile hayatında çocukları önünde o bilinen dağınık, düzensiz, pervasız ve sefih yaşamaktan kaçınmanın, kötü ve çirkin alışkanlıklardan, en önemlisi de çocuk-

larının kendisiyle ilgili çocuksu düşüncelerine, aile hayatında babanın sergilediği umursamaz davranışlarını izlerken çocuklarda sık sık doğabilen sevimsiz, çirkin ve gülünç izlenimlere alaylı ve kayıtsız kalmaktan sakınmanın ne kadar önemli olduğunu bilir. İnanır mısınız, istekli bir baba bile bazen çocukları için önce kendisini eğitmek zorundadır. Ah, anne babalar iyi kalpliyse, çocuklarına sıcak ve derinden bir sevgi besliyorlarsa çocuklarının pek çok kusurlarını bağışlarlar ve zamanla gülünç ve en çirkin olanlarını unutmakla kalmayıp, bazı çok rezil davranışlarını bile sorgulamazlar; tersine, yürekleri mutlaka hafifletici nedenler bulacaktır. Ancak uzlaşma bilmeyen, katı ailelerde bunlar tamamen farklı yönde gelişebilir. Mahkemede ortaya çıktığı gibi eşiniz uyumadan önce ayaklarını kaşıtmak gibi, hastalık sayılabilecek bir alışkanlık edinmiş. Hizmetçi kadın bu görevin kendisi için acı çektirici olduğuna, "ellerinin şiştiğine" tanıklık etti. Hizmetçinin yerine bu kaşıma işine zorlanan bu çocuğu, kendi çocuğunuzu gözlerinizin önüne getirebiliyor musunuz? Ah, anne onu gönülden, içten sevmiş olsaydı çocuk şimdi de, gelecekte de, her zaman kendisi için değerli olan bu varlığın güçsüzlüğünü –ayak kaşımaya zorlandığı o anlarda bir parça öfkelense de, canı sıkılsa da– mutlaka içten bir gülümsemeyle anardı. Gözlerimde canlandırıyorum da, kendisini sevmeyen ve durduk yerde yatağından fırlayıp dövmeye başlayan annesinin karşısında bu anlamsız görevi yerine getirmek için bir saati aşkın oturduğu o anlarda çocuk aklından neler geçirmiş, neler hissetmişti, olaya nasıl bakmıştı kim bilir! Ondan bu hizmetin talep edilmesi, kuşkusuz çocuğa alçaltıcı, küçük düşürücü gelmiş olmalıydı. Bir evlat olarak gerekli olmadığını, annesinin kendisini hor gördüğünü, unuttuğunu, ne olduğu belirsiz ince bir şiltede yatırdığını, sadece dövülmek ve ayak kaşıtmak için hatırlanıyorsa evlat değil, deyim yerindeyse, kaşağı olduğunu anlamamış, daha doğrusu hissetmemiş olamazdı! Siz tutup bu olanlardan sonra ahlaklarının bozulduğunu, acımasız canavarlar olduklarını, "hırsızlığa başladıklarını" ileri sürerek çocuklarınızı şikâyet ediyorsunuz. İmgeleminizi bir parça zorlayın, oğlunuzun geleceğini, diyelim ki otuz yıl sonrasını hayal edin ve çocukluğunun bu devresini nasıl tiksintiyle, nefretle ve horgörüyle hatırlayacağını düşünün... Ölene kadar belleğinden silinmeyecektir. Bunun kuşku götürecek yanı yoktur. Bağışlamayacak, hatıralarından, çocukluğundan nefret

edecektir, doğduğu evi, bu yuvada yaşayan herkesi lanetle anacaktır! Bu hatıralarını şimdi mutlaka silmeniz gerekiyor; yenisini koymanız, farklı, yeni, güçlü ve kutsal izlenimlerle onu yok etmeniz gerekiyor – ne büyük bir çaba! Düşünülmesi bile korkunç! Hayır: Üstlendiğiniz görev eşinize göründüğünden çok daha zor!

Sözlerime sinirlenmeyin, üzülmeyin öyle! Bunları söylerken zorunlu bir görevi yerine getiriyorum. Toplumumuz, devletimiz ve yurdumuz adına konuşuyorum. Siz babasınız, onlar çocuklarınız, siz bugünün, onlarsa yarınların Rusya'sı: Rus babalar eğer yurttaşlık sorumluluğundan kaçmaya, yalnızlığı aramaya, başka deyişle, halkından, toplumundan ve en temel yurttaşlık görevinden kinikçe ve uyuşukça kendini yalıtmaya başlarlarsa Rusya'nın hali ne olacaktır peki? En korkuncu da bunun yaygınlık kazanmasıdır: Siz yalnız değilsiniz, başkaları da sizin gibi aynı yanılgılara düşüyorlar, değişik formüller altında olabilir, ama işin saygı uyandıran yanı, kötü olmadığınız gibi, bazı zamanımız babalarından iyi olmanızdır; çünkü ne olursa olsun şimdiye kadar yerine getirmeseniz de, yüreğinizde sorumluluk bilinci körelmemiş. Salt görev yadsıması sizde yok. Ruhsuz bencillerden değilsiniz, tersine, öfke dolusunuz, kendinize mi, çocuklarınıza mı, bunu bilemem; ancak başarısızlığınıza üzülme gücünü gösterdiniz ve çocuklarınız için derinden üzüldünüz... O halde başarısızlığınızı düzeltme kararlılığınızda Tanrı size yardım edecektir. Sevginin izini sürün, sevgiyi yüreğinizde biriktirin. Sevgi o denli güçlüdür ki bizleri yeniden yaratır. Üzerlerinde olan doğal hakkımızla değil, salt sevgiyle çocuklarımızın yüreklerini satın alabiliriz. Üstelik doğa, çocuklarımız önündeki bütün sorumluluklarımız arasından en fazlasıyla bizleri ödüllendiriyor, çocuklarımızı sevmemenin olanaksızlığı doğanın bizlere bir armağanı. Onlar nasıl sevilmez! Çocukları sevmeyi bırakırsak, bundan sonra sevebileceğimiz kimimiz kalır, o zaman bizler ne oluruz? Yalnızca çocuklar için, onların altın beyinleri için İsamız bizlere, "Zamanları ve süreleri kısaltmayı" vaat etti, bu sözü hatırlayın. İnsan toplumunun en mükemmele evrimleşme çilesi çocuklar için kısalacaktır. Bu mükemmellik gerçekleşsin ve sonunda uygarlığımızın acıları ve yaşadığı kuşku ve şaşkınlıklar son bulsun!

Şimdi gidin, aklandınız!..

İkinci Bölüm

I
Yine Soyutlama Üzerine.
"Anna Karenina"nın Sekizinci Bölümü

Bizim Rus aydınlarından çoğu, günümüzde: "Ne halkı? Ben halkın kendisiyim." demeyi alışkanlık haline getirmiştir. "*Anna Karenina*'nın sekizinci bölümünde, yazarın çok sevdiği Levin kendi kendine *halktan olduğunu* söyler. Daha önce *Anna Karenina*'dan söz ederken "kalben temiz Levin" nitelendirmesini yapmıştım. Bu kalben temizliğine eskisi gibi inancımı sürdürürken, Levin'in halktan olduğuna inanmam; tersine, büyük bir aşkla kendini yalıtmış bir kişi olarak görüyorum onu. Günlüğümün başında söz ettiğim *Anna Karenina*'nın sekizinci bölümünü okuduktan sonra bu kanıya vardım. Levin kuşkusuz gerçek olarak vardır, ama gerçekten yaşamış bir kişi değildir, romancının yarattığı bir tiptir sadece. Bununla birlikte yazar –üstün bir yetenek, müthiş zeki ve Rus aydın çevresi ona derin saygı duyuyor– evet, yazar bu ideal, yani uydurulmuş kişilikte günümüz Rus gerçekliği içinde kısmen kendi bakış açısını yansıtmaktadır ve bu ilgiye değer yapıtı okuyan herkes için açıktır bu. Böylelikle gerçekte var olmayan Levin'e bakarak, en ilgi çekici çağdaş Rus insanlarından birinin, günümüz Rus gerçekliğine bakışı üzerine bir yargıya varabiliriz. Büyük sarsıntıların yaşandığı, gerçek olayların hızla değişime uğradığı çalkantılı yüzyılımızda yargıya varmak için ciddi bir belge niteliği de taşımaktadır. Son iki yıl içinde Doğu Sorununa bağlı olarak topyekûn başlattığımız ulusal harekete, Rus halkını derinden ilgilendiren bu

davaya ünlü bir Rus yazarın bakış açısı kesin bir doğrulukla, yakında kitap halinde basılacak olan bu yapıtın *Ruskiy Vestnik* yayın işlerinin görüş ayrılıkları nedeniyle geri çevirdiği bu sekizinci bölümde yansıtılmıştır. Bu bakış açısının özü şöyle ifade edilebilir: İlkin, ulusal olarak nitelenen bu hareket halkımızca asla paylaşılmamıştır, halk böyle bir hareketi anlamamıştır bile; ikincisi, bunların hepsi önce belirli kişilerce bile bile uydurulmuş, sonra da satışları artsın diye basın tarafından desteklenmiştir; üçüncüsü, gönüllülerin hemen hemen hepsi ya düşkün, ayyaş ya da düpedüz ahmak insanlardır; dördüncüsü, Slavlar için Rus ulusal ruhunun sözde şahlanışı sadece belirli kişilerin uydurması, satılmış basının desteklemesi değildir, özüne aykırı bir özenti ve sahteliktir. Nihayet beşincisi, Slavlara yapılan insanlık dışı duyulmamış zulüm biz Ruslarda özlü bir acıma duygusu uyandıramaz, "Slav zulmüne karşı özlü bir duygu *yoktur ve olamaz*". Son ifade kesindir.

Böylece "yüreği temiz Levin" kendi yalnızlığına çekilmiş ve kendini toplumdan yalıtmıştır. Aslında onun bakış açısı ne yeni, ne de özgündür. Geçen kış Petersburg'da hemen hemen böyle düşünen ve toplumda hatırı sayılır yeri olan pek çok insanın işine gelmiş ve hoşuna gitmiştir. Bu yüzden kitabın henüz çıkmaması üzücü! Levin'in kasvetli yalnızlığının, kendini sevimsiz bir ortama kapatmasının nedenini belirleyemem. Gerçekte Levin heyecanlı, "tedirgin", her şeyi irdeleyen yapıda bir insandır; katı bir yargıda bulunmamız gerekirse, kendine hiç inancı olmayan biridir diyebiliriz. Ama her şeye rağmen "yüreği temiz" bir insandır, tasavvur edilmesi zor olmakla birlikte, gizemli, kimi kez de gülünç yollarla, doğal olmayan, kalıcı yoz bir duygunun bazen temiz yüreklere sızabileceğinde ısrarlıyım. Çok kişi doğrulayacağı halde (yukarıda belirttiğim gibi), ben yine söyleyeceğim. Levin'in kişiliğinde yazarın birçok bakımdan –üstelik sanatını bile kimileyin feda ederek, handiyse düşüncelerini Levin'e söyleterek– kendi kişisel inançlarını ve görüşlerini yansıttığı benim için bir gerçektir, yalnız yazarın yansıttığı Levin kişiliğini asla yazara benzetmiyorum. Birtakım acı şaşkınlıklar keşfedince böyle diyorum, yazarın anlattıklarından çoğu sanatsal biçimde betimlenen tip olarak açıkça Levin kişiliğinde, özellikle hep Levin'le ilgilidir, yine de ünlü bir yazardan bunu beklemezdim!

II
Bir Slavcının İtirafları

Günlüğümü yayınlamaya geçen yıldan başlarken edebiyat eleştirisine girmeyeceğimi ilke olarak benimsediğim halde burada bazı duygularımı dile getirmek zorundayım. Ancak edebiyat yapıtıyla ilgili olarak dile getirmiş olsam da duygular eleştiri değildir, gerçek bir "günlük" yazıyorum, yani günlük olaylar içinde beni çok şaşırtan konular hakkında izlenimlerimi aktarıyorum, işte, ben de –nedense– bilerek, sırf Rus edebiyatıyla ilgili diye edindiğim izlenimlerden belki de en güçlülerini gizlemek gibi uydurma bir sorumluluk yüklemişim kendime. Elbette bu kararın temelinde doğru bir düşünce vardı, ama bu kararı harfi harfine uygulamak yanlıştır, bunun katı bir tavır olduğunu anlıyorum şimdi. Üstelik bu zamana kadar üzerinde hiç konuşmadığım bir edebi ürün, benim için sadece bir yapıt değil, artık değişik bir anlamı olan bütün bir *olgudur*. Çok safça ifade etmiş olabilirim; ancak şöyle söylemeyi göze alıyorum: Bu romandan, kurgudan, şiirden edindiğim izlenimler yüreğimde, bu baharda savaş ilanı gibi büyük bir olayla çakışmıştır. Bu iki gerçek, bu iki izlenim zihnimde aralarındaki gerçek bağı ve benim için karşılıklı ilişkinin sarsıcı noktasını gün ışığına çıkardı. Bana gülmek yerine kulak verseniz iyi olur.

Birçok yönüyle Slavcı görüşleri benimsemiş olsam da tam anlamıyla Slavcı değilim. Bu zamana kadar Slavseverler farklı anlaşılmıştır. Kimileri için şimdi bile Slavcılık eskiden olduğu gibi, sözgelimi Belinski için, sadece oturduğu yerden fikir yürütme boş işler anlamı taşımaktadır. *Doğrusunu isterseniz* Belinski Slavcılık anlayışında pek derine gitmemiştir. Başkaları için Slavcılık (çok kişi için, Slavcıların bile büyük çoğunluğu için) –Rusya'nın yüksek buyruğu altında keskin bir siyasal bağımlılık olmayabilir– bütün Slavların özgürlüğü ve birleştirilmesi özlemi anlamına geliyor. Nihayet, kimine göre de Slavcılık, Slavların Rusya'nın buyruğu altında birleşmelerinden başka, birleşik Slavların başında tüm dünyaya, tüm Avrupa'ya ve uygarlığına dünyada henüz duyulmamış yeni sözünü söyleyecek ve varlığı-

nı hissettirecek olan büyük Rusya'mıza inananların dinsel birliğidir. Bu yeni söz gerçekten tüm insanlığın kardeşçe ve kökleri Slav dehasında, öncelikle uzun zaman acılar çekmiş, yüzyıllarca suskunluğa mahkûm edilmiş, ama daima geleceğin aydınlatılması ve Batı Avrupa uygarlığında yaşanan yığınla acılı, uğursuz yanlış anlamaların çözümü için büyük gücü bünyesinde barındıran yüce Rus halkının ruhunda yatan yeni bir evrensel birlik içinde birleşmesi yararına söylenecektir. İşte ben bu inancı taşıyanların tarafındayım.

Bunlar çok eskimiş sözler, çok eski inançlar diyerek gülmeye, alay etmeye de gerek yoktur, şurası gerçek ki bu inanç ölmemiş, bu sözler hep söylenmiştir; tersine, gittikçe daha da güçleniyor, çevresi genişliyor, yeni yandaşlar, inançlı eylem adamları kazanıyor, sonunda yalnız bu bile karşı olanları, bu *öğretiye* gülüp geçenleri az da olsa ciddi biçimde ilgilendirebilir, bu öğretiye müzmin hale gelmiş yersiz düşmanlıktan çekip çıkarabilir. Şimdilik bu kadarı yeter. Burada asıl önemli olan, çözümü geciktiren geçici başarısızlıklara rağmen, bu savaşta tam ve arzulanan bir sonuç elde edilmese de, sonuna kadar götürülecek yüce özveri savaşımızı baharda başlatmamızdır. Bu özveri öylesine yüce, savaşın amacı Avrupa için o kadar inanılmazdır ki, Avrupa kuşkusuz bizim *sinsiliğimize*(!) karşı öfkelenecek, savaşı başlatırken Avrupa'ya bildirdiğimiz amacımıza inanmayacaktır; açıktan, resmi politik ittifak olmasa bile, düşmanımızla ittifak kuracak, elinden gelen bütün gücüyle bizlere zarar verecektir; bize düşman olacak, gizli olmakla birlikte, açık bir savaş beklentisi içinde bizimle mücadele edecektir. Bütün bunların duyurduğumuz amacımızdan ileri geleceğine kuşku yoktur! "Doğunun yüce kartalı Hıristiyanlığın doruklarında iki kanadıyla ışıyarak gökyüzünde yükseldi!"; bu kartal ülkeler fethetmek, toprak ele geçirmek, sınırlarını genişletmek istemiyor, sadece ezilenleri, sindirilenleri kurtarmak, yeniden hayat vermek, onlara ve tüm insanlığa yararlı olmak için yeni bir yaşamın temellerini atıyor. Kim ne düşünürse düşünsün, bu davaya isterse kuşkuyla baksın, aslında amaç budur, işte Avrupa buna inanmak istemiyor! İnanın, Avrupa'yı Rusya'nın ne olası gayretleri, ne de bu tür göreve ve amaçlara girişecek yetenekte olması ürkütüyor. Bunun özellikle

altını çizmek isterim. Rusya'nın hiçbir çıkar beklemediği işe girişmesi Avrupa'ya öyle ülkeler arası alışkanlıklar dışında geliyor ki, Rusya'nın tavrını doğal olarak, çok eskiden olmuş bitmiş Haçlı Seferlerinin karanlık çağlarına benzer bir harekete günümüzde kalkışacak kadar *ahmak ve hiçbir değeri olmayan*, "geri kalmış, vahşi, aydınlanmamış" bir ulusun barbarlığı gibi görmekle kalmıyor, ahlaka aykırı, Avrupa için tehlikeli ve sözde yüksek uygarlığı için tehdit edici unsur olarak değerlendiriyor. Bakınız, Avrupa'da şimdi bizleri kimler seviyor? Bizim o pek ünlü, deyim yerindeyse su katılmadık *dostlarımız* bile her *başarısızlığımıza sevindiklerini* açıkça ilan ediyorlar. Rusların yenilgisi kendi zaferlerinden daha tatlı geliyor, sevindiriyor, gönüllerini okşuyor. Başarı elde etmemiz durumunda bu dostlarımız, Rusya'nın kazanımlarından daha fazlasını elde etmek için bütün güçlerini seferber etmekte kendi aralarında çoktan anlaşmışlardır...

Ancak buna sonra döneceğim. Bahar ayında başlattığımız bu savaştan sonra Rusya'nın gelecekteki yüce, evrensel rolüne inananların yüreklerinde hissetmek zorunda oldukları duygulardan söz etmiştim. Zayıflar ve zulme uğrayanlar için, onlara hükmetmek amacıyla değil, özgür kılmak için başlatılan, dünyada uzun zamandan beri duyulmamış bu savaşın amacı inananlarımız için, inançlarını güçlendiren bir gerçek olarak ortaya çıkmıştır. Bu ne hayal, ne de tahmindir, *başlayan* bir gerçekliktir. "Hâlâ başlamışsa, Slav birliğinin başında olmak üzere Rusya'nın Avrupa'ya söyleyeceği o büyük, yeni söze kadar varacaktır bu. Avrupa anlamasa da ve daha uzun zaman inanmayacak olsa da bu söz artık kendini hissettirmeye başlamıştır." "İnancını yitirmeyenler" bunu böyle düşünüyor. Evet, izlenim çok önemli ve sarsılmazdı, kuşkusuz buna gönül verenlerin inancını daha da güçlü kılacak ve sağlamlaştıracaktı. Yalnız bu öyle önemli bir mesele haline geldi ki tedirgin edici sorular peş peşe sorulmaya başladı: "Rusya ve Avrupa! Rusya Türklere savaş ilan etti, eninde sonunda Avrupa'yla bir çatışma ortamına girmeyeceğini kim söyleyebilir? Avrupa'yla çatışma değil, Türklerle birkaç cephede savaşmak demektir," inananlar hep böyle anlamışlardır. Peki, bizler başka çatışmalara hazırlıklı mıyız? Gerçekte söz söylenmiştir, ama bırakın Avrupa'yı, bu sözü bizde herkes anlıyor

mu? İşte biz inananlar, kardeşlerimizin tüm Avrupa'yı ilgilendiren meşum sorununun savaşsız, kan dökmeden, kin duymadan çözüm kaynaklarının sadece Rusya'da olduğunu, ama Avrupa kendi kanında boğulduğu zaman Avrupa'da kimse bu sözümüzü daha önce duymadığı, duysa bile anlamayacağı için Rusya'nın bu sözü söyleyeceği öngörüsünde bulunuyoruz. Evet, biz inananlar buna derin inanç besliyoruz; peki, ülkemizde Ruslar bize ne yanıt verecekler? Hepsinin çılgınca öngörüler, hezeyanlar, olmaz hayaller, histeri krizi olduğunu söyleyecekler, bizlerden kanıtlarını, kesin belirtilerini ve daha önce gerçekleşmiş olayları öğrenmek isteyecekler. Şimdi *öngörümüzü* doğrulamak için ne gösterelim onlara? Rus tinsel gücünün belirme derecesinin önemi açısından bizde yeterince anlaşılmamış olan köylülerin özgürlüğünü mü? Şimdi bile peşini bırakmayan, kirleten ve tanınmayacak biçimde özelliklerini bozan onca pisliğe ve çamura rağmen yüzyıllar boyu onu ezen kütlenin altından günümüzde gittikçe daha açık biçimde dışavuran kardeşliğimizin doğallığını mı, bu Tanrı vergisi özelliğimizi mi? Bunları ne kadar ortaya dökersek dökelim, bütün bu gerçeklerin hezeyanlarımız, çılgın hayallerimiz, tutarsız, karmakarışık kavramlar olduğu ve, hiçbir şeye kanıt oluşturacak güçte bulunmadığı yanıtını verecekler yine. Evet, tamamına yakını bize böyle yanıt verecektir, oysa zerre kadar kendini anlamayan, kendine az inancı olan bizler Avrupa'yla karşı karşıya geleceğiz, öyle mi? Avrupa ne müthiş, ne kutsal bir kıtadır! Ah, bilir misiniz beyler, bizler için, hayal düşkünü Slavcılar için, sizin deyişinizle Avrupa'ya kin besleyenler için bu Avrupa'nın, bu "kutsal harikalar ülkesinin" ne kadar değerli olduğunu! Bilir misiniz, bu "harikaları" nasıl sever, onlara nasıl saygı duyarız; Avrupa'nın büyük kabilelerini, topluluklarını ve gerçekleştirdikleri "güzel ve yüce şeyleri" kardeşçe duygularla en çok biz sever, sayarız! Bu değerli, bizim için *yurt* olan bu kıtanın yazgısının bizleri nasıl ilgilendirdiğini, ufkunu gitgide saran kara bulutların bizleri nasıl endişelendirdiğini ve gözyaşları dökecek kadar yüreklerimizi acıttığını bilir misiniz? Bizim Avrupacı ve Batı hayranı beyler, bizim kadar, Avrupa'nın ezeli düşmanı gördüğünüz hayalci Slavcılar kadar asla sevmediniz Avrupa'yı! Hayır, bizim için çok değerlidir, –Doğu'da yaşatılan yüce Hıristiyan ruhunun

gelecekteki yeryüzü zaferidir ve onunla karşı karşıya gelme tehlikesinin bulunduğu bugünkü savaşta, Avrupa'nın geçmişte ve her zaman olduğu gibi bizi yine anlamayacağından, bize kibirle, küçümsemeyle bakarak, kılıcını göstererek, hâlâ vahşi, konuşmaya değmez barbarlar olarak görmesinden en çok endişe duyan biziz. Evet, bizi anlasın diye ona ne söylememiz ve göstermemiz gerektiğini kendi kendimize sorduk. Gelgelelim, bizi *anlamasını* ve saygı duymasını sağlayabilecek bir etkinliğimiz ne yazık ki az. Temel düşüncemizi, öne çıkardığımız "yeni sözümüzü" Avrupa uzun, çok uzun zaman anlamayacaktır. *Şimdi* ona anlaşılır, onun *şimdiki* bakış açısına göre anlaşılır olgular gerek. Bize soruyor: "Nerede sizin uygarlığınız? Ülkenizde hep tanık olduğumuz kargaşada ekonomik güçleriniz toparlanmış, düzen sağlanmış mıdır? *Hani nerede sizin biliminiz, sanatınız, edebiyatınız?*"

III

Bir Olay Olarak "Anna Karenina"nın Özel Önemi

O günlerde, yani bu bahar ayında bir akşam sokakta çok sevdiğim bir yazarımızla karşılaştım. Çok seyrek görüşüyorduk. Birkaç aydır, rastlantı işte, hep sokakta karşılaşıyorduk. Nedense herkesin "pleyad"[4] olarak adlandırdığı çok ünlü beş altı yazarımızdan biriydi. En azından eleştirmenler, okurlar, onları diğer bütün yazarlardan ayrı tutmuşlardır. Bu, eskiden beri yeterli olmuş, bu beş "pleyad" pek genişlememiştir. Sevdiğim bu romancıyla karşılaşmak beni çok sevindiriyor. Yaşlandığına, artık yazmayacağına hiç inanmadığımı, inanmak istemediğimi ona söylemekten hoşlanıyorum. Onunla kısa sohbetlerimizden doğru ve sağgörülü sözler kapmışımdır. Bu kez de bir şeyler konuştuk, savaş da başlamıştı zaten. Bu kez doğrudan *Anna Karenina*'ya getirdi sözü. *Ruskiy Vestnik*'te sona eren romanın baştan yedi bölümünü yeni okumuştum. Muhatabım aslında pek heyecanlı biri değildi, ama bu kez *Anna Karenina*'yla ilgili görüşlerindeki heyecanı ve kesin kararlılığı beni şaşırtmıştı.

4 Birtakım yazarın, şairin oluşturdukları grup (Fransızca pléiade)

"Eşsiz bir şey" dedi. "Belki de ilk. Yazarlarımızdan kimse onun yanına varamaz. Avrupa'da hangi yazar buna benzer bir yapıt çıkarabilir? Edebiyatlarında son yıllarda, hatta daha önce de bununla boy ölçüşebilecek bir roman yazılmış mıdır?"

Tamamen paylaştığım bu yargısında beni asıl şaşırtan, birçok bakımdan o yıllar kendiliğinden ortaya çıkan sorunlara ve yaşanan şaşkınlıklara değgin Avrupa'ya işaretin tam yerinde olmasıydı. Bu yapıt benim gözümde Avrupa'ya karşı bizleri sorumlu kılan ve ona gösterebileceğimiz bir gerçeğin doğrudan doğruya ölçüsü gibi görünmüştü. Bazıları gülecek, altı üstü edebiyat, bir roman olduğunu, Avrupa'ya romanla ulaşmanın, bu kadar abartının anlamsız kaçacağını söyleyecekler. Evet, gürültü koparacaklarını, güleceklerini biliyorum, ama endişelenmeyin öyle, olayı abartmıyorum ve olaya sağduyuyla yaklaşıyorum. Bunun sadece bir roman, gerekli bir damlacık olduğunu biliyorum, ama benim için önemli olan bu damlanın olması, yaratılması, evet, gerçekten var olmasıdır; varsa, Rus dehası bu *olguyu* yaratabildiyse, öyleyse Rus dehası güçsüzlüğe mahkûm olamaz; yaratabilir, zamanı ve süresi geldiğinde *varlığını* hissettirebilir ve sonuna kadar götürebilir. Ayrıca bunu damla olarak görmemeliyiz. Burada abarttığımı aman söylemeyin: Çok iyi biliyorum ki bu yazar kuşağının değil herhangi bir üyesinde, tümünde de üstün ve yaratıcı güç değerlendirmesi yaparak bir abartma içine girdiğimi göremezsiniz. Tartışmasız "yeni sözlerle" çıkan gerçek dehalar tüm edebiyat tarihimizde topu topu üç kişidir: Lomonosov, Puşkin ve biraz da Gogol... Bu kuşak (*Anna Karenina*'nın yazarı dahil) doğrudan en büyük Rus kişiliklerinden biri olan, ama hâlâ anlaşılmayan, yorumlanamayan Puşkin'den çıkmıştır. Puşkin'in iki temel düşüncesi vardı, bu iki düşünce, Rusya'nın gelecekteki görevinin ve amaçlarının, dolayısıyla gelecekteki yazgımızın ilk örneğini oluşturur. İlk düşünce: Rusya'nın *evrenselliği*, evrensel sevgi gücü ve dehasının bütün dönemlerin ve dünya halklarının dehalarıyla derin, tartışmasız ve gerçek yakınlığıdır. Puşkin'in ortaya koyduğu bu düşünce sadece yol gösterici bir işaret, bir öğreti, kuram, bir hayal ya da bir kehanet değildir; aynı zamanda *yaşamın içinde de* uyguladığı, üstün yapıtlarında değişmezce yer alan ve bu yapıtlarıyla ortaya konan bir düşüncedir. O, kadim dünyanın insanıydı, bir Alman, bir İngi-

liz'di, emellerinin hüznünü derinliğine kavrayan bir deha (*Veba Döneminde Bir Şölen*), Doğu'nun da ozanıydı. Rus dehasının bütün halkları kavradığını, onlara öz yakını gibi yaklaştığını, onlarla tam olarak *özdeşleştiğini*, evrenselliğin ve çok çeşitlilikler gösteren ulusları gelecekte birleştirme ve aralarındaki çelişkileri ortadan kaldırma görevinin yalnızca Rus ruhuna bağışlandığını bütün dünyaya söyledi ve bildirdi. Puşkin'in ikinci temel düşüncesi halka dönmesi ve yalnızca onun gücüne beslediği büyük umudu ve Rus dehasını ve onun görev bilincini sadece halkta, evet, tamamen halkta bulmamızı sağlayan kutsal öğüdüdür... Puşkin bunu göstermekle kalmamış, gerçekte uygulayan ilk kişi olmuştur. Petro reformlarından Puşkin'e gelene kadar hiç yüzüne bakılmayan halkımıza gerçek bilinçli dönüşümüz sadece Puşkin'le başlamıştır. Zamanımız *pleyad*'ı onun öğütlerine göre yapıtlarını vermiştir, Puşkin'den sonra "yeni" hiçbir söz söylenmemiştir. Bu yazar kuşağında ilk filizlenmeler Puşkin'le olmuş, onun ışık kaynağından beslenmiştir. Kaldı ki bu kuşak onun gösterdiklerinden çok azını geliştirmiştir. Bununla beraber yeteneklerini o kadar zengin, derinlikli ve canlı işlemişlerdir ki Puşkin hiç kuşkusuz haklarını teslim ederdi. *Anna Karenina* –konusu, elbette düşüncesi açısından– ne yeni, ne de olağanüstü bir yapıttır. Bu yapıt yerine Avrupa'ya elbette doğrudan bir kaynak, başka biçimde söylersek, Rus dehasının ve gelecekte tüm insanlığı içine alan yüce, evrensel birlik görevi üzerine hakkının özgün, en parlak, en sağlam ve tartışma götürmez kanıtı olarak Puşkin'in kendisini gösterebilirdik. (Heyhat, ne kadar gösterirsek gösterelim, Avrupa uzun zaman bizi okumayacak, okusa bile anlamayacak ve gerektiği gibi değerlendiremeyecektir. Ayrıca değerlendirecek gücü de hiç yoktur, nedeni yeteneğinin yetersizliği değil, tıpkı Ay'dan gelmişiz gibi, bizi başka dünyanın insanı gibi görmesidir; öyle ki varlığımızı bile zor kabul ediyor. Bütün bunları biliyorum, yukarıda "Avrupa'ya işareti" sadece Avrupa önünde bağımsızlık hakkımıza olan kişisel inancımız anlamında söylüyorum.) Yine de *Anna Karenina* sanatsal olarak bu dönemde Avrupa edebiyatından bir benzeriyle kıyaslayamayacağımız, tam zamanında ortaya çıkan, kusursuz bir yapıttır. İkincisi, düşünce olarak bizden, özbeöz *kendimizden*, Avrupa dünyası önünde karakterimizi ve ulusal "yeni sözümüzü" ya

da en azından kaynağını –Avrupa'nın hiç duymadığı, ancak bütün kibrine rağmen kendisine gerekli olan sözü– içinde barındıran bir yapıt... Burada edebiyat eleştirisine girecek değilim, kısa geçeceğim. *Anna Karenina*'da insani kusura ve suça bakış açısı vardır. Doğal olmayan koşullarda bulunan insanlar ele alınmıştır. Kötülük onlardan önce gerçekleşiyor. Kendilerini yalanlar burgacına kaptıran insanlar suç işliyorlar ve karşı konulmaz biçimde mahvolup gidiyorlar: Bilindiği gibi Avrupa izleklerinden çok sevilen, çok eski bir düşüncedir bu. Peki, Avrupa'da böyle bir sorun nasıl çözülüyor? Orada her yerde iki türlü çözüm yolu vardır. İlk çözüm: Yasayla konmuş, yazılmış ve özlü duruma getirilmiş, binlerce yıldır böyle olagelmiş, iyilik ve kötülük kavramı saptanmış, derinliğine araştırılmış, boyutu ve dereceleri insan ruhu üzerinde aralıksız çabayla ve toplum yaşamında insanoğlunun birleştirici gücünün ölçüsü üzerinde yürütülen büyük bilimsel çalışmalarla bilge kişilerce belirlenmiştir. İşte, bu konulan yasaların körü körüne uygulanması emrediliyor. Yasayı çiğneyen, suç işleyen –özgürlüğüyle, malı mülküyle, hayatıyla, maruz kaldığı insanlık dışı davranışlarla– ödüyor karşılığını. Biliyorum ki –onların uygarlığı söylüyor– "bu körü körünedir, insanlığa aykırı ve dayanılmazdır." Çünkü yolun ortasında insana kesin formül bulmak mümkün değildir; ancak başka çaresi de olmadığına göre yazılmış olana dayanmak gerekir, insanlık dışı da olsa tamı tamına tutunmak gerekiyor; bu olmazsa sonuç daha kötüye gider. Buna karşılık büyük Avrupa uygarlığı olarak nitelediğimiz düzenin onca anlamsızlığına ve anormalliğine karşın yine de insanoğlunun tinsel gücü ayakta kalsın, zarara uğramasın, toplumun mükemmele gittiği inancında tereddüt etmesin, güzellik ve yücelik kavramlarının silindiğini, iyilik ve kötülük anlayışının tersyüz edildiğini, doğallığın koşullar karşısında sürekli değiştiğini, doğallığın ve yalınlığın aralıksız yalanlarla boğulduğunu düşünmesin yeter. Diğeri bunun zıddı olan çözüm: "Toplum doğal olmayan biçimde kurulduğu için, olanlardan bireyi sorumlu tutmak mümkün değildir. Öyleyse suç var olmadığına göre kişi eylemi nedeniyle sorumlu tutulamaz. Suçlara ve insani kusurlara son vermek için, toplumun ve düzenin anormalliğini ortadan kaldırmak gerekir. Mevcut düzeni iyileştirmek umutsuz olduğuna, üstelik ilacı bulunmadığına göre, toplumu te-

peden tırnağa değiştirmek ve eski düzeni bir süpürgeyle adeta temizlemek gerekir. Zamanla değişik ilkeler üzerinde, henüz bilinmeyen, ama mevcut düzenden daha sağlıklı, tersine, başarma şansı yüksek yeni bir düzenin kurulması... En büyük umut bilimdir." Demek ki bu ikinci çözümde: Dünya kan ve ateşe boğulana kadar bir karınca uygarlığı bekleyecekler. Batı Avrupa dünyası insani kabahat ve suçlarla ilgili başka çözümler sunmuyor.

Rus yazarının insani kabahate ve suça bakışında açıkça görülüyor ki insanı anormallikten, dolayısıyla suçtan ve günahlardan ne karınca yuvası, ne "dördüncü sınıfın" zaferi, ne yoksulluğun ortadan kaldırılması, ne de emeğin örgütlenmesi kurtarabilir. Bu, müthiş bir derinlikle ve güçle, bu zamana kadar bizde görülmeyen sanatsal anlatım gerçekliğiyle, ruhbilimsel olarak bu yapıtta dile getirilmiştir. Kötülüğün, sosyalist-doktorların varsayımlarından daha derinlerde, insanoğlunun içinde gizli olduğu elle tutulacak kadar açıktır, hangi toplumsal düzende olursa olsun kötülükten kurtulamazsın, günahın ve anormalliğin kaynağı olan insan ruhu aynı kalır ve nihayet insan ruhunun yasaları o kadar bilinmez, bilime o kadar yabancı, o kadar belirlenmemiş, o kadar gizlerle doludur ki, hayır, ne doktor, ne de *kesin* yargıçlar bulabilirsiniz. "İntikam benim, iyiliğin ve kötülüğün karşılığını yalnızca ben veririm!"[5] diyen sadece O'dur. Bu dünyanın *bütün* gizini ve insanoğlunun kesin yazgısını bir tek O bilir. Kişioğlu, kusursuzluğunun kibriyle, şimdilik hiçbir çözüm arayışına girmemiştir, zamanlar ve süreler henüz gelmemiştir. Beşeri yargıç kendisinin kesin yargıç olmadığını, günahkâr olduğunu, teraziyi elinde tutarken henüz çözülmemiş sırrın yasası önünde eğilmiyor ve tek kurtuluşa –Merhamete ve Sevgiye– başvurmuyorsa bu terazinin gülünç olacağını bilmek zorundadır. Yolunun ve alınyazısının bilinmezliğinden, kötülüğün gizemli ve uğursuz kaçınılmazlığından umutsuzluk içinde yok olup gitmemesi için insanoğluna çıkış yolları gösterilmiştir. Romanın ana kahramanı[6] ölümcül hastalıkla yatağında yatarken, suçluların, düşmanların birdenbire kardeşçe duygular içinde birbirlerini bağışlayan, karşılıklı olarak kendilerini bağışlatan yüce varlık-

5 İncil'den. Tanrının sözü.
6 Anna Karenina.

lar haline geldikleri; yalanı, ikiyüzlülüğü, suçu üzerlerinden attıkları ve böylece bir anda buna hak kazandıkları, eksiksiz bilinçle kendi kendilerini akladıkları romanın en güzel sahnesinde, sondan bir önceki bölümde yazar bunu dâhice bize gösteriyor. Ama sonra, romanın bitiminde, o iç karartıcı korkunç, adım adım izlenen insan ruhunun düşüşü sahnesinde; o karşı konulmaz durumun anlatımında, kötülüğün insanın benliğine egemen olarak onun her hareketini bağladığı, her türlü direnme gücünü ve düşüncelerini, ruhuna çöken öç tutkusuyla, bile bile ışık yerine gönülden kabul ettiği karanlıkla mücadele isteğini felce uğrattığı o sahnede, teraziyi elinde tutan beşeri yargıç için çıkarılacak o kadar ahlak dersi vardır ki hiç kuşkusuz korku ve şaşkınlık içinde şöyle haykırırdı: "Hayır, her zaman intikam olamam ben, her zaman ben bedel ödetmem!" ve kurtuluş için sürekli gösterilen ışığı küçümsediği ve *bilinçli olarak* yadsıdığı için düşmüş suçluyu insafsızca suçlamazdı, en azından tümüyle uygulamazdı...

Edebiyatımızda böylesine güçlü düşünceleri yansıtan yapıtlarımız varsa, neden *zamanla kendi* bilimimiz, toplumsal ve ekonomik çözümlerimiz olmasın? Avrupa neden bizim özgünlüğümüzü ve *kendimize* özgü sözümüz olduğunu kabul etmesin? İşte kendiliğinden ortaya çıkan sorular. Doğa bizlere sadece yazın yeteneği bağışlamıştır gibi gülünç bir görüşü kabul etmek mümkün değildir. Gerisi tarihin, nedenlerin ve dönemin koşullarının sorunudur. Avrupalıların hüküm vermesini bekleyene kadar, hiç değilse bizim Avrupalılar böyle bir sonuca varsalardı...

IV

Köylüden Tanrı İnancı Edinen Toprak Sahibi

Şimdi duygularımı dile getirirken, yazarın bağımsız olarak yayınladığı o talihsiz sekizinci bölümde, bütün Rusya'nın hep birlikte katıldığı yüce davadan uzak kalmasının, kendini toplumdan yalıtmasının ve Rus halkına dayandırdığı paradoksal yanılgısının beni nasıl etkilediğini okurlarım anlayacaklar. Yazar düpedüz halkın en değerli hazinesini ondan çekip alıyor ve onu

hayatının temel anlamından yoksun bırakıyor. Halkımızın, dini uğruna acılar çeken kardeşleri için Rusya'nın her köşesinde gönülden başlattığı hareket olmasaydı, yazarın çok daha hoşuna giderdi bu. Bu hareket gözler önünde cereyan etmesine rağmen bu anlamda olayı kabul de etmiyor. Bütün bunlar elbette kurmaca roman kahramanlarının kişiliklerinde ifadesini buluyor, ama yine söylüyorum, bu kişiliklerin yanında yazar kendini de çok açıkça belli ediyor. Gerçekte özlü sözlü, içten bir yapıt bu, yazar yürekten yazıyor. Hatta nazik konular (burada da *nazik konular* vardır) romanda bilmeden konmuş gibidir, öyle ki konuların tüm inceliğine rağmen siz onları doğrudan söz gibi alıyorsunuz ve en ufak iğretiliğe ihtimal vermiyorsunuz. Buna karşılık bu kitabı yine de pek masum bulmuyorum. Şimdi bu kitabın, küçük gruplara ayrılmış kimi "evet efendimcilerin" dışında kimseyi etkilemeyeceğini sanıyorum, etkileyemez. Ünlü bir yazarın bu şekilde kaleme aldığı olay çok üzücü. Geleceğimiz için de üzücüdür. Aslında konuya girsem daha iyi olacak.

İtirazım var, beni özellikle çok şaşırtan noktalar üzerinde durmak istiyorum.

Önce Levin'den başlayalım, –romanın ana kahramanı olduğu bellidir; diğer kahramanların yıkıma uğradıkları ya da acı çektikleri anormalliklerin bir şekilde zıddı olarak olumlu tip örneğini Levin sergilemektedir. Anlaşılan, Levin'e çizilen bu kişilik yazarın tasarımıdır. Ancak Levin henüz kusursuz değildir; hâlâ eksik bir yanı vardır. Levin'in herhangi bir kuşku nedeni olmaması ve soru işareti bırakmaması için, olaya buradan girmek ve yanıtını almak gerekiyor. Doğrudan asıl konuya girmeyip Levin üzerinde durmamın nedenini okurlar ileride anlayacaklar.

Levin mutludur, roman onun büyük ün kazanmasına doğru yol almaktadır; ama manevi dünyası ona yetersiz gelmektedir. İnsanlığın değişmez sorunları ona acı veriyor: Tanrı, sonsuz hayat, iyilik ve kötülük vb... İnanmadığı için ve her şeyle avunmayla, yani bencillikle, kendi kişiliğine hayranlık duymayla ya da kişisel putlara tapmayla, gurur düşkünlüğüyle yatışamadığı için acı çekiyor. Yüce gönüllülük belirtisi, öyle değil mi? Zaten Levin'den azını beklemek olmazdı. Aklımdayken, Levin'in çok okuyan biri olduğu anlaşılıyor: Dost çevresi düşünürler, poziti-

vistler, basitçe doğalcılar... Gelgelelim, hiçbir şey tatmin etmiyor onu, tersine, gitgide aklını daha çok karıştırıyor; o kadar ki işlerinden boş zaman bulduğunda ormanlarda, kırlarda alıyor soluğu, sinirleniyor, Kiti'sine gerektiği kadar önem vermiyor. İşte bir gün köleleri olan Mityuha ve Fokanıç'ın değişik ahlaki özelliklerini anlatan bir köylüyle karşılaşıyor.

> "Mityuha nasıl kazanmasın! Ezip suyunu çıkarır adamın, Hıristiyan'a acımaz. Ya Fokanıç dayı adamın derisini hiç yüzer mi? Alacağını falan hiç düşünmez, insan olarak almaz."
> "Alacağıyla neden ilgilenmez peki?"
> "Öyle işte, insanlar çeşit çeşittir: Kimi sadece kendi için yaşar, mesela Mityuha'nın tek yaptığı işkembesini şişirmektir; ama Fokanıç dürüst ihtiyardır. Ruh için yaşar, Tanrıyı dilinden düşürmez."
> Levin birden sesini yükselterek: "Tanrıyı dilinden düşürmez, ruh için yaşar da ne demek?"
> "Efendim, hepimizin bildiği doğrulara göre, Tanrının gösterdiği doğrulara göre. İnsanlar çeşit çeşittir efendim. Mesela siz bayım, siz insanı kırmıyorsunuz."
> "Evet, evet, hadi bana allahaısmarladık!" dedi Levin heyecandan soluyarak; arkasını döndü ve bastonunu kapıp hızla evinin yolunu tuttu.

* * *

Hoş, yine ormanda alıyor soluğu ve kavak ağacının dibine uzanıyor; içi kıpır kıpır, düşüncelere dalıyor. Mucize sözcük bulunmuştur; köylünün, "Ruh için yaşamak, Tanrıyı anmak!" cümlesiyle yüzyılların gizi çözülmüştür. Köylünün söylediği elbette yeni bir şey değildi, bunu çoktan beri kendisi de biliyordu, ama mujik yine de onu düşünmeye yöneltmiş ve en nazik anda ona çözümü fısıldamıştı. Bunun ardından Levin'in beyninde şaşmaz, açık düşünceler kaynaşmaya başlamıştı. Şöyle düşünüyordu: "Hayatın insanoğluna ne *sunduğunu*, insanın dünyaya nasıl geldiğini ve nelere uyması gerektiğini (istemese bile) mantık yoluyla aramak niye? Her insan iyilik ve kötülük kavramıyla doğar; öyleyse doğru-

dan doğruya yaşamak amacıyla dünyaya gelir; iyilik için yaşamak, kötülükten hoşlanmamak... köylü de, efendi de, Rus, Fransız, Türk de bununla doğar, hepsi iyiliğe derinden saygı duyar." (NB. Gerçi çok kişi kendi kafasına göre davranır.) "Ben de" diyor Levin, "bunları matematikle, bilimle, mantıkla kavramayı istiyordum ve mucizeler bekliyordum, oysa bu bana dünyaya gelişimle armağan olarak verilmiş. Armağan olarak verildiğine göre, doğrudan kanıtları vardır: Dünyada herkes *komşusunu kendisi gibi sevmesi gerektiğini*[7] anlar ya da anlayabilir. Gerçekte bu, İsa'nın bizlere bildirdiği gibi, bütün insanlığın *yasasıdır*. Oysa bu bilinç doğuştandır, öyleyse armağan olarak bağışlanmıştır, çünkü mantık asla böyle bir bilgeliğe varamaz. Neden? Çünkü 'komşunu sevmek' mantıksal açıdan bakarsak akla uygun değildir."

> "Bunu nereden aldım? [Levin kendi kendine konuşuyor] Komşumu sevmem ve onu ezmemem gerektiğine mantık yoluyla mı vardım peki? Bunu çocukken söylemişlerdi bana ve *sevinçle inanmıştım*, çünkü yüreğimde olanı söylemişlerdi bana. Peki, kim buldu bunu? Akıl olamaz. Mantık, var olma savaşımını, isteklerimi engelleyen herkesi boğmak için gereken yasaları keşfetti. Bu, mantığın sonucudur. Oysa mantık başkasını sevmeyi keşfedemez, çünkü mantığa aykırıdır bu."
>
> Sonra Levin'in gözleri önünde geçenlerde çocuklarıyla olan bir sahne canlandı. Çocuklar kâse içinde mum aleviyle yaban çileği kaynatmaya, ağızlarına doldurdukları sütü çeşme gibi birbirlerinin ağzına fışkırtmaya başlamışlardı. Anne çocukları iş üstünde yakalayınca, kâseyi kırar, sütü dökerlerse, bir daha kâseleri ve sütleri olmayacağını söyleyerek öğütler vermişti. Ancak çocuklar buna pek inanmamışlardı, çünkü "yararlandıkları nesnenin boyutunu gözlerinde canlandıramazlar ve bu yüzden kıracakları nesnenin yaşamalarını sağlayan şeyin ta kendisi olduğunu düşünemezlerdi."
>
> Çocuklar: "Bunların hepsi kendiliğinden oluyor" diye düşünmüşlerdi. "Burada ilgiye değer bir şey yok, çünkü hep böyle gelmiş, böyle gidecektir. Her zaman da böyledir. Bunu düşünmemiz gerekmez, bu hazır: Canımız, değişik, ken-

7 İncil'den.

dimizden bir şey bulmak istedi. İşte biz mum aleviyle kâsede yaban çileği pişirmeyi ve birbirimizin ağzına çeşme gibi süt akıtmayı bulduk. Yeni ve çok eğlenceli bir buluş, kâseden içmekten de kötü bir yanı yok ayrıca."

"Doğa güçlerinin ve insan yaşamının anlamını mantık yoluyla arayıp bulurken, bizler de aynısını yapmıyor muyuz, ben de yapmadım mı? [diye düşünmeye devam ediyordu Levin.]

Bütün felsefi kuramlar, tuhaf ve insana yabancı düşünceler yoluyla insanı çoktan beri bildiği, onsuz yaşayamayacağını şaşmaz biçimde anladığı bilgi düzeyine çıkarırken aynı şeyi yapmıyor mu? Kuramının gelişmesinde her düşünürün, hayatın asıl anlamını köylü Fyodor kadar önceden bildiği –ama bir nebze olsun köylüden daha fazla değil– sadece kuşkucu akıl yoluyla herkesin bildiği gerçeğe dönmek istediği açıkça görülmüyor mu?

Öğrenmeleri, kabı kendileri yapmaları, sütü sağmaları vs... için tek başına bırakalım çocukları! Yaramazlık yaparlar mıydı? Açlıktan ölürlerdi. Hadi bakalım, tek Tanrı anlayışından ve yaratandan yoksun tutkularımızla, düşüncelerimizle bizleri bir başına bırakın! Ya da iyiliğin var olduğu anlayışından, ahlaki kötülüğü açıklamaktan yoksun bırakın!

Hadi bakalım bu kavramlar olmadan bir şeyler yaratın!

Sadece bozarız, çünkü tinsel olarak tokuz, özelikle çocuklar...

Özetlersek, kuşkular sona erdi ve Levin inandı – peki neye? Bunu hâlâ kesin olarak belirlememiş, ama inanıyor işte. Bu inanç mıdır? Kendine sevinçle şu soruyu soruyor: "Acaba bu inanç mı?" Henüz olmadığını düşünmek gerekiyor. Dahası: Levin gibi kişiliklerde kesin bir inancın olabileceği biraz şüphelidir. Levin kendini halk olarak nitelemeye bayılıyor, ama bu bay, Kont Lev Tolstoy'un genellikle anlatıcısı olduğu orta sınıf soylu çevreden Moskovalı bir beyefendidir. Köylü, Levin'e yeni hiçbir şey söylemediği halde, onda düşünceler uyandırdı ve bu düşünceyle inanç başladı. Ne var ki burada Levin hiç de halk olmadığını, "ben halktanım" demenin olanaksız olduğunu anlayabilirdi. Buna ileride değineceğiz. Sadece şunu söylemek istiyorum: Levin gibiler ne kadar halkla beraber yaşarlarsa yaşasınlar

ya da halkın yakınında olurlarsa olsunlar, bunlar asla halk olamazlar; üstelik birçok açıdan da halkı kesinlikle anlayamazlar. Halk olmak ve bunu istemek için az kendini beğenmişlik ya da kapris gerekir. Diyelim ki o toprak sahibi, çalışan toprak sahibi, köylülerin işinden anlıyor, kendi biçiyor, telegayı koşmayı beceriyor, petek balıyla taze salatalığın iyi gittiğini biliyor. Ama ne kadar çabalarsa çabalasın, ruhunda *aylaklık* olarak, ne kadar direşken olursa olsun, yine de doğuştan edindiği, halkın kuşkusuz her efendide gördüğü –iyi ki bizim gözümüzle bakmıyor– fiziksel ve ruhsal aylaklık olarak niteleyebileceğim bu davranışın izi kalıyor. Buna sonra döneceğiz. Ama inancı yeniden altüst oluyor, kendini perişan ediyor, uzun süre dayanamıyor: Bir mertek yerinden çıkıveriyor ve yapı bir anda çöküveriyor. Kiti gitti ve tökezledi. Neden böyle tökezlemişti? Ayağı sürttüyse o halde bu kaçınılmazdı; şu şu nedenlerle tökezlediği açıkça ortada. Burada her şeyin, çok katı belirlenmiş yasalara dayandığı besbelli. Eğer böyleyse demek ki her yerde bilim öne çıkıyor. Ya sanat? Onun işlevi hani? Nerede insani sorumluluk? Eğer sanat yoksa nasıl olur da Tanrıya inanırım? vs... vs... vs... Düz bir hat alın ve sonsuzluğa çekin. Özetle, bu dürüst adam en avare, kaotik bir ruhu barındırmaktadır içinde, zamanımızın Rus aydın beyefendisi başka türlü olamazdı zaten, üstelik bir de orta sınıf aristokrat çevreden geliyorsa...

O malum inanca erişmekten topu topu bir saat sonra Levin bunu parlak biçimde gösteriyor, Rus halkının, genelde insanların hissedebileceği duyguları beslemediğini gösteriyor, en zorbaca halkın ruhunu bozuyor, bu yetmiyor, insansal acılara karşı içinde bir acıma duygusu uyanmadığını bildiriyor. Slavların uğradığı zulme karşı, sadece kendisinde değil, tüm Rus halkında da "özlü bir duygunun olmadığını, olamayacağını" ilan ediyor: Ben Rus halkının kendisiyim. Onlar hayli ucuz değerlendiriyorlar Rus halkını. Aslında onlar eskimiş tahmincilerdir. Köylüden inancı edindikten sonra bir saat geçti geçmedi, mum ışığıyla yine yaban çileği pişirmeye gitti...

Üçüncü Bölüm

I
Kibir Asabiliği

Çocuklar koşup geliyor ve Levin'e konukların geldiğini bildiriyorlar. "Bakın, biri el sallıyor!" Konuklar görünüşlerine bakılırsa Moskova'dan. Levin konukları ağaçların altına oturtuyor, onlara taze salatalıkla bal ikram ediyor. Konuklar da balla birlikte Doğu Sorununa girişiyorlar. Her şey konuşuluyor, geçen yılı hatırlayın: General Çernyayev, gönüllüler, bağışlar... Sohbet çok geçmeden kızışıyor, çünkü herkes aşırı bir istekle ön planda olmaya çalışıyor. Bayanlardan başka, konuşanlardan başı çeken Moskovalı bir profesör sevimli, ama biraz aptalca biri... Sonra onu zeki, çok bilgili bir adam izliyor. Bu beyefendi Levin'in anne bir kardeşi Sergey İvanoviç Koznışev... Bu kişilik romanda ustalıkla verilmiş ve sonunda "kırklı yılların insanı" olduğu anlaşılıyor. Sergey İvanoviç Slav hareketine coşkuyla katılmış, Slav komitesi ona çok görev yüklemiş, öyle ki geçen yaz ayını hatırlayınca, onun işini bırakıp tam iki haftalığına köye gelebileceğini düşünmek hayli zor. Aslında bu durumda, arı kovanlarının bulunduğu bir yerde halk hareketi üzerine sohbet olmazdı, öyleyse sekizinci bölüm sırf bu sohbet için yazılmıştır. Bakın, bu Sergey İvanoviç, iki üç ay önce Moskova'da uzun süre üzerinde çalıştığı ve umut bağladığı Rusya hakkında bilimsel bir kitap yazmış; ancak kitap beklenen ilgiyi görmemiş, hem de utanılacak biçimde, kimse bu kitaptan söz etmemiş. İşte bu Sergey İvanoviç burada Slav davasına veriyor kendini, hem de ondan hiç beklenmeyecek bir heyecanla. Demek ki, davaya sarılması

pek doğal değildi. Slavlara karşı bu coşkusu– *ambition rentrée*'den[8] başka bir şey değil. Levin'in böyle bir muzafferin altında kalmak istemeyeceğini açıkça hissediyorsunuz. Sergey İvanoviç önceki bölümlerde gülünç bir tip olarak ustaca veriliyordu. Oysa sekizinci bölümde kesin bir açıklıkla görülüyor ki romanın sonunda sırf Levin'in üstünlüğü için Sergey kaide görevi olarak tasarlanmış,ama çok başarılı bir tip.

Buna karşılık başarısız kişilerden biri yaşlı bir prenstir. Burada oturduğu yerden Doğu Sorununu yorumluyor. Bırakın Doğu Sorununda, romanın bütününde başarısız bir tiptir. Romanın, olumlu güzelliği kişiliğinde yansıtmakla görevlendirilen –zayıf ve gülünç yanlarıyla gerçekliğe aykırı düşmeyerek tabii– olumlu kahramanlarından biridir; ama çok saygın biri. Hem iyi kalpli, hem de sağduyulu, ancak Fonvizin'e[9] özgü sağduyu değildir, tıpkı terbiye edilmiş eşek gibi aynı sözleri tekrarlayıp duran bir sağduyudur işte, başka da bir şey değil." Hayır, burada mizah da vardır, insani yanlar da. Burada eğlenceli olan, bu yaşlı adamın mizah görevini üstlenmesidir. "Hayat mektebini" geçerken, bu çok çocuklu, aynı zamanda işinde gücünde olan baba, yaşlılığına yakın, çevresindeki her şeye bir bilgenin dingin gülümsemesiyle bakıyor, ama pek öyle yumuşak ve zararsız gülümseme değildir bu. Öğüt veriyor, aman akıl oyunlarına gireyim demeyin: Tersleyiverir! İşte birden talihsiz bir olay oluyor: Nükte için görevlendirilen bu sağduyulu adam, nedenini Tanrı bilir, bu yeteneğini yitiriveriyor, hem de bayağıca. Aslında roman boyunca nükte yapmak için adeta yırtınıyor, ama istekte kalıyor bu, ne yaparsa yapsın hiçbir şey çıkmıyor. Okur sonunda incelikten bu girişimleri, daha doğrusu, nükte adına bu yırtınmaları onun hanesine yazmaya hazır, gelgelelim, işin en berbat yanı, bu sekizinci bölümde zekice sözler etmemek için görevlendirilen bu adam (burada yaşlı prens yine bildiğini okuyor) toplumumuzun bir kesimi ve halkımız hakkında küstahça karalayıcı sözler sarf ediyor. İyi kalpliliğin yerini gerek Rus halkını ve gerekse onda güzel olan bütün değerleri hiçe sayan bir kulüp inkârcısı alıyor. Bir kulüp asabiliği, yaşlılığın getirdiği bir hırçınlık duyuluyor.

8 Gizli bir gurur düşkünlüğü. (Fransızca)

9 Rus güldürü ve oyun yazarı.

Gerçi yaşlı prensin siyasal kuramı *hiç de* yeni değil. Prens olmasa da her an binlercesini duyabileceğimiz sözlerdir bunlar.

> "Ben de!" dedi yaşlı prens. "Yurtdışındaydım, gazeteleri okudum; ne yalan söyleyeyim Bulgaristan dehşetinden önce bile, Rusların neden böyle birdenbire Slav kardeşlerine bu kadar düştüklerini ve onlara neden hiçbir şekilde sevgi duymadığımı kesinlikle anlamış değilim. Buna çok üzüldüm, garip bir yaratık olduğumu [görüyor musunuz bir de espri yapıyor: Garip bir yaratık olduğunu içinden geçirdiğini düşünmeniz yeter!], ya da Karlsbad'ın[10] beni etkilediğini düşündüm [eşsiz bir nükte]! Ama buraya gelince rahatladım [kuşkusuz!]. Slav kardeşlerle değil, Rusya'yla ilgilenen benden başka kişilerin de olduğunu görüyorum..."

İşte derinlik buna derim! *Yalnızca* Rusya'yla ilgilenmek gerekirmiş. Öyle ki Slavlara yardımı düpedüz Rus davası olarak görmüyormuş; bunun Rusya'nın davası olduğunu kabullenseydi, "*yalnızca* Rusya'yla ilgilenmek gerekir" demezdi, çünkü Slavlarla ilgilenmek ister istemez Rusya'yla ve üstlendiği görevle ilgilenmek anlamına gelirdi. Prensin dünya görüşü bu, demek ki Rus çıkarlarını anlamada bu kadar sığ düşünüyor. Bunu insan nasıl duymaz, binlerce defa işitiyoruz, başka alanlarda da... Ama bu çok alçakça, çok kötü bir şey. Birkaç dakika önce başlayan bir sohbetti bu. Yaşlı prens Sergey İvanoviç'e şöyle soruyor:

> "Allah aşkına açıklar mısınız Sergey İvanoviç, bütün bu gönüllüler nereye gidiyor, kiminle savaşıyorlar?"
> Sergey İvanoviç gülerek: "Türklerle" diye yanıt verdi.
> "Peki, kim Türklere savaş ilan etti? İvan İvanoviç Ragozov, Kontes Lidya İvanova ve Madam Stael mi?"

İşte baklayı ağzından çıkarıyor. Meseleyi buraya getirmek istediğini anlıyorsunuz, belki de bu nedenle Karlsbad'dan hemen geldi. Ancak bu, farklı türden bir sorudur artık, prensin bu

10 Bohemya'da kaplıcalarıyla ünlü yerleşim.

konuda söyledikleri sanki iyi değil gibi... Kuşkusuz bu yeni görüş değildir, peki neden tekrarlanıyor? Geçen kış pek çok insan, Rusya'da birilerinin Türklere savaş ilan ettiğini öne sürmüştü. Bu olmuştur, ama bu düşüncecik geziyor, dolaşıyor, mucidine geri dönüyordu. Çünkü Rusya'da hiç kimse geçen yıl Türklere savaş falan ilan etmemiştir; bunu öne sürmek en azından *abartıdır*. Aslına bakarsanız Sergey İvanoviç işi sonra şakaya vuruyor; yalnız tam bir *enfant terrible*[11] olarak saf, dürüst Levin düpedüz prensin aklından geçenleri dile getiriyor.

> Sergey İvanoviç yaşlı adama: "Kimse savaş ilan etmedi" dedi. "Sadece insanlar kardeşlerinin acılarını paylaşıyorlar, onlara yardım etmek istiyorlar."
> "Ama prens yardımdan değil, savaştan söz ediyor" dedi Levin yaşlı adama arka çıkarak. "Prens devletin izni olmadan, özel kişilerin savaşa katılamayacaklarını söylüyor."

Görüyor musunuz, Levin nelerle ilgileniyor! Mesele doğrudan doğruya ortaya konmuştur artık, ayrıca Katavasov'un zırzoplukları da açıklama bulmuştur. İşte Levin'in az sonra söyledikleri:

> "Evet, benim teorim şu: Savaş bir yandan öyle barbarca, acımasız, öyle korkunç bir olaydır ki bir tek kişi bile, –Hıristiyan demiyorum– savaşı başlatma sorumluluğunu kişisel olarak üzerine alamaz, savaşı kaçınılmaz duruma getiren, ona davet çıkaran devlet olabilir. Öte yandan bilime göre de, sağduyuya göre de devlet işlerinde, özellikle savaş işinde yurttaşlar kişisel iradelerinden feragat ederler."
> Sergey İvanoviç ve Katavasov itiraza hazır aynı anda konuşmaya başladılar. Katavasov:
> "İşin püf noktası da bu efendim" dedi. "Devletin yurttaş iradesine cevap vermediği durumlar olabilir, o zaman toplum kendi iradesini gösterir."
> Ancak Sergey İvanoviç bu itirazı onaylamadı, bu açıktı.

11 Müthiş çocuk. (Fransızca)

Sözün kısası geçen yıl devletin dışında birileri tarafından Türklere savaş ilan edildiği gerçekten söylenmiş ve desteklenmiştir. Levin, Katavasov'un aptal olduğunu, Katavasovlar'a her yerde rastlanacağını, geçen yılki hareketin özellikle Katavasov gibi kişilerin düşüncelerine ters geldiğini, çünkü bunun bir muhalefet etme oyunu değil, gerçek Rus ulusal hareketi olduğunu, anlayabilirdi. Oysa Levin kendi bildiğini okuyor suçlamayı sonuna kadar götürüyor; onun için değerli olan gerçek değil, kendi uydurduklarıdır. Bakın bu konuda ne ilginç yargılarla görüşlerini bitiriyor:

> ...O [Levin], Varegler'in[12] göreve çağrılması efsanesinde görüşlerini dile getiren Mihayliç ve halkla sohbet ediyordu, o zaman halk şöyle demişti: "İktidar olun, bizleri yönetin. Sizlere seve seve, eksiksiz boyun eğeceğimize söz veriyoruz. Her türlü zorluğu, aşağılanmayı ve fedakârlığı üzerimize alıyoruz, ancak biz düşünmeyelim, biz karar vermeyelim." Oysa halk şimdi, Sergey İvanoviç'in sözlerine göre, *böylesine yüksek bir bedelle satın alınan hakka yüz çevirmiş oluyordu.*

Kamuoyu yanılmaz yargıçsa bir devrimin, bir komünün, Slavların yararına bir hareketin neden meşru olmadığını söylemek bile istiyordu...

Duyuyor musunuz? Bu beyleri ne düşünceler, ne de somut olgular yollarından çeviriyor. Prensin ve Levin'in bu tür suçlamalar yapmamasının daha iyi olacağını söylemiştim; birinin onuru kırılan bir gurur düşkünü, diğerinin de paradoksçu olduğunu kimse görmüyor. Belki de gerçekte Levin de gönlü yaralı bir gurur düşkünüdür, çünkü insanoğlunun gururunun birden nasıl kırılacağı bilinmez! Oysa mesele ortada, suçlama anlamsız, ayrıca böyle bir suçlama olamaz, çünkü olması mümkün değildir.

12 8.-9. yy'larda Doğu Slavları ile karışan Vikingler. Normanlarla aynı kökendendirler.

II

Tout Ce Qui N'Est Pas Expressément Permis Est Défendu[13]

Geçen yıl ne Rus devleti, ne de Rusya'da birileri savaş açmıştır Türkiye'ye, savaş Slav topraklarında, iktidarı elinde bulunduran Slav prensleri, yani Slav liderleri Sırp Milan ve Karadağlı Nikolay, tabiiyetindeki Slavlara karşı kırım ve yağma hareketlerine girişen, zulmeden Türklere karşı bayrak açmışlardı, bunların arasında zalimlere başkaldırdıkları için bu insanlık dışı vahşete maruz kalan Hersekliler de vardı. Herseklilerin uğradığı duyulmamış işkence ve kırımı bütün Avrupa öğrenmiş, bu dehşetle ilgili haberler Rusya'ya aydın çevreye, sonra da halka ulaşmıştı. Olağandışı olduğundan Rusya'nın her köşesine yayılmıştı bu haberler. Yaşlılar, hastalar, hamile kadınlar, anasız babasız kalmış çocuklar, yüz binlerce insan evlerini terk edip canlarını kurtarmak için, aç susuz, yalın ayak, bin bir zorluklar içinde, geride malını mülkünü bırakarak Türk topraklarından komşu ülkelere kaçıyordu. Prensler, kilise ileri gelenleri bu perişan insanlar için seslerini yükselttiler ve bağış kampanyaları düzenlediler. Buna halkımız da katıldı, dergilerin yazı işlerine, belirli yerlere, Slav Komitelerine bağlı şubelere bağışlar çığ gibi akmaya başladı. Burada devlete karşı ya da ahlaka aykırı kanunsuz bir durum yoktu. Tersine, yalnızca hayırlı bir iş olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Türkiye'ye savaş açan Slav prenslerine gelince, bunda ne Rusya'nın, ne de Rusya'da herhangi birinin parmağı vardı. Aslında iktidarı elinde tutanlardan biri olan Sırp Milan bağımsız bir kral değildi; aksine Türk sultanına vasal bağlılığı vardı; öyle ki Rus gazetelerinden biri, prensi kendi "süzerenine"[14] bayrak açtığını yazarak onu, yani isyancı prensi şiddetle kınıyordu. Ama bütün bunlar yine de Prens Milan'ın sorumluluğu kendisine ait kişisel meselesiydi. Geçen yıl Rusya'da kimse savaş ilan etmemiştir, öyleyse sultana karşı bir tavrı olmamıştır. Oysa yardımlar arttıkça artmıştır; ancak bu ayrı bir

13 Asıl, kesinlikle izin verilmeyen her şeyi yasak saymak gerekir. (Fransızca)

14 Feodal toplumda, kendisine bağlı vasalların hükümdarı sıfatında bulunan kral, dük, prens vs...

mesele. Geçmiş yıllarda Orta Asya'da askeri başarıları nedeniyle ülkemizde biraz tanınan orta yaşlı, henüz tuğgeneral rütbesinde bir Rus generali, geçici bir süre boşta olması nedeniyle kendi isteğiyle Sırbistan'a gitti ve Prens Milan'a yardımcı olmayı önerdi. General göreve kabul edildi ve atama gerçekleşti, ama Rusya'da uzun süre dedikodusu yapıldığı gibi Sırp ordusunda başkomutan sıfatıyla bulunmuyordu. Geçici bir süre için görev almıştı. Derken Rus gönüllüleri akını başladı; gerçi daha önce de, Çernyayev'den önce de Sırbistan'da Rus gönüllüler vardı kuşkusuz; bunun yanında bütün Rusya'nın katıldığı bağış kampanyaları başladı. Geçen yıl içinde bu savaşa kaç gönüllünün katıldığı bilinmiyor, bini geçtiğini sanmam, ancak bütün Rusya kararlılıkla onları Sırbistan'a uğurlamıştı, uğurlayan halk, öfkeli Levin'in direttiği gibi ciğeri beş para etmez insanlar değil, gerçek halktı; Levin gönüllüleri de hiçe sayıyordu; ama bu doğru değildi, bu hareket bir köşede olup bitmedi; bu hareketi herkes biliyordu, herkes görmüş ve inanmıştı, evet, herkes, yani bütün Rusya bunun hayırlı bir dava olduğuna karar vermişti. Halkımız öylesine duygulu, yüksek bilinç gösterdi ki geçen yıl Slavlar için başlattığı bu hareket tarihimizde en güzel sayfalardan biri olarak yerini alacaktır. Aslında bu halkı Levinler'e karşı savunmak ve halkın bir hiç ve sürekli yakınan bir yığın değil, tersine, davasının bilincine varmış insanlar olduğunu bu adamlara kanıtlamak, bence, tamamen yersiz, gereksiz bir çaba olur, üstelik halkımız için alçaltıcı olur. Asıl önemli olan bütün bunların açık, herkesin gözü önünde olmasıdır, yazılan, konuşulan, belleklerde tazeliğini koruyan, unutulmayan bu şaşırtıcı, karakteristik olayların artık her yerde kendini göstermesidir, kimse tartışamaz bunu. Halkımızı sonraya bırakalım, gönüllülere gelince, kardeşleri için (Note bene. Kireyev) sergiledikleri yüce özverinin yanında, aralarında sırf yiğitlik, kabadayılık ve serüven vb... için giden neden olmasın! Her zaman karşılaştığımız gibi bunlar olmuştur. Her yerde olacaktır, aralarında ne kadar boş geveze, sefih, ayyaş insan olduğunu bilmek mümkün değildir, gönüllüler arasında böylelerı olsa bile, bu insanlar orada yüce bir dava uğruna canlarını vermişlerdir; bu yüzden onları yerin dibine batırmak, onlara küfür derecesinde saldırmak yersizdir. Bu gönüllülerin

silme ayyaş, serseri, kopuk, düşkün takımından olduğunu ileri sürmenin en azından bir anlamı yoktur; çünkü bir kez daha söylüyorum, bu iş bir köşede gerçekleştirilmemiş, herkesin gözleri önünde olup bitmiştir. Ne olursa olsun, geçen yıl Rus hükümetinden kimse komşu devlete kesinlikle savaş ilan etmemiştir. İvan İvanoviç Ragozov ve Kontes Lidya İvanovna isteseler bile Türklere savaş açamazlardı. Dahası, onlar gönüllüleri ayağa kaldıramaz, kimseyi ayartamaz, kiralayamazlardı, herkesin kesin olarak bildiği gibi bu davaya *gönülden* katılmıştır her biri. Sorarım, bu tiplerin gönüllülere ne yardımı dokunmuştur, ayrıca hasta, sakat, perişan binlerce insana, Slav yurduna para yardımı yapmışlar mıdır, Slavları savunmak için, –ah, bu olmuştur, olmuştur, hem de büyük bir istek ve coşkuyla– kan içici Türkleri yok etmek için başkaldıranlara maddi destek sağlamışlar mıdır? Bütün mesele: Savaş ilan edilip edilmemesi mi? Edilmemişse, o zaman bu girişimleri devlet yasaklayacak mı, başka deyişle Hıristiyanlar için savaşanlara yardımcı olmak, Türkleri durdurmak yasaklanacak mı? Yasaklanacağını yine de sanmıyorum, çünkü bu apaçık ortada olan bir dava, herkes görmüş ve gönülden katılmıştır; gönüllüler de devletten yurtdışına çıkış pasaportu almışlardır. Gerçi bilmiyorum, belki de "özel şahısların devletin izni olmadan savaşa *katılamayacaklarını*" öngören bir yasa maddesi vardır; yani devletin özel izni olmadan yabancı ülkelerin askeri hizmetine girmeyi yasaklayan bir madde olabilir. Evet, gerçekten de çok eski, ama henüz kaldırılmamış yasa maddesi vardır; ancak devlet bu maddeyi istediği biçimde kullanabilir. Peki, Levin hazretlerine ne oluyor? Neden bu olanlar onu ilgilendiriyor? Üstelik bundan endişe duyuyor...

"Pardon monsieur, mais il me semble que tout ce qui n'est pas expressément défendu est permis."

"Au contraire, m-r: Tout ce qui n'est pas expressément permis est défendu."[15]

Fransa'da doğan, düzensizliğin adamı ile düzenli bir yaşam süren kişinin gülünç, kısa sohbeti işte! O zaten düzenin yorum-

15 "Bağışlayın bayım, ama bence yasaklanmayan her şeyi mubah görmek gerekir."
"Tam tersi efendim, asıl izin verilmeyen şeyi, kuşkusuz, yasaklamak gerekir." Fransızca)

cusudur, bu düzenin yanında yerini almıştır; onun anlatıcısı, bir çeşit avukatıdır, böyle bir kişiliktir artık. Levin'e ne demeli peki? Bu konunun nasıl uzmanı kesilir? Bir hakkın yitirilmesinden korkuyor hep. Oysa halkımız hep birlikte ezilen Hıristiyanların acılarına katılırken haklı olduğunu, çarının buyruğuna karşı gelmediğini, çarıyla gönülden birlikte olduğunu çok iyi biliyor. Evet, halkımız bunu anlıyor. Gönüllüleri giydirenler de aynı bu şekilde düşünmüşlerdir. Devletin iradesine karşı gelmek gibi –içinden de geçirse– saçma bir düşünceyle kendini avutacak tek bir kişi yoktur. Sabırla ve büyük umutla çarın buyruğunu beklediler, hepsi çarları için yanılmadıklarını hissetmişti. Savaş ilanı suçlaması tek kelimeyle kendiliğinden ortadan kalkacak, güçlenmesi olanaksız hayali bir suçlamadır.

Durum böyleyken Levin ve yaşlı prens bu suçlama nedeniyle halkı aklamaya bayağı hevesliler. Geçen yılın hareketine halkın katılımını açıkça kabul etmiyorlar; buna karşılık halkın hiçbir şey anlamadığını, üstelik algılayamayacağını bütün bunların zorlama gazetelerin kışkırtması olduğunu, abone sayılarını artırmak için, Ragozov gibi tiplerin düzmece işleri olduğunu ileri sürüyorlar.

> Sergey İvanoviç: "Kişisel görüşler burada hiçbir anlam taşımaz" dedi. "Bütün Rusya –halkımız– bağımsız iradesini gösterdiği zaman, burada kişisel görüşün yeri olamaz."
> "Kusura bakmayın ama, ben böyle görmüyorum" dedi prens. "Halk *hiçbir şey bilmiyor!*"
> Konuşmalara kulak misafiri olan Dolli: "Hayır, baba!" diye araya girdi. "Nasıl bilmezmiş. Ya pazar günleri kilisede olanlar?"
> "Pazar günleri kilisede ne demek canım?" diyen prens konuşmasını sürdürdü. "Papaza okuması *emredildi*, o da okudu; ama halk *hiçbir şey anlamadı, her vaazda olduğu gibi sadece iç çekip durdular*. Onlara, ibret verici, yatıştırıcı bir dava için kilisede yardım toplandığı söylendi, evet, onlar da nedenini *bile bilmeden çıkarıp birer kapik* verdiler."

Gerçeğe aykırı düpedüz zırvaca sözler bunlar, prensin du-

daklarında da kolayca açıklama buluyor işte: "Ne kadar iyi olursa olsun sadece içlerini çekip durmuşlar, hiçbir şey anlamamışlardır" anlayışıyla kölelerini aşağılamaktan, kendini ölçüsüz derecede onların üstünde görmekten kendini alamayan eski toprak kölesi taraftarından, halkın eski efendisinden çıkma bir görüş bu. Hiç değilse Levin eski toprak köleliği yandaşı gibi davranmıyor.

> "Sormama gerek yok" dedi Sergey İvanoviç. "Evet, haklı bir davaya hizmet etmek için Rusya'nın her köşesinden akın eden yüzlerce insan gördük, görüyoruz, düşüncelerini, amaçlarını açıkça dile getiren, cebindeki son kapiği bağışlıyor ya da nedenini söyleyip gidiyorlar. Peki, ne anlama geliyor bu?" Heyecanlanmaya başlayan Levin:
> "Bence anlamı şu" dedi. "Seksen milyonluk halkımızın arasında, *Hive'ye, Sırbistan'a, bir Pugaçev tarzı çeteye şimdi olduğu gibi her zaman katılmaya hazır* yüzlerce değil, on binlerce *toplumsal konumunu yitirmiş, dünyayı umursamayan adam* bulunur."
> "Sana, ne yüzlerce insandan, ne de gamsızlardan söz ediyorum" diye kızgın karşılık verdi Sergey İvanoviç. "Serseriler değil, halkın seçkin temsilcileridir kastettiğim." Son kalan servetini savunur gibiydi. "Bağışlara ne demeli peki? Halk doğrudan kendi iradesini ortaya koyuyor."
> Levin: "Bu *'halk'* sözcüğü pek belirgin değil" dedi. "Volost kâtipleri, öğretmenler, köylünün de belki de binde biri ancak bu davanın ne olduğunu biliyor. Mihaylıç gibi geri kalan seksen milyon iradesini göstermek şöyle dursun, nasıl ifade edebileceği konusunda en ufak anlayışa sahip değildir. Sorarım, bu hareketin halkın iradesi olduğunu söylemeye nasıl hakkımız olabilir?"

Ayrıca burada belirtmek gerekir ki geçen yılki bu hareketi için "halkın iradesi" ifadesini ikide bir kullanmak yersizdir, hem hiçbir yararı da yoktur, çünkü kesinlikle bir anlam ifade etmez. Geçen yıl kendini gösteren halkın iradesi değil, sırasıyla halkın büyük ıstırabı, İsa'ya varma çabası ve dinsel gerekleri ye-

rine getirme gibi kişisel günah çıkarma, tövbe etmedir, evet, aşağı yukarı bu biçimde ifade edilebilir... Bunu az sonra açıklayacağım, ama önce Levin'in dudaklarından dökülen *Pugaçev çetesine vs... katılma* gibi geçen yılın gönüllüleri hakkındaki görüşlerinden çok memnun olduğumu ekleyeyim. Hiç değilse bu görüşü şimdilik kesinlikle yazara yormayacağım; beni çok sevindiren şey, yazarın tüm gücüyle yaratıcılığını gösterdiğini anlamış olmam: Edebi kişilik olarak yarattığı aşırı heyecanlı hipokondrik Levin'in tartışmanın bu anında kendi bildiğini okuyacağını, yani gerek gönüllüler, gerekse onları uğurlayan Rus halkı üzerine görüşlerini tahkirle, sövgüyle bitirmeyeceğini yazar hissetmişti. Gelgelelim halkın geçen yılki hareketi için suçlanması çok budalacaydı, gerçekten dilden dile dolaşıyordu, Pugaçev çetesi iması da gerçekten o anda tesadüfen söylenmişti, işte bu nedenle burada elimden geldiğince çok kısa bir açıklama yapmak istiyorum: Slavlara yardım amacıyla tüm halkımızın geçen yıl başlattığı bu hareketin *bilinçli* mi değil mi meselesini nasıl anlamamız gerekiyor? O malum çevrelerde gerçekten tam bir bilmece bu çünkü: "Nasıl olur efendim, halk Slavları daha dün duymuş, hiçbir şeyden haberi yok, ne coğrafyasını, ne tarihini biliyor!.. Oo, bir de bakıyorsun, Slavlar için neredeyse düz duvara tırmanacaklar, şu Slavlar da ne sevilesi halkmış böyle!" Belirli çevrelerden başka, yaşlı başlı insanlar da, yaşlı prens gibi kulüp köşelerinde bu konuya iyice takılıp kalmış durumdalar. Göründüğü kadarıyla Levin de buna bayılıyor, çünkü belli amaçlarla belli kişilerin bu hareketi tezgâhladığı üzerine Levin'in yaptığı açıklamaların bu temayla desteklenmesi çok mümkündü. Aslına bakarsanız Sergey İvanoviç, Levin'e karşı, bu halk hareketinin bilinçli olduğunu savunuyormuş gibi görünüyor; ancak kötü savunuyor, öfkeleniyor; yukarıda söylediğim gibi gerçekte gülünç duruma düşüyor. Oysa ezilen Hıristiyan kardeşleri için halkımızın beslediği duygu o kadar bilinçli ve anlaşılır, o kadar açık ve tam doğrulukla belirlenmiştir ki uyarı yapmaktan kendimi alamadım: kafa karışıklığından, özellikle *bilmecelerden* kaçınmak için bu davayı nasıl anlamak gerekir?

III

Doğu Sorununun Temel Anlamının Eğitimsiz ve Okuma Yazma Bilmeyen Rus Halkınca Nasıl Yanılgısız Kavrandığı Üzerine

Rus halkının ve devletinin ta başlangıcından, Rus yurdunun kutsandığı o ilk günden beri Rusya'dan Kutsal Topraklara, İsa'nın naaşına ve Afon'a vb hacılar akın etmiştir. Daha Haçlı Seferleri döneminde bir Rus keşiş Kudüs'ü ziyaret etmiş, Kudüs kralı "Baldwin" tarafından sevgiyle karşılanmıştır, bu gezisini anılarında çok güzel anlatmıştır. Sonraları Doğu'ya, kutsal yerlere ziyaretler kesilmeden günümüze kadar sürmüştür. Afon'da yaşayan Rus papazlardan birçoğu şimdi Rusya'dadır. Böylelikle kara cahil, okuma yazma bilmeyen Rus halkı, yani sıradan Rus köylüsü, tarihi, coğrafyayı bilmediği halde, kutsal topraklara ve oranın Doğu Hıristiyanlarına dinsiz Agaryanların, Müslümanların ve Türklerin hükmettiğini ve Doğu'nun her yerinde Hıristiyanların olağanüstü zor koşullar altında yaşadıklarını uzun zamandan beri çok iyi bilmektedir. Rus halkı bunları derin yürek acılarıyla anlamaktadır; kutsal yerlere ziyareti, ezelden beri günahlardan arınma, ruhu temizleme özverisi olarak değerlendirmesi,evet yüreğinin daima oraya akması Rus halkının tarihsel özelliğidir. Yaşlı kadınlar, erkekler, emekli askerler cebinde bir kapiği olmayan binlerce insan, omuzlarında acınası heybeleri coğrafyayı bilmeden bazen aşırı yokluk içinde köylerinden yollara düşüp kutsal topraklara bin bir güçlükle de olsa ulaşmayı başarmıştır. Ülkelerine döndükleri zaman yolculuk hikâyelerini halk derin saygıyla dinlemiştir. Genelde "dinsel" hikâyeleri Rus halkı çok sever. Köylüler, çocuklar, kent esnafı, tüccarlar bile derin duygululukla, iç çekerek dinlemişlerdir bu öyküleri. Sözgelimi bir soru: Çetyi-Minei'yi kim okumuştur? Manastırdan biri, yüksek tabakadan görevi gereği bir profesör ya da sabah akşam ayinlere giden, oruç tutan pinpirik bir garip... Ayrıca bulmanız da zordur: Satın almanız gerek. Okumak için isteyin, kimse vermez. Çetyi Minei öğretisinin Rusya'nın her tarafında çok yaygın olduğuna bilmem inanır mısınız? Ah, elbette

bütün kitabın değil; hiç yoksa ruhu yayılmıştır, neden böyledir? Çünkü kadın olsun erkek olsun kutsal azizlerin hayat hikâyelerinin anlatıcısı pek çoktur. Kendilerinden bir şey katmadan Çetyi Minei'yi eksiksiz ve pek güzel anlatırlar; herkes can kulağıyla dinler. Okuma bilmediğim çağlarımda bu hikâyeleri ben de dinlemiştim. Yıllar sonra hapishanede haydutlardan da dinledim. Bu haydutlar nasıl iç çekerek dinlerlerdi! Kitaptan okunmaz, ezberden anlatılırdı. Bu ve buna benzer kutsal yerlere değgin hikâyelerin Rus halkı için, deyim yerindeyse ruhu arındırma, tövbe etme gibi bir işlevi vardı. Kötü kalpli, işe yaramaz insanlar, vurguncular, zorbalar bile verdikleri sözü yerine getirmek ve ruhlarını temizlemek için sıkk sık kutsal yolculuklara çıkmaya garip ve dayanılmaz istek duymuşlardır. Özveriyle, binbir zahmetle, Doğu'ya ve Kudüs'e olmasa bile, Rusya'daki kutsal yerlere, Kiev'e, mucizeler yaratan Solovetski'ye akın etmişlerdir. Nekrasov büyük bir sanatçı olarak kendi yüce Vlas'ını yaratırken, imgeleminde çile zincirleri içinde, tövbe eden bir gezginden başka bir tip yaratamazdı. Halkımızın yaşamında bu ayırt edici özellik tarihseldir, ilgilenmeden geçmek olanaksızdır, çünkü bir tek Avrupalı halkta bile yoktur bu özellik. Bundan ne sonuç çıkarabiliriz, söylemesi güç, bir de halkımıza okullarla, eğitimle, okuma yazmayla ve tartışmasız çok şeyi değiştiren yeni sorunlarla yaklaşıyorlar. Ama şimdi yalnızca onunla, bir tek onunla, evet, halkımızın geçen yıl kardeş Slavlar için başlattığı, bugünse neredeyse alayla karşılanan hareketin *bilinçli oluşunu*, *bütün muammayı* açıklamak sadece bu özellikle mümkündür. Doğrudur, halkımız Slavları hemen hemen hiç tanımıyordu; Levin'in söylediği gibi, bırakın binde biri, oralarda bir Sırp'ın, Karadağlı'nın, Bulgar'ın, din kardeşlerimizin bulunduğunu daha az kişi biliyordu. Buna rağmen halkımızın tamamına yakını, hiç yoksa *büyük çoğunluğu* Ortodoks Hıristiyanların İslamın boyunduruğu altında inim inim inlediğini, kutsal yerlerin –Kudüs'ün, Afon'un– başka dinden olanların elinde bulunduğunu biliyordu. Rus halkı bundan yirmi yıl önce ,müteveffa çar önce Türkiye'yle ve sonra da Sivastopol[un düşmesi] ile sonuçlanan Avrupa'yla savaşı başlattığı zaman, atalım, kutsal topraklarda köleleştirilen, korkunç eziyetler çeken Hıristiyanları duymuştu. İşte o

zaman, savaşın başında halkımızın da hiç unutmadığı, kutsal topraklar sözünü yöneticiler söylemeye başladı. Ayrıca, Slav zulmü, geçen yılki coşkulu hareketimizden çok önce başlamıştı, hemen hemen her yıl Rusya'da bu haberler konuşuluyor, yazılıyordu. Daha o zamanlar halk arasında: "Türkler yine saldıracaklar mı?" gibi sözler dolaşıyordu, ben de duymuştum. Bana öyle geliyor ki zamanın bütün bunlara, yani geçen yılın hareketine (uzak bir görüş de olsa) bir şekilde yardımı olmuştur, söz gelişi köylülerin özgürlüğü –bakın kaç yıl geçti– ne getirmiştir ve halk çevresinde ne görmüştür? Evet, gittikçe artan sarhoşluğu, günbegün çoğalan ve güçlenen vurguncuları, çevresindeki koyu yoksulluğu, yabanlaşan kişiliğini, ah, çoğunun, pek çoğunun kalbine belki de bir acı, pişmanlık acısı, kendini suçlu görmenin, iyiyi, kutsallığı aramanın kederi çökmüştür! İşte birdenbire, kilise için, dini için, İsa için, başını veren, çarmıha gerilen, zulmedilen kardeşlerinin acılı çığlıklarını duyuyor (çünkü onlar hac'ı reddedip Müslüman olurlarsa bağışlanıyor, ödüllendiriliyorlardı, halk kuşkusuz bunu biliyordu). Hemen bağış çağrıları yükseldi, ardından Hıristiyanlara yardıma giden bir Rus generali duyuldu, peşinden de Rus gönüllüleri yola çıktı, bütün bunlar halkı derinden sarstı tabii. Özellikle, yukarıda ifade ettiğim gibi, adeta *günahlarından arınma, dinsel gerekleri yerine getirme çağrısı olarak* sarstı. Kimi gitmemiş, elindeki son kuruşunu bağışlamıştır, ama gönüllüleri herkes, bütün Rusya uğurlamıştır. Yaşlı prens, Karlsbad'da oturduğu yerden bu hareketi anlayamazdı, en civcivli zamanda dudaklarında nükteyle geri dönmüştür. Bu kulüp ihtiyarı Rusya'dan, Rus insanından ne anlayabilirdi zaten! Zeki Levin ondan daha iyi kavrayabilirdi, ama onun da aklı karmakarışıktı, halkın tarihi, coğrafyayı bilmediğini söylüyor, asıl önemlisi, ona bile sormadan Ragozovlar'ın savaş ilan etmesine canı sıkılıyor. Ancak ilan edilmiş bir savaş yoktu, ama halkımızı duygusal bir pişmanlık, arınma, kutsallığa, İsa davasına, Onun çarmıh acılarına gönülden katılma tutkusu sarmıştı, evet, olanlar buydu! Öyle ki bu hareketin özü bir pişmanlık, günah çıkarma olduğu gibi, aynı zamanda tarih sayfalarına geçecek bir olaydı. Dikkatinizi çekerim, Rus halkına özgü olan bu tarihsel özellikten, başka deyişle, onun "Tanrı davasına", kutsal topraklara,

ezilen Hıristiyan kardeşlerine ve genel olarak *tövbe ve kutsallık ifade eden* her şeye bu aşırı isteğinden söz ederken Rus halkını asla göklere çıkardığımı sanmıyorum: Ne övüyorum, ne de yeriyorum, yapmaya çalıştığım *birçok şeyin açıklanabileceği* gerçeğini belirlemektir. Peki ne yapmalı, bizde böyle bir *tarihsel özellik var mıydı?* Bundan ne çıkacağını tam bilmiyorum, ama belki de çok şey çıkabilir de. En belli başlı ve en ayırt edici ulusal özelliklerine bakarak, halkların yaşamında her zaman ilgiye değer, önemli sonuçlara varılabilir. Sözgelişi Rusya'nın Sultanla *her* savaşında halkımızın gösterdiği bilinçli ulusal tavrın kaynağı yukarıda sözünü ettiğim tarihsel özelliktedir, dolayısıyla tarihi, coğrafyayı bilmediği halde bu savaşa coşkuyla katılmasına şaşmamak gerekir. Bilmesi gerekeni biliyor. Ah, halkımız kara cahildir, bu kuşku götürmez, hatta ahlaki ilişkiler bakımından, içine işlemiş kadim tarihsel özelliği üzerine pek güzel, pek bilgi kokan sözler edilebilir. Bu yolculukların, kutsal yerleri ziyaret etmenin, bunu bir görev ve zorunluluk haline getirmenin sığ bir anlayış olduğunu Rus insanına söyleyebilirler. Hayırlı bir iş için uzaklara gitmenin yersiz olduğu, ayyaşlığı, serseriliği bırakmasının, refahını, parasal birikimini düşünmesinin, karısını dövmemesinin, okullarla, yollarla, caddelerle vs... ilgilenmesinin, kısacası, "aydınlanmış Avrupa devletlerine" benzemesi için Rusya'ya, anayurduna hizmet etmesinin kendi için daha iyi olacağını söyleyebilirler. Nihayet, bu kutsal toprakları ziyaret etmenin Tanrıya hiç de gerekmediğini, çünkü ne kendine, ne ailesine, kimseye hiç fayda getirmeyeceğini, tersine, zarar vereceğini, çünkü ruhunu arındırmak için uzun süreli ayrılırken, aslında bencilce bir amaç için evini ocağını bıraktığını, oysa boş zamanlarını yakınlarının yararına, çiftliğinde oturup hayvanlarına vs... bakmakla geçirmesinin Tanrının daha hoşuna gideceğini telkin edebilirler. Özetle, bu türden pek güzel sözleri sayıp dökebilirler; peki, ya bu tarihsel özellik ve iyilik arayışı halkımızda *yalnızca* kutsal yerleri ziyaret ya da özveri görünüşü altında *günahlarından arınma, pişmanlık* biçiminde kendini gösteriyorsa? Akıllı Levin hiç değilse "aydınlanma" beklentisiyle, *bu tarihsel çizgiyi* halkın hanesine yazabilirdi. Gönüllülerin ve onları uğurlayan halkın yüksek duygularla hareket ettiğinin, hayırlı bir iş yaptığının

bilincinde olduğunu (bunu kabul etmemek zaten mümkün değildir) en azından anlayabilirdi, dolayısıyla ne olursa olsun onlar halkın seçkin temsilcileriydi. Elbette "aydınlanma" ateşiyle parlamıyorlardı, ama ne ruhunu yitirmiş, ne gamsız, ne hiçten, ne de çenesi düşük insanlardı; tersine, halkın en iyilerindendi belki de. Bu doğrudan doğruya İsa davası olarak, çok, pek çok insanın kalbinin derinliklerinde bir kurtuluş, ruhu günahlardan arındıran bir dava olarak görülmüştür. Bu dava için halkımızın içinde bir tek kişi bile çarına karşı suç işlediği duygusuna kapılmamıştır! Tersine, merhametli kalbiyle Kurtarıcı-çarın halkının yanında olduğunu biliyordu. Çarın buyruğunu, onun sözünü coşkulu bir duygululuk ve umutla beklemiştir; bizler de büyük Rus halkının, ona bağladığımız büyük ve değişmez umudu boşa çıkarmadığına oturduğumuz köşeden için için sevindik. İşte bu yüzden halkımıza ve gönül yüceliğiyle dolu gösterişten uzak bu hareketine, bir Pugaçev, bir komün vs... yakıştırması yapmak nasıl mümkün olabilir? Delice öfkelere kapılan Levin gibi bir hipokondrik ancak bu lafları edebilirdi. Alınganlık, başka nedir!

IV

Levin'in Sarsılması. Bir Soru: Uzaklık, İnsancıl Duyguları Etkileyebilir mi? Tutsak Bir Türk'ün Görüşleri Bizim Bazı Hanımefendilerin İnsancıl Düşünceleriyle Bağdaşabilir mi? Nihayet, Öğretmenimiz Bize Neler Öğretiyor?

Levin'in sarsıntısına sonra geleceğim. Levin, Slav acılarına katılmakta, Slavların uğradığı zulme karşı *özlü bir duygunun olmadığını, asla olamayacağını* doğrudan doğruya ve yılışık bir tavırla söylüyor. Sergey İvanoviç de şöyle diyor:

> ... Burada savaş ilanı yoktur, sadece insanlık ve Hıristiyanlık duygularının ifade edilmesidir bu. Kardeşlerimizi, aynı kandan, aynı dinden olan kardeşlerimizi öldürüyorlar. Diyelim

ki kardeşlerimizi, dindaşlarımızı değil, sadece kadınları, çocukları, yaşlıları öldürüyorlar. İnsan galeyana gelir, Ruslar da böyle bir dehşete dur demek için yardıma koşuyorlar. Bir düşünün, sokakta yürüyorsun ve sarhoşların bir kadını ya da çocuğu dövdüğünü görüyorsun, sanırım savaş ilan edilip edilmediğini hiç soruşturmadan bu adamların üzerine atılır, zor durumda olanı savunurdun."

"Ama öldürmezdim" dedi Levin.

"Hayır, öldürürdün."

"Bilemem. Böyle bir olaya tanık olsaydım, doğal duygularımın akışına bırakırdım kendimi; *ama peşinen söyleyemem*. Slavların uğradığı zulme karşı özlü bir duygu yoktur, olamaz da."

Sergey İvanoviç hoşnutsuzluğunu belirtir biçimde yüzünü asarak: "Senin için belki yoktur. Ama başkaları için vardır" dedi. "Dinsiz Agaryanların boyunduruğu altında inleyen Ortodokslar üzerine söylenceler halk arasında hâlâ canlılığını korumaktadır. Halkımız, din kardeşlerinin ıstırabını duydu ve varlığını hissettirdi."

"Olabilir" dedi Levin kaçamaklı. "Ama ben görmüyorum, *ben halktanım*, hissetmiyorum bunu."

Buyurun yine: "Ben halktanım!" lafları!.. Yine söylüyorum: Daha iki saat önce, bu Levin köylüden o malum inancı almış, hiç yoksa nasıl inanca varacağı konusunda ipuçları elde etmiş. Burada ne köylüyü övüyor, ne de Levin'i yeriyorum, hem ikisinden kimin inancı sağlam, kimin tinsel gücü daha yüksek ve gelişmiş vs... bu konuda şimdi yargıda bulunamam. Ancak kabul etmelisiniz, tekrar ediyorum, Levin sadece bu olaydan, halk arasında *derin* farkı kavrayabilirdi. Bir de tutup "Ben halkım!" diyor. Halk olduğuna neden bu kadar inanıyor? Yaylıyı koşuyor, ballı salatalık yemenin keyifli olduğunu biliyor ya, bu ne kendini beğenmişlik, bu ne kibir, bu ne tepeden bakmadır!

Ama asıl önemli olan bu değil. Levin "Slav zulmüne karşı içten, özlü bir duygu yoktur ve *asla olamaz*" diye insanları inandırmaya çalışıyor, "Halkımız din kardeşlerinin ıstırabını duydu ve kendini gösterdi" diye itiraz geliyor. "Olabilir, ama ben görmüyorum. Ben halkım ve *bunu hissetmiyorum!*" diye yanıt veriyor...

Yani acıma mı? Dikkat edin, Slavların uğradığı zulme karşı acıma ve özlü duygu üzerine Sergey İvanoviç'le yaptığı tartışma bir şekilde Levin'in zaferiyle sonuçlanması amacıyla, üstü kapalı tasarlanmıştır. Sözgelimi Sergey İvanoviç ısrarla, bir kadının sarhoşlar tarafından dövüldüğünü görse, Levin'in hemen atılıp kadını kurtaracağını söylüyor. Levin "Ama öldürmezdim!" diye itiraz ediyor. Sergey İvanoviç "Hayır, öldürürdün!" diye diretiyor, kuşkusuz bu anlamsız bir çıkış, çünkü dövülen bir kadına yardım ederken kim sarhoşları öldürmeyi düşünür ki? Kurtarmak için atılır, öldürmeye değil. Oysa mesele hiç de sokak kavgası falan değil, karşılaştırma yanlış, aynı kefeye konamaz. Slavlardan, uğradıkları soykırımdan, işkencelerden konuşuyorlar; Levin de Slavlardan söz ettiğini biliyor. Yardım edip etmeyeceğini bilemeyeceğini, hiçbir şey görmediğini, *hiçbir şey hissetmediğini* vs... söylerken demek ki (sarhoşların dövdüğü kadının değil) Slavların uğradığı zulme karşı acıma hissi duymadığını söylemeye getiriyor, bu zulme karşı içten, özlü bir duygunun asla olmadığı, olamayacağı görüşünde de diretiyor. Bunu üstelik apaçık biçimde belli ediyor.

Burada çok ilgiye değer ruhbilimsel bir olay var. Kitap iki buçuk ay önce çıkmıştı, o zamandan beri de Slavların uğradığı sınırsız işkence ve acıların tümüyle gerçek olduğu biliniyordu, gerçeğin ta kendisi, bütün ülkelerin, şimdi binlerce görgü tanığının doğruladığı bir gerçek. Bu bir buçuk yılda Slavların maruz kaldığı vahşet üzerine öğrendiklerimiz, en hastalıklı, en kudurmuş bir imgelemin fantezisini aşıp geçiyor. Bir kere bu öldürmelerin gelişigüzel değil, sistemli, bile bile, olabildiğince kışkırtıcı ve özendirici olduğu biliniyor. Binlerce, on binlerce insan kılıçtan geçirilmiştir. İşkencelerde öyle incelikler vardı ki geçmişte bir benzerini ne okuduk, ne de duyduk. Çocuklarının gözleri önünde insanların canlı canlı derileri yüzülüyor; annelerin gözleri önünde bebekleri süngülere geçirilip havaya kaldırılıyor; kadınların ırzına geçiliyor, tecavüz anında hançerle delik deşik ediliyor. En dehşeti çocukların işkenceler içinde acı çektire çektire öldürülmesi... Levin efendi de *hiçbir şey* (!) hissetmediğini söylüyor ve Slavların uğradığı baskı ve şiddete karşı halkımızda içten bir acıma duygusu olmadığını, olamayacağını aşırı bir he-

yecanla iddia ediyor. Halkımızda bu duygunun var olduğuna, buna defalarca tanık olduğuma Bay Levin'i inandırmak isterdim. Örneğin duygularından söz etmekten pek hoşlanmayan bir bayla karşılaşmıştım, iki yaşındaki bir oğlanın kız kardeşinin gözleri önünde gözlerine şiş sokulduğunu ve sonra kazığa geçirildiğini, ölene kadar korkunç acılar içinde uzun süre çığlıklar attığını işitince bu bay hastalanmış, sabaha kadar uyuyamamış; iki gün sonra onu, işini yapamayacak kadar ağır ruh hali içinde bulmuşlar. Bu bayın onurlu ve tartışmasız dürüst bir insan olduğuna, bir hiç, bir Pugaçev çetesi üyesi olmadığına Levin'in inanmasını isterdim. Slavların uğradığı vahşete karşı toplumumuzun bütün tabakalarında güçlü, içten duygular beslendiğini dile getirmek isterdim. Ama Levin bu duygunun hem *olamayacağını*, hem de hiçbir şey hissetmediğini söyleyip duruyor. Bu benim için bir muammadır. Elbette duygusuz, kaba, sapkın duygular içinde olan insanlar vardır, ama Levin herhalde böyle değil, tamamen duygulu bir insan görüntüsü veriyor. Burada uzaklık etkileyici olmasın! Gerçekten de kimi kişilerde bu *psikolojik* özellik yok mudur? "Ben görmüyorum ki, benden uzakta oluyor bunlar, hiçbir şey hissetmiyorum işte!" Şaka bir yana, Mars gezegeninde insanlar yaşadığını, orada bebeklerin gözlerinin oyulduğunu canlandırın gözünüzde. Dünyada olmamıştır diye üzülmezdik, en azından çok üzülmezdik, öyle mi? Aynı olay dünyanın çok uzak bir köşesinde yaşanabilir: "Eh, dünyanın öbür ucunda, bizde değil ki!" Bunu doğrudan doğruya söylemese de düşünüyor, yani hiçbir şey *hissetmiyor*. Mesafe insani duyguları gerçekten etkiliyorsa akla ister istemez şu soru geliyor: "İnsanlık hangi mesafede sona eriyor?" Levin de bu konuda bizleri derin bir bilmeceyle karşı karşıya bırakıyor. Düpedüz *öldürüp öldürmeyeceğini bilemediğini* söyleyebiliyor.

"Eğer böyle bir olaya tanık olsaydım, doğal duygularımın akışına bırakırdım kendimi, ama peşinen söyleyemem."

Ne yapacağını bilemezmiş! Oysa bu adam duygulu, o kadar duygulu ki öldürmekten korkuyor... bir Türk'ü... Şöyle bir sahne canlandıralım gözümüzde: Levin orada, Sırbistan'da, elinde süngülü tüfeği dikiliyor; kendinden iki adım uzaklıkta bir Türk kendinden geçmiş, hazla, kollarına aldığı, bir bebeğin gözlerini

oymaya hazırlanıyor; çocuğun yedi yaşlarındaki ablası, kardeşini Türk'ün elinden kurtarmak için atılıyor. Bizim Levin düşünceler içinde bekliyor, tereddüt geçiriyor:

"Ne yapacağımı bilmiyorum. Hiçbir şey hissetmiyorum. Ben halkım. Slavların uğradığı vahşete karşı içten bir duygu yoktur ve olamaz da!.."

Evet, bu sözlerinden sonra cidden nasıl davranırdı? Evet, çocuğu nasıl kurtarırdı? Çocuğun öldürülmesine göz mü yumardı acaba, yoksa çocuğu kurtarmak için hemen zalim Türk'ün üzerine mi atılırdı?

"İyi de, çocuğu kurtarmak için Türk'ü saf dışı etmek gerekmez mi?

"Evet, yap sen de!"

"Yap demek kolay da, ya Türk çocuğu vermek istemez, yatağanına davranırsa! O zaman Türk'ü öldürmem gerekmeyecek mi?"

"O halde öldür be kardeşim!"

"Hayır, yapamam! Hayır, Türk'ü öldürmek olmaz! Bebeğin gözlerini oysun daha iyi, canını çıkarsın. Ben Kiti'ye gideceğim..."

İşte Levin böyle davranmak zorunda, görüşlerinden, konuşmalarından doğrudan bu çıkıyor. Türk'ü öldürmek durumuyla karşı karşıya kaldığı takdirde, düpedüz kadına ya da çocuğa yardım edip etmeyeceğini *bilmediğini* söylüyor. Bu arada Türk'e de müthiş acıyor.

> "Yirmi yıl önce susardık [Sergey İvanoviç söylüyor], ama şimdi Rus halkı hep birlikte ezilen kardeşleri için canını vermeye hazır, sesini yükseltiyor; bu yüce bir adımdır, gücün belirmesidir."
>
> "Ama bu sadece canını vermek değil, Türk de öldürmektir" dedi Levin ürkek. "Halk, ruhu için özveriye hazır; öldürmeye değil."

Yani başka bir deyişle: "Kızım, al şu paraları, ruhumuzun kurtuluşu için bağışlıyorum, kardeşçiğinin de gözleri oyulsun varsın. Türk'ü öldürmek olmaz".

İleride yazar, Levin'den şöyle söz edecektir:

> O, aralarında kardeşi de olmak üzere pek çok insanın, başkentten gelen yüzlerce çenesi düşük gönüllünün anlattıklarına dayanarak, halkın iradesini ve *intikam ve yok etme* duygusunda ifadesini bulan düşüncesini gazeteler yoluyla yansıtmaya yetkili olmasını kabul edemezdi.

Bu doğru değildir: *İntikam duygusu* kesinlikle yoktur. Savaş şu an, bu kan içicilerledir. Rusların çok insancıl davrandıklarını duyuyoruz. Rahatlıkla söyleyebiliriz ki bazı Avrupa orduları da bu düşmana bizim şu an davrandığımız gibi davranırdı. Geçenlerde bizim bir iki gazetede, barbarlıkları ve işkenceleriyle maruf Türklere aynı biçimde karşılık vermenin bu vahşeti azaltmada işe yarayıp yaramayacağı üzerine bir görüş yer almıştı. Tutsakları ve yaralıları burunlarını, çeşitli organlarını kesmek gibi akla hayale gelmedik işkencelerden sonra öldürüyorlar. Kundaktaki bebekleri öldürmede adeta uzmanlaşmışlar, eğlence olsun diye, yoldaşları başıbozukların delice kahkahaları arasında bebeği iki bacağından kavrayıp bir anda gövdesini ikiye ayırıyorlar. Bu yalancının piri, bu basit millet, gerçekleştirdiği canavarlığı kabul etmiyor. Sultanın nazırları tutsak öldürmenin mümkün olmadığına, zira "Kuran'ın bunu yasakladığına" dünyaya inandırmaya çalışıyorlar. Daha geçenlerde insancıl Alman imparatoru, Rusların sözde barbarca davrandıklarına dair Türklerin gerçekdışı resmi şikâyetlerini öfkeyle geri çevirdi, ve onlara inanmadığını bildirdi. Bu alçak ülkeye insanca davranmak mümkün değildir, ama insanca davranıyoruz işte. Kişisel görüşümü dile getirmekte sakınca görmüyorum, tutsakları ve yaralıları öldürdükleri açığa çıkan Türklere karşı misillemede bulunmamak en doğrusudur. Bu önlemin vahşetlerini azaltacağı kuşkuludur. Ruslar tutsak düştükleri zaman, kafalarını hemen kesmeye başlayacaklarından *tamamen emin* korku ve güvensizlik içinde baktıklarını söylüyorlar. Bu savaşı Ruslar yüce gönüllüce ve insanca sürdürsün, misillemeyle gölge düşürmesin, bu en doğrusu olacaktır. Ancak bebeklerin gözlerinin oyulmasına asla izin verilemez, bu canavarlığa kökünden son vermek için

zalimlerin elinden silahları almak, zulme uğrayanları bir an önce kurtarmak gerekiyor. Endişelenmeyin, ellerinden silahları aldığımızda, aynı bizim Kazan Tatarları gibi –daha önce söz etmiştim– yapacaklar, sabun ve cüppe satmaya başlayacaklardır. Onları silahsızlandırmak ancak savaşla mümkün olabilir. Yalnız bu bir intikam savaşı olamaz. Levin'in Türkler konusunda içi rahat olsun...

Levin'in geçen yıl Türkler için gönlü rahat olabilirdi. Acaba Rus insanını, Rus askerini tanıyor mu? Dış basın, Rus askerinin çarpışmada Türk'ü amansızca süngülediğini, ama tutsak Türklerle tayınını bölüştüğünü, yedirip içirdiğini, onlara acımayla yaklaştığını gördüklerini yazıyor. İnanın, bu garip asker, Türk'ü tanıyordu, bu Türk tutsağın eline geçmeyegörsün, kellesinden olacağını biliyor, evet, bu Türk tutsağın başka kellelerle birlikte tepeleme bir hilal meydana getireceğini, yanında da bedenin öbür parçalarından yüzkarası bir yıldız yükselteceğini çok iyi biliyor. Rus eri bunların hepsini biliyor, yine de savaşta yorgun bitkin düşmüş tutsak Türk'ü besliyor: "Hıristiyan değil, ama hiç olmazsa bir insan!" diye düşünüyor. Bir İngiliz gazete muhabiri buna benzer olayları görünce şöyle demiş: "Centilmenler ordusu". Levin de centilmenler ordusu olduğumuzu herkesten daha iyi bilebilirdi. Bulgarlar, bazı kasabalarda kaçan Türklerin geride bıraktıkları mülklerine ne gibi bir işlem yapılacağını altesleri Rus başkomutanına sorduklarında komutan şöyle yanıt vermiş: "Mallar mülkler toplanacak ve bir köşede muhafaza altına alınacaktır. Tarlalar ekilecek, toplanan ürün, emeğin karşılığı üçte birlik bölümü alındıktan sonra, Türkler dönene kadar depolanacak, onlara teslim edilecektir." Bu da bir centilmenin sözü; yine söylüyorum, Levin Türkler konusunda rahat olabilirdi: Sorarım, nerede intikam, nerede misilleme? Ayrıca Rus toplumunu en ince ayrıntısına kadar bilen Levin aydın zümremizde sık sık görülen sahte Avrupalılığımızdan ve anlamsız bağnazca duygulanmadan Türklerin bizleri kurtaracağını da düşünebilirdi. Vagonlarla sevk edilen tutsak Türklere çiçekler atan, has tütünler, çikolatalar taşıyan hanımefendilerimizi acaba duymuş mudur? Tren hareket eder etmez bir Türk'ün ağzında biriktirdiği ko-

ca bir balgamı, arkalarından mendil sallayan insancıl Rus hanımefendi grubuna fırlattığı basında yer aldı. Bu duygusuz Türk'ün yaklaşımını hoş görmek elbette güç, Levin de, Türk'e sevecen davranan bayanlarımız açısından burada sadece histerik bir duygululuk ve sahte liberal bir Avrupalılık olduğu yargısına varabilir: "Bakın ne kadar insancılmışız, işte Avrupa tarzı gelişmemiz, bunu nasıl da güzel gösteriyoruz!" Levin'in kendisi: Aynı bağnazca tavrı, aynı aşırı duygusal Avrupalılaşmışlığı vaaz etmiyor, dile getirmiyor mu?

Ruslar savaşta, dürüst bir çarpışmada *intikam duyguları* beslemeden, acımasız ölüm araçlarını ellerinden almanın başka türlü yolu olmadığı için Türkleri öldürüyorlar. Geçen yıl da böyle olmuştu. Öldürmeyelim diye ellerindeki silahları almazsak neler olacağı ortada, yine kadınların göğüslerini kesmeye, bebeklerin gözlerini oymaya başlayacaklar. Ne yapmalıyız peki? "Aman Türkleri öldürmeyelim de, gözler oyulsun daha iyi" mi diyeceğiz? Bu anlayış çarpıklığı en bönce, en çirkince duygululuktur, çılgınlığa varan "bağnazlıktır," tam bir sapkınlıktır. Kaldı ki Türk'ü öldürmek zorunda olan Rus askeri de can veriyor, hem de ne acılara, ne işkencelere uğrayarak... İntikam için mi, öldürmek için mi galeyana gelmiştir halkımız? Bütün köyleri ve kasabalarıyla yok edilenlere, öldürülenlere, tecavüz edilen kadınlara, işkence edilen çocuklara, dünyada kimsenin arka çıkmadığı insanlara Rusya'nın yardıma koşması kaba, gülünç, neredeyse ahlaka aykırı bir intikam tutkusu, kan içicilik olarak değerlendiriliyor! Bu duyguculuğun yanında bu acımasızlık da ne oluyor? Levin'in de mutlaka çocukları vardır; nasıl seviyordur onları, evde, bir olaymış gibi, banyoda çocuğunu yıkarken, tecavüze uğramış, memeleri kesilerek öldürülmüş annelerinin yanında can çekişen, kafatasları parçalanmış çocukları, kitlesel kırımları dinlerken, okurken kalbi nasıl sızlamaz! Bir Bulgar kilisesinde, kentin baştan aşağıya yağma edilmesinden sonra tam iki yüz ceset buldukları böyle bir olay oldu. Levin bunları okuyor ve düşünceler içinde bekliyor:

"Kiti'nin neşesi yerindeydi, bugün yemeğini büyük bir iştahla yedi; oğlumuzu banyoda yıkadık, o bana göstermiş oldu:

'Dünyanın bir başka köşesinde olup bitenler beni ilgilendirmez; *Slavların uğradığı zulme karşı özlü bir duygu yoktur ve olamaz da;* çünkü *hiçbir şey* hissetmiyorum!"

Levin, epopesini bununla bitirmiş midir? Yazar bize onu namuslu, onurlu bir örnek olarak mı göstermek istemiştir? *Anna Karenina*'nın yazarı gibi insanlar toplumumuzun ışık tutucularıdır, öğretmenleridir, biz de öğrencileri... Peki, ne öğretiyorlar bizlere?

EYLÜL

Birinci Bölüm

I
Talihsizler ve Başarısızlar

Fransız cumhuriyetçileri ve onların Fransız cumhuriyeti kadar talihsiz olanını düşünmek çok zordur. Bu kurum dünyada ilk kez bundan yüz yıl önce çıkmıştı ortaya, işte o zamandan beri, kurnaz gaspçıların kendi çıkarları hesabına cumhuriyeti zorla ele geçirdikleri her defasında (şimdi üçüncüsünde) küçük bir grubun dışında kimse çıkıp ciddi olarak savunmamıştır onu. Bir kez olsun tüm halkın katılımıyla güçlü biçimde destekleyeni olmamıştır. Üstelik yaşaması gerektiği zamanlarda cumhuriyetin geçici değil, kesin bir olgu olduğunu çok ender görmüşlerdir. Buna karşın ülkenin kendilerine sempati duyduğuna Fransız cumhuriyetçileri kadar inanan olamaz.

Aslında geçen yüzyılda ve 1848'de Fransa'da ilk iki cumhuriyeti kurma denemeleri, özellikle bu denemelerin başlangıcında o zamanın cumhuriyetçilerinin ülkenin onayına bel bağlayacak temelleri yine de vardı. Oysa bugünün cumhuriyetçileri –cumhuriyetleriyle birlikte herhangi birinin çıkarına en kısa zamanda iktidara el koymayı amaç edinmiş bugünün cumhuriyetçileri– ülkenin onlara biraz sempati duyması durumunda bile, göründüğü kadarıyla, hiçbir biçimde sağlam bir gelecek umudu olamamışlardır. (Halkın bu desteği sağlam değildir, olamazdı, çünkü onlar salt yadsımayla varlıklarını sürdürüyorlar,

daha iyisi olmadığı için ayaktalar.[1]) Oysa kendi kaçınılmaz düşüşlerinin eşiğinde tam zaferlerine inanıyorlardı. Bu bahtsız insanlar, şu talihsiz üçüncü cumhuriyet –az önceki halk deyişi misali– müteveffa Thiers kabul etse de, nasıl bir şey! Bu üçüncü cumhuriyetin ortaya çıkışını bir hatırlayalım. Bu cumhuriyetçiler yirmi yıla yakın "gaspçının" çökeceği ve "ülkenin onları yeniden çağıracağı" o "şanlı" anı beklediler. Peki, ne oldu? Sedan'dan sonra iktidarı ele geçirince bu başarısızlar istemedikleri, ama görkemli Wilhelm şatosunda sigarasını tüttürmeye giderken o gasp edenlerin armağan gibi bıraktığı korkunç savaşın bütün sorumluluğunu üstlenmek zorunda kaldılar. Bu sinsi, kurnaz gasp eden iktidarını yeniden ele geçirdikleri için onlara diş biliyordu, Alman şatosunun harika bahçesinde dolaşırken herhalde suçunu onların zayıf omuzlarına yıkarak öcünü aldığını hatırladıkça dakikalarca kıs kıs gülmüştü. Çünkü orada neler olursa olsun Fransa, yine de bir süre geçtikten sonra gasp edenin yaptıklarını unutup, iktidara geçer geçmez umutsuz bir savaşı sürdürdükleri, barışa yanaşmadıkları, toplam üç milyon frank gibi iki büyük tazminat ödedikleri, ülkeyi perişan ettikleri, acemice savaştıkları, ülkeyi denetimsiz, düzensiz, gelişigüzel yönettikleri için gasp edenden daha çabuk, en azından daha çok, cumhuriyetçileri suçlamıştı, o zamanın diktatörü Gambetta'yı da ülkeyi iyi yönetemediği için suçlamışlardı; oysa onun hiçbir suçu yoktu, tersine, o zamanın ağır koşullarında elinden gelebilecek her şeyi yapmıştı. Kısacası, cumhuriyetçilerin beceriksizliği, ülkeyi yıkıma sürüklediklerı suçlaması tuttu ve bugün de çok ciddi ve sağlam biçimde bu tutum sürdürülüyor. Diyelim ki felaketin ilk nedeninin İmparator Napolyon olduğunu biliyorlardı, "iyi de, ellerine aldıkları işi neden doğru dürüst yapamadılar? Bu yetmiyormuş gibi daha kötüsü düşünülmeyecek kadar da bozdular." İşte suçlama! Dahası: Bu suçlamanın yanı sıra iktidar oldukları ilk günden tuzağa yakalandıkları gibi bir düşünceyle küçültücü, gülünç bir durum da yüklenmişti sırtlarına, acaba o zaman farklı davranabilirler miydi? Bu savaşı kabul

1 Burada kullanılan deyimin karşılığı bizdeki "Koyunun bulunmadığı yerde keçiye Abdurahman Çelebi derler" deyimidir.

etmemeleri, Sedan'dan sonra iktidarı ele geçirdikleri ilk günden barış yapmaları tamamen olanaksızdı: Almanlar o zaman tazminat ve toprak talep edebilirlerdi, bu koşullarda barış yapsalardı cumhuriyetçilerin hali ne olurdu? Düpedüz korkaklıkla, ülkeyi utanç verici bir duruma düşürmekle, "hâlâ bir orduya sahipken" direnmeyip şerefsizce teslim olmakla suçlanırlardı. Bu yeni cumhuriyetlerinin böyle damgalanması pek dert değildi. Çünkü onlar için cumhuriyet ve onun Fransa'da kurulması ülkenin kurtarılmasından çok daha değerliydi, her şeyi hazırlamışlardı, bu yüzden savaşın sonunda büyük bir utançla karşı karşıya kalacaklarını açıkça hissederek savaşmak zorundaydılar. Önü de utanç, arkası da[2]; durum ne talihsizlik ve ne de trajediydi sadece, bazı ilişkiler bakımından da gülünçtü, çünkü "tirandan" sonra iktidarı ele almayı bu şekilde hiç düşünmemişlerdi.

Her şeye rağmen yine de gönül rahatlığıyla iktidar olmaları, yani Fransa için üzülmemeleri bu komediyi daha çok su yüzüne çıkarmıştı, hoş, aralarında pek duygulu ve cumhuriyet olarak nitelendirildiği takdirde yurduna gerçekten hizmet aşkıyla dolu insanlar vardı. Cumhuriyeti ikinci plana itmeye bile hazır şu ya da bu kişiler bulunuyordu, yeter ki Fransa esenliğe kavuşsun (bu kişilerin çok olduğunu sanmıyorum)! Ama burada asıl olan, Almanlarla barış imzalayıp ülkeyi huzura kavuşturur kavuşturmaz, tüm ülkenin kendilerine kesinlikle hayranlık duyacağını hayal etmeleriydi. İşte bu tam komediydi! Fransız cumhuriyetçilerinin hemen hemen hepsinde, bir tek "cumhuriyet" sözcüğünün ve ülkeyi sadece cumhuriyet olarak adlandırmanın yeteceği, Fransa'nın sonsuza kadar mutlu olacağı gibi uğursuz ve yıkıcı bir inanç vardır. Tüm başarısız cumhuriyetleri hep engelleyici dış nedenlere, gasp edenlerin, kötü niyetli insanların varlığına yormuşlardır ve cumhuriyeti Fransa toprağına bağlayacak –ancak koca yüz yıl içinde güçlendirilemeyen ve derinlere işlemeyen– köklerin inanılmaz cılızlığını bir kez olsun akıllarına getirmemişlerdir. Ayrıca cumhuriyetçiler bu altı yılda, III. Napolyon'dan sonra miras aldıkları bu gülünç durumun hâlâ sürdüğü-

2 Bizdeki "Aşağı tükürsen sakal, yukarı tükürsen bıyık" deyiminin karşılığı.

nü ve eski sıkıntı geçmiş gibi görünse de şimdi onları *çok gülünç* ve Fransa'da artık tutunamayacakları duruma getirecek eskinin benzeri yeninin kapıda beklediğini bir nebze olsun düşünmemişlerdir, bu belki de çok yakın zamanda gerçekleşecektir. Bu komedi geleceğin büyük derdidir, yine eskisi gibi ülkeye yüce hizmet görevlerini *bilinçli olarak* yurdun yıkımı için yerine getirmeleridir, ayrıca yine geçmişte olduğu gibi, kesinlikle tartışma götürmez bir derttir bu, 1871'de düştükleri tuzağın hemen hemen aynısıdır ve nihayet bu can sıkıcı duruma ilave olarak, her şeyin, derinden nefret ettikleri ve adını lanetle andıkları III. Napolyon'dan miras aldıkları o eski bela gibi olmasıdır. Gerçekten de: Fransa Cumhuriyetinin en istekli izleyicisi ve bu kurumu gönülden onaylayan dünya üzerinde kim olabilir? Elbette Prens Bismarck. Fransa'da cumhuriyet var oldukça bir "intikam" savaşı olanaksızdır. Cumhuriyetçilerin Almanlara yine savaş açmayı göze alabileceklerini bir düşünün! Prens Bismarck bunu anlıyor. Öte yandan, Fransa'nın kırk milyonluk kocaman canlı yapısının Almanya'nın utanç verici vesayetinde ilelebet kalamayacağı da gün gibi ortadadır. Yaralar sarılır, sarsıntılar unutulur, yeni güçler gelişir, esenliğe varılır, yeni ordular kurulur, askeri araç gereçler imal edilir; uzun zaman siyasal olarak söz sahibi olmuş bir ülke, Avrupa'da yeniden eski misyonunu, eski konumunu elde etmeyi istemez mi? Bu an, şimdi hiç de uzak olmayabilir; içsel güç birikimi, ülkeyi Bismarck'ın vesayetinden kurtarmaya ve ülkeyi eski *bağımsızlığına* kavuşturmaya yönelmelidir (Fransa'yı şimdi bağımsız olarak nitelemek kesinlikle mümkün değil). İşte, bütün Fransa, atacağı ilk yeni adımdan itibaren başını kendi cumhuriyetine çarpabilir. Bir kez daha söylüyorum, bugünün cumhuriyetçilerinin Prens Bismarck'a, onunla savaşı göze alacak kadar, bir şekilde kabalık etmek isteyeceği düşünülebilir mi? Bir kere savaşı Fransa istemiş olsa bile, peşlerinden kim gidecek? İkincisi, kaçınılmaz olarak akla gelebilecek bir düşünce: Ya Almanya Fransızları yine bozguna uğratırsa? İşte o zaman Fransa'da cumhuriyetin kesin sonu olur bu, çünkü Fransa, eskiden olduğu gibi ön sıralarda yer almayı ve "intikam savaşını" kendi istediğini unutarak bu yenilginin hesabını onlardan soracak ve onlara ebediyen sırt çevirecektir... Öte yandan,

Cumhuriyetçiler birbirine kenetlense, yeni seslere, çığlıklara kulak tıkasa, savaş ilan etmese, bu kez ülke emellerine karşı tavır anlamına gelirdi bu, ülke, yine onları kapının dışına kor ve ilk ortaya çıkacak becerikli bir lidere hemen teslim olurdu. Kısacası, Sedan öncesi, Sedan sonrası bir durumla karşı karşıya bulunuyoruz! Oysa ülkede yeni bir heyecan, yeni bir coşku belirmesine rağmen Cumhuriyetçiler aslında Prens Bismarck'ın "himayesinde" bulunduklarını ve Fransa'nın yıllar geçtikçe gücünü ve yapılanmasını geliştirdikçe bunu anlayacağını, böylece kendilerini daha çok küçümseyeceğini, önce içlerinden, sonra da açıkça ve yüksek sesle hiçbir zaman düşünmemişlerdir.

Ama Cumhuriyetçiler bu gülünesi durumu kabullenmezler tabii. Tutkulu insanlardır. Tersine, "Cumhurbaşkanı" Mac-Mahon onları yerlerinden ettikten ve ekim ayı meclis seçimine kadar hapsettikten sonra daha bir yüreklendiler. Şimdi "onlar ezilenler safındaydılar," bu yüzden kendilerini haleyle çevrelenmiş hissettiler ve Fransa'nın birden aşka gelerek *Marseillaise*'i söyleyeceğini, "*On assass nos frères!*" ("Kardeşlerimizi öldürüyorlar!") –bu eski, Paris sokak devrimcilerinin ünlü haykırışıydı ve ardından hemen barikatlar kurmaya atılırlardı– diye haykıracaklarını beklemişlerdi. Ne olursa olsun "meşruiyetin", yani ülkenin geleceğinin gaspçısı damgasını yiyen Mareşal Mac-Mahon'a öfke içinde, meclise cumhuriyetçi yeni milletvekillerini katarak yine eski cumhuriyetçi çoğunluğu seçeceğini bekliyorlar, o vakit yeniden toplanan meclis mareşale sert bir nota verecek, mareşal de yasallıktan çekinerek kuyruğunu bacaklarının arasına kıstıracak ve silinip gidecekti. Bu "meşruiyetin" gücüne sarsılmaz biçimde inanacaklar, sebebi yeteneklerinin zayıflığı değil, partilerinin bu iyi niyetli insanlarının, kabak tadı veren aynı konuyu söyleyip durmaları, zamanlarını uzun, çok uzun süre aynı köşede geçirmeleri. Tutkuyla bağlandıkları cumhuriyetleri için uzun zaman acı çekmişlerdir, bu yüzden de misilleme savaşına inanmışlardır; işin asıl şaşırtıcı yanı, Rusya'da bizim birçok gazetenin "bu meşruiyetin" yakın ve kaçınılmaz zaferine inanmasıdır. Ama Mac-Mahon lütfedip boyun eğmiyor, ülkeye çok şaşırtıcı bir bildiri yayımlıyorsa bu meşruluk nasıl güçlenecektir? Ülkenin galeyana gelmesiyle mi? Ancak Fransa'da her

zaman benzer durumlarla karşılaşıldığı gibi mareşal ülkesinde çok geçmeden pek çok yandaş bulacaktır. Öyleyse ne yapılabilir? Barikatlar kurmak mı? Gelgelelim bu zamanın silahları, topları eski barikatların kurulmasına olanak vermez. Evet, cumhuriyeti gönülden istese bile Fransa barikat kurmaya yanaşmaz. Yüzyılın siyasal kargaşası ve çalkantılarıyla yorgun ve bitkin düşmüş Fransa gücün nerede olduğunu pek ince eleyip sık dokumadan hesap edecek ve ona boyun eğecektir. Güç şimdi *lejyonların* elindedir, ülke de sezinliyor bunu. O halde sorulacak soru şudur: "Kimin içindir bu lejyonlar?"

II
İlgi Çekici Bir Kişilik

Avrupa uygarlığında gelecekte varlığını hissettirecek yeni bir güç olarak lejyonlardan, başka bir deyişle mareşal cumhurbaşkanının bildirisinden mayıs-haziran Günlüğümde söz etmiştim. Bakın, iki ay önce yazdıklarım çıktı. Mareşal bu şaşırtıcı bildirisinde yasal yollardan ayrılmayacağını, barış vb... sözleri vermekle birlikte, ülke kendi düşüncelerini paylaşmaz, yakında yapılacak seçimlerde eski cumhuriyetçi çoğunluğu meclise taşırsa, o zaman ülkenin görüşlerine sırası gelince katılmamak ve seçim sonuçlarına boyun eğmemek zorunda kalacağını açıkça söylüyor. Mareşalin bu şaşırtıcı tutumunun bir gerekçeye dayandırılması gerekir. Gücünden ve başarısından bu kadar emin olmasaydı, ülkesi için böyle bir dille ve üslupla konuşmazdı. (Fransa herhangi bir köy değildir.) Bu nedenle, onun tüm umudunun çok güvendiği ordusu olduğu bellidir. Gerçekten de mareşalin Fransa'da yaptığı yaz gezilerinde birçok kentte ve kasabada, onu hayli kuşkulu karşıladıkları görülüyor, ama ordu ve donanma her yerde tam olarak bağlılığını göstermiş ve mareşali gönülden karşılamıştı. Mareşalin elbette iyi kalpliliğinden, daha doğrusu masum duygularından kuşku duymak olmaz. Ülkenin meşru görüşünü dinlemeyeceğini önceden bildirerek aykırı davransaydı, ülke de ona kulak asmasaydı, o zaman mareşal ülkeyi kendince esenliğe kavuşturmayı istediğinden, bu esenliği sağla-

yacağına inanırdı. O halde mareşalin ahlaki niteliklerinden değil, başka bazı özelliklerinden kuşkulanmak gerekir... Gerçekten de mareşal herhangi bir kimsenin himayesinde olmadan edemeyen karakterde bir insan görüntüsü sergilemekte, öte yandan bu kişilik son derece ilginç bazı özellikler taşımaktadır. Örneğin bir soru: Kimin için çalışıyor? Kimin için bu kadar çaba gösteriyor ve tehlikeyi göze alıyor? Baştan aşağıya vesayete bulaştığına kuşku yok; oysa Mac-Mahon'un yine de bütün Avrupa'da tek başına olduğuna, kesinlikle kimsenin koruması altında bulunmadığına, tersine, kendi başına hareket ettiğine inanıyorum. (Gerçi bu benim kişisel görüşüm.) Onu eline geçiren işini bilen insanlar herhalde ondaki bu inancı belirli bir zamana kadar ayakta tutmuşlar ve bu arada var güçleriyle, her nereye olursa olsun onu yönlendirerek bir dediğini iki etmemişlerdir. Buna uygun karakter özelliği taşıdığını, gururuna düşkün olduğunu kuşkusuz bildikleri içindir bütün bunlar. Ancak bu tip uyanık insanları sadece tek partide –çok güçlü klerikal partide– bulmak olasıdır. Fransa'da diğer partiler bu beceriyi gösterememişlerdir. Bir soru daha: Mareşal birilerinin himayesindeyse, kimdir bunlar? Bakın, şimdi Bonapartçıların çok endişelendikleri, çok aday gösterdikleri, mareşalin de onların adaylarına destek çıktığı, seçimde zaferlerinden emin oldukları, orduya güvendikleri, veliaht prensin çoktan anakaraya çıktığı, her yerde prensin Paris'e gideceğinin konuşulduğu çok iyi bilinmektedir. Peki, "cumhurbaşkanlığına" oldu gözüyle bakan Mac-Mahon'un sırf veliaht prensi tahta çıkarmak için tutup bu kadar sıkıntılı, tehlikeli bir sorumluluğu üzerine alacağına inanmak mümkün mü? Hayır, bence olamaz (yine tamamen kişisel görüşüm bu)! Yalnız burada olsa olsa özel birtakım kombinasyonlar vardır, örneğin gazetelerde çıkarılan yaklaşık bir ay önce imparator prensin sözde mareşalin kızıyla nişanlandığı gibi bazı söylentiler... Ancak böyle özel, gizli kombinasyonlar yoksa, hâlâ özel anlaşmalar ya da görüşmeler söz konusu değilse, düşüncemi sorarsanız mareşalin herhangi birine göre, *kendi çıkarına* ülkeyi esenliğe kavuşturmaya daha istekli göründüğünü söylerim, eğer Bonapartçı adayları destekliyorsa, yine de onlardan çok güvenilir olduğuna, onları sonra istediği gibi yönlendireceğine inandığındandır. Böyle biri-

nin aklına kim bilir ne düşünceler geliyordur! Yakın zaman önce bir piskoposun mareşali karşılama konuşmasında, onun anne tarafından Büyük Karl'ın soyundan geldiği anlamında sözler sarf etmesi boşuna değildir. Kısacası, birkaç yıl cumhurbaşkanlığı dönemi gerçekten onun ruhunda birtakım sinir bozucu, fantastik izlenimler uyandırmış olabilir. Kaldı ki bir askerdi. Aslında bu yargıların hepsi gizemli bir kişiliği açıklamaya yarayan hayali denemelerdir sadece. Gerçek şimdilik, mareşalin din adamlarının elinde olduğu, onlar tarafından yönlendirildiğidir, mareşal bunun tam tersini, yani din adamlarını asıl kendisinin yönlendirdiğini ve sözünden çıkmadıklarını düşünse de bu böyle. Onlar artık mareşalin ellerinde elbette değiller, Fransa'nın kaderinin bugün kesinlikle *sadece onlara*, ruhbanlara bağlı olduğu görülüyor. Bu korkunç yeraltı oyunlarının hâlâ sürdüğüne kuşku yoktur. Din adamlarının günümüz Batı Avrupa hareketinde büyük rol oynadıklarını Avrupa daha işin başından bilmesine rağmen ruhbanların yine de *bu rolün boyutunu ve gücünü* bu zamana kadar gizledikleri, zikzaklar çizdikleri, belirli bir zaman için başkalarından, mareşalden, örneğin Bonapartçılardan sakladıkları, böylece davanın tasarlanan hedefine ulaşmasına kadar süreceği anlaşılıyor. Aslında mareşal ya da imparator prens olsun başaracakmış, umurlarında bile değildir. Kişisel sempatileri yoktur, olması da gerekmemektedir. Onlar için varsa yoksa görevdir: Fransa'nın bir an önce silaha sarılması ve Almanya'ya saldırmasıdır. İşte, bu amaç için onlar papaya arka çıkmada beceriksiz kalan cumhuriyetçileri ezdiler. Şimdi sessizce ve kurnazca etrafı kolluyorlar: Bakalım şans kimden yana olacak? İmparator prens gerçekten savaş ilanı konusunda onlardan daha şanslı olduğunu gösterirse, o zaman ruhbanlar belki de ona yamanıp, Mac-Mahon'u dikkate almadan, prensi Paris'e götürebilirler. Ama şimdilik mareşali destekler gibi görünüyorlar. Aklıma gelmişken, geçenlerde mareşal bir konuşmasında şöyle demiş: "Cumhuriyet kurumlarını ortadan kaldırmak niyetinde olduğuma dair söylentiler kulağıma geliyor; ancak ben cumhurbaşkanlığını kabul ederken onları koruma sözü verdiğimi unutmuş görünüyorlar." Cumhuriyetçilerin bütün suçlamalarına rağmen, bu sözler mareşalin ahlaki açıdan masum olduğuna ilişkin görüşü

tamamıyla doğrulamaktadır. Dürüst bir asker olarak demek ki bu şeref sözü çok değerlidir ve kuşkusuz sözünden dönmeyecektir. Ama cumhuriyeti devam ettirirken aynı zamanda cumhuriyetçileri saf dışı etmeye niyetliyse, o zaman cumhuriyeti, cumhuriyetçiler olmadan sürdürmeyi amaçlamaktadır. Gerçekte onun böyle siyasal bir programı olduğuna ve bu programın tamamen uygulanabilir olduğuna onu inandırdıklarını düşünmek gerekir burada. Bu program açıkça "*J'y suis et j'y reste* (Oturdum ve inmeyeceğim; buradayım, burada kalacağım) iddiası olmakla beraber, cumhurbaşkanlığı süresinin, dolayısıyla şeref sözünün sona ereceği 1880'e kadar bütün politik görüşlerinin döngüsünü oluşturmaktadır. O zaman hayaller kurmaya başlayacak: "Cumhurbaşkanlığını bırakacağını görünce, bu soylu ülke ona laf cambazlarından kurtarması için değişik, yeni bir görevi, bir Büyük Karl olmayı önerecek ve o zaman işler yine tıkırında gidecek." Mareşal'in gerçekten de verdiği sözü tutmayı ve cumhuriyet kurumlarını muhafaza etmeyi istemesi durumunda, onun kurnaz devindirici güçleri, cumhuriyetçiler olmadan da korunan bu cumhuriyetin gelecekteki planlarına engel olması halinde, mareşali ister istemez hemen bir Bonapart'a çevireceklerdir. Bu nedenle her olasılığa karşı yararına olduğuna inandırarak, onu Bonapartçı adayları desteklemeye çektikleri açıktır. Ne olursa olsun kendini kurtaramayacağı sağlam bir himaye içinde olmayı sürdürecektir. Özet olarak, dünyayı büyük ve yeni olaylar beklemektedir, lejyon olayı, geniş bir Katolik hareketi hissedilmektedir. Papanın sağlığı "yeterli biçimde" basında yer alıyor. Papanın ölümü Fransa'daki seçimlere ya da seçim sonrası olacaklara rastlarsa seyredin cümbüşü. O zaman Doğu Sorunu bir anda bütün Avrupa'yı içine alan bir sorun haline gelebilir.

III
Üç Ay Önce Yazdıklarıma Atıf

Bu görüşüme mayıs-haziran Günlüğümde ayrıntılı biçimde yer vermiştim, ancak bu yazımın en önemli yerine, yani tüm Avrupa'da şimdi ve gelecekte baş gösterecek olaylarının kaynağının *Katolik kumpasında* ve çok yakında papanın ölü-

müyle ve yeni papa seçimiyle çakışması pek muhtemel büyük bir Katolik hareketinde *olduğunu* vurguladığım yazımın bu en önemli yerine kimseler ilgi duymamış ve yazım sessiz sedasız geçip gitmiştir (basında).

Ama şimdi bu görüşümün iki ay öncesine göre daha güçlendiğine eminim artık. O zamandan beri tahminlerimi doğrulayan o kadar olay gerçekleşti ki artık doğruluğuna kuşkum yok. İki üç aydır bizde de, yabancı basında da bu konuda bir şeyler yazılıyor, ama hâlâ kesin bir yargıya varmaya çekiniyorlarmış gibi bir hava var. İşte, geçenlerde *Moskovskiye Vedomosti* manşetten çok güzel bir yazı yayınladı (*Moskovskiye Vedomosti*, No. 235). İngiliz gazete muhabirlerinin görüşlerini yansıtan bir alıntı bu:

> İngiliz muhabirler olaya çok içten biçimde açıklık getiriyorlar. Onların yorumlarına göre, Avrupa politikasının anahtarı Almanya'nın elinde ve Almanya Rusya'yı gayet anlaşılır nedenlerden eskisinden daha sağlam desteklemeye hevesli. İlkin, Rusya'nın stratejisindeki başarısızlığın, göründüğü kadarıyla Prusya'ya karşı hâlâ birtakım sıkıntıları olan Avusturya'yı yüreklendirdiği ve canlandırdığı Berlin'de açıkça görülüyor. Sonra Almanya'nın can düşmanı Fransa ve Katolikliktir; bu iki güç sempatisini Türklerden yana kullanıyor. Doğu karışıklığının başlarında Fransa'nın Rusya'ya biraz cilve yaptığı doğrudur; evet, o zamanlar Fransa bize bir parça ilgi duymuş olsa da; bu ilgi şimdi soğumakla kalmamış, tamamıyla Türklerin tarafına dönmüştür. Savaşçı Katolikliğe gelince, sadece bugün değil, ta başından beri kararlı biçimde ve büyük istekle herkesin bildiği gibi shezmatik[3] Rusya'ya karşı dini bütün Türkiye'yi kanatları altına almıştı. Aşırı istekli ruhbanların kabalığı o dereceye vardı ki içlerinden biri Kuran için gönül okşayıcı sözler etti, öyle ki *ultramontan*[4] "*Germania*" bile Türklerin düşman Ruslara karşı kazandıkları başarılardan memnunluk duymakla birlikte çareyi gerekli çıkışlar yaparak, bu gibi münasebetsizlikleri ha-

3 Katoliklerin, Ortodokslar için kullandığı deyim. Hıristiyanlıktan sapma anlamında.

4 Ultramontanlık, Katoliklikte, Roma papalığının sınırsız egemenliğini savunma prensibi ve dünyevi olarak her devletin iç işlerine karışma hakkı, ayrıca Alplerin ötesinde anlamında (Roma'ya göre).

fifletmede buldu; ancak, İslama bu sempatiyi açık biçimde yansıtmak acemiceydi. Katolikliğin *mot d'ordre*'ının[5], Fransa kamuoyunun Türkler lehine dönmesine mükemmel uyum göstermesinden, Katolik Avusturya'nın da çıkarları Rusya'ya karşı olduğundan Berlin, Güney Almanya'nın *ultramontan* ve ayrılıkçı çıkarlarını, İngiltere'yi bile zamanla içine çekebilecek Katolik ve anti-Rus ligi olasılığını doğal olarak tehlikeli görmektedir. İngiliz muhabirlerin yorumları böyle, ama kuşku yok ki bu çeşit oyunlarda başı çeken İngiltere'dir.

O halde geçmişte olduğu gibi Türkiye'yle baş başa kalacağız demektir.

Bunların hepsi güzel de, hâlâ doğru dürüst bir açıklama, kesin bir söz yok, kimsenin düşüncelerini açıkça dile getirmeye yanaşmaması şaşırtıcıdır; sezgiler bile gereken yoğunlukta değil sanki. Bu yazıda *savaşçı Katoliklikten*, Bismarck'ın kafasındaki Katolikliğin öneminden, bu sıralar Fransa'ya etkisinden, nihayet *ligden, Berlin'in doğal olarak çekindiği noktanın Güney Almanya'nın ultramontan ve ayrılıkçı çıkarlarını, İngiltere'yi bile içine çekebilecek bir Katolik ve anti-Rus ligi* olasılığından bir yığın laf edilmektedir. Oysa bu ligi ve *şu meşhur Katolik komplosunu* ilk kez ben, hem de iki ay önce gündeme getirmiştim, ama son ve kesin sözümü söylemiş, yani tüm sorunun bu komploda olduğunu, Avrupa'da her şeyin şimdi bu komploya dayandığını, hatta Doğu savaşının da can çekişmekte olan Roma Katolikliğinin bu büyük oyunu sonucu çok kısa bir zamanda bütün Avrupa'yı da içine alan bir sorun haline geleceğini belirtmiştim. Oysa İngiliz "muhabirlerin görüşlerinde", *Moskovskiye Vedomosti*'nin bu güzel yazısının bütününde sanki bu düşünceyi hâlâ kabul etmeye yanaşmama gibi bir hava seziliyor; bunun yerine de, "Bu oyunda İngiltere'nin etkin rol oynadığına kuşku yoktur" ve "o halde *eskisi gibi Türkiye'yle tek başımıza kalacağız demektir*" biçiminde görüşler öne sürülüyor. Bu doğru mudur gerçekten? Tek başına kalmak mıdır? Tersine, çok yakın gelecekte sadece Türkiye'yle değil, birden bütün Avrupa'yla karşı karşıya kalacağımızı göstermez mi bu?

Bugünün olayları içinde artık fark edilen ve kabul edilmeye

5 Yön verici ülkü. (Fransızca)

başlanan bu "askeri Katoliklik" de ne oluyor, gerçekten "tutku" derecesinde bu savaşkanlığı da nereden geliyor ki Katoliklik, shizmatik Rusya'ya karşı, dini bütün Türkiye'yi "kanatları altına" alıyor? Bunların hepsi sadece "Rusya'nın shezmatik ülke olmasından mı? Bugün Katolikliğin o kadar sıkıntısı, yaşamsal endişeleri var ki eski kilise çekişmelerini düşünecek zamanı yok. Asıl önemlisi de Berlin'de bu kadar korkulara neden olan bu "Katolik ligi" de nereden çıkmıştır? İşte, yaklaşık iki buçuk ay önce bunları uzun uzadıya dile getirmiştim. Vardığım sonuç şu: Şimdi başkalarının da kabul ettiği bu ligin, dünya Roma egemenliğinin yeni baştan canlandırılması görünüşü altında, sağlam, şu an Avrupa'nın her yerinde varlığını sürdüren örgütlü bir Katolik *komplosu* olduğu, bu komplonun Avrupa'da şimdi cereyan eden olayları derinden etkileyeceği, bugün oynanan *oyunların* kaynağının ne orada, ne burada, ne de sadece İngiltere'de, hiç kuşkuya yer olmayacak biçimde dünya Katolik komplosunda olduğudur!

Savaşçı Katoliklik kudurmuşçasına ve "tutkuyla" bize karşı Türklerden yana tavır alıyor. İngiltere'de olsun, Macaristan'da olsun, bugün savaş yanlısı bu ruhbanlar kadar Rusya'ya çılgınca kin besleyen yoktur. Bırakın başpapazı, papanın kendi bile yüksek sesle Vatikan Meclisinde sevinçle "Türklerin zaferinden" söz etmiş, Rusya için "korkunç bir gelecek" biçmiştir. Ölmek üzere olan bu yaşlı adam, üstelik "Hıristiyanların başı" Rus yenilgilerini her duyuşunda neşelendiğini uluorta söylemekten sıkılmamıştır. Roma Katolikliğinin şimdi gerçekten "savaştığı" ve fiilen, yani *silahla* Avrupa'daki korkunç ve ezeli düşmanlarına karşı şimdi savaş açtığı kabul edilirse, bu tutkulu kin tamamen anlaşılmış olacaktır. Roma Katolikliğinin, başka deyişle dünya papa monarşisinin korkunç düşmanı kimdir peki? Kuşku yok ki Prens Bismarck. Almanya'nın ve Bismarck'ın papalığın o zamanlar asıl savunucusu Fransa'yı ezip geçtiği ve böylece Roma'nın denetimini elinde tutan İtalya kralının ellerini kollarını bağladığı o görkemli anda Roma papanın elinden alınmıştı. O gün bugündür Katolikliğin bütün derdi Almanya'ya ve Prens Bismarck'a düşman ve rakip olanların izini sürmek olmuştur. Prens Bismarck öteden beri Roma Katolikliğinin, onca yüzyıl Roma'ya ve onun her türlü görünüş altındaki ideolojisine, tüm

müttefiklerine, hamilerine ve yandaşlarına karşı tavır alan Protestan Almanya'nın ezeli düşmanı olduğunu çok iyi anlıyordu, ayrıca Katolikliğin *şimdi de* varlığını sürdürdüğünü, yani Birleşik Almanya için bu önemli anda bu birleşmeye, yani Prens Bismarck'ın neredeyse bütün ömrünü verdiği bu yapının tamamlanmasına engel olan en zarar verici öğe olduğunu da iyi bilmekteydi. Yine Berlin'de, zamanla Güney Almanya'nın ultramontan ve ayrılıkçı çıkarlarını kendisine çekebilecek Katolik ve anti-Rus ligi "olasılığından" endişe duyuluyordu, üstelik Berlin'de, Katolikliğin, er ya da geç mutlaka, 1871'de Almanya'ya karşı şerefi iki paralık olan ve büyük bozguna uğrayan Fransa'nın gelecekte yükselişine vesile olacağını, bu nedeni başkalarından çok Roma Katolikliğinin sağlayacağını, haliyle Birleşik Almanya için en büyük tehlikenin başka hiçbir yerde değil, asıl Roma Katolikliğinde saklı olduğunu uzun zamandır seziyorlar, bundan endişe duyuyorlardı. Berlin'in bu öngörüsünün nedeni doğal olarak şu kaçınılmaz görüşlerdir: Birincisi, dünyada şimdi o Fransa'dan başka papalığın savunucusu yoktur, sadece kılıcına güveniyor, *yeter ki bu kılıcı elinde yine sağlamca kavrasın!* İkincisi, Roma Katolikliği ezilmiş düşman görüntüsünden uzaktır; bu düşman bin yıldır ayakta; tutkuyla yaşamak istiyor, yaşama gücü olağanüstü, hâlâ büyük gücü var, dünya papa egemenliği gibi, tarihsel bir ideolojisi var, bir anda silinip gidemez. Özetle, Berlin'de sadece düşman değil, gücü de biliniyordu. Berlin muharebeye başlamadan düşmanlarını küçümsemez.

Katoliklik yaşamaya bu kadar istekliyse, ayakta kalması gerekiyorsa ve onu koruyacak kılıç sadece Fransa'nın elinde bulunuyorsa, bir de uygun an beklenirse, buradan Roma'nın Fransa'nın elinden kurtulamayacağı sonucu çıkar. Bu elverişli an Doğu Sorunuyla –Rusya-Türkiye savaşıyla– ilkbaharda başlamıştır. Gerçekte: Almanya'nın müttefiki kimdir? Elbette Rusya. Roma da bunu çok iyi anlıyor. Rusya'nın "başarısızlıklarına" papanın sevinmesinin nedeni işte bu: Demek ki papa egemenliğinin en korkunç düşmanının ana müttefiki, ezeli müttefikinden yalıtılmış durumdaydı, öyleyse Almanya şimdi tek başına kalmıştı, işte Katolikliğin uzun zamandan beri beklediği an gelmişti: Ezeli nefreti körüklemek ve Fransa'yı Almanya'ya karşı bir intikam savaşına sokmak

için şimdi değil de ne zaman bundan daha uygun fırsat olabilirdi?

Öte yandan Katoliklik için şimdi başka kaçınılmaz süreçler o kadar yakın ki artık bir dakika bile geç kalınması mümkün değildir. Papanın ölümü ve yeni papa seçimi kaçınılmaz biçimde yaklaşmaktadır, papa seçimini var gücüyle etkileyerek papa egemenliğine nihai ve korkunç darbeyi indirmek ve böylece papayı dünya metropoliti ve hükümdarlığından sıradan bir patriğe dönüştürmek ve elinden gelirse yeni seçilecek papanın rızasıyla Katolikliği iki düşman kampa bölerek onun çöküşünü, ana hedeflerini, iddialarını ve umutlarını sonsuza kadar tarihin sayfalarına gömmek için Prens Bismarck'ın zekâsını ve gücünü kullanacağını Roma iyi bilmektedir. Katoliklik Bismarck'a karşı acil önlemler almada nasıl telaşlı davranmasın? İşte tam bu sırada yine Doğu Sorunu gündeme giriyor. Hoş, şimdi Fransa için, onca yıldır aradığı müttefiki şimdi bulmak mümkün. Tam bir koalisyon bile kurabilir. Avrupa baştan aşağı kan ve ateşe boğulsun, önemli değil, yeter ki papa kazansın, bütün bunlar İsa'nın Romalı vaizleri için tabii!..

Böylece çalışmaya başladılar. Kuşkusuz önce Fransa'nın onlardan yana olmasını sağlamak gerekiyordu. Bu nasıl olacaktı? Çoktan yapmışlardı. Şimdi Avrupa'nın tüm politikacıları ve Avrupa basını Fransa'da mayıs darbesini ruhbanların gerçekleştirdiğini kabul ediyor; ancak bir kere daha söylüyorum, içinde barındırdığı temel önemini bir gerçek olarak sanki kabul etmek istemiyorlar. Herkes ruhbanların Fransa'daki darbeyi sırf sahalarını daha çok genişletmek, belirli çıkarlar ve imtiyazlar, geniş haklar elde etmek amacıyla gerçekleştirdiklerine sanki dört ay öncesinden karar vermiş gibi... Oysa bu darbeye radikal değil, yani acil ve ivedi bir Fransa-Almanya savaşı –özellikle savaşı– başlatmak gibi (papanın ölümünden sonra Roma Kilisesinde çıkabilecek büyük karışıklıklar nedeniyle) bir amaçla girişilmediğini düşünmek olacak iş değildir! Bakınız, iş nasıl sonuçlanırsa sonuçlansın, onlar istediklerini elde edecekler; Fransa'nın kazanması halinde belki de papanın yine dünya egemenliğini elde edeceği bir savaşı başlatacaklardır.

Onlar şaşırtıcı ustaca işler yapmışlardır, en önemlisi de başarıları için en uygun anı seçmişlerdir. Papayı hiç desteklemeyen ve hiçbir zaman Almanya'yla savaşı göze almamış olan cumhuriyetçi-

leri kovmakla işe başlamaları gerekiyordu. Onları kovdular. Ayrıca Mareşal Mac-Mahon'u bir daha düzeltemeyeceği bir hataya (özellikle düzeltemeyeceği) zorlamalıydılar, o da bu hatayı yaptı: Cumhuriyetçileri kovdu ve tüm Fransa'ya, onların artık dönmeyeceğini bildirdi. Demek oluyor ki işe sağlam bir başlangıç yapmışlardı, ruhbanlar şimdilik rahattılar, Fransa meclise cumhuriyetçi çoğunluğu taşırsa, mareşalin hepsine yol vereceğini biliyorlardı. Gambetta da mareşalin ya ülkenin kararına boyun eğmesini, ya da koltuğunu bırakması gerektiğini duyurmuştu. Gambetta'nın ardından cumhuriyetçiler de böyle karara varmışlardı, ne var ki mareşalin meşhur "*J'y suis et j'y reste*" (Oturdum bir kere, inmem, buradayım, burada kalacağım) parolasını unutmuş görünüyorlardı, o da zaten koltuğundan inmeyecekti. Mareşalin bütün umudunun lejyonların sadakati olduğu açıktı. Lejyonların mareşale ya da kime olursa olsun bağlılığından din adamları da yararlanmak istiyorlardı. Onlar için kesin olarak yalnızca hükümet darbesi tamamlanmış olurdu, devleti kendi kafalarına göre yönetiyorlardı zaten. İş büyük olasılıkla şöyle sonuçlanacaktı: Gasp edenlerin çevresinde olacaklar, onları yönlendireceklerdi. Onlar olmasa bile iş onlarsız da kendiliğinden yürür, asıl noktaya getirirlerdi, sadece hükümet darbesi yapılmış olurdu: *Fransa'da meydana gelen her hükümet darbesinin* Prens Bismarck'ı nasıl derinden etkilediğini biliyorlar. Bismarck yıllar geçtikçe güçleneceğinden çekinerek 1875'te Fransa'ya savaş açmaya niyetlenmişti. Himaye ettiği cumhuriyetçiler herhangi bir gerekçeyle Bismarck'a savaş açmayı göze alamadılar, Bismarck, düşmanı olan devletin başında onları görünce, her yıl güçlenmelerine rağmen içi hâlâ rahattı. Bununla birlikte Fransa'da her yeni darbe kuşkusuz onu aşırı endişeye düşürüyordu. Ne zaman mı: Almanya doğal müttefiki Rusya'dan yoksun kaldığı, Almanya'nın düşmanı birçok Katolik unsuru bünyesinde barındıran Almanya'nın (eski rakibi) Avusturya'nın birden değerini anladığı ve İngiltere'nin Doğu savaşının başından beri sinirsel bir sabırsızlıkla Avrupa'da kendine müttefik beklemeye ve aramaya başladığı zaman!.. Ya Fransa –Berlin'in düşünüp taşınması gerekiyor– gelecekteki yeni hükümetiyle, başında ve çevresinde onu yönlendiren ve sözünü geçiren din adamlarının cirit attığı Fransa, evet, ya bu Fransa birden bir "intikam" savaşına kalkışırsa, bunu başlatmak

için şimdiki gibi uygun bir anın ve kendisini destekleyecek böylesi önemli müttefikleri hiçbir zaman bulamayacağını sezerse? Tam bu sırada ya papa ölürse? (Çok mümkündür.) Ya ruhbanlar Bismarck'ın papa seçimine bakış açısının, Fransa'nın görüşüne ters düştüğünü söyleyerek yeni Fransız hükümetini bunu Bismarck'a bildirmeye zorlarlarsa? (Cumhuriyetçilerin kovulmaları halinde bu yüzde yüz olacaktır.) Fransız hükümeti 1871'de kaybettiği kentlerden birini savaşarak geri almayı başarırsa (Avrupa'da güçlü müttefik bulma olasılığı nedeniyle), iktidarını ve ülkedeki etkisini en azından yirmi yıl sağlamlaştıracağını anlarsa? Ah, insan nasıl olur da endişe duymaz!

Burada küçük, ama çok önemli bir nokta daha var: Alman tepeden bakar, kibirlidir; Alman itaatsizliğe dayanamaz, Fransa bu zamana kadar Almanya'nın tam olarak güdümünde bulunuyordu, hemen hemen her attığı adım için ona hesap vermek zorundaydı; sözgelimi tümen, tabur sayılarını artırırken gerekçelerini bildirmek, neredeyse özür dilemek durumundaydı, birden bu Fransa başkaldırma küstahlığı gösteriyor! Öyle ki ruhbanlar hiç çekinmeden savaşı ilk başlatanın handeyse Prens Bismarck olduğunu ileri sürebilirler. Bismarck 1875'te savaşı başlatmak istemişti zaten. Savaş açmaması Fransa'yı ebediyen kaybetmesi demekti. Aslına bakarsanız şimdi 1875 yılı değil elbet, ama Avusturya, Almanya'nın tarafında yer alırsa, işte o zaman... Sözün kısası geçenlerde bir araya gelen Almanya ve Avusturya'nın yüksek düzeyde bakanları, herhalde yalnızca Doğu Sorununu konuşmamışlardı. Dünyada dış politika açısından şimdi en avantajlı duruma gelen bir devlet varsa, bu kesinlikle Avusturya'dır!

IV
Avusturya'nın Şimdi Aklından Neler Geçirdiği Üzerine

Şimdi tutup Avusturya'nın kaynadığını, ülkenin yarısının hükümetin icraatlarına karşı olduğunu söyleyecekler. Macaristan'da gösterilerin ardı arkası kesilmiyor. Macaristan Türklere

destek çıkarak Rusya'ya karşı tavır almaya adeta can atıyor. Ortada açık bir İngiltere-Macaristan-Polonya komplosu bile var. Öte yandan Avusturya toprakları içindeki Slav unsurlar şimdi hükümetin yanında yer alıyor görünseler de Avusturya onlara yan gözle ve kuşkuyla bakıyor; belki de Macarlara baktığından daha fazla... Eğer doğruysa, şu anda Avusturya'nın, bir Avrupa devletinde olabilecek en kazançlı siyasal konumda bulunduğundan söz edilebilir mi?

Evet, bu gerçektir. Hiç kuşkusuz bir Katolik faaliyetinin Avusturya'da da sürdürüldüğü doğrudur. Ruhbanlar uzak görüşlüdürler, bu ülkenin günümüzdeki önemini kavramamaları, fırsattan yararlanmamaları düşünülebilir mi? Katolik ve "koyu Hıristiyan" olan bu ülkede akla hayale gelmedik gerekçeler ve formüller görünüşü altında her çeşitten dalgalanmayı ateşlemek için kuşkusuz fırsatı kaçırmıyorlar. Bakın: Avusturya bu dalgalanmalara çok kızıyor gibi görünüyor ya, Allah bilir aslında pek kızmıyordur, belki de tam tersine: *Ne olur ne olmaz diye* bu karışıklıktan ileride yararlanmak için gözetiyordur da... Avusturya kendini politik açıdan en şanslı ülkeler arasında hissetse de, günümüzün olayları nedeniyle, *uzun vadeli* ve belirli bir politikaya pek yanaşmamaktadır, sadece çevresini kollamakta ve *sağduyunun* ona neyi emredeceğini beklemektedir. Eğer bir karara varacaksa, bu olsa olsa *kısa vadeli*, üstelik koşullu bir politika olur. Avusturya içi rahatken genelde acele etmeden karar verir, herkesin kendisine baktığını ve muhtaç olduğunu bilerek bir süre bekler; kendi seçtiği, yakın ve kaçınılmaz bir nimet nedeniyle hazla yutkunduğu avına gözlerini diker.

Geçenlerde iki Alman devlet başkanı yaptıkları görüşmede belki de birçok "şartı" gündeme getirmiş olabilirler. En azından Avusturya hükümeti evinde herkesin duyacağı biçimde, Doğu Sorununun Avusturya'nın çıkarları dışında gelişmeyeceğini ve çözülmeyeceğini bildirmiştir, son derece geniş bir görüş bu. Böylece Avusturya silaha sarılmadan, Rusya'nın başarılarında –böyle bir durum olursa– hatırı sayılır payı olacağına, tersi durumda belki de payının daha da artacağına inanmaktadır. Bu kısa vadeli politikaya uyar. Ya uzun vadede? Şimdi herkes ona gereksinim duyuyor, düşüncelerini, yansız politikasını bulmaya

çalışıyor; oturduğu yerden sırf: "Hımm..." dediği için vaatlerde bulunuyorlar belki, onu ödüllendiriyorlar. Ama şimdi kendi değerini anlayan bu devlet, başbakanlarının dostluk havasında geçen görüşmelerine karşın kimsenin henüz bilmediği uzun vadeli politikasının getireceği şansa bel bağlayamaz, buna eminim. En son ve kaçınılmaz ana kadar, bu politikanın –Avusturya'nın gelenek ve göreneklerinden gelen ezeli politikasının– nasıl olacağını kimsenin bilmediği kanısındayım. Şimdi açgözlülükle Fransa'ya gözlerini dikmiş, onun yazgısını bekliyor; yeni, çok ilginç olaylar bekliyor; asıl önemlisi de aşırı kendini beğenmiş havalara girmesi... Nasıl heyecan duymasın ki: Belki de çok yakında uzun vadeli politikasına bile karar verebilir, hem de kesin olarak: Onun bu heyecanı kuşkusuz çok hoş, ama güçlü Avusturya Fransa'da meydana gelebilecek her darbede (o kadar yakın, o kadar muhtemel ki!), hatta her hükümet değişikliğinde (yeter ki cumhuriyetçi olmasın!) Fransa'nın yeni yöneticilerinin savaşı istememeleri, tersine, bütün güçleriyle eski düzeni korumaya çalışmaları halinde bile Fransa'yla Almanya'nın karşı karşıya gelmesinin *kesinlikle kaçınılmaz* olduğunu çok iyi anlıyordu. Ah, Avusturya, ulusların yaşamında iradeleri ve hesapları dışında onları belirli bir harekete çeken anların olduğunu kavramada herkesten daha yetenekli, bu yazgının ta kendisi!

Şimdi hayali bir düşüncemi anlatmama izin verin (sadece hayal tabii). Neler getireceği belirsiz, civcivli anların yaşandığı günümüzde, olaylar açıklık kazanmadığından, Avusturya'nın kuşkusuz bir karara varamadığı bu *çok uzun vadeli* politikası üzerine neler düşündüğünü hayal edeceğim. Ancak biri kapıya dayanmış, bunu görüyor, biri hemen girmek istiyor, hatta kapının kolunu çevirmiş, ama kapı hâlâ kapalı; biri girecek, kimse onu tanımıyor. Fransa'da bilmece çözülecektir, Avusturya şimdilik oturuyor ve *düşünüyor*, nasıl düşünmesin, kılıçlar çekilir, Almanya ve Fransa birbirine kesin olarak girerse kimden yana tavır alacak, kiminle olacak? İşte size çok *uzun vadeli* bir soru; ancak çok yakında Avusturya'nın buna yanıt vermesi gerekecek!

Çünkü değerini şimdi nasıl bilmesin: Kimin için silaha sarılırsa o kazanacak. İki Alman imparatorluğunun başbakanlarının görüşmelerde ne konuştuklarını kimse bilmiyor, ama aralarında

mutlaka üstü kapalı konuşmalar geçmiş olmalıdır. Nasıl olmasın! Belki de imadan fazlası vardır, apaçık konuşulmuş ve bir şeyler *önerilmiştir*. Özetle, ona bir yığın vaatte bulunulmuştur, buna kuşku yok; o kadar ki Avusturya Fransa'yla savaş durumunda Almanya'nın müttefiki kalırsa bundan *fazlasıyla* kazançlı çıkacağına derinden inanıyor. Alt tarafı tarafsız kalacak, iyi davranışının karşılığını alacağı umuduyla beş altı ay yerinde uslu uslu oturacak! Buyurun, bundan keyifli ne olabilir! Çünkü Fransa'ya karşı etkin desteğini, sanıyorum, hiçbir başbakan ondan koparamaz; Avusturya böyle bir yanılgıya düşmeyecektir: Fransa'ya öldürücü bir darbe vurulmasına katılmayacaktır, tersine, belki de son kaçınılmaz anda diplomasiyi devreye sokarak onu savunacak, böylece ödülünü daha bir sağlama alacaktır. İkinci bir Fransa zaferinden sonra koca bir dev haline gelecek olan Almanya'nın şefkatli kolları arasında Avusturya'nın *Fransa'dan tamamen yoksun* kalması mümkün değildir. Bu dev belki de bir süre sonra onu öyle bir saracak, kolları arasında kazara öyle bir sıkacaktır ki sinek gibi ezecektir. Derken nihayet sağındaki öteki Doğu devi yüz yıllık derin uykusundan tamamen uyanacaktır.

Avusturya içinden: "Kuralına uygun davranmak iyi, güzel de..." diye geçirecek. Kısacası şimdi kafasından başka bir düşüncenin, daha fantastik bir düşüncenin geçmemesi mümkün değil. Evet, imgeleminde şöyle canlandıracak:

"Fransa'da bu sonbaharda bile bir darbe olabilir, hatta daha önce, sonra kısa sürede de sona erer. Cumhuriyet düşer ya da sadece *bir adı kalırsa*, kışın Almanya'yla bir sürtüşme meydana gelebilir. Ruhbanlar çoktandır buna çaba gösteriyorlar; bir de papa bu sıralarda ölürse, o zaman yeni papa seçimi bir anda çatışkılara ve uyuşmazlıklara yol açabilir. Gerçi papa ölmese de çatışma ve sürtüşme olasılığı her zaman vardır! Sadece Almanya kesin tavır alırsa, bahara doğru savaş çıkabilir. Avrupa'nın diğer köşesinde, Türkiye'ye karşı bir kış harekâtı herhalde kaçınılmaz olacaktır, öyle ki müttefiki Rusya bahara kadar kendi işiyle uğraşacak. Bir intikam savaşı patlarsa, Fransa'nın kendine hemen iki müttefik bulması demektir bu: Türkiye ve İngiltere...

Öyleyse Almanya yalnız başına kalacaktır... İtalya var, ama

bu hemen hemen yalnız kalmakla birdir. Tamam, Almanya mağrurdur, güçlüdür. Ama Fransa kendini toparlamayı başardı: Bir milyonluk ordusu var; İngiltere'nin de bir şekilde desteği söz konusu. Almanya'nın, kendi kıyı kentlerini İngiliz donanmasından koruması; dolayısıyla orduyu, topçuyu, mühimmatı, araç gereci, erzakı gözetmesi gerekecektir. Bu zorunlu önlemler Almanya'yı yine de zayıf düşürülebilir." Avusturya düşünmeye devam ediyor: "Özetle Fransa bensiz de başarıyla savaşabilir; hiç değilse 1870 yılına göre iki misli şansı var; çünkü Fransa o zamanlar düştüğü hataları bu kez sanırım tekrarlamayacaktır. Sonra Fransa yenmiş, yenilmiş beni ilgilendirmez, ben yine de Doğu'da istediğimi alacağım: Doğu'da Avusturya'nın çıkarlarına ters çözümler üretilemez. Bu böyle bilinmelidir. Ama... ya ben 'nihai' anda karar özgürlüğümü akıllıca saklı tutarken Fransa'ya arka çıkar, üstelik silaha sarılarak onun yanında yer alırsam?"

Gerçekten ne olur o zaman? Avusturya bir anda üç düşmanın ortasında bulur kendini: İtalya, Almanya ve Rusya... Ancak Rusya kendi savaşıyla uğraşıyor, bu saldırılarla ilgilenecek hali yok. Her durumda İtalya'dan da çekinmemesi pek mümkündür. Geriye bir tek Almanya kalıyor, ama Avusturya'ya kuvvet sevk etmesi Almanya'yı zayıflatabilir, elbette büyük çapta güç yığmayacak, çünkü askeri gücünün tümü Fransa için gereklidir. Gerçekten de Avusturya kararını Fransa'nın müttefikliğinden yana kullanırsa, Almanya savaşmak istemese bile, Fransa Almanya'ya saldırır. İtalya ve Almanya'ya karşı Avusturya, İngiltere, Fransa ve Türkiye – bu korkunç bir koalisyondur. Çok, çok büyük bir başarı mümkün olabilir.

Kazanmaları halinde Avusturya Sadova'daki bütün kayıplarını geri alabilir, üstelik fazlasıyla! Ayrıca Doğu'da çıkarlarını ve vaat edilenleri de kesinlikle yitirmez. Asıl önemlisi, Katolik Almanlar arasında tartışmasız nüfuz kazanmasıdır. Almanya yenilsin ya da yenilmesin, savaştan pek başarı elde etmeden dönerse Alman birliğinin temeli derinden sarsılacaktır. Katolik Güney Almanya'da ruhbanların bütün güçleriyle kışkırttığı, Avusturya'nın da kuşkusuz bundan yararlandığı ayrımcılık baş gösterecektir. Belki de Katolik ve Protestan olmak üzere iki Almanya, iki birleşik Alman imparatorluğu doğacaktır. Avusturya bir süre sonra Alman unsurlarla güçlenince "meşhur düalizmine" başvu-

rabilir. Macaristan'ı o eski –kendisini sayan, sözünü dinleyen– konuma getirebilir ve sonra da kuşkusuz bünyesindeki Slav unsurları sonsuza dek yönetebilir. Kısacası, sayısız kazanımlar sağlayabilir! Nihayet Almanya galip taraf olması durumunda bile, bu kadar güçlü koalisyon karşısında 1871'deki gibi *kesin* bir zafer elde edemeyeceğinden bir felaket yaşanmayacak, tersine hırpalanmış çıkacaktır. Demek ki sonuçları pek de kötü olmayan bir barış yapılabilecek. "Öyleyse kimin tarafında olacak? Ne taraf daha iyi, peki kim daha kârlı çıkacak?"

Avrupa'daki olayların gidişine bakılırsa böyle radikal soruları içinden geçiren Avusturya olmalı.

V
Kapıya Dayanan Kim? Kim Girecek? Kaçınılmaz Yazgı

Bu bölüme başladığımda, şimdi Avrupa'nın basın sayfalarını dolduran olaylar, haberler henüz çıkmamıştı; bu bölümde tahmini olarak yazdıklarımın yüzde doksanı doğrulanmıştır. Günlüğümün gelecek sayısı 7 Ekimde çıkacak, bugün ayın yirmi dokuzu, bu bölümde yazmayı göze aldığım, deyim yerindeyse "kehanetlerim" kısmen eskimiş –ki bu "öngörülerimi" bu olup bitmiş olaylardan aynen çıkarmıştım– evet, eskimiş olacaktır. Yalnız Günlük okurlarıma mayıs-haziran sayısını hatırlatmak istiyorum. Avrupa'nın yakın geleceğine ilişkin yazdıklarımın hemen hemen hepsi doğru çıkmıştır ya da *doğrulanmak üzeredir*. Ancak bu yazımla ilgili daha o günler bazı görüşler duymuştum: Yazımı "çılgınlığa varan bir hezeyan", aşırı bir fantazya olarak değerlendirmişlerdi. (Aslında bunlar kendine özgü tiplerdir!) Ruhban sınıfının komplosunun gücü ve önemiyle düpedüz alay ediyorlar, üstelik böyle bir komployu kesinlikle kabul etmiyorlardı. Gerçi bundan iki hafta önce bu konuyu "iyi bilen" birinden, papanın ölümünün ve yeni papa seçiminin tamamen önemsiz bir olay olduğunu ve Avrupa'da önemsenmeden geçip gideceğini işitmiştim. Oysa Bismarck'ın buna ne kadar önem verdiği, Berlin'de Crispi'yle neler konuştuğu artık biliniyor.

Prens Bismarck'ın dehasının daha Fransa-Prusya savaşından beri, yeni birleşik Almanya'nın can düşmanının, bütün Avrupa'yı sarabilecek büyük bir "intikam" savaşına yol açacak Roma Katolikliği olduğunu kavradığını mayıs-haziran sayısında yazmıştım. Bu görüşümü saçma bulmuşlardı. Bütün bunların nedeni ne bizde, ne de Avrupa basınında kimsenin –dünyayı endişelendiren ve çoktan patlak vermiş bir Doğu savaşına rağmen– bu gibi sorunlarla yeterince ilgilenmediği bir zamanda çıkıp bunları dile getirmemdi. Herkes o sıralar sorunun Doğu savaşıyla sona ereceğini hayal ediyordu. Gerçi bugün de, yakın gelecekte kaçınılmaz bir Avrupa savaşına hemen hemen inanmıyorlar. Tersine, kışa kadar barışın imzalanacağını söyleyen konunun uzmanı bir İngiliz'in görüşlerini ciddi ciddi dikkate alanlar çıktı (Nordscott'ın konuşması). Buna göre yazımın bu bölümünü önceden eskimiş saymam belki de gereksiz: Olaylar çoktan kendini göstermiş de olsa, büyük önemi dışa vursa da Avrupa'nın üzerinde uğursuz, korkunç, en önemlisi de zamanı yakın bir şeyler de uçuşsa, evet, bütün bunlara rağmen, pek çok kişinin yorumlarını şimdi yine yanlış, gülünç, hayali ve abartılı bulacağı kanısındayım, çünkü olup bitenleri gerçekte olanından kat kat önemsiz ve değersiz görüyorlar. Örneğin tam bu sırada Fransa'da seçimler yaklaşıyor ve Fransa hemen meclise eski cumhuriyetçi çoğunluğu sokacak, bu çok mümkün ve işte herkesin Fransa'nın esenliğe kavuştuğu, kara bulutların dağıldığı, hiçbir çatışmanın çıkmadığı, Mac-Mahon'un suçunu itiraf ettiği, güçsüz ruhban sınıfının utanç içinde silinip gittiği ve Avrupa'da yeniden barış ve "meşruluğun" başladığı gürültüleri koparacağını biliyorum. Bu bölümde "tahminlerimi" boş hayallerimin ürünü olarak görecekler. Yine olup bitmiş olaylara yanlış, özellikle hiçbir yerde görülmeyecek kadar önem verdiğimi söyleyeceklerdir. O halde yine bekleyelim, doğru, şaşmaz yolun nerede olduğunu o zaman görelim. Sonuç olarak: Herkesin gözleri önünde açılan bu yolun önemli noktalarını ve aşamalarını hatırlatmak için bir kez daha açıklamayı deneyeceğim, herhalde bu saptanmış yola ister istemez herkes girmiş olacak. Akılda kalıcı olsun diye maddeler halinde sunacağım. Aslında bu bölümün basit, ama kesin özeti olacak bu:

1) Cizvit güruhunun başı, günleri sayılı papanın çok önceleri çizdiği bu yol Roma'dan, Vatikan'dan başlıyor ve uzanıyor. Doğu

Sorunu kızıştığı zaman Cizvitler, uygun zamanın geldiğini anlamışlardı. Çizdikleri yoldan Fransa'ya girdiler ve hükümet darbesi yaptılar, Fransa istemediği halde, Cizvitler onu Almanya'yla kaçınılmaz bir savaşın içine sokacak duruma getirdiler. Prens Bismarck bunları çok önceden sezmiş, anlamıştı. En azından bunu gören sadece oydu ve herhalde bugüne kadar üzerinde birkaç yıl epeyce düşünmüştü. En ciddi düşmanının, çok yakın bir gelecekte sonsuza dek silinecek olan papa Katolikliğinin vereceği son var olma savaşının dünya için büyük önemini kavramıştı.

2) Bugün bu meşum mücadele artık tamamlanıyor, son savaş korkunç hızla yaklaşıyor. Fransa bu büyük savaş için seçilmiş ve görevlendirilmiştir, evet, savaş çıkacak. Savaş kaçınılmaz, bu gerçek... Aslında hâlâ küçük bir şans var, bu da ertelenmesi, ancak bu çok kısa süreli olur. Ama ne olursa olsun kaçınılmazdır, yakındır!

3) Savaş başlar başlamaz yüzünü hemen bütün Avrupa'ya çevirecektir; Doğu Sorunu, Doğu savaşı kaderin zorlamasıyla bütün Avrupa'yı içine alan bir savaşa dönüşecektir. Bu savaşın en önemli bölümü Avusturya'nın kesin kararı olacaktır: Kılıcını kimden yana çekecek? Öte yandan, bu son ve kaçınılmaz savaşın en önemli, en can alıcı noktasını Roma Katolikliğinin bin yıllık sorununun çözülmesi ve yerine öngörülü bir iradeyle yeni bir Doğu Hıristiyanlığının kurulması oluşturacaktır. Böylece bizim Doğu Sorunu kendimiz için belirlediğimiz olağanüstü önemiyle –son ana kadar bunu kabul etmeyenlerin, bu misyonun anlamını kavramaktan ve açık seçik görmekten uzak olanların gözleri önünde meydana gelse de– bütün insanlığı kapsayan evrensel birlik anlayışına doğru yol alacaktır ve nihayet,

4) (Bunu tüm varsayımlarımdan en kuşkulusu, en fantastiği görürlerse görsünler, bunu peşinen kabul ediyorum.) Bu savaşın Doğu'nun, Doğu ittifakının lehine sonuçlanacağına, Doğu savaşı tüm Avrupa'yı da içine alsa Rusya'nın korkacak bir şeyi olmadığına, genişlemesinin aslında daha yararlı olacağına inanıyorum. Ah, bunca değerli insanın kanı akacağına göre savaş elbette korkunç bir şey! Ancak, bu akıtılacak kanın –işin çığrından çıkıp uzaması halinde, dökülecek on misli kandan– Avrupa'yı kurtaracak olması hiç değilse teselli edicidir. Buna karşılık bu büyük savaş kuşkusuz kısa zamanda bitecek. Ama bir yığın sorun böylece kesin olarak

çözülmüş olacaktır (Fransa'nın kaderiyle birlikte Roma Katolikliği, Almanya, Doğu, İslami sorunlar...). Geçmişte bir türlü çözülemeyen onca sorun bu savaşla çözülecek, Avrupa'nın çehresi öyle değişecek, insani ilişkilerde öyle büyük ilerlemeler kaydedilecek ki bu büyük yeniden canlanmanın şafağında köhne Avrupa'nın bu son çılgınca hareketinden ürkmenin, tinsel acılar çekmenin belki de gereksiz olduğu ortaya çıkacaktır.

Nihayet, bir düşüncemi daha eklemek istiyorum: Bütün dünyada meydana gelen olaylar üzerine, üstelik en önemlisine yüzeysel bakarak "bugünün dünden, yarının da bugünden farkı yoktur" mantığıyla hükümde bulunmak ilke haline getirilirse, o zaman ulusların ve insanlığın tarihiyle bütün bütüne çelişen bir ilke olduğu açıkça görülmez mi? Oysa bunu sözde gerçekçi ve sağduyulu bir mantıkla dayatıyorlar; o kadar ki herkesin yarın olacağını beklediği bir olayın bir gün öncesine göre tamamen farklı bir sürece girebileceğini düşünme cesaretini gösterenleri alaya alıyorlar ve ıslıklıyorlar. Olaylar bastırdığı zaman çok insan, örneğin ruhban hareketinin hiç önemi olmadığı, Gambetta sözünü söyleyince geçmişte olduğu gibi her şeyin yeniden kurulacağı; Türkiye'yle savaşımızın en çok kışa kadar süreceği ve o zaman yine geçmişte olduğu gibi borsa oyunlarının, demiryolculuğun boş boş yurt gezilerinin başlayacağı, rublenin yükseleceği vs olarak almayacaklar mı meseleyi? Geçen yüzyılın sonunda Fransa'dan başlayan ilk Avrupa devrimi arifesinde işlerin akıl almaz biçimde eski düzende sürmesi öncü akıllar için Avrupa'da apaçık bir gerçekti. Oysa genel eyaletler bilincinin eşiğinde, bu davanın başladığı günün hemen ertesinde alacağı şekli bütün dünyada kim önceden görür ve söyleyebilirdi? Bu kalıba girdikten sonra, örneğin I. Napolyon'un aslında 1789'da başlayan hareketin ilk tarihsel aşamasının tamamlayıcısı olarak tayin edildiğini kim söyleyebilirdi önceden? Dahası, Napolyon döneminde belki de herkes, bütün Avrupa, Napolyon'un ortaya çıkışını geçen yüzyılın sonundan itibaren dünyanın eskimiş çehresini değiştirme işlevini üstlenen dünya yasasıyla en ufak bağlantısı olmayan, tümüyle dışsal bir rastlantının sonucu görmüştü...

Evet, şimdi de biri kapıyı çalıyor; biri, farklı biri yeni sözlerle kapıyı açmak ve içeri girmek istiyor... Peki, kim girecek? İşte soru: Tamamen yenilenmiş bir insan mı, yoksa yine ömrünü tamamlamış, eskimiş biz insancıklara benzeyen biri mi?

İkinci Bölüm

I
Yalan Yalanla Kurtulur

Bir gün Don Kişot, hüzünlü kişiliğin bu ünlü şövalyesi, dünyanın gelmiş geçmiş şövalyelerinin en saf, en yüce gönüllü, en kalbi temiz olanı Don Kişot, sadık seyisi Sancho'yla serüven peşinde yolculuklara çıkarken birdenbire onu uzun süre düşündüren kuşku ve şaşkınlığın içine gömülüyor. Olay şu: Yaşamöykülerini şövalye romanları adı verilen ve gerçeğe yakın olayları işleyen kitaplardan öğrendiğimiz Galyalı Amadis'ten başlayarak büyük eski zaman şövalyeleri (yeri gelmişken iyi bir Don Kişot edinmek için küçük yurtluğumun değerli hisselerinden birkaçını bile satmıştım), evet, bu şövalyeler, bütün dünya için yararlı işler yapmalarını ve şanlı yolculukları sırasında yüce amaçlarına ulaşmalarını ve nihayet sevgililerine kavuşmalarını engelleyen, cinleri, kötü kalpli büyücüleri ve yaratıklarıyla binlerce savaşçısı olan koca bir orduyla ansızın karşı karşıya geliyorlardı: Şövalye bir canavarla ya da dehşet orduyla karşılaşınca genelde şöyle oluyordu: Kılıcını sıyırıyor ve maneviyatını güçlendirmek için sevdiği kadının adını haykırıyordu; sonra düşmanın tam ortasına tek başına dalıyor, hepsini bir anda cansız yere seriyordu, bu anlaşılır gibi görünüyor, ama Don Kişot'u kuşku içinde bırakıyordu: Şövalye ne kadar güçlü kuvvetli olursa olsun, hatta hiç yorulmadan tam yirmi dört saat yenilmez kılıcını sallayıp dursa da, tek çarpışmada yüz binlerce düşmanı bir vuruşta yere sermesi ona inanılmaz görünüyordu. Her birini öldürmek için zamana ihtiyaç vardı, kılıcını sürekli kullansa bile yüz binlercesini öldür-

mek için çok zaman gerekirdi. Oysa birkaç saatte bunu tek kişi yapamazdı. Gelgelelim gerçekçi denilen bu kitaplarda olayın tek çarpışmayla bittiği anlatılıyor. Peki, bu nasıl olabilir?

Don Kişot nihayet: "Dostum Sancho!" dedi, "bu bilmeceyi sonunda çözdüm. Bu dev yaratıklar, bu kötü kalpli büyücüler cin oldukları için orduları da büyülü ve kötü ruhlu. Bu orduların bizim gibi insanlardan oluşmadığını düşünüyorum. Bu insanlar bir sanrı, büyünün eseri, büyük olasılıkla bedenleri bizimkine benzemiyor; örneğin daha çok salyangozu, solucanı, ne bileyim, bir örümceği andırıyor. Haliyle şövalyenin kunt, keskin kılıcı güçlü kollarıyla bu yaratıkların üzerine inince, adeta hava gibi hiçbir tepki vermiyor, bir anda uçup kayboluyor. Eğer böyleyse gerçekten şövalye bir kılıç darbesiyle üç beş gövdeyi yarıp geçiyor, hele birbirlerine yakın duruyorlarsa onunu bir çırpıda saf dışı bırakabilir. İşin birkaç saat içinde, zamanından önce bitmesinin nedeni bu işte. Bütün orduyu, kötü yaratıkları, zebanileri gerçekten öldürebilir."

Burada insan ruhunun en derin, en giz dolu yanlarından biri büyük yazar ve ruhbilimci tarafından gözler önüne serilmiştir. Ah, böyle büyük yapıtlar artık yazılmıyor; bu kitaplar insanoğluna yüzyılda bir nasip olur. İnsan doğasının en derin ve gizli yanlarını bu kitabın her sayfasında keşfetmeniz mümkündür. Şu sağduyu, akıl ve kurnazlık timsali, temkinli Sancho'yu alın ele, dünyanın en çılgın adamına yoldaş olmuş; özellikle o, başka biri değil! Onu hep aldatıyor, çocuk gibi kandırıyor; aynı zamanda da sevecenliğe yakın yüceliğiyle kalpleri fetheden büyük zekâsına inanıyor; bu büyük şövalyenin fantastik düşlerine derinden inanıyor ve sonunda bir ada fethedeceğinden bir kez olsun kuşku duymuyor! Dünya edebiyatının başyapıtlarıyla gençlerimizin ciddi biçimde tanışmasını nasıl da arzuluyor insan! Okullarda edebiyat bölümlerinde şimdi neler öğretiyorlar, bilmiyorum; ancak insan dehasıyla yaratılan yapıtların bu en üstün, en hüzünlü olanıyla gençlerimizin tanışması kuşku yok ki ruhlarını büyük düşüncelerle yükseltir, kalplerinde büyük sorunlara ilgi uyandırır, sonsuz ve budalaca bir puta, kendini beğenmişliğe, pis bir sağduyuya tapınmaktan akıllarını uzak tutmaya yardımcı olurdu. Kitaplardan bu en *hüzünlüsünü* insanoğlu "Yargı Günün-

de" yanına almayı unutmayacaktır. İnsanın ve insanlığın, bildirilen en derin ve meşum sırrını işaret edecektir. Ahlak güzelliğini, ruh temizliğini, saflığını, yumuşaklığını, gözü pekliğini ve nihayet yüce aklını gösterecektir. İşte bütün bu değerler de sık sık (yazık ki sıkça) bir hiç haline gelmekte, insana bir yarar sağlamadan geçip gitmektedir, hatta insan maskara durumuna bile düşüyor. Bunun tek nedeni: İnsanın sıkça ödüllendirildiği bu en soylu ve en zengin armağanlar arasında, bu zenginliği ve gücü yönetecek, bu gücü fantastik ve çılgınca bir eylem yoluna değil, insanlığın iyiliği için doğruya, adalete yöneltecek olan bir tek armağanın *–dehanın–* yetersiz olmasıdır. Ancak deha, yazık ki, kabilelere, halklara o kadar az, o kadar seyrek bağışlanmıştır ki uğursuz anda olayların gerçek anlamını kavrayamadıkları ve *yeni bir söz* bulup çıkaramadıkları için ıslıklara, alaylara, taşlanmaya uğrayan kimi yüce gönüllü kişilerin ve insanlığın ateşli dostlarının çabalarını sorgulayan kaderin kötü alayının bir izlencesi, evet, onca yüce ve soylu güçlerin boş yere yıkımının sahnelendiği bu izlence, insanlığın dostunda, kahkaha yerine acılı gözyaşları doğurarak ve hâlâ temiz ve inançlı yüreğini kuşkuyla hırçınlaştırarak umutsuzluğa düşürebilir.

Cervantes'in insan yüreğinde fark ettiği ve bizlere sunduğu yüzlerce derin başka gözlemleriyle birlikte, aslında en ilgiye değer özelliğini vurgulamak istiyorum. Dünyanın bu en hayalperesti, en fantastik, insan imgeleminin ancak bu kadar uydurabileceği hayallere deliliğe yakın kendini kaptıran bu adam birden, neredeyse tüm inancını sarsan kuşkuya ve şaşkınlığa kapılıyor. Onu neyin sarstığı ilgiye değer: Ne çılgınca davranışlar, ne insanoğlunun iyiliği için dolaşan gezginci şövalyelerin varlığı, ne de "bu gerçekçi kitaplarda" anlatılan müthiş tansıklar saçmalığıdır bu; hayır, tam tersine, doğrudan ilgisi olmayan, ikinci planda kalan tamamen özel bir nedeni var bunun. Hayal düşkünü kahramanımız ansızın *gerçeğe özlem duyuyor!* Büyülü orduların belirmesi değildir onun aklını karıştıran: Ah, bu zaten kuşkunun dışındadır, bu güzel, bu yüce şövalyeler tüm yiğitliklerini –bütün bu sınamalar onlara bağışlanmasaydı, evet, kıskanç koca yaratıklar, kötü kalpli büyücüler olmasaydı– başka nasıl gösterebilirlerdi! Gezginci şövalyenin ülküsü öylesine yüce, öylesine güzel ve ya-

rarlı, soylu Don Kişot'un kalbi öylesine büyülenmiştir ki, ülküsüne inanmaktan vazgeçmesi onun için olanaksızdı ve ülküsüne, görevine, Dulcinea'ya ve insan sevgisine ihanetle eşdeğer olurdu. (İnkârcı, alaycı ve zeki bir berber olan Carrasco'ya yenildiği ikinci yolculuğundan döndükten sonra cinnet nöbetlerinden kurtulduğu, *aklı başına geldiği zaman*, başucunda ağlayan Sancho'yu kederli bir gülümsemeyle yatıştırarak, kutsal yüreğine sığdırdığı büyük sevgi gücüyle bütün dünyayı severek, bu dünyada artık yapacak işi kalmadığını anlayarak hemen öldü.) Hayır, kafasını karıştıran sadece sağlam, matematiksel bir düşünceydi. Bir şövalye ne kadar güçlü olursa olsun, kılıcını nasıl sallarsa sallasın, yüz binleri bulan bir orduyu, birkaç saatte, hatta bir günde, hem de topunu saf dışı bırakarak yenmesi yine de olanaksızdı. Gerçekçi şövalye romanları böyle yazıyordu; öyleyse yazılanlar düzmeceydi, bir kere yalan varsa, demek hepsi yalan... Peki, *gerçek* nasıl kurtarılacak? İşte, gerçeğin kurtarılması için başka hayallere dalıyor, ama bu ikinci üçüncü hayaller ilkinden daha ipe sapa gelmez, daha fantastik, salyangoz bedenli yüzlerce binlerce yaratık uyduruyor kafasından. Ama şövalyenin keskin kılıcı bu yaratıklara normal insana göre on misli daha hızlı inip kalkıyor. *Realizm* demek ki doyurucu, *gerçek kurtarılmıştır*, kuşkusuz ilk ve asıl hayale, sırf *ilk gerçekliğin* kurtarılması için uydurulan bu çok daha saçma ikinci hayal sayesinde inanmak mümkün olmaktadır.

Kendinize şu soruyu sorun: "Yaşamımda bu gibi olaylar yüz kez başıma gelmemiş midir?" diye. Bakın, siz kendi hayalinizi, düşüncenizi, yargınızı, görüşünüzü ya da sizi şaşırtan dışsal bir olguyu, nihayet sizi büyüleyen eşinizi sevdiniz. Tüm benliğinizle aşkın peşinden koşuyorsunuz. Aslında ne kadar körü körüne olursa olsun, ne kadar kalp kazanırsanız kazanın, eğer bu aşkınızda –sırf ondan bir put yaratmak ve ona tapmak için– bir dolu yalan, *sanrı*, o ilk abarttığınız tutkunuzla ve saptırdığınız coşkunuzla bir şeyler varsa, o zaman elbette bunu içinizden gizlice hissediyorsunuzdur, içinizi bir kuşku kemiriyor, kafanızı karıştırıyordur ve sevdiğiniz düşünüzle beraber içinizde gezinip duruyor ve usul usul hayatınıza karışıyordur. Ne yani, içinizden de olsa, birden nasıl rahatladığınızı anlamıyor musunuz? Sırf ilk

kuşkunuzu ortadan kaldırdığı için, tutkuyla inanmaya çabaladığınız yeni hayaller ve en kabasından yalanlar uydurduğunuz olmamış mıdır?

II

İnsan Kabul Edilen Salyangozlar. Bizim İçin Daha Yararlı Olan Nedir: Bizimle İlgili Gerçeğin Bilinmesi mi, Yoksa Hakkımızda İleri Geri Konuşulması mı?

Günümüzde neredeyse bütün Avrupa az ya da çok Türk'e sevdalanmıştır. Önceleri, örneğin bir yıl önce Avrupa, Türklerde büyük ulusal güçler aramaya çalışmıştı, ama aynı zamanda da Avrupa devletlerinin hemen hemen hepsi Rusya'ya sırf duyduğu nefretten böyle davrandığını içinden geçirmiyor değildi. Gerçekte, Türkiye'de doğru ve sağlıklı ulusal bir organizmanın bulunmadığını, dahası bu organizmanın kesinlikle kalmadığını, çözüldüğünü, zehirlendiğini ve çürümeye yüz tuttuğunu, Türklerin düzgün bir devlet olamayacağını, zira Asyalı bir sürü olduğunu anlamamaları mümkün değildi. Gelgelelim Türk-Rus savaşının başlamasından beri, bu ulusun canlı bir yapıya sahip olduğunun görülmesi bir yana, zamanı geldiğinde bu canlı yapının gelişme ve ilerleme gösterebileceği, bazı Avrupa devletlerinde gerçek ve ciddi bir görüş olarak benimsenmiş ve yavaş yavaş güçlenmiştir. Bu hayal birçok Avrupalı kafayı gittikçe daha bir büyülüyor; sonunda bize de bulaştı: Rusya'da kimileri Türkiye'nin birdenbire gösterdiği beklenmedik ulusal bir güçten dem vurmaya başladı. Ama Avrupa'da bu görüş hiç değilse Rusya nefretinden güçlenmişti, oysa bizde bir yerde ya da herhangi bir olayda "başarısızlığımız" söz konusu olmasın, toplumumuzun aydın katının her zamanki özelliği olan o korkunç karamsar yargılar aceleciliğinden ve korkaklığından ileri geliyor. Don Kişot'un dağılmış zihninde ortaya çıkan aynı şey Avrupa'da da oldu, olayın özü tümüyle aynı, ama ters biçimde: *Gerçeği* kurtarmak için salyangoz bedenli insanlar uydurmuştu Don Kişot, bunlarsa Rusya'nın güçsüz ve hiç olduğuna değgin teselli edici

asıl hayallerini kurtarmak için, gerçek salyangozlardan, ona kan can, ruh, beden giydirerek, sağlıklı insan organizması yaratmışlardır. En kültürlü Avrupa devletleri hırsla Rusya'yla ilgili su katılmadık saçmalıkları yayıyorlar şimdi. Avrupa eskiden de çok az tanırdı bizi; böylesine aydın, kültürlü ulusların, nefret ettikleri ve sürekli çekindikleri bir halkı incelememeleri doğrusu çok şaşırtıcıdır. Avrupalıların bizimle ilgili bilgilerinin kıtlığı ve birçok açıdan bizi anlamaması bu zamana kadar bir bakıma faydalı olmuştur bize. Bu nedenle şimdi de zararı dokunmayacaktır. Rus subay ve erlerinin savaşma yeteneği, yüksek disiplini, kahramanca direnişi karşısında şaşkınlıklarını belirten onlarca savaş muhabirinin tanıklığına rağmen, Rusya'nın "askeri devlet olarak utanılacak zayıflığını" öne sürerek ülkelerinde bağırıp dursunlar; örneğin savaşın başlangıcında Rus karargâhının, ciddi de olsa, bir ulusun her zaman başına gelebilecek hatalarını düzeltilmesi olanaksız görmekle kalmayıp, bunu ordumuzun ve ulusumuzun her zamanki yapısal eksikliği olarak varsın değerlendirsinler (son iki yüzyıl boyunca savaşlarda onları sık sık hırpaladığımızı unutarak). Nihayet, *en ağırbaşlı* siyasal yayın organlarıyla, Petersburg'un Vıborg bölgesinde, başını nihilistlerin çektiği büyük bir halk ayaklanmasını ve Petersburg'un kurtarılması için Rus askeri komutanların, Dinaburg'dan demiryolu boyunca iki alayın sevk edilmesi taleplerini doğru bir habermiş gibi Avrupa'ya bildirsinler ve bütün bunları kör bir hınçla söyleyip dursunlar, önemli değil. Bir kez daha söylüyorum, bunlar bize zarar yerine fayda getirir, çünkü ne yaptıklarını bilmiyorlar, hiç kuşkusuz "Avrupa uygarlığının en tehlikeli düşmanı olarak", bize karşı ülkelerinde her yerde nefret duyguları uyandırmak istemişlerdir, işte, askeri devlet olarak, devlet organizması olarak bizleri şerefsizliğe yakın gülünç ve düşmüş duruma sokmuşlardır. İyi de, bu kadar güçsüz ve önemsiz bir devlet nasıl olur da kendine karşı koalisyonlar yaratır ve korku salar? Kendi kamuoyunu bize karşı kışkırtması onlara özellikle gerekiyor. Öyleyse kendi zararlarına böyle konuşuyorlar; bu, bize zarar değil, fayda sağlar. Sonunu bekleyelim bakalım.

Rus halkının uğrunda çarının kılıcını çektiği bu yüce davasının doğruluğuna, bu davanın er ya da geç tartışmasız zaferine

olan sarsılmaz inancı, azim ve kararlılığı üzerine tam ve gerçek bilgilerin sonunda Avrupalılara ulaştığını düşünmek... Nihayet, Rusya için bu savaşın yüksek derecede ulusal bir savaş olduğunu, bıkmadan usanmadan söyledikleri gibi halkımızın asla durağan ve ruhsuz bir yığın olmadığını, tersine, gücünü, güçlü organizmasını kavrayan, tek bedenmişçesine kaynaşan, ordusuyla gönülden ve kendi istenciyle bütünleşen bir halk olduğunu düşünmek, ah, bütün bunlar onlarda ne korkular, ne endişeler uyandırırdı kim bilir! Hiç kuşkusuz, bu, zayıflığımıza, düşmüşlüğümüze karşı sürdürdükleri ince kara çalmalardan çok, Avrupa'nın bize karşı gerçek ve açık bir koalisyonuna yol açardı. Hayır, Vıborg'daki isyana inansınlar, bu iyi. Buna inanmaları bizi sadece yüreklendirir.

Ama Avrupa'da bunlar anlaşılır olgular, nedeni de açık. Ancak Türk ulusunda birdenbire yeni ve canlı bir gücün belirdiğine ülkemizde inanmak, sarsılmak, endişelenmek nasıl mümkün olabilir? Türk bu gücünü nasıl göstermiş? Fanatizmle mi? Fanatizm güç değil, küflenmişliktir, bizde şimdi Türk gücüne inanan bu tipler bunu yüz kez, bin kez vaaz etmişler, Türk zaferlerinden söz etmişlerdir hep. Oysa saldırılarımız bir iki kez püskürtülmüştür, aslında bu olumlu değil, olumsuz bir başarıdır. Sivastopol'u savunurken, Fransız ve İngilizleri, çok kayıplar verdirerek püskürtmüştük; ne var ki o zamanlar Avrupa bu başarılarımızı hiç ağzına almamıştı. Biz son iki ay askeri açıdan Türklerden daha zayıftık; sorarım, neden bundan yararlanmayı bilmediler peki, neden bizi Balkanlar'dan söküp, Tuna ötesine sürmediler? Tersine, asıl mevzilerimizi her yerde tuttuk, Türkleri her yerde püskürttük. Geçenlerde Tserkovna önlerinde olduğu gibi yaklaşık sekiz taburumuzla onların on taburunu darmadağın ettik. Türk gücüne inananlar, bizden daha iyi olan tüfeklerini, toplarını gösteriyorlar. Ancak bizim sadece Türklerle değil, aslında Avrupa devletleriyle de savaştığımızı, birçok İngiliz subayının Türk ordusunda görev yaptığını,Türk ordusunun Avrupa sermayesiyle donatıldığını, Avrupa diplomasisinin pek çok bakımdan, daha savaşın başında, doğal müttefikimizin yardımından ve Türkiye topraklarına ulaşan yollarımızdan bile bizleri yoksun bırakarak elinden gelen her türlü engellemeyi yaptığını

unutmuş görünüyorlar. Ayrıca Avrupa bize olan nefretiyle Türk fanatizmini de kuşkusuz körüklemiştir. Nihayet ordumuzun geri bölgelerine saldırılar düzenlemek amacıyla Avrupa'da silahlı, paralı büyük bir çete faaliyetinin tezgâhlandığı açığa çıkmıştır. Buna ek olarak yakın zaman önce bunu tamamlamak için kasalarından hayli yüklü bir para Türkiye'ye kredi olarak ayarlanmıştır, bu akıl almaz kredi sırf Türkiye'nin salyangozlar devleti değil, etiyle kemiğiyle aynı Avrupa devletleri gibi canlı yapıya sahip olduğu düşüncesinden çok hoşlanmaları nedeniyle verilecekti. Peki, ne zaman, Türkler, tüm eyaletlerinde sel gibi insan kanı akıttığı zaman mı, Bulgarları bir tek kişi bırakmayacak şekilde yok etmek amacıyla Türkiye'nin bizzat kendi yöneticileri arasında aleni bir kumpas kurulduğu zaman mı olmuştu? Türkler şimdi Bulgarlardan yağmaladıkları erzak, at ve büyükbaş hayvan sürüsüyle ordusunu besleyerek ve destekleyerek savaşıyorlar bizimle. Türkler bu zengin eyaletlerini yakıp yıkmaktan kendilerini alamıyorlar. Kendi ülkesinin işte bu yıkıcılarına, bu cana kıyıcılara uygar geçinen İngilizler kredi vermişler ve onların ekonomisine bir de güvenmişlerdir! Ne yapalım, öyle olsun, orada yine de anlaşılır bir durumdur bu olup bitenler. Ama bizde Türklerin gücü nasıl olur da kabul edilebilir? Kendi toprağını yakıp yıkması, ülkenin Hıristiyan nüfusunu kökünden yok etmesi, soruyorum, güç müdür? Evet, böyle bir güç savaşın bitimine kadar onlara yetmez. Savaş lehimize döndükten sonra Türklerin askeri ve ulusal gücünün bu hayali yapısı ansızın çökecek ve kapağın açılmasıyla fışkıran buhar örneği fanatizmiyle birlikte uçup gidecektir.

Bizim bazı aklı evveller sözle ve basın yoluyla Slav sorununa lanet okuyorlar: "Slavlar ve Slav birliğine değgin bütün bu fantazyalar içimize işlemiştir! Birileri bu Slavları boynumuza asmıştır, neden mi? Avrupa'yla sürekli didişmek, bugün de, yarın da her zaman bize olan güvensizliklerini, nefretlerini sürdürmek için!.. Slavcıların canı cehenneme! vs vs vs... " Ama bu akıllıların yaygaraları, sanırım, Slav ve Doğu Sorunu üzerine yalan yanlış bilgilenmeden kaynaklanıyor; çoğu son ana kadar bu sorunlarla ilgilenmemiştir bile. Bu yüzden onlarla tartışmak olanaksız: Aslında onların bilmediği, Doğu Sorununun (Slav sorunuyla bir-

likte) ne Slavcıların, ne de herhangi bir tarafın uydurması olduğudur, çok zaman önceden, kendiliğinden, –Slavcılardan önce, sizden bizden, Büyük Petro ve Rus imparatorluğundan bile çok önce– vardı bu sorun. Büyük Rus oymaklarının tek Rus devleti halinde ilk birleştiği, yani Moskova Çarlığı döneminde doğmuştur. Doğu Sorunu Büyük Petro'nun yüksek derecede benimsediği ve Moskova'yı terk ederken Petersburg'a taşıdığı, Moskova Çarlığının ezeli düşüncesidir. Bu düşüncenin Rus devletiyle, Rus ruhuyla örgensel bağını Petro derinliğine kavramıştı. İşte neden: Bu ideal Petersburg'da canlı tutulduğu gibi, aynı zamanda Petro'nun ardıllarınca *Rusya için saptanmış bir görev* olarak kabul edilmişti. İşte, bu düşünceyi terk etmemenin, ihanet etmemenin nedeni!.. Slav ideasından vazgeçmek, Doğu Hıristiyanlığının yazgısı sorununu (NB. Doğu Sorununun özü) çözümsüz bırakmak, Rusya'yı paramparça etmek, yerine yeni, ancak hiç de Rus olmayan bir şey uydurmakla aynı anlama gelir. Bu, devrim falan değil, sadece kendini yok etmedir; bu nedenle akıl almazdır, çünkü böylesine bir bütünü ortadan kaldırmak ve onu tamamen farklı bir organizmada yeniden yaratmak mümkün değildir. Bu ülküyü Rus Avrupalılardan en kör olanları anlamıyor ve kabul etmiyor, tabii onların bu rezilliğine borsacılar da katılıyor. Rusya'da ceplerini doldurmaktan başka gözleri hiçbir şey görmeyen, bu yüzden de Rusya'ya yalnızca maddi çıkarları ve kasalarını doldurma açısından bakan günümüzün insanını borsacı olarak değerlendiriyorum. Onlar şimdi koro halinde ticaretin durgunluğunu, borsa krizini, rublenin değer kaybettiğini haykırıp duruyorlar. Ama bizim bu borsacılar kendi alanları dışında olup bitenleri anlayacak kadar uzak görüşlü olsalardı Rusya'nın bu savaşa girmemesinin kendileri için daha kötü olacağını kavrayabilirlerdi. Borsa "işleri" de olsun, ulus gerçek anlamda, yani gerçek, canlı bir yaşamla kendi doğal görevini yerine getirerek yaşantısını sürdürsün, yoksa Yahudilerin ve borsacıların ellerinde canlandırılmak istenen bir kadavra olsun diye değil... Düşmanlarımızın küstahça ve kırıcı meydan okumalarından sonra eğer bu savaşı başlatmasaydık, zulüm gören çilekeşlere yardım etmeseydik, kendi kendimizi alçaltmış olurduk. Oysa kendinden kuşku duyma, ahlaki çöküş ve ardından kinizm "işlere" en-

gel olmaktadır. Uluslar yüksek duygularla, insanları birleştiren ve aydınlatan büyük düşüncelerle, halkıyla kaynaşmakla ve nihayet halkın yüksek sınıfı kendiliğinden yanında kabul ettiği zaman ayakta kalırlar, ulusal gücün kaynağı bunlardır, ulusu canlı tutan ne borsa spekülasyonu, ne de rublenin değerine takılıp kalmaktır. Ulus tinsel olarak geliştikçe, maddi olarak da zenginleşir... Aman, ne eskimiş sözler ediyorum!

III

Aydın Rus İnsanının Geleceğine Hafiften Dokundurma. Geleceğin Rus Kadınının Tartışmasız Yazgısı

Günümüzde tuhaf şaşkınlıklar, tuhaf endişeler yaşanıyor. Rus başarılarından, Rus zaferlerinden basbayağı *ürkenler* bile var. Rus'un kötülüğünü istediklerinden değil bu korkuları, tersine, her Rus yenilgisinde yürekten acı çekiyorlar, iyi insanlar, ama Rus başarılarından, Rus zaferlerinden korkuyorlar işte, "çünkü efendim, savaş kazanıldıktan sonra kendimize aşırı bir güven gelir, kendimizi dev aynasında görürüz, şovenizm, durgunluk baş gösterir!" Ancak bu iyi kalpli insanların tek yanılgısı, Rusya'nın ilerlemesini hep kendi kendini aşağılamada görmeleridir. Evet, şimdi bize en çok *gerekli* olan özgüvendir. Kendimizi küçük görme değil, kendimize saygı duymamız gerekiyor. Endişelenmeyin: Durgunluk olmaz. Savaş yeniyi öyle aydınlatacak, eskiyi öyle tersyüz edecek ki, son zamanlarda boş, anlamsız bir eğlence haline gelen kendine küfretmeyle, sataşmayla sağlayamazsınız bunu. Bununla beraber bizim bilgiç-ifşacıların geçmişte, bir hiç, gülünç bir saçmalık, hatta ilkellik saydıkları, aslında bizim tümüyle özümüzü oluşturan pek çok değer çıkacak ortaya. Ayrıca gurur sarhoşluğuna, şovenizme kaptırmayız kendimizi öyle, Rus toplumunda böyle duygular nerede ve ne zaman yaşanmıştır? Bunu ileri sürenler düpedüz Rus tarihini bilmiyorlar. Sivastopol'dan sonra pek çok kişi, esrime haline geçtiğimizi söyledi: Kendimize duyduğumuz aşırı güven bizi mah-

vetmiş! Oysa aydın sınıfımız, Sivastopol'dan önceki dönem kadar ayrışma içinde ve özgüvenden yoksun hiçbir zaman olmamıştı.

Aklımdayken belirteyim: Sivastopol'dan sonra kendimizden geçtiğimizi yazanların, bize sataşanların arasında, o zamanlar gerçekleri ortaya dökmeleri toplumda sıcak ilgi uyandıran, büyük ilgi gören yeni kuşak genç yazarlar da vardı. Ancak iyiliğin peşinden koşan bu yazarların arasına o zamanlar öyle yüzsüz, kirli, işin özünü hiç bilmediği halde kendini Rusya'nın kurtarıcısı ilan eden insanlar katılmış, öylesine bir curcuna yaşanmıştı ki –üstelik aralarında Rusya'nın açık düşmanları da vardı– sonunda yetenekli insanların katıldığı ve başlattığı bu davaya zararları dokunmuştu. Ama temiz kalpli, her yerde yenilenmeye, yeni düşüncelere susamış, yalan dolanla işleri olmayan, kendini satmayan, inançlı, yetenekli insanlar olduklarından başlangıçta başarılı bir görüntü çizmişlerdi. Tersine, Rusya ve çıkarları için, Rusya'nın yeniden yaratılması için, halk ve toplum için var olduklarını düşünmüşlerdi. Ama Rus insanının büyük çoğunluğunun hayal kırıklığına uğraması ve onlara sırt çevirmesiyle sonuçlanmıştı bu hareket, ardından borsacılar, demiryolu bankerleri sökün etti: Şimdi bu hatalar herhalde tekrarlanmayacaktır, çünkü yeni düşüncelerle, yeni güçlerle donanmış yeni insanlar ortaya çıkacaktır.

Bu yeni insan, kendine saygı duymaktan ürkmeyecek, ama eskinin peşinden gitmekten korkacaktır. Bilgiçlerden çekinmeyecek: Alçakgönüllü olacak, ama bizim ukalaların hayallerinden bile geçiremeyecekleri deneyimle, gerçek yaşamdan edindikleriyle çok şey bilecek, öğrenecektir. Bu deneyimlerine göre Rus insanına ve Rus halkına saygı duymayı öğrenecektir. İşte, bu bilgi birikimini hep yanında taşıyacak, bu bilgiler onun yolunu aydınlatacak, onun temel dayanak noktasını oluşturacaktır. Bu yeni insan, tüm felaketlerimizi, tüm *acizliğimizi* yalnızca Rus doğasına ve Rus karakter özelliğine yüklemeyecek – ki bizim çok bilmişlerde bu, beylik sözlere dönüşmüştür, çünkü bu kolay bir iştir, zekâ gerektirmez. Binlerce suçlamaya maruz kalan Rus ruhunun, Rus insanının asla kabahatli olmadığının tanıklığını ilk yapan olacak; Rus insanının doğrudan erişme olanağı bulduğu her yerde, orada onun kendi işini başkalarından daha iyi yapma

gücünde olduğunu gösterecektir. Ah, sonunda bu yeni insan bütün gösterişsiz tutumuna rağmen, bizim akıl hocalarının ve hatta kalben çok temiz ve gerçek faydanın peşinde koşan bu tiplerin kötülüğün kaynağını araştırırken iki arada bir derede kaldıklarını anlayacaktır! Kuşkusuz savaştan sonra ortaya çıkacak bu yeni insana halktan ve Rus gençliğinden bir yığın diri güç katılacaktır. Savaştan önce de vardılar, ama onları fark etmemiştik, burada biz hep kinizmin, ahlaki çöküşün sahnelerini görmeyi beklerken, onlar orada öyle bilinçli özveri, öyle içten duygular ve canını esirgemeye eksiksiz bir inanç sergilediler ki bizler burada sadece şaşkınlıktan kalakaldık: Peki, nereden çıktı bütün bunlar? Kimi yabancı gazete muhabirleri, bazı Rus subaylarını, asıl amacı –yurt ve görev aşkını– bir kenara bırakarak ün, nişan, kariyer peşinde koşan gurur düşkünü olmakla suçlamışlardır. Böyle subaylarımız varsa, o delikanlıları ya da rütbece küçük subayları, anayurdunun ve haklı davalarının alçakgönüllü hizmetkârlarını bu muhabirlerin yakından tanımaları hiç de fena olmazdı. Onlar ki erleriyle birlikte, ne ödül için, ne gösteriş için, ne de kariyer için, büyük yürek taşıdıkları için, ordumuzda neredeyse son erine kadar sayılmayacak kadar çok olan Hıristiyan, *önemsiz,* ama büyük Rus insanları oldukları için, tam bir özveriyle, kahramanca şehit düşmüşlerdir. Bakın, geleceğin yeni insanından söz ederken ne zaman döneceklerini bekleyen askerlerimizi göstermiyorum sadece. Diğerleri de sayılamayacak kadar çok, her şeyden önce *Rus insanına inanma isteğiyle dolu insanlardır hepsi;* ancak, ortaya çıkıp hükmünü sürdüren bu genel yadsımaya ve karamsarlığa karşı harekete geçememiş, kendilerini gösterememişlerdir. Ama şimdi orada Rus insanının, kendi gücüne duyduğu *inançla* dikkatleri çektiğini görünce, ister istemez yüreklenecekler ve katışıksız Rus gücünün burada da olduğuna inanacaklar: Kaynağı buradan, Rus toprağından fışkırmıştır, buradan değil de nereden çıkardı? Cesarete gelirken alçakgönüllüce, ama davalarını benimseyerek, kimsenin kuru gürültüsüne pabuç bırakmadan omuz omuza vereceklerdir. Bunlar eski, ne kadar eski sözler! Bizim bilgiç ihtiyarcıklar hâlâ *genç* olduklarına ve en yeni sözleri sadece kendilerinin söyleyeceğine inanıyorlar!

Rus toplumunu kurtaracak bir canlanmada başlıca görev tartışmasız Rus kadınlarına düşüyor. Rus kadınının böylesine parlak, böylesine yüksek davranış örneği gösterdiği bu savaş bittikten sonra, toplumumuzda onu bekleyen yüce geleceğine kuşkuyla bakmak olanaksızdır. En sonunda yüzyıllardır süregelen önyargılar silinip gidecek ve "barbar" Rusya kendi evinde, yurdunda Rus askerinin "anasına", "kız kardeşine", Rus insanı için çileler çeken tüm fedakâr kadınlara hak ettiği değeri verecektir. Bunca kahramanlıklar ve fedakârlıklar göstermiş bu kadını eğitim, iş ve hizmet bakımından erkeklerle eşit kılmamakta diretmek, bu kadar özverili davranan, toplumumuzun tinsel yenilenmesinde, ahlaki olarak yükselmesinde bütün umutlarımızı bağladığımız böyle bir kadına reva mı? Bu artık utancımızdır, akıl işi değildir, hem bu bize bağlı da olamaz artık, çünkü Rus kadını hak ettiği yere kendi ulaşmıştır; ona şimdiye kadar koyduğumuz sınırın basamaklarını çoktan aşıp geçmiştir. Hangi yükseltilere erişebileceğini, neler yapabileceğini bizlere göstermiştir. Gerçi bu şekilde *Rus kadınından* söz ederken, Türkleri çikolatalarla besleyen ince ruhlu, kibar bayanlarımızı kastetmiyorum tabii. Türklere böyle kibar davranmalarında bir sakınca yok elbet, ama yine de orada *o kadınların yaptıkları* bu değildir zaten, *bunlar* olsa olsa eski Rus hanımefendileridir; *oysa öbürleri* yeni Rus kadınlarıdır. Ancak, sözünü ettiğim, kendilerini hak yoluna ve insanlığa hizmete adamış kadınlar değil sadece; onlar ortaya çıkışlarıyla bize, Rus yurdunda, toplumsal çabaya ve özveriye hazır yüce gönüllü çok kadın bulunduğunu kanıtladılar. Evet, Rus toprağından değil de başka nereden çıkardı bu kadınlar? Rus kadını ve onun toplumumuzdaki tartışmasız yazgısı üzerinde özel olarak durmak istiyorum, bu nedenle bu konuyu önümüzdeki "Ekim" sayısında tekrar ele alacağım.

EKİM

Birinci Bölüm

I
Okura

Sağlığımın gitgide bozulması ve özellikle Günlüğümü zamanında okurlarıma ulaştırmama engel olması nedeniyle yayınıma iki yıl kadar ara verme kararı aldım. Bunun için son derece üzgünüm, zira geçen yıl Günlüğe başlarken okurlarımdan bu denli sıcak ilgi göreceğimi doğrusu hiç beklemiyordum. Bu içten katılım hiç kesilmeden bu zamana kadar sürdü. Bunun için hepinize candan teşekkür ederim. Bana mektupla başvuranlara özellikle minnettarlığımı belirtmek isterim: Yeni şeyler öğrendim bu mektuplardan. Gerçekten de iki yıl süren Günlük yayını bana çok şey öğretti ve birçok yönden de beni daha da güçlü kıldı. Ne yazık ki kesin olarak bırakmak zorundayım. Aralık sayısıyla yayın sona erecek. Sanırım ben de, siz okuyucularım da belli bir zamana kadar birbirimizi unutmayacağız.

II
Her Zamanki Eski Askeri Kural

Şu an sürmekte olan savaşta yaptığımız askeri hatalar Avrupa'da da, Rusya'da da yazıldı, konuşuldu. Konuşmalar şimdi de devam ediyor. Askeri faaliyetlerimizin tam doğrulukla, eksiksiz değerlendirilmesi kuşkusuz gelecekte mümkün olabilir; başka

bir deyişle, hiç değilse savaş bittikten sonra ancak sağlıklı bir değerlendirme yapılabilir; ancak az çok doğru bir yargıya varabilmek için yine de yeterli ölçüde bazı veriler bulunuyor. Üzerinde durmak istediğim askeri hatalarımız değil, bu konuda bilgim yetersiz (gerçi bizde işin uzmanı olmayanlar herkesten çok heyecanlanıyorlar). Bu zamana kadar askeri bilimle pek açıklanmamış, yeterince incelenmemiş, bugünün koşullarında değerlendirilememiş, kuramsal olarak tahmin edilmesi mümkün, ama bu savaşa kadar uygulamada hemen hemen hiç doğrulanmamış günümüzün bir gerçeğini vurgulamak istiyorum yalnızca (ama hataları değil). Evet, bu savaştan önce askerlik sanatında pratik olarak doğrulanmamış bu talihsiz olgu, kaçınılmaz olarak çok güçlü biçimde ve kesin bir doğrulukla, aksi gibi bu harekâtta kendini göstermiş oldu, çünkü bu askeri olgu Türklerin ulusal savaş karakterine, daha doğrusu savaş karakterinin temel çizgilerine tam anlamıyla uyuyordu. Ayrıca şöyle bir yargıda bulunmak mümkün: Bu askeri olgu belki de Türksüz açıklanamazdı, en azından yakın geçmişte cereyan eden savaşlara rağmen (örneğin Fransa-Prusya savaşı gibi büyük çapta savaşlar...). Avrupa'da bu olgu hâlâ tanımlanamamıştır. Şimdiki savaşın acı deneyiminden sonra kuşkusuz bu askeri gerçek harp sanatına girecek ve kendi önemine göre değerlendirilmiş olacak. Ancak bu savaşta bizim için *kaçınılmaz olan*, Rus ordusunun, deyim yerindeyse, bütün pratik önemi içinde bu açıklanamaz askeri olguya çatmış olması ve önemini belirleyinceye kadar en azından bizlere büyük kayıplar verdiren bu olayın açıklanması görevinin biz Rus-lara düştüğü gerçeğidir. Oysa pek çok kişi, bizde de, bu açıklanamaz olgu yüzünden uğradığımız büyük kaybı askeri hatamız olarak görme eğiliminde, oysa burada hata değil, kaçınılmaz bir durum söz konusudur, bizim yerimize sözgelimi Alman ordusu da olsa bu olgunun karşısında ne yapacağını bilemezdi... Gerçi daha çabuk değerlendirir, hemen önlemler alırdı. Söylemek istediğim, bu harekâttaki sadece hatalarımız değil, aslında hatanın kaynağıdır; bu hatalardan en büyüğüne yerimizde hangi Avrupalı ordu olsa düşerdi. Yine söylüyorum, biz bu açıklanamaz askeri gerçeğe çattık; açıklaması yapılana kadar kayıplar verdik, bunu tartışmasız hata saymak olmaz. Peki, neydi bu olgu?

Gençken İstihkâm Okulunda yüksek askeri mühendislik eğitimi almıştım. O zamanlar değişmez kabul edilen bir görüş, bir istihkâmcılık aksiyomu vardı. (Ancak parantez açarak hemen söyleyeyim: İstihkâmcılığı, askerliği bırakalı çok uzun zaman oldu, bu bakımdan en ufak bir bilgim olduğunu kesinlikle iddia edemem.) İstihkâm Temel Okuluna girmiştim. Otuzlu yılların sonunda altı yıl kurs gördüm, temel kursu bitirdikten ve okuldan ayrıldıktan sonra sadece bir yıl askeri mühendis olarak görev yaptım ve istifa ederek edebiyatla uğraşmaya başladım. Totleben benden üç dört yıl önce mezun olmuştu. Kaufman'ı subay temel kursundan hatırlıyorum. Küçük Kaufman'la ben bir ara hâlâ kondüktördük. Benden büyük Radetski, Petruşevski ve İolşin'le aynı sınıftaydık. Aynı sınıftan olan arkadaşlar arasında doğru yoldan ayrılıp sarsıntılı, belirsiz bir yola yelken açan üç kişi vardı – ben, Grigoroviç ve ressam Trutovski. (Her neyse bunlar uzun zaman önce oldu.) Evet, bu istihkâmcılık aksiyomu şuydu: zaptedilmez kale olamazdı, yani kale ne denli güçlendirilirse güçlendirilsin, ne kadar ustalıkla savunulursa savunulsun, er ya da geç mutlaka zaptedilirdi. Saldırı sanatı kale savunma sanatına ve taktiklerine üstün gelir. Gerçekte bu görüş elbette kuramsaldır: Her iki istihkâmcılık sanatının –kale saldırısı ve savunulması– en önemli özelliği soyut olarak ele alınmasıdır. Elbette istisnalar kuralı bozmaz; okulda o zamanlar ele geçirilmez kabul edilen bazı kaleler anlatılmıştı bizlere. Örneğin Cebelitarık; gerçi bu kaleyi kulaktan dolma biliyorduk. Ama bilimsel açıdan Cebelitarık'ı yine de aşılmaz kalelerden saymamak mümkün değildir, kale saldırısı sanatının her zaman savunma taktik ve sanatına üstün geleceği, sarsılmaz bir belitti.

Ama uygulamada işin rengi değişik. Bazı kaleler şu ya da bu nedenlere göre düşmanın asıl güçleri karşısında uzun süre dayanabileceğinden, düşmanın gücünü zayıf düşüreceğinden ve böylelikle kendisinden beklenenden daha fazlasını yapabileceğinden zaptedilmez özellik kazanabilir (böyle olmadıkları halde). Örneğin Totleben, ne kadar güçlü savunursa savunsun, Sivastopol kalesinin eninde sonunda düşeceğini mutlaka biliyordu; ancak müttefikler kaleyi kuşatma altına alırken Sivastopol'un bu kadar yoğun güç gerektireceğini herhalde tahmin edememişlerdi. Tersine iki

ay içinde ele geçireceklerini, Sivastopol'un, alınması dışında Rusya'ya yapılacak aralıksız saldırılar için geniş bir harekât planının sadece bir bölümünü teşkil ettiğini düşünmüşlerdi. Sonunda ele geçirilmesine rağmen, işte bu Sivastopol aşılmaz kale gerçeğine ışık tutan bir örnek olmuştur. Totleben'in uzun süreli, müttefikler için beklenmedik, dâhiyane savunma planı, müttefik güçleri askeri ve mali yönden o kadar kayba uğratmış ve sarsmıştı ki Sivastopol'u ele geçirdikten sonra tasarladıkları saldırıları faydasız görmüşlerdi, en azından düşmanlarımız, bizim kadar barış masasına oturmayı istemişlerdir! Sivastopol'u iki ay içinde ele geçirmeyi başarsalardı, barış önerileri bu kadarla kalır mıydı? Dolayısıyla, geçilmez kaleler kesinlikle *gerekmiyor*, üstün bir savunmayla, savunanların kahramanca direnişiyle, kale geçilmez olmasa bile düşmanın gücü kırılabilir. Böyle olmakla beraber, Sivastopol ne kadar dâhice savunulursa savunulsun eninde sonunda düşecekti; iki düşmanın kuvvetleri belli bir eşitlikteyse, saldıran kuvvet her zaman savunma kuvvetini geçer. (Yani uygulamada değil, yine kuramsal anlamda söylersek bu böyledir; zira taarruz eden, uzun bir kuşatma sonrası ele geçiremeyeceğinden değil, az kayıpla başka bölgede yapacağı başka saldırıları hesaba katarak –tek yolsa eğer– bazı kalelerden geri çekilmek zorunda kalmıştır.)

III
Aynı Kural, Ancak Farklı Görünüşte

İşte bu askeri olgu, daha doğrusu askeri aksiyom, Türklerle şu an sürdürmekte olduğumuz savaşta birdenbire sarsılmış gibi oldu. Nasıl mı? Ne "uzun zaman" dayanan güçlü istihkâmlarla, ne de kalenin ele geçirilemez biçimde berkitilmesiyle, evet, çok kısa sürede yapılan basit, "geçici" sahra tahkimatıyla... Geçmişte bu tahkimat hesapta yoktu, evet, sahra tahkimatıydı bu olay... Bu sahra istihkâmları sadece muharebe alanını güçlendiriyordu; ama bu alanı aşılmaz kılmıyordu. Bizim Borodino yakınlarında da tabyalar inşa edilmişti ve kendi çapında fayda sağlamıştı, başka bir deyişle, savaş alanı güçlendirilmişti; ama düşmana ağır ka-

yıplar verdirmekle birlikte yine de ele geçirildi, hem de çatışmanın ilk gününde...

Ve işte Plevne önlerinde tamamen yeni, farklı bir şeyler oldu. Bu, basit, "geçici" (geçmişte de pek önemi olmayan) bir dizi sahra tahkimatıydı, bu tahkimat muharebe alanını geçilmez kale durumuna getirmiş, eski yöntemlerle ele geçirilmesini olanaksız kılmış, başlangıçta tahmin ettiğimizden iki üç misli kuvvet gerektirmiş ve bu zamana kadar da kale hâlâ ele geçirilememiştir. Bu korkunç tahkimat dizisi eski savunma silah ve gereçleriyle yapılsaydı, Rusların yoğun, başarılı, aralıksız saldırılarına karşı dayanabilir miydi? Elbette hayır: Kendi çapında fayda sağlar, saldırıyı sadece zorlaştırırdı, ama 50.000 kişilik Rus ordusu, hiç kuşkusuz kahramanca bir saldırıyla –30 Ağustostaki gibi– tabyaları ele geçirir, Osman Paşa'nın 50.000 kişilik ordusunu darmadağın ederdi; yani iş, sayıca eşit iki ordunun çarpışması biçiminde sonuçlanır, kesinlikle takviyeye gerek olmazdı. Oysa şimdi başarısız iki saldırı girişiminden sonra ordumuzun gücünü iki katına çıkarması kaçınılmaz olmuştur; bu hiç değilse hedefe varmada sadece ilk adımdır.

Peki, mesele neydi? Evet, mesele günümüzün silahlarıydı tabii. Türkler çok kısa sürede hazırladıkları siperler gerisinde mevzilenerek, taarruz eden Rus kuvvetlerini kurşun yağmuruna tutabiliyorlardı; taarruz kolu *glasise*[1] ulaşıncaya kadar toptan yok edilmesi ihtimal dışı değildir. Plevne'yi eski yöntemlerle ele geçirmek tümüyle mümkündür; yani eski cephe saldırısıyla, istihkâm faaliyetleri olmadan, Borodino Savaşında ele geçirilen tabyalar gibi... *Ruslar bunu yapabilirlerdi!* Belki de Avrupa'da bir tek ordu bile bunu yapmayı göze alamazdı, ama Ruslar yapabilirlerdi; ama işin kötü yanı şu: Deneyimler göstermektedir ki bunun için her halde on binlerce Rus askerini feda etmemiz gerekir, cephe saldırısıyla tabyalar ele geçirildikten sonra, başlangıçta Osman Paşa'nın kuvvetlerine sayıca eşit olan kuvvetlerimiz sonunda o kadar azalacaktı ki siperlerinden bizlere on misli kayıp verdirecek olan Osman Paşa'yı durduramazdık. Çok başarısız ilk saldırı girişiminden sonra nihayet ne yapmamız gerekti-

1 Kale hendeği önünde top atışları için kullanılan düz alan.

ği anlaşıldı: Önce kuvvetlerimizin iki katına çıkarılması, sonra Totleben'in katkılarıyla istihkâm faaliyetlerine, çok güçlü, uzun süre dayanan kale saldırılarına benzer bir yönteme ve nihayet Plevne'yi kuşatma altına alma, yolları tutma, düşmanın ana ikmal yollarını kesme faaliyetlerine başlanması. Özetle, çok basit, geçici sahra tahkimatı dizisi düşmanımıza birinci sınıf kale görevi sağlamıştır. Osman Paşa kıskaçtan kurtulmak ve bu kıskacın içinde açlıktan ölmemek için önüne arkasına bakmadan saldırırken *açılacağı ve* siper gerisinden ansızın o öldürücü, karşı durulmaz ateş avantajını kaybederek *savunmayı bırakıp saldıran taraf pozisyonuna geçeceği zaman*, (işte bizim asıl işimiz budur) Plevne, daha doğrusu Osman Paşa ele geçirilse de (ki bu mutlaka olacaktır), yine de sonunda Plevne'nin düşmanımıza fayda sağlayan, Rusların başlangıçtaki zafer yürüyüşlerini durduran, iki üç misli kuvvet kullanımına ve gereksiz harcamalara zorlayan bir sonuçla bizleri karşı karşıya bırakacağı açıktır (Avrupa bu olanları Rusların beceriksizliğine yorumladı). Kim bilir belki de Osman Paşa pek kötü bir sonuç almayacak: Hiç değilse ordusunun yarısını Ruslardan kurtarmayı umut edecek ve geriye kalan bu kuvvetleriyle çekilecek, bir yerlerde yine siperler kazacak; yeni Plevneler yaratacak (bu olanaklar ona sağlanırsa, öyle ya, herkesin umudu vardır; ancak Osman Paşa enerjik, gururlu bir asker).

Hatta şöyle söyleyebiliriz: Savunan tarafın elinde yeterli sayıda tahkim edevatı bulunuyorsa ve bugünün tüfekleriyle donatılmış, asker sayısı da sözgelişi yirmi binse, bir gecede seçilmiş bölgelere gereği kadar tesis edilen sahra tahkimatı dizisi bu yirmi bin kişilik birliği ertesi gün elli, altmış binlik bir ordunun gücüne ulaştırabilir, bir de koşullar manevra yapmaya uygun değilse bu ordu karşısında nasıl tertipleneceğinizi bilemezsiniz. Böylece kolayca tesis edilen bir dizi sahra tahkimatı kimi kez savunan için ele geçirilmesi çok güç bir kaleden daha çok fayda sağlayacaktır, çünkü savunan geri çekilirken bu kaleyi de adeta beraberinde başka bir yere götürecektir, tahkim edevatı olsun yeter! Hücum sırasında binlerce askerinizi yitirerek kaleyi ele geçireceksiniz, ama ertesi gün yolunuz üzerinde sizi yine aynı kale karşılayacaktır, yeter ki düşman sizden uzaklaşmayı başarsın. Şimdi Türk ordusunda Plevne tek değildir, Türk ordusu, hatta birliklerinin her biri siperler

kazıyor ve sabahleyin de bu siperlerden ölümcül kurşunlarını Rusların üzerine yağdırıyor: "İki misli kuvvetinle hele bir yaklaş bakalım, savaşa başlamadan önce hesapladığından on misli gücünü kaybedersin!" Saldıran kuvvetlerin savunma mevzilerine yaklaşabilmesi için savunanın karşısında siper kazması gerekir, ancak bu olanaksızdır; saldırandır, saldırmak ve ilerlemek için gelmiştir. Siper gerisinde mevzilenemez, görevi istihkâmlara saldırıp etkisiz hale getirmektir... Konuyu bilenler kuramsal konuştuğumu, savaşın gidişini her an değiştirebilecek, şu ya da bu tarafa çevirebilecek diğer rastgele çarpışmaları bir kenara bırakarak, genelde taarruz ve savunmadan söz ettiğimi anlayacak. Günümüzün tüfekleriyle, *sahra tahkimatı yardımıyla, Avrupa'nın hangi ordusu olursa olsun* savunanın saldırana karşı birden korkunç kuvvet üstünlüğü sağlayacağı formülünü vurgulamaya çalışıyorum sadece. Günümüzde savunan kuvvet, saldırana *üstün gelmektedir*, saldırana göre savunana daha avantaj sağlamaktadır. Askeri sanatta yeterince açıklanmayan *beklenmedik* olgu işte buydu, ki bu gerçeğe çatmak ve büyük kaybımıza açıklama getirmek de biz Ruslara düştü. Bu kesinlikle *hatamız* değildir, ansızın ortaya çıkan ve açıklama bulan yeni bir askeri olaydır...

IV
En Büyük Askeri Hatalar Bazen Pekâlâ Hata Olmayabilir

Evet, "burada hangi yeni gerçeği keşfettiniz?" diyecekler. "Harekâta başlamadan önce yeni tüfekleri, öldürücü gücünü bilmiyor muyduk? Ayrıca yeni değil, çoktan eskidi bile, hem bilmekle yetinmeyip, Petersburg'da bu tüfeğin, özellikle siper gerisinde korkunç etkisini hesaba katmamız ve hazırlıklı olmamız gerekirdi. Şu da var, teoride olduğu gibi *uygulamada* böyle çıkmıyor tabii. İşin doğrusu, hesap edememiş, hazırlık *yapamamıştık*. Odalarında oturarak askeri faaliyetlerimizi eleştiren sivillere bu kolay görünür." Ben zaten hatamızı inkâr etmiyorum ki, bakınız, aslında bu hataların olduğunu, olacağını kabul ediyorum,

yalnız bu *beklenmedik olguyu* kayıtsız şartsız hatamız olarak görmüyorum ve bu savaşa kadar açıklanamayan ve *ezici gücü* bilinmeyen bir olay olduğunu söylüyorum. Tamam, bugünün tüfekleriyle savunanın çok kolayca tesis edilmiş siperler gerisinden taarruz gücüne, geçmişe kıyasla *iki misli* kayıplar verdireceği hesap edilebilir, önceden bilinebilirdi. Bilmek ve hesap etmek, bu çok kolay bir iştir; hatta hiç de askeri bilgiler gerektirmez. Yalnız günümüzün tüfekleriyle savunanın siper gerisinden geçmişe göre *iki misli* değil, en az *beş misli* – hele Türklerin cansiperane savunmaları karşısında (bu savunmayı hesaba katmamamız bizleri mazur gösterebilir) *on misli* kayıp verdireceğini, işte bunu hesap etmek ve önceden bilmek çok zordur. Diyelim ki bu gerçek biliniyordu, ama şiddeti ve ölçüsü bilinmezdi. Yeni tüfek elbette saldıranın da ateş gücünü artırmıştı, ama savunanı *kıyaslanmayacak ölçüde* güçlendirmesi bilinemezdi. Bu *aşırı* ateş gücü bizim için bilinmeyen ve beklenmedik bir olaydı.

Bilinmezdi, bilinemezdi, çünkü bu savaşa kadar hiçbir yerde bu ateş gücü bu kadar yoğunlukta kendini göstermemişti. İnanın, bizim yerimize Alman ordusu da olsa, aynı durumla karşılaşırdı. Yine söylüyorum. Belki de bizden daha erken değerlendirir, bu gerçeğin önemini kavrar ve gerekli önlemleri alırdı. Yalnız burada ulusal ruha özgü özellikler vardır: Kimi durumlarda Alman Rus'tan daha ihtiyatlı ve araştırmacıdır, ama Rus askeri buna karşılık öylesine özverili disipline, enerjiye, direnç ve hayatını feda etme ruhuna sahiptir ki o mu, yoksa bu mu daha iyi, karar vermek zordur. Rus askerini tanıyan işin eri kişilerin, eski tüfekten *iki üç misli güçlü olmasına rağmen* bu yeni tüfeğin, hem de siper gerisinden ateş gücünü denemeyi düşünmemeleri, bu silahtan pek o kadar çekinmemeleri doğaldır. Gelgelelim bu yeni tüfeğin siper gerisinden, eski tüfeğe göre *beş*, hatta *on* misli güçlü olduğu anlaşılmıştır; bu *sadece ve sadece* uygulama sonucu doğrulanabilirdi. Oysa bu uygulamayla şimdiye kadar Avrupa savaşlarında karşılaşılmamıştır. Evet, bu yeni tüfeğin ortaya çıkışıyla daha pek çok olgu ve anlaşılan en basitleri bile açıklığa kavuşturulmamıştır. Örneğin ordumuza *berdanka*[2] tüfekleri

2 Hazneden doldurulan küçük çaplı tüfek.

verilince hayat bulmuştuk; hantal, kısa menzilli tüfekli birlikleri terk etmiştik. Bu hiç kuşkusuz hataydı. Ancak sözünü ettiğim olay bir hata değildi: Bu askeri olguyu önceden kesin olarak görmek, hatta uygulamadan önce tam doğrulukla hesap etmek olanaksızdı.

Eğitim düzeyleri çok yüksek, keşifler, icatlar ve silah yönünden birbirine eşit iki ülke arasında meydana gelen Fransa-Prusya savaşı (Fransızların tüfekleri Almanlardan daha iyiydi. Almanlar da savaşın kızıştığı anda harekâtı ertelemeden bu silahın gücünü kabul etmek zorunda kaldılar), evet, harp sanatına pek çok yenilikler katan ve neredeyse bir devrim yaratan bu Fransa-Prusya savaşı, ordumuzun *çattığı söz konusu gerçeğe hiç* açıklama getirmemiştir. Açıklanabilirdi. Ama buna engel olan özel nedenler baş göstermişti, yendikleri Fransızların ellerinde, 1871'de Alman saldırılarını durdurabilecek silah, araç gereç bulunmasına rağmen, bazı özel durumlar nedeniyle –kullanmayı akılları almadığından– bu araçlara başvurmamaları, galip Almanlar için, Türklerle şu an sürmekte olan savaşımıza kadar karanlıkta kalmıştır. Almanlar aslında Fransızları değil, Fransa'nın o zamanki düzenini, öncelikle Napolyon rejimini, sonra da cumhuriyet karmaşasını yenmişlerdi. Savaşın başında Ren Nehri'ni geçmek ve Almanya'ya girmek yerine kendi evinde topraklarını savunmak zorunda kalması, ulusal karakteri cepheden saldırı olan Fransa ordusunu şaşkınlığa düşürmüş ve maneviyatını bozmuştu. Almanların kazandığı birkaç çarpışma oldu. Birkaç Plevne yaratarak Alman saldırılarını durdurmak için mükemmel şaspolarını[3] kullanmak bir tek Fransız'ın aklına gelmemiştir. Hep cepheden saldırıyı yeğlemiş ve Sedan'a kadar yenileceğine asla inanmak istememiştir. Sedan gelip çatmış, sonra da askeri görüşlere hiç uymayan düzenli ordular genelde terhis edilmiştir, geriye de deli Trochu'yle Paris'in savunulması kalmıştır. Gambetta Paris'ten uçan balonla havalanmış, *descendit du ciel* (gökyüzünden inmiş) ve (bir tarihçinin yazdığına göre) bir dairede diktatörlüğünü ilan etmiş, yeni ordular toplamaya girişmiştir.

3 Hazneden doldurulan eski sistem tüfek cinsi.

Ancak bu yeni birlikler pek orduya benzemiyordu, kurulan bu dökünti birliklerde Gambetta'nın bir suçu yoktu. Çoğu askerin tüfek doldurmayı bile bilmediği, bakımını yapamadığı, savaşmayı değil barışı istediği yazılmıştı o zamanlar. Kış gelip çatmış, dondurucu soğuklar, açlık başlamıştı. Şaspo tüfekleri ve tahkim edevatıyla, birden, düşmandan üç dört misli güç kazanacaklarını nereden bileceklerdi? Kazma kürekleri yok muydu? Askeri yanı bir tarafa, daha çok politik bir önem kazanan Paris kuşatması da işin tuzu biberiydi. Özetlersek, Fransızlar *çok yeni*, korkunç bir savaş gerçeğinden yararlanamamışlardı, üstelik gücünden de habersizdiler. Türklerle şimdiki savaşımızda bu korkunç gerçek *tam anlamıyla* ortaya çıkmıştır, hiç kuşkusuz Alman komutanlar ve siyasetçiler bu gerçeği endişeyle belleklerinin bir köşesine kazımış olmalılar. Gerçekten de bu olgu bütün orduların savaş taktiğine ve bilimine girerse Fransızlar da belki Almanlar yeniden saldırdığında, bunu uygularlar. Fransızlar eğer askeri önyargılarından sıyrılıp (ki bu epeyce zordur) Türklerle bu savaşımızdan çıkan –yeni tüfeğin ve kazma küreğin savunan tarafı saldırana göre kıyaslanmayacak ölçüde güçlendireceği, saldıranı iki üç misli kuvvet kullanmaya zorlayacağı– görüşünü benimserlerse şöyle bir düşünce ortaya çıkar: Fransız ordusu diyelim ki bir milyon; savunan taraf kendi topraklarında savaşıyorsa, devleti askeri açıdan Rusya gibi elverişli olmayan sınırlara sahip bulunsa bile güçlerini daha kolay toparlayacağı, saldıranın iki milyonluk ordusu da olsa (bu mümkün değildir ya!), altı, bilemedin yedi yüz bin kişilik kuvvetle savunma yapanın topraklarına giremeyeceği genel askeri kuraldır. Şimdi Türklerin, bu bir milyonluk ordunun yaygın biçimde ve canla başla kazma küreğe sarıldığını gözlerinizde canlandırın, bir de çok yetenekli, mükemmel komutanlarını ve istihkâmcılarını bir düşünün, Almanya'nın bırakın bir milyonu, iki buçuk milyon asker sevk etmesi gerekirdi Fransa'ya! Herhalde birileri şimdi Almanya'da bunu düşünüyordur.

V

Biz Sadece Yeni Bir Gerçeğe Çattık. Hata Yoktu. İki Birbirine Zıt Ordu. Şu An Durum

Bu olguyu keşfetmek tamamen Türklere nasip oldu! Diğer uluslar, ordular bu tekniği *uygulamada bu denli yoğunlukta* kullanmamışlardır. Türkler uzun zamandan beri Avrupa'ya saldırmıyorlar, bu yüzden savunma ağırlıklı taktikler geliştirmişlerdir. Türk ordusunun belli başlı özelliğidir bu. İstihkâmlar gerisinde Türk dayanıklıdır, canla başla savaşır, ayrıca Avrupa bu savaşta Türkleri özellikle cesaretlendirmiş, silah, mühendis ve büyük ölçüde para desteği sağlamış, nihayet bize karşı onları kışkırtarak fanatizmi körüklemiştir. Bu taktikten haberleri olmasa bile, birileri akıl vermiş olmalıydı; bu taktiğin Türklerin ulusal ruhuyla tam uyuştuğu bir gerçektir. Kazma kürekle, seri atış yapan tüfekle taarruz edene karşı savunmanın korkunç üstünlük sağlayacağını kavramıştı. Aksi gibi, buna çatmak bizlere, yani binlerce askerinin tek beden haline gelerek hep birlikte göğüs göğüse saldırıyı benimseyen bir orduya düştü. İşte, bu iki birbirine tamamen zıt durumdan tamamen yeni bir aksiyom ortaya çıktı. Bir kez daha söylüyorum. Yeni tüfeğin, örtülü siperler gerisinde mevzilenen savunma kuvvetlerine, taarruz edene karşı iki, hatta üç misli üstünlük sağlayacağını önceden kestirmek, hesaplamak mümkündü. Rus askerinin direnme gücüne, olağanüstü enerjisine güvenerek bu *iki üç misli* güç üstünlüğüne küçümsemeyle bakmışızdır (hem de uzun süre); ancak bunun iki, üç değil, on misli olduğu görüldü. Uygulamada böyle olmasına rağmen bunu önceden tahmin etmek, hatta kısa zamanda benimsemek olanaksızdı.

Kuşkusuz bizim asker geçinen sivillere bunların hepsi gülünç gelecek: Bu gerçeği kesinlikle kabul etmeyecekler: "Tahmin etmeliydiler, yeter artık! Pibodi tüfeğinin dakikada on, on iki atış yaptığını cümle âlem biliyor; eh, böyle bir tüfekle mevzilendikleri siperlerden Türklerin taarruz eden Rusları son neferine kadar avlayacaklarını anlamalıydılar." Yalnız teoride bu böyledir, yine söylüyorum, denemeden bunu kesin olarak bil-

mek mümkün değil. Üstün bir komutanın bile önceden tahmin edemediği şaşırtıcı basit olaylar vardır. Bir Fransız askerlik tarihçisi I. Napolyon'u acıyla şöyle sorguluyor: "1815'te (topu topu) yüz yetmiş bin kişilik orduya sahipken, bir tek askerini bile Fransa'dan çıkarmasının artık güç olduğunu bile bile –yirmi yıl aralıksız süren savaşlar Fransa'yı yiyip bitirmişti– düşmanlarına saldırmayı göze almıştır; yani ülke dışındaki savaşı, içeridekini değil..." Bu tarihçi, Napolyon'un Waterloo önlerinde savaşı kazanması halinde bile, karşısındaki koalisyonun ezici sayısal üstünlüğü nedeniyle, sonunda kesin bir bozguna uğramasının kaçınılmaz olduğunu söylemeye çalışıyor, Napolyon'un bütün hatasının, geçmişte de olduğu gibi, hâlâ bir Fransız askerini iki Alman'a eşit görmesi olduğunu söylüyor, gerçekten de böyle olsaydı, hiç kuşkusuz yetersiz kuvvetlerini tamamlar, bütün Avrupa'yla savaşa girerdi. Ama 1815'te bu böyle olmamıştı, tarihçi eleştirisini sürdürüyor: "Almanlar yirmi yılda savaşmayı öğrendiler ve askerlerini öyle geliştirdiler ki bir Alman askeri bir Fransız askeriyle eşit düzeye geldi." Dâhi Napolyon bile böyle basit hatalar yapıyordu; uzun zaman öncesinden bilmesi gerektiği ve adı geçen eleştirmenin bu kadar açık biçimde gözüne çarpan hataları görememişti. Ama eleştirmek kolay, koltuğa güzelce kurulup büyük komutan olmak kolay! Burada dikkat çekici olan, Napolyon'un da bizim gibi benzer *hatalara düşmüş olmasıdır*, yani hata ordularımızın bazı ulusal özelliklerine aşırı değer vermemizdir.

Sonuç olarak yine söylüyorum, bütün bu söylenenlerin genelde bir anlamı, bilimsel bir anlamı vardır. (Doğru ya da yanlış, isteyen dilediği gibi yorumlayabilir.) Ama uygulamada sonuçlar çok farklı çıkabiliyor. Sözgelimi savaşın başında Türkler Tuna'yı geçmemize ve Balkanlar'a sarkmamıza olanak vermişler, kalelerini, kentlerini bize terk ederek kazma kürekmiş, pibodi tüfeğinin önemiymiş hiç düşünmeden geri çekilmişlerdi. O sıralar fanatizmi de unutmuş görünüyorlardı. *İşin ciddiyetine* tamamen Plevne önlerinde vardılar. Derken Plevne kalesinin önünde ilk kez taktiksel açıdan, savunan tarafın günümüzdeki avantajını birden keşfettiler. Ancak Plevne'nin yedi sekiz gün sonra ele geçirilmesi, Osman Paşa'nın

kaleyle birlikte, yani tek askerini bile yanında götürmeyi başaramadan tutsak düşmesi gibi bir durum yaşanabilir, moralleri yıkılan Türkler sonra, Rus baskısı karşısında Hadrianopolis[4] ve Sofya'yı kafalarından silerler, öteye beriye bakmadan, ellerindeki kazma kürekleri bir kenara fırlatarak kaçabilirlerdi. Kısacası buna benzer çok şey olabilirdi, ama bunlar genel anlamda yeni aksiyomun önemini, yani günümüzün silah, araç gereçleriyle savunma kuvvetinin taarruz edene karşı *büyük üstünlüğünü* kesinlikle değiştirmez. Bir örnek daha verelim: Bir yerlerde savaş yapılıyor ve bir general güçlü bir kaleye birliğiyle kapanmış. İmkân ve kabiliyetlerini, yani erzakını, yerleşimi, tabyaların dayanıklılığını, istihkâmcılık bilgilerini hesap ederken (bence) doğruya yakın bir tesbit yapabilir: Kendisinden iki misli güçlü düşmanı kale duvarları önünde durdurmaya çalışırken kalenin ne kadar süre dayanabileceğini, devletine sağlayacağı yararı vb... Diyelim ki saptadığı süre altı yedi ay olsun, ama kalesine kapanan bu general özel nedenlerden, yedi ay değil, iki ay sonra düşmana teslim oluyor! İşte, bu beklenmeyen durum, bu kalenin yedi ay dayanabileceği olasılığıyla ilgili ilk bilimsel hesapları asla bozmaz. Kısacası pratik, sayısız çeşitlemelerle olayı değiştirebilir. Böyle olmakla beraber günümüzün silah, araç gereçleriyle savunan kuvvetlerin taarruz edene karşı sağladığı (Türklerle bu savaşımızdan önce kimsenin düşünde bile görmediği) *müthiş* üstünlük bir aksiyom olarak geçerliliğini sürdürüyor. (Bir kez daha altını çizeceğim: Tahmin edemediğimiz, üstünlüğü değil, *aşırılığıdır.*)

Ama şimdi pratik bizden yana, artık *böyle* yanlışlıklar yapmayacağız. Totleben şimdi orada, ne yapacağını tam olarak bilmiyoruz, ama üstün bir istihkâmcı olan Totleben mutlaka bir yolunu, bu *aksiyomu* sarsacak bir yöntemi bulacaktır (sadece bir iki olayla değil, genelde). Bu *ölçüsüz üstünlüğü* ortadan kaldıracak ve bu iki kuvveti (saldıranı ve savunanı) dâhiyane bir buluşla güç bakımından eşit kılacak bir yol bulacaktır. Avrupa onun hareketini büyük bir dikkatle ve ilgiyle izliyor; sadece siyasal değil, bilimsel sonuçlar da bekliyor. Kısacası, askeri ufkumuz genişliyor, umutlarımız yeniden yeşeriyor. Asya seferi büyük za-

4 Edirne.

ferle sonuçlandı. Balkan ordumuz sayıca üstün ve mükemmel; ordumuzun azim ve kararlılığı beklenenin üstünde... Rus halkı (yani gerçek halkımız) tek beden olarak Hıristiyanlık adına yapılan bu savaşın yüce amacına ulaşmasını derinden istiyor. Savaşa giden çocuklarının ardından anaların gözyaşı dökmemeleri düşünülemez: Bu doğaldır; ama davanın kutsallığına olan inanç bütün gücüyle sonsuza dek kalacaktır. Babalar, anneler çocuklarını neden gönderdiklerini biliyorlar: Ulusal bir savaştır bu. Kimileri bunu kabul etmiyor, inanmıyor; en olmadık, aykırı olayların izini sürüyorlar sadece. Örneğin gazetelerde küçük puntolarla geçen şu haber, her nedense böylelerinin dikkatini ve ilgisini çekmiyor:

> Birzula istasyonundan *Odesski Vestnik*'e bildirilen haber şöyle: 3 Ekimde bu istasyondan, savaşta yaralanan ve hastanede tedavi gören 2800 asker geri hizmette kullanılmak üzere sevk edilmiştir. Aralarında altı da subay bulunuyordu. Askerlerden bir tekinin bile haklarını kullanmayı ve geri bölgelerde kalmayı istememeleri çok ilgiye değer bir olaydır. Hepsi cepheye gitmeye acele ediyordu (*Moskovskiye Vedomosti*, No. 251)

Böyle bir haberden insan nasıl kıvanç duymaz? Öyle sanıyorum ki bu tip olaylar davanın karakterini gösterir! Bundan sonra nasıl olur da bu savaşın ulusal özellik taşımadığı ve halkın buna yabancı olduğu ileri sürülebilir? Ama bu tür olaylar tek değil, çok fazla. Hepsi birikiyor, ışık saçıyor. Tarih sayfalarında mutlaka hak ettiği yeri alacaktır... Neyse ki bu olayların çoğu pek çok Avrupalı görgü tanığının gözleri önünde oluyor; artık çarpıtılması, borsacı ya da *Roma ruhbanı* görünüşünde saptırılarak sunulması olanaksızdır...

İkinci Bölüm

I
Hartung'un İntiharı ve Hiç Değişmeyen Sorumuz: Kim Suçlu?

General Hartung'un, jürinin hakkında verdiği "suçludur" kararı yüzüne okunduktan on beş dakika sonra, Moskova çevre mahkemesinin oturumu sırasında intiharıyla ilgili haberler yorumlar, geçenlerde Rus gazetelerinde geniş biçimde yer aldı (hâlâ da sürüyor). Günlük okurlarının bu alışılmadık, trajik olay üzerine az çok bilgi sahibi olduklarını sanıyorum, bu nedenle ayrıntıya pek girmeyeceğim. Genel çizgileriyle olay şöyle: Yüksek rütbeli, yüksek çevreden bir adam, geçmişte terzilik yapan, sonra da tefeciliğe başlamış Zanftleben adlı biriyle buluşuyor; adamdan borç para istemesinin dışında, bir şekilde dostluk duygularıyla adamın vasilik sorumluluğunu üzerine alıyor, anladığımız kadarıyla isteyerek yapıyor bunu. Zanftleben'in ansızın ölümünden sonra olanlar oluyor, insanı isyan ettirecek olaylar baş gösteriyor: Senet defteri sır oluyor, Hartung yasaya tamamen aykırı olarak bonoları, tahvilleri, kıymetli belgeleri kendi evine taşıyor. Hartung, dava dosyasından anlaşıldığı gibi, mirasçıların bir kısmıyla diğerlerinin zararına anlaşmaya giriyor (gerçi bunu kendisi düşünmemiş olabilir). Sonra mirasçılardan biri adamın evine zorla giriyor, zavallı vasi gerçekte hiç beklemediği tipte insanların arasına düştüğünü böylece öğrenmiş oluyor. Sonra suçlamalar başlıyor – senetlerin, senet defterinin çalınması, sahte senet düzenlenmesi, 150-200 bin ruble değerindeki mülkle ilgi-

li belgelerin kaybolması vb... Ardından mahkemeye düşüyor tabii. Savcı mahkemeden ve generalin sıradan bir insanla yan yana oturmasından ve böylece gücü elinde tutan yüksek sınıfla önemsiz insanların kanun önünde eşitliği zaferini Rus Themis'e[5] söyletmesinden hayli memnun görünüyor.

(Üzerinde neler konuşulursa konuşulsun) duruşma son derece normal gidiyor ve nihayet jüri Hartung'la ilgili, anlamı: "Suçludur ve çalmıştır" olan korkunç kararı getiriyor. Mahkeme heyeti kararını vermek üzere salondan ayrılıyor, ama general salonda beklemek istemiyor: başka bir odaya geçiyor, anlattıklarına göre, masa başında, başını avuçlarının içine almış, perişan şekilde oturuyormuş; sonra birden silah sesi duymuşlar: Yanında getirdiği dolu bir tabancayla kalbine ateş etmiş. Yanında bir not bulmuşlar: "*Yüce Tanrım* üzerine yemin ederim ki suçlu değilim, çalmadım, düşmanlarımı bağışlıyorum." Böylece masum ve beyefendi olduğunun bilinci içinde öldü.

Bu ölüm olayı Moskova'da büyük yankı uyandırdı. Rusya'nın her bölgesinde gazeteler bu olaya geniş yer verdi. Mahkeme heyeti ve savcı odalarından çıkarken yüzleri kireç gibiymiş. Jüri üyeleri utanç içindeymiş. Gazeteler bile "bu apaçık adaletsiz karar için" seslerini yükseltmişlerdi. Bazı gazeteler, bundan böyle mahkemelerimizin hafifletici, müsamahakâr mahkûmiyet kararları veremeyeceklerini yazdı: "İşte örnek, masum bir insan öldü!" Bir başka gazete, bir insanın son sözlerine inanmamanın kesinlikle imkânsız olduğunu, öyleyse korkunç bir yanlışlık yapıldığı sonucuna varılabileceğini yazdı. Pek çok kişi konuşmuş, gazeteler yazmıştı. Kabul etmek gerekir ki gazete eleştirilerinden bazıları çok tuhaftı: Yalan yanlış sözler; heyecanlı, içten, ama sahte... Hartung'a yazık oldu; herhangi birinin yanlışlığından çok, burada Rus yaşamının (çok derin) trajedisi, kaderi var. Daha doğrusu burada herkes suçlu: Aydın zümremizin gelenekleri de, alışkanlıkları da, bu toplumda kurulmuş ve düzeltilmiş özellikler de; nihayet bir yerden alınan ve Rus yapısına yetersizce uydurulan yeni mahkemelerimizin gelenekleri, alışkanlıkları, evet, hepsi suçlu burada. Ama ayrım

5 Yunan mitolojisinde Adalet tanrıçası.

yapmadan herkes (toptan) suçlu olduğu zaman, tek tek kimsenin suçlu olmadığı anlamına gelir bu. Gazetelerden en çok *Novoye Vremya*'nın yorumunu beğendim. Bir gün önce, Rus hayatını bilen bizim usta hukukçulardan biriyle sohbet etmiştim. Bu davada toplumumuzda tek ve aynı yargı söz konusuydu, muhatabım büyük bir isabetle bu sorunun "trajik" yanına ve bu trajedinin nedenlerine dikkat çekmişti. Ertesi gün "Meçhul mizahçının" fıkrasında dünkü sohbetimizle çok örtüşen yanlar bulmuştum. Şimdi bundan bir parça söz edeceksem özel olarak ve "yeri geldiği" içindir.

II
Rus Centilmeni. Bir Beyefendinin Sonuna Kadar Beyefendi Kalması Olanaksızdır

Eskimiş tiplerin hâlâ varlığını sürdürüyor olması işin bir başka önemli yanıdır. Sanırım uzun zaman da tükenmeyecekler gibi görünüyor, çünkü her şeyin bir süresi vardır, her yerde doğa yasası geçerli: Sözünü ettiğim aydın zümremizin tipleridir. Aslında burada ısrarla ve inatla şunu belirteceğim: Fırıldak gibi birden değişiyorsak, bu hiç de iyi bir davranış olamaz. Aydın insanımızda en tiksindirici özellik, hafiflik ve yavanlıktır. Uşaklığı, soylu giysilerine bürünmüş bir uşağı hatırlatıyor. Sözgelimi bizim beyefendileşmiş kişinin –her nasılsa zengin ve ünlü bir çevreye yanaşmış, bir de girmeyi başarmışsa– özelliklerinden biri *ağırbaşlı saygın bir kişi havasına girmesi* ve kendini alabildiğine kandırma isteğidir. Bu sözlerimin Hartung'la hiçbir ilgisi olmadığını belirtirim; onun yaşamöyküsünü zaten bilmiyorum; General Hartung'un başına gelen olayların belli koşullarda aynısıyla karşılaşması mümkün aydın insanımızın herkesçe bilinen bazı özelliklerini vurgulamak istiyorum sadece. Örneğin cebinde tek kuruşu olmayan değersiz, küçük rütbeli bir kimse, yüksek tabakanın arasına düşüyor ya da nasıl oluyorsa onlarla yakın ilişki kuruyor. Bu yüksek çevreye biraz arınarak girmekten başka hiçbir özelliği olmayan bu çulsuzun derken arabası, dairesi,

uşakları, kostümleri, eldivenleri vs... oluyor. Belki de kariyer yapmak, adam olmak istiyor, ama herkesten çok şuna özeniyor: "Hepsi böyle yaşıyorlar, peki ya ben?" Burada kesinlikle yenemeyeceği bir utanç duymaktadır içinde. Kısaca: Doğruluk, dürüstlük bir bakıma tuhaf anlaşılıyor, özsaygının zerresi yok. Özsaygı gibi insan için en başta gelen duygunun anlaşılmamasını, neredeyse bütün aydın Avrupalı dönemimiz boyunca özgürlüğü ve özgürlüğün ne anlama geldiğini kavramamakla birlikte ele almamız mümkündür diye düşünüyorum, bu konuya sonra döneceğiz. Bizim Rus aydının trajik sayılabilecek ikinci özelliği, uysallığı ve uzlaşmaya hazır olmasıdır. Hoş, pek çok vurguncu, borsacı, rezil, ama direşken namussuz çoktur: iyi huylu kararlı insanımız da vardır tabii, ama bunlar yok denecek kadar az. Rus insanının büyük çoğunluğunda bu hemen teslim olma, razı olma, boyun eğme isteği egemendir. Ne iyilikseverlikten, aynı şekilde ne de korkaklıktandır bu. Bir çeşit kibarlıktır burada olan ya da aklımızın ermediği bir şeyler vardır. Sözgelişi size sürekli asılan ve sizden görüş talep eden inatçı biriyle sohbetinizde ya da herhangi bir toplantıda –içinizden belki de hiç istemediğiniz halde– düşüncelerinizden, hatta kaç kez sözlerinizden ödün vermek zorunda kaldığınız olmuştur kim bilir! "Herkes" sözcüğü Rus insanına çok çekici gelir. "Herkes gibi ben de", "Kamuoyuna katılıyorum," "Haydi hep beraber yürüyelim!" gibi... Ama burada tuhaf bir durum var: Rus insanı kendini kandırmayı, sürüklemeyi, aldatmayı, ayartmayı çok sever. Diyelim ki Zanftleben'e vasiliğe gitmeyi canı istemiyor, ama kendini kandırıyor: "Ne yani, gidersem kıyamet mi kopar!"

Bu Rus aydın zümresinde bazı yönden, az önce ima ettiğim Rus beyefendiliğinin zavallı özellikleriyle birlikte son derece çekici tipler de vardır. Bazıları hemen hemen masumdurlar, her biri birer Schiller'dir: "İşi" bilmemeleri onlara dokunaklı bir hava verir, ama duyguları güçlüdür: Kendince onurunu yitirdiği düşüncesine varırsa Hartung gibi intiharı seçer. Sayıca çok olabilirler. Yalnız bu tip insanların, örneğin borçlarının miktarını bildiklerini pek sanmam; nedeni işret düşkünü olmaları değildir, kimi tersine iyi bir koca ve babadır; ancak bütün para safahata ve bu iyi babaya harcanabilir. Çoğu doğdukları büyüdükle-

ri eski yurtluklarından kalan yetersiz gelirle hayata adım atarlar ve ilkgençlik yıllarında harcayıp bitirirler. Sonra evlilik, yükselme, devlet dairesinde hayatını sürdürmesine yetecek bir gelir sağlayan orta karar bir mevki; artık eski, sosyete gezip tozmalarından farklı, ciddi bir yaşantıdır bu. Ne var ki borçlarının ardı arkası kesilmez; elbette ödüyordur, çünkü o bir beyefendidir, gelgelelim yeni borçlarla ödüyordur. Söyleyebiliriz ki birçoğu durumunu arada bir düşünürken göğsünü gere gere, soylu bir edayla içinden şöyle geçiriyordur: "Bizler hiçbir zaman hırsızlık yapmadık, yapmayız da!" Oysa burada küçücük bir özellik kendini gösterebilir: (Çok gereksinim duyması halinde) çocuklarının dadısından –kadının biriktirdiği– on rubleyi ödünç isteyebilir bu adam.. Ne var bunda, neden olmasın Allah aşkına? Efendim, bu yaşlı dadının varlığına alışılmıştır, içten, cana yakın bir kadındır. Ailenin bir üyesi sayılır, onu severler, kilerin anahtarını bile teslim etmişlerdir. İyi kalpli general, yani onun efendisi, iyice elden ayaktan düşeceği zaman dadıya huzurevinde yer bulacağına çok önceden söz vermiştir, ama buyurun, işleri kadınla ilgilenmesine engel olmaktadır, uzun zamandır da lafını etmemektedir. Dadı da huzurevi meselesini hatırlatmaya çekiniyordur; yılda sadece bir iki kez hatırlatıyordur. General gibi sinirli, her zaman endişeli bir adamın canını sıkmamak için büyük özen gösteriyordur. Yaşlı kemiklerini yatakta ısıtırken arada bir: "Efendim, iyi kalpli bir insan, mutlaka hatırlar" diye düşünür; on ruble alacağını da söylemeye utanıyordur, vicdan sahibi biridir yaşlı kadın. O ne, general ansızın ölmüyor mu! Yaşlı kadının ne yeri, ne de on rublesi vardır artık! Bunlar kuşkusuz basit entipüften şeylerdir, ama öbür dünyada generale dadıdan on ruble alıp almadığı sorulsaydı kıpkırmızı kesilir: "Ne on rublesi?" derdi. "Acaba! Ha evet, sahiden de, dört yıl kadar önceydi! *Mais comment, comment*,[6] nasıl olur bu!" İşte bu borç, dünyada taktığı binlerce rubleden daha ağır gelecektir ona! Korkunç bir utanca gömülecektir: "Ah, inanın bunu yapmak istemedim, inanın unuttum, aklıma bile gelmedi!" Ne var ki zavallı generali orada yalnızca melekler dinleyecektir (herhalde cennete giderdi!). Dünyada da on rubleden olan yaşlı dadı generale zaman za-

6 Ama, nasıl, nasıl! (Fransızca)

man acırdı yine de: "Eh, ne yapalım, olsun, parayı hatırlatmak günah, ama çok değerli, dini bütün bir beyefendiydi."

Durun, daha bitmedi: Bu güzel adam bir şekilde yeniden dünyaya gelse, general olsa bu on rubleyi dadıya verir miydi, vermez miydi?

Hep onlar gasp edecek değil ya! Buyurun çoook soylu İvan Petroviç arkadaşından altı bin ruble tutarında bir senet imzalamasını rica ediyor: "Müşterisi olduğum bir bankaya yatıracağım, senedi de kırdıracağım." Alın size altı bin ruble senet karşılığında muhterem bir dost! Ne diye düşüneceksin? Senet veriliyor. İvan Petroviç'i sık sık kulüpte görüyor; ikisi de senedin lafını etmiyor, çünkü ikisi de seçkin insan, daha doğrusu toplumumuzun dürüst bireyleri; birden ne oluyorsa oluyor, altı ay sonra bu altı bin rublelik senet generalin başında patlıyor. "Lütfen ödeyiniz ekselansları!" İşte burada Zanftleben gibi insanlara saldırıyorlar ve bire bin katarak belgeleri yazıyorlar.

İnanın, bunları içimden geçirirken rahmetli General Hartung'un ufacık olsun karakterini ortaya dökme iddiasında değilim: Onu ne tanıyorum, ne de hakkında bir şey duydum. Sadece bir Zanftleben yüzünden General Hartung gibi zor duruma düşmesi halinde, sonu onun gibi intiharla bitmesi muhtemel toplumumuzun üyelerinden birinin karakterini bir parçacık anlatma iddiasında olabilirim ancak. Bunun için, bence Hartung davasında ne mahkemeyi ayıplamak gerekir, ne de mahkeme utanç duymalıdır. Burada gerçekten kader, burada bir trajedi var: Hartung son ana kadar kendini suçsuz görmüş ve not bırakmıştır.

"Ya peki şu not?" diyenler olacaktır. "Bir insanın, üstelik dinine bağlı birinin yalan söylemesi gerçekten imkânsızdır. Böyle bir anda bıraktığı notta çalmadığını yazmışsa, hiçbir şey çalmamış demektir. Adamın zihni ne kadar dengesiz ve bulanık olursa olsun, burada inançlarına aykırı kesinlikle davranmış olamazdı: 'Çalmadım' diyorsa, 'çalıp çalmadığını' bilmemesi mümkün değildir. Öyle ya, alt tarafı insan elinin işidir bu. Ancak bir soru var burada: Cebine koydu mu koymadı mı? Koyduysa bunu nasıl olur da bilemezdi?"

Bu tamamen doğru, ama, bakın, burada şu da olabilir: Not-

ta sadece kendinden söz ediyordu: "Ben hiçbir şey çalmadım, çalmayı da düşünmedim." Öyleyse başkaları çalmış olabilirdi.

"Kesinlikle olamaz!" diye itiraz edecekler bu kez. "Başkalarına yaptırsaydı, vasi olduğunu bile bile göz yumsaydı, dolayısıyla diğerleriyle birlikte o da *hırsızlığa ortak olurdu!* General Hartung burada bir fark olmadığını düşünmemezlik edemezdi."

Yanıt veriyorum: İlkin, "vasi olduğunu bile bile başkalarına yaptırsaydı, hırsızlığa kendi de katılırdı" kanıtı kolayca çürütülebilir; ikincisi, burada tartışmasız farklı bir olay vardır; üçüncüsü, General Hartung bu notu tamamen bizim düşündüğümüz anlamda yazabilirdi, yani şöyle: "Ben şahsen almadım, asla almak *istemedim*, iradem dışında başkaları yaptı. Müsamahalı davrandığım için suçluyum; dolandırıcı olduğum için değil, çünkü kimseden bir şey almadım, karşı koydum. Başkaları yaptı..." Bu anlama gelen kesin ifadeler kullanabilirdi, ama aynı zamanda dürüst ve soylu bir insan olarak: "Çalmalarına ses çıkarmadığıma göre ben de suçluyum" demeyi asla kabul edemezdi. Tanrı katına çıkıyordu; ne çalmak, ne de göz yummak istemişti, biliyordu, gizlice olmuştu işte. Dikkat edin, zaten bıraktığı notta geniş bir açıklama yapmıyor: Yani ne müsamahalı davrandığı, ne de çaldığı konusunda... O bir beyefendiydi, başkalarını ihbar edemezdi, hele en ciddi anda "düşmanlarımı bağışlıyorum" dediği anda.

En nihayet büyük olasılıkla iyi niyetle göz yumduğunu, müsamaha gösterdiğini ve zayıf davrandığını itiraf edememişti. Burada belki de baştan son ana kadar aklına getirmediği ve böylece ölümüne yol açan nedenler karmaşası vardı. "Senet defteri çalınmışmış", çok güvendiği, işini bilen kişiler senet defterinin bir şekilde kaybolduğuna, aslında kimsenin işine yaramayacağı için bunun pek bir önemi olmadığına daha işin başında inandırmışlardır onu. Senet defterinin mirasçıların yararına değil, zararına olduğunu rakamlarla önüne koyuyorlar. (Aslında bu kanıtın ta kendisidir ve savunma sonra mahkemeye sunmuştu, herhalde doğru bir kanıttı.) İşte bu anlamda gerisi Hartung'a gösterilmiş ve anlatılmıştır. Gerçekte işi bilmiyordu, onu kandırmak çok mümkündü: "İnanın, biz de sizin gibi dürüst insanız, mirasçılardan *bir şey* çalmayı istemeyiz, ama Zanftleben'in işleri öyle nazik durumda ki eğer onlar (mirasçılar) şimdi şu senet defteri

meselesini falan öğrenirlerse bizi doğrudan dolandırıcılıkla suçlayabilirler, işte bu yüzden onlardan gizlememiz gerek." "Zantfleben'in bu karışık işleri" elbette birden ortaya çıkmamıştır; yavaş yavaş olmuştur, öyle ki Hartung gerçeği öğrenmiş ya da gerçeğin ucunu kaçırmış, her gün yavaş yavaş yalana batmıştır. Sonra birdenbire mirasçılardan biri generalin evine zorla girmiş, generalin hırsız olduğunu doğrudan yüzüne vurmuş, buna yakın gürültüler koparmıştır: Cakayla, zafer kazanmış bir edayla, generalin evinde her türlü alçaklığı yapacak cesarette olduğundan emin, pis pis sırıtarak içeri girmiştir. Derken Hartung nasıl bir batağa saplandığını sonunda anlamıştır. Sonra kendini tamamen kaybetmiş, uzlaşma, bir şekilde anlaşma önerisinde bulunmuştur; kuşkusuz gitgide aklı daha da karışmıştır, suçlayan tarafsa hırsla uzlaşmaya, onun şerefini iki paralık edecek yeni delillerin peşine düşmüştür. Her şey kullanıldı. Özetle, General Hartung kişisel olarak suçsuz olduğunun bilinci içinde ölmüştür, ya hatalar... Adli bir yanlışlık kesinlikle olmamıştır. Kaderdi bu, bir trajedi yaşandı: Yaşadığı çevre bu tip insanlarla kaynarken kör bir güç, *günahlarının* kefaretini ödemek için nedense bir tek onu seçmiştir. Evet, onun gibi belki de binlercesi var, ama olan ona olmuştur. Masum ve çok dürüst olan bu adam feci sonuyla, bu on binlerce insan içinden hiç kuşkusuz büyük bir sempati uyandıran tek kişi olmuştur. Mahkeme de Hartung'la bütün Rusya'ya gereken uyarıyı yapmıştır, ne ki yazgının, kör Tanrıçanın, onu yenilgiye uğratırken bunu hesaba kattığı şüphelidir.

III

Gerçek İçin Yalan Zorunludur. Sürekli Yalan Gerçeğe Götürür. Bu Doğru Olabilir mi?

Ama bu, çok saf olmakla birlikte sizlerle paylaşmak istediğim eski bir izlenimimi hatırlattı bana, bu izlenim genelde mahkemelerimizle ilgili. Jüri üyeli açık mahkemeler bütün dünyada neredeyse mükemmellik olarak görülmüştür: "Bu, deyim yerindeyse bir zafer, yüksek zekânın ürünüdür!" Ben de inanıyorum,

çünkü: "Daha iyisini bulun bakalım!" diyecekler size, gerçekten de bulamazsınız. Öyleyse sırf daha iyisi bulunamayacağı için kabul etmemiz kaçınılmaz görünüyor. Oysa bakın Bay Savcı sahnede, nasıl derler, varyete yapmaya çıkmış. Onun kusursuz, zeki, vicdan sahibi, kültürlü, Hıristiyan inançlarıyla yetişmiş, Rusya'yı, Rus insanını bilen, Rusya'da az çok tanınan biri olduğunu düşünelim. Efendim, bakın ne oluyor, bu çok vicdanlı adam hiç öteye beriye sapmadan, sanık, bu kötü adam cezaya çarptırılacağı için, suçun işlendiğine sevindiğini söyleyerek başlıyor iddiasına. "Çünkü siz, sayın jüri üyeleri, bir bilseniz bu adamın ne rezil, ne düzenbaz biri olduğunu!.." Elbette "düzenbaz" sözünü kullanmıyor, ama buna yakın bir şeyler söylüyor: Tavırları çok kibar, çok yumuşak, çok insancıl, konuşmasının sonuna doğru zavallı sanığı düzenbazdan, hatta aklınıza gelebilecek her türlü düzenbazdan daha beter duruma sokuyor. Üzüntülü ve kibar bir ses tonuyla sanığın annesinin de böyle olduğunu, çalmadan duramayacağını, çünkü rezilce bir ahlaksızlığın onu gittikçe uçuruma sürüklediğini söylüyor. Tamamen bilinçli ve bile bile böyle davranıyor. "Hatırlayın, suçunu işlediği sırada bitişik sokakta meydana gelen yangın sanığın işini kolaylaştırmıştır, çünkü yangın kargaşaya neden olmuş, kapıcıların ve sokaktakilerin dikkatini buraya çekmiştir. Ah, elbette *doğrudan* kundaklama suçlamasında bulunmuyorum, ama sayın jüri üyeleri kabul edersiniz ki bu iki olay arasında tuhaf bir rastlantı var, insanı ister istemez belli bir düşünceye yöneltiyor, ama susuyorum, susuyorum, yine de sizler bu hırsızı, bu katili (dairede biriyle karşılaşsaydı yüzde yüz öldürürdü çünkü), nihayet kundakçıyı, bu sicilli kundakçıyı, evet, hiç kuşku yok, uzak yerlere göndereceksiniz, bu kararınızla dürüst insanlar rahat nefes alacaklar, alışveriş yapmak için evlerinden huzurla dışarı çıkacaklar, ev sahipleri de mülklerini şu ya da bu sigorta şirketlerine, nereye sigorta ettirmiş olursa olsunlar artık endişe duymayacaklar. Aslında boşuna konuşuyorum: Şu adama bir baksanıza! Namuslu insanların yüzlerine bakmaya çekinerek nasıl oturuyor. Onun hırsız, katil ve kundakçı olduğundan emin olmak için sadece bakmanız yeter. Gelgelelim bu suçlunun fazla hırsızlık yapmaması, birkaç kişiyi doğramaması, evler yakmaması beni

ciddi olarak üzüyor, çünkü bu suçun müthiş boyutu toptan uyku haline geçmiş toplumumuzu sarsar, kendini korumaya ve içinde suç unsuru barındıran bu toplumsal uyku halinden sıyrılmaya yönlendirirdi."

Gerçi Bay Savcının son derece asil konuşacağını biliyoruz. Sözlerimin pazar günleri çıkan karikatürlü, şarkılı küçük mizah gazetelerine yakıştığını varsayalım. Derin, toplumsal ve yurttaşlığı ilgilendiren sorunlar uyandıran konulardan biri olduğunu, en önemlisi de psikolojik yanını ve bu psikoloji içinde bilindiği gibi Avrupa'da da aşırı hırslı savcılar bulunduğunu düşünelim. Evet, ne olursa olsun sonuçta aynısı, yani yazık ki tek değil, onlarca, yüzlerce zehirlenme çıkacaktır, çünkü o zaman yürekleriniz titrer, hep birlikte ayağa kalkardınız vs...

"Bu da ne demek oluyor?" diye itiraz edecekler. Diyelim ki birçok savcı hiç de söylevci değil, ama savcı her şeyden önce bir memurdur ve görevi neyi gerektiriyorsa öyle davranmak zorundadır; ikincisi, savcılar her zaman iddialarını abartırlar; bu asla çirkin, ayıplanacak bir durum olmadığı gibi, tersine, faydalıdır da. Çünkü böyle olması gerekir. Karşısında da iddiasını çürütme olanağına sahip sanığın avukatı vardır. Ayrıca Avrupa'nın her yerinde tam bir incelikle savcının aptal, gülünç, sahtekâr olduğunu, "Vasilyevski'de üç gün önce biri üçüncü katta ev kundaklamışsa, bu kişinin o olması gerektiğini, çünkü bu adamın tam bu sırada toplumumuzun en seçkin, en soooylu üyelerinden general Mihaylov'un isim gününde Vasilyevski adasında bulunduğunu, evi bu adamın yaktığını, ama burada, hiç kuşkusuz, sebebin kundaklama değil, apartman sahibi tüccar İvan Borodatiy'la aralarındaki bir husumet olduğunu (yine psikoloji), sanal ve hiçbir mantığa uymayan bu suçun işlendiği sırada sokakta bulunanların ilgisini başka tarafa çekmek amacıyla ev kundaklamakla bir benzerine rastlanması zor, aptalca, adice bir suçlamayı bu adamın aklından geçirmediğini, kundaklamanın ona fikir verdiğini söylemek mümkündür." Nihayet, buyurun, avukat el kol hareketleri yapıyor, gözyaşları döküyor, dişlerini gıcırdatıyor, saçlarını yoluyor, sandalyeleri deviriyor (ama havaya kaldırmıyor) ve çok soylu biriyse sonunda haksızlığa dayanamayıp düşüp bayılıyor, hoş, ne kadar soylu olursa olsun savcı buna herhalde izin

vermezdi, çünkü üniformalı görevlinin üzerine birden sırtüstü düşmek bir parça tuhaf kaçardı. Bu pek kullanılacak yol değil.

Bütün bu söylediklerim şaka, sadece bir şaka, hiçbir şey olmaz (sandalyeleri çarpıp dursalar da, ayılıp bayılsalar da) soylu tavırlarını bozmasınlar razıyım! Ben aslında meselenin özüyle uğraşıyorum sadece, zira en soylu ifadeler de bazen soysuzlaşabilir.

"Neler söylüyorsunuz?" diyecekler bu kez. Bunlar da gereklidir, özellikle her iki tarafın abartılı konuşması gereklidir! Jüri üyelerinin bazıları pek kültürlü değildir; zaten meşguldür adam, dükkânı, bir işi vardır; bazen aklı başka yerdedir; kısacası davanın derinliğine kendini verecek güçte olmayabilir. İşte bu nedenle, jüri üyesinin davaya yönlendirilmesi ve suçlamayla ilgili akla gelebilecek her araştırmanın tamamlandığına, artık üzerinde daha fazla düşünmenin gereksiz olduğuna, avukatın, dağdaki kardan çok müvekkilinin başına aklar düştüğüne kadar olur olmaz savunmalarla elinden geleni yaptığına inanması için davanın bütün aşamalarının gözlerinin önüne serilmesi gerekir. Böylece orada, özel odada muhasebe yaparken, daha doğrusu mekanik olarak meselenin artısını eksisini hesap etmek zorunda olduğunu artık bilecektir, en azından vicdanı rahat olacaktır. Sonuçta gerçek için bütün bunların kaçınılmaz olduğu açıktır; yani acımasız bir suçlama, acımasız bir savunma, sadece yalın anlamda alınırsa savcının acımasızca yüklenmesi, kendisinden çok –daha iyisi düşünülmeyecek kadar– sanığın yararınadır.

Sözün kısası, günümüz mahkemesi insan aklının yalnızca yüksek ürünü ya da zaferi değil, son derece karmaşık bir olgudur. Bunu kabul etmememiz mümkün değildir. Üstelik açık bir mahkemedir: Yüzlerce insan salona geliyor, bu kalabalığın sadece bir gösteri için salonu doldurduğu düşünülebilir mi? Elbette hayır: Ne amaçla toplanmış olurlarsa olsunlar, büyük, güçlü bir izlenimle, ders çıkararak, hatta iyileşme umuduyla ayrılmak için oradadırlar... Oysa burada mahkeme salonunda bir yalan olduğunu görürler ve otururlar, ah, elbette yalan, ne mahkemede, ne de alınan kararın önemindedir, orada sergilenen Avrupa'dan mutlu bir hafiflikle alınan, bizim savunma ve iddia makamı temsilcilerinde iyice yerleşen kimi alışkanlıklardadır. İşte eve

dönüyorum ve başlıyorum düşünmeye: Savcı İvan Hristoforiç'ı şahsen tanıyorum, çok zeki, çok iyi kalpli bir insan; gelin görün ki yalanları peş peşe sıraladı ve yalan söylediğini de biliyordu. Bir tekdir ya da iki ay hapis cezası verilebilecek bir suçu, tutup ülkenin en uzak köşesine yirmi beş yıl sürgün cezasına götürdü. Diyelim ki davanın açıklığı için bu da gerekli, ama yine de yalan söylüyordu, bile bile söylüyordu, iş adamın boynuna kadar gider. Bu nasıl bir bağdaştırma, bir de adam yetenekliyse: *Il en reste toujours quelque chose*,[7] hele hele savunma tarafı kötüyse ve yalnızca sandalyeleri devirmeyi beceriyorsa!.. Burada İvan Hristoforiç'ın gururu depreşti diyelim, tam insana özgü bir özellik, ama böyle önemli bir davada hoş görülebilecek bir özellik midir? Üstün nitelikli, insancıl, uygar insanlar nerelere sıroldu?

Tamam tamam, bunların hepsinden, deyim yerindeyse mekanik ve kurnazca bir yöntemle bir gerçek çıkıyor, mahkeme salonunda bulunan kalabalık gerçekten bir seyir, mekanik ve kurnazca bir yöntemi izlemek için toplanmış, heyecanla dinlerken, örneğin usta avukat vicdan falan düşünmeden yalanları sıralıyor, kendi köşesinden alkışlar alıyor: "Ne harika yalanlar kıvırıyor adam!" Sonuçta kalabalıkta yüzsüzlük ve yalan belirecek ve hissettirmeden yerleşecektir. Gerçeğe değil, yeteneğe gönüller akacak, yeter ki oyalasın, millete eğlence olsun! Bayılmalar, yere tepetakla düşmeler başlamaya görsün, insancıl duygular körelecektir. Eh, palavracı gerçekten büyük yetenekse varın gerisini siz düşünün artık!

Bütün bunların yersiz sızlanmalarım olduğunu biliyorum. Ama dinleyin, jüri üyeli açık mahkemeler bizim değildir, olduğu gibi yabancılardan alınmıştır. Rus ulusunun, Rus ruhunun zamanla pürüzleri gidereceğini, sahteliği, kötü alışkanlıkları ortadan kaldıracağını, her alanda işin doğrulara ve gerçeğe göre süreç alacağını umut etmek yoksa gerçekten olanaksız mı? İşin doğrusunu söylersek bu şimdilik olanaksız: Günümüzde savunma ve iddia makamı kötü alışkanlıklarıyla sivriliyor, kimi para, kimi de kariyer peşinde koşuyor çünkü. Ama zamanla savcının da, sanığı suçlamak yerine, onun yanında yer alacağı günler gelecek, öyle ki avukatlar savcının sanığa yüklediği suçun ufacık

7 Her zaman geriye bir şeyler kalır. (Fransızca)

bölümünün bile uygulanmasının mümkün olmadığını söyleyerek itiraz etseydi, jüri üyeleri düpedüz onları inandırıcı bulmazlardı.

Bu yöntemin, her iki tarafın, savcının da, avukatın da aşırı abartılı mekanik üslubundan daha şaşmaz ve hızlı biçimde gerçeğin bulunmasına katkı sağlayacağını düşünüyorum. Bunun kesinlikle olamayacağı, neden olarak *"ne kadar düşünmeden olursa, o kadar iyi olur" mantığının* Avrupa'da da geçerli olduğunu söyleyerek bu görüşümü paylaşmayanlar çıkacaktır.

İşte, bu mekanizm denen şey, bu mekanik tarz gerçeği söküp çıkarıyor, belki de bizde bu, yerini kolayca gerçeğe bırakacaktır. Her iki tarafın sahte abartıları kaybolacak, içtenlik ve doğruluk öne çıkacaktır, bu gerçeğin aranması oyunu olmayacaktır. Sahnede ne izlence, ne de oyun, sadece ahlak dersi olacak. Aslında avukatlara daha az ücret ödenecek. Kanatlarımız gelişir ve melekler haline gelirsek, bu ütopyalar bir gün gerçek olacak. Zaten mahkemelere de gerek duyulmayacaktır o zaman...

Üçüncü Bölüm

I
Rusya'nın Roma Ruhbanları

Birkaç gün önce *Moskovskiye Vedomosti*'nin başyazısında bir eleştiri vardı:

> Üç günden beri dikkatlerimiz, Rusya'da düşmanlarıyla uzlaşma içinde hareket eden ve şu an savaştığımız Türklere yardıma hazırlanan bir gruba çevrildi: Rus ruhunun belirişini, devletimizin bu ruh içinde sürdürdüğü her hareketini nefretle karşılayan, Rus yurtseverliğini nihilizmle ve devrimle aynı çizgiye çekmeye çalışan Rusların İngiliz-Macar grubudur bu. En alçakça haberlerle bize düşman dış basını besliyor. *Pravitelstvenniy Vestnik*'te yayınlanan ve bu grubun yeni oyunlarını gözler önüne seren haberin aslını Petersburg muhabirimiz bize telgrafla iletir iletmez yazımızı yayına verdik. Ordumuz Plevne ve Orhaniye arasında parlak başarılar elde ettiği sırada, toplumumuzda yılgınlık ve endişe yaratmak amacıyla Petersburg'da, zaferler kazanan ordumuzun yenilgiye uğradığı söylentileri çıkarılıyor, o kadar çaba gösteriyorlar ki hükümet bu gibi art niyetli söylentilerden halkı uzak tutmayı zorunlu görmektedir.

Bu konuyla ilgili olarak *Novoye Vremya* hemen ertesi gün, gerçi pek üzerinde durmadan, *Moskovskiye Vedomosti*'nin olaya birazcık uzak kaldığını, *Pravitelstvenniy Vestnik*'in de olayı pek de önemi olmayan bir toplum dedikodusu olarak algıladığını bildi-

riyor. (*Novoye Vremya*'nın bu görüşünü aklımda kaldığı kadarıyla aktarıyorum.)

Pravitelstvenniy Vestnik'in gerçekten de bir "söylentiyi" kaleme aldığı çok mümkündür. Bununla beraber, *Moskovskiye Vedomosti*'nin görüşlerinin bir dayanağı olduğu kuşkusuzdur. Ancak bu derginin dikkat çektiği şu İngiliz-Macar meselesi de ne oluyor? Topraklarımızda, hem de ülkemizin tam ortasında Rusların oluşturduğu kendi Roma ruhbanları bulunuyor. Mayısı çoktan geride bıraktık, şimdi herkes dünya çapında bir ruhban komplosunu biliyor ve basın da yazıyor, bizim en liberal gazeteler bile bu komplonun kendi gücü olduğunu kabul ediyor. Vatikan komplosu bizdeki Roma ruhbanlarının yanından geçecek de davalarında kullanmayacaklar, çok tuhaf olurdu doğrusu! Rus ordusunun geri bölgelerinde bir karışıklığın baş göstermesi, hem de bu sırada Vatikan'ın çok yararına olurdu. Bir alıntı daha, bu kez *Novoye Vremya*'dan, sayı 587. "Gazeteler ve Dergiler Arasında" bölümünde, İngiliz *Morning Post* ve yurtdışındaki bazı Polonya dergilerinde yayınlanan birkaç yazıyla ilgili olarak *Golos*'un görüşüne yer veriyor. İşte alıntı:

> 22 Ekim tarihli *Morning Post*'ta kendinden beklenmeyecek ilginç bir yazı çıktı. Yazıdaki haber şuydu: Almanya'nın, Privisl Kray'dan[8] koparacağı ödünlerle ilgili olarak Türk yanlısı bir gazetede, Rusya ve Almanya arasında bir görüşmenin başladığı haberi çıkmış. *Morning Post*'un görüşüne göre bu, Almanya'nın da "Rusya'nın Balkan Yarımadası'ndaki çıkarlarına" destek sözü verdiği gizli bir anlaşmanın sonucu. Londra gazetesi, Privisl Kray Lehlerinin şimdi asla isyanı düşünmediklerini, "ağır bir köleliğe", yani Prusyalıların egemenliğine girmeyi istemediklerini ve Rusya Polonya'sında bir karışıklık baş gösterirse, bunun "Rusya-Prusya" oyununun basit bir sonucu olacağını ısrarla bildiriyor... Çok ilginçtir ki bu yazının *Morning Post*'ta çıkmasından birkaç gün önce aynı konuda, ama biraz değişik üslupla *Dziennik Polsky* Rus hükümetinin, ordusunu Privisl Kray'dan çıkarırken sözde köylülere, Polonyalı toprak sahiplerinin göz hap-

8 Polonya'da Çarlık Rusya'sına ait on eyaleti kapsayan bölge.

sine alınması ve her türlü başkaldırı girişiminin ezilmesi için aralarında köy milisleri kurulması çağrısında bulunduğunu yazdı. Bu yazılara yer veren *Golos*, *Dziennik Polsky* ve *Morning Post*'un birdenbire böyle bir çaba içerisine girmeleri karşısında şaşkınlığını gizleyemiyor. Privisl köylülerine Rus çağrısı ve Rus-Prusyalı *agents provocateur*'lere[9] ilişkin masallara, "*yalandan bir isyan çıkarmak istercesine*" neden gerek duyulmuştur?

Bu beklenmedik alıntının mutlaka bir amacı olmalıdır. Bu alıntılara yer veren gazeteler Privisl Kray'da bir karışıklığın baş göstermesinde kendilerini endişelendiren bilgilere sahipler herhalde. Anlaşılan sonucundan korktukları hareketin önemini saptırmak için önceden bir çaba içine girmişler. Bu yöntem yeni değil. Lehler ve Batılı dostları 1863'te kullanmıştı. Sadece bunu hatırlayarak artık kabul etmemiz gerekir: *Dziennik Polsky* ve *Morning Post*'ta çıkan yazıların bir önemi ve Lehlerin Türklere yakın ilgi göstermesi ve Batı sınırımızda devrimci ajitasyon kampanyalarıyla Rusya'da karışıklıklar çıkarılması amacına ilişkin, Macar basınının geçmişteki yorumlarıyla esrarengiz bir bağı vardır. Bu yazıların Kardinal Ledohovski'nin papa tahtına adaylığı haberiyle örtüşmesi ilginçtir. Sürmekte olan savaşın Rusya lehine sonuçlanmasını engelleme umuduyla, Rusya'nın düşmanlarının peşinden koştuğu tüm hayali kombinasyonlara abartılı anlamlar katan düşkünlerden değiliz, bunları bildiren *Golos* dergisi. Şu durumda olay bizim için o kadar ciddi görünmektedir ki *Dziennik Polsky* ve *Morning Post*'un anlaşılan hiç yankı uyandırmayan yazılarıyla gündeme gelen bu beklenmedik olayı kesinlikle dikkatlerden uzak tutmamalıyız.

Öyleyse bizde de ruhban komplosunun uzantılarına benzer bir olay olamaz mı? Ledohovski'nin adaylığına ilişkin bir haber kuşku yok ki Polonya kaynaklıdır, çünkü ince zekâlıların doldurduğu Roma Kardinaller Meclisinin Ledohovski'nin seçilmesiyle tepetakla devrileceğine ve yurdun yeniden inşasıyla Roma ve tüm dünya papa egemenliğiyle değil, sadece yeni papayla ilgileneceğine Polonyalı gelgeç akıllı bir ajitatör ancak ciddi ciddi

9 Ajan provokatörler. (Fransızca)

inanabilir. Ama bu bir tarafa, Rusya'da ruhban komplosunun uzantıları yine de açıkça görülüyor. *Novoye Vremya* şöyle devam ediyor:

> ... *Journal de St. Petersbourg*'un İtalyan klerikalci gazetelerle, Polonya'da Katolikliğin baskı altında tutulmasıyla ilgili olarak karşılıklı atışması Batı bölgelerimizde bir ajitasyon kampanyasının varlığını göstermektedir.

Yalnızca bir işaret değildir bu; özellikle *Moskovskiye Vedomosti*'nin yazdığı gibi, "...Rusya'nın düşmanlarıyla uzlaşma içinde hareket eden, ulusal ruhumuzun belirişini, *devletimizin de bu ruh içinde sürdürdüğü her hareketini* nefretle karşılayan, Rus yurtseverliğini nihilizm ve devrimle bir sayan, en alçakça haberlerle düşman basını besleyen" bir *grup* var demektir.

Evet, Rusya çıkışlı bu Avrupa haberlerinin bu grubun işi olduğu çok, ama çok mümkündür. Rusya'nın, "dağınık ordusuyla, sürekli ağlayıp sızlayan halkıyla zayıf, ekonomisi kötü, nihilizmle aşınmış bir toplum" olduğu üzerine hafiflik kokan sevinç çığlıkları ve Rusya'nın her başarısız faaliyetine duyulan sevinç, evet, bütün bu zırvalıklar elbette belirli mihrakların işidir; ah, bunların ruhbanlarla aynı düşünceyi paylaşmaya hazır Rus kalemleri olmaması mümkün değildir, ancak bu haberler dış kaynaklı olamaz, herhalde Ruslar kaleme almıştır: Yoksa çok alçakça olurdu! Bununla beraber ruhbanlar belki de pek uğraşmadan ülkemizdeki Rus kalemleri bile yönlendiriyorlar, onlarla *doğrudan doğruya ve gereken* ilişkilere girmiyor, onları kışkırtmıyor olabilirler çünkü bu ateşli liberal kalemler *bazen* çok dürüst olurlar, ruhbanların açıktan emirlerini dinliyor görünürken salla sırt yere devirebilirler. Buna karşılık bizde çevreye uyum sağlamış ruhban, ateşli Rus kalem sahibinin ayağına gitmesine gerek olmadığını, çünkü onun karşılık beklemeden sadece dürüstlük ve hoşgörü duygularıyla (aman ne hoş!) kendisi için bir şeyler yazacağını çok iyi bilir. Bu gözü pek adam, örneğin Fransa'da Mac-Mahon'un başına sinek gibi üşüşen ruhbanlara sinir olur ve onların aleyhine müthiş yazılar yazar. Aynı zamanda da bizim Rus Roma ruhbanını fark etmesi bir yana, bazen ona en güzelinden

şarkılar düzer. Evet, böyle tipler vardır. Bizim kurnaz Roma ruhbanları bile bu kalemşörler karşısında şaşkınlıklarını gizlemezler: "İki arada bir derede kalmak hoşuna gidiyor adamların!" diye başlarını sallayacaklar. "Bu ne çıkar gözetmezliktir böyle! Sonuna kadar hoşgörülü davranmak gerekir aslında. Bakın, Rusya'nın Slavları kurtarmaya hakları olmadığını bile nasıl yüksek sesle ilan ediyorlar! Zaten bunun için onlara yüz bin vermek yetmez! Bu, her an, her dakika, evet, her dakika! nerede duracağını bilememektir, Ancak bu kadar aşırısı olur! Kısa zamanda kabuk bağlar mı acaba?"

II
Eski Polonyalı'nın Yaz Ayı Barış Girişimi

Bu kışkırtıcı klerikaller yaz ayı başında, Rus yayın organları yoluyla ülkemizde bile gösteriler düzenlemeye kalktılar. Kurtlar kuzu postuna bürünmüşler, yurtdışındaki Polonyalı "göçmenlerin" elçisiymiş gibi konuşmaya başlamışlardı. Uzlaşma öneriyorlardı: "Bizleri kabul edin, Slav kardeşliğinin tartışmasız var olduğunu görüyoruz ve bu davanın gerisinde kalmak istemiyoruz." Son derece sevecen konuşuyorlar ve nedenlerini bir bir ortaya koyuyorlardı:

"Bizde mühendis, kimyager, teknokrat, sanatkâr, muhasebeci, tarım uzmanı vb... çok insan var. Bunların çoğu yabancı ülkelere göç etmiş durumda. Onları ülkenize çekin!" Letonya'dan, *Sankt Petersburgskiye Vedomosti*'ye gönderdiği yazısında bir sakin şöyle diyor: "Geçmişte Rusya için Tengoborski'yi, Fransa için Volovski'yi doğuran çevre için bir işiniz yok mudur acaba? İnsanın karakterini yumuşatan, kişiliğini yücelten sanat dallarında günümüzde dünya çapında isim yapmış heykeltıraş Brotski, ressam Mateyko gibi Polonya toplumunun önde gelen temsilcileri gibi... Sizlere bu değerli insanlar gerekli değil mi? Edebiyatçı, politika yazarı, sanayici, fabrikatör, her çeşitten faaliyet adamı sürüsü de ne demek oluyor? Bu insanlara gereksinim duymuyor musunuz?" (*Novoye Vremya*, Kostomarov'un yazısından.)

Bay Kostomarov *Novoye Vremya*'da bu yaltaklanmalara çok güzel yanıt vermiş. Bu enfes yazıdan yeterli alıntı yapamadığım için üzgünüm. Bay Kostomarov açık ve isabetli yargılarda bulunarak, bütün bunların bizim için sadece tuzak olduğunu; Konrad Vallenrodlar'ı, hainleri üstümüze saldırdıklarını, Eski Lehistan'ın körü körüne Rusya'ya ve Rus insanına kin beslediğini anlatmaya çalışıyor. Yalnız Bay Kostomarov bazı Ruslarla dostluk ilişkileri içinde yaşayabilen, onları beladan kurtaran, maddi destekte bulunan iyi niyetli Polonyalıların da var olduğunu düşünüyor. Söyledikleri elbette doğrudur; ancak Rus, bu iyi kalpli Leh'e yirmi yıl süren dostluktan sonra bile, eskaza Lehistan üzerine siyasal görüşlerini birden Rus ruhuyla bildirmeyegörsün, yandı demektir, o saat bu Leh ömrünün sonuna kadar Rus dostunun uzlaşmaz, sınırsız açık ya da gizli düşmanı oluverirdi. Bay Kostomarov yazısında bunu gözden kaçırmış olmalı.

Rus savunucuların ve Bay Kostomarov gibi güçlü bir rakibin ortaya çıkardığı yaz ayındaki bu "barış" girişimi, hiç kuşkusuz, Avrupa'dan bize uzanan papazvari saman altından su yürütmenin ve tüm Avrupa'yı içine alan ruhban komplosunun bir uzantısıdır. Hoş, Eski Lehistan'ın bu sakinleri ne klerikal, ne papacı, ne de Roma yanlısı olduklarına ve bunu çok önceden anlamamız gerektiğine bizleri inandırmaya çabalıyorlar. Eski Lehistan'ın bu Leh göçmenlerinin Cizvit anlamda papayı desteklemediklerini, ruhban hayallerinden uzak olduklarını düşünmek, ah, gülünç bir görüş! Onlar mı, evet, onlar mı, gücünü kudretini görecek de Vatikan'ı desteklemeyecekler? Vatikan da zaten Eski Lehistan'a hiçbir zaman ihanet etmemişti; tersine, diğer devletler elini eteğini çekmişken, Vatikan onun tüm hayallerini var gücüyle desteklemiştir! Hayır, onlar Vatikan'a, Vatikan da onlara ihanet etmez. Yaz ayı barış zırvalığı özellikle tüm göçmenlerin Rusya'ya karşı oyunlara başladığı, Leh lejyonları kurulduğu, aristokrat göçmenlerin İstanbul'a büyük miktarda paralarla geldiği (kuşkusuz kendilerine ait olmayan) sırada yapılmıştır. Bu barış girişimi Bay Kostomarov'un saptadığı gibi sadece sinsice bir oyundur. Yeri gelmişken: Onlar bize kendi bilim adamlarını, teknokratlarını, sanatçılarını önerirken şöyle diyorlar: "Onları kabul edin! Onlar size lazım değil mi?" Bizi herhalde barbar halk

gördüklerini, bize önerdiklerinin hepsinin bizde fazlasıyla bulunduğundan haberleri olmadığını da burada eklemek gerekiyor. Ancak alınmamıza gerek yok; asıl önemlisi, onların neden gelmedikleridir. Bizde ustalığını göstermiş birkaç Leh var, Rusya onları kendinden sayıp sevmiş, saygı duymuş, Rus'tan farklı görmeyip baş tacı etmiştir. Anlaşmaya ne gerek var, gelin! Rıza gösterin, uzlaşın, ama bilin ki Eski Polonya bir daha olmayacaktır! Yeni Polonya vardır, çarımızın kurtardığı Polonya, yeniden doğan ve kuşku yok ki ileride, Slavların özgürlüğe kavuşacağı ve Avrupa'da yeniden varlığını hissettireceği zaman, her Slav unsurla aynı yazgıyı bekleyecek yeni bir Polonya... Ama eskisi hiçbir zaman olmayacak, çünkü Rusya'yla bir arada yaşayamaz. Onun ideali Rusya toprağında, Slav dünyasında olmaktır. Eski Polonya'nın Rusya'ya yönelik parolası: "Ôtes-toi de là que je m'y mette"dir.[10] Polonyalı öncü bir girişimcinin salt bilim adamlarından, sanatçılardan söz etmesi ilginçtir. Peki, göçmenlerin önderleri soylular değil mi? Rusya'nın pohpohlayıcı sözlere kandığını ve barış istediğini düşünün bir, bakın işte, oturdukları yerden küstahça soruyorlar: "Peki, sizin şartlarınız?"

Nedeni belli, eğer göçmenlerin Rusya'ya alınmasını bize önerirseniz, onlar gelmez; koşulların oluşmasını beklerler. Rusya'nın onları bir şey, savaşan taraf olarak kabul ettiğini ve bir de görüşmeler başlatacağını düşünsenize! Bakınız onlar Rusya'ya göç ederler, magnatlar[11] daha ilk günden yakınmaya başlarlar, önemli mevkiler, ayrıcalıklar talep ederler, sonra da Polonya isyanını başlatırlar... Rusya da böyle bir belaya çatacak, böyle enayilik yapacak, öyle mi? Bu çirkin tutumlarıyla Rusya'yı oyuna getirecekleri ne kuşkusuz kendileri inanmazdı. Ama yüreği temiz Rus yandaşlarına güvenmişlerdi. Ruhbanların işidir bu, Rusya'ya ruhbanların adım atmalarıdır, bunun kuşku götürecek yanı yoktur. Adama sorarlar: "Bu adım neden?" diye. Yoksa ruhbanlara nabız yoklamak, kafaları bulandırmak, gerçek niyetlerini gizlemek, Rus kalemler satın almak, Rus Lehistan'ı endişelendirmek gerekmiyor mu? Daha kim bilir ne hesapları vardır?

10 Yaylan bakalım, yerine ben geçeceğim. (Fransızca)
11 Macaristan'da toprak sahibi soyluları kapsayan unvan.

III

"Birjeviye Vedomosti"nin Münasebetsizliği. Ateşli Değil, Kötü Niyetli Kalemşorlar

"Ateşli kalem sahiplerinden söz etmiştik, ancak bizde ateşli değil, mide bulandıran kalemler var. Onlar Polonyalı bülbüllerle birlikte şakıyorlar (hem de nasıl!). Ama onları Lehler bile yönlendirmiyor, ne yaptıklarının farkında olmadan, karşılık beklemeden yapıyorlar bunu. Burada sadece, hınç, öfke, düş kırıklıkları ve onurun kaybedilmesi vardır. *Birjeviye Vedomosti*'nin (sayı 257) Bay İlovayski'yle ilgili kaleme aldığı yazısı böyle. Yazmaya yazıyorlar da, dönüp dolaşıp kendi kafalarında patlıyor.

Herkesin bildiği gibi, bilim adamımız Bay İlovayski Galiçya'da tutuklandı ve çok kötü davranışlara maruz kaldı. Bilimsel amaçla Galiçya'ya giderken hatalı davranarak bir Polonyalı ksendz'den, tarihsel yapıların nerede bulunduğunu öğrenmek istiyor. Sonra da bir Rus papazla karşılaşıyor, ama bu arada kötü niyetli ksendz, bilim adamının Slavcı ve ajitatör olduğu gerekçesiyle ilgili makamlara ihbarda bulunuyor. Bay İlovayski karga tulumba götürülüyor ve hapishane hapishane dolaştırılıyor, sonunda o bölgeden bir bilim adamının devreye girmesiyle kurtuluyor ve sınır dışı ediliyor. Bu olay bizde hemen yankı buldu. *Moskovskiye Vedomosti* bir yazı yayınladı. Gazetelerimiz yazdı, ama birçoğu özel ilgi göstermedi, gülünç bir olay olarak karşıladı. Bir Rus bilim adamının küçük düşürülmesi de böylece boşa gitti; herkes bunu normal bir olay olarak gördü. Bay İlovayski *Moskovskiye Vedomosti*'de rakip gazetelerin yazılarına karşılık, suya sabuna dokunmadan, yumuşak üslupta bir yazı yazdı. Buna karşılık Rusya'yı yolunacak kaz gibi gören ve Rusya'yı kesinlikle umursamayan borsacılar Rusya için şaşırtıcı bir hizmete katkıda bulunmuşlardır! Buyurun, *Birjeviye Vedomosti*'nin yazısı:

> Bay İlovayski Galiçya'da ne gibi haltlar karıştırdı. Orada neyin propagandasına soyunmuştur?
> Rusya'nın şimdi yaşamakta olduğu sıkıntıların, iflah olmaz Slavcılarımızın kafalarındaki zırvalıkları silmede yetersiz ol-

duğunu ve başımıza devlet düzeyinde sayısız dertler açan ve hepimizin bıkıp usandığı şu Slav birliği saçmalıklarıyla bu deliliği ve soytarılığı hâlâ sürdürme kararlılığında olduklarını bütün kafalara sokmak için mi?

Aylak aylak sürtmekten başları iyice sersemlemiş olan bizim Slavcılar oraya şimdilik Slav çanları göndermekle yetinmişler, bu kimseye pek dokunmamıştır, onlar bununla istedikleri kadar oyalanabilirler, ama bu çanlarla birlikte zangoçlarını da gönderirlerse, olay tamamen farklı bir anlam kazanır.

Peki, onu göreve kim çağırdı? Kim Bay İlovayski'yi Slavcı propagandaya memur etti?

Hele hele şimdi, şu zamanda bunun nelere gebe olacağını anlıyor mu, anlamıyor mu? Siz, beyler, Türklere yardakçılık olsun diye Macarları kışkırttığı için Klapka'ya ağır sözlerle saldırıyorsunuz; Slav eski eserlerini inceleme bahanesiyle sizin yaptığınız ne peki? Bay İlovayski ne yapıyor? Geçen yılki çılgınlığınızı doğuran öfke size yetmedi mi? Daha ne istiyorsunuz? Başımıza yeni işler mi açmak istiyorsunuz? Niyetiniz suyu bulandırmak, bunu gayet iyi biliyoruz, ama suya attığınız taşların halkın gücüyle –kanı ve tükenmesi pahasına da olsa– sudan çıkarılacağını unutmamanız gerekir.

Bu akılsızca tutumunuzdan bir an önce vazgeçin; her şeyin bir zamanı var. Sağduyu sahibi insanda bu zamana kadar sadece alay uyandırmışken bundan sonra size karşı tavrını sertleştireceğini bilin!

Bu adamlar bir de sertleşmeden söz ediyorlar! Bana bakın, işin aslını bilmeden bu kadar emin ve kesin biçimde bütün Rusya'ya ve Avrupa'ya Bay İlovayski hakkında *nasıl böyle ifadeler kullanmaya cüret edersiniz* (zira yazınızın Avrupa'da *başlı başına* bir anlamı olur)? "Bay İlovayski'yi kim göreve çağırdı? Kim onu Slavcı propagandaya memur etti?" gibi. Sonra Bay İlovayski'nin Klapka'yla gülünç karşılaştırılması. "*Slav eski eserlerini incelemek bahanesiyle* sizin yaptığınız ne peki, Bay İlovayski ne yapıyor?" Pes doğrusu! Bütün bunların gerçek olmadığını *bal gibi bildikten sonra* böyle *iddialı* nasıl yazabildiniz? Yoksa Rusya'ya ihanet et-

menize izin vereceklerini mi sandınız? Bay İlovayski için: "Anlıyor mu, anlamıyor mu?" diye soruyorsunuz, ben size soruyorum Bay politika yazarı: "Siz ne haltlar karıştırdığınızı biliyor musunuz, bilmiyor musunuz? "Ama Avusturya'da şöyle sormazlar: "Bunu nasıl biri yazdı, zeki mi, Slavcılık üzerine bilgisi var mı, yok mu, kültürlü mü, değil mi, bu konu üzerinde kitap karıştırmış mı?" Hayır, doğrudan doğruya şöyle derler: "O halde Rusya'nın ajitatör görevlendirdiği doğru değil mi, doğru olmasaydı, Avusturya'daki Slavları kışkırtma amacıyla ajan gönderildiği gerçeğini yüksek ölçüde doğrulayan günlük çok okunan bağımsız Petersburg gazetesi, *bu kadar iddialı*, bu kadar heyecanla ve kınamayla Slavcılara yüklenebilir miydi? Üstelik kaleme alan da Rus, yurtseverliğinin onu durduracağını, sonunda suçu örtbas etmeye zorlayacağını söyleyecekler. Ama o gerçeği gizleyememiştir, çünkü yurtseverce öfke, Avusturya'da ve Slavların yaşadığı bölgelerde amansız bir ajitasyon ve propaganda faaliyetine hazırlanan –dolayısıyla Rusya'nın başına bela olacak– bir Slavcı coşku halini almıştır. Öyleyse orada bir İlovayski tutuklandı diye özür dilememiz gereksiz; tersine, bu tür tutuklamaları artırmalı ve Avusturya'da bulunan bütün Rusları polis gözetiminde bulundurmalıyız. Özür dilemeye gerek yok, aksine, kendi evinde Avusturya'yı hedef alan zararlı siyasal derneklerin çalışmalarına izin verdiği için Rusya Devleti bizden özür dilemelidir, yasal hükümete karşı Avusturya Slavlarını isyana kışkırtan yığınla ajitatör ülkemizde cirit atıyor."

Avusturya'da hiç kuşkusuz herkes böyle konuşacaktır, Bay politika yazarı, yazınızı da bu bakımdan tartışmasız belge olarak kabul edecektir. Söyler misiniz, bu ihanet değil de nedir? Rusya'nın çıkarlarını Avusturyalılara ve Lehlere satmış olmuyor musunuz? Siyasal bir kargaşayı desteklemiş, ona katkı sağlamış olmuyor musunuz? *Mutlaka, evet, kesin olarak* kimsenin hiçbir zaman, asla ajan falan göndermediğini pekâlâ biliyorsunuz, peki nasıl olur da Bay İlovayski için "*Slav eski eserlerini incelemek bahanesiyle*" karışıklık yaratmak için oraya gittiğini yazmaya cüret etiniz? Rusya'da bir tek kişi olsun size inanan çıkar mı? Oysa bunu öylesine kesin olarak vurguluyorsunuz ki! Bu karışıklık tohumlarını eken kim?

Şimdi gelelim işin başka boyutuna: Öfkenizi giderdikten, bu herkesçe bilinen yalanınızı kustuktan, Rus çıkarlarını böylesine aleni olarak Eski Lehlere ve Avusturya'ya satmayla aynı kapıya çıkan ve Avrupalı hiçten adamları bize karşı kışkırtan bu tavrınızdan sonra, Rus okurların size katılacağını mı umut ediyorsunuz acaba? Onlardan böyle alçakça davranış bekleyeceğinizi mi sandınız?

Bu nasıl bir üslup? Avusturya karşısında bu ne küçük düşme, bu ne titreme böyle! "Aman efendim, Avusturya kızar sonra!" Gogol'ün bir yapıtında ataman Kazaklara şöyle der: "Bu başka kralın lütfu, hem öyle bildiğiniz kralın değil, Leh magnatının lütfu, sarı çizmelerini öptürüyor; bu onlar için kardeşlikten daha değerlidir." Ataman hainlerden söz ediyor burada. Rusların da para, mal mülk korkusuna sarı çizme karşısında bu şekilde yerleri öpmesini mi arzuluyorsunuz yoksa? Tersine, Avusturya'yla politikamızın, özellikle şimdi, şu anlarda –sizin istediğiniz gibi değil– ulusal, yüksek özsaygıya dayalı bir politika olması daha iyi değil mi? Oysa bizler küçülmeyi ne kadar çok gösterirsek Avusturya'nın o derece sonu gelmez isteklerini güçlendirmiş, artırmış oluruz. Hem Avusturya'nın nesinden çekineceğiz? İstese bile bizimle asla savaşacak güçte değil. Tersine, asıl şimdi, savaşın sona ermesinden sonra sıkıntıya yol açacak acılı şaşkınlıklar çıkmaması için açık ve samimi bir politika dönemi başladı. Kendimiz için senet vermeye gerek yok. İngiltere'ye de aynı bu şekilde bakmalıyız. Onlar hiç değilse, çekinmediğimizi, tersine, bize karşı düşmanca hareketine fazlasıyla karşılık verecek güçte olduğumuzu anlamalılar. Bunu bilmelidirler, oysa hakkımızda –özellikle *Birjeviye Vedomosti*'nin bu yenilir yutulur cinsten olmayan yazısıyla– onlar yalan yanlış bilgiler edinmişlerdir. Rusya'nın gücünün herkesi yanıltan bir hayal olduğu ve Rusya'nın artık savaşçı, güçlü bir devlet sayılamayacağı inancı yaz ayında Avusturya'da yandaş bulmamış mıydı? Sesi o zamanlar yükselmişti. İngiltere'de, hatta iktidar çevrelerinde, Trabzon'a çıkarılan on bin kişilik İngiliz ordusunun Doğu'da, Kafkasya'daki *meselemizi* kökünden çözeceğine inanmamışlar mıydı? İngilizleri tanıyoruz, anlaşılan onlar bizi tanımıyor. Ancak Rusya'nın çıkarlarını düşmanlarımıza teslim etmek ve baştan aşağıya yalan olduğu halde Rusya'yı korkak ve sinmiş bir ülke gibi sunmak ona çok kötü bir hizmettir.

KASIM

Birinci Bölüm

I
"Strütskiy" Sözcüğünün Anlamı

Günlüğümü yayınladığımdan bu zamana kadar pek bilinmeyen *"strütskiy"* sözcüğünü birkaç kez kullandığım oldu. Gerek Moskova'dan, gerekse diğer illerimizden bazı okurlarım bu sözcüğün ne anlama geldiğini benden öğrenmek istiyorlar. Bu zamana kadar isteklerini yerine getiremediğim için beni bağışlasınlar: Günlüğümde satır aralarında bu sözcüğü açıklamayı hep istedim; işte şimdi Günlüğümü bitirirken şimdi pek anlaşılmayan Petersburg çıkışlı bu sözcüğe birkaç satır yer vereceğim. Kasım sayısının ilk sayfasına bu küçük konuyla başlıyorsam –her zaman yaptığım gibi bu tür konuları genellikle son sayfalara bırakırım– başka konular nedeniyle "strütskiy" sözcüğüne boş yer bulamadığım ve açıklamayı her defasında başka bir sayıya ertelemek zorunda kaldığım içindir.

"Strütskiy, strütskiyler" herhalde Petersburg'da ve sıradan halkın arasında kullanılan sözcüklerdir. Sanırım Petersburg'da icat edilmiş. "Sanırım" diyorum, çünkü bu *işin piri* kaç kişiye sordumsa kimseden yeterli bir yanıt alamadım: Nasıl, nereden çıkmıştı, neden bu harflerle ifade edilmişti? Petersburg'dan başka, Rusya'nın herhangi bir bölgesinde kullanılıyor muydu. Nihayet, gerçekten Petersburg'da mı bulunmuştu? Bana öyle geliyor ki (yine kesin olarak söyleyemiyorum) "strütskiy" tam bir Petersburg sözcüğüdür ve Petersburglu sıradan halkın buluşu-

dur, ama kim bulmuş, ne zaman, çok önce mi, bilemem. Halk arasında yaptığım birçok araştırmaya göre, anladığım kadarıyla şu anlama geliyor:

"Strütskiy" boş, işe yaramaz, serseri, değersiz kişi anlamına geliyor. Çoğunlukla, belki de her zaman, içki düşkünü, kendini yitirmiş insanlar için kullanılıyor. Ama kimi durumlarda her halde ayyaş, serseri olmayan kimseye de strütskiy demek mümkün. Bu sözü, bu özel lakabı hak eden sıradan, pis serserinin belli başlı özellikleri: İlk olarak, boş kafalılık, huysuzluk, beyinsizlik ve havailiktir. Kuru gürültücü, hiçten bir insan. Tatil akşamları sokakta sarhoşlar naralar atar; zabıta memurunun kulakları sağır eden bağırtısını, ağız kavgalarını duyarsınız; meraklı bir kalabalık toplanmıştır, sürekli itiraz eden, meydan okuyan, yakınan şaşırmış birinin tehditkâr sesi kalabalık arasında hemen kendini belli eder. Baştan aşağıya cali bir öfke... Yaklaşırsınız, neyin nesidir diye öğrenmeye çalışırsınız; karşılık olarak kalabalık kahkahayı basar, ellerini umursamazca sallayarak olay yerinden uzaklaşır: "Önemli bir şey değil, strütskiy'in teki işte!" Bu sözcük aynı zamanda hor görme, küçümseme, alay etme anlamında söylenir. Evet, her zaman aşağılamayla, gerçekte bu yaygaracı adam dayak yemiş, gönlü kırılmış biri bile olsa, ona acımayla yaklaşılmaz, hor görülür; çünkü bir "strütskiy" o, yani her bir tarafı saçma, adamın esip savurması saçma, dövülmesi saçma. Olabilecek en "hiçten insan"... Ben de bir ekleme yapayım, strütskiyler çoğunlukla kötü giyinirler, yazmış kışmış düşünmezler, çizmeleri delik deşiktir. Hele hele Alman ceketiyle dolaşan "sanırım" haza strütskiydir. Bu söylediklerimin doğru olduğunu iddia edecek değilim, aşağı yukarı böyledir diye düşünüyorum.

Huysuzluğu ve uçarılığından başka, "strütskiy" olarak nitelendirilen bu ayyaş serserinin ikinci önemli belirtisi toplumdaki konumunun yeterince belirlenmemesidir. Düşüncemi sorarsanız, para, ev, mal mülk sahibi, hatta fabrikada işçi de olsa birazcık sağlam ve belli bir mevki sahibi biri "strütskiy" olmaz gibime geliyor. Ancak bir iş sahibi olduğu halde hesabını kitabını bilmeyen, savruk biriyse "strütskiy" haline gelebilir. Öyleyse "strütskiy" –insanlarla bir arada yaşayamayan kurtlu, havai ve

kendini anlamayan değersiz biri, sarhoşken yalancı pehlivan kesilen, yaygaracı, sürekli itilip kakılan ve en çok da bu hırpalanmaktan zevk aldığı için zabıta memurunun adamı, karakolların müdavimi, küçümseyici kahkahalar uyandıran bir sabun köpüğü, bir hiç: "Ee, strütskiy işte!"

Yine söylüyorum, bence kesinlikle Petersburg sözcüğüdür; ama Rusya'nın diğer bölgelerinde kullanılıp kullanılmadığını bilmiyorum. Petersburg'un sıradan halkı arasında çok yaygın. Petersburg'a diğer eyaletlerden gelen çok insan bulunuyor; bu yüzden bu sözcük henüz bilinmiyor olsa da, büyük olasılıkla başka kentlere de yayılabilir. Belki de edebiyatımıza da girecek; sanırım benden başka yazarlar da bu sözcüğü kullanmışlardır. Bu kelimeyle halk boş kafalı, yaygaracı, hır çıkaran, huysuz, pis öfkesiyle çevresine caka satan hafif, işe yaramaz insanı aşağılarken "strütskiy"i kullanıyor, işte bu horgörüdeki ayırtının edebiyat için çekici bir gücü var. Bu insan müsveddeleri aydın çevrede de, yüksek tabakada da çoktur, öyle değil mi? Ancak her zaman sarhoş değildirler; delik deşik çizmeyle dolaşmazlar, ama burada apayrı bir durum var. Yüksek zümre insanına "strütskiy" demekten insan kendini nasıl alıkoyabilir! Neyse ki halkın dilinde şekillenen aşağılayıcı dozuyla çekici sözcük hazır.

II
"Stuşevatsya" Fiilinin Öyküsü

Yeni kelimelerin kaynağı ve kullanılmasıyla ilgili olarak yeri gelmişken bir sözcüğe daha yer vereceğim. Edebiyatımızda herkesin kullandığı, ancak pek geçmişi olmayan, yakın zamanda doğmuş, geçmişi otuz yıldan fazla olmayan bir "stuşevatsya" fiili vardır. Puşkin zamanında hiç bilinmiyordu ve kimse de kullanmamıştı. Günümüzde en eğlencelisinden en ciddisine kadar, sadece roman, öykü, şiir yazarlarında değil, bilimsel yapıtlarda, tezlerde, felsefe kitaplarında, dahası, resmi evraklarda, raporlarda, hesaplarda, emirlerde bile bulmanız mümkündür: Herkes biliyor, herkes anlıyor ve kullanıyor. Ancak Rusya'da bu sözcüğün kökenini, edebiyatta ortaya çıktığı ve kullanıldığı zamanı

bir kişi biliyor. Evet, bu kişi benim, çünkü bu sözcüğü edebiyatta ilk kez ben kullandım. Bu fiili ilk kez 1 Ocak 1846 tarihinde, *Otoçestvennie Zapiski* dergisinde yayınlanan *Öteki-Bay Golyatkin'in Serüvenleri* adlı öykümde kullandım.

İlk öyküm *İnsancıklar*'a 1844'te başlamış ve aynı yıl bitirmiştim, Belinski'ye gösterilmiş ve Nekrasov bu öyküyü 1845'te *Petersburgskiy Sbornik* almanağı için kabul etmişti. 1845'in sonunda adı geçen almanakta çıktı. İkinci öyküm *Öteki-Bay Golyatkin'in Serüvenleri*'ne Belinski'yle tanıştıktan sonra, 1845'in yazında başlamıştım. Kırk beş sonbaharından beri Belinski bu yeni çalışmamla yakından ilgilendi. Tamamını okumadan öykümden, dergisinde çalıştığı ve beni tanıştırdığı Andrey Aleksandroviç Krayevski'ye söz etmişti. *Öteki*'yi bitirdikten sonra 1846 başında *Otoçestvenniye Zapiski*'de yayınlanmak üzere ona teslim etme konusunda anlaşmıştık. Ne var ki bu öykü benim için tam bir başarısızlık oldu, oysa düşüncesi hayli parlaktı, edebiyat yaşamımda bu düşünceden daha ciddisini hiçbir zaman tasarlamamıştım. Ama öykünün biçimi çok başarısızdı. 15-20 yıl sonra eski "toplu yapıtlarım" için *Öteki*'yi büyük bir istekle düzeltmeye çalıştım, ne ki o zaman da bu öykünün gerçekten başarısız olduğuna bir kez daha inandım. Eğer bugün bu düşünceyi ele alsaydım, yine yazsaydım tamamen farklı bir biçim kullanırdım, ama 1846'da doğru biçimi bulamadım, her nedense bu öyküyle bir türlü baş edemedim.

Böyle olmakla beraber 1845 Aralığı başında Belinski evinde bu öykümden iki üç bölüm okumamı ısrarla istemişti. Bunun için bir akşam bile düzenlemişti (bunu hemen hemen hiç yapmazdı), yakın dostlarını çağırmıştı. Hatırlıyorum, akşam toplantısında İvan Sergeyeviç Turgenyev de vardı; okuduğum bölümün yarısını dinlemiş, övücü sözler söylemiş, acele işi olduğunu söyleyerek ayrılmıştı. Okuduğum üç ya da dört bölümü Belinski çok beğenmişti (gerçi bunu hak etmemişti). Ama öykünün sonunu bilmiyordu. *İnsancıklar*'ın büyüleyici etkisindeydi hâlâ. İşte burada, bu okumada ilk kez "stuşevatsya" fiilini kullanmıştım, bir süre sonra da yayıldı. Herkes öyküyü unuttu –bunu hak ediyor çünkü– ama bu yeni sözcüğü destekledi ve benimsedi, sonra edebiyatımıza girdi.

"Stuşevatsya" silinmek, yok olmak, kaybolmak, deyim yerindeyse *hiç* olmak anlamına geliyor. Yalnız bu kaybolmak birdenbire olmuyor, yerin dibine geçmek gibi değil, inceden usul usul, hissettirmeden hiçliğe gömülerek... Bir resimde çini mürekkeple yapılan gölgelendirmelerin siyahtan gitgide açık renge ve sonunda tamamen beyaza dönüşmesine, *yok olmasına* benziyor. *Öteki* adlı öykümün Belinski'nin evinde okuduğum ilk üç bölümde, can sıkıcı, kurnaz bir adamın yeri geldiğinde ortadan kaybolmasını anlatırken (ya da buna benzer bir şeydi işte, unuttum) bu sözcüğü başarıyla kullanmış olmalıydım. Bu yeni sözcük dinleyenlerde hiç şaşkınlık yaratmadığı, tersine, hemen anlaşıldığı ve övgü aldığı için böyle diyorum. Belinski kutlamak için okumamı bile kesmişti. O akşam toplantısında bulunanlar da (hepsi de hayatta) övgü dolu sözler söylediler. Turgenyev'in de övdüğünü çok iyi hatırlıyorum (herhalde şimdi unutmuştur). Andrey Aleksandroviç Krayevski de çok beğenmişti. Bu kişilerden başka, sanıyorum, o zamanlar bu yeni sözle ilgilendiklerini söyleyecek çok kişi çıkacaktır. Ancak bu sözcük edebiyata hemen değil, yavaş yavaş, hissettirmeden girdi ve benimsendi. Hatırlıyorum, 1854'te cezaevinden çıkıp, cezamın geri kalan bölümünü tamamlamak üzere Sibirya'ya gönderildiğimde, son beş yıl içinde yokluğumda çıkan kitapları gözden geçirmiştim (Turgenyev'in *Avcının Notları*'nı ve ilk öykülerini bir solukta okumuştum. Nasıl da başımı döndürmüştü! Tepemde bozkır güneşi ışıyordu; bahar gelmişti; bahar benim için yepyeni bir yaşam demekti, kürek cezasının sonu ve özgürlük!). Evet, bu yapıtları okuyunca şaşırmıştım, sık sık "stuşevatsya" sözcüğüne rastlamıştım. Sonra altmışlı yıllarda edebiyatımızda tamamen benimsendi, günümüzde de, yineliyorum, gazetelerde çıkan resmi yazılarda, bilimsel tezlerde bile –hem de ilk kullandığım anlamda– rastlıyorum.

Bu sözcüğü yazıda ilk kez ben kullandığım halde, bulan ben değilim. Bu sözcüğü Temel İstihkâmcılık Okulunda kurs arkadaşlarım bulmuştu. Bu keşfe ben de katılmış olabilirim, ama hatırlamıyorum. Bir gün kendiliğinden bulunmuş ve kullanılmaya başlanmıştı. Altı yıllık kurs döneminde çeşitli planlar, askeri yapılar, istihkâmlar çizmek zorunluydu. Plan çizme becerisine ulaşmamız, herkesin tek tek iyi plan çizmesi aranıyordu. Çizime he-

vesi olmayanlar ne pahasına olursa olsun belirli bir beceriye ulaşmak için ellerinden gelen çabayı göstermek zorundaydılar. Proje ve planlar için verilen puan, genel puana işleniyor, öğrencinin ortalama başarı derecesini etkiliyordu. Üstün bir matematikçi, istihkâmcı ve mühendis olarak yüksek subay kursundan mezun olabilirdiniz, ama sunduğunuz plan proje çalışmaları yetersizse, verilen eksik puan genel başarınıza işlenince ortalama notunuz o kadar düşüyordu ki mezuniyet sonrası, örneğin rütbe terfisi gibi önemli avantajı kaybedebiliyordunuz, bu nedenle hepimiz iyi proje çizmeye çaba gösteriyorduk. Planlar çizilir, çini mürekkeple gölgelendirilirdi, siyahtan açık renge ve sonra da beyaza doğru gölgelendirmeler yapardık. İyi bir karalama projeye güzel bir görünüm verirdi. Birden sınıfta ilginç konuşmalar yapılmaya başladı: "Filan kişi nerede?" "Ee, bir yerlere kayboldu işte!" ya da sözgelimi iki arkadaş aynı odada bulunuyor, biri ders çalışacak: "Bana bak!" diyor arkadaşına. "Hadi buradan toz ol bakalım!" Ne bileyim, büyük sınıftan biri, çaylak bir öğrenciye: "Az önce seni çağırmıştım, nereye kayboldun?" İşte bu konuşmalarda "stuşevatsya" fiili uzaklaşmak, kaybolmak anlamında kullanılıyordu, bu deyim gölgelendirmeden, yani yok olmaktan, karanlıktan hiçliğe geçmekten alınmıştı. Bu sözcüğün sadece bizim sınıfta kullanıldığını çok iyi hatırlıyorum; diğer sınıfların benimsediğini sanmıyorum, bizim sınıf okuldan mezun olduktan sonra herhalde bu sözcük de unutuldu gitti. Üç yıl sonra birden aklıma geldi ve böylece öykümde kullandım.

Pek önemi olmayan bu sözcüğün öyküsünü, hiç değilse geleceğin sözlük derleyicileri için, örneğin geleceğin bir Dal'i[12] için bu kadar ciddi uzun uzun anlattım. Okurlarım şimdi sıkılmış olsalar da yarınların bir Dal'i beni şükranla anabilir. E, ne yapalım, bu yazı da bir tek onun için yazılmış olsun! İsterseniz bu *açıklık için* pekâlâ itiraf edebilirim: Rus sözlük dağarına bu yeni sözcüğü kazandırmayı başarmam yazın hayatımda bana *en çok* keyif veren işlerden biri olmuştur. Bu sözcükle ne zaman karşılaşsam hoş bir duygu sarar içimi. Ciddi bir yazı içinde bu konulara neden yer verdiğimi okurlarım böylece anlamış oluyorlar.

12 Rus yazar ve dilbilimci.

İkinci Bölüm

I
Uşaklık mı, Yoksa İncelik mi?

Rus aydınının kibar olduğunu herkes bilir, başka bir deyişle, Avrupa'yla bir işi olduğu ya da Avrupa'nın kendisini izlediğini sandığı durumlarda –oysa Avrupa onunla hiç ilgilenmediği halde– inceliğine diyecek yoktur, ama evimizde, kendi aramızda hemen kendimizi belli ederiz, Avrupalılık mı – kov gitsin! Aile ilişkilerimizi, doğruluğu, yurttaşlık sorumluluklarını şöyle kabaca ele alın yeter! Ayrıca bizde "Avrupa" düşüncelerini yaymaya çalışanlardan kim ciddi ciddi bu kavramlara inanıyor? Yalnızca dürüst ve aynı zamanda iyiliksever insanlar tabii (yürekleri temiz olduğu için inanırlar), ama böyleleri toplumumuzda ne kadardır ki? Doğrusunu söylemek gerekirse, bu bakımdan bizde gerçek anlamda tek bir Avrupalı yoktur, çünkü Avrupalı olmakta yeteneksiz insanlarızdır, ilerici akılların, borsacıların, yöneticilerin Avrupa düşüncelerinden elden geldiğince aldıkları sadece kafa vergisidir, ülkemizde böyle insanların her yerde varlığını sürdürdüğünü düşünüyorum. Sağduyu sahibi insanlardan elbette söz etmiyorum: Onlar Avrupa düşüncelerine inanmazlar, çünkü inanmaya değecek bir şey yoktur, çünkü Avrupalılaşmamızın bu iki yüzyıllık döneminde edindiğimiz "düşünceler döngüsü" kadar puslu, anlaşılmaz, belirsiz olanı hiçbir zaman ne görülmüş, ne duyulmuştur dünya üzerinde –aslında düşünce döngüsü demek bile doğru değil, bölük pörçük duygular, anlaşılması çok güç yabancı kavramlar, yabancı yargılar ve alışkanlıklar, ama özellikle sözler, sözler, sözler –en liberal, en Avrupai, ancak bizler için yine de sözler, sadece sözler karmaşası...

Bütün bunlar doğrudan başkasının ağzından konuşur gibi açıklanamaz. Düşünce uşaklığı da, Avrupa karşısında Rus düşünce uşaklığı da... Düşünce uşaklığı da bizde çoktur, ama Avrupa kulluğumuzun en büyük nedeni ne olursa olsun uşaklık değil, daha çok Avrupa önünde kuşkusuz doğuştan özelliğimiz olan Rus inceliğidir. Bunun zaten uşaklıkla aynı kapıya çıktığını söyleyerek itiraz edeceklerdir. Çoğu hallerde bu doğru, ama her zaman böyle olduğu söylenemez. (Elbette az önce sözünü ettiğim yönetimi elinde tutan düzenbazları kastetmiyorum: Avrupa bu Rus Avrupacıların kesinlikle umurunda değildir ve hiçbir zaman da bu tutumlarını değiştirmemişlerdir. Onlar akıllı insanlar gibi bulanık suda balık avlıyorlar ve 200 yıldır sürdürüyorlar bunu.)

Sözgelimi İngiliz Gladstone[13] Osmanlı-Rus savaşıyla ilgili bakın neler söylüyor:

"Rusya tarihinin diğer sayfalarında neler yazılırsa yazılsın, baskı ve zulüm altında köle durumuna getirilmiş milyonlarca insanın özgürlüğü için Rusya insanların belleğinden hiçbir zaman silinmeyecek ve tarih sayfalarında hak ettiği yeri alacak, insanlığa en parlak hizmetlerden birini gerçekleştirmektedir bugün."

Ne dersiniz, açıkça soruyorum, bir Rus Avrupacı böyle sözler edebilir miydi? Kesinlikle hayır! Bunları söylemektense baştan dilini yutardı, inanın, bunu Rus'tan bir duysun ya da gazetelerden okusun, kibarlıktan, değil Avrupa karşısında, kendi önünde mosmor olurdu. Allah aşkına, buna nasıl cüret ederiz. *Tüm insanlık için* – hem de biz Ruslar ha!.. Bunun için hiç de uygun millet değiliz biz, "insanlığı kurtarmak" mı, hemen yüzümüzün rengi değişir! Ayrıca liberal olmayan düşüncelerdir bunlar: "Rusya, halkları özgür kılacakmış", ne liberallikten uzak bir düşünce!

Su katılmamış Rus Avrupacının görüşleri apaçık budur, Gladstone gibi yazmaktansa baştan parmaklarını kesmeyi yeğler. "Gladstone bunları kafasından uyduruyor; ya Rusya'yı hiç anlamıyor, ya da gelecekteki çıkarları için uyduruyor." Rus Batıcı işte böyle düşünür. Biraz dürüst ve ateşli olanları kibri elden bırakmadan içinden belki de şöyle geçirecektir:

13 Muhalefetteki Liberal Partinin lideri.

"Oysa bizler, Rus Avrupacılar, gerçek Avrupalıdan liberallikte daha ileri gitmişizdir: Soruyorum, şimdi bizden aklı başında kim 'halkların özgürlüğünden' dem vurur? İşte bu geri kafalılıktır! Gladstone da sıkılmadan böyle sözler ediyor!"

Bu rezilliğe ne ad verelim, beyler? Avrupa önünde uşaklık mı, yoksa incelik mi?

Tarihimizin Avrupa döneminde inceliğin önemli rol oynadığını ısrarla söylüyorum. Aslında bizim bu Rus Avrupacılar arasında çok dürüst, gözü pek, yabancıdan benimsemiş de olsa, pek anlamasa da onuruna düşkün, belki de şövalye ruhlu insan çoktur, çünkü bütün bunlar onlar için Avrupai bir muammadır, ama ayağına basılmasına izin vermeyen onur adamıdırlar. Bu insanları düpedüz uşak görmek olur mu? Hayır, bizim canımıza okuyan uşaklık değil, inceliktir. Elbette Avrupa önünde kibarlıktır bu: Yurdumuzda telafi ederiz.

Tutsak Türklere heyecan içinde çikolatalar, sigaralar taşıyan hanımefendilerimiz bunu kibarlıktan yapıyorlardı tabii: "Görün işte, ne kadar sevgi dolu, yumuşak, insancıl, Avrupa kültürüyle aydınlanmış Ruslarız biz!" Birkaç utanmaz insanın bir dereceye kadar bu hanımlara akıl hocalığı yaptığını düşünelim, çiçeklere, çikolatalara boğulan bu Türkler ayrıldıktan sonra, ya ertesi gün Türklerin yanında, gazetelerin yazdığı gibi, kundaktaki bebekleri bacaklarından tutup bir hamlede gövdelerini ikiye ayırmakla ve anne ve babaların sırt derilerinden kemer yapmakla ün salmış bir *başıbozuk*'un da bulunduğu başka bir tren geliverirse ne olacak? Evet, sanıyorum bu hanımlar onu da şuh çığlıklarla karşılarlardı; has çikolatalar vermeye hazırlanırlar, herhalde sonra o yörenin bir gimnazyumunda bu başıbozuğun adına burs açılması meselesini Kadınlar Derneğinde gündeme bile getirirlerdi. Ah, kibarlığın bizde ne ölçülere vardığına inanamazsınız! Hiç de hayali düşünceler değildir bunlar. Bu bayanlar ayna karşısında kendilerine ne hayranlık duyuyorlardır kim bilir: "Ne insancıl, ne hoşgörülü minnoşlarız biz!" Bu fantastik tablonun gerçekleşmeyeceğini mi aklınızdan geçiriyorsunuz yoksa? Yüz binlerce sıradan insanın içinden bir iki ahmağın zırzopluğu dışında halkımızın her düşüncesini ve hareketini yadsıyarak kimi Avrupalının halkımıza ve düşüncelerine fırlattı-

ğı kibirli bakış, evet, bu bakışın gerçeğe dönmesi olasılığı, az önce yansıttığım tabloya değmez mi?

Avrupa önünde kibarlığımız her yerde, her olayda görülmektedir. Tutsak Türkler beyaz ekmek istemişlerdi, bir yerlerden bulunup onlara dağıtıldı. Tutsaklar çalışmayı kabul etmemişlerdi. Prens Meşçerski buna benzer bir olaya tanık olmuş. *Günce*'sinde Kafkasya'da geçen bu olayı şöyle anlatıyor:

> Tutsak paşalar Tiflis'ten yola çıkarılacaktı. Hepsinin bir telegada sevki planlanmıştı, ama paşalar hemen isyan ettiler. Gitmeyeceklerini, zira Rus yaylı arabalarına alışık olmadıklarını buyurdular. Bunun sonucunda onlara posta arabaları, altı at koşulu ekipajlar[14] tahsis edildi. Paşalar büyük memnuniyetlerini belirttiler. Altlarındaki atlar zorla alındığı için, Gürcü-Askeri yolundan geçen zavallı yolcular tam üç gün atsız yollarına devam etmişlerdi. Paşalara refakat eden Rus subayının da günlük harcırahı elli kapikti ve erlerin balık istifi gibi yerleştiği omnibüste[15] gidiyordu. Bütün bunlar insancıllıktan işte! (*Moskovskiye Vedomosti*, sayı 273)

Aslında bu, insanlık değil, düpedüz bizim Avrupa kamuoyu önündeki kibarlığımız, inceliğimiz, duygusallığımızdır: "Avrupa'nın gözü üzerimizde, öyleyse gereken ciddiyeti göstermeli ve paşalara faytonlar tahsis etmeliyiz." *Moskovskiye Vedomosti* bir başka sayısında (282), sevk edilen tutsak Türklere sunulan inanılmaz konforu görünce Moskovalıların öfke çığlıklarını aktarıyor:

> Tutsak Türk askerleri üçüncü, subaylar ikinci ve paşalarsa birinci sınıf vagonlara rahat bir şekilde yerleştirilmişti. Böyle bir rahatlığın sağlanmasına neden gerek duyulmuştu? Bizim Muhafız Kıtası erleri herhalde Moskova'dan atlı vagonlarla yola çıkmışlardı; Türk esirler için de özel yolcu vagonları tahsis ediyorlar, yazık!..
>
> Kalabalıktan bir tüccar: "Muhafız Kıtası erleri de kim oluyormuş!" diye haykırıyor. "Yaralı erlerimizi hayvan vagonlarında

14 Altı at koşulu yolcu arabası.

15 4-6 kişilik yolcu arabası.

> sevk ettiler; altlarına saman bile döşeyemediler. Şu göbeği yağ bağlamış paşaya bakın, senin kısırlaştırılmış domuz gibi! Orada da yaralılarımızı kılıçtan geçiriyorlar, damarlarını çekip çıkarıyorlar, hafif ateşte kızartıyorlar; biz de onları el üstünde tutuyoruz..."
> Bu çığlıklar tek tük değil. Bu çığlıklarda, Türk paşalarının sersefil bıraktığı baldırı çıplakların, başıbozukların, bizim tutsaklardan daha rahat koşullarda bulunmalarını görmenin acısı yansımaktadır.

Başka bir deyişle burada bir fevkaladelik görmüyoruz: Kibarlık, daha doğrusu Avrupa kamuoyu önünde kibarlık üniforması, işte burada baştan aşağıya olan budur, deyim yerindeyse iki yüzyıldır sürmektedir bu, aslında bunu yadırgamamamız gerekiyor.

İş fıkralara kadar varmıştır. İşte bir anekdot, *Petersburgskaya Gazeta*'dan aldım. Gazete de savaş bölgesinden Bay V. Krestovski'nin yazdığı bir mektuptan almış. Nereye gönderilmiş, bilmiyorum. Adı geçen gazetenin nereden alıntı yaptığından da bilgim yok.

> Bay Krestovski, mektubunda gülünç bir olayı aktarıyor: "Devlet erkânının etrafında, başında mantardan bir miğfer olan, hâki sivil paltolu bir İngiliz peyda olmuş. 'savaş bölgesinden', çok okunan Londra gazetelerinden birine (*Times*) haber toplamak amacıyla boş zamanını değerlendiren bir parlamento üyesiymiş; kimi, adamın çok ilgili, kimi de Rusya'nın dostu olduğu kanısındaymış. Hay hay, öyle olsun, ama şu 'Rus dostu bayın' bir iki garip davranışını anlatmadan geçmek olmaz: Örneğin yemekte herkes, altesleri bile ayaktayken, bizimki büyük prensin huzurunda sandalyesinde oturuyor, canı istediği zaman da büyük prensin oturduğu masadan kalkıp gidiyormuş, tanıştığı bir Rus subaya o gün o hâki renkli paltosunu kendisine tutmasını istemiş. Subay, İngiliz'i tepeden tırnağa şaşkın bakışlarla süzmüş, hafifçe gülümsemiş, omzunu silkmiş ve hiç itiraz etmeden paltosunu giymesine yardımcı olmuş. Kuşkusuz yapacak başka bir

şeyi kalmamıştı. İngiliz de elini mantar miğferine götürerek hafifçe selamlamış."

Petersburgskaya Gazeta gülünç bir olay olarak nitelendiriyor bunu. Üzülerek söyleyeyim ki ben hiç de gülünç bulmuyorum, tersine, insanın çok canını sıkan, kanını beynine çıkaracak cinsten bir olay. Öte yandan, çocukluğumuzdan beri sanki İngiliz'in tuhaf, eksantrik olduğu üzerine bir inanç yerleşmiştir bizde (romanlardan, Fransız vodvillerinden sanıyorum). Neyin nesidir bu garip İngiliz? Dünyadaki düzenlerin, orada, kendi köşesindeki gibi aynı olmadığını anlamayan bir enayi ya da saf değildir bir kere. İngilizler, tersine, çok zeki, bakış açıları geniş bir millettir. Üstelik denizci ulus olarak da bilgi ve deneyimleri gelişmiştir, dünyanın bütün ülkelerinde ne düzenler, ne çok insan görmüşlerdir! Gözlemleri olağanüstü ve dâhicedir. Mizah onların icadıdır; apayrı bir sözcükle ifade etmişler ve insanoğluna açıklamışlardır. Böyle bir insan, üstüne üstlük parlamento üyesi olacak da oturup kalkmayı bilmeyecek! İngiltere gibi etiketin geniş ölçüde kullanıldığı dünya üzerinde başka bir ülke yoktur. Örneğin dünyada İngiliz saray etiketi bayağı karmaşık ve incedir. Bu İngiliz parlamento üyesiyse kuşku yok ki bu etiketi Lordlar Kamarasıyla ilişkisi olan Avam Kamarasından bir parlamenter olarak öğrenebilirdi. Özellikle şu anlamda: "Kim kimin karşısında oturmalı, kim ayağa kalkmalı vs..." Bir de yüksek zümrenin üyesiyse, onların Londra mevsimi sırasında İngiliz soylularının hiçbir kabullerinde, yemeklerinde, balolarında böyle bir etikete gerek duyulmaz. Hayır, aktarılan anekdottan bir yargıya varmamız gerekirse burada tamamen farklı bir şey var. Burada İngiliz gururu var, öyle basit bir gurur değildir bu, *küstahça bir meydan okuma var bu gururda...* "Rus dostuymuş", bu adam Rus'un büyük dostu falan olamaz. Kurulduğu yerden Rus subaylarını süzüyor ve aklından şöyle geçiriyor: "Beyler, çok iyi biliyorum ki sizler birer aslansınız, inanılmaz bir işe girişiyor ve gerçekleştiriyorsunuz. Düşmanın karşısında korkunuz yok, kahramansınız, en küçük rütbelisine kadar sizler birer yiğitsiniz. Şan şeref duygusuyla yanıyor içiniz. Gözlerimle gördüğümü inkâr edemem. Bununla beraber ben bir İngilizim, siz de sadece

Rus... ben Avrupalıyım; sizler Avrupa önünde 'incelik' göstermek zorundasınız. Göğsünüzde ne kadar aslan yüreği taşırsanız taşıyın, ben sizlerden üstünüm. Çok hoşlandım, özellikle benim karşımda şu *doğuştan ve itirazsız* 'kibarlığınızı' görmek çok hoşuma gitti doğrusu, Rus bu inceliği göstermeden bir yabancıya bakamaz, hele benim gibi birine... Bu saydıklarımın boş şeyler olduğunu düşünüyorsunuz; evet, önemsiz şeyler rahatlatır beni, çok eğlendirir, çok yer dolaştım, kahraman olduğunuzu duymuştum ve sizleri görmeye geldim, ama yurduma, Büyük Britanya'nın evladı olarak (burada gururdan yüreği nasıl küt küt atmıştır!) dünyada yine de bizlerin birinci sınıf insan, sizlerinse ikinci sınıf olduğu inancıyla döneceğim!.."

Yukarıda aktarılan olayın en ilgi çekici kısmı son satırlar:

> Subay şaşkın bakışlarla tepeden tırnağa süzdü onu, hafiften gülümsedi, omzunu silkti ve itiraz etmeden paltosunu giymesine yardımcı oldu. *Kuşkusuz yapacak başka bir şeyi kalmamıştı.*

"Kuşkusuz" da ne demek oluyor? Neden yapacağı *hiçbir şey* kalmamış olsun? Tersine, pekâlâ farklı, tam tersi bir davranış sergileyebilirdi: "Şaşkın bakışlarla onu tepeden tırnağa süzdü, hafiften gülümsedi, omzunu silkti ve paltoya dokunmadan yanından çekip gitti" – işte böyle davranabilirdi. Bu kültürlü denizcinin kapris yaptığını, bu ince etiket ustasının iki paralık gururunu tatmin fırsatı yakaladığını sezmek acaba çok mu olanaksızdı? Şu da var, belki de o anda birden aklına getiremezdi, zira işin içine bizim o meşhur aydın "kibarlığı" karışmıştı, bu ne İngiliz'in, ne de şu garip mantar miğferli parlamenterin karşısındaki "kibarlığımızdı". (Sahi, şu mantar miğfer de ne oluyor?) Avrupa karşısındaki inceliğimizdi; onunla yetiştiğimiz, karakter özelliğimizi yitirecek kadar içine battığımız ve uzun zaman da kurtulamayacağımız Avrupa kültürüne minnet borcumuzun karşılığı bir "incelikti" bu...

İngiltere'den ve Amerika'dan Türk ordusuna yüz binlerce mermi sevk edilmiş; Türk askerinin Plevne'de kimi kez günde

500 mermi harcadığı kesinlikle biliniyor. Türklerin, ordusunu donatacak ne araç gereci, ne de parası var. Bu savaşta İngiliz varlığı ve para desteği tartışılmazdır. Gemileriyle Türklere silah, araç gereç taşıyorlar. Bizim bazı gazeteler de "kibarlıktan": "Aman bunu konuşmayın, etrafı velveleye vermeyin, duymamış, görmemiş olalım, yoksa aydın gemiciler çok kızarlar o zaman!"

Ne demek "o zaman"? Bu ödlekliğiniz niye? Bu "kibarlık" meselesine daha çok şey eklenebilir.

Bizler Barboşski Köprüsünden geçmeden önce verilen çeşitli vaatler biçiminde Avrupa'ya vereceğimiz senetler, senetçikler varsa, kuşku yok ki bu, "inceliğimizden", Avrupa ve onun çekiciliği karşısında yerine getirmek zorunda kaldığımız "kibarlıktan" olmalıydı, ama şu "kibarlık" meselesini şimdilik bırakalım. Yalnız bir hatırlatma yapacağım, bu bölümün başında "kibarlıktan" söz açarken şöyle eklemiştim: "Gerçekte bu yalnızca Avrupa önündedir; evimizdeyse her zaman telafi ederiz." Fırsatını bulmuşken evimizde bazen bunu nasıl telafi etmeyi başardığımızı ve rövanşı aldığımızı anlatmak istiyorum...

II
İnsana "Ancak Bu Kadar Olur!" Dedirtecek Bir Uşaklık Olayı

Hatırlayın beyler, daha yazın Plevne'den bir iki ay önce Balkanlar'ı aşıp Bulgaristan'a girdiğimizde öfkeden taş kesilmiştik. Hepimiz değil tabii, doğrusunu söylemek gerekirse ilk ağızda yarısı bile değildi, hatta daha azdı. Bu sesler duyulmuştu, ordu muhabirlerinin, ardından basınımızın, özellikle Petersburg basınının sesleri... Heyecanlı, inançlı, dürüst öfke sesleriydi...

İşin asıl önemli yanı, bu seslerin, tüm dünyanın, özellikle Rusların bildiği gibi, zulme uğrayan, baskı altında ezilen insanları kurtarmaya gidenlerden çıkmasıydı. Daha savaş ilan edilmeden önce, en ciddi gazetelerimizden birinde, savaş ve önümüz-

de bizi bekleyen kaçınılmaz harcamalar –"Bulgaristan'a girince sadece ordumuzu değil, açlıktan kırılan Bulgarları da beslememiz gerekecekti tabii"– üzerine bir yazı okumuştum. Yazıyı hangi gazeteden okuduğumu söyleyebilirim. İşte, uğruna Fin Körfezi kıyılarından yola çıkıp bütün Rus ırmaklarına kanlarımızı akıttığımız zulüm altında ezilen Bulgarlarla ilgili böyle bir anlayışa vardıktan sonra Bulgaristan'a girdiğimizde birden karşımızda etrafı yemyeşil bahçeler, çiçekler, meyve ağaçlarıyla çevrilmiş harika Bulgar evleri, hayvan sürüleri, kat kat fazla ürün veren bereketli topraklar, bütün bunları tamamlamak üzere bir camiye karşılık üç Ortodoks kilisesi gördük. Üstelik nasıl sırıtıyorlardı! Kurtarmaya gidenlerimizden bazılarının kırılmış kalpleri birden öfkeyle doldu. Kırgınlıktan yüzlerine kan hücum etmişti. "Üstelik onları kurtarmaya gelmiştik, öyleyse ayaklarımıza kapanarak bizleri karşılamaları gerekirdi. Oysa Bulgarlar diz çökmüyorlar, sanki bizlerden hoşlanmamışlar gibi yan gözle bakıyorlardı. Hem de bizim gibi kurtarıcılara! Yiyecek içecek veriyorlardı; bu doğru, ama yan gözle süzüyorlardı."

Sesler yükseliyordu. Dinleyin beyler, ne düşünürsünüz: Diyelim ki kardeşinizin ya da yakın bir dostunuzun birden hastalandığı, bir yerlerde soyulduğu, ne bileyim bir vagon altında kaldığı, işte bunlara benzer kötü bir olayın başına geldiğine değgin yalan yanlış bir telgraf alıyorsunuz ya da böyle bir habere tanık oluyorsunuz. Bütün işinizi gücünüzü bırakıp zavallı kardeşinize yardıma koşuyorsunuz, sonra birden ne görüyorsunuz: Kardeşiniz sapasağlam karşınızda değil mi! Sizden daha sağlıklı, sofraya kurulmuş iştahla atıştırıyor; neşe içinde nara atarak sizi masaya davet ediyor ve bu fos çıkan endişenize *quiproquo*[16] kahkahalar atıyor. Bu adamı sevin ya da sevmeyin, ama onu soymadıkları, bir vagon altında kalmadığı için tepeniz atar mı? Asıl, adamın yanaklarından kan damladığı, afiyetle yemek yediği ve şarapları devirdiği için... ha, ne dersiniz, evet mi, hayır mı? Tersine, sağ salim olduğu için sevinmelisiniz. Eh, insan olarak birazcık kızarsınız, ama ayakları tekerlek altında kesilmediği için değil tabii... Masadan bir an önce kalkmayı isteyerek, bu haberle ilgili yazı-

16 Yanılmaca, birini başkası sanma. (Fransızca)

lar, fıkralar yazmaya, bu adamı karalamaya, olumsuz yanlarını ortaya dökmeye gitmezdiniz, değil mi? İşte, Bulgarlar için bunu yaptılar. "Bizim hali vakti yerinde bir köylü, şu inim inim inleyen Bulgar kadar beslenemiyormuş!" Sonraları Bulgarların başına gelen felakete Rusların neden olduğuna bile hükmettiler: "Meseleyi bilmeden, ezilen Bulgarlar için Türk'e baştan gözdağı vermeseydik ve sonra da bu 'yağmalanan' zenginleri kurtarmaya gitmeseydik onlar hâlâ endişeden, tasadan uzak yaşıyor olurlardı." Hâlâ bunu ileri sürüyorlar.

Avrupa karşısındaki "inceliğimizi" ve aydınlanmış Avrupalılığımızı, Avrupa'nın bizi görmediği, dilimizi de anlamadığı kendi ülkemizde, kendimize göre bazen telafi etmeyi iyi bildiğimiz için böyle söylüyorum. Bulgaristan da zaten *evimiz* sayılır; öyle ya, onları kurtarmaya gittik. O halde bu *evimize* gitmekle aynı kapıya çıkar, onlar *bizden*, evleri, bahçeleri, bostanları bizim malımız sayılır, fark etmez; Bulgar'dan elbette zorla bir şey almam, çünkü soylu bir adamım ben, evet, inanın onu egemenliğimin altına almam, ama Bulgar ne olursa olsun bunu *hissetmeli* ve sonsuza dek bana minnet duymalı, çünkü bir kere onun toprağına girdim, neyi var neyi yoksa *ona bağışladığım* anlamına gelir bu! Zorba Türk'ten geri aldım, tekrar ona verdim. Bunu anlamak zorunda... Birden ona kimsenin zulmetmediğini görüyor, ne üzücü bir tatsızlık olurdu, değil mi?

Şu kültür kokan inceliğimiz yerine ne uşaklıktır bu, öyle değil mi? Ne gülünç bir olay! Avrupa'nın önünde kurumlanarak giydiğimiz, aslında rahatsız edici Avrupa kibarlık üniformasının ağırlığıyla, "evimizde" telafi etme çabalarımızın bir güldürüsüdür bu. Bu ateşli beyefendilerin böyle en âlâsından uşaklık olayı başlarından geçmiştir ve *çok insanımız* tamamen hazırlıksız yakalanmıştır. İngiliz'e palto tutma gafletinden daha ciddi bir olaydır bu.

Olanlar oldu ve gerçek –gerçi herkesin değil, herkesin değil– öfkeye kapılanların gözleri önüne serildi; önce, çalışkan olduğu, topraklarından yüz misli ürün aldığı için Bulgarların suçlu olmadığı ortaya çıktı. İkincisi, Ruslara yan gözle, kuşkuyla baktığı için de suçlu değildi. 400 yıldır köle olduğunu dikkate almanız yeter, yeni efendileriyle karşılaşınca, onların kardeş olduğuna pek inanmı-

yor; inandığı tek şey, onların yeni efendileri olduğu, bunun ötesinde eski efendileri Türklerden hâlâ korktuklarıdır, kara kara düşünüyor: "Ya dönerler de, Ruslara yiyecek taşıdıklarını öğrenirlerse!" İşte içine çöreklenen bu soruyla yan gözle bakmıştır bize, gerçekten de haklıydı: Zavallıcık olacakları önceden sezmişti: Balkan ötesine yaptığımız bu kahramanca saldırıyı tamamladıktan sonra ansızın geri çekilmiştik. Yerimizi yine Türkler aldı, Bulgarların şimdi dünya tarihine geçecek bir olay başına geldi! Bu güzelim evler, ürünler, bostanlar, hayvanlar, hepsi yağma edildi; yakılıp yıkıldı, yerle bir edildi. Onlarca, yüzlerce değil, binlerce, on binlerce Bulgar öldürüldü; bebekler gövdelerinden iki parçaya ayrıldı, korkunç acılar çeke çeke öldüler. Irzına geçilen kızlar, kadınlar ya öldürüldü, ya da esir pazarına satılmak üzere götürüldü, Rusları güler yüzle karşılayan kocalar da –asla böyle bir şey olmamıştı, tersine, bir süre sonra Ruslar onların yanına *gitmişlerdi*– bunu darağaçlarında asılarak, ateşte yakılarak ödediler. Bulgarlara işkence eden vahşi sürüler, onları geceleyin kulaklarından tahta duvara çiviliyor, sabah olunca da hepsini birden asıyorlardı. Bulgarları birbirine kırdırıyor, zavallı adam 12-13 arkadaşını astıktan sonra, o ünlü kibarlığımızdan bazı hanımefendilerimizin hayranlık duyduğu bu Türk milleti denen hazdan tir tir titreyen vahşi sürünün, bu zalimlerin kahkahaları altında aynı akıbete uğruyor, asılarak öldürülüyordu.

* * *

Yeri gelmişken, kasım ortalarında Pirgos'tan, bu barbarların yeni vahşetiyle ilgili şöyle bir haber ulaştı: "Meydana gelen sıcak çatışmalar sırasında Türkler zaman zaman bizleri püskürtüyordu; yaralı subay ve erlerimizi bile yanımızda götürmeyi başaramıyorduk; sonra aynı gün akşama doğru bizimkiler yeniden eski mevzilerine döndüğünde, yaralı subay ve erlerimizin, kulakları, burunları, dudakları kesilmiş, karınları delik deşik edilmiş, çırılçıplak soyulmuş ve ateşe verilen saman ve tahıl yığınlarına canlı canlı atılarak yakılmış durumda bulmuşlar." Cezalandırma kuşkusuz acımasız bir şey; Günlüğümün önceki sayılarında dile getirdiğim gibi, aslında hiçbir çözüm getirmez; ancak bu vahşi sürünün komutanlarına karşı sert önlemler almak hiç de

gereksiz sayılmazdı. Bu insanlık dışı vahşete göz yummuşlarsa bu vahşeti yapan Türklerin komutanlarının esir düşmeleri halinde harp divanında yargılanarak ölüm cezasına çarptırılacakları bütün Avrupa'ya doğrudan yüksek sesle bildirilebilir (Prusyalılar mutlaka böyle yaparlardı, çünkü bu sürüye karşı savaşma nedenlerimizden dokuz on misli azında bile Fransızları bu biçimde cezalandırmaktan çekinmemişlerdi). Bu önlem belki de Türk paşalarını ve subaylarını etkiler (NB. bence Pirgos yakınlarındaki saldırıya komuta eden Türk komutanın kim olduğu şimdi ya da kısa zaman içinde bulunabilir), yaylı araba yerine böyle bir sürpriz birçoğunun aklını başına getirirdi. Oysa bu "komutan" tutsak düştüğünde, göz yumduğu vahşetten sonra, kendisini nasıl karşıladıklarını görünce "pis Rus"tan çok üstün olduğunu düşünecektir. Emin olun, Avrupa karşısındaki bu kibarlığımıza, korkaklığımıza Türk asla inanmayacak, hem bunu aklı almayacak, hem de nedenlerini hayalinde canlandıramayacaktır. Avrupa önündeki kibarlığımızın getirdiği bu korku katışıksız Rus özelliği ve buluşudur; bunu hiçbir zaman kimse anlayamaz zaten. Bu nedenledir ki Türk komutan: "Daha dün öz kardeşinin burnunu kesmeme ses çıkarmadıktan sonra" diye geçirecektir içinden. "Sen bana böyle güler yüzlü davranıyorsan, demek ki kendini benden aşağı görüyorsun. Allah'ın buyruğuna göre bu aynen böyle olmalı zaten, burada şaşılacak hiçbir durum yok!" İşte tutsak Türk paşası böyle düşünmek zorundadır, evet, mutlaka böyle düşünecektir.

* * *

Bulgarlar bolluk bereket içinde yaşadıkları için onlara öfke duyanlar bu acı felaket başlarına gelince, ister istemez, Bulgar yaşantısının aslında sadece bir dekor olduğunu, bu evlerin, bahçelerin, bu evlerde yaşayan kadınların da, çocukların da, ergenlik çağındaki kızların, oğlanların da aslında Türk'e ait olduğunu anladılar, Türk canı istediğinde alacaktı. Barış döneminde de, refah döneminde de parasını, malını mülkünü, kadınlarını, kızlarını alacaktı, ayrıca ülkede gönenç içinde bir yaşamın sürdürülmesine olanak veriyorsa bunun tek nedeni, ileride ondan elde edeceği maddi ka-

zanımı amaçlayarak bu çok bereketli toprakları tahrip etmeyi istememesidir. Tersine, sırası gelince gasp etmek için zaman zaman bu bolluğa ve berekete olanak tanımıştır.

Türkler elbette şimdi çılgına dönmüşlerdir ve Bulgaristan'da kan gövdeyi götürüyordur. Fazla öldürmediklerine de üzülüyorlardır. Plevne'yi alır da ileri hareketlerini yavaşlatırsak, Bulgaristan'a ebediyen veda edeceğini düşünecek olan Türkler hâlâ zamanları varken belki de olabilecek en büyük çapta bir katliama girişebilirler. İlgiye değer iki görüş var: Bizim çok bilmişler, Rusların müdahalesinden önce Bulgarların endişesiz, esenlik içinde yaşadıklarını, uğradıkları bu felakete Rusların neden olduğunu ileri sürüyorlar hâlâ. İşte, savaş bölgesinden, ordugâhımızdan güzel ve ayrıntılı yazılarıyla ünlü *Daily News* gazetesinin muhabiri İngiliz Forbes sonunda kendi İngiliz gerçeğini açık biçimde ifade etmekle bitiriyordu yazısını. Rus ordusunun Tuna'yı aşması sonucunda, Türklerin Balkanlar'dan kuzeye doğru tüm Bulgar nüfusunu yok etmeye "tam hakları" doğduğunu *hiç öteye beriye sapmadan* kabul ediyor. Forbes bunun gerçekleşmemesine handiyse üzülüyor (siyasal olarak kuşkusuz) ve Türklerin onları koyun gibi toptan kesmedikleri için Bulgarların Türklere ebediyen minnet duyması gerektiği yargısına varıyor. "Bulgarlar endişeden, tasadan uzak yaşardı" biçimindeki bizim Rus görüşünü hatırlayınca ve Forbes'in düşüncesiyle karşılaştırınca Bulgar'a doğrudan doğruya şöyle öğüt vermek mümkün: "Seni toptan öldürmediğine göre, bundan sonra nasıl tasa ve endişe duyarsın ki?" Yalnız burada tuhaf bir nokta var, göze de batıyor ve tarihe de geçecektir: "İngiltere gibi aydınlanmış büyük bir ulusun üyesi olan Forbes Türklerin böyle bir hakkı olacağını söylerken gerçekten de çok sakin ve rahat biçimde bunu kabul ediyor mu? Acaba İngiliz uygarlığının son çiçekleri, meyveleri mi bu? Ama bir noktaya dikkatinizi çekmek isterim: Bulgar yerine, mesele bir Fransız ya da İtalyan'la ilgili olsaydı hiç kuşkusuz Forbes böyle konuşmazdı. Sırf bir Slav, bir Bulgar olduğu için bu ifadeleri kullanmıştır yazısında. Bütün bu olanlardan sonra, tüm Avrupa'da Slavlara ve Slav unsurlara karşı bu ne kök salmış, kanlarına işlemiş bir horgörüdür! Slavları köpek yerine koyuyorlar! Bütün bir uruğu kadınıyla çocuğuyla tek bireyine kadar yok edilmesi mantıklı ve olabilir görülüyor. Dikkat edin (çok önemlidir

bu) Kont Beaconsfield değildir karşımızdaki: O, "İngiliz çıkarlarının" politikası olarak bu barbarca görüşleri istemeden ifade edebilir, buna bir bakıma mecburdur; ancak Forbes İngiltere'nin çıkarlarını *neye mal olursa olsun, nasıl olursa olsun* yerine getirmekle görevlendirilmiş bir devlet memuru değil, özel bir kişidir, sonra nasıl bir adam bu: Eski yazılarına baktığımızda, yetenekli, dürüst, namuslu, insancıl biri. Burada özellikle, evet, özellikle tek neden Slav adı taşıyan her unsura karşı Batı Avrupa'nın duyduğu tiksintidir. Bu Bulgarları kırık dökük tahta karyolalara yuva yapmış tahtakuruları gibi haşlamak caizdir! Doğu Slav kabileleri özgürlüklerine kavuşunca, gelecekte yeni insanlığın kaderinde önemli rol oynayacakları, doğru yoldan sapan köhne Avrupa uygarlığının yerini alacakları içgüdüsü ve sezgisi yok mudur burada? Batılılar bunun bilincindeler, kuşkusuz tahtakurusu yuvasının ileride üstün bir varlığa dönüşmesini tasavvur etmesi nasıl olanaksızsa, bunu da hayallerinde canlandıramaz, tahmin edemezler. Rusya burada apaçık biçimde herkeste imrenme, öfke, şaşkınlık yaratacak yepyeni bir düşünceyi yükseltmiştir; burada geleceğin sancağı vardır; Rusya Avrupa'nın Bulgarları gördüğü gibi "tahtakurusu yuvası" olmadığı, kesinlikle kabul edilmesi gereken bir dev, bir güç olduğu için, Rusya da Slav olduğu için Batılılar her başarısızlığımıza, her felaketimize sevinirken içgüdüsel bir korkuyla Rusya'ya kin besleyeceklerdir. Evet, burada özellikle içgüdüsel, geleceğe değgin bir önsezi vardır.

III
Uzun Zamandır Söylemek İstediğim Slavlar Üzerine Çok Özel Sözler

Konu açılmışken Slavlar ve Slav sorunu üzerine *önemli, özel* açıklamalarda bulunacağım. Ne zamandır söylemek istiyordum. Bugünlerde bizde herkes birdenbire çok yakında barış yapılabileceğini konuşmaya başladı. Bir bakıma Slav sorununun da kısa zamanda biraz olsun çözüleceği anlamına gelir bu. Hayallerimi-

zi özgür bırakalım ve gözlerimizde şöyle bir canlandıralım: sorun bitmiş, Slavlar Rusya'nın kanıyla ve kararlılığıyla özgürlüklerine kavuşmuştur, dahası Osmanlı İmparatorluğu artık yoktur ve Balkan Yarımadası özgürdür ve burada yeni bir hayatı yaşamaktadır. Son ayrıntılara kadar bu Slav özgürlüğünün –ilk kez de olsa– nasıl biçimleneceğini önceden kestirmek güçtür; başka biçimde söylersek, kurtarılmış bu küçük topluluklar arasında bir federasyon mu (NB. Sanırım böyle federatif bir yapı uzun, çok uzun zaman gerçekleştirilemez), yoksa çeşitli kral hanedanlarından davet edilecek hükümdarlarla küçük devletler şeklinde, ayrı ayrı iktidarlar mı olacak? Tasavvur etmek olanaksız: Sırbistan nihayet sınırlarını genişletecek mi ya da Avusturya buna karşı ne önlemler alacak, Bulgaristan hangi boyutta ortaya çıkacak, Bosna-Hersek'e ne olacak, yeni özgürlüğüne kavuşmuş bu Slav topluluklarının, sözgelimi Romenlerin, hatta İstanbul ve Atina Rumlarının birbirleriyle ilişkileri nasıl biçimlenecek? Nihayet, bütün bu topluluklar ve topraklar gerçekten tamamen bağımsız olacak mı, yoksa Rusya'nın da dahil olduğu "Avrupa Devletleri Birliğinin"[17] vesayeti ve gözetimi altında mı bulunacaklar? (Sanıyorum bu toplulukların hepsi sırf Rusya'nın baskıcı eğiliminden –aralarında Rusya da bulunduğu halde– bu Avrupa "Topluluğunun" koruması altına girmek için adeta yüz sürecektir.) Bunlar üzerinde tam doğrulukla bir karara varmak imkânsızdır. Ama şimdi iki meseleyi anlamamız mümkün: 1) Balkan Yarımadasının tüm Slav unsurları er ya da geç Türk boyunduruğundan kurtulacaklar, özgür, belki de bağımsız yeni bir yaşam sürecekler. 2) İşte, sanırım şaşmaz biçimde kendini gösterecek olan ikinci meseleyi uzun zamandır dile getirmek istiyordum.

Bu ikinci nokta şudur: Kesin ve karşı konulmaz inancıma göre, bu Slav oymakları özgürlüklerine kavuşur kavuşmaz, onlar kadar kinci, kıskanç, karaçalıcı ve hatta açık düşmanın Rusya'da ne şimdi, ne de gelecekte görülecek olmasıdır. Çok abarttığım ve Slav düşmanı gibi davrandığım gerekçesiyle hemen itiraz etmesinler öyle, sözlerimi çürütmeye niyetlenmesinler, bağırmasınlar, tam tersine, Slavları çok severim, ama her şeyin tamı tamına dediğim gibi çıkacağını bildiğim için onları savunmaya

17 Concert Européen.

kalkışmayacağım, Slav karakterinin aşağılık, değerbilmez olması değil, hiç de değil, bu anlamda karakterleri diğer halklardan farklı değil, asıl sebebi *bu tür işlerin* dünyada başka türlü olmamasıdır. Üzerinde fazla durmak istemiyorum, ancak Slavların bize minnet duymalarını asla beklememiz, buna baştan hazırlıklı olmamız gerektiğini biliyorum. Özgür olduktan sonra yeni hayatlarına başlayacaklar, yine söylüyorum, önce özgürlüklerine güvenceyi ve hamiliği Avrupa'dan –İngiltere ve Almanya'dan– yalvar yakar talep edeceklerdir. Avrupa Devletleri Topluluğu içinde gerçi Rusya da var, ne ki bunu *Rusya'dan* korunmak için yapacaktır. Yüksek sesle olmasa da, içlerinden, Rusya'ya en ufak minnet duymak zorunda olmadıklarını, tersine, Rusya'nın tahakkümünden Avrupa "Topluluğunun" müdahalesiyle bir barış anlaşmasıyla kurtulacaklarını, Avrupa karışmadığı takdirde, bu kez kendilerini Türklerin elinden kurtaran Rusya'nın, sınırlarını hemen genişletmeyi ve Slavların gözü doymaz, sinsi ve barbar Velikorus kabilesine köle olması temeline dayalı Büyük Slav imparatorluğunu kurmayı amaçlayarak kendilerini yutacağını duyuracaklar, buna inanacaklardır. Ah, Rusya'nın çıkar gözetmezliğini, insanoğluna hayat veren, olmaması halinde insanı felce uğratan ve acılar içinde yıkıma sürükleyen en yüce düşüncelerin kutsal sancağını Rusya'nın elinde tuttuğunu daha uzun zaman kabul edecek durumda değillerdir. Örneğin başında çar olmak üzere Rus halkının hep birlikte katıldığı ve bahtsız halkların kurtuluşu için barbarlara karşı başlattığı bu ulusal savaşı, –ne düşünürsünüz– Slavlar kavrayabilmişler midir? Yalnız şu anda konuşmayacağım, zaten Slavların hâlâ bize ihtiyaçları var; onları biz kurtaracağız, özgür olduktan sonra yaşamları şöyle ya da böyle düzene girecektir. Bu savaşı özgürlükleri için Rusya'nın başlattığı bir kahramanlık ve özveri savaşı olarak görecekler mi? Hadi karar verin bakalım! Hayır beyler, dünyada kabul etmezler! Tersine, siyasal ve sonra da bilimsel bir gerçek olarak: Bu kurtarıcı (Ruslar) yüz yıldır bu işle uğraşmasalardı, gerek kendi güçleriyle, gerekse Avrupa'nın yardımıyla çok önceden Türklerden kurtulabileceklerini, kuşkusuz, Rusya dünya üzerinde olmasaydı, Avrupa'nın Slavların özgürlüğüne bir diyeceği olmayacağı gibi, kendilerini kurtarmaya bile geleceğini öne sürerler.

Bu sinsi öğreti sanırım şimdi de Slavlarda var. Dahası, zamanla kaçınılmaz olarak bilimsel ve siyasal aksiyom haline gelecektir. Ruslardan daha çok, Türklerden saygıyla söz edeceklerdir. Tam yüz yıl, belki de daha fazla özgürlükleri üzerine titreyecekler, Rus tahakkümünden sürekli korkacaklardır; Avrupa devletleri önünde yüz sürecekler, Rusya'yı karalayacaklar, hakkında atıp tutacaklar, ona karşı oyunlara gireceklerdir. Ancak münferit kişilerden söz etmiyorum: Böyleleri Rusya'nın kendileri için her zaman bir anlamı olduğunu, olmaya da devam edeceğini bilen insanlardır. Rus davasının kutsallığını, büyüklüğünü, yüce düşüncesini, insanlık için diktiği bayrağı anlayacaklardır. Ancak bu insanlar başlangıçta o kadar azınlıkta olacaklar ki alaylara, hatta siyasal kovuşturmalara maruz kalacaklar, yüzlerine nefretle bakılacaktır. Kuzeyin karanlık devi, Avrupa uygarlığının can düşmanı ve yıkıcısı barbar Rusya saf Slav kanı taşımazken, öbür Slavların yüksek Avrupa kültürüne uyum göstermeye yetenekli, eğitimli topluluklar olduğunun dünyaya ilan edilmesi kurtarılmış Slavların gönüllerini okşayacaktır. Kuşkusuz işin başından itibaren anayasal yönetim, meclisler, bakanlar, üstün yetenekli hatipler ortaya çıkacak. Bunlar Slavları avutacak, hayran bırakacaktır. Paris ve Londra gazetelerinde dünyanın Slavlardan haberdar olduğunu okuyunca, sözgelimi uzun süren parlamento bunalımından sonra nihayet Bulgaristan'da kabinenin düştüğü, liberal çoğunluktan yeni bir kabine kurulduğu, ne bileyim, bir İvan Çiftlik'in[18] Bakanlar Kurulu başkanlığına getirildiği telgraf haberini okuyunca kendilerinden geçeceklerdir. Bütün bu kurtarılan Slavların esrimeyle Avrupa'nın kucağına atılacaklarına, kimliklerini yitirecek kadar Avrupa'nın siyasal ve toplumsal biçimlerini benimseyeceklerine ve böylece insanlığın arenasında Slav misyonu ve bilinci içinde saptanan amaçlara ulaşmadan önce uzun zaman Avrupalılık dönemi yaşamak zorunda kalacaklarına Rusya'nın hazırlıklı olması gerekir. Slav toplulukları kendi aralarında sürekli didişecekler, birbirlerini çekemeyecekler ve birbirlerine karşı türlü oyunlara gireceklerdir. Kuşkusuz büyük bir felaket anında kesin olarak Rusya'nın yardımına başvuracaklardır. Bizden ne kadar nefret ederlerse etsinler, ne kadar iftira

18 Alaylı biçimde ismi Türkleştiriyor.

atarlarsa atsınlar Avrupa'ya kur yaparken, sevgisine inanmış görünürken, yine de Avrupa'nın aslında Slav birliğinin doğal düşmanı olduğunu ve her zaman da böyle kalacağını, dünyada varlıklarını sürdüreceklerse, bunun hiç kuşkusuz nedeninin, dev bir mıknatısın –karşı konulmaz biçimde kendine çeken ve böylece onların birliğini ve bütünlüğünü koruyan– Rusya gibi koca bir mıknatısın olduğunu içgüdüsel olarak hissedeceklerdir (kuşkusuz felaket anında, yoksa daha önce değil). Slavların Doğu'nun büyük merkezi ve çekici gücü Rusya olmazsa bir anda dağılacaklarını ve parçalara ayrılacaklarını, Avrupa derin sularında denizdeki su damlacıkları gibi kaybolup gideceklerini bilinçli olarak kabul edecekleri zamanlar gelecektir. Onları barıştırma ve bir arada tutma tasası derdi uzun süre Rusya'ya düşecek, onlara yol yordam gösterecek, gerektiğinde onlar için savaşmayı bile göze alacaktır. Karşımızda elbette şu sorular duruyor: Rusya bundan nasıl bir çıkar sağlayacak, Rusya neden yüzyıllardır onlar için savaşmış, kanını akıtmış, para harcamıştır? Böylesine anlamsız bir kini ve değerbilmezliği hak etmek için mi? Ah, elbette Rusya Slav birliğinin merkezi olduğunun her zaman bilincindedir, Slavlar özgür ulusal bir hayat yaşayacaklarsa bunu Rusya istediği için, bu hayatı gerçekleştirmeyi ve kurmayı istediği içindir. Bu bilinç, onca emek, sıkıntı ve sürekli endişeden başka Rusya'ya ne gibi yarar sağlayacaktır?

Yanıtı zordur ve kolay açıklanamaz.

İlkin, hepimizin bildiği gibi, Rusya'nın Slav topraklarını ele geçirerek sınırlarını genişletmek, onları siyasal olarak bünyesine katmak ve bu toplulukları egemenliği altına almak gibi bir düşüncesi yoktur. Slavların hepsi Avrupa kadar, Rusya'nın böyle bir özlemi olduğundan kuşkulanıyorlar, yüzyıl da geçse bu kuşku sürecektir. Rusya'yı bu emellerden Tanrı korusun. Slavlarla ilişkilerinde tam anlamıyla çıkarsız bir politika güdeceklerini vurguladıkça, zamanla yüz yıl, hatta iki yüz yıl da geçse onları kendi etrafında birleştirmeye daha inançlı biçimde ulaşacaktır. Tersine, Slavlara daha işin başından olabildiğince siyasal özgürlük sağlamakla, gözetim ve denetimi en aşağı düzeyde tutmakla, ulusal kimliklerine ve özgürlüklerine el uzatanlara karşı her zaman savaşmaya hazır olduğunu göstermekle Rusya – kuşku-

suz Slavların nefretle, Avrupa'nın da her zaman kuşkuyla baktığı– Slavlar üzerindeki siyasal etkisini *zorla* sürdürme endişe ve sıkıntısından da kurtulmuş olacaktır. Tam çıkarsız bir politika izleyeceğini vurgulamakla Rusya hem kazanacak, hem de Slavları kendi safına çekecektir; başı derde düştüğü zaman, önce Rusya'ya danışacak, bir zaman sonra ona dönecek, çocuksu bir güven duygusuyla Rusya'nın *koruyucu kanatları altına sokulacaklardır*. Hepsi sonunda öz yuvalarına dönmüş olacaktır. Elbette pek çok Rus'un arasında şimdi çeşit çeşit bilimsel ve duygusal görüşler var. Kurtarılmış ve yeni bir hayata yeniden doğmuş Slav topluluklarının önce, kurtarıcısı ve öz anası Rusya'nın kanatları altına girmesini, en kısa zamanda birçok yeni ve henüz duyulmamış unsurları Rus hayatına katmasını, Rusya'nın Slavlığını ve Rus ruhunu genişletmesini, hatta Rus dilini ve edebiyatını, yaratıcılığını etkilemesini, Rusya'yı manevi olarak zenginleştirmesini ve Rusya'ya yeni ufuklar açmasını bekliyorlar. Ne yalan söyleyeyim, bu bana her zaman bilimsel bir aşırılık, düşkünlük olarak görünmüştür; gerçek şu ki buna yakın bir şeyler olacaktır. Ama yüz yıldan erken olmaz, belki de tam bir asır. Rusya'nın Slavların ne düşüncesinden, ne de edebiyatından alabileceği bir şey vardır, bize bir şeyler öğretecek kadar gelişmemişlerdir. Tersine, sözünü ettiğimiz yüz yıllık zaman dilimi içinde belki de Rusya'nın Slavların yetersizliğiyle, inadıyla, kötü alışkanlıklarıyla ve büyük bir istekle sırtlarına geçirecekleri toplumsal ve siyasal düzenlerindeki Avrupa giyim ve kuşamı uğruna Slavlığa tartışmasız ihanetleriyle mücadele etmesi gerekecektir. Slav sorununun çözümünden sonra Rusya'yı açık biçimde Doğu Sorununun nihai çözümü beklemektedir. Bugünün Slavları Doğu Sorununun ne olduğunu uzun zaman anlayamayacaklar, ayrıca kardeşlik ve uyum temeline dayalı bir Slav birliğinin de önemini kavrayamayacaklardır. Rusya'nın her zamanki görevinin ileride büyük örnek ve dava olacağı onlara sürekli anlatılmalıdır. Yine de şöyle diyecekler: "Bütün bu uğraşılar niçin, nihayet, Rusya neden bu kadar derdi sıkıntıyı üzerine alıyor?" Nedenini söyleyeyim: Yüksek bir yaşam, kutsal bir yaşam sürmek, dünyayı çıkarsız, tertemiz yüce bir düşünceyle aydınlatmak; en sonunda halkların kardeşçe birliğinin geniş ve güçlü or-

ganizmasını cisimlendirmek, bu canlı yapıyı siyasal baskılarla, topla tüfekle değil, inançla, sevgi gücüyle, örneklerle çıkar gütmeden ve ışıkla yaratmak... En sonu, bu küçük toplulukları Rusya'nın katına, Rusya'nın öz anaları olduğu bilincine yükseltmek – işte Rusya'nın amacı, kuşkusuz çıkarı budur... Ülkeler yüksek, çıkarsız düşüncelerle, insanlığa hizmet etme amacıyla yola çıkmazlar, yalnızca "kendi çıkarlarına" hizmet ederlerse, hiç kuşkusuz, bu ulusların sonu yıkım olur; uyuşurlar, zayıflarlar ve sonunda yok olurlar. Rusya'nın kendisine saptadığı yolun dışında bir amacı yoktur. Slavlara çıkar gözetmeden hizmet ederek, onlardan minnet beklemeyerek, tinsel (henüz siyasal değil) büyük bir bütünde birleştirmeye yardımcı olarak, evet, ancak o zaman insanlığa Slavlığın iyileştirici, yaratıcı sözünü söyleyecektir... Bunun dışında kesinlikle başka bir amacı yoktur. Öyleyse önündeki bu amaçlara daima sahip olması, gittikçe daha yoğun biçimde onları kavraması, insanlık için bıkmadan usanmadan, sonsuz ve özverili bir çabayla manevi gücünü giderek yükseltmesi, evet beyler, Rusya için bundan daha iyi bir "yarar" olamaz...

Bu savaş esenlikle bir bitsin, hiç kuşkuya yer yoktur ki Rusya da varlığının yüksek ve yeni aşamasına girecektir...

Üçüncü Bölüm

I
Barışla İlgili Söylentiler. İstanbul Bizim Olmalıdır - Olabilir mi? Çeşitli Görüşler

Savaşın sonucu üzerine yalnızca Avrupa'da değil, bizde de birdenbire yorumlar yapılmaya başlandı. Herkes barışın olasılıklı koşullarını tartışıyor. İşin sevindirici yanı, bizim siyasi gazetelerin Rusya'nın çabalarını, akıttığı kanı az çok doğru değerlendirmesi ve bu emeklerin ölçüsünde elden geldiğince barış koşullarını da düşünüyor olmasıdır. Yorum yapanların çoğunun, barış görüşmelerinde ileride Avrupa'nın kuşku götürmez müdahalesi karşısında, Rusya'nın bağımsız hareket etmesini ve Avrupa'yı işin içine sokmadan, elinden gelebiliyorsa onu hiç dikkate almadan kendi başına bir barış yapma yetkisini desteklemesi bizleri özellikle rahatlatıyor. Slavların yazgısı da dikkate alınıyor. Elde edilecek kazanımlar konuşuluyor ve büyük bir heyecanla Türklerin top yerleştirilmiş gemilerinden talep ediyorlar. Kars'ın ve Erzurum'un ilhakını ve bu şehirlerin Rusya'nın hakkı olduğunu çok kişi ağız birliği etmişçesine onaylıyor.

Hâlâ Kars'ın ilhakı gibi bir işe kalkışmamız düşüncesine bile karşı olanlar var. Değil Kars'ın, İstanbul'un bizim olması meselesini bile tartışabiliyorlar. Barış ve koşullarına ilişkin yorum ve düşünceler her büyük savaşımızdan sonra olduğu gibi, şimdi de bıkmadan usanmadan önümüze konacaktır. Özellikle belirtmek isterim, bizim yetkililerin (hemen hemen hepsinin) bu yargılarında isabet şurada dursun, yetersiz ve eksik bir gözlem giz-

lidir. Avrupa'yı özellikle bulunduğumuz yüzyıl boyunca olabilecek her türlü çeşitlemelere giren bir Avrupa olarak görüyorlar, yani hem büyük devletler topluluğu kabul ediyorlar, hem de siyasal denge unsuru olarak değerlendiriyorlar. Oysa şimdi Avrupa'nın saati saatine uymuyor, altı ay, hatta üç ay öncesinden ilerisini kestirmek hayli güç, belki de gelecek bahara eski çehresi büsbütün değişecek. Bir şekle sokulması ve bir an önce çözülmesi gereken günümüzün endişe verici büyük olayları, barış görüşmelerinde sunulması gereken ölçülerde dikkate alınmayacak gibi görünüyor. Barış görüşmelerinde işimize karışması olası Avrupa'nın kadrosunu bile şimdi hatasız belirlemek güçtür. Bu nedenledir ki barış koşullarını sadece önceki verilere göre –bu verilerin yerinden oynadığını, hükmünü yitirdiğini, yeniden belirlenmesi gerektiğini yeterince değerlendirmeden– yorumlamak bana sorarsanız yanlış olacaktır... Bunu sonraya bırakalım. Çünkü şimdi konumuz İstanbul, bu arada çok ilgi çekici ve benim için beklenmedik olan ve günümüzde meydana gelen ve gerçekleşmesi muhtemel olaylar nedeniyle kendisinden bambaşka çözüm beklediğimiz bir kişinin ortaya attığı, İstanbul'un yakın gelecekteki "yazgısına" değgin bir görüşü dile getirmek istiyorum. Sözünü ettiğim kişi bundan sekiz yıl önce *Rusya ve Avrupa* adlı harika bir esere imza atan Nikolay Yakovleviç Danilevski'dir; bu yapıtta İstanbul'un geleceğine ilişkin pek açık ve tutarlı olmayan tek bölüm, geçenlerde *Ruskiy Mir* gazetesinde dizi halinde yayınlandı. Yazarın İstanbul üzerine çok değişik görüşleri var.

Pek ayrıntıya girmeyeceğim.

Türkler sürüldükten sonra İstanbul'un, örneğin Krakov kenti gibi her türlü pislik ve entrikanın kol gezdiği, dünyanın tüm komplocularının, av peşinde koşan Yahudilerin, vurguncuların vs... cirit attığı serbest bir kent olmayacağı üzerine mükemmel ve şaşmaz görüşlerini dile getirdikten sonra N.Y. Danilevski İstanbul'un zamanla bütün Doğu halklarının ortak kenti olması gerektiği sonucuna varıyor. Bu topluluklar Ruslarla birlikte İstanbul'a eşit hak temeline dayanarak sahip olacaklarmış. Böyle bir yaklaşım bence şaşırtıcı. Ruslar ve Slavlar arasında nasıl bir eşitlik söz konusu olabilir? Aralarında eşitliği kim kılacak

peki? Rusya'yı onlarla her bakımdan eşit tutamayacağımıza göre, İstanbul'a sahip olmaya nasıl olur da onlarla *eşitlik* temeline dayalı katılabilir? Bu ayrı topluluklar hep birlikte mi İstanbul'u ele geçirmiş sayılacak? Dev Gulliver isteseydi, her bakımdan onlarla eşit olduğuna Lilliputları inandırabilirdi; ama bu da gözle görülür bir saçmalık olurdu. Kendini zorla inandırmak için böyle bir saçmalığa göz göre göre neden kalkışsın? İstanbul *bizim* olmalıdır, evet, İstanbul Ruslar tarafından fethedilecektir, Türklerden bize sonsuza dek geçecektir. Kısacası, sadece bize ait olmalıdır, sahip olduktan sonra biz bu kente Slavları ve sonra kimi istiyorsak onları sokacağız, ayrıca geniş temeller üzerinde, ama bu kent Slavlarla beraber federatif bir sahiplenme olmayacaktır. Kendi aralarında bir Slav federatif birliğinin yüz yılda bile kurulamayacağını düşünmeniz gerekir. İstanbul'a, Boğazlara ve körfezlere sadece Rusya sahip olacaktır. İstanbul'da bir ordu ve filo bulundurulacak, kaleler, tabyalar inşa edilecektir; uzun, çok uzun bir süre bu önlem sürdürülecektir. Hoş, çok kişinin: "Demek oluyor ki Rusya'nın Slav davasına hizmeti anlaşıldığı kadarıyla boşuna değilmiş" diye gürültü koparacağına kuşku yoktur. Rusya'nın henüz Slavlara hizmet etme görevinin bitmediğini, birkaç yüzyıl daha süreceğini, Slavların yalnızca Rusya'nın büyük gücüyle dünya üzerinde varlıklarını sürdürebileceklerini söyleyerek buna kolayca yanıt verebilirim, böyle bir hizmet hiçbir zaman, hiçbir şeyle ödenemez. Rusya İstanbul'u şimdi ele geçirecekse, bunun tek nedeni, kendisi için saptadığı bir amaç ve görev olmasıdır; Slavlardan başka kendisine çizdiği yolda Rusya için bir diğer yaşamsal ve geniş kapsamlı sorun, Doğu Sorunudur ve bu sorunun çözümü İstanbul'dan geçmektedir. Oysa bu çeşitli toplulukların İstanbul'a federatif bir yapılanmayla sahip olmaları, zamanı geldiğinde çözümü üzerinde ısrarla durulması gereken Doğu Sorununu sekteye uğratabilir, çünkü bu sorunun Rusya'nın görevi ve yazgısıyla sıkı sıkıya ilişkisi vardır ve yalnızca Rusya tarafından çözülebilir. Bütün bu küçük toplulukların İstanbul'a sahip olmak ve nüfuz elde etmek için sürekli birbirleriyle çekişmelerinden söz etmiyorum daha. Rumlar onların aralarını açabilirler. Avrupa'nın ve dünyanın bu en önemli görkemli noktasına Rumların sahip olmasına

Batı Slavları da kıskançlıkla bakacaklardır... Özetle, İstanbul Slav birliğini engelleyen ve Slavların sağlıklı bir yaşama geçme sürecini durduran tüm Slav ve Doğu dünyasındaki sürtüşmelere dur diyecek bir işlevi yerine getirecektir. Bu durumda tek çıkış yolu Rusya'nın İstanbul'u sadece kendisi için, kendi hesabına ele geçirmesidir. O zaman Rusya Doğu halklarına İstanbul'u ele geçirmesinin nedenini şöyle açıklayacaktır: "Ayrı ayrı olsun, hep birlikte olsun, Rusya kadar İstanbul'a sahip olma gücüne ulaşabildiniz mi? Buna yalnızca Rusya ulaşmıştır." Evet, ulaşmıştır da. Rus hayatının bu yeni evresi asıl şimdi başlıyor. İstanbul Doğu'nun merkezidir, aynı zamanda da dinsel merkezidir ve başında Rusya vardır. Rusya'ya özellikle gereklidir, hatta *faydalıdır*, kendisinin ve tüm Avrupa'nın kaderinin değişmesine bağlı olarak, kısa bir süre için, Petersburg'u unutmak ve Doğu'da kalmak zorundadır. Ancak İstanbul'a ortak sahip olma gibi uygun olmayan seçenekleri bir zaman için bırakalım, bundan özellikle Slavlar zarar görür. İstanbul Rumlarının ve Ortodoks toplulukların geleceği üzerine biraz değindikten sonra konuyu kapatalım.

İstanbul'da yeni Slav varlığına Rumlar kıskançlıkla bakacaklar. Kinlenecekler, Müslümanlardan çok, Slavlardan korkacaklardır. Geçenlerde bir Bulgar'ın Patrikhane iktidarıyla tartışması ileride yaşanacaklara bir örnek oluşturabilir. İstanbul'da Ortodoks temsilcileri ucuz beddualara, aforozlara, adaletsiz devşirmelere, çeşitli oyunlara varıncaya dek aşağılanıyorlar, sonunda zındık olduklarına kadar götürecekler işi, bütün bunlar ulusal nedenlerden, ulusal öfke ve kışkırtmalardan ileri geliyor. Rumlar koro halinde: "Slavlar neden bizden üstün, onlarla beraber yaşadığımız halde neden İstanbul üzerinde kesin hak sadece onlara tanınıyor?" diye öfkelerini dile getireceklerdir. Rusya'nın İstanbul'a sahip olmasıyla, gözle görülür bir nüfuz ve güç kazanmasıyla bu tür sorunların ortadan kalkacağını da dikkatlerden uzak tutmamamız gerekir. Rumlar bile Rusya'yı kıskançlık dolu gözlerle süzmeyebilir ve özellikle Doğu'nun kaderinin apaçık hâkimi ve tartışmasız gücü olması nedeniyle Rusya'nın İstanbul'a sahip olmasını üzüntüyle karşılamayabilir. Rusya İstanbul'a sahip olmakla, tüm Slavların ve Slavlardan ayrı tutma-

dığı bütün *Doğu* halklarının özgürlüklerinin adeta bekçisi, güvencesi olacaktır. Yüzyıllarca süren Müslüman egemenliği bu topluluklar için birleştirici değil, zulmeden güç olmuştur ve bu topluluklar onun yönetimi altında kımıldamaya bile cesaret edememişlerdir, yani insan gibi yaşamamışlardır. Müslüman egemenliğinin ortadan kaldırılmasıyla baskıdan kurtulup birden özgür olan bu topluluklarda korkunç bir kargaşa başlayacaktır. O kadar ki aralarında bırakın düzgün bir federasyonu, basit bir anlaşmada bile kıyamet kopacaktır, gerçi bunlar geleceğe değgin düşünceler elbet. İstanbul'da, yere sağlam basacağından şimdi onlar için yeni, birleştirici güç Rusya olacaktır. Birbirlerine zarar vermelerini önleyecek, özgürlüklerinin savunucusu olacaktır. Bütün Doğu'nun ve gelecekteki düzeninin koruyucusu olacaktır. Nihayet, Doğu'da yeni ülkünün bayrağını dalgalandıracak ve tüm Doğu dünyasına yeni görevini açıklayacak tek güç Rusya'dır. Çünkü Doğu Sorunu ne anlama geliyor? Doğu Sorunu gerçekte Ortodoksluğun yazgısının çözümüdür. Ortodoksluğun yazgısı Rusya'nın özgöreviyle el ele gider. Peki, Ortodoks yazgısı nedir, ne anlama geliyor? Yeryüzü egemenliği için yüzyıllardan beri İsa'ya ihanet eden ve kendini insanoğlundan dışlayan ve böylece Avrupa maddeciliğinin ve tanrıtanımazlığının en belli başlı nedeni olan Roma Katolik dini Avrupa'da doğallıkla sosyalizmi de yaratmıştır. Sosyalizm insanoğlunun yazgısı sorununun çözümünde Tanrının dışında, İsa'nın dışında bir görevi üstlenmiştir çünkü, Avrupa'da Katolik kilisesi bünyesinde, saptırıldıkça ve yozlaştıkça doğal olarak silinmeye yüz tutan Hıristiyanlık ilkelerinin yerini sonunda alacaktı tabii. Yitirilen İsa imgesi bütün dünyada apaklığıyla Ortodokslukta korunmuştur. Geleceğin sosyalizminin karşısına, belki de Avrupa insanlığına yeniden kurtuluş yolunu gösterecek yeni rüzgârlar doğudan esecektir. İşte Doğu'nun misyonu ve işte Rusya için Doğu Sorununun taşıdığı anlam budur. Çok kişinin bu düşüncelerimi "histeri hezeyanları" olarak niteleyeceğini biliyorum. Yalnız N. Y. Danilevski'nin söylediklerimi çok iyi anlayacağını sanıyorum. Ne ki Rusya'nın bu misyonu için İstanbul gereklidir, çünkü Doğu dünyasının merkezidir. Rusya nicedir, halkıyla, çarıyla İsa ülküsünün tek taşıyıcısı olduğunu, Ortodoksluğun sözünün onun

için yüce bir davaya geçiş anlamı taşıdığını, bu davanın şu an sürmekte olan savaşla başladığını, önünde çabayla, özveriyle, halklar arasında kardeşliğin güçlendirilmesi ve Slav unsurlara, öz çocukları gibi sımsıcak anne duygusuyla yaklaşılacak bir yüzyılın olduğunu anlıyor.

Evet, bu büyük Hıristiyanlık davası, bu yeni Hıristiyanlık ve Ortodoksluk hareketi şu anki savaşla başlamıştır; ancak N. Y. Danilevski hâlâ buna inanmıyor... İnanmıyor, bu açık, çünkü İstanbul'a sahip olmayı şimdilik kimsenin, Rusya'nın bile *hak etmediğini düşünüyor*. Nasıl yani, İstanbul'un önemine Rusya varmamış mı oluyor? Bunu anlamak güçtür! Tüm Doğu halklarının ve topluluklarının İstanbul'a *eşit düzeyde* ve anlaşarak sahip olmaları elbette kolay değildir, ama Danilevski, yazısında, Rusya'nın İstanbul'a geçici bir zaman için, daha doğrusu tamamen ele geçirmek yerine, onu korumak ve burada yaşayan topluluklara bir süre sonra teslim etmek amacıyla sahip olabileceğini uygun görüyor (Niçin, niçin vermemiz gerekiyor?). Herhalde N. Y. Danilevski İstanbul'a tek başına sahip olmanın Rusya için kışkırtıcı, deyim yerindeyse pek ahlaki olmayacağını, Ruslarda kötü bir fetih dürtüsü vs... uyandıracağını düşünüyor, ama şu an devam etmekte olan savaşta gösterdiğimiz kahramanlıktan sonra Rusya'ya güvenmenin artık zamanı gelmiştir. Evet, beyler, Rusya İstanbul gerçeğine ermiştir.

Yazar, birden, İstanbul'u Rusya'ya *emanet etmeyi şimdilik* göze alamıyor. Bakın, nasıl bir sonuca varıyor: "Türkiye'nin varlığını *şimdilik* sürdürmesi (Slav ve Balkan toprakları vs... elinden alındıktan sonra) ve İstanbul'un geçici bir süre yine Türk egemenliğinde kalması gerekir, üstelik bu, Rusya'nın yararına çözümdür, burada Tanrının bile parmağı değmiştir." Ama neden, neden Tanrının parmağı peki? Yazar, kuşkusuz, Türkiye'nin bu yeni konumunda Rusya'nın etkisini, yani Türkiye'nin Rusya'ya tabi olacağını düşünüyor. İyi de, böyle bir yapay tavra ne gerek var? Siz karar verin: Rusya egemen, ama meydanı geçici bir süre Türklere bırakması gerekiyor. Avrupa'nın Türkiye topraklarının ele geçirilmesinden çok, bu kombinasyona razı olmayacağına dikkatlerinizi çekerim, çünkü yakın gelecekte yeni savaş tehditleriyle, hâlâ inatla sürdürülen tartışmalar yerine, olmuş

bitmişlerin üzerinde durmak akılcı bir yaklaşım değil mi? Böylece yazar sonunda Lord Beaconsfield'in siyasal görüşlerine yaklaşmış oluyor, yani Türkiye'nin varlığı zorunludur ve ortadan kaldırılması düşünülemez.

N. Y. Danilevski: "Türkiye'nin sadece gölgesi kalacak!" diyor ve devam ediyor: "Ama bu gölge belli bir zamana kadar İstanbul ve Çanakkale boğazları kıyılarında varlığını hissettirmek *zorundadır*(?); çünkü onun yerine *canlı*, yalnızca canlı değil, sağlıklı bir organizma bulmak şimdilik olası değildir (!?)..."

Bu Rusya, Ortodoksluğun başkentinde çürümekte olan Türk'ün yerini alacak sağlıklı, hem de canlı bir organizma bile değilmiş demek! (Hem de *kahramanca* savaştığımız şu anda!) Yazarın bu sözleri benim için çok şaşırtıcı olmuştur. Doğrusu buna bir türlü anlam veremiyorum. Yoksa yazar düpedüz, Avrupa razı olmayacağı için, Rusya'nın (tek başına sahip olmak ya da sonra diğer topluluklara teslim etmek üzere) İstanbul'a giremeyeceğini mi söylemeye çalışıyor? Rusya'nın bu savaşta kesin sonuca ulaşacak güçte olduğuna Danilevski inanmayabilir. Yazının aynı sayfasında şöyle diyor: "İstanbul'un Ruslar tarafından *işgal edilmesine* birçok Avrupa devleti kesinlikle karşı koyacaktır." Eğer öyleyse, İstanbul'un Türklere bir zaman için bırakılması zorunluluğuna ilişkin görüş daha bir açıklık kazanıyor; bununla beraber "söz konusu Avrupa devletlerinin karşı koyacağı" yaklaşımını iki başlık atlında ifade edebiliriz: Az önce söylediğim gibi Avrupa, Bay Danilevski'nin önerdiği formülden, yani Rusya'nın tam güdümünde, Balkansız, Slavsız, filosuz, kapatılmış kaleleriyle kişiliksiz bir Türkiye, kısacası, yazarın ifadesiyle, eski Türkiye'nin gölgesi formülünden çok, İstanbul'u işgal etmemizde barışa daha kısa sürede varılabilecek bir sonuç görecektir. "Avrupa devletlerinin çoğu" dünyada sadece "gölgesi" bırakılmış bir Türkiye'yi elbette istemezdi, kaldı ki Avrupa'yı bununla oyuna getiremezsin: "Aynı kapıya çıkar, bugün olmasa bile yarın mutlaka İstanbul'a girersiniz!" diyecektir. Bu nedenle Avrupa için kesin çözüm, gölge Türkiye'den daha tercih edilir bir yol olmalıdır. İkincisi, denebilir ki, İstanbul'u işgal etmek için bu savaş kadar uygun bir an hiçbir zaman olmamıştır (olamaz da); hele hele Avrupa'nın şimdiki ya da yakın gelecekteki politik konumu dikkate alındığında gerçekten iyi bir fırsattır.

II
Son Kez Yine "Öngörüler"

"Avrupa devletlerinin" çoğu izin vermez" diye tutturuyorsunuz hep. Peki, " Avrupa devletlerinin" çoğu da ne demek oluyor şimdi? Şu anda mı belirlenmiş? Az önceki sözlerimi tekrar ediyorum: Avrupa'nın saati saatine uymuyor, anbean değişiyor, topu topu altı ay, hatta üç ay öncesinden önünüzü kestirmeniz imkânsız. Mesele, Avrupa'nın çok büyük ve sarsıcı olayların ve köklü değişimlerin eşiğinde bulunmasıdır. Burada *kesinlikle abartı yoktur*. Şimdi, yani kasım ayında, barış görüşmeleri sırasında sert *notasıyla* karşılaşabileceğimiz şu "Avrupa devletlerinin çoğu" denen güç sadece İngiltere'yle sınırlı kalabilir; İngiltere neye mal olursa olsun ittifaka çekmeye uğraşsa da buna Avusturya'nın dahil olacağını pek sanmam, Fransa'yla ittifaka bel bağlayacaktır. Ama biz yalnız kalmayacağız (şimdi bu apaçık görünüyor). Avrupa'da Almanya vardır ve bizim tarafımızdadır.

Evet, Avrupa'yı, gerçekleşmesinin hayal olarak görüldüğü, insan aklının alamayacağı büyük değişimler bekliyor. Oysa bu yılın yaz ayında fantastik, inanılmaz ve abartılı olarak değerlendirilen bu öngörülerin çoğu yıl sonunda Avrupa'da tamamıyla çıkmıştır, örneğin dünya Katolik komplosunun gücüne ilişkin görüş, evet, yaz ayında *herkesin* gülüp geçtiği, en azından umursamadığı bu görüşü şimdi *herkes* paylaşıyor, gerçeklerle de doğrulanmıştır. Okurlarımın bugüne ait "öngörülerimize" inanmaları, hayali ve abartılı bir tablo saymamaları için hatırlatıyorum bunu. Mayıs, haziran, temmuz ve ağustos aylarındaki öngörülerimize çok kişi böyle yaklaşmıştı, ama hepsi tamı tamına doğru çıkmıştır. Olayların derinliğine dâhiyane bakış açısıyla nüfuz eden Avrupa'da tek siyaset adamı, hiç kuşkusuz, Prens Bismarck'tır. Almanya ve birliğinin, yeni baştan yaratılacak geleceğinin can düşmanının Roma Katolikliği ve Katolik ucubesinde doğan sosyalizm olduğunu çok önceden sezmişti. (Sosyalizm Almanya'yı içten içe kemirmektedir.) Yeni papa seçimi sırasında Katolikliği ezmek Bismarck için zorunludur. Hoş, Katolikliği kesinlikle ezmeyeceğini, sadece mücadelenin belli bir evresine

yerleştireceğini anlıyor. Ancak Fransa ayakta kaldıkça, Katolikliğe karşı eski mücadele evresi de sürecektir. Fransa yaşadıkça Katolikliğin güçlü bir silahı ve Avrupa koalisyonuna umutlar var demektir. Fransa'ya gelince, bu ülke Prens Bismarck'ın gözünde kendi kaderiyle baş başa kalmaya mahkûm edilmiştir artık. Bismarck'ın bir sorunu vardır: Ya Fransa, ya da Almanya var olacaktır. Çünkü Fransa da, Katoliklik de sosyalizmle birlikte çökecek, yeni bir aşamaya girecektir. Şimdilik Avrupa siyasetçileri, Mac-Mahon'la cumhuriyetçilerin bitmek bilmeyen savaşımını izlerken, cumhuriyetin Fransa'yı birleştirmeye gücü olan halk meclisi olduğunu *kabul ederek ve inanarak*, zaferin cumhuriyetçilerden yana olmasını gönülden istiyorlar. Prens Bismarck aynı zamanda Fransa'nın artık ömrünü tamamladığını, ulusun kesin olarak parçalandığını, içten çatırdadığını, bundan böyle onun hiçbir zaman sözünü geçiren, sağlam ve tüm unsurları birleştirecek ulusal bir yönetiminin, sağlıklı ve birleştirici bir merkezinin olmayacağını anlıyor. Fransa'nın zayıflığı Almanya'yı umutlandırıyor görünse de, tekrarlıyorum, Prens Bismarck yine de Roma Katolikliği siyasal olarak yaşadıkça, elinde silahını tuttukça Fransa'nın ayakta kalacağını, dahası, Katolikliğin bir kez daha, bu dağılmış ülke için –dış politikayla olmakla beraber– *geçici bir süre* birleştirici düşünce görevi üstleneceğini biliyor. Çünkü Fransa, başında cumhuriyetçiler olmasına rağmen, papa için, Katolikliğin kaderi için *er ya da geç* silaha mutlaka sarılacaktır. Cumhuriyetçiler papayı ve Katolikliği hele bir bıraksın, Fransa'da varlıklarını sürdürmeleri mümkün olmazdı. Aslında sonlarını görme becerisinden uzaklar. Fransa'yı yeniden koparılmaz bir bütünde birleştirme gücünde olduklarını iddia eden diğer Fransız partileriyle birlikte Prens Bismarck'ın gizliden gizliye ölüme mahkûm ettiği cumhuriyetçiler sonuna kadar Prens Bismarck'ın gözdeleri (korunanı) kalacakları gibi, Fransa'yı *siyasal ve tarihsel düşünce bağımsızlığından* yoksun bırakmakla ve Avrupa insanında eski Roma öğesinin temsilcisi olarak onca yüzyıl yükseklerde tuttuğu bayrağı elinden çekip almakla tüm Fransa'yı Almanya'ya sadece siyasal değil, özsel ve tinsel köle olarak teslim eden kullar durumuna düşeceklerdir. Buna karşılık, yeteneksiz, yararsız cumhuriyetçileri yerlerinden sürecek olanlar Al-

manya'ya karşı mutlaka Katoliklik mücadelesi için bayrağını son kez kaldırmaya kalkacak (Bismarck biliyor bunu), yine söylüyorum, Fransa'nın inanmadığı, *hemen hemen* yadsıdığı, ancak Eski Roma'dan miras olarak geçen ve Avrupa nüfusunun yarısını oluşturan Batı Avrupa ilkelerine karşı ezelden beri protestoda bulunan Protestan Almanya'nın kaçınılmaz (hatta kesin) darbesine karşı *siyasal olarak* son direnme ve birleşme noktası görevi yapabilecek bir bayraktır bu.

Bu nedenledir ki Bismarck büyük olasılıkla Fransa'nın kaderini önceden belirleyecektir. Fransa'yı Polonya'nın kaderi bekliyor; ya siyasal olarak ayakta kalamayacak, ya da Almanya olmayacaktır. Bismarck amaçladığı hedefe vardığı zaman (dünya sona erene kadar savaşacak olan) Roma Katolikliğini var olma mücadelesinde yeni bir evreye, yer altından, hile düzenle, komployla yürütülecek bir savaş aşamasına girmeye zorlayacaktır. Bu yeni evrede Bismarck Roma Katolikliğini bekliyor. Ne kadar kısa zamanda gerçekleşirse, Bismarck için o kadar iyi olacaktır, çünkü o, Almanya'nın ve tüm insanlığın düşmanı bu iki unsurun birleşmesini bekliyor, ikisini birden daha kolay ezeceğini umuyor...

III
Fırsattan Yararlanmak Gerek

Bu iki düşmanın birleşmesi kuşkusuz gerçekleşecektir, yeter ki Fransa siyasal olarak çöksün. Bu iki düşman daima Fransa'yla örgensel bağ içinde olmuştur. Katoliklik son zamana kadar Fransa'nın birleştirici ve temel düşüncesi olmuştur. Sosyalizm de ondan doğmuştur zaten. Prens Bismarck Fransa'yı politik yaşamdan yoksun bıraktıktan sonra sosyalizme de darbe vurmayı düşünüyor. Katolikliğin ve Fransa'nın mirasçısı olarak sosyalizmden en çok, gerçek Almanlar nefret ediyor, Alman temsilcilerinin onun başlangıcı ve kaynağı olan Fransa'yı salt siyasal olarak bitirmekle sosyalizmin hakkından kolayca geleceklerini düşünmeleri mazur görülebilir, ama büyük olasılıkla Fransa'nın ancak siyasal olarak çökmesi durumunda bu gerçekleşir: Böyle-

ce Katoliklik silah gücünü yitirecek ve ilk kez, yeryüzü krallarının ve imparatorların gözüne girmeye çalışarak onca yüzyıl küçümsediği halka dönecek. Şimdi halka dönüyor, çünkü gidecek başka yeri kalmadı artık, sosyalistlerden çok, özellikle halkın arasında özverili, öne çıkmış önderlere başvuracak. Sosyalistlerin halka öğrettiklerinin hepsini İsa Mesih'in de vazettiğini ona söyleyecek. Olayı saptıracak ve geçmişte yeryüzü egemenliği için defalarca yaptığı gibi, müşfik İsa adına vicdan özgürlüğü için insanlara işkence eden engizisyonun haklarını savunarak bu kez İsa'yı, özgürce gelen, ama ayartılmamış ya da ürkmemiş öğrencinin değerini bilen İsa'yı satacak. Katoliklik, "İsa davası için her yolu mubah görerek" Cizvitleri kutsamakla İsa'ya ihanet etmiştir. Ezelden beri İsa davasını kendi yeryüzü egemenliğine ve gelecekte bütün dünyaya sahip olma kaygısı haline getirmiştir. Katolik toplumu İsa'nın olağanüstü imgesine sırt çevirdiği zaman, protestolarla, reformlarla geçen onca yüzyıldan sonra bulunduğumuz çağın başından itibaren sonunda, Tanrı ve İsa dışında denemelere girişildi. Yuvalarını hatasızca ve tam doğrulukla kuran bir arı ya da karınca güdüsüne sahip olmayan kişiler, insanlar için hatasız karınca yuvalarına benzer bir uygarlık yaratmak istediler. Tanrı tarafından bildirilen ve insanoğluna açık biçimde müjdelenen tek kurtuluş yolu olan "Komşunu kendin gibi sev!"[19] formülünü yadsıdılar ve bu formülü: *'Chacun pour soi et Dieu pour tous'*a[20] benzer pratik sonuçlara ya da "var olma savaşı" türünde bilimsel belitlere çevirdiler. Güdülerine göre yaşayan ve yaşamlarını hatasızca kuran hayvanlar kadar olamayan bu insanlar, toplum kurmak gibi ciddi bir iş için bilimin daha kundaktaki bebek olduğunu unutarak, kibirle bilime bel bağladılar. Hayaller kurulmaya başlandı. Geleceğin Babil Kulesi ülkü oldu; öte yandan, insanoğlu için de dehşet tabii... Ancak hayal düşkünlerinin ardından çok geçmeden, herkesin anlayacağı, basit başka öğretiler ortaya çıktı: "Zenginleri yağmalamak, dünyayı kana bulamak ve *zamanla her şeyi yeniden kurmak*" gibi... Sonunda daha da ileriye gittiler ve bu öğretmenlerin –gerçekleştiği takdirde, ardından mutlaka yamyamlık çağının yeniden baş-

19 İncil'den.

20 Herkes kendi için, Tanrı herkes için. (Fransızca)

layacağı– anarşizm öğretisi çıktı, insanlar on bin yıl önceki gibi her şeye yeniden başlamak zorunda kalabilirlerdi. Katoliklik bunları gayet iyi anlıyor ve yeraltı savaşının ele başlarını ayartmayı beceriyor. Onlara şöyle diyecek: "Sizin merkeziniz, iş yönetiminde düzeniniz yok, şimdi Fransa'nın çöküşüyle de bu ezilmiş gücünüz dünyanın her yerine dağılmış durumda. Sizi birleştiren ben olacağım ve bana hâlâ inanan herkesi sizlere katılmak üzere ayartacağım." Bu birleşme öyle ya da böyle gerçekleşecektir. Katoliklik ayakta kalma mücadelesi veriyor, Avrupa'da toplumsal bir devrim, yeni, farklı bir toplumsal dönem tartışma götürmez: İki güç elbette uzlaşmak zorundadır, iki akım sonunda birleşecektir. Anlaşılan kırımlar, yağmalar, ölümler, hatta yamyamlık bile Katolikliğin yararına olacaktır. Derken Katoliklik, bezdirici bir kargaşa ve haksızlıkla, adaletsizlikle bunalan insanoğlunun kollarına atılacağı anı sezerek yine bulanık suda kendi balığını avlamaya bel bağlayacak, yeniden silkinecek, ama "yeryüzü egemenliğini ve dünyada söz sahibi" olma ayrıcalığını kendinden başka kimseyle paylaşmayarak ve böylece tamamen toparlanarak amacına ulaşmış olacaktır. Tablo budur ve yazık ki fantazya değildir. Batı'da çok kimsenin bu tabloyu önemsemeyeceğine kesinlikle eminim. Herhalde Alman liderleri de küçümseyecekler. Ancak Alman halkının önderleri bir yerde yanılıyorlar: Bu korkunç ve artık birleşmiş iki düşmanın kolayca hakkından geleceklerini sanıyorlarsa yanlış düşünüyorlar. Onlar yenilenmiş Almanya'nın eski ve yeni Roma'ya, Roma düşüncesine karşı, getirdiği *sonuçlara* karşı duran Protestan ruhunun gücüne güveniyorlar. Yalnız bu karşımızdaki ucubeyi durduracak güç bunlar değildir: Onu durduracak ve hakkından gelecek olan birleşik Doğu ve insanlığa söyleyeceği yeni sözüdür.

Ne olursa olsun bir nokta çok açık görünüyor: Almanya'nın bize sandığından çok ihtiyacı var. Geçici siyasal müttefik olarak değil, *ebedi olarak* gerekliyiz. Birleşik Almanya düşüncesi geniştir, büyüktür ve yüzyılların derinliklerini süzer. Almanya bizimle neyi paylaşacaktır? Onun ilgi alanı bütün Batı Avrupa dünyasıdır. Batı Avrupa'ya Roma kültürü ve felsefesi yerine kendi düşüncelerini geçirmeyi ve ileride onun lideri olmayı kendine gö-

rev olarak belirlemiştir, Rusya'ya da Doğu'yu bırakacaktır. İki büyük devlet böylece dünyanın çehresini değiştirmek için tayin edilmiştir. Bu bir zihin eğlencesi ya da gurur düşkünlüğü değildir: Dünya böyle oluşuyor. Her gün yeni ve ilgi çekici olaylar yaşanıyor. Bizde yakın zamanlara kadar İstanbul'dan söz etmek, onu düşünmek bir çeşit fantazya sayılıyordu, Almanya gazetelerinde çok kişi İstanbul'u ele geçirmemiz meselesini çok olağan bir işmiş gibi yazmıştır. Almanya'nın bizimle olan eski ilişkileriyle karşılaştırdığımızda bu bayağı ilginç. Rusya'nın Almanya'yla dostluğunun sağlam ve ikiyüzlülükten uzak olduğunu, iki ulusun bilincinde yavaş yavaş gelişerek gitgide bu dostluğun daha da güçlendiğini dikkate almamız gerekir, bu yüzdendir ki belki de Rusya için Doğu Sorununun kesin olarak çözümünde bugünden daha yararlı bir an olmamıştır. Almanya belki de bizden daha sabırsızca savaşın bitmesini bekliyor. Oysa insan gerçekten, önündeki son üç aydan emin olamamaktadır. Avrupa'da kesin ve korkunç endişeler başlamadan önce bu savaşı sona erdirebilecek miyiz? Bunlar tamamen belirsizdir. Ancak Almanya'nın yardımına koşalım koşmayalım, Almanya her durumda *geçici* değil, *sürekli* müttefik gözüyle bize bakacak ve güvenecektir. Günümüze gelince, yine de sorunun anahtarı Fransa'da ve papa seçimindedir. Burada Fransa-Almanya çatışması doğabilir, şimdi kışkırtıcıları olduğundan da kuşku yok. İngiltere buna çalışıyor, o zaman Avusturya da işin içine girebilir. Bunlardan daha önce söz etmiştik. O zamandan beri eski görüşümüzü çürüten bir olay olmadığı gibi, tersine, doğrulanmıştır.

Ne olursa olsun Rusya bu andan yararlanmalıdır. Bu elverişli Avrupa anlarımız uzun mu sürecek? Almanya'nın şimdiki büyük önderleri etkilerini sürdürdükçe bu anlar bizim için *daha şaşmaz biçimde* garanti edilmiş olacaktır.

ARALIK

Birinci Bölüm

I
Eski Bir Olay Hakkında Son Açıklama

İki yıl sürdürdüğüm Günlüğümün yayını bu aralık ayıyla sona ererken, daha önce üzerinde epeyce durduğum bir davaya bir kez daha yer vermeyi zorunlu görüyorum. Mayıs ayından beri ele almayı düşünmüştüm, ama bazı özel nedenlerden özellikle son sayıya erteledim. Kocasına duyduğu öfkeyle altı yaşındaki üvey kızını pencereden atan üvey anne Kornilova'nın davası bu. Hatırlarsınız, çocuk beşinci kattan düştüğü halde sağ kalmıştı. Bilindiği gibi suçlu kadın yargılanmış, mahkûm olmuş, sonra karar temyizde bozulmuştu ve 22 Nisanda yapılan ikinci duruşma sonucunda da kesin olarak beraat etmişti ("Bir Yazarın Günlüğü", Ekim 1876 ve Nisan 1877 sayılarına bakınız).

Duruşmada ben de birkaç kez bulundum. Mahkeme başkanı ve ardından savcı duruşma salonunda dinleyiciler önünde, benim ortaya attığım "gebeliğin, sanığın davranışlarını etkileyip etkilemediği" görüşü nedeniyle Kornilova'nın mahkûmiyet kararının bozulduğunu bildirdi. Kesin biçimde göze batan ve işlenen suçu ayrıntılarıyla okurken dikkatleri çeken olağandışı ve çok ilginç psikolojik özellikler nedeniyle geliştirmiştim bu düşüncemi. Gerçi okurlar bunları biliyor. Ancak bilindiği gibi, savcının sıkı araştırmasından ve ısrarla ve inatla ileri sürdüğü kanıtlardan sonra bile jüri yine de, on dakikayı geçmeyen bir görüşme sonunda, salonda bulunanların da beraat kararını hararetle

onaylamasıyla Kornilova'yı suçsuz buldu. Bununla beraber işte o gün aklıma şöyle bir düşünce gelmişti: Toplumsal ve manevi hayatın en büyük gerekçelerine dokunan böyle önemli bir davada, bütün olanaklar seferber edilerek gerçeğin sonuna kadar araştırılması ve gerek kamuoyunda, gerekse beraat kararı veren jüri üyelerinde –tartışmasız suçlu olan bir kadının cezasız kalmasıyla ilgili olarak– en ufak bir kuşku, tereddüt ve üzüntü doğurmaması en arzulanan şey olmalıydı. Burada üzerinde durmak istediğim, çocuklar, çocuk sorunu ve yazgılarıydı (Rusya'da, hele hele yoksul tabakamızda çocuklarımızın durumu korkunçtur), buyurun, bir çocuk katili toplumun onayıyla beraat edebiliyor! İşte, buna bir ölçüde ben de katkıda bulundum (mahkemenin kanıtlarına bakılırsa)! Kanılarıma göre hareket etmiştim, kararın açıklanmasından sonra birden bir kuşku kemirdi içimi: Acaba toplumda mahkemeye karşı bir şaşkınlık, hoşnutsuzluk, güvensizlik ya da bir öfke yaratmış olabilir miydi? Basınımız Kornilova'nın aklanmasına pek yer vermedi; zaten ilgilenemezlerdi, savaş kapımızdaydı. Yalnız o sıralar yayın hayatına yeni başlayan *Severnıy Vestnik* gazetesinde bu beraat kararına öfke kusan, hatta bu davayla ilgilenmeme veryansın eden bir yazı okumuştum. Yazı yakışıksız bir üslupla kaleme alınmıştı, üstelik *Severnıy Vestnik*'in hışmına uğrayan sadece bendim. Lev Tolstoy'un *Anna Karenina*'sı da bundan bir parça nasibini almış, çirkin ve yakışıksız alaylara maruz kalmıştı. Bu yazara şahsen yanıt vermedim, ama bu yazıda, toplumumuzun bazı kesiminden, yani karara karşı tutarsız bir duygulanmadan, şaşkınlık ve öfkeden neden sakınmam gerektiğini anladım. Böylelikle sekiz ay beklemeye karar verdim: Karar sanıkta kötü bir etki yaratmış mıydı? Tersine, mahkemenin merhameti saf bir tohum olarak iyi bir tarlaya mı düşmüştü ve *gerçekten sanık bu merhameti hak etmiş miydi?* Korkunç eylemini gerçekleştirdiği nöbet anında o olağandışı, açıklanamaz delice taşkınlıklar tekrarlanır mıydı, yoksa böyle bir çılgınlığı bir daha yapmaz mıydı? Bu kadın aslında iyi kalpli, uysal, katil olamayacak bir kişi miydi? (Dava süresince böyle olduğuna hep inandım.) Gerçekte bu bahtsız kadının eylemi, değişik, rastlantısal bir nedenle, "etkilenimle", işte, gebeliğin belli dönemlerinde çok sık görülebilen nöbetlerle de açıklanamaz

mıydı? (Kuşkusuz başka elverişsiz koşulların ve nedenlerin toplamında.) Nihayet jüri üyelerinin, toplumun ve mahkeme salonunda bulunup kararı heyecanlı bir katılmayla dinleyenlerin içinde böyle bir karara ve amacına uygun olup olmadığına karşı bir kuşku uyandırmış mıydı ve hepsi merhamet gösterdiği için pişmanlık duymuş muydu? İşte bu süre içinde olabildiğince emin olmak istediğim noktalar bunlardı.

İşte, bu sekiz aydan sonra aslında herkesi usandıran bu dava hakkında bir şeyler söyleyecek ve görüşlerime ekleyecek güçteyim şimdi. Topluma, yani verilen karara kuşkuyla bakan, öfkelenen ve bu kararı onaylamayan kişilere yanıt vermiş olacağım. Toplumumuzda bu karardan hoşnut olmayan bir kesim varsa tabii. Bu hoşnutsuzlardan ben sadece birini, *Severnıy Vestnik*'te o tehdit edici yazıyı yazan bir "gözlemciyi" tanıdığım için (şahsen değil) yanıtım bu gözlemciye olacak. Daha doğrusu hiçbir kanıtla onu etkilemeyeceğim, ama okurlarım beni anlayacaklar.

Bay Gözlemci yazısında Kornilova davasına değinirken, ilk satırlardan itibaren bu *davaya* büyük önem veriyor: Çocukların, savunmasız çocukların yazgısını öfkeli bir üslupla anlatıyor ve sanığa ağır bir cezanın verilmemesine esef ediyor. Demek ki Sibirya'ya, yirmi yaşında bir kadının kucağında yeni doğmuş yavrusuyla sürgününe (öyle ya, çocuk da annesiyle birlikte Sibirya'ya gidecek), yeni kurulmuş bir ailenin dağılmasına getiriyor sözü. Bu gibi durumlarda, tartışılmış, olup bitmiş bir olaya her şeyden önce daha titiz, ölçülü ve tarafsız yaklaşmak gerekirdi. Buyurun, inanırlar mı bilmem: Gözlemcinin, gelişigüzel konuştuğu ve yargıda bulunduğu bu davadan *haberi yok*, kafasından olmadık gerekçeler uyduruyor ve sanık kadının doğrudan kafasına fırlatıyor; şurası *apaçık* ki duruşma salonunda değildi, tartışmaları dinlememiş, karar verilirken bulunmamıştı; buna karşılık acımasızca ve öfke içinde kişinin cezalandırılmasını talep ediyor! Burada söz konusu olan, bir anda birkaç varlığın kaderidir. Burada olan insan hayatının gelişigüzel, acımasızca, kanla darmadağın edilmesidir. Sözgelişi gözlemci yazısını yazdığı zaman talihsiz kadın çoktan beraat etti, ama böylesine ağır saldırılar toplumu, mahkemeyi, kamuoyunu ve ileride benzer suç işlemiş

bir sanığı olumsuz etkiler, nihayet, beraat etmiş bu kadını üzer, Allahtan okuma yazması yok, bu yüzden savunmasız... İşte yazı, daha doğrusu Kornilova davasına değinen en önemli bölümlerine yer veriyorum, fazlasına değil:

II
Alıntı

... Kendini hamile bir kadının yerine koymak jüri üyeleri için hayli zordur, ama en zor olanı kendini bu kadının dördüncü kat penceresinden attığı altı yaşındaki bir çocuk yerine koymaktır. Hamile kadının iç dünyasına girmek ve hamilelik etkilerinin tartışılmazlığını tamamen kavrayabilmek için, hepimizin bildiği gibi, Bay Dostoyevski'ye özgü olan o hayal gücüne sahip olmak gerekir. Gerçekten de bu havaya girmiştir, hanımefendiyi hapishanede ziyaret etmiş, uysallığı karşısında şaşkınlığa uğramıştı, "Günlüğünün" bir iki sayısında da bu kadının heyecanla avukatlığını yapmıştır. Ama Bay Dostoyevski çok duygusal bir kişi ve ayrıca "hastalıkları belirleme gücü" yazarın bir bakıma *Ecinniler*, *Budala* vb... romanlarında doğrudan doğruya kendini gösteriyor. Bu düşkünlüğü hoş görülebilir. Davaya basitçe bakıyorum da, çocuklara acımasız davranmanın hoş görüldüğü bu gibi örneklerden sonra, İngiltere'de olduğu gibi Rusya'da da sık sık görülen bu tür suçlara caydırıcı önlemlerin en ufak gölgesinin bile düşmediğini iddia edebilirim. Çocuklara acımasızca davranmanın sonucu mahkemelik olan olaylardan, sorarım ne kadarı mahkemenin titiz araştırmalarına konu olmuştur? Her gün sabah öğlen akşam, tüm yaşamı bir yığın acıdan başka bir şey olmayan çocuklar vardır [...] Çocukların acımasız davranışlara maruz kaldığı on binlerce, hatta yüz binlerce olaydan biri mahkemede ortaya çıkar, evet, biri, nedense en fark edileni. Sözgelimi üvey anne altı yaşındaki zavallı bir varlığı aralıksız dövüyor(?), en sonunda da tutup dördüncü kattan aşağıya atıyor; kin beslediği çocuğun ölmediğini öğre-

nince: "Ne dokuz canlıymış!" diye haykırıyor. Burada çocuğa duyduğu kinin ne ansızın belirmesi, ne de cinayet girişiminden sonra bir pişmanlık söz konusudur. O tek ve aynı kötücül iradenin ortaya çıkmasında her şey bütünlük ve mantığa uygundur. İşte bu kadını aklıyorlar. Çocuğa acımasızca davranıldığı apaçık belliyken bizde beraat kararı veriliyorsa şiddeti az, karmaşıklığı fazla olaylardan ne beklenir! Beraat, beraat, yine beraat... İngiltere'nin kaba kent *roughs*[1] tabakasında, az önce belirttiğim çocuklara acımasız davranma olayları sıkça görülür. Ama İngiliz jürilerinin buna benzer bir beraat kararını bana göstermelerini isterdim. Ah, bizim jüri üyelerinin karşısına, örneğin kilise kubbesi için ağzına geleni söyleyen bir raskolnik çıksın da görelim, işin rengi değişir o zaman. İngiltere'de böyle biri mahkemelik bile olmaz, ama bizde beraatı ancak rüyasında görür. Oysa küçük bir kızın uğradığı kötü muamele için "genç bir kadını mahvetmeye değer mi?" deyiverirler bizde. Öyle ya, üvey anne, yani kurbanın annesi sayılır, orada neler geçerse geçsin, yedirir, giydirir, biraz da döver. Ama bu dövme meselesiyle Rus'u şaşırtacağınızı sanmayın. Bir dostum birkaç gün önce bana bir olay anlatmıştı: Arabayla gidiyormuş, arabacı atı ha babam kamçılıyormuş. Arkadaşım: "Hayvana neden böyle eziyet ediyorsun?" diye sorunca, şöyle yanıt almış: "Onun görevi bu! Canı çıkıncaya kadar kamçı yemesi lazım!.."

Ey Rus insanı, senin yüzyıllardır süren kaderindir bu! Öyle ya, üvey anne de belki küçükken sopa yemişti; sen de çıkıyor, "buna eyvallah!" diyorsun! Böyle yapma! Küçük çocuklara acı, seni şimdi dövmeyecekler, köle doğmamış birine eziyeti bağışlama!

Bana "Jüri kurumuna saldırıyorsunuz!" diyecekler. Bu kuruma saldırdığım falan yok, bunu yapmayı aklımın ucundan bile geçirmem, iyi bir kurumdur, toplum vicdanının katılmadığı mahkemelerden sonsuz ölçüde daha iyidir. Ama benim yaptığım, şu ya da bu biçimde belirmesi halinde bu vicdanla sohbet etmek...

... Ancak bir çocuğu bir yıl dövmek ve sonra da muhakkak

1 Kaba, görgüsüz. (İngilizce)

bir ölüme atmak: İşte bu ayrı bir meseledir. "Günlüğünün" bir sayısında Bay Dostoyevski şöyle diyor: "Beraat eden kadının kocası aynı gece, saat on bire doğru onu evine götürdü; yeniden evine kavuştuğu için mutluydu!" Ne dokunaklı! Ya çocuk, "mutlu kadının" girdiği bu evde kalması, bir kez olsun baba evine girmesi bu zavallı çocuğa acı verir.

"Hamileliğin yol açtığı etkilenim" uydurulmuş zavallı bir sözcüktür. Bu etkilenim ne kadar güçlü olursa olsun, kadın bu etki altında ne kocasına, ne de bir komşusuna saldırmıştır. Bu "duygulanım" sadece, hamile olmadığı dönemde bütün yıl zalimce davrandığı savunmasız kızda hükmünü yerine getirmiştir nedense. Jüri beraat kararını neye dayandırmıştı? Bir psikiyatr, sanığın eylemini işlediği anda "hastalıklı bir ruh hali içinde" olduğunu kabul etmişti, üç psikiyatr da hamile kadının hastalıklı durumunun suçun işlenmesine etkisi olabileceğini belirtmişti. Bir kadın doğumcu, hamilelik döneminde belli etkilenmeler üzerine en çok bilgi sahibi olan profesör Florinski, bu iki görüşü de kabul etmediğini söylemiştir. Demek ki beş bilirkişiden dördü bu durumda suçun "gebelik etkilenimiyle" işlendiğini ve "cezai ehliyet" durumunun bulunmadığı görüşünü kabul etmemişti. Ama jüri sanığı aklamıştır. "Vay, ne büyük bir dava: Çocuk ölmedi ya! Dövülmüşse ne olmuş, 'dayak yemek onun görevi!'"

III
Saptırmalar ve İşine Geldiği Gibi Yorumlamalar. Bizim İçin Bir Değeri Olmaz

İşte alıntı, işte suçlama, şahsıma karşı bir yığın öfke... Şimdi gözlemciye soruyorum: "Böyle önemli bir suçlamada yalan yanlış sözler kullanarak nasıl bu kadar gerçekleri saptırmaya cüret edebildiniz?" Sistemli bir *üvey anne* dayağı ne zaman olmuştur, söyler misiniz? Doğrudan şöyle diyorsunuz:

"Üvey anne altı yaşındaki zavallı bir varlığı *sürekli dövüyor* ve sonunda dördüncü kattan atıyor..."

Sonra:

"... ancak çocuğu *tam bir yıl* dövmek ve sonra muhakkak bir ölüme atmak..."

Çocuk için yırtınıyorsunuz:

"Baba evine girdiği zaman ona acı verir."

Sonunda jüri üyelerine de kendinizce şu acımasız sözleri söyletiyorsunuz:

"Vay, ne büyük dava: Çocuk ölmedi ya, hem döverlerse ne olmuş, zaten dayak yemek 'onun görevi!'"

Kısacası, siz tüm gerçekleri tersyüz ettiniz ve size göre bu suçu, bir yıl dövdüğü, eziyetler ettiği ve sonunda pencereden attığı üvey çocuğuna bir annenin duyduğu nefretten işlenmiş gibi sundunuz. Yazınızı haklı çıkarmak ve jüri üyelerinin insancıl kararına karşı toplumda bir öfke uyandırmak için sanığı bile bile bir canavar, gözlerini kan bürümüş bir üvey anne gibi gösterdiniz. Bu çarpıtmayı salt şu an vurguladığım amaçla yaptığınıza –karar vermeyi üzerinize aldığınız ve ceza talep ettiğiniz bu davanın nedenlerini ayrıntılı biçimde öğrenmeme hakkınız olamayacağı için– hükmetme hakkımız var.

Oysa burada, çocuğundan nefret eden ve ona işkence etmeye doymayan canavar bir üvey anne *hiç, ama hiçbir zaman olmamıştır*. Soruşturmalarda tamamen doğrulanmıştır bu. Başlangıçta gerçekten üvey annenin çocuğa eziyet ettiği ve duyduğu nefretle onu öldürmeye karar verdiği görüşü ağır basıyordu. Ancak bu suçlama sonraları terk edildi: Suçun, çocuğa nefretten çok, tamamen başka nedenlerden, aslında çocuğun da kabahatli olmadığı, duruşmada açıklanan nedenlerden işlendiği ortaya çıktı. Ayrıca duruşmalarda üvey annenin acımasızlığını, *üvey anne* eziyetlerini doğrulayan bir tanıkla hiç karşılaşmadık. Sanığın oturduğu devlet lojmanında (ki bu tip evlerde çok insan yaşamaktadır), bitişik odada yaşayan bir kadın, annenin üvey çocuğunu çok dövdüğüne tanık olmuştu, ancak bu tanıklığın "söylentiden" başka bir şey olmadığı sanık avukatlarınca sonradan açığa çıkarılmıştır. Genelde ailelerde eğitim ve gelişim düzeyleri ölçüsünde buna benzer olayların yaşandığı olmuştur; ikisi, üvey anne de, baba da aslında çocuğu yaramazlığı nedeniyle cezalandırmıştır; yalnız arada bir, yani çok az, acımasızlıktan değil, "an-

ne baba" hakkıyla böyle davranıyorlar, yazık ki Rusya'nın her köşesinde bütün Rus ailelerinde görüldüğü gibi, ama aynı zamanda kimi kültürlü ve varlıklı, Avrupa değer yargılarına göre yetişmiş Rus ailelerinden daha fazla çocuklarını severek, onlarla ilgilenerek (hem de çok sık) böyle davranıyorlar işte. Burada acımasızlık değil, cehalet vardır. Kornilova çok iyi bir üvey anneydi, çocuğa bakıyor, onu gözlerinin önünden ayırmıyordu. Sadece bir kez çocuğu *sertçe cezalandırmıştı*: *Geceleyin altına kaçırdığı için*, sabah uyandığında onu dövmüştü. Burada kesinlikle çocuğa beslediği bir nefret yoktu. Altı yaşındaki bir çocuğun altını her zaman tutabilecek kadar büyük olmadığını, çocukların yapısı ve bünyesinin farklı olduğunu, *altını ıslattığı için bu yaştaki çocuğu dövmenin doğru olmadığını* Kornilova'ya söylediğimde yanıtı şöyle olmuştu: "Ama bu kötü alışkanlığından vazgeçirmem için böyle yapmam gerektiğini öğretmişlerdi bana, yoksa çocuğu nasıl bu alışkanlıktan kurtarabilirim!" Bir defasında çocuğu, bedeninde iz bırakacak şekilde "altı" kez kırbaçlamış, işte bu yara bereleri bitişik odadaki kadın görmüş, bu tek kötü muamelenin tanığı sadece bu kadın, mahkemede ifadesinde kamçı izlerinden söz etmişti. Kocası eve döndüğünde bu yara bereler için kadını cezalandırmıştı; yani onu dövmüştü. Koca içinden geldiği gibi davranan, yalan söylemeyen, sert, özü sözü bir, dürüst bir adam... Gördüğümüz kadar da eski geleneklere kısmen bağlı biri. Karısına nadiren kötü davranıyormuş (kadın söylüyor bunu), bu da ilke gereği, koca hâkimiyetinden, yapısı böyle... (Karısını ve yaramazlık yaptığı için kızını sıksık cezalandırmasına rağmen) çocuğunu yine de seviyor, çocuğunun gereksiz yere incinmesine –karısı da yapmış olsa– izin veren insanlardan değil. Sonuçta, *Severnıy Vestnik*'in savcılığına sıvanan Bay Gözlemcinin, bir yıl boyunca sistemli biçimde üvey anne dayağına ve kinine çevirdiği gitgide şiddetlenen ve nihayet çocuğu pencereden atmaya kadar varan, duruşmada da belirlenmiş tek sert cezalandırma olayı (iz bırakacak kadar) bu işte. Oysa kadın bu korkunç eylemini gerçekleştirmeden beş dakika önce çocuğu düşünmemişti bile.

Siz Bay Gözlemci, şimdi gülecek ve şöyle diyeceksiniz: "Yara bere açacak kadar kırbaçlama cezası bir şiddet, bir *üvey an-*

ne dayağı değil de nedir?" Doğrudur, derin iz bırakacak şekilde cezalandırma vahşettir, ama bu olay (bu cezalandırma olayının tek olduğu duruşmada da doğrulanmıştır, şimdi kesinlikle ben de aynı kanıdayım), tekrar ediyorum, sistemli biçimde bir yıl boyunca canavar bir üvey annenin uyguladığı dayak olarak ifade edilemez, çocuk yetiştirmede yanlış anlayışlardan, cehaletten ileri gelen bir *olaydır* sadece. Yoksa çocuğa nefretten, "onun dayak yemeye yazgılı" olduğundan hiç değil. Böylece bu kadını zalim üvey anne gibi göstermeniz ile duruşmada gerçek olaylardan tanımlanan kişilik arasında çok önemli farklar bulunuyor. Evet, çocuğu pencereden atmıştır; vahşice, korkunç bir eylemdir; ancak bu suçunu acımasız bir üvey anne olarak mı işlemiştir peki? İşte sizin asılsız suçlamanıza karşı bir soru. Kanıtlamanın olanaksız olduğunu, mahkemede bu suçlamanın terk edildiğini ve bunu doğrulayan hiçbir tanığın bulunmadığını biliyorsanız, o halde niçin bu kadar acımasızca suçlamayı sürdürüyorsunuz? Yoksa edebi bir etki yaratsın diye mi? Çocuğa bütün yıl eziyet ettikten sonra (tamamıyla hayal ürünü), bu ağır suçu işlemeye kadar götüren *üvey anne* karakterini ortaya dökmek ve bunu kanıtlamaya çabalamakla, bu dava hakkında az bilgisi olan okuru yanılgıya sürüklüyorsunuz ve yazınızı okuduktan sonra üvey annenin insafsızlığına karşı ister istemez hissedemeyeceği acıma duygusunu okurun yüreğinden çekip alıyorsunuz, oysa bu üvey anne çocuğun işkencecisi gibi ortaya dökülmese, olayın olağandışı, tuhaf ve gizemli ayrıntıları nedeniyle, hasta, hamile, sarsıntılar geçiren, sinirli bir kadın olarak belki de okurda küçücük de olsa hoşgörüyü hak edebilirdi. Soruyorum, bir toplum adamının böyle davranması doğru mu, insanca mı?

Neler söylemiyorsunuz ki! Tüm davayı en ufak ayrıntılarına kadar incelemiş bir gözlemci havalarında kendinizden emin şöyle diyorsunuz:

"'Gebeliğin yol açtığı etkilenim', uydurulmuş, zavallı bir sözcüktür! Bu etki ne denli güçlü olursa olsun, kadın bu etki altında *ne kocasına*, ne de bir komşusuna *saldırmıştır*. Bu "etkilenim" sadece, hamile olmadığı dönemde bütün yıl zalimce davrandığı savunmasız kızda hükmünü yerine getirmiştir nedense. Jüri beraat kararını neye dayandırmıştı?"

Bay Gözlemci, olayı böylesine mükemmel saptırırken bakın neye sarılıyorsunuz! "Kocasına saldırmamıştı!" Oysa kocasıyla aralarında aşırı bir öfkeye, cinayete neden olacak kadar çılgınlığa varan tartışmalar geçtiği (gerçi olaydan bir iki gün önce) mahkemede açığa çıktı. Kavgaları asla çocuk yüzünden değildi, çünkü çocuğun kesinlikle kabahati yoktu, *kadın kocasıyla tartıştığı bu günlerde çocuğu hiç aklına getirmemişti.* "O sıralar çocukla hiç işim yoktu" demişti. Sizin için değil Bay Gözlemci, okurlarım için –bu iki kişiliği, tartışan karı kocayı, beraat kararı henüz verilmeden önce öğrendiğim ve karardan sonra da dikkatli gözlemlerimle, bana daha anlaşılır geldikleri şekilde– evet, sadece okurlarım için anlatmak istiyorum. Kendi payıma bu iki insanın kaba tavırları pek abartılacak kadar değil: zaten çoğu mahkemede ortaya dökülmüştü. Ayrıca aklanmalarına yakın yapıyorum bunu. Öyleyse bütün mesele bu. Koca her şeyden önce sert, özü sözü bir, çok dürüst, iyi kalpli (sonraları gösterdiği gibi yüce gönüllü), ama biraz fazla sofu, kabul edilmiş düşüncelere ve inançlara karşı her zaman çok safça, hatta katı yaklaşıyor. Kadınla arasında biraz yaş farkı var, adam büyük, üstelik ikinci evliliği... Alman ceketiyle dolaşmasına ve "kültürlü" biri gibi davranmasına rağmen bütün gün çalışıyor, oysa hiç özel eğitim almamış. Dış görünüşüne göre tartışmasız onurlu bir insan görüntüsü verdiğini belirteyim. Pek konuşkan, gülen biri olmadığını da ekleyeyim, hatta bazı davranışları insana ağır gelebilir. Çok genç biriyle evlendi. Dikiş dikerek düzenli para kazanan namuslu bir kız.

Bir araya nasıl geldiler, bilmiyorum. Kadın isteyerek, "severek" evlenmişti. Ama çok geçmeden, aşırı olmamakla birlikte geçimsizlikler başladı, kuşku ve şaşkınlıklar, birbirinden uzaklaşmalar derken öfkeleri yavaş yavaş da olsa sağlam biçimde, zikzak çizmeden artıyordu. Asıl mesele, evet, burada tek neden belki de, artan nefrete karşın, birbirlerini hâlâ heyecanla sevmeleriydi ve sonuna kadar da böyle gidecekti. Oysa bu sevgi iki tarafın isteklerini sertleştiriyor, gitgide daha yoğun bir öfkeye yol açıyordu. İşte tam burada kadının karakteri çıkıyor ortaya. Bu kişilik hayli içine kapanık ve biraz da gururlu sanki. Birbirlerine yürekten, sıcak duygular besledikleri halde, bu duygularını dışa

vurmaktan her zaman çekinen eşler vardır; birbirlerine az şefkat gösterirler, tatlı sözler, kucaklaşmalar, sarılmalar pek görülmez. Onları bu yüzden duygusuz, kalpsiz olarak nitelerseniz daha bir kabuklarına çekilirler. Suçlamalar sırasında soruna açıklık getirmeye çok az çaba gösterirler; tersine, bunu suçlayana bırakırlar: "Anla artık, madem seviyorsun, haklı olduğumu bilmek zorundasın." Adam öğrenmeye çalışmaz, giderek öfkelenmeye başlarsa kadın da kendini bu rüzgâra kaptıracaktır. İşte bu koca, kadını kınamaya (ama acımasızca değil), nasihatler çekmeye, bir şeyler öğretmeye daha ilk günlerde başlamıştı, eski karısını örnek göstererek azarlaması kadının çok ağrına gitmişti. Aslında işler o kadar kötü gitmiyordu; adamın, karısını her kınamasında ağır sözlere varan tartışmalar çıkıyordu, ama yaşanan kuşkuları, şaşkınlıkları kesin bir açıklamayla, nedenlerini göstererek ortadan kaldırmaya iki taraf da istekli değildi. Bunu bile sonunda unutup gitmişlerdi. Kadının kalbinde sevimsiz duygular, sevgi yerine düş kırıklıkları doğurmaya başlamasıyla bitti her şey. (Önce kadında, kocasında değil.) Üstüne üstlük bu duygular bilinçsizce güçleniyordu da, burada zorlu bir çalışma hayatı vardı, duygulara eğilecek zamanları yoktu. Adam her gün işe gidip geliyor, kadın bütün gün ev işleriyle uğraşıyor, yemek yapıyor, döşemeleri siliyor, çamaşır yıkıyordu. Devlet lojmanında kalıyorlardı, koridor boyunca sıralanmış küçük küçük odalar, devlet dairelerinde çalışan evli memurlara tahsis edilen birer oda... Kadın bir gün kocasının izniyle, çocukluk ve ergenlik çağında dikiş dikmeyi öğrendiği, kocasıyla birlikte ilişkilerini hâlâ sürdürdükleri ustasına, aile evine isim gününe gitmişti. Adam işi nedeniyle bu kez evde kalmıştı. İsim günü çok neşeli geçiyordu, çok kişi davet edilmişti, ikramlar, yemekler ve danslar... Sabaha kadar eğlenmişlerdi. Kocasının yanında sıkıcı bir hayatı olan, tek odalı dar bir evde günlerini sürekli çalışmakla geçiren genç kadın –çocukluk günlerinin de anılarıyla– kendini öyle *eğlenceye* kaptırmıştı ki eve döneceği zamanı unutmuştu. Geceyi orada geçirmesi için onu ikna ettiler, öyle de oldu; zaten evi çok uzaktı, o saatte dönemezdi. İşte şimdi kocanın tepesi atmıştı, ilk kez karısından ayrı bir gece geçirecekti. Çok kızmıştı: Ertesi sabah işi bırakarak soluğu terzinin evinde aldı, konukların önünde karısına *demedi-*

gini bırakmadı. Suskun, eve döndüler, tam iki gün birbirleriyle konuşmadılar, birlikte yemek yemediler. Bu olanları bölük pörçük öğrendim. Sormama rağmen o zamanki ruh halini Kornilova bana pek anlatmadı, " o zamanlar, bu iki gün neler düşündüğümü hatırlamıyorum" demişti. "Her şeyi bu iki günde düşündüm galiba. O sıralar onu (kızı) *hiç gözüm görmüyordu.* Neler olduğunu, hepsini hatırlıyorum, ama dediğim gibi bunu nasıl yaptığımı bilmiyorum." İşte üçüncü gün sabahleyin, koca erkenden işe gitmişti, kız hâlâ uyuyordu. Üvey anne sobayla uğraşmıştı. Kız nihayet uyandı, anne her zamanki alışkanlığıyla kızı bir güzel temizlemiş, ayakkabılarını, elbiselerini giydirmiş ve kahvaltıya oturtmuştu. Kadın: "Onu hiç düşünmüyordum" diye anlatıyor. "Çocuk oturmuş kahvaltı ediyordu ve birden ona baktım!.."

IV

Kötü Niyetli Psikologlar. Kadın Doğumcu Psikiyatrlar

Kulak verin Bay Gözlemci, bütün bunların tereddüt göstermeksizin, ölçüp biçilerek, sakince olup bittiğini; kadının çocuğu tam bir yıl dövdüğünü ve sonunda oturup bir plan yaptığını, kararını verdiğini ve soğukkanlıca çocuğu pencereden attığını kendinizden çok emin olarak öne sürüyorsunuz ve öfkeyle şöyle yazıyorsunuz: "Burada çocuğa duyduğu kinin ne *ansızın belirmesi*, ne de cinayet girişiminden sonra bir pişmanlık söz konusudur. O tek ve aynı kötücül iradenin ortaya çıkmasında her şey bütünlüğe ve mantığa uygundur. Kalkıp böyle bir kadını bir de beraat ettiriyorlar." Buyurun işte sözleriniz. Oysa savcı, önceden tasarlanarak gerçekleştirilmiş bir cinayet suçlamasından vazgeçmişti, bundan haberiniz var mı, Bay Gözlemci? Salonda bulunanların karşısında, duruşmanın en kritik anında bu suçlamayı terk etmişti. Oysa savcı ısrarla sanık kadını gaddarlıkla suçlamıştı. Savcılık makamı suçlamayı geri aldıktan sonra sizin gibiler, Bay Gözlemci, nasıl olur da olayın birdenbire meydana gelmediğini, aksine kötücül iradenin ortaya çıkmasında bir bütünlük, mantık bulunduğunu ileri sürerler? Bütünlük ve mantık! Demek önceden tasarlanmış, de-

mek taammüden işlenmiş, öyle mi? Çok çabuk olayı bir kez daha hatırlatacağım: Pencere denizliğine çıkıp dışarıya bakmasını söylüyor kıza; kız pencereden bakarken, ayaklarını arkadan kaldırıp on metre yükseklikten aşağıya bırakıyor. Sonra pencereyi kapatıyor, giyiniyor ve teslim olmaya karakola gidiyor. Söyler misiniz, bu olayda bir bütünlük, mantığa uygun bir durum var mıdır, yoksa olağandışı bir davranış mıdır bu? Bir kere çocuğu neden giydirsin, yemek yedirsin, önceden tasarlamışsa neden çayını, kahvaltısını bitirene kadar beklesin ki? Çocuğu boşluğa bıraktıktan sonra pencereden bakmaması nasıl olabilir (doğal mı bu)? Müsaade buyurun, niye kendini ihbar etsin? Her şey "bir yıl boyunca dövdüğü" kıza duyduğu nefretten ve hınçtan meydana gelmişse, kızı öldürdükten, uzun süre ve sakince tasarladığı bu cinayeti gerçekleştirdikten sonra neden hemen teslim olmaya karakola gitsin? Nefret ettiği kız ölsün varsın, neden kendini mahvetsin ki? Ayrıca çocuğa nefretten başka, onu öldürmek için bir başka neden daha, yani kocasına beslediği kin, kızın ölümüyle kocasından öç alma isteği olsaydı, o zaman kocasına doğrudan, yaramaz kızın pencereye tırmandığını ve aşağıya düştüğünü söyleyebilirdi, öyle ya amacına ulaşmış, babayı da sarsmış, mahvetmiş olurdu; ufacık bir kuşku uyandırsa da dünyada bir Allahın kulu onu tasarlayarak adam öldürmeyle suçlayabilir miydi? Nerede kanıtlar! Kız ölmese bile, sayıklamalarına kim inanırdı? Tersine, katil bu tavrıyla istediğinden daha fazlasını elde etmiş olurdu; yani karısının cinayetinden kuşkulandığı takdirde, cezalandırılmasının, başka deyişle mahkemeye verilmesinin imkânsız olduğunu görünce, suçun cezasız kalmasıyla daha çok acı çekecek kocasına daha acımasız, daha hasta ruhlu görünürdü. Oysa burada kadın kendi kendini cezalandırmakla, Sibirya'da küreğe mahkûm olmakla, hayatını mahvetmekle bir yerde kocasını memnun etmiş oluyordu. Bütün bunlar niçin peki? Kendini yıkıma sürüklemek için kim bu durumda giyinir, süslenir? Hoş, kadının çocuktan ve kocasından sırf öç almayı değil, evliliği de bozmayı istediğini söyleyeceklerdir: Alın size bozulmuş bir evlilik, sürgüne gönderiyorlar! 19 yaşında bir kadının evliliğini bozmak ve bütün hayatını, özgürlüğünü mahvetmek yerine başka yollar bulabileceğini bir kenara bırakalım, kendini bile bile mahvetmeye karar veren kişinin, ayakları al-

tında alabildiğine açılmış bir uçuruma sağına soluna bakmadan, en ufak duraksama göstermeden bırakacağını, kişinin o an içinde korkunç bir duygunun, kendini karşı konulmaz biçimde boşluğa bırakmak ve kendini yok etmek isteğinin, yok olmaya karşı dayanılmaz bir isteğin, derin bir umutsuzluğun doğacağını kabul edin. Öyleyse "*ne birdenbire* olmuştu, ne de içinde bir pişmanlık duygusu vardı!" demek mümkün mü, sağduyu sahibi insan nasıl söyler bunu? Pişmanlık yoksa, karamsarlık, lanet ve cinnet olurdu. Hiç değilse, olayda bütünlük ve mantığa uygunluk olduğu, önceden tasarlandığı ve birdenbire olmadığı söylenemezdi. Bunu ileri sürmek için "derin bir etkilenim içinde" olmak gerekir. Kadın karakola teslim olmaya gitmeyip evinde kalsaydı, çocuğun kendi düştüğüne dair millete, kocasına yalan söyleseydi, işte o zaman bu kötü iradenin belirmesinde bir bütünlük ve mantığa uygunluktan, birdenbire olmadığından söz edebilirdiniz. Oysa burada kendini mahvetme isteği zorlama değil, içtendir; en azından suçlu kadının korkunç ve öfkeli ruh hali bunu gösteriyor. Bu karanlık ruh hali uzun sürdü, birkaç gün... "Dokuz canlıymış!" ifadesini sanık avukatı, cürmün işlenmesinden sonra sanığın karanlık, soğuk ruh halini, kinsel bir acımasızlık olarak değil, uyuşmuş, keçeleşmiş bir ruh durumunu açıklamak için mahkemede gündeme getirmişti (elbette suçlamak için değil). Benim derdimse şuydu, mahkemenin ilk kararını okuduktan sonra, davanın tüm ayrıntıları içinde karşılaştığım çok ilginç ve olağandışı durum karşısında derinden etkilenen ben, gazetelerde çıkan, sanığın suçunu işlediği anda beş aylık hamile olduğu haberini dikkate alınca, ister istemez şöyle düşünmekten kendimi alamamıştım: Burada gebelik durumu kadını etkilemiş miydi, yani o sıralar yazdığım gibi olay şöyle gerçekleşmiş olamaz mıydı? "Çocuğa bakmış ve kinle şöyle düşünmüştü: 'Şu çocuğu pencereden bir atsam!', ama hamile değilken, aşırı bir öfkeyle içinden böyle geçirmiş olabilirdi, ancak yapamazdı, pencereden atamazdı, peki hamileyken düşünmüş ve bu niyetini gerçekleştirmiş miydi?" İşte, benim derdim o sıralar buydu, düşündüklerimi yazdım. Acaba bu sözlerimden sonra mı karar Yargıtay'dan dönmüş ve sonra kadın beraat etmişti? Bay Gözlemci, bilirkişilerle alay ediyor! Beş bilirkişiden sadece birinin, sanığın suçunu işlerken gebeliğin olumsuz etkisi altında bulunduğu-

nu söylediğini, üç bilirkişinin sanığın bu etki altında kalabileceğini, ama bunun gerçekten olacağına değgin olumlu görüş bildirmediğini öne sürüyorsunuz. Buradan, sanığı *tamamen* aklayan bir tek bilirkişi olduğunu, dördünün de sanık hakkında olumsuz görüş bildirdiği sonucunu çıkarıyorsunuz. Oysa bu yargınız gerçekle bağdaşmıyor: İnsan vicdanından fazlasını talep ediyorsunuz. Üç bilirkişinin, anlaşılan, sanığı *tam olarak* aklamayı, yani bu sorumluluğu üzerine almayı istemediği doğrudur, ancak bulgular o kadar güçlü ve açık ki bu uzmanlar yine de tereddüt etmişler ve sonuçta bir şey söyleyememişlerdir: *Hayır*, "cürmün işlendiği anda gebeliğin olumsuz etkisi gerçekten söz konusu olabilir" demek *zorunda* kalmışlardır. Eh, jüri üyeleri için de bu karar sayılır: "Olabilir" dediklerine göre, gerçekten de bir etki söz konusudur. Jüri üyelerinin bu güçlü kuşkusu doğallıkla kararlarını etkileyecekti ve böylece tam anlamıyla gerçeğe uydu: Üç bilirkişinin tam olarak suçlu olduğundan açıkça kuşku duyduğu, ünlü ruh hastalıkları uzmanı bilirkişi Dyukov'un doğrudan ve kendinden emin biçimde bu cürmü o sıradaki bölünmüş ruh haline yorduğu *bu kadını* mahkûm ederek hayatını mahvetmek mi gerekir? Ancak gözlemci, Dyukov'un görüşünü kabul etmeyen beşinci bilirkişi Bay Florinski'ye tutunuyor: Kadın doğum uzmanıymış da, kadın hastalıklarını herkesten daha iyi bilirmiş de; neden, ruh hastalıkları uzmanından da mı iyi bilecek? Çünkü kadın doğumcu ruh hastalıklarıyla uğraşmaz, bu tamamen farklı bir branş değil mi? Bu da hiç mantıklı değil.

V

Bence Pek Çok Noktaya Açıklık Getirebilecek Bir Olay

Şimdi size, bu davada bazı noktaları kesinlikle açıklığa kavuşturabilecek ve bu yazıyı ele alma amacıma doğrudan katkısı olacak bir olay anlatacağım. Sanık Kornilova'nın (22 Nisan 1877 tarihindeki) beraat kararından üç gün sonra, karı koca sabahleyin bana uğramıştı. Bir gün önce de, zor günler geçiren zavallı kızı (pencereden atılan çocuk) yerleştirdikleri çocuk yuvasına gitmişler, bugün de, yarın da uğrayacaklarmış.

Aklımdayken, çocuğun geleceği şimdi güvence altında, "çocuk için ne acı! vb..." diye feryat figan etmek yersiz. Baba, anne tutukluyken kızını yuvaya yerleştirmişti, sabahtan gece yarılarına kadar çalıştığı işine giderken gözü hiç arkada kalmayacaktı. Anne eve döndükten sonra da kızlarının yuvada kalmasına karar vermişler, çünkü orada kalması onun için daha iyi. Ama tatil günlerinde evlerine getiriyorlardı. Geçenlerde doğum gününü de evde geçirmiş. Üvey anne gece yarılarına kadar çalışmasına, kucağında da bebeği (tutukevinde doğmuştu), bebeğine rağmen yuvaya, kızını ziyaret etmeye yine de zaman buluyor, ona şekerlemeler getiriyordu. Tutukluyken, üvey kızına karşı işlediği günahı hatırladıkça, kızın olanları unutması için neler yapacağını, onunla nasıl görüşeceğini hayal etmişti sık sık. Mahkemede gördüğümüz o her zamanki Kornilova'nın, o ölçülü, hatta pek kolay kanmayan kadının çok ilginç hayalleriydi bunlar, ama gerçekleşecek hayallerdi. Karı koca Kornilova'yı altı aydır görmeyince doğum gününden bir ay kadar önce evlerine uğradım, Kornilova ilk iş olarak: "Yuvaya uğradığı her defasında kızın sevinçten boynuna atıldığını, kendisine sarıldığını!" söylemişti. Evlerinden ayrılırken de birden bana dönüp: "Unutacak!" demişti.

Evet, beraat ettikten üç gün sonra bana gelmişlerdi: Sürekli konudan uzaklaşıyorum, bir dakikacık daha izin verin. Bizim gözlemci, tutukevinde Kornilova'yı birkaç kez ziyaret ettiğim için, yazısında, mizah da katarak benimle alay ediyor. "O gerçekten bu havaya girmiş" diyor benim için (yani hamile kadın havasına). "Hanımefendiye, tutukevine gitmiş, uysallığı karşısında hayretler içinde kalmış. 'Günlüğünün' birkaç sayısında da heyecanla kadının avukatlığını yapmıştır." Önce "hanımefendi" demesini esefle karşılıyorum, bu çirkince üslup neden? Oysa bu gözlemci, Kornilova'nın bir hanımefendi değil, sabahtan gece yarılarına kadar çalışan sıradan bir köylü kadını olduğunu pekâlâ biliyor. Kadın yemek pişiriyor, yerleri siliyor, zaman buldukça siparişlere göre dikiş dikiyor. Ayda bir kez uğrardım yanına, on, bilemedin on beş dakika kalırdım, fazla değil, kaldığı yer genellikle yeni doğurmuş sanık kadınlar için ayrılmış bir koğuştu. Bu kadına özel bir ilgi gösterdiysem ve bu kişiliği anlamaya ça-

lıştıysam burada alayları, mizahı gerektirecek ne kötülük var? Her neyse, konumuza dönelim.

Evet, ziyaretime gelmişlerdi, oturdular. İkisi de ciddi bir ruh hali içindeydi. Kocayı o zamana kadar pek tanımıyordum. Adam birden bana şöyle dedi: "Eve döndüğümüzde hemen masaya geçtik, İncil'i açtım ve karıma okumaya başladım." (Beraattan sonra, demek ki eve gece saat on ikiye doğru varmış olmalılar, adam sabahleyin de beşte kalkıyor.) Bu sözleri söylediğinde, itiraf etmeliyim, yüzüne bakarak bir an şöyle düşündüm: "Evet, başka türlü davranamazdı zaten, sağlam bir kişilik," bunu sezmek kolaydı. Kısacası sofu, çok dürüst, çok ciddi, kuşkusuz iyi kalpli, yüce gönüllü, ama kişiliğinden asla ödün vermeyen, düşünce ve inançlarından geri adım atmayan biri... Evliliğine derin bir inançla bakıyor, adeta bir gizeme bakar gibi... Rusya'da hâlâ varlığını sürdüren Rus gelenek ve göreneklerine sıkı sıkıya bağlı, düğünden dönüp eşiyle yatak odasına kapanarak, ilk önce tasvirin önünde diz çökmeye koşan ve mutlu bir gelecek için Tanrıya dua eden eşlerden biridir bu adam. O da burada buna benzer bir davranış sergilemiştir: Karısını yeniden evine getirdiğinde, korkunç bir suçla bozulan evliliğini karısıyla birlikte bir çeşit yeniden tazelemiştir, kadın yorgunluktan bayılacak duruma gelmesine, duruşmaya hazırlanırken korkunç sarsıntılar yaşamasına rağmen kararlılığından bir parça olsun ödün vermeyerek, ilk iş olarak İncil'i açmış ve karısına okumuştur, oysa duruşma günü onun için bu son ve kaçınılmaz anda kim bilir ne fiziksel ve ruhsal acılar yaşamıştı! Kadının azıcık dinlenmesine ve kendini toparlamasına olanak verse, hiç kuşkusuz bu tavrı günah hanesine yazılmazdı bu sofu adamın, İncil'i karısının önünde açarken varacağı amaca daha uygun düşerdi. Öyle ki adamın bu davranışı bana –amacına ulaşamama tehlikesi anlamında– handiyse toyca, çok bağnazca bile göründü. Kadın hele kendini çok suçlu hissediyorsa, bu yüzden çok acı çekebilirdi, suçluluğunu açık biçimde ve *aceleyle* yüzüne vurmanın bir anlamı yoktu, kadın zaten pişmanlık duyarken ters etki yapabilirdi. Başının üzerinde yargıç halesi gibi dikilen, tabi olduğu kocası burada, kadının gözünde sanki ruhuna zorla giren ve pişmanlığını, yüreğinde yeşeren iyi duyguları bir anda silen amansız bir

varlık haline geliyor: "Dinlenme, yeme içme, bunlar senin gibi birine lazım olacak şeyler değil; sen şuraya otur ve nasıl yaşaman gerektiğini benden dinle!" Ayrılırlarken adama, girişti*ği bu işte* pek katı davranmamasını, yani bu kadar acele etmemesini, karısını üzmemesini, bu şekilde davranmasının daha iyi olacağını söyleme fırsatı buldum. Çok kısa ve öz ifade etmiştim, ama bunu yine de anlamamış olabileceğini sanmıştım. Birden bana: "Evimize girip" dedi, "İncil'i okumaya başlar başlamaz bana her şeyi anlattı, son ziyaretinizde, Sibirya'ya sürgün edilmesi durumunda, orada nasıl yaşayacağına dair bilgiler vermişsiniz, ona iyiliğin yolunu göstermişsiniz."

Bu olay şöyle olmuştu: Gerçekten de son duruşmadan bir gün önce tutukevine uğramıştım. İçimizden kimsede aklanacağı umudu yoktu, ne ben, ne avukat, ne de Kornilova... Kornilova'yı dış görünüşüyle metin buldum, oturmuş bir şeyler dikiyordu; bebeği biraz rahatsızdı. Üzgün görünmüyordu, üzerinde bir bezginlik, kırıklık vardı sanki. Kafamda onunla ilgili karamsar düşünceler dolaşıyordu, biraz konuşmak istedim. Beklediğimiz gibi sürgüne gönderebilirlerdi, yirmi yaşında bir kadını, kucağında bebeğiyle Sibirya'ya göndereceklerdi. Evlilik de resmi olarak geçerliliğini yitirecekti, savunmasız, eli yüzü düzgün genç bir kadın tek başına yaban ellerde ayartmalara nasıl karşı koyabilirdi? Yazgısı onu ahlaksızlığın batağına çekebilirdi, Sibirya'yı biliyordum: Orada çok namus avcıları vardır, Rusya'nın çeşitli bölgelerinden çok bekâr erkek gider oraya, devlet memurları, dolandırıcılar, ipini koparmış bir yığın pislik... Batağa düşmek kolay, buna karşılık Sibiryalılar köylü, işçi, esnaf takımıdır, düşmüş kadına karşı çok acımasız olurlar. Baştan kadına karışmazlar, ama kadının adı bir kez kötüye çıktı mı, kurtuluş yoktur, ağzıyla kuş tutsa bir daha düzeltemez: sürekli aşağılanma, yüze vuruş, alaylar; kocayıncaya, hatta ölünceye kadar bu böyle sürer. Kadına özel bir ad takarlar. Çocuğu (kız çocuğu) büyüyünce mutlaka annesinin mesleğini sürdürmeye *zorlanır:* Evin kötü şöhreti yüzünden düzgün, namuslu bir delikanlı bulamayacaktır. Yok eğer sürgün anne Sibirya'da namusunu şerefini titizlikle korursa, o zaman başka: Namusunu koruyan genç kadın el üs-

tünde tutulur, büyük saygı görür. Herkes onu korur, yaranmak ister, karşısında şapka çıkarır. Kornilova mutlaka kızının hayatını yoluna koyacaktır. Belki de ileride kendisi, sıkı bir incelenmeden geçtikten ve iyice güvenildikten sonra yine dürüst bir evlilik yapacak, dürüst bir aileye girecek. (Eskiden Sibirya'da sürgünler pek soruşturulmaz, hangi hapishanede kaldığı, nerede oturduğu pek araştırılmazdı, çok ender ilgilenirlerdi. Belki de nedeni neredeyse bütün Sibirya'nın 300 yıla yakın sürgünlere ev sahipliği yapmış olmasıdır.) İşte bütün bunları genç kadına, yirmi yaşındaki anneye anlatmak geçti içimden. Bunları söylemek için son günü özellikle seçmiştim: Belleğinde ilginç yanlarıyla kalır, yüreğinde sağlamca yer eder diye düşünmüştüm. Sürgüne gönderilmesi durumunda, Sibirya'da nasıl yaşaması gerektiği üzerine dediklerimi can kulağıyla dinledikten sonra, gayet ciddi, yüzüme bakmadan bana teşekkür etti, yüzü asılmıştı. İşte, bu yorgun bitkin, duruşmada saatlerce süren o korkunç izlenimlerle sarsılan ve evde de kocasının hiç acımadan İncil dinlemeye zorladığı bu kadın: "Hiç değilse biraz merhametli olsaydı, yarına kadar bekleseydi; dinlenmeme, yemek yememe izin verseydi!" diye geçirmemişti içinden. *Üzerine çıkıldığı için* kırılmamıştı (NB. *Sürekli baskı altında ortaya çıkan* bu türde bir kırgınlığı, en korkunç, en bilinçli canide de, en tövbekâr insanda da görürüz), tersine, kadın hapishanede kendisine iyiliğin yolunu gösterdiklerini, yaban ellerde namusunu titizlikle koruyarak nasıl yaşaması gerektiğini öğrettiklerini kocasına *hemen* bildirmekten daha iyisini bulamadı. Bu hikâyenin kocasını sevindireceğini, canlandıracağını, gönlünü okşayacağını bildiği için böyle davranmıştı. "Demek ki gerçekten pişmanlık duyuyor, gerçekten iyi, dürüst yaşamak istiyor" diye düşünecekti kocası. Tam da böyle geçirmişti içinden. "Aceleci davranarak karını ürkütme!" öğüdüme, kuşkusuz, yüreğindeki sevinçle: "Onun için kaygılanmanıza gerek yok, o dürüst yaşamaktan memnun..." demişti.

Bilemiyorum, ama bu sözlerim herhalde anlaşılmıştır. Bu anekdotu neden aktardığımı okurlarım anlayacaklar. Hiç değilse şimdi, mahkemenin yüce merhametinin suç işlemiş bir

kadını bozmayacağı gibi, tersine, onu iyi bir tarlaya düşüreceği umudunu beslemek mümkün. Aslında kadın tutukevinde olduğu gibi, şimdi dışarıda da kendini tartışmasız suçlu görmektedir; beraat kararını da mahkemenin yüce merhametine yoracaktır. "Gebeliğin olumsuz etkisi" görüşüne de pek aklı yatmayacaktır. Evet, belleklerde hep suç işleyen bir kadın olarak kalacak. İşlediği suçun her anını, her karesini hatırlıyor, ama hâlâ "*bunu nasıl yaptığını ve bu korkunç eyleme nasıl karar verdiğini*" bilemiyor ve kesinlikle anlam veremiyor. Evet, Bay Gözlemci, gülüp geçtiğiniz, benim de artık hiç tereddüt etmeden inandığım o tartışmasız "gebelik etkilenimi" nedeniyle, gerçek bir suçluyu mahkeme bağışladı, evet, şimdi de kararı kendiniz verin: Evlilik bozulsaydı, kuşku yok ki hâlâ sevdiği, ailesi bellediği kocasından ayırıp yirmi yaşındaki bu zavallı kadını, kucağında bebeği, bir başına, savunmasız, Sibirya'ya, şerefsizliğe, ahlaksızlığın uçurumuna (öyle ya, Sibirya'da bu düşme mutlaka yaşanırdı) sürselerdi, söyler misiniz, şimdi yeniden doğan, yalın bir arınmayla ve pişmanlıkla, yenilenmiş bir kalple asıl gerçeğe yönelen bir yaşamın mahvolması, darmadağın edilmesi neye yarayacaktı? Kişinin doğrudan kafasını koparmak yerine, düzeltmek, keşfetmek ve yeniden yaratmak daha güzel değil mi? Yasaları tamı tamına uygulayarak kafa koparmak kolay iş, ama gerçekte olayları insanca, babaca çözmek her zaman zordur. Bay gözlemci, kadın hiçbir zaman aklanacağını düşünmemişti. Duygu ve düşüncelerimi okurlarıma ve Kornilova'yı aklayan merhametli insanlara aktardığım için memnunum. Buna siz vesile oldunuz. Kız için de fazla endişelenmeyin ve "çocuk için bu hiç iyi olmaz!" diye feryat etmeyin. Şu anda geleceği iyi görünüyor. "Olanları unutacak!" demesi bile ciddi bir umuttur. Nihayet, bu yirmi yaşındaki genç anneyle birlikte, yani ihtiyaçların, ahlaksızlığın kurbanı olabilecek toy anneyle birlikte, yavrusunun da sürgün edileceğini biliyordunuz. Şimdi izin verirseniz, küçük yavrular üzerine bir şeyler söylemek istiyorum.

VI

Çocuk Düşmanı mıyım? "Mutlu Kadın" İfadesinin Ne Anlama Geldiği Üzerine

Bay Gözlemci, yazınız "çocuklara kötü davranışın hoş görülmesine karşı" bir protesto niteliğinde. Çocuklara sahip çıkmanız hiç kuşkusuz size onur kazandırır, ama hakkımda kibirle bakın neler diyorsunuz:

> ... Hamile kadının iç dünyasına girmek ve hamileliğin kadında bıraktığı tartışılmaz etkileri tamamen kavrayabilmek için, bilindiği gibi, Bay Dostoyevski'nin hayal gücüne sahip olmak gerekir. Ama Bay Dostoyevski çok duygusal bir kişi, "hastalıkları belirleme gücü", yazarın bir bakıma *Ecinniler* ve *Budala* vb romanlarında doğrudan doğruya kendini gösteriyor. Bu düşkünlüğü hoş görülebilir. Davaya basitçe bakıyorum da, çocuklara acımasız davranmanın hoş görüldüğü bu örneklerden sonra, Rusya'da olduğu gibi İngiltere'de de sık sık görülen bu tür suçları caydırıcı önlemlerin en ufak gölgesinin bile düşmediğini iddia edebilirim.

Önce, "hastalıkları belirleme" merakım üzerine size sadece, romanlarımda ve öykülerimde kendini sağlıklı sanan kimi insanların *gerçek kişiliklerini ortaya döktüğümü*, hastalıklı yanlarını göstermeyi sanırım başardığımı söyleyebilirim. Birçok kişinin sağlık hastası olduğunu, yani kendine aşırı güvenle kimi kez handiyse kusursuz olduğuna inanacak kadar müthiş bir kendini beğenmişlik ve aşırı onur düşkünlüğü illetine tutulduğunu bilir misiniz? İşte, kanlı canlı görünen bu tiplerin, sağlıksız olmaları bir yana, tersine, çok hasta ve kesinlikle tedaviye ihtiyaçları olduğunu çok kez okurlarıma anlattığım, hatta kanıtladığım olmuştur. Eh, burada hiçbir kötülük görmüyorum, ama Bay Gözlemci bana karşı çok acımasız, çünkü "çocuklara kötü davranışların hoş görülmesi" cümlesiyle düpedüz beni ima ediyor. Yalnız "birazcık" yumuşatıyor: "Onu hoş görmek gerekir" diyor. Bu yazının tümü, "hastalıkları belirleme tutkum" yüzünden,

dövülen, eziyet edilen, sövülen ve nihayet "öldürülmek" istenen zavallı çocuğa değil, çocuğun işkencecisi canavar, katil bir üvey anneye acıyacak kadar sağduyumun sapıttığını göstermek için yazılmış. İşte bu beni çok üzdü. Bu düşkünlüğüme karşı gözlemci açık biçimde kendi kişiliğini, kendi sağlığını ortaya döküyor: "Olaya (Bay Dostoyevski'den daha) basitçe bakıyorum da, çocuklara kötü davranmanın hoş görüldüğü bu örneklerden sonra vs... iddia ediyorum." Çocuklara acımasız davranışı hoş görüyormuşum demek – ne korkunç bir suçlama! Bu durumda kendimi savunmama izin verin. Sorunu çözmek için, otuz yıllık yazın faaliyetimden söz etmeyeceğim: Çocukların düşmanı ve onlara kötü davranılmasını hoş gören biri olup olmadığımı anlamak için son iki yıllık yazarlığımı, yani "Bir Yazarın Günlüğü"nün sayılarını hatırlatacağım sadece. Bir Kroneberg davasında, şu meşhur "hastalıkları belirleme" merakıma rağmen, eziyet edene değil, kurbana, zavallı çocuğa nasıl sahip çıktığım görülmüştür. Dolayısıyla *bazen* ben de sağduyuyu dikkate alırım, Bay Gözlemci. Üzüntülerimi bildirme sırası bende, o günlerde neden bu çocuğu savunmadınız, mutlaka coşkulu bir şeyler yazardınız. Ama bu zavallı çocuk için bir tek ateşli yazı hatırlamıyorum. Öyleyse o günler çocukları düşünme gibi bir niyetiniz yoktu anlaşılan. Sonra bu yılın yaz ayında, baba evinde çok kötü davranışlara maruz kalan küçük Cunkovskiler'den yana olmuştum, Günlüğümde yer verdim. Bu çocuklar için de tek kelime yazmadınız; hoş, kimse ilgilenmemişti ya, bu anlaşılır bir durum, herkes çok ciddi siyasal sorunlarla uğraşıyordu. Çocuklarla ilgili öyle bir iki değil, birkaç olay yazdım, Günlüğün yayınlandığı iki yıl içinde çocuklarımızdan, yetiştirilmelerinden, evlerindeki acılı yazgılarından, çocuk ıslahevlerinden söz ettim. "İsa'nın Noel Ağacındaki Çocuk" adlı bir öyküye yer verdim. Kurmaca bir olaydı, ama çocuklara karşı ilgisiz, soğuk olmadığımı doğrudan gösteren bir öyküydü. Bakın Bay gözlemci, size şunu söyleyeceğim: Kornilova'nın işlediği suçu ve hakkında verilen acımasız kararı gazetede ilk kez okuduğumda elimde olmadan o an aklıma gelen bir düşünce beni şaşırtmıştı: Kadın göründüğü gibi belki de suçlu değildi. (Dikkatinizi çekerim Bay Gözlemci, "*üvey anne* dayağı" o günler davaya ilişkin gazete haber-

lerinde hemen hiç yer almıyordu ve suçlama da destek görmüyordu.) Kornilova lehine bir şeyler yazmaya karar verirken neyi göze aldığımı biliyordum. Bunu şimdi itiraf ediyorum. Toplumun hoş karşılamayacağı bir yazı yazdığımı, küçük bir çocuğa karşı eziyet edenlerin yanında yer aldığımı çok iyi anlıyordum. *Kimilerinin* beni acımasızlıkla, kendini beğenmişlikle ve hatta "hasta" olmakla suçlayacaklarını seziyordum: "Adama bakın, çocuğunu öldürmek isteyen üvey anneyi savunuyor!" Bazı yargıçların –örneğin Bay Gözlemci, sizin gibilerin –suçlamalarındaki "bağnazlığı" sezmiştim. Öyle ki bir süre tereddüt geçirdim, sonunda şöyle bir karara vardım: "Burada bir gerçek olduğuna inanıyorsam ün peşinde koşmak adına yalana dolana hizmet etmeye değer miydi?" Sonunda vardığım nokta buydu. Ayrıca okurlarıma olan inancım beni yüreklendiriyordu: Okurlarım, çocukların dövülmesini hoş görmekle suçlanamayacağımı, "sanığın eylemini gerçekleştirdiği sırada hasta ve cinnet halinde olduğuna değgin kuşkumu belirterek, bir katile arka çıkıyor görünsem de, bu tavrımla aslında bu korkunç eylemi savunmadığımı, çocuğun dövülmesine ve pencereden atılmasına zaten sevinmemin mümkün olmadığını, tersine, çocuk için herhangi birinden daha çok üzüldüğümü sonunda anlayacaklar" diye düşünmüştüm.

Sanık Kornilova'nın beraat etmesi üzerine kaleme aldığım yazımdaki şu cümle için beni alaya aldınız:

> Bakın "Günlüğünün" bir sayısında Bay Dostoyevski şöyle diyor: "Koca, beraat eden karısını aynı gün gece saat on birde evine götürdü, mutlu kadın yine evine dönmüştü. Ne dokunaklı tablo! [Bunu siz eklemişsiniz]. Ama bu, zavallı çocuğa acı verir..." vs... vs... vs...

Bana sorarsanız böyle bir saçmalığı yazamam. Aslında cümlemi olduğu gibi almışsınız, ama neler yapmışsınız ona: Olmayacak yerde gelişigüzel budamışsınız ve nokta koymuşsunuz. Tam istediğiniz gibi bir anlam çıkıvermiş. Yazımda burada nokta yok, cümle devam ediyor ve öteki yarısı da var, sizin yok saydığınız cümleyle beraber aldığımızda, bu cümlenin hiç de saçma

ve "dokunaklı" olmadığını sanıyorum. İşte benim cümlem, ama tamamı, ortadan budanmışı değil:

> Koca beraat eden karısını aynı gün gece on birde evine götürdü, bir yıla yakın ayrılıktan sonra, *hayatı boyunca ders alacağı büyük bir izlenimle, çocuğun mucizevi kurtuluşundan başlayarak bu davaya Tanrının apaçık elinin değdiğini hissederek* mutlu kadın evine dönmüştü.

Bakın Bay Gözlemci, tümcemi iki parçaya bölmeniz nedeniyle sizi ayıpladığım için karşınızda özür dilemeye bile hazırım. Gerçekte bu cümlenin pek açık olmadığını, anlamı bakımından hatalı olabileceğini şimdi fark ediyorum. Biraz açmam gerekiyor, bunu şimdi yapacağım. Burada bütün olay "mutlu kadın" sözcüğünü nasıl anladığımdır. "Mutlu" sözcüğünü aklanan kadının yalnızca serbest bırakılması nedeniyle değil, "evine, *hayatı boyunca* unutamayacağı bir dersin derin izlenimiyle ve kendisine açık biçimde Tanrının elinin değdiği sezgisiyle girmiş olması nedeniyle" kullanmıştım. İnsanların merhametine ve birbirlerine karşı besledikleri sevgiye inanmaktan daha büyük mutluluk yoktur. İnsanın ömrünün sonuna kadar besleyeceği inanç, en temiz inanç bu değil mi? İnancın üstünde bir mutluluk olabilir mi? Bu suçlu kadın insanlardan, insanlıktan ve insanlığın akılcı ve kutsal yüce görevinden geçici bir zaman kuşkuya düşebilir mi? Mahvolmuş bir eve yeni, yüce bir inancın güçlü etkisiyle girmek, insanoğlunun duyabileceği en büyük, en derin mutluluktur; soylu ve üstün zekâların, yüce insanlık görevinin rasyonelliğine, iyiliğe, ülkülerine, Tanrının varlığına inançsızlıkla ömür boyu sürekli acılar çektiklerini ve kederli bir düş kırıklığı içinde bu dünyadan göçüp gittiklerini biliyoruz. Kuşkusuz bu sözlerime gülecek, olmaz hayallere kapıldığımı, cahil, kaba, köylü takımından bir Kornilova'nın bu çeşitten ne düş kırıklıkları, ne de duygulanmalar yaşayacağını söyleyeceksiniz. Ah, bu ne kadar gerçekdışı! Bu cahil dediğimiz insanlar, doğrudur, bizim gibi, bizim dilimizle duygularını dile getiremezler, ancak bizim gibi "aydın" insanlar kadar mutluluğu ya da kederi derinliğine yüreklerinde hissederler.

Bizler gibi onlar da insani düş kırıklıkları, inançsızlık yaşarlar. Kornilova'yı Sibirya'ya sürgüne gönderselerdi, orada ahlaksızlığın batağında mahvolup gitseydi, bu acılı anında düşüşünün tüm dehşetini hissetmeyeceğini, ölene kadar yüreğinde bir hıncı, öfkeyi taşımayacağını mı sanıyorsunuz? En acısı da, kendisinden başka kimseyi suçlamayacağından, onun için temelsiz, soyut bir öfke olacaktı bu, bir kez daha söylüyorum, çünkü Kornilova hâlâ *tartışmasız suçlu* olduğuna inanıyor, ama bunun nasıl başına geldiğini açıklayamıyor. Şimdi suçlu olduğunu duyumsarken kendisini insanlar tarafından bağışlanmış ve elinden tutulmuş sayarken, söyler misiniz, nasıl olur da eskisinden çok farklı, yüce bir hayata yeniden doğduğunu ve şifa bulduğunu düşünemez? Onu herhangi biri değil, merhametini esirgemeyerek mahkeme, jüri üyeleri, dolayısıyla tüm toplum bağışladı. Herkesin, ona acıyanların, yani tüm insanlığın önünde hayatı boyunca bu büyük borç duygusunu nasıl yüreğine sığdırmasın? Her *büyük* mutluluk, içinde bir parça acıyı barındırır, çünkü yüreğimizde yüksek bilinç doğurur. Yüce mutluluk kadar, bilinç açıklığı, acıyı da keskince duymamıza yol açar. Büyük, başka deyişle yüce mutluluk insan ruhunu bir çeşit *minnet altında bırakır*. (Yineliyorum: insanoğlunun iyiliğine, birbirlerine besledikleri sevgiye inanmaktan daha büyük mutluluk yoktur.) Taşlanarak ölüme mahkûm edilen büyük günahkâra O şöyle demişti: "Evine git ve günah işleme!"[2] Kornilova günah işlemek için mi dönmüştür evine? Bu yüzden Kornilova davasında bütün mesele, tohumun nasıl bir tarlaya düştüğüdür. İşte, bu yazıyı yazmam bu nedenle zorunlu görünmüştü bana. Bay Gözlemci, yedi ay önceki bu insafsız eleştirinizi okuduktan sonra, gerekli bilgileri tamamlamak için size yanıt vermeden önce bir süre beklememin doğru olacağını düşünmüştüm. Öyle sanıyorum ki topladığım bilgilere göre artık yanılgıya düşmeden konuşabilirim şimdi, tohum iyi bir toprağa düşmüştür, kadının kocası yeniden doğmuş, bunun kimseye bir zararı olmamıştır, insanoğlunun sınırsız merhametinden doğan sonsuz bereketli izlenimlerle, iyileştirici güçle ve pişmanlıkla suçlu kadın derinden etkilenmiş-

2 İncil'den.

tir, iyilikle ve sevgiyle sınandıktan sonra yüreğinin kötülüklere açık olması artık zordur. Sizi Bay gözlemci küplere bindiren "gebeliğin şu tartışmasız etkisiyle", yine söylüyorum, kadın asla beraat edeceğini düşünmemişti. Özetle, Bay gözlemci, bunu sizden başka okurlarıma ve Kornilova'yı beraat ettiren o merhametli insanlara bildirmemin yerinde olacağını düşündüm. Bay gözlemci, kız için de endişelenmeyin ve "çocuk için ne acı!" diye bağırmayın! Şimdiden geleceği düzene girmiş durumda. Kornilova'nın "Olanları unutacaktır" demesi bile büyük bir umuttur...

İkinci Bölüm

I
Nekrasov'un Ölümü. Mezarı Başında Yapılan Konuşmalar Üzerine

Nekrasov öldü. En son bir ay önce görmüştüm onu. Canlı cenaze gibiydi. Bu durumda bir adamın konuştuğunu görmek insanı bir tuhaf yapıyor. Konuşmasını bırakın, zihni apaçıktı. Sanırım ölümünün yakın olduğuna inanmıyordu. Ölmeden bir hafta önce sağ tarafı felç olmuş ve 27 Aralıkta akşam saat sekizde hayata gözlerini yummuş, ertesi sabah öğrenmiştim. Aynı gün, yani 28'inde evine gittim. Istırapla çarpılmış yüzü beni derinden sarsmıştı. Evden ayrılırken rahip hâlâ ölünün başucunda dua ediyordu: "Tanrı günahlarını bağışlasın!" Eve dönünce çalışma masasına geçmedim; Nekrasov'un üç ciltlik toplu yapıtlarını aldım ve ilk sayfadan itibaren okumaya başladım. Bütün gecemi sabah altıya kadar okumakla geçirdim, geçen koca otuz yılı adeta yeniden yaşamıştım. Dört ayrı şiir denemelerinden oluşan birinci cilteki şiirler benim de ilk öykümün çıktığı *Peterburgskiy Sbornik*'te yayınlanmıştı. Okudukça (hiç ara vermeden okuyordum) tüm yaşamım önümden geçiyordu sanki. Dört yıllık kürek cezasını çektikten sonra, kitap okuma hakkına kavuştuğum zaman Sibirya'da ilk kez okuduğum şiirleriyle tanışmıştım. O zamanlar bende yarattığı izlenimleri anımsadım. Kısacası o gece Nekrasov'un yapıtlarının neredeyse üçte ikisini okumuştum ve Nekrasov'un şair olarak çok yönlülüğünü ve tam otuz yıl hayatımda ne kadar büyük yeri olduğunu ilk kez anlı-

yordum. Elbette şair olarak!... Çok seyrek görüşmüştük, ama 1845'te *İnsancıklar* öykümün gün ışığına çıktığı dönemde tanıştığımız bir gün, çok özverili, sıcak duygular yaşamıştık. Bundan daha önce söz etmiştim. Onunla birlikteyken ruhunun derinliklerinde kapalı kalmış, önemli yanlarıyla karşımda hep gizemli bir kişilik olarak belirdiği anlar olmuştur. O zamanlar bu ruh durumunu hemen hissetmiştim, daha yaşamının başında yaralı bir yürek taşımıştı ve *hiçbir zaman küllenmeyen* bu yarası hayatı boyunca tutkuyla dolu acılı şiirlerinin kaynağı olmuştu. Çocukluğundan, baba ocağında onu canından bezdiren pis yaşamından gözyaşlarıyla söz etmişti bana. Anlattığı gibi, annesi, duygulu, yüreği sevgi dolu bu güç –ki annesini hep bu sevgi gücüyle hatırlamıştı– Nekrasov'da şöyle bir önsezi doğurmuştu: Eğer yaşamında kutsal, aynı zamanda yazgısının en karanlık ve en uğursuz anlarında onu kurtarabilecek, ışık gibi, yol gösterici yıldız gibi yolunu aydınlatacak bir şeyler olacaksa, bunun hiç kuşkusuz yalnızca çilekeş annenin canı gibi sevdiği biricik varlığıyla, kimseler görmesin diye (kendi ifadesiydi bu) bir köşeye sokulup birbirlerine sarılırken döktükleri gözyaşları ve hıçkırıklarla edindiği çocukluk izlenimi olurdu... İradesine ve hayatı boyunca peşini bırakmayan ruhunun kimi karanlık, karşı konulmaz eğinimine, öyle sanıyorum ki, sonraki yaşamında hükmedecek ve etkileyecek başka hiçbir bağ olamazdı. Ruhundaki karanlık atılımlar daha o sıralar kendini göstermişti. Sonra ayrıldık, dostluğumuz birkaç aydan fazla sürmemişti. Yanlış anlamalar da, dışsal nedenler de, birtakım hayırlı insanlar da buna katkıda bulundu! Sibirya'dan döndüğümde çok yıllar sonra sık olmasa da görüştük. Karşılaştığımızda ortaya çıkan görüş ve inançlarımızdaki farklılığa rağmen ilginç konular üzerinde sohbet ederdik, gençliğimizde, o ilk tanıştığımız 1845 yılı ikimizde de tortu bırakmıştı, yıllardır hiç görüşmediğimiz halde sanki ilişkimizi kesmek istemiyormuş gibi bir hava vardı aramızda. Yanlış hatırlamıyorsam, 1863'te bir gün şiirlerinden oluşan küçük bir kitabını vermişti bana. İçinde "Talihsizler" adlı bir şiire dikkatimi çekmişti ve inandırıcı ses tonuyla: "Bunu kaleme alırken siz aklımdaydınız" demişti. "Bu şiir sizin için yazılmıştır" (yani Sibirya'daki hayatım üzerine). Her ne kadar sık olmasa da son

zamanlarda görüşmeye başlamıştık. *Delikanlı* romanım dergisinde yayınlanmıştı.

Sevenleri Nekrasov'un mezarı başında toplanmıştı, birkaç bin kişi vardı. Çoğu öğrenci gençlikti. Tören sabah dokuzda başladı; mezarlıktan ayrılırken hava kararmıştı. Tabutu başında çok kişi konuştu, edebiyattan pek söz edilmedi. Bu arada en güzel şiirleri okundu. Derin bir duygulanmayla çiçekler, çelenkler bırakılmış açık mezarına güçlükle ulaşmıştım, diğerlerinin ardından kırık bir sesle kısa bir konuşma yaptım. Ömrünün sonuna kadar yaralı bir yürek taşıdığını, bu kapanmayan yaranın, şiirinin ve insanlığa beslediği aşk acısına yakın tutkularının kaynağı olduğunu, Rus kadınını, Rus çocuklarını, işçi ve köylüleri acılı yazgıları içinde inim inim inleten korkunç baskı ve zulmün ona derin acılar verdiğini söyleyerek konuşmama başladım. Nekrasov'un şiirimize "yeni solukla" gelen şairler kuşağını tamamladığını söyledim. Gerçekten de Nekrasov (şiirin edebi gücünü ve ölçü sorununu ortadan kaldıran) kendine özgü bir şairdi, şiirimiz için "yeni bir ses, yeni bir soluktu." Örneğin Tyutçev, Nekrasov'dan ufku daha geniş, sanatsal yönü güçlü olmasına karşın hiçbir zaman edebiyatımızda Nekrasov kadar seçkin, unutulmaz bir şair olarak anılmaz. Bu anlamda Nekrasov doğrudan Puşkin ve Lermontov gibi (yeni sözle yola çıkan) şair kuşağının izinden gidecekti. Bu görüşümü biraz sesimi yükselterek söylediğimde küçük bir olay yaşandı: Kalabalıktan bir ses, Nekrasov'un Puşkin ve Lermontov'dan da *büyük* olduğunu, bu iki şairin yalnızca "Bayroncu" olduğunu haykırdı. Birkaç ses ona katıldı: "Evet, daha büyük!" diye bağırdılar. Aslında ben bu üç şairin büyüklüğü üzerine bir karşılaştırma yapmayı düşünmemiştim. Bakın sonra neler oldu: *Birjeviye Vedomosti*'de Bay Skabiçevski, Nekrasov'un anlamı ve önemi üzerine gençliğe seslendiği mesajında şöyle diyor: "*Birinin* (yani ben) Nekrasov'un mezarı başında, onu Puşkin ve Lermontov'la kıyaslamayı birden canı istemiş, sizler de (yani tüm öğrenci gençlik) *bir ağızdan* 'Nekrasov onlardan daha büyük' diye haykırdınız." Olayın kendisine aktarıldığı gibi yaşanmadığına, kesin olarak hatırladığıma göre (yanılmadığımı umuyorum) başlangıçta tek kişinin "onlardan daha büyük, Puşkin ve Lermontov Byroncu!" diye bağırdı-

ğına, ardından bu sese ve görüşe çok doğal olarak katılanlar olduğuna, *herkesin*, yani binlerce kişinin bir ağızdan haykırmadığına –bu gerçek, ifadelerimi doğrulayacak şekilde olayın nasıl olduğunu gösterir– Bay Skabiçevski'yi inandırmayı isterim. Evet, ilk sesten sonra birkaç ses duyulmuştu, sonra birkaç ses, hepsi hepsi bu, öyle binlerce kişi hep birlikte bağırmamıştı. Yine söylüyorum, yanılmadığıma eminim.

Gençlerimizin hemen hemen *hepsinin* böyle yanılgılara düşmesi yine de beni etkilediğinden, bu konu üzerinde biraz durmak istiyorum. Bu dünyadan gelip geçmiş nice büyük isimlere gönül borcu genç yüreklere özgü olmalı, ama Bayronculuk üzerine alaylı çığlıklar, "daha üstün, daha üstün" haykırışları, değerli bir insanın açık mezarı başında edebiyat kavgalarına girmek hiç kuşkusuz arzulanan bir davranış olmamış, yersiz kaçmıştır, tabutunda yatıyor olsa da, hâlâ bize çok yakın olan (ah, o eski yüce yaşlılar ne kadar uzaklarda şimdi bizden!), bizlerde güçlü duygular, heyecanlar uyandıran bu büyük şairimize karşı kalplerimizde biriktirdiğimiz minnettarlık ve sevgi duygularımızı, heyecanlarımızı olabildiğince daha güçlü göstermek için burada sıcak bir hoşgörü yeterdi! Ama bu küçük olay tam yerinde oldu; ileride Günlüğümde görüşlerimi daha açık biçimde açıklama ve Nekrasov gibi değerlerin hayatımızda ve şiirimizde olağanüstü ve kusursuz biçimde ortaya çıkışlarına nasıl baktığımı, bu olayın anlamı ve ruhunun –kendi görüşüme göre– ne olduğunu dile getirme konusunda isteğimi kamçıladı.

II

Puşkin, Lermontov ve Nekrasov

Bir kere, "Bayronculuk" sözcüğü küfür olarak kullanılamaz; Bayronculuk her ne kadar geçici bir akım da olsa, Avrupa insanının, neredeyse tüm insanlığın yaşamında büyük, kutsal ve kaçınılmaz bir olaydı. Derin acıların, düş kırıklıklarının ve umutsuzluğun yaşandığı anda ortaya çıkmıştı. Avrupalıların o zamanlar öncü ulusu olan Fransa'da geçen yüzyılın sonunda bildirilen yeni ülkülere duyulan inancın çılgın coşkunluğundan sonra,

beklenene hiç benzemeyen, insanların inancını boşa çıkaran öyle bir sonuç çıkmıştı ki Batı Avrupa tarihinde belki de hiçbir zaman bu denli hazin bir dönem yaşanmamıştır. Dikilen putların bir anda devrilmelerinin nedeni yalnızca dış (siyasal) değil, öngörülü yüreklerin ve öncü akılların açıkça gördüğü içten içe bir çürümenin sonucuydu. Bu yeni *sonuç* hemen etkisini göstermemiş, yeni supap açılmamıştı henüz, insanlığın eski ufku gittikçe alçalarak ve sıkıştırarak herkesi soluksuz bırakmıştı. Eski idoller yıkılmış, yerlerde yatıyordu. İşte bu korkunç anda büyük ve güçlü bir deha, tutkuyla dolup taşan bir şair belirdi. İnsanlığın o zamanki acıları ve özlemleri, kendisine belirlediği görevde ve boşa çıkan ideallerinde yaşadığı derin düş kırıklıkları dizelerinde çınlıyordu. O zamana kadar hiç duyulmamış, hıncın ve kederin, lanetlemenin ve umutsuzluğun yeni esiniydi bu. Bayronculuk ruhu bir anda tüm Avrupa insanını baştan aşağıya sardı ve coşkuyla benimsendi. Supap sanki açılmıştı, en azından çoğu bilinçsiz boğuk iniltiler arasında, insanlığın bütün çığlıklarının birleştiği ve kaynaştığı güçlü bir çağrıydı bu. Bu güçlü sesleniş bizde, hele hele Puşkin gibi yüce, üstün ve yönlendirici zekâda nasıl yankı bulmazdı! Güçlü zekânın ve yüce gönüllü her yüreğin o zamanlar bizde Bayronculuktan etkilenmemesi düşünülemezdi. Ayrıca Avrupa'ya, Avrupalılara karşı uzaktan duyulan ilgi değildi bu, çünkü Rusya'da da tam bu dönemde çözümlenmemiş, halkı canından bezdiren pek çok yeni sorun ve geçmişin düş kırıklıkları yaşanıyordu... Ama yönetici deha olarak Puşkin'in büyüklüğü, çevresi onu anlamayan insanlarla dolu olmasına karşın bu kadar kısa sürede sağlam yolunu, *bizler için, Ruslar için yüce ve çok arzulanan kurtuluş yolunu bulması ve bizlere göstermesidir.* Bu çıkış yolu halkçılık, *Rus halkının gerçeği önünde eğilmektir.* "Puşkin olağanüstü bir olaydı."[3] Puşkin "yalnızca Rus değil, gerçek anlamda ilk Rus insanıydı!" Bir Rus'un Puşkin'i anlamaması, onu Rus olarak nitelemeye hakkı olmadığı anlamına gelir. O, Rus halkını anlamış ve hiçbir zaman kimsenin yapamadığı derinlikte ve genişlikte Rus halkının misyonuna inanmıştı. Bunlar bir yana, yaratıcı dehasının evrenselliğiyle, Avrupalıların çok çeşitlilikler gösteren tinsel yanlarına seslenme yeteneğiyle ve yaban-

3 Golgol'ün sözü.

cı halkların ve ulusların dehasıyla özdeşleşme gücüyle Rus ruhunun evrenselliğine tanıklık etmiştir; bununla, birleştirici, yaratıcı ve uzlaştırıcı bir kaynak olarak Rus dehasının bütün insanlığı kapsayacak şekilde gelecekte üstleneceği rolü bildirmiştir adeta. Puşkin'in peygamberce öngörüleriyle tasa ve özlemleriyle bizde ilk olduğunu söylemiyorum daha:

Görecek miyim halkımın özgür olduğunu
Ve çarın buyruğuyla yıkıldığını köleliğin?

Puşkin'in Rus halkına duyduğu sevgiden söz edeceğim şimdi. Bu sevgi evrenseldi, Puşkin'e kadar kimsenin dile getiremediği bir sevgiydi bu. "Beni sevme, *benim olanı* sev!" İşte halk, ona duyduğunuz sevginin içtenliğine inandığında, size her zaman bunu söyleyecektir.

Her beyefendi, hele hele insancıl ve Avrupa kültürüyle aydınlanmış bir beyefendi, yoksul olduğu için, muhtaç olduğu ve çileler çektiği için halkı sevebilir, daha doğrusu ona acıyabilir. Ama halka *gerekli olan* bu bayın sadece acılarını sevmesi değildir, *halkın kendisini de sevmesidir. Halkın kendisini sevmesi* ne anlama gelmektedir? "Benim sevdiğimi sev, saygı duyduğuma saygı duy!" – işte anlamı budur, halkın size vereceği yanıt budur; yoksa onun için ne kadar üzülürseniz üzülün, hiçbir zaman sizi kendinden saymaz. Duygulu sözlerle ne kadar etkilemeye çalışırsanız çalışın, bunun yapmacık olduğunu her zaman fark edecektir. Puşkin, halkını onun istediği biçimde sevmiştir; halkı nasıl sevmesi gerektiği üzerine tahmin yürütmemiş, buna kendini hazırlamamış, öğrenmeye çalışmamıştır; birdenbire halk olup çıkmıştır. Halksal gerçeğin önünde eğilmiş, bu gerçeği, kendi gerçeği gibi kabul etmiştir. Halkın bütün kusurlarına ve bütün rezilce alışkanlıklarına rağmen Puşkin, neredeyse herkesin halka yüzünü çevirdiği bir dönemde, halkın ruhundaki o yüce özü fark etmeyi başarmış, bu halksal özü kendi ideali gibi yüreğine sığdırmıştır. Zaman, en insancıl ve Avrupa değer yargılarıyla yetişmiş Rus sevdalılarının, halkımızın Paris ayaktakımının düzeyine bile çıkamayacak düşüklükte olmasına ağlayıp sızladığı bir dönemdir. Aslına bakarsanız, bu sevdalılar halkı her zaman kü-

çümsemişlerdir. Asıl önemlisi halkın köle olduğuna inanmalarıdır. Halkı köle gördükleri için düşüşünü bağışlamışlar, ama bu köleyi sevememişlerdir; bu köle yine de mide bulandırıcıydı onlar için. Onca yüzyıl köle olarak yaşamalarına karşın, Rus insanının *köle olamayacağını*, hiçbir zaman da olmayacağını ilk bildiren Puşkin olmuştur. Kölelik vardı, ama köle yoktu. (Bütünde elbet, istisnalar olabilir.) İşte Puşkin'in savı budur. Puşkin Rus köylüsünün (kölelik statüsünde bulunduğu halde) dış görünüşüne ve kılığına bakarak bile, onun köle olmadığına, olamayacağına hükmetmişti; Puşkin'de anlamını bulan bu çizgi, özlü ve derin bir halk sevgisidir. Puşkin halkımıza özgü olan yüksek özsaygıyı kabul etmişti. (Yine bütününde, o değişmez istisnaları göz ardı etmememiz gerek.) Halkımızı toprak köleliğinden kurtaracak bu dingin, uysal özsaygıyı güçlü sezgisiyle bir tek o görmüştü, Puşkin'den çok sonraları en tanınmış Rus Batıcı aydınlarımız bile bunu sezememişler, halkımızdan tamamen farklı bir davranış beklemişlerdir. Ah, onlar halkı gönülden ve coşkuyla sevmişlerdir, ama kendilerine göre, yani Batıcı bakış açısına göre. Onlar Rus halkının yabanlığına, toprak köleliği düzeni içindeki vahşi konumuna seslerini yükseltmişlerdi, ama içlerinden halkın vahşi sürü olduğuna inanıyorlardı. İşte bu halk onurlu bir kararlılıkla birden özgür buluyor kendini ve içinde en ufak aşağılama isteği taşımadan eski efendilerine şöyle diyor: "Sen kendi yoluna, ben de kendi yoluma, istersen bana gel! Benden sana zarar gelmez..." Evet, çok kişiye göre, köylümüz özgür olduktan sonra garip bir şaşkınlık ve akıl karışıklığıyla kendini göstermiştir. Bunu köylünün gelişmemişliğine, kalın kafalılığına, kölelikten bir türlü kurtulamamasına yormuşlardır. Bu şimdiki yargıdır, ya Puşkin döneminde ne olurdu? Puşkin'in *Yüzbaşının Kızı*'ndaki ihtiyar Savelyeviç tipini gençliğimde ilerici ve "konuyu bilen" kişilerden dinledim mi? Toprak sahibi Grinevler'in uşağı, Pugaçev'in ayaklarına kapanıp paşa çocuğu için ondan merhamet dileyen; dehşet salacaksa, birini cezalandıracaksa ihtiyar bunağı, yani kendisini asmasının daha doğru olacağını ona söyleyen Savelyeviç'i... İşte bu, sadece köle imgesi değil, Rus köle düzeninin adeta şahikasıdır.

Puşkin halkını sırf acılarından ötürü sevmiyordu. Onlarsa

halkın acıları için üzülüyorlar; oysa bu tutum çoğu kez küçümsemeyle at başı gider. Puşkin halkın sevdiğini seviyor, saygı duyduğu her şeye saygı duyuyordu. Puşkin derin bir tutkuyla, duygululukla sevdi Rus doğasını ve köylüsünü... Köylünün acılı yazgısına ağlayıp sızlayan merhametli, insancıl bir beyefendi değildi, tüm benliğiyle sıradan halkla kendini bir kılan, halkın ruhuyla, imgesiyle bütünleşen bir kişilikti. Gerçek yaşamdan çok, halka tarihsel ve arkaik gözle bakan bir şair olarak Puşkin'in küçümsenmesi yanlıştır ve bir anlam da ifade etmez. Bu tarihsel ve arkaik motiflerde sevgi ve *ezelden beri*, bugün de, gelecekte de, yalnızca herhangi bir kadim oymağın değil, *bütün bir halka ait değerlendirmeler* duyulur. Halkımız tarihini sever, çektiği onca ıstıraplara ve eziyetlere rağmen hâlâ koruduğuna inandığı kendi kutsallığını sarsılmaz biçimde tarihinde gördüğü için asıl sever. *Boris Godunov*'daki yüce, vakanüvis tipinden başlayarak Pugaçev yoldaşlarının anlatımına kadar hepsi Puşkin'de olanca derinliğiyle beliren halktır, kökleriyle halkı anlamadır bu. Yalnızca bu kadar mı? Puşkin'in yapıtlarında Rus Ruhu çağıldar, Rus damarları atar her satırda. O eşsiz ve özentisiz, ama yüce Rus ruhunun apaçık doğuş kaynağı olan Batı Slav şarkılarında Rus hayat anlayışı, Rus yüreği Slav kardeşleriyle kaynaşıyor, bugüne kadar şarkılarında, bılinalar'ında, söylencelerinde ve masallarında hâlâ yaşatılan Rus halkının dünya görüşü çınlıyor, halkın sevdiği, derin saygı beslediği her şey dile getiriliyor, kahramanların, çarların, halkın savunucuları ve çilecilerin idealleri, mertlik, alçakgönüllülük, aşk ve özveri anlatılıyordu. Sarhoş iki köylünün sohbeti ya da dişisinin öldürüldüğü "Ayı Masalı" gibi Puşkin'in kusursuz mizah örnekleri, halkın çok beğendiği sevimli, duygulu yapıtlardır. Puşkin uzun yaşasaydı, halkı anlamamız için bizlere eşsiz sanat hazineleri bırakırdı, bu hazineler, Avrupalılık kibriyle halkın üzerine çıkmış aydın sınıfımızın halkın gerçeğine, halksal güce ve görev bilincine geçme sürelerini yapacağı etkiyle mutlaka kısaltırdı. İşte, bu halksal gerçeğin önünde eğilmeyi bir ölçüde Nekrasov'da ve çok güçlü yapıtlarında görüyorum. (Okurları arasında bunu anlayan sadece ben olmam ne acı!) "Halkın acılarına ağıt yakan" bir çilekeş olması, halkın bu acılarını tutkuyla dolup taşarak dile getirmesi benim için değerli, çok

değerliydi, ancak benim için en değerli olan, yaşamının en bezdirici, en acı verici ve endişeli anlarında, karşıt etkilere ve hatta kişisel görüşlerine karşın tüm benliğiyle halk gerçeği önünde eğilmesiydi, en seçkin yapıtları buna tanıklık etmektedir. İşte bu anlamda Puşkin ve Lermontov'dan sonra onlar gibi bir ölçüde yeni bir solukla gelen biri olarak değerlendirdim onu. (Çünkü Puşkin "sözü" bizler için hâlâ yenidir. Yeni olması şurada dursun, hâlâ kavranılmayan, araştırılmayan, ömrünü tamamlamış bir söz olarak görülüyor.)

Nekrasov'a geçmeden önce, Lermontov'u da halksal gerçeğe inanmış biri olarak neden gördüğümü doğrulamak için ondan birkaç cümle söz edeceğim. Lermontov kuşkusuz Bayroncuydu, ama kendine özgü güçlü şiirsel yeteneğine baktığımızda bambaşka bir Bayronculuktur onunki; bir çeşit alaycı, kaprisli, homurdanan, yakınan, oldum olası kendi esinine, kendi özel Bayronculuğuna bile inanmayan biriydi. Avrupacılığıyla acılar çeken Rus aydınının hastalıklı kişiliğiyle uğraşmayı bıraksaydı herhalde Puşkin gibi halkın gerçeği önünde eğilmekte bulurdu kurtuluş yolunu; bunun için şaşmaz, öncü işaretler var onda. Ne ki ölüm burada da işe karıştı. Gerçekte Lermontov tüm şiirlerinde karamsardır, kaprislidir, gerçeği söylemek ister, ama sık sık doğrulardan uzaklaşır; kendi de bunu biliyordu, yalana bulaştığı için acılar çekiyordu, ancak halka dokunmaya görsün, hemen ışıklar saçıyor, yüreği aydınlanıyordu. Rus askerlerini, Kazakları seviyor, halkına derin saygı ve sevgi besliyordu. İşte "Yiğit Tacir Kalaşnikov" gibi ölümsüz bir poemaya imza atmıştı, çarın muhafızı Kiribeyeviç'i şerefsizce davrandığı için öldürdükten sonra, Çar İvan'ın huzuruna çıkan Kalaşnikov, çarın korkunç bakışları altında ona: Çar muhafızı Kiribeyeviç'i "özgür iradeyle; ama istemeyerek" öldürdüğünü söylüyordu. Köle Şibanov'u hatırlayanınız var mı, beyler? Şibanov, 16. yüzyılda yurtdışına sürgün edilen ve ölüm tehlikesinden uzak yurtdışından Çar İvan'a sövgü dolu ağır mektuplar yazmış olan Rus prensi Kurbski'nin uşağıydı. Yine böyle mektuplardan birini yazdıktan sonra uşağı Şibanov'u çağırmış, hemen Moskova'ya yola çıkarak mektubu elden çarın kendisine teslim etmesini emretmişti. Şibanov da böyle yaptı. Kremlin Meydanında katedralden çıkan, etrafı si-

lahlı muhafızlarıyla çevrili çarı durdurdu ve efendisi Prens Kurbski'nin mektubunu ona verdi. Çar keskin uçlu asasını kaldırdı ve birden Şibanov'un ayağına batırdı; asaya dayanıp mektubu okumaya başladı. Şibanov kıpırdayamıyordu. Prens Kurbski'ye cevabi mektubunda Çar şöyle demişti: "Uşağın Şibanov'dan utan!" Bu, kendisinin de uşak Şibanov'dan utandığı anlamına geliyordu. Bu Rus "uşak" tipi Lermontov'un ruhunu sarsmış olmalıydı. Lermontov'un Kalaşnikov'u, çarın huzurunda Kiribeyeviç'e ne sitem eder, ne de kınar onu. Kesinlikle idam beklediğini bile bile, "gerçeği", çarın en sevdiği muhafızı "özgür iradesiyle, ama istemeyerek öldürdüğünü" söyler. Yine söylüyorum, Lermontov uzun yaşasaydı, bizler halk gerçeğini kabullenmiş ve belki de *halkın acıları için ağıt yakan halkın gerçek savunucusu büyük bir ozana* sahip olurduk. Bu, Nekrasov'a nasip olmuştur...

Nekrasov'u yine de Puşkin'le bir tutmuyorum, kimin üstün olduğunu kantara vuramam; ayrıca burada ne karşılaştırmaya gerek var, ne de buna ilişkin bir sorun bulunuyor. Puşkin kendi Rus dehasının genişliği ve derinliğiyle, Rus aydın sınıfının dünya görüşü üzerinde hâlâ parlayan bir güneş gibidir. Hâlâ anlaşılmayan, peygamberce öngörüleri olan büyük bir şairdir. Puşkin'e göre Nekrasov bir nokta, bu koca güneşten oluşmuş küçük bir yıldız gibidir. Kim üstün, kim değil, bir kenara bırakalım. Nekrasov, az önce söylediğim gibi, ne özentiden, ne de bilinçli olarak, salt gereksinimle, karşı durulmaz bir güçle halkın gerçeği önünde eğildiği için ölümsüzlüğü hak etmiştir. Buna karşın Nekrasov'un en dikkat çekici yanı, halkını seven, halkı için üzülen, ama hiçbir zaman halkın gerçeğini tanımayan ve kendi Avrupai kültürünü, daima halksal ruhun çok üstünde tutan insanların hayatı boyunca etkisinde kalmasıydı. Rus ruhunu kavramayan, bu ruhun ne beklediğini, ne istediğini bilmeyen bu tiplerin halka duydukları böyle bir sevgiyle, halkın doğrudan felaketine yol açabilecek bir musibeti bile istedikleri olmuştur. Son iki yılda ortaya çıkan Rus halk hareketinde, ulusal bilincin yükselişini hemen hiç tanımayan onlar değil miydi? Halkımız bu yükselişi bu kadar yoğunlukta ve güçte belki de ilk kez göstermiş; bununla, aynı yüce düşüncede sağlam, diri, güçlü, sarsılmaz

bir birlik içinde olduğunu ortaya koymuş ve gelecekte üstleneceği görevini neredeyse önceden görmüştür. Ulusal hareketin gerçekliğini tanımadıkları gibi, Rus halkının yüzyıllardır kökleşmiş geri kalmışlığını, su katılmadık bilinçsizliğini gösteren gerici bir hareket saymışlardır. Nekrasov çok zeki olmasına karşın ciddi bir eğitim almamıştı; en azından orta düzeydeydi eğitimi. Hayatı boyunca belirli etkilerden kurtulamamıştır, ayrıca bundan kendini kurtaracak gücü de yoktu. Ama onu hiçbir zaman terk etmeyen, tamamen ona özgü olan bir güç taşıyordu yüreğinde, halkına beslediği tutku dolu, gerçek, en önemlisi de özlü, yapmacıksız bir sevgiydi bu. Tüm benliğiyle halkın acıları için kendini yiyip bitirdi, yine de Rus halkında sadece toprak köleliğinin ezdiği bir imge değil, sürü bilincine benzer bir yan da gördü; ancak sevgi gücüyle, neredeyse bilinçsizce halkın iç ahlak güzelliğine, gücüne, zekâsına, çileci uysallığına ulaşmayı ve hatta kısmen onun gelecekteki görevine inanmayı başarmıştır. Gerçi Nekrasov birçok bakımdan bile bile yanılgılara düşebiliyordu. Birkaç yıl önce ilk kez doğaçlamayla yarattığı bir şiirinde, toprak köleliğinden kurtarılan köylüyü endişeli bir serzenişle izlerken şöyle haykırıyordu:

... Acaba mutlu mu şimdi halkım?

Güçlü sezgisi halkın acılarını fısıldıyordu ona, ama "halk için neyi istediğini, ne yapılması gerektiğini" sorsalardı, belki de çok yanlış, kaba bir yanıt bile verebilirdi. Onu sorgulamamız elbette olmaz: Bizde siyasal olarak önemi yok denecek kadar azdı. Oysa Nekrasov, yine söylüyorum, yaşamı boyunca başkalarının etkisinde kalmıştır. Ama yüreğiyle ve güçlü şiir esiniyle kimi seçkin şiirlerinde karşı durulmaz biçimde halkın ruhuyla kaynaşmıştır. Bu anlamda bir halk ozanıydı o. Az eğitim almış halktan kişi bile Nekrasov'u çok iyi anlardı, ancak eğitim almak koşuluyla. Rus halkının günümüzde Nekrasov'u anlayıp anlamaması sorunu kuşku yok ki saçmadır. Basit "halk" onun "Bir Saatlik Şövalye", "Sessizlik" ve "Rus Kadınları" adlı en seçkin şiirlerinden ne anlayacak? Halkımızın kolayca anlayacağı yüce "Vlas"ta bile yapmacık ayrıntıyı mutlaka fark edecektir (bu şiir

halkı hiç heyecanlandırmaz, çünkü doğrudan doğruya Rus gündelik yaşamından çıkmıştır). En güçlü uzun şiirlerinden biri olan "Volga Boylarında"dan ne anlayacaktır? Katışıksız Byron ruhu ve tarzıdır. Hayır, *Nekrasov şimdilik* –Rus aydının şairi– evet, aşkla, tutkuyla halktan ve halkın acılarından söz eden Rus aydının şairi. Gelecekten konuşmuyorum, gelecekte halk Nekrasov'u değerlendirecektir. Bir zamanlar iyi yürekli bir Rus beyefendisinin bu dünyadan gelip geçtiğini, halkının acılarına kederli gözyaşları dökmekten ve kendi zenginliğinden, aristokrat hayatın günahkâr çekiciliğinden sıyrılmaya çalışırken, yaşamının en ağrılı anlarında halka yaklaşmak, ona beslediği derin sevgiyle hırpalanmış yüreğini arındırmaktan başka elinden bir şey gelmeyen biri olduğunu anlayacaktır, çünkü Nekrasov'da halk sevgisi *kendi bireysel acılarının bir sonucuydu.*

Aramızdan ayrılan bu değerli ozanımızın bu "bireysel acısından" ne anladığımı açıklamadan önce, Nekrasov'un ölümünden hemen sonra, bizim bütün gazetelerde Nekrasov'la ilgili neredeyse tüm yazılarda göze çarpan karakteristik ve ilginç saptamalara değinmeden geçemem.

III
Şair ve Yurttaş. İnsan Olarak Nekrasov Hakkında Genel Yorumlar

Bütün gazeteler, ölümü ve cenaze töreni vesilesiyle Nekrasov'dan ve öneminden kısaca söz ettikten sonra istisnasız hepsi hiç beklemeden onun "işini bilen" biri olmasından tutun, kusurlarına, eksik yanlarına, bizlere bıraktığı iki kişilikli karakterine kadar birtakım görüşler bildirmeyi ihmal etmedi. Bazı gazeteler şairin bu yanlarını bir iki satırla geçti; ama önemli olan yine de dokundurmalarıydı; anlaşılan bu kaçınılmaz bir zorunluluktan oluyor. Bazı yayın organlarında Nekrasov'la ilgili daha geniş ve ilgi çekici ayrıntılar yer alıyordu. Gerçekten: Rahmetliye derin, içten saygı nedeniyle suçlamaları üstü kapalı geçmek ve bundan kaçınmakla yine de ayrıntıya girmiş oldular... Onu

aklamak, meseleyi daha anlaşılmaz duruma getirdi, ister istemez: "Nesini aklıyorsunuz?" gibi sorular yükseldi. "Bir şeyler biliyorsanız, gizlemeniz gereksiz, bilmek istiyoruz, aklamanıza ihtiyacı mı var?" Buyurun, ne yakıcı sorular! İşin özüne girmek istemediler, ama birini bir an önce uyarmak istiyorlarmış gibi, asıl önemlisi istedikleri halde bundan kesinlikle kaçınamazlarmış gibi aklamayla, küçük eleştirilerle geçiştirdiler. Genelde çok ilgi çekici bir olay, ama bunu anlamaya çalışırsanız o zaman siz de, herkes de, kim olursanız olun bir hükme varacaksınız, bu olayın son derece olağan olduğunu, Nekrasov'dan şair olarak söz ederken gerçekten kişiliğine değinmeden geçilemeyeceğini düşüneceksiniz, çünkü Nekrasov şair olduğu gibi, aynı zamanda yurttaştır; bu ikisi birbirine o kadar bağlı, o kadar biri olmadan diğeri açıklanamaz ve ikisi birlikte açıklama bulur ki, şair olarak ondan söz ederken siz de ister istemez yurttaş olduğunu dikkate alacak ve adeta bunu yapmak zorunda olduğunuzu ve kaçınamayacağınızı hissedeceksiniz.

Peki biz neler söyleyebiliriz ve özellikle ne görürüz? "İşini bilen" diyorlar, yani özel işlerini hal yoluna koymada Nekrasov'un becerikli olduğu söyleniyor, ama sonra aklamada birbirleriyle adeta yarış ediyorlar: "Çok acılar çekmiş, çocukluğundan beri yaşadığı ortam hırpalamış onu." Gençliğinde Petersburg'da evsiz yurtsuz kalmış, sokak köşelerine atılmış, çok sıkıntılar çekmiş, dolayısıyla "çıkarını düşünen" biri olup çıkmış. (Sanki böyle davranmak zorundaymış gibi!) Kimisi işi daha ileriye götürüyor ve Nekrasov'un "işini bilen" yanı olmadan, toplumun yararına çalışmalarını belki de gerçekleştiremeyeceğini, sözgelimi dergi, gazete çıkaramayacağını ima ediyor. Ne yani, hayırlı bir amaç için, kötü amaçlar hoş görülemez mi? Yürekleri sarsan şiirleriyle iyiliğe ve güzelliğe karşı heyecan ve sevgi uyandıran bir insan hakkında söylenenler, yazılanlar budur işte. Hepsi elbette bağışlamak için söyleniyor, ama bana sorarsanız Nekrasov'un böylesi bir bağışlanmaya ihtiyacı yok. Bu tür bağışlamaların her zaman alçaltıcı bir yanı vardır, bağışlananın bir şekilde kişiliğini alçaklığa yakın küçültür, gölgeler. Gerçekten de, "öteki ve işini bilen" yanını ufacık olsun bağışlamaya kalkışayım, iki kişilikli olmanın bile belli koşullarda doğal, handiyse kaçınılmaz

olduğunda diretiyormuş görünürüm. Eğer böyleyse, bugün öz tapınağının mermerlerini parçalayan, sonra da yarın pişmanlık duyarak "Eyvah, düştüm, düştüm!" diye sızlanıp duran kişi karakterine tümüyle katlanmamız gerekiyor. Geceleyin yazmaya başladığı ölümsüz güzellikte dizelerdir bunlar, gece sona erip gözyaşları da kurudu mu, ertesi gün yine "maddi işlerine" koyulacak; nedenmiş efendim, bu "işini bilme" *zorunluymuş da* ondan! Güzel de, dizelere dökülen bu çığlıkların, bu seslenişlerin ne anlamı olur o zaman? En bayağı anlamda "sanat sanat içindir"den başka bir şey değil, çünkü bu şiirleri kendi övüyor, kendi hayranlık duyuyor, çok memnun, yayınlıyor, genç yürekleri coşturacak, yayın dünyasına müthiş bir canlılık kazandıracak diye onlara bel bağlıyor. Hayır, gerekli açıklama yapılmadan bunların hepsi hoş görülürse büyük yanlışlığa düşmeyi göze almış oluruz ve "kimi koruyorsunuz siz?" sorusuyla kafaları bulandırırız, mezarına kadar onu uğurlayan bizler, "dünyada olabilecek en katıksız 'sanat sanat içindir'in parlak temsilcisini" koruduğumuzu söylemek zorunda kalırız. Peki, gerçekten böyle miydi? Hayır, *aslında böyle olmamıştı*, bizler "halkın acıları için" sürekli acılar çeken, kendini hiçbir zaman avutamayan, yadsımayla ve kendine acı çektirmeyle ucuz bir barışıklığı geri çeviren, halkın savunucusu ebedi bir çilekeşi korumuştuk.

Meseleyi içtenlikle ve yansız irdelememiz ve nasıl bir kişi olduğuna, ileride hakkında söyleneceklere bakılmaksızın onu olduğu gibi kabul ederek saptama yapmamız gerekir. Rahmetlinin kişiliğini incelerken elden geldiğince tam doğrulukla sonuçlar çıkarabilmek için burada olabildiğince işin özüne inmemiz gerekiyor; böylece kalplerimiz onun hakkında içimizde ister istemez hatıraları zedeleyecek, pek sevimsiz gölgeler bırakacak en ufak bir kuşkunun yer etmemesini talep edecektir.

Rahmetlinin "gündelik yaşamını" az biliyordum, bu yüzden meselenin hikâye kısmına girmem mümkün değil, bilsem bile yapmazdım, çünkü Nekrasov hakkında anlatılanların en azından yarısının, hatta dörtte üçünün temiz yalan olduğuna eminim (önceden de emindim). Evet, yalan, zırvalık ve dedikodu... Nekrasov gibi özellikli, ünlü bir insanın düşmanı olmaması elbette düşünülemez. Gerçekten olduğuna göre, mutlaka

abartı vardı. Bunu kabul etmekle birlikte, yine de bir şeylerin kaldığını göreceğiz. Neydi bu? Sevimsiz, karanlık ve acı çektirici bir şeydi kuşkusuz, çünkü bu çığlıkların, feryatların, gözyaşlarının, "düştüğüne" değgin itiraflarının, annesinin hayali önünde tutkulu günah çıkarmalarının ne anlamı olurdu ki? Kendine işkence etmek, bir çeşit cezalandırma vardı burada. Yine de meselenin öyküsel tarafına girmeyeceğim, ama sanıyorum şairimizin hayatının iç karartıcı ve acılarla dolu yarısının özü daha gençken döktüğü dizelerde anlatılıyor gibidir. Sanırım Belinski'yle tanışmadan önce kaleme aldığı ilk dönem şiirlerinden birinde (sonraları yeniden gözden geçirmiş ve biçimini değiştirmişti) bakın neler diyor:

Işıkları dökülmeye başlamıştı akşamın
Poltova ilinden yollara düşüp de
Eşliğinde yağmurun ve rüzgârın
Sırsıklam başkente girdiğimde.

Elimde uzun ince bir değnek,
Ucunda çıkınımın içi boş.
Sırtımda kuzu postu bir gocuk,
Cebimde yirmi beş kuruş.

Ne para, ne coşku, ne de şan,
Boyum küçük, gülünçtür görünüşüm.
Ve kırk yıl geçti şimdi aradan
Cebimde milyonla dolaşıyorum bugün.

Bu milyon, evet, Nekrasov'un iblisi işte buydu! Neden parayı, şaşaalı yaşamı, zevki sevdi? Bunlara sahip olmak için mi "işini bilen" oldu? Hayır, bu, ötekine üstün gelen iblis karakteriydi; bu en karanlık ve en aşağılık ciniydi Nekrasov'un. Bu kibrin, gururun kendini sağlama alma tutkusunun iblisiydi; sağlam bir duvar çekerek insanlardan korunma, tehditlerini, öfkelerini bağımsızca ve dinginçe seyretme gereksiniminin iblisiydi. Sanıyorum bu iblis, daha on beş yaşında bir çocuğun kendini Peters-

burg kaldırımlarında bulan, babasından köşe bucak kaçan bir çocuğun yüreğine sülük gibi yapışmıştı. Ürkek ve gururlu delikanlının ruhunu sarsmıştı, yaralanmıştı; kurtarıcı aramaya çalışmadı, kendisine yabancı insan kalabalığıyla uzlaşmaya girmek istemedi. Böyle bir duyguya erken yaşta kapılması, insanlara karşı bir inançsızlık değil, onlara duyduğu daha çok kuşkucul ve erken bir duyguydu. (Öyleyse yanlış bir duyguydu.) Söyledikleri kadar kötü niyetli, korkunç olmasalar da (herhalde böyle sanıyordu) yine de silik, ürkek, pis insanlardı; bu yüzden de çıkarlarına dokunulduğunda kinsiz, öfkesiz silinip gidiyorlardı. İşte, belki de Nekrasov'un hayalleri o sıralar başlamıştı, evet, "cebimde milyonlar"ı kaldırımlarda düzmüş olmalıydı.

Kimseye bağımlı olmamak adına karamsar, sevimsiz, yalıtılmış bir yaşamla kendini güvence altına alma isteğiydi bu. Yanılmadığımı sanıyorum, onunla tanıştığım ilk günden bazı noktalar hatırlıyorum, en azından hayatım boyunca böyle gelmiştir bana. Bu iblis yine de aşağılık bir iblisti. Nekrasov'un yüreği, kutsal olan her şeye bu kadar eğinimi olan ve bu inancını terk etmeyen güçlü yüreği kendini maddi yönden sağlama almaya bu denli istekli olabilir miydi? Tanrı vergisi yetenekler kendilerini böyle bir güvenceyle mi korurlar? Bu tür insanlar yalın ayak beş parasız yollara düşerler; yürekleri aydınlık ve apaktır. Güvenceleri ne altında, ne de paranın gücündedir. Para: bayağılık, baskı ve zulümdür! Para, Nekrasov'un küçümsediği ürkek, silik kalabalığa güvence olabilir ancak. Baskı ve şiddet, kösnül duygular, ahlaksızlık, "Bırak her şeyini –malını mülkünü– değneğini al, benimle yollara düş!" çağrısı yapabilen bir insanda barınabilir mi?

Yıkılmışların barınağına götürün beni
Yüce davası için aşkın!

Ne ki iblis üstün geldi, adam yerinde kaldı ve hiçbir yere gitmedi.

Bunu acıyla, evet, ömür boyu çektiği acılarla ödedi. Gerçekte sadece şiirlerini biliyoruz; ya kendi iblisiyle iç savaşımı – hiç kuşkuya yer yok ki ölene kadar süren bu işkence edici mücade-

le, evet, buna ilişkin ne biliyoruz? Nekrasov'un yararlı çalışmalarını bir kenara bırakıyorum: Onları gün ışığına çıkarmadı, ama kuşkusuz vardı, insanlar bu "işini bilen" yüreğin insancıl, sevecen, sevgi dolu yanlarını göstermeye uğraşıyor. Bay Suvorin bir şeyler yayınladı; onun iyi yanlarını gösteren pek çok belge ortaya çıkacağına, başka türlü olmayacağına inanıyorum. "İyi de" diyecekler, "siz bizden daha ucuza aklamış olmuyor musunuz peki?" Hayır, aklamıyorum; yalnızca düşüncelerimi dile getiriyorum ve sorunu –kesin ve en önemli sorunu– ortaya koymayı başardım.

IV
Nekrasov'un Lehine Bir Tanık

Rolünü tumturaklı sözlerle sürdüren ve bir Hekabe[4] için ağlayan aktörün gözyaşlarına Hamlet şaşırmış: "Hekabe'den ona ne?" diye sormuştu. İşte apaçık bir soru: Bizim Nekrasov da kendine ve kendini yoksun bıraktığı kutsallığa *içten* ağlamayı, sonra da acısını (hem de ne katışıksız acı!) ölümsüz güzellikteki dizelere dökmeyi ve ertesi gün de bu harika dizelerle yatışmayı bilen bu aktör gibi olabilir miydi? Dahası: Bu dizelerin güzelliğine para, şan şöhret sağlamaya yarayan "bir geçim aracı" gibi bakmaya ve bu anlamda onu kullanmaya yetenekli biri miydi? Yoksa bunun tam tersine, bu dizelerden sonra şairin ıstırabı dinmemiş, onu doyurmamış mıydı, dizelerde anlatımını bulan güzellik, güç onu ezmiş ve daha çok acı çekmesine mi yol açmıştı? Yok eğer ebedi iblisiyle ve yaşamı boyunca dizginleyemediği tutkularıyla baş edecek güçte olamayıp yeniden düşmüşse, o zaman gayet sakince kendi düşüşüyle barışır mıydı, çığlıkları, inleyişleri, pişmanlığın gizli, kutsal dakikalarında daha bir güçle yeniden başlamaz mıydı ve nihayet, iblisinin ona neye mal olduğunu, ondan elde ettiği kazanımları nasıl pahalıya ödediğini anlayınca her an, her dakika tekrarlanmaz ve çoğalmaz mıydı ıstıraplar? Kısacası, iblisiyle ansızın *barışabilseydi* ve hatta insanlar-

4 Yunan mitolojisinde, Troya kralı Priamos'un karısı. Paris, Hektor ve Kassandra'nın anneleri. Çocukları için korkunç acılar çekmiş, tragedyalarda bu yanı sürekli yansıtılmıştır.

la konuşurken "pratikliğini" bağışlatmaya girişseydi, böylesi bir uzlaşma ve yatışma sonsuza kadar kalıcı olur muydu, yoksa ardında daha yakıcı bir acı, utanç ve ezinç bırakarak yüreğinden bir anda uçup gider miydi? O zaman bu sorunu çözmek mümkün olabilseydi, bizlere ne kalırdı? Sadece, vazgeçemediği arzularıyla baş edecek güçte olmayınca kendini öldürmediği için (sözgelimi kendisine acı çektiren tutkunun ejderiyle baş edecek gücü kalmayınca kendini belinden kayaya çivileyen ve ölen, mağaranın kadim çilekeşi gibi, iblisini kovamamıştı, ama böylece yenmişti onu) onu sorgulamak kalırdı geriye. Bu durumda bizler, yani her birimiz, bu tür davalara bakan bir yargıç rolü üstlenmeye cüret etseydik, küçük ve gülünç duruma düşerdik. Buna rağmen şair kendinden söz ettiği bir şiirinde şöyle diyordu:

Şair olmayabilirsin ama,
Zorundasın bir yurttaş olmak!

Bununla adeta "yurttaş" olarak insanlığın mahkemesini varlığının üstünde görüyordu. Elbette bizim gibilerin onu sorgulaması ayıp olur! Evet, bizler, her birimiz kimiz, söyler misiniz? Kendimizden yüksek sesle söz etmekle kalmıyor, içimizden tamamen barışık olduğumuz iğrençliğimizi sır gibi saklıyoruz. Şair belki de, eğer gerçekleştirseydik, yüzümüzü güldürecek işler için ağlıyordu. Aslında şiirlerinden düşüşünü ve iblisini biliyoruz. İçten pişmanlık duygularıyla yazmaktan çekinmediği bu şiirler olmasaydı, insan olarak, "işini bilen" biri olarak hakkında söylenenlerin tümü kendiliğinden yok olur ve unutulur giderdi, aklanmaya gereksinim olmayacak kadar dedikodu düzeyine inerdi sadece. Pratik ve işlerini hal yoluna koymayı becerebilen bir insan için pişmanlık çığlıkları atmanın hiç de gerçeğe uymadığını aklımdayken belirteyim, o halde Nekrasov hiç de kimilerinin iddia ettiği gibi işini bilen bir insan değildi belki. Yalnız, yine söylüyorum, yurttaş mahkemesine gitmek zorundaydı, çünkü bu mahkemeyi kendisi tanıyordu. Böylece yukarıda sorduğumuz soru: "Şair, gözyaşları döktüğü şiirleriyle tatmin olmuş ve yine 'işini bilen' karakterine hiç dert etmeden dönecek kadar kendiyle barışmış mıdır, yoksa tam tersine, barışıklığı, kendini

küçük düşürecek bu uzlaşmanın utancıyla, sonra hayatı boyunca daha güçlü ve daha yakıcı bir acıyla ıstırap çekecek kadar anlık mı olmuştur?" Bir kez daha söylüyorum, bu sorular ikinci varsayımdan yana çözüm bulsaydı, o zaman hiç kuşkusuz bizler hemen "yurttaş Nekrasov"la barışırdık, çünkü çektiği bireysel acılar ona ilişkin olumsuz anılarımızı temizlerdi. Burada elbette itiraz olabilir: "Böyle bir meseleyi çözme gücünde değilseniz (kim çözecek peki?), o halde ortaya atmamak gerekirdi." Ama burada asıl olan sorunun çözülebilmesidir. Bunu çözecek bir tanık vardır. Bu tanık: halktır!..

Yani halkına beslediği sevgisidir! Bir kere, "işini bilen" bir insanın halk sevgisiyle yatıp kalkması ne içindir? Herkes kendi işiyle meşgul: Kimi işini biliyor, kimi de halkı için acı çekiyor. Peki, diyelim ki geçici bir hevestir bu, bir süre bu oyunu sürdürdü ve sonra da bıraktı. Hayır, Nekrasov'da bu tavır yaşamı boyunca sürdü, evet, ölene kadar sürdü bu tutkusu... Bazıları, onun gözünde halkın bir "Hekabe" olduğunu, şiirle dile getirilen, maddi kazanım sağlayan gözyaşları olduğunu söyleyecekler. Nekrasov'un şiirlerindeki kadar içten aşk duygularının taklit edilmesinin zor olduğunu söylemiyorum artık (bunun üzerine yapılacak tartışmaların sonu gelmez), sadece şunu söyleyeceğim: Nekrasov'un halkı bu kadar sevmesinin, yaşamının en ağır, en umutsuz anlarında halkın çekimine kapılmasının, halka gitmesinin ve aradığını onda bulmasının nedeni benim için apaçık. Bu nedenledir ki, yukarıda dile getirdiğim gibi, Nekrasov'da *kendi kendine çektiği bireysel acılarından çıkış yolu* halk sevgisi olmuştur. Olaya bu açıdan bakarsanız Nekrasov hem şair, hem de yurttaş olarak size tamamen anlaşılır gelecektir. Yüreğiyle ve yaratıcı yeteneğiyle kendini halkına adarken, karşısında kendi iç temizliğini keşfetmiştir. Halk, Nekrasov için, salt şiirleri için değil, gerçek tinsel bir talepti. Halk sevgisinde kendini aklamayı buluyordu. Halka beslediği bu duyguyla kendi ruhunu yüceltiyordu, ama asıl önemlisi, kendi çevresindeki insanlar arasında bu sevgiyi görememesi ya da bu insanların neye saygı duydukları, neyin önünde eğildikleriydi, tersine, düşkünce kapıldığı yaşamından tiksinmeye başladığı zaman bu insanlardan koptu ve acı çekenlere, ezilenlere, horlananlara, sıradan halka yaklaştı,

yürüdü ve başını yoksul köy kilisesinin mermerlerine vurdu ve şifa buldu. *Bu kurtuluş yoluna inanmasaydı* onu seçmezdi. Ona acı çektiren her şeye karşı sarsılmaz, kutsal çıkış yolunu halk sevgisinde buldu. Eğer böyleyse, karşısında eğilecek daha kutsal, daha sarsılmaz ve daha gerçek hiçbir şey bulamamıştı demek. Sadece halk şiirleriyle kendini aklamayı düşünemezdi. Değil mi ki bu böyle, o halde *halksal gerçeğin* önünde eğilecekti. Yaşamında halk gibi sevgiye değer bir şey göremediyse, öyleyse *halksal gerçeği, halkın içinde var olan gerçeği* tanıyacaktı, bu gerçek vardır ve sadece halkın içinde yaşamaktadır. Bunu bilinçle ya da düşünceleriyle tanımamışsa, karşı durulmaz biçimde yüreğiyle, ruhuyla kabullenmiştir. Aşağılanmış ve ezilmiş imgesi acı veren bu köylüde saygı duymadan edemeyeceği, derinden etkileneceği gerçek ve kutsal değerler keşfetti. Yukarıda onun edebiyatımızdaki öneminden söz ederken bu anlamda onu halksal gerçeği kabul edenler safına koydum. Gerçeğin sonsuzca aranışı, bu gerçeğe duyulan sonsuz susuzluk ve çaba, yine söylüyorum, içsel gereksinimin, bu yüce talebin Nekrasov'u halka yaklaştırdığını, dolayısıyla bu talebin hiçbir çekici ve kurnazca delille, hiçbir paradoksla ve pratik aklanmayla kesilmeyen ve dinmeyen sonsuz acısına tanıklık edeceğini gösterir. Eğer bu böyleyse Nekrasov ölene kadar acı çekmiştir diyebiliriz... Sorarım beyler, bütün bunlardan sonra onun nasıl yargıçları olabiliriz? Yargıcı olsa da, savcısı yoktur...

Nekrasov Rus tarih sayfalarından çıkmış bir kişilik, bu ağrılı geçiş dönemimizde Rus insanının olabileceği kadar gerek ahlaki, gerekse düşünceler alanında çelişkilerin ve kişilik bölünmelerinin en önemli örneklerinden biridir. Bu büyük insan kalplerimizde yaşayacaktır. Şairimizin sevgi atılımları her zaman içten ve temizdi! Ama halkına olan eğinimi o kadar yüksekti ki şair olarak onu en yüksek yere koymaktadır. İnsan –yani yurttaş– Nekrasov'a gelince, halk sevgisiyle ve onun için çektiği ıstıraplarla o zaten kendi kendini aklamıştır ve karşılığını fazlasıyla ödemiştir, gerçekten ödenmesi gereken bir şey varsa tabii...

V
Okurlara

Günlüğümün aralık sayısını iki nedenle geciktirmiştim: Rahatsızlığım aralık ayı boyunca sürdü ve hiç hesapta yokken basımevi değişikliği oldu. Bu, kaçınılmaz olarak derginin zamanında çıkmasını geciktirdi. Ne olursa olsun kabahati üzerime alıyorum ve okurlarımın hoşgörüsüne sığınıyorum.

Okurlarım, 1878'de Günlüğümü aralıklarla da olsa çıkarıp çıkarmayacağımı soruyorlar, hemen yanıt vereyim, birçok nedenden bunu yapmam mümkün değil. Ama tek sayı çıkarmayı düşünebilirim, böylece okurlarımla bir kez daha buluşmuş olurum. Bu ilgiye değer dönemimizde dile getirilmesi gereken taleplerin içinden diğerlerinin yanı sıra kendim için de bir liste hazırladım. Tek sayı da olsa çıkarırsam gazetelerle duyuracağım. Başka yayın organlarında çalışmayı düşünmüyorum. Sadece roman ve öykülerimi vereceğim. *Süreli* yayından dinlenmeye geçiş yılı bu yıl, Günlüğümü yayınladığım bu iki yılda elimde olmadan birikmiş olan yazınsal çalışmalarıma ağırlık vermek istiyorum artık, ama Günlüğüme bir yıl sonra yeniden başlayacağımı umuyorum. Bana çok yakın ilgi gösterdikleri ve düşüncelerimi paylaştıkları için tüm okurlarıma gönülden teşekkürlerimi bildiririm. Bana mektupla başvuran okurlarıma yayınımı aslında en civcivli dönemde bıraktığımı, ancak bir yıl sonra daha ses getirici, daha ilgi çekici konulara ağırlık vereceğimizi ve yine hep birlikte güzel işler yapacağımızı belirtmek isterim.

Hep birlikte diyorum, çünkü bana sürekli mektup yazanları artık meslektaşım kabul ediyorum. Verdikleri bilgiler, eleştirileri, öğütleri, içten davranışları bana güç katıyor. Sağlığımın bir türlü düzelmemesi, zamanımın olmaması nedeniyle, çoğuna yanıt veremediğim için çok üzgünüm. Bu zamana kadar yanıt veremediğim okurlarımın engin hoşgörülerine sığınıyorum. Özellikle son üç ayda aldığım mektuplara karşı çok mahcubum. "Zavallı çocukların acılarını bana yazan, ama mektubunun bana ulaştığını henüz bilmeyen" (şimdi öğrenmiştir) bayana fırsattan yararlanıp mektubunun derinden ve yürekten ilgimi çektiğini buradan bildiriyorum. Ah, imkân olsaydı, bu mektuba Günlüğümde yer vermenin

olanaksızlığı üzerine düşüncemden vazgeçtiğimi göstermek için sırf, Günlüğümde yanıt verirdim. Mektup, gençliğimizin çoğunluğunun yüce gönüllü, heyecanlı yanına, toplumun yararına her hayırlı davaya gönülden hizmet etme arzularına tanıklık ediyor. Sayın bayana sadece şunu söyleyeceğim: İçinde doğan yeni bir enerjiyle, özveri ve kendini feda etme derecesinde yüreği *dava için, eylem için* soylu bir istekle dolup taşan Rus kadını kurtaracaktır belki de bizleri, toplumumuzu... Kadınlarımız diğer güçlerin davadan uzak olmalarını ayıplayacak, onları peşlerinden sürükleyecek, yolunu şaşıranlara gerçeğin yolunu gösterecektir. Bu kadar yeter, çok saygıdeğer mektup sahibi bayana burada "her ihtimale karşı" yanıt veriyorum, zira bana bildirdiği adreste kendisine ulaşabileceğimden kuşkuluyum.

Bana gönderilen mektuplarda –sahiplerinin de derinden ilgilendikleri belli– o kadar önemli ve can alıcı konular var ki mektupla yanıt vermek imkânsız. Burada mektup değil, makaleler, hatta dolu doluya bir kitap bile yazmak gerekir. Bildiğiniz gibi mektupta üstü kapalı geçmeler olur, bunlar kuşku ve şaşkınlık yaratabilir.

Türklerle sürdürdüğümüz savaşta şehit düşen erkek kardeşiyle ilgili mektubunu alıp almadığımı öğrenmek isteyen bayana hemen bildirmek isterim ki kardeşini, can yakınını kaybetmesinin derin kederi, aynı zamanda kardeşinin güzel ve kutsal bir dava için can verdiğini bildirirken duyduğu heyecan beni derinden sarsmış ve üzmüştür. Bu bayana, burada rahmetliyi şahsen tanıyan ve kardeşiyle ilgili tüm yazdıklarını doğrulayan bir gençle karşılaştığımı memnuniyetle belirtirim.

Kızılhaç'la ilgili bana (5 sayfa) uzun bir mektup yazan kişiyi içten kutlarım, çok teşekkür ederim ve mektuplarını sürdürmesini isterim. İstediklerini ona mutlaka göndereceğim.

Sorularını *madde madde* soran bazı mektup sahiplerine, ayrı ayrı mutlaka yanıt vereceğim. "Strütskiy" kimler olabilir gibi... (Umarım, mektup sahipleri bu ifadelerime bakarak kendilerini tanırlar.) Yanıt vermekte geciktiğim için Minskli ve Vitebskli mektup sahiplerinden özellikle özür dilerim. Dinlenirken elimden geldiğince yanıt vermeye çalışacağım. Sonuç olarak pek dert etmesinler.

Adresim eskisi gibi kalıyor, sadece "Yazarın Günlüğü" ibaresinin kullanılmamasını rica ediyorum.

Bir kez daha hepinize teşekkür ederim. Yakında yeniden buluşmak umuduyla... Şimdi zaman, zafer ve şan zamanı, ama zorlu ve karanlık. Her şey pamuk ipliğine bağlı; bir yıl sonra bütün bunlardan mutlaka söz edeceğiz!

P.S. *Geçmişte ve Günümüzde Doğu Sorunu. Rusya Savunması. SERA T. SİNCLAİR.* İngiliz parlamento üyesi. İngilizceden çeviri. Bu kitap yayınlanır yayınlanmaz, yayıncı benden Günlüğün bu sayısında ilan edilmesini rica etti. Kitabı okuduktan sonra, alışıldık gazete ilanı yerine biraz tanıtmayı istedim. Bu kitap gibi popüler, ilgi çekici ve emek verilmiş bir yapıt yaratmak zor iş... Günümüzde bu tür kitaplara ihtiyacımız var. Doğu Sorununun tarihi üzerine bilgilerimiz o kadar kıt ki! Oysa bu sorun, hele şimdi büyük önem kazanıyor, *herkesçe* bilinmesi gerek. Gerekli ve zorunludur. Sinclair Rus çıkarlarının bir savunucusu. Politika yazarı olarak Avrupa'da çoktandır tanınıyor. 350 sayfalık bir kitap, sadece 1 ruble (adrese 1 ruble 20 kapik), her kitapçı dükkânında bulabilirsiniz.

AĞUSTOS 1880

Birinci Bölüm

I
Puşkin'le İlgili Yaptığım Konuşma Üzerine Bir Açıklama

"Bir Yazarın Günlüğü"nün (Bu yıl tek sayı olarak çıkardık. Sağlığım el verirse, "Bir Yazarın Günlüğü" serisini 1881'de de sürdüreceğimi umuyorum) bu sayısının içeriğini oluşturan, aşağıda yer verdiğimiz, Puşkin'in anlamı ve önemi üzerine söylevim, bulunduğumuz yılın 8 Haziranında Rus Edebiyatını Sevenler Derneğinin resmi toplantısında, kalabalık bir dinleyici kitlesinin önünde yapıldı ve çok büyük bir etki yarattı. Herkesin kendisini Slavcıların önderi gördüğünü söyleyen İvan Sergeyeviç Aksakov kürsüden, konuşmamın bir "olay" olduğunu bildirdi. Şimdi bu konuyu hatırlatmamın nedeni kesinlikle övünmek için değil, yalnızca şu noktayı vurgulamak içindir: Eğer konuşmam "bir olay" olarak nitelendiriliyorsa, salt aşağıda belirteceğim görüş açılarındandır. Önsözü de bunun için yazıyorum. Puşkin'in Rusya için taşıdığı önemi özellikle şu dört ana nokta üzerinde belirtmeye çalıştım:

1. Puşkin derin öngörüsü, üstün zekâsı ve tertemiz Rus yüreğiyle, tarihsel bir gerçek olarak önümüzde duran, öz toprağından köklerini koparmış, halkın üstüne çıkmış aydın sınıfımızın hastalığının belli başlı belirtilerini keşfeden ve gözler önüne seren ilk kişi olmuştur. Huzursuz, kimseyle uzlaşamayan, yurdunun toprağına, yurdunun gücüne inancını yitirmiş, Rusya'yı ve sonunda kendini (yani kendi toplumunu, yurdumuzun topra-

ğında doğmuş kendi aydın sınıfını...) yadsıyan, başkalarıyla olmayı istemeyen, içten acılar çeken bizim olumsuz kişi tipini belirlemiş ve olanca canlılığıyla gözler önüne sermiştir. Aleko ve Onegin, edebiyatımızda sonraları boy gösterecek pek çok benzerinin kaynağı olmuşlardır. Onların ardından Peçorinler, Çiçikovlar, Rudinler, Lavretskiler[1], Bolkonskiler (Lev Tolstoy'un *Savaş ve Barış* romanının kahramanı) ve başka birçok tip, ilk kez Puşkin'in ortaya koyduğu düşüncenin gerçekliğine tanıklık etmişlerdir. Büyük Petro reformlarından sonra ortaya çıkan toplumumuzdaki korkunç hastalığı gözler önüne seren Puşkin'in yüce dehasına ve yaratıcı zekâsına şan olsun! Bu hastalığımızın ortaya çıkarılmasını Puşkin'in şaşmaz tanılarına borçluyuz. Bizleri avutan ilk o olmuştur: Çünkü bu hastalığın ölümcül olmadığı, toplumumuzun iyileşebileceği, yenilenip yeniden canlanabileceği büyük umudunu bizlere veren o olmuştur. Eğer halkın gerçeğine inilirse... çünkü:

2. Doğrudan doğruya Rus özbenliğinden fışkıran, kökleri halkın gerçeklerinde, öz toprağımızda var olan ve bu toprakta bulup çıkardığı Rus ahlak güzelliğinin tiplerini ilk o yarattı. (Özellikle ilktir ve ondan önce kimse çıkmamıştır.) Bir yığın yalandan kendini koruyan, tam anlamıyla Rus kadını Tatyana tipi! Örneğin *Boris Godunov*'daki keşiş ve diğer tarihsel tipler... *Yüzbaşı'nın Kızı*'nda çizilen gerçekçi tipler; şiirlerinde, öykülerinde, notlarında, hatta *Pugaçev İsyanı Tarihinden* adlı yapıtında karşılaşacağımız pek çok tip buna tanıklık ederler. En önemlisi –özellikle altını çizmek gerekir– Rus insanının ve Rus benliğinin olumlu güzelliklerini yansıtan bu tiplerin tümüyle halkın ruhundan çıkmış olmasıdır. Burada bir gerçeği söylememiz gerekir: Puşkin bu güzelliği ne günümüz uygarlığında, ne sözde "Avrupa kültüründe" (söz açılmışken, bu kültür hiçbir zaman bizim olmamıştır) ve ne de dıştan benimsenen Avrupa düşüncesinin ve kalıplarının garabetinde bulmuştur. Puşkin bu güzelliği, yalnızca halkın ruhunda bulmuştur, evet, yalnızca *bunda*... Böylelikle, yine söylüyorum, tutulduğumuz hastalığa tanı koyarken büyük umut da verdi bizlere: "Halkın ruhuna inanın, tek kurtuluşu ondan bekleyin, kurtu-

1 Turgenyev'in "Asilzade Yuvası" öyküsünün kahramanı.

lacaksınız!..” Puşkin’i derinliğine kavrarken böyle bir sonuca varmamak mümkün değildir.

3. Puşkin’in anlamı ve önemi üzerine belirtmek istediğim üçüncü nokta, onun sanatçı dehasının en ayırıcı özelliği –ondan başka kimsede ve hiçbir yerde göremeyeceğimiz– başka ulusların dehasıyla özdeşleşme, tam anlamıyla bir beden olma ve evrensel duyarlılık bilincidir. Konuşmamda, Avrupa’da dünya çapında büyük dehaların bulunduğunu söylemiştim: Shakespeare, Cervantes, Schiller gibi, ama hiçbirinde bu özelliği göremeyiz, yalnızca Puşkin’de vardır. Burada olan salt sevgi gücü değil, özellikle başka uluslarla özdeşleşme yeteneğidir. Puşkin’i değerlendirirken, tüm dünya sanatçılarının içinde sadece onda olan ve onu diğerlerinden ayıran dehasının bu en belirgin özelliğini belirtmeden geçemezdim. Ancak Shakespeare, Schiller gibi büyük Avrupalı dehaları küçümsemek için söylemedim bunu; sözlerimden böyle saçma bir sonuç çıkarmak için insanın aptal olması gerekir. Shakespeare’in yarattığı Ari kavmin insan tiplerinin evrenselliğinden, anlaşılabilirliğinden ve açımsanamaz derinliğinden en ufak kuşku duymam söz konusu olamaz. Eğer Shakespeare Othello’yu bir İngiliz değil de *Venedikli* bir Faslı olarak yaratsaydı, o zaman yerli, ulusal bir kimlik katmış olurdu sadece, ancak bu tipin evrensel önemi, aynı eskisi gibi kalırdı; çünkü Shakespeare’in yapıtında vurgulamak istediğini, İtalyan’da da aynı güçte yansıtabilirdi. Yine söylüyorum, Puşkin’in başka ulusların dehasıyla özdeşleşme gücünü vurgularken niyetim, Shakespeare’in, Schiller’in evrensel önemine dil uzatmak değildi. Bu güçte, bu gücün doluluğunda bizler için büyük ve yol gösterici bir işaretin bulunduğunu belirtmek istedim, çünkü:

4. Bu tamamen Rus halkına özgü ulusal bir güçtür ve Puşkin de bu gücünü halkımızla paylaşmış ve üstün bir sanatçı olarak, en azından kendi alanında, sanatında bu gücün kusursuz aktaranı olmuştur. Halkımız bu evrensel duyarlılığını ve barışçı eğilimini yüreğinde yaşatmaktadır ve Petro devrimlerinden bu zamana kadar geçen iki yüzyıl boyunca bu eğilimini defalarca göstermiştir. Halkımızın bu gücünü dile getirirken, aynı zamanda bu gücün bizler için büyük bir teselli, aydınlık geleceğimiz için büyük, belki de en büyük umut olduğunu göstermeden

edemezdim. En önemlisi, bütün aşırılığına ve düşkünlüğüne karşın, Avrupa emellerimizin, geçerliliği ve akla yatkınlığı kadar, *temelinde* halka da özgü olduğunu, halksal ruhun talepleriyle tamamen örtüştüğünü ve en nihayet tartışmasız en yüce amaç olduğunu belirttim. Bu kısa, hatta çok kısa denebilecek konuşmamda, düşüncelerimi tam anlamıyla geliştirdiğim kuşkusuz söylenemez, ancak hiç değilse düşüncelerimi açıkça ifade ettiğimi sanıyorum. Evet, zavallı ülkemiz, belki de sonunda "tüm insanlığa yeni sözünü söyleyecektir!" dediğim için kimseler öfkelenmemeli bana. Dünyaya yeni bir söz söylemeden önce, "bilimsel, ekonomik ve toplumsal yönden gelişmemiz gerektiğini, ancak bundan sonra Avrupa ülkeleri gibi (sözde) kusursuz yapılara 'yeni söz' söylemenin düşlerini kurabileceğimizi" öne sürmek bence daha gülünç bir yaklaşımdır. Rusya'yı Batı ülkeleriyle ekonomik ve bilimsel alanda bir tutmaya kalkışmadığımı konuşmamda özellikle vurguladım. Ben sadece, tüm insanlığın birleşmesi ve kardeşçe sevgi ülküsünü, düşmanlığı bağışlama, birbirine benzemezliği hoş görme ve karşıtlıkları ortadan kaldırma düşüncesini içine sığdırmada Rus ruhunun, Rus halkının dehasının belki de bütün halklardan daha güçlü olduğunu söylüyorum. Bu ne ekonomik, ne de başka bir özelliktir; bu, *ahlaki* bir özelliktir, bu özelliğin Rus halkında var olmadığını kim inkâr edebilir ve tartışabilir? Evet, kim söyleyebilir ki halkımızın üstüne çıkmış Avrupalılaşmış aydınlarımızın *ekonomik olarak* palazlanmalarına ve gelişmelerine *kol gücüyle* hizmet etmeye yazgılı Rus halkının bilinçsiz bir yığın olduğunu? Sorarım, kendisinden hiçbir şey beklenmeyen, hiçbir umut belirtisi taşımayan, ölü bir durağanlığı bünyesinde barındırdığını kim söyleyebilir? Yazık ki pek çok kişi bunu iddia ediyor. Bense meseleye değişik açıdan yaklaşma cesaretini gösterdim. Yine söylüyorum, "fantazyamı" –kendim böyle ifade etmiştim– kuşkusuz ayrıntılı ve tam anlamıyla dile getiremedim. Ama söz etmeden geçemezdim. Karışıklıklar yaşayan ülkemizin, Batı benzeri ekonomik ve toplumsal atılımları gerçekleştirmedikçe bu yüce emelleri beslemesinin bir hayal olduğunu öne sürmek düpedüz saçmalıktır. Ruhun ahlaki hazineleri hiç değilse temelde iktisadi güçlere bağlı değildir. Evet, ülkemiz yoksuldur, düzensizdir,

ama yüksek sınıf dışında insanlarımız tek bedenmişçesine birbirine kenetlenmiştir. Seksen milyonluk nüfus, kuşkusuz, hiçbir Avrupalı ulusta görülmeyen manevi birlik örneği gösteriyor, öyleyse, ülkemizin karışık, düzensiz, hatta yoksul olduğu ciddi anlamda söylenemez. Tam tersine, Avrupa'da, onca zenginliğin biriktiği Avrupa'da bütün ülkelerin temelleri tamamen oyulmuştur; belki de yakın gelecekte iz bırakmadan temelli çökecek ve yerini, şimdiye kadar hiç duyulmamış, eskisine hiç benzemeyen yeni bir yapı alacaktır. Avrupa'yı bu çöküşten biriktirdiği zenginlikler de kurtaramayacaktır, "çünkü bu zenginlik bir anda yok olacaktır." Gelgelelim içten içe oyulan bu hastalıklı çürümüş toplum düzeni ulaşılması gereken ve ulaşıldığı takdirde ancak, Avrupa'ya varlığımızı hissettirebileceğimiz yüce bir ülkü olarak gösteriliyor halkımıza. Bizim iddiamız şudur: Günümüzün ekonomik sıkıntılarında, hatta bundan daha ağırı olsa bile, sevgi ve evrensellik bilinci taşımak ve yüreğine sığdırmak mümkündür. Evet, Tatar istilasından ya da Rusya'nın salt ulusal birlik ruhuyla kurtulduğu o "Karışıklıklar Döneminden"[2] sonra yaşananlara benzer o korkunç sıkıntılarda bile bu gücü korumak ve yüreğinde yaşatmak mümkündür. Nihayet, insanlığı sevmeyi ve tüm insanlığın birliği duygusunu içimizde yaşatmayı, bize benzemedikleri için yabancı uluslardan nefret etmeme gücünü içimize sığdırmayı, başka ülkeleri sıkılacak bir limon gibi görüp (Avrupa'da böyle düşünen ülkeler var) her şeyin kendi ülken için olması isteğine gem vurmayı, evet, bütün bunları zorunlu görüyorsak ve bütün bunlara ulaşmak için, yine söylüyorum, öncelikle zengin bir ülke olmamız, Avrupa toplum düzenine ayak uydurmamız gerçekten gerekiyorsa (yarın yıkılıp gidecek olan) bu Avrupa düzenine körü körüne öykünmek mi zorundayız? Kendi ulusal ve örgensel gücüyle Rus canlı yapısının gelişmesine izin verilmeyecek mi? Avrupa'ya uşakça, kişiliksizce öykünmek zorunda mıyız yoksa? O zaman Rus organizmasını nereye koyacağız? Bu baylar canlı yapının nasıl bir şey olduğunu biliyorlar mı? Bir doğa bilimidir dolamışlar dillerine! İki yıl önce sohbet ettiğim biri, azılı Batı yanlısı biriyle bir konuda tartışırken: "Halk buna izin vermez!" dediğinde, Batıcıdan olduk-

2 1600-13 arasında Rusya'da büyük bir kıtlık ve karışıklık yaşanmıştı.

ça sakin ve kibirle: "Öyleyse halk ezilmelidir!" diye karşılık gördüğünü aktarmıştı bana. Bu Batı sevdalısı zat öyle rastgele biri de değildi, aydın sınıfımızın önde gelen temsilcilerinden biriydi. Bu olay gerçektir.

Konuşmamda bu dört ana maddeyle Puşkin'in bizler için taşıdığı anlamı ve önemini belirttim, yine söylüyorum, konuşmam büyük bir etki yarattı. Bu etki ne değer ifade etmesinden (bunu özellikle belirtmeliyim), ne de konuşma yeteneğimden ileri geliyordu (bu konuda rakiplerimle aynı düşüncedeyim, övünülecek bir yanım yok), ama içten olması –çekinmeden söyleyebilirim– konuşmamın kısalığına ve yetersiz olmasına karşın, ortaya koyduğum gerçeklerin tartışılmaz gücüydü etkileyici olan... Peki, İvan Sergeyeviç Aksakov'un sözünü ettiği "olay" neydi? Evet, burada asıl önemli olan, Slavcıların ya da Rus Partisi denilen tarafın (aman Tanrım, bir "Rus Partimiz" var!) Batıcılarla uzlaşmada belki de nihai ve büyük adımı atmalarıydı, çünkü Slavcılar, Batı yanlılarının Avrupa özlemlerini, hatta en aşırı özentilerini getirdiği sonuçlarıyla haklı görmeye başladılar ve bunu ulusal bilinçle örtüşen, ulusumuzun bir özlemi olduğunu açıkladılar. Bu düşkünlüklerini tarihsel koşulların getirdiği bir zorunluluk ve tarihsel kader görerek aklamış oldular; öyle ki sonuçta, günü gelip de muhasebesi yapıldığında –zamanla bu yapılırsa tabii– Batıcıların da Rus yurduna ve onun emellerine, anayurtlarını gönülden sevmiş ve "Rus yabancıların" aşırılıklarından bugüne kadar yurtlarını belki de büyük kıskançlıkla korumuş olan katışıksız Ruslar kadar hizmet ettikleri görülecektir. Sonunda iki parti arasında yaşanan bilinmezliklerin ve sürtüşmelerin, kötü çekişmelerin bu zamana kadar büyük bir yanlış anlamadan ileri geldiği belirtildi. İşte "olay" bu olabilirdi; nitekim burada bulunan Slavcıların temsilcileri, konuşmam bittikten sonra, sözlerimi hemen tüm sonuçlarıyla onaylamışlardı. Şimdi söylüyorum, konuşmamda da söylemiştim: Atılan bu yeni adımın şerefi (barışmayı içten istemek de bir şereftir), kuşkusuz, bu yeni sözün getireceği yarar, yalnızca benim değil, tüm Slavcıların, "Partimizin" eğilimine ve ruhuna aittir. Slavcılığı tarafsız olarak inceleyenler bunun her zaman böyle olduğunu görmüşlerdir, dile getirdiğim düşünceler, Slavcılar tarafından açık-

ça vurgulanmasa bile, dolaylı olarak birçok defa ifade edilmiştir. Benim yaptığım, zamanı iyi değerlendirmekti. Şimdi sonuç olarak: Batıcılar vardığımız sonuçları onayladıkları ve paylaştıkları takdirde, kuşkusuz iki grup arasındaki yanlış anlamalar ortadan kalkacaktır, İvan Sergeyeviç Aksakov'un belirttiği gibi, "artık her şey açıklığa kavuştuğu için, Batı yanlıları ve Slavcıların sürtüşmeleri için herhangi bir neden kalmayacaktır." İşte meseleye bu açıdan baktığımızda, konuşmam bir "olay" olarak görülebilirdi. Ne ki "olay" sözcüğü içten bir coşku anında, yalnızca tek taraftan duyuldu; ötekiler bunu onaylar mı, salt düşüncede mi kalır – bu tümüyle ayrı bir meseledir. Konuşmam bitip kürsüden iner inmez beni kucaklayan, elimi sıkan Slavcıların yanı sıra Batıcılar da koşarak içten kutladılar, sıradan kişiler değillerdi, etkinliklerini bugün de sürdüren Batılılaşma hareketinin önde gelen temsilcileriydi. Slavcılar gibi büyük bir coşku ve heyecanla kutlayarak, defalarca konuşmamı bir deha olarak niteleddiler. Ama korkuyorum, gerçekten korkuyorum. Bu sözler bir coşku, bir "esrime" halinde söylenmiş olabilir! Ah, beni korkutan, konuşmamı dâhiyane bulma düşüncesinden bir süre sonra vazgeçecekleri değildi, konuşmamın pek dâhiyane olmadığını ben de biliyorum ve bu övgülerin çekiciliğine asla kapılmış değilim; öyle ki, dehamın onları sonraları düş kırıklığına uğrattığını öğrensem bile, gönülden bağışlayabilirim onları, gelgelelim, olur a, Batıcılar biraz düşündükten sonra (Note bene: Sadece beni tebrik edenleri değil, bütün Batıcıları kastediyorum. Bunu özellikle belirteyim.) belki de (dikkatinizi çekerim, sadece "belki de" diyorum, "artık" değil): "Hah!" diyecekler. "Efendim, bunca kavga ve çekişmeden sonra, batılılaşma çaba ve emellerimizin haklılığını nihayet kabul ettiniz; bizim tarafın da doğruları olduğunu gördünüz ve süngülerinizi indirdiniz; eh, itiraflarınızı memnuniyetle karşılıyoruz, bu arada şunu hemen belirtelim ki sizin açınızdan hiç de fena değil bu: Hiç değilse aklı başında biri olduğunuzu gösterir; zekânızdan hiçbir zaman kuşku duymamıştık zaten, ama haza kalın kafalı olanlarımız hariç tabii; onların sorumluluğunu üzerimize almak istemiyoruz, istesek de alamayız, fakat... işte burada, bakın görüyorsunuz bir 'fakat' çıkıyor ortaya, bir an önce açıklanması gerek. Evet, efendim, durum

şu: Biz Batıcıların aşırı coşkularımızda sözde ulusal ruhla omuz omuza gittiğimiz ve gizliden gizliye bizi bu ulusal ruhun yönlendirdiği üzerine ileri sürdüğünüz savlarınız, vardığınız sonuç bizlerde derin kuşku yaratmaktadır; bu nedenle aramızda bir uzlaşma olması kesinlikle mümkün değildir. Bakın, bizlere yön veren asla halkın ruhu değildir, Avrupa, Avrupa bilimi ve Petro reformlarıdır, çünkü efendim, biz bu ruhu halkta hiç göremediğimiz gibi, batılılaşmaya giden yolda kokusunu bile hissetmedik, tam tersine, onu bulunduğu yerde bırakıp tabana kuvvet kaçtık. Ta işin başından beri kendi başımıza hareket ettik; Rus halkını evrensel sevgi gücüne ve tüm insanlığın birleşmesi ülküsüne götüren bir içgüdüyü falan da hiç takmadık, evet, sözün kısası, demin söyleyip durduğunuz konulardan hiçbirini... Artık tüm açıklığıyla konuşmanın zamanı gelmiştir: Geçmişte olduğu gibi, bizler Rus halkını, ondan asla bir şey öğrenemeyeceğimiz, tersine, Rusya'nın daha iyiye gitmesini engelleyen ve organik olarak olanaksız olsa da hiç değilse mekanik olarak, yani sonsuza dek bizi dinlemeye zorlayarak, yeniden yaratılması ve biçimlenmesi gereken geri kalmış bir güruh olarak görmekteyiz. Boyun eğdirmek için de az önce sözünü ettiğimiz Avrupa ülkelerindeki gibi aynı toplumsal düzeni benimsemesi gerek. Aslında her zaman olduğu gibi halkımız bugün de yoksul ve koyu cahildir, ne ülküsü, ne kişiliği olabilir. Halkımızın tüm tarihi olmaz saçmalıklarla doludur, kim bilir siz ne anlamlar çıkarıyorsunuzdur bu saçmalıklardan, oysa halkımıza nesnel ve gerçekçi açıdan bakan yalnızca bizleriz. Bizim gibi bir halkın tarihi falan olmamalıdır; tarihe benzer ne varsa nefretle bir kenara atılmalıdır. Yalnızca aydın toplumumuzun tarihi olmalı ve halk tüm gücüyle ve çabasıyla yalnızca bu topluma hizmet etmelidir.

Aman efendim, endişelenmeyin, bağırmayın öyle! Halka boyun eğdireceğiz dediysek, köle durumuna düşürmek değil niyetimiz; elbette hayır! Lütfen bu yargıya varmayın hemen! Bizler insancılız, Avrupalıyız, gayet iyi biliyorsunuz bunu. Tam tersine, niyetimiz halkımızı sırası geldiğinde yavaş yavaş eğitmektir, onu bambaşka bir toplum haline getirip kendi düzeyimize çıkardıktan sonra eserimizi tamamlayacağız. Eğitiminin temelini biz atacağız ve kendi başladığımız yerden başlatacağız; yani

bu eğitim halkın tüm geçmişini yadsıması ve lanetlemesi temeline dayalı olacak, halk geçmişini tarih sayfalarına kendisi gömecek. Halkımızdan birine okuma yazmayı öğretir öğretmez, hiç zaman geçirmeden Avrupa zevkleri tattıracağız ona, Avrupa hayatının incelikleriyle –giyimi kuşamı, içkiler, danslar, eğlencelerle– baştan çıkaracağız onu, kısacası, ayağındaki çarıktan, içtiği kvastan, kadim türkülerinden utandıracağız; gerçi bu türküler içinde güzel, ezgisel olanları yok değil, ama siz ne kadar sinirlenirseniz sinirlenin, biz yine de uyaklı vodviller söyleteceğiz ona. Özetle, hayırlı amacımız için her yolu deneyerek, her şeyden önce, bize de yapıldığı gibi, insanoğlunun zayıf tellerine dokunacağız ve işte o zaman bu halk bizim olacaktır! Geçmişinden utanç duymaya başlayacak ve lanet okuyacaktır. Lanetleyen bizdendir – işte bizim reçetemiz!.. Halkı kendi düzeyimize çıkarır çıkarmaz, bu formülümüzü tümüyle uygulamaya sokacağız. Eğer halk gelişime ayak uydurmazsa, o zaman 'halk ortadan kaldırılmalıdır!' Çünkü efendim, halkımızın değersiz, boyun eğdirilmesi gereken barbar bir sürü olduğu açıkça ortaya çıkmış olacaktır. Artık başka da yapacak bir şey yoktur çünkü: Gerçek yalnızca Avrupa'da ve aydınların elindedir, bu yüzden de sizin şu 80 milyonluk nüfus (bununla övünüyorsunuz herhalde), evet, bu milyonlar her şeyden önce Avrupa gerçeğine hizmet etmek zorundadır, zira başka bir gerçeklik olamaz. Bizleri milyonlarınızla korkutamazsınız. İşte, bizim tüm çıplaklığıyla değişmez yargımız budur ve bundan asla dönmeyiz. Vardığınız sonuçlar bizi ilgilendirmez, sizinle artık tartışamayız; *le Pravoslavie*[3] gibi garip konuları örneğin... Çok bir önemi varmış da... Avrupa'da ve Avrupa biliminde, genel bir görüşle son sözü, aydınlanmış, insancıl bir tanrıtanımazlığın söylediği günümüzde, hele bizden bu gibi isteklerde bulunmayacağınızı umarız. Bizler Avrupa'nın peşinden gitmeden edemeyiz.

Bu yüzden bizlere övgüler düzdüğünüz konuşmanızın yarısını belli sınırlar içinde kalmak kaydıyla kabul edebiliriz; bak, nasıl kibar davranıyoruz sana. Ne var ki kendinizle ve 'ilkelerinizle' ilgili bölümü –kusura bakmayın ama– kabul edemeyiz..."

3 Ortodoksluk.

İşte olabilecek en hazin sonuç budur. Yine söylüyorum: Konuşmam bittikten sonra kutlamak için bana koşan Batı yanlılarını bırakın, diğer Batıcıların bile bu sözleri söyleyeceğini düşünmeye cesaret edemem, onlar ki benimsedikleri inanç ve kuramlarına karşın tam anlamıyla Rus, eylem adamı, çok sevilen ve sayılan Rus yurttaşlarıdır. Buna karşılık toplumdan bağlarını koparmış, yersiz yurtsuz yığın, düşüncelerini sokaklara taşıyan ortadakiler, sizin şu Batıcı yığın, bu "akımın" bozulmuş tipleri (denizde kum kadar çokturlar), ah, buna benzer sözleri kesinlikle söyleyeceklerdir, belki de söylemişlerdir bile. (Note bene: Sözgelimi bir gazete kendine özgü o mizah anlayışıyla, din üzerine, Slavcıların amacının tüm Avrupa'yı Ortodoks yapmak olduğunu yazdı.) Bu karanlık düşünceleri bir kenara bırakalım ve bizim batılılaşma hareketinin önde gelen temsilcilerine güvenelim. İnançlarımızın ve onlara beslediğimiz umudun hiç değilse yarısını kabul ederlerse eğer, övgüyle, şerefle anarız, yürekten coşkuyla karşılarız onları. Yalnızca yarısını kabullenseler, yani Rus ruhunun bağımsızlığını ve özgünlüğünü; onun var olduğu gerçekliğini, evrensel birlik emellerini, insancıllığını kabul etseler artık tartışacak bir mesele kalmaz, en azından önemli bir neden kalmaz. Asıl o zaman konuşmam yeni bir olayın temellenmesine katkı sağlamış olur. Son kez yine söylüyorum, konuşmam bir "olay" olarak değerlendirilmemeli (böyle bir değeri hak etmiyor), bizlerin bir araya gelmesini sağlayan yüce Puşkin'i anma toplantısının güzel bir gelecek adına, aydın, içten, umut dolu insanlarımızı kaynaştırmış olması, işte, asıl gerçek olan "olay" budur.

İkinci Bölüm

Puşkin
(bir etüt)

8 Haziran 1880 Tarihinde Rus Edebiyatını Sevenler Derneğinin Toplantısında Söylenmiştir

"Puşkin olağanüstü bir olaydır, belki de Rus ruhunun biricik olayıdır" demişti Gogol. Ben de şunu ekliyorum: Peygamberdir, evet, Puşkin bizler için tartışmasız peygamberdir. Petro reformlarından tam yüz yıl geçtikten sonra toplumumuzda başlayan sağlıklı bilinçlenmemizin geliştiği bir dönemin başlangıcında tarih sahnesine çıkmıştır ve ortaya çıkışı karanlık yolumuzu aydınlatan yeni bir ışık olmuştur. Bu anlamda Puşkin bir peygamber ve yol göstericidir. Büyük şairimizin çalışmalarını üç döneme ayırıyorum, Puşkin'in yaratıcılığına değinirken edebiyat eleştirmeni gibi konuşmayacağım elbet: Puşkin'in bizler için neden peygamber olduğunu, önemini ve bundan ne anladığımı dile getirmek istiyorum sadece. Yalnız bu arada şunu belirteyim ki Puşkin yapıtlarının dönemlerini bence kesin çizgiyle ayırmak mümkün değildir. Örneğin *Yevgeni Onegin*'in başlangıç bölümü bana sorarsanız yaratıcılığının ilk dönemine aittir, oysa söz konusu yapıt, Puşkin'in artık ülkülerini yurdunun toprağında, halkının köklerinde bulduğu ve bu ülküyü tamamen sevgiyle ve derin öngörüsüyle kavrayıp benimsediği yaratıcılığının ikinci döneminde son bulur. İlk döneminde Puşkin'in Avrupalı şairlere –Parny'ye, André Chénier'e vb ...ve özellikle Byron'a– öykündüğü söylenir. Evet, kuşku yok ki Avrupalı şairlerin dehası-

nın gelişimine büyük etkileri olmuştur, üstelik bu etki Puşkin'de yaşamı boyunca sürmüştür. Bununla beraber Puşkin'in ilk dönem poemaları salt öykünme değildir, zira bu yapıtlarda dehasının olağanüstü özgünlüğü hemen kendini gösterir. Öykünmelerinde hiçbir zaman, örneğin tamamen ilk dönem yapıtlarından saydığım *Çingeneler* öykülü şiirinde bireysel acıları ve o bilinç derinliğini öykünmelerinde göremezsiniz. Yaratıcı gücünden, coşkunluğundan daha söz etmedim; salt öykünme olsaydı bunlar olur muydu? *Çingeneler* poemasının kahramanı Aleko tiplemesinde, derin ve güçlü tam bir Rus düşüncesi anlatılmaktadır, bu düşünce, hemen hemen aynı Aleko, düşlemsel bir dünyada değil, nesnel, gözle görülür ve anlaşılır bir tip olarak sonraları son derece uyum içinde *Yevgeni Onegin*'de dile getirilecektir bu kez. Puşkin'in, Aleko'da, halkıyla bağlarını derinden koparmış, tarihsel süreçlerin zorlamasıyla ortaya çıkan, anayurdunun bahtsız boş gezenini, o tarihsel Rus çilekeşini arayıp bulmuş ve üstün dehasıyla gözler önüne sermiştir. Bu tipi sadece Byron'da bulmadı kuşkusuz. Yurdumuzun toprağında uzun zamandan beri varlığını sürdüren, değişmeyen, bizden, içimizden ve hemen kavranabilen gerçekçi bir tiptir. Bu evsiz yurtsuz Rus gezgini hâlâ dolaşmayı sürdürüyor ve sanırım daha uzun zaman kurtulamayacaktır. Bizim Rus aydını ne olduğu belirsiz, anlamsız yaşamından kaçıp evrensel ülküleri aramak ve doğanın koynunda huzur bulmak için, Çingenelerin kendilerine özgü yaban yaşantılarında, obalarında bugün dolaşmıyorsa, Aleko zamanında olmayan sosyalizme bulaştığı içindir, yeni bir inançla, farklı bir sahada dolaşıyor şimdi ve büyük bir istekle Aleko'dan farklı olarak hayali uğraşısında amacına ve mutluluğa yalnız kendisi için değil, tüm insanlık için ulaşacağının inancı içinde çalışıyor orada. Çünkü Rus gezgininin huzur bulabilmesi için tüm insanlığın mutlu olması gerekiyor: Ucuza kendiyle barışık olamaz, iş sadece kuramda kaldıkça tabii. Sadece değişik dönemlerde ortaya çıkan aynı Rus insanıdır bunlar. Bir kez daha söylüyorum, aydın toplumumuzda halktan ve halkın gücünden bağlarını koparmış, Petro reformlarından yüz yıl sonra, 19. yüzyılın başında doğmuş kişidir bu. Gerçi Rus aydınlarının büyük çoğunluğu, günümüzde olduğu gibi Puşkin'in zamanında da devlet dairelerinde ya da

demiryolları ve bankalarda memur olarak çalışıyor, daha doğrusu çeşitli yollarla geçimini sağlıyor, bilimle uğraşıyor, konferanslar veriyordu, kısacası, maaşlarını alıyorlar, iskambil oynuyorlar, kendilerine göre düzenli, huzurlu, durağan bir yaşam sürüyorlardı, Çingene obalarında ya da günümüze daha uygun olan yerlere sığınma özlemi duymadan yaşayıp gidiyorlardı. Sadece yumuşak Rus çizgileri katılmış "Avrupa sosyalizmine bir parça benzeyen" bir liberalizme kapağı atmışlardı. Aslında bunlar yalnızca bir zaman sorunudur. Biri henüz kaygılanmaya başlamamışken, ötekinin kapalı bir kapıya varıp, hızla kafasını çarpmasıdır bütün mesele. Halka alçakgönüllüce yaklaşıp kurtuluş yolunu bulamadıkları takdirde, zamanla herkesi aynı yazgı beklemektedir. Diyelim ki herkesi beklemiyor bu: Yalnızca "seçkinler" zümresinin onda biri bile, geriye kalan büyük çoğunluğu tedirgin etmeye yeter. Aleko acılarını ve özlemlerini doğru dürüst elbette dile getiremiyordu: Her şey onun için bir şekilde soyuttur, onda doğa özlemi, sosyete toplumuna yakınma, evrensel emeller, özlem, birinin bir yerlerde kaybettiği, ama ne kadar izini sürse de bulamadığı bir gerçeğe derinden ağıt vardı yalnızca. Burada birazcık J.J. Rousseau vardır. Bu gerçek neydi, nerede ve nasıl çıkmış olabilirdi ve onu özellikle ne zaman yitirmişti? Kuşkusuz Aleko bunları söylemiyordu, ama derin acılar çekiyordu. Hayal dünyasında yaşayan sabırsız kişi, öncelikle dışsal olaylarda kurtuluş yolu arar; elbette böyle olmalı: "Gerçek onun dışında bir yerlerde, başka ülkelerde, sözgelimi köklü tarihsel geçmişi, kurulu, kök salmış toplumsal ve siyasal düzenleri olan Avrupa ülkelerindedir belki." Gerçeğin her şeyden önce kendi içinde olduğunu asla anlayamayacaktır. Hem nasıl kavrasın? Kendi yurdunda benliğini yitirmiştir, tam yüz yıl uyuşuk uyuşuk oturmuştur, kültürü yoktur, kız öğrenciler gibi kapalı duvarlar ardında yetiştirilmiştir ve Rus aydın toplumunun oluşturduğu on dört sınıf içinden hangisine aitse, o sınıfın garip görevlerini mekanik olarak yerine getirmiştir. O şimdilik kopmuş, havada uçuşup duran bir tüy parçasıdır. Bunu hissediyor, derin acılar çekiyordu, hem de ne acılardı! Belki de doğuştan soyluydu, büyük olasılıkla toprak kölelerine de sahipti, soylu kişinin istediği gibi yaşama özgürlüğüyle küçük fantazyalarını, "yasa falan" ta-

nımayan insanların arasında neden gidermesin, bir zaman için Çingene obalarında sürtmeye ve ayı oynatmaya niçin başlamasın? Burada kadın konusu anlaşılırdır, bir ozanın dediği gibi "vahşi bir kadın", acılarından en kısa sürede kurtuluş umudunu böyle biri verebilirdi ona ve böylece tutkulu bir inançla uçarıca Zemfira'nın kollarına atılıyor: "İşte benim çıkış yolum, mutluluğum burada: doğanın koynunda, dünyadan uzak, burada –uygarlığı, yasaları olmayan insanların yanında!" Peki, ne oluyor sonra? Bu yaban doğanın koşullarıyla, daha ilk karşılaşmasında kendine egemen olamıyor ve ellerini kana buluyor. Bu zavallı düşçü, bırakın evrensel uyumu, Çingenelere bile yaranamıyor ve Çingeneler kinsiz öfkesiz ağırbaşlı bir safdillikle aralarından kovuyorlar onu:

Bizleri bırak, mağrur adam.
Vahşiyiz biz, yasa bilmeyiz,
İşkence etmeyiz, cana kıymayız...

Bunlar elbette hayal ürünüdür, ama "gurur düşkünü adam" gerçektir ve şaşmaz biçimde keşfedilmiştir; bizde bu kişiliği ilk yakalayan Puşkin olmuştur, bunu hiçbir zaman aklımızdan çıkarmamalıyız. Bu tip uğradığı herhangi bir hakaretin karşılığını misliyle cezalandırmaya hazırdır, daha doğrusu, on dört sınıftan birine ait olduğunu hatırlayarak işkence eden, cezalandıran yasaları yardıma çağıracak belki (çünkü bu olmuştur), yeter ki uğradığı hakaretin öcü alınsın! Hayır, bu üstün yapıt asla bir öykünme olamaz! Bu soruna, bu "kahredici soruna" halkın gerçeğine ve inançlarına uygun biçimde, Rus insanının bulacağı çözüm fısıltı halinde söylenmektedir burada: "Alçakgönüllü ol mağrur adam, önce kendi gururunu kır! Alçakgönüllü ol aylak adam, önce yurdunun toprağında çalış!" Halksal gerçeğe ve halksal sağduyuya göre çözüm budur. "Gerçeği kendi dışında arama, gerçek senin içindedir, kendini kendinde bul! Kendi önünde eğil, kendine sahip ol – gerçeği göreceksin! Bu gerçek nesnelerde değildir, senin dışında, uzaklarda bir yerlerde değildir, her şeyden önce kendi üzerinde kişisel çabandadır ve ne yaptığındadır... Kendini yenersen, alçakgönüllü olursan hayal

edemeyeceğin kadar özgür olacaksın, yüce bir davaya kendini adarsan, başkalarını da özgür kılacaksın ve gerçek mutluluğu göreceksin, çünkü yaşamın dolu doluya olacak ve sonunda halkına ve onun kutsal gerçeğine varacaksın! Ey kötücül ve gururlu adam, sen ona layık olmazsan evrensel uyumu ne Çingenelerin yanında, ne de herhangi bir yerde bulursun, karşılığını ödemen gerektiğini hiç düşünmeden, hayatın bir armağan olarak önüne sunulmasını bekliyorsun!..." Bu sorunun çözümü Puşkin'in yapıtında güçlü biçimde telkin ediliyor. Bu çözüm, *Yevgeni Onegin*'de daha açıklıkla ortaya konmuştur, hayal ürünü olmayan, elle tutulur bir gerçeklikle kaleme alınmış olan bu yapıtta gerçek Rus yaşamı Puşkin'den önce de, belki Puşkin'den sonra da bu denli güçle ve kusursuzca yansıtılmamıştı.

Onegin Petersburgludur, mutlaka Petersburglu olmalı, kuşkusuz bu durum yapıt için gereklidir, Puşkin de kahramanının yaşamındaki bu gerçek ayrıntıyı atlayamazdı. Yine söylüyorum, Onegin ileride acı içinde seslenirken Aleko'nun ta kendisidir:

Tula'lı yargıç gibi neden
Felçli yatmıyorum yatağımda?

Yapıtın başlarında Onegin, yarı yarıya bir züppe, bir sosyete adamıdır, yaşamında düş kırıklıklarına uğramayacak kadar gençtir daha. Ne var ki

"Gizli iç sıkıntılarının soylu cinleri" ziyaret etmeye, onu rahatsız etmeye başlamıştır.

Yurdunun tam ortasındadır, ama evinde değil, sanki bir ıssızlıkta yaşıyor gibidir. Ne yapacağını bilemez, yurdunun toprağında bir konuk gibi hisseder kendini. Sonraları, içi yurt özlemiyle dolu yabancı ülkelerde boş boş gezerken, tartışmasız zeki ve içten bir kişi olarak yabancıların arasında gitgide kendini de yabancı hisseder. Gerçekte yurdunu seviyordur, ama güveni yoktur; kuşkusuz yurdunun ülkülerinden haberi vardır, ama inancı yoktur. Hangi iş olursa olsun, yurdunun toprağında çalışmanın olanaksız olduğuna inanmaktadır, buna inananlara da

–günümüzde olduğu gibi, böyleleri o dönemde de azdı– kederli bir alayla bakar. Lenski'yi de düpedüz can sıkıntısından öldürmüştü; kim bilir belki de evrensel ülkü arayışının getirdiği can sıkıntısıydı bu, tam da bize göre. Ama Tatyana böyle değildir: Toprağına bağlı, sağlam bir kişiliktir. Onegin'den daha derin düşünen, kuşkusuz daha akıllı biridir ve gerçeğin ne olduğunu, nerede yattığını soylu içgüdüsüyle sezmiştir, yapıtın sonunda vurgulanmaktadır bu. Puşkin, yapıtına Onegin yerine Tatyana adını verseydi belki de daha iyi yapardı, çünkü Tatyana yapıtın tartışmasız ana kahramanıdır. Olumsuz değil, olumlu bir tiptir, olumlu güzelliğin kusursuz örneğidir, Rus kadınının şahikasıdır o. Puşkin, yapıtının ana fikrini, Tatyana ile Onegin'in son kez karşılaştıkları ünlü sahnede Tatyana'nın ağzından dile getirir. Denebilir ki o zamana kadar edebiyatımızda Rus kadın güzelliğinin bu kusursuz, olumlu örneği –Turgenyev'in *Asilzade Yuva*'sındaki Liza tiplemesi dışında– tekrarlanmamıştır. Issız bir köşede o ilk karşılaştıkları gün, kendisinden çekinen bu temiz, uysal, masum kızı Onegin'in anlamaması, o tepeden bakma alışkanlığının sonucuydu. Zavallı kızdaki o kusursuzluğun ve güzelliğin farkına varamadı; belki de onu "ahlaki rüşeym" olarak görmüştü. Tatyana bir rüşeym, öyle mi! Onegin'e yazdığı o mektuptan sonra! Eğer yapıtta bir ahlaki rüşeym varsa, bu kuşkusuz Onegin'di, tartışma götürmez! Tatyana'yı hiç anlayamamıştır: İnsan ruhundan haberi var mıydı? Hayattan uzak yaşamış biriydi, huzursuz bir hayalciydi. Sonraları Petersburg'da Tatyana'ya gönderdiği mektupta, "Tatyana'nın kusursuzluğuna tam anlamıyla vardım" diye yazarken, artık soylular arasına katılmış bir hanımefendiyi hâlâ anlayamamıştır Onegin. Laftır bunlar: Tatyana Onegin'in yaşamından, anlaşılmayan, değerlendirilemeyen biri olarak geçip gitmiştir; ikisinin trajedisi işte buradadır. Köyde, karşılaştıkları o ilk anda, sözgelimi Childe Harold[4] ya da Lord Byron'ın kendisi İngiltere'den çıkagelseydi ve Tatyana'nın o ürkek, gösterişsiz güzelliğini görüp Onegin'in dikkatini çekseydi, ah, Onegin o an Tatyana'nın güzelliği karşısında nasıl sarsılır, hayranlık duyardı! Çünkü bu evrensel çilekeşler

4 Byron'ın *Childe Harold'un Hac Yolculuğu* adlı yapıtının kahramanı.

bazen öyle uşak ruhlu olurlar ki! Böyle olmadı tabii ve evrensel uyum ve sevgi arayıcısı kahramanımız, Tatyana'ya bir dolu söylev çektikten, ne olursa olsun dürüst davrandıktan sonra, yüreğinde evrensel özlemler ve budalaca bir öfkeyle akıttığı kana bulanmış elleriyle, Tatyana'yı hayatından silecek, yurdunda diyar diyar dolaşmaya çıkacaktır, sağlıklıdır, güçlüdür, ama lanetle haykırmaktan geri durmaz:

Gencim, yaşam kaynıyor içimde,
Ne beni bekleyen? Yalnızca acı, acı...

Tatyana Onegin'i anlamıştı. Tatyana için hâlâ son derece büyüleyici ve bir muamma olan bu adamın evini ziyaret edişini ölümsüz dizelerle anlatır Puşkin. Bu dizelerin erişilmez güzelliği ve derinliğine fazla girmeyeceğim. Tatyana Onegin'in çalışma odasındadır; kitaplarına, eşyalarına göz gezdirir; bu yolla onun iç dünyasını anlamaya ve sırrını çözmeye çalışır; "ahlaki rüşeym" tuhaf bir gülümsemeyle gizi çözdüğünün sezgisiyle, bir an duraksar ve dalgın şu sözleri mırıldanır:

Yoksa bir parodi miydi o?

Evet, Tatyana ancak böyle düşünebilirdi, onu çözmüştü. Uzun zaman sonra Petersburg'da ilk karşılaştıklarında, artık tam anlamıyla tanımıştır Onegin'i. Bu arada, kim demiş sosyete ve saray yaşamının Tatyana'yı bozduğunu, artık anlı şanlı bir sosyete kadını olduğunu ve bu yeni çevre anlayışlarının bir ölçüde Onegin'i reddetmesine neden olduğunu? Hayır, bu görüş kesinlikle doğru değildir. Hayır, hâlâ eski Tanya'dır o, köyünün, kırların Tanya'sıdır. Bozulmamıştır, tersine, Petersburg'un görkemli yaşamı içini karartmaktadır ve derin acılar vermektedir ona, sosyete kadını olmaktan nefret eder; Tatyana hakkında değişik yargıda bulunanlar, Puşkin'in ne demek istediğini anlamayanlardır. Buyurun, Tatyana Onegin'e nasıl kesin tavır koyuyor:

Ben başkasına aitim şimdi,
Ona ölene dek sadık olacağım...

Tatyana tam bir Rus kadını gibi davranıyor, burada yücelmenin doruğuna varıyor. Yapıtta anlatılmak istenen gerçeği o dile getiriyor. Ah, onun dinsel inançları, evliliğin kutsallığına bakışı üzerine tek kelime etmeyeceğim hayır, buna değinmeyeceğim. Ama peki: "Seni seviyorum!" dediği halde neden Onegin'in peşinden gitmeyi reddetti? "Rus kadını olarak" (Güneyli ya da bir Fransız gibi) cesur adım atacak ve onurundan, zenginliğinden, toplumdaki yerinden, erdem iddialarından vazgeçmeye gücü olmadığından mı? Hayır, Rus kadını cesurdur, Rus kadını inandığı bir şeyin ardından gözünü kırpmadan gider, Tatyana kanıtlamıştır bunu. "O şimdi başkasına aittir ve ölene dek sadık kalacaktır." Kime, neye sadık kalacaktır? Hangi sorumluluklara? Onegin'i hâlâ sevdiği için, sevemeyeceği, ancak annesinin gözyaşları içinde yalvarıp yakarmasıyla evlenmek zorunda kaldığı yaşlı generale mi? Yaralanmış yüreğinde bir umut ışığı, küçücük olsun bir ışık kalmamış mıydı? Evet, onu seven, ona saygı duyan ve onunla gurur duyan kocasına, bu dürüst insana sadık kalacaktır. Annesi "yalvarmıştır", ama evlenen Tatyana'dır, bir başkası değil; ona sadık eş olacağına yemin eden odur. Diyelim ki umutsuzluk içinde evlendi, o artık kocasıdır ve ihaneti, generali lekeleyecek, utanç içinde bırakacak, belki de ölümüne yol açacaktır. İnsanın mutluluğu, bir başkasının mutsuzluğu üzerine kurulabilir mi? Mutluluk salt bedensel aşk heyecanlarında değil, ruhun yüce uyumundadır. Ardında onursuz, acımasız, insanlığa aykırı davranışlar bıraktıktan sonra kişinin ruhu, sorarım, nasıl yatışma bulur? "Mutluluğum Onegin'in yanında" diyerek kaçmalı mıydı Tatyana? Mutluluk başkasının mutsuzluğu üzerine kurulursa, buna mutluluk denebilir mi? Şimdi lütfen, insanları mutlu kılmak, barışa ve huzura kavuşturmak amacıyla, insanoğlunun yazgısını bütünüyle değiştirecek bir eser yarattığınızı düşünün. Bu amaca ulaşmak için, kaçınılmaz olarak bir tek insana işkence edilmesi gerekiyor, üstelik Shakespeare değil, kiminin bakış açısına göre pek değeri olmayan gülünç biri olsun, sadece dürüst bir ihtiyar, aşkına körü körüne inanan genç bir kadının kocası, karısının iç dünyasını tam anlamıyla bilemediği halde saygı duyan, onunla gurur duyan, onunla mutlu, huzurlu bir ihtiyar... Evet, yalnızca bu adam karalanacak, şerefiyle oyna-

nacak, işkenceler çektirilecek ve onuru ayaklar altına alınmış bu yaşlı adamın gözyaşları üzerinde eseriniz yükselecek! Bu durumda böyle bir eserin mimarı olmayı kabul edebilir misiniz? İşte soru budur. Bir an için bile düşünebilir misiniz ki yarattığınız bu eserden yararlanacak olanların sunduğunuz mutluluğu kabul edebileceklerini? Evet, sonsuza dek mutlu olabilmek uğruna, önemsiz biri de olsa, zalimce ve adaletsizce derin acılara mahkûm edilen bir zavallının acıları üzerine kurduğunuz bir mutluluğu insanların sizden isteyebileceğini bir an olsun düşünebilir misiniz? Bu yüce gönüllü, nice acılar çekmiş Tatyana başka nasıl karar verirdi, söyler misiniz? Hayır, temiz Rus ruhu şöyle karar verirdi: "Yalnızca ben mutsuz olayım varsın, benim mutsuzluğum, yaşlı bir adamın mutsuzluğundan ölçüsüz derecede fazla olsun, sonuçta, hiç kimse, bu yaşlı adam bile yaptığım fedakârlığı bilmesin, ne de değerlendirsin, başkası için yıkım olacak bir mutluluğu istemem!" Burada bir trajedi vardır, Tatyana da sınırın ötesine geçemeyeceğini görüyor, artık çok geç ve Tatyana Onegin'i reddediyor. "Onegin de mutsuz olmamış mıdır, Tatyana birini kurtarırken, ötekini mahvetmemiş midir?" diyecekler. İzin verin, bu başka bir meseledir, belki de yapıtın en önemli bölümüdür. Unutmadan bir soru: "Tatyana Onegin'le neden gitmedi?" Bu sorunun bizde, en azından edebiyatımızda çok ilginç bir öyküsü vardır; bu soru üzerine uzun uzadıya durmamın nedeni bu. Evet, işin ilginç yanı, bu sorunun ahlaki çözümünün bizde uzun zaman kuşkuya maruz kalmasıdır. Şöyle düşünüyorum: Yaşlı kocası ölseydi de Tatyana özgür kalsaydı, o zaman da peşinden gitmezdi Onegin'in. Tatyana'nın kişiliğini iyice anlamamız gerek! Onegin'in nasıl biri olduğunu biliyor: Ezeli gezgin bir zamanlar umursamadığı kadını birden erişilmez debdebeli yeni bir ortamda gördü, meselenin özü bu ortamdadır zaten. Evet, o zamanlar küçük gördüğü bu küçük kızı bütün sosyete, evrensel emellerine rağmen Onegin'in baş edemediği bu toplum el üstünde tutmaktadır şimdi. Onegin'i Tatyana'ya çılgıncasına iten neden buydu işte. "İşte benim ülküm!" diye haykırır. "İşte benim kurtuluş yolum, işte acılarımdan çıkış yolum! Mutluluk ne kadar yakınımdaymış meğer, fark edememişim!.." Aleko'nun Zemfira'nın kollarına atılması gibi, Onegin de

kendi kurtuluşunu yeni kaprisli hayallerinde arayarak Tatyana'ya koşar. Tatyana Onegin'in bu yanını görmemiş midir? Uzun zaman önce görmemiş miydi? Aslında kendisini, geçmişin o alçakgönüllü Tatyana'sını değil, kesinlikle yeni fantazyasını sevdiğini biliyor. Kendisini bambaşka bir varlık olarak gördüğünü, hatta kendisini sevmediğini ve kimseyi sevemeyeceğini, ne kadar acı çekerse çeksin birini sevecek gücü olmadığını biliyor Tatyana. Fantazyalarını sever Onegin, aslında kendisi de bir fantazyadır. Tatyana peşinden gitseydi, ertesi gün Onegin kesin olarak düş kırıklığına uğrayacak ve anlık taşkınlığına kuşkusuz gülüp geçecekti. Onun toprağı, kökleri yoktur. Rüzgârın savurduğu bir ot parçasıdır. Tatyana asla böyle değildir: Umutsuzluğunun doruğunda, hayatını karartan acılarının bilincinde bile, ne olursa olsun, onu ayakta tutan sağlam, sarsılmaz bir dayanağı vardır. Issız, huzurlu, temiz bir hayata başladığı o uzaklardaki doğduğu köyünün anılarıdır. "Zavallı dadısının mezarı başında eğilen ağaç dallarının gölgesidir, haçtır." Ah, bu anılar geçmişin imgeleri, onun en değerli hazineleridir şimdi! Geriye yalnızca bu hayaller kalmıştır, ama Tatyana'yı canlı tutan, derin umutsuzluğundan ruhunu kurtaran bu anılar ve görüntülerdir. Bunlar az şey değildir, hayır, büyük değer taşırlar, çünkü sarsılmaz, parçalanamaz bütün bir temel vardır burada... Yurduna, halkına, halkının kutsal bildiklerine olan tek bağdır. Ya Onegin? Neyi var, kimdir o? Tatyana onu yalnızca eğlendirmek için, sonsuz aşk merhametinden ona anlık, küçük bir mutluluk armağan etmek için –bu mutluluğa ertesi gün gülüp geçileceğini bile bile– sırf acıma duygusuyla onun peşinden mi gidecekti? Hayır, sınırsız bir acıma duygusuyla da olsa, bile bile kutsal bildikleri değerleri utanca bulamayan duyarlı, sağlam canlardır Tatyana gibileri ...Hayır, Tatyana Onegin'in peşinden gidemezdi.

Evet, Puşkin *Yevgeni Onegin*'le, bu ölümsüz, erişilmez yapıtıyla, benzerini o zamana kadar hiçbir zaman, hiçbir kimsede göremediğimiz, büyük ulusal bir şair olduğunu göstermiştir. Derin duyarlılığı, müthiş öngörüsüyle, Puşkin halkın üzerinde dikilen Rus yukarı toplum katının ve iç dünyamızın derinliklerini bir anda gözlerimizin önüne serdi. Rus gezgin tipini, o dönemin ve günümüzün gezginini ortaya çıkarırken, tarihsel yazgısıyla ve

geleceğimizde büyük önemiyle de bu avare Rus tipini üstün duyarlılığıyla kavrarken, bu tipin yanı sıra Rus kadın kişiliğinde olumlu güzelliğin gerçek örneğini yaratarak, Puşkin kuşkusuz, bu dönem ürünü öteki yapıtlarında, halkımızın içinden bulup çıkardığı birçok olumlu, güzel Rus tiplerini gözlerimizin önüne seren ilk Rus olmuştur. Bu tiplerin başlıca güzelliği gerçek olmasında, tartışmasız, gözle görülür gerçekliğindedir, öyle ki yadsınmaları imkânsız, bir heykel gibi dikiliyorlar karşımızda. Bir kez daha hatırlatıyorum: Bir edebiyat eleştirmeni olarak konuşmuyorum; bu nedenle şairimizin bu üstün yapıtları üzerinde ayrıntılı edebiyat yargılarıyla görüşümü açıklayacak değilim. Rus vakanüvis-keşiş[5] tipini ele alalım. Bu yüce Rus tipinin bizler için taşıdığı anlamı ve önemi göstermek için koca bir kitap yazılabilir. Puşkin Rus toprağından bulup çıkardığı, heykel gibi yoğurup işlediği bu tipi, bu tartışmasız gerçek tipleri içinden çıkarabilen halkımızın güçlü ruhunun tanıklığı olarak, gösterişsiz, ancak tartışmasız yüce ruh güzelliğiyle sonsuza dek bizlere sunmuştur. Bu tip yaratılmıştır, vardır; uydurulmuş olduğu, şairin fantazyası ve idealleştirmesi olduğu söylenemez ve tartışılamaz. Kendiniz izleyin, hak vereceksiniz. Bu tip vardır, onu yaratan halksal ruhun da, bu ruhun yaşama gücünün de var olduğu anlamına gelir, uçsuz bucaksız, büyük bir güçtür bu. Puşkin'de Rus benliğine, tinsel gücüne duyulan derin inanç vardır; inanç varsa umut da vardır –Rus insanına bağlanan büyük bir umut...

Başarı ve iyilik umuduyla,
Korkusuzca bakıyorum geleceğe...

Şair başka nedenle söylemiştir bunları; ama bu sözler, ulusal yaratıcı çalışmalarının tümüne doğrudan uygulanabilir. Bir Rus yazarı, ne ondan önce, ne de sonra, Puşkin gibi halkıyla böylesine içten ve kardeşçe yakınlaşmamıştır. Gerçi yazarlarımız arasında halk uzmanı, hayli yetenekli, halkımızdan sevgiyle, duyarlılıkla söz eden, yazılar yazan çok kişi vardır elbet, ancak Puşkin'le karşılaştırdığımızda, doğrusunu söylemek gerekirse, onu izleyen genç kuşak yazarlardan ikisi dışında, yapıtların-

5 Puşkin'in *Boris Godunov* şiir-oyunundan bir tip.

da halka yer veren çoğunun hâlâ "beyefendiler" olduğunu görürüz. Bunlardan en yetenekli olanlarında, yukarıda hariç tuttuğum iki kişide bile, bir yüksekten bakma, başka yaşantıdan, başka bir dünyadanmışçasına, halkı kendi düzeylerine çıkararak, onu mutlu kılma isteğine benzer bir hava görülür. Oysa Puşkin'de onu *doğrudan* halkına yaklaştıran, kimi zaman onu en saf yürekli bir duygululuğa vardıran bir şeyler vardır. Örneğin "Ayı" masalını, bir köylünün ayının dişisini öldürmesi olayını ele alın ya da şu dizeleri hatırlayın, ne demek istediğimi anlayacaksınız:

Dünürüm İvan, içmeye bir başladık mı...

Bütün bu sanat ve sezgi hazineleri yüce şairimizden sonra gelecek sanatçılara ve ileride bu alanda çalışacak olanlara bir çeşit yol işareti olacaktır. Kesin olarak söyleyebiliriz, Puşkin olmasaydı, ardından gelecek usta yazarlar da olmazdı. En azından günümüzde gösterdikleri hatırı sayılır başarılarına rağmen, böylesine güçlü, böylesine açık seçiklikle ortaya çıkmazlardı. Ancak mesele yalnızca şiirinde ve sanatsal yaratıcılığında değildir: Puşkin olmasaydı, halkımızın özgünlüğüne olan inancımız, halkımızın gücüne duyduğumuz şimdiki bilinçli umudumuz, nihayet, Avrupa ulusları arasında gelecekteki görevimize olan inanç böylesine sarsılmaz bir güçle (yazarlarımızın hepsinde olmasa bile, hiç değilse birkaçında) saptanamazdı belki. Puşkin'in bu başarısı, yaratıcılığının üçüncü dönemi olarak adlandırdığım dönemini derinliğine incelediğimizde daha iyi anlaşılacaktır.

* * *

Bir kez daha söylüyorum: Bu dönemler kesin çizgilerle birbirinden ayrılmazlar. Sözgelimi üçüncü dönem yapıtlarından bazılarını şiire yeni yeni başladığı ilk dönemde de yazmış olabilirdi, çünkü Puşkin her zaman tam bir bütündü, deyim yerindeyse onları dışarıdan almayan, zaten bünyesinde barındıran rüşeym halinde canlı bir organizmaydı. Dış çevre ruhunun derinliklerinde olanları canlandırıyordu yalnızca. Ancak bu canlı yapı

gelişiyordu ve bu gelişim evrelerini belirlemek, her birinde kendi özelliklerini ve birinden ötekine geçen nitel değişim aşamalarını saptamak gerçekten mümkündür. Böylelikle öncelikle evrensel düşüncelerin ışıldadığı ve başka ulusların şiir biçimlerini ve dehalarını sindirdiği yapıtları yaratıcılığının üçüncü dönemine bağlanabilir. Bu yapıtlarından bazıları Puşkin'in ölümünden sonra yayınlanmıştır. Bu döneminde şairimiz daha önce hiçbir yerde görülmemiş, duyulmamış olağanüstü bir şey sundu bizlere. Gerçekte Avrupa yazınında Shakespeare, Cervantes, Schiller gibi büyük yaratıcı dehalar vardı. Ancak bu dehalar arasında Puşkin'imiz kadar evrensel sevgi gücüne sahip birini olsun gösterin bana. Bu gücü, ulusumuzun bu en önemli gücünü halkımızla paylaşıyor, işte bu anlamda o ulusal bir şairdir. En büyük Avrupalı şairler bile, yabancı bir ulusun –komşusu da olabilir– dehasını, onun ruhunu, ruhunun gizli derinliklerini, özlemlerini Puşkin kadar böylesine güçlü bir biçimde kendinde özdeşleştirememiştir. Tersine, başka ülkelere bakarsanız, Avrupalı şairlerin onları sık sık kendi ülkesinin insanına benzeterek işlediklerini görürsünüz. Sözgelimi Shakespeare'in İtalyanları baştan aşağıya İngiliz'dir. Tüm dünya şairleri içinde, yabancı uluslarla kendini özdeşleştirme özelliğine sahip sadece Puşkin'dir. Örnek mi istiyorsunuz: İşte *Faust*, işte *Cimri Şövalye* ve "Bir zamanlar dünya üzerinde yoksul bir şövalye yaşarmış" baladı... *Don Juan*'ı bir daha okuyun, altında Puşkin'in imzası olmasaydı, yazarının bir İspanyol olmadığını asla bilemezdiniz. "Veba Zamanında Bir Şölen" poeması ne derin fantastik imgeler taşır. Ama bu fantastik imgelerde İngiliz dehası hissedilir, kahramanının veba üzerine yaktığı şu eşsiz ezgi, Mery'nin dizeleri:

Okulun gürültüleri arasında
Çocuklarımızın sesleri geliyordu...

İngiliz şarkısıdır bu, İngiliz dehasının özlemleri, ağıtı, gelecek üzerine acılı önsezileri...

Şu ilginç dizeyi hatırlayın:

Bir gün vahşi vadide başıboş dolaşırken...

Bu, uzun zaman önce bir İngiliz tarikatçısının düzyazı biçiminde yazdığı tuhaf, mistik bir kitabın ilk üç sayfasının neredeyse kelimesi kelimesine şiire aktarılmış biçimidir, bu yalnızca şiire dönüştürme midir acaba? Bu dizelerin hüzünlü, coşkusal melodisinde, Kuzey Protestanlığının ruhu, dinin kalıplarını kabul etmeyen İngiliz'in körü körüne, karanlık, karşı konulmaz emelleriyle ve mistik bir imgelemin taşkın seliyle sınır tanımaz bir gizemciliğin soluğu hissedilir. Bu ilginç satırları okurken adeta reformlaşma çağlarının ruhunu duyarsınız, Protestanlığın ilk günlerindeki "savaşçı" coşkusunu anlarsınız; nihayet, tarihini de kavrarsınız, salt düşüncede değil, sanki orada yaşıyormuşçasına, silahlı tarikat kamplarının önünden geçiyor, onlarla beraber ilahiler söylüyor, mistik bir coşkuyla ağlıyor, inançlarına birlikte katılıyor hissedersiniz kendinizi...Yeri gelmişken: Bu dinsel gizemciliğin yanı sıra Kuran'dan ayetler ya da "Kuran'a Öykünmeler"[6] – bu bir Müslüman değil midir, burada olan Kuran'ın ve İslam kılıcının ruhu, inancın safça şahlanışı ya da korkunç kanlı gücü değil de nedir? İşte eski dünya, işte "Mısır Geceleri"[7], işte halkın tepesine Tanrı gibi çökmüş, yeryüzü tanrıları... Halkın yaratıcı gücünü ve emellerini küçümseyen ve ona çoktan inanmayı kesmiş, yalnızlıklarında çıldıracak duruma gelen, ölüm acıları ve sıkıntıları çekerken, erkeğini yiyen dişi örümceğin şehvetiyle düşlemsel canavarlıkla oyalanan yeryüzü tanrıları... Hayır, kesinlikle söyleyebilirim ki Puşkin gibi evrensel duyarlılığı bu denli güçlü bir başka şair yoktur; mesele sadece bu duyarlılıkta, bu sevgi gücünde değil, şaşırtıcı derinliğinde, kendi ruhunu, başka halkların ruhuyla bir kılabilmesinde, bunu kusursuzca gerçekleştirmesindedir, işte bu yüzden olağanüstü: Çünkü bunu dünyanın hiçbir yerinde, hiçbir şairde göremeyiz. Bu yalnızca Puşkin'de vardır, bu anlamda tekrar söylüyorum, Puşkin görülmemiş, duyulmamış bir olaydır, bize göre bir peygamberdir, çünkü, evet, çünkü burada ulusal güç ve poezyasının ulusalcılığı, sonraki gelişimindeki ulusalcılığı, ge-

6 Puşkin'in şiiri.
7 Puşkin'in kısa öyküsü.

lecekteki ulusalcılığı (günümüzde artık kaybedilen) ortaya konmuştur ve peygamberce dile getirilmiştir. Bu ulusal ruh gücü kesin bir hedef olarak evrensellik ve enternasyonalizm emelleri değil mi? Ulusal şair olarak Puşkin, halkın gücüyle ilişkiye girer girmez, bu gücün büyük bir geleceği belirleyeceğini sezmişti. İşte bu anlamda bir kâhin, bir peygamberdir...

Yalnızca gelecek açısından değil, şimdiye kadar gözlerimiz önünde olanlara baktığımızda, gerçekte Petro reformları nedir bizler için? Bu reform bizler için ne anlam taşımaktadır? Elbette bizler için yalnızca Avrupa giyim kuşamı, örf ve âdetlerinin, Avrupa buluşları ve biliminin benimsenmesi değildi. Bu reformların ne olduğunu daha derinliğine girerek anlayalım ve dikkatle inceleyelim bir: Evet, Petro'nun reformlarını başlangıçta salt bu anlamda, yani dar faydacı anlamda başlattığı büyük ihtimaldir, ancak zamanla düşünceleri geliştikçe, kuşku yok ki, kendisini başka yöne çeken gizli içgüdüye uyarak, dar bir faydacılıktan, daha geniş, gelecek vaateden arayışlara yönelmişti. Aynı biçimde Rus halkı da reformlara sadece faydacılık açısından bakmamış, bir zaman sonra, reformların daha yüce amaçları olduğunu derin sezgisiyle kavramıştı. Bu amacı sezerken, yine söylüyorum, kuşkusuz bilincinde değildi, ama doğrudan doğruya yaşamsal önemi ilgilendiriyordu onu. Biz de hemen bu yaşamsal birleşmeye, tüm insanlığın birleşmesi ülküsüne yöneldik! Düşmanca duygularla değil (herhalde böyle olmalıydı), dostça, derin bir sevgiyle, öncelikle ırk ayrımı yapmayarak, daha işin başından başka ulusların dehasını yüreğimizde kabullendik. İçgüdülerimiz sayesinde daha ilk adımdan itibaren çelişkilerin farkına varmaya ve bunları ortadan kaldırmaya, aykırılıkları hoş görmeye ve uzlaşmaya özen gösterdik ve böylece yüce Ari kavmin tüm unsurlarını içine alacak biçimde, bizde yeni yeni ortaya çıkan evrensel birlik ülküsüne yatkın ve hazır olduğumuzu gösterdik. Evet, Rus insanının kendisine belirlediği görev hiç kuşkusuz Avrupa'nın birleşmesi ve evrenselliktir. Gerçek bir Rus olmak, tam anlamıyla Rus olmak belki de (buraya dikkatinizi çekmek isterim) tüm insanlara kardeş olmak –kuşkusuz, *dünya insanı olmak*– demektir. Bizim şu Slavcılık ve Batıcılık ayrımı tarihsel olarak kaçınılmaz görünse de, aslında birbirimizi

yanlış anlamadan ileri gelmektedir. Gerçek Rus için Avrupa ve büyük Ari kavmin yazgısı Rusya kadar, anayurdumuzun yazgısı kadar büyük değer taşır, çünkü bizim yazgımız kılıç zoruyla değil, kardeşliğin, tüm insanlığın kardeşçe birleşmesi emellerimizin gücüyle varılacak bir evrenselliktir. Petro reformlarından sonra tarihimizi derinliğine inceleyecek olursanız, Avrupa uluslarıyla olan ilişkilerimizin karakterinde, devlet politikamızda bile bu düşüncenin –isterseniz hayalim deyin– ön belirtilerini ve izlerini bulursunuz. Çünkü Rusya iki yüzyıl içinde kendi politikasında belki de kendisinden daha çok Avrupa'ya hizmet etmemiş midir? Bu durumun politikacılarımızın öngörüsüzlüğünden ileri geldiğini sanmıyorum. Ah, Avrupa ulusları bizim için ne kadar değerli olduklarını bilirler! Zamanla da buna bizler değil, ama gelecek kuşak tek bireyine kadar gerçek Rus olmanın, Avrupa'nın yaşadığı kendi çelişkilerinde uzlaşmacı olmaya çalışmak demek olduğunu; tüm insanlığın birleşmesi ülküsüyle, gönlümüzdeki Avrupa özlemlerimizin tek çıkar yol olduğunu göstermek, tüm insanlığa beslediğimiz kardeşçe sevgiyi bu ülküye sığdırmak ve nihayet İsa'nın öğretilerine uygun olarak tüm insanların el ele vererek gerçekleştireceği bu kolektif uyumda yüce ve kesin sözü haykırmak demek olduğunu anlayacaklardır! Buna kesinlikle inanıyorum. Biliyorum, çok iyi biliyorum ki bu sözlerimin coşku anında söylendiğini, abartılı ve hayal ürünü olduğunu öne süreceklerdir. Olsun, bu sözlerimden asla pişmanlık duymuyorum. Bu sözlerin özellikle şimdi –bu düşünceyi yaratıcı gücünde sindirmiş olan yüce şairimizi anmakta olduğumuz bu önemli günde– söylenmesi gerekiyor. Kaldı ki bu düşünce birçok kereler dile getirilmiştir, yeni bir şey söylemiyorum. Asıl önemlisi aşırı güvenle konuştuğumu söyleyebilirler. "Peki, bizim yoksul, perişan yurdumuzun alın yazısı mı bu? İnsanlığa yeni sözler söylemek için yalnızca bizler mi görevlendirildik?" Burada ekonominin, silah gücünün ya da bilimin zaferinden söz etmiyorum ki! Evrensellik ülküsüne, tüm insanlığın kardeşçe birleşmesine Rus ruhunun belki de tüm halklardan daha yatkın olduğunu dile getirmek istedim sadece, bu izleri tarihimizde, üstün nitelikli insanlarımızda ve Puşkin'in sanatsal dehasında görüyorum. Ülkemiz varsın yoksul olsun! Ama bu yoksul ülkeyi

İsamız "köle kılığında kutsayarak geçti."[8] Onun son sözlerini neden içimize sığdırmayalım? Üstelik bir ahırda doğmamış mıydı O? Tekrar ediyorum: Hiç değilse bizler Puşkin'i ve dehasındaki evrenselliği, dünya insanlığını artık gösterebiliriz. Gerçekten de başka dehaları kendi dehası gibi yüreğine katmıştır. En azından sanatında, yaratıcılığında tartışmasız biçimde Rus ruhunun evrensel eğilimini ortaya koymuştur, bu, yol gösterici bir öğüttür. Düşüncelerimiz hayal ürünü olarak görülüyorsa, hiç değilse bu fantazyamın neye dayandığı Puşkin'in yapıtlarında kendini gösteriyor. Ömrü yetseydi, belki de Rus ruhunun ölümsüz, yüce tiplerini Avrupalı kardeşlerimize daha anlaşılır sunacak ve onları bize şimdikine göre daha fazla yakınlaştıracak, belki de emellerimizin doğruluğunu anlatmayı başaracak, onlar da bizi daha çok anlayacak ve tanıyacaklardı, nihayet zamanımızda hâlâ baktıkları gibi, bize güvensizce ve yüksekten bakmayı bırakacaklardı. Puşkin daha uzun yaşasaydı, şimdi yaşadığımız kendi aramızdaki yanlış anlamadan doğan tartışmalar en aşağı düzeye inecekti belki. Takdir böyleymiş. Puşkin gücünün doruğundayken ayrıldı aramızdan; hiç kuşkuya yer yoktur ki büyük bir sırrı da mezarına götürdü. Biz de onsuz bu sırrı çözmeye çalışıyoruz.

8 Tyutçev'in şiirinden.

Üçüncü Bölüm

Fırsatı Değerlendirme. Bay A. Gradovski'nin Hakkımdaki Yazısı Üzerine Hazırladığım Dört Yazı Bay Gradovski'ye İthaf Olunur

I
Çok Önemli Bir Sorun Üzerine

Moskova'da 8 Haziranda yapmış olduğum konuşmama ve *Moskovskiye Vedomosti*'de bu konuşmamım çıkmasından sonra bizim basında kopacak gürültüyü önceden sezerek hazırladığım bir önsöze yer verdiğim Günlüğümü tam baskıya vermeye hazırlanıyordum. Ancak sizin eleştirilerinizi okuduktan sonra, Bay Gradovski, saldırılarınıza yanıt vermek amacıyla Günlüğün yayınını geciktirdim. Sezgilerimde ne kadar haklıymışım! Ne müthiş kıyamet kopmuş! "Ben kibirliymişim, korkakmışım, bir Manilov,[9] bir şairmişim!" Okurların taşkınlığını bastırmak için polis çağırmalı, ahlak polisini!", liberal bir polisi elbette. Ama neden gerçek polisi değil? Günümüzde gerçek polis de pekâlâ liberal görüşlü olabiliyor; üzerime saldıran liberallerden hiç de aşağı kalır yanları yok. Bu saçmalığın dik âlâsı ya! Her neyse, bunu bırakalım, size vereceğim yanıta bakalım. Sizinle kişisel olarak alıp veremediğim bir şey yok, bunu baştan söyleyeyim. Sizinle zaten uyuşmam mümkün değil, öyleyse sizi ikna etmek ya da görüşlerinizden vazgeçirmek aklımın köşesinden geçmez.

9 Gogol'ün *Ölü Canlar*'ından hayal budalası bir tip.

Birkaç yazınızı önceleri okuduğumda düşünceleriniz beni her zaman şaşırtmıştır. Öyleyse neden yanıt veriyorum şimdi? Hakkımızda bir yargıya varacak başkalarını, yani okurlarımı göz önünde bulundurarak yanıt vereceğim sadece. Rusya'ya duyulan umuda bıyık altından pis pis gülen yaşlı liberallerden, artık kabak tadı veren bayatlamış liberal kuşkuculuktan, gömülmeyi unutan ve hâlâ kendilerini yeni kuşaktan gören canlı cenazelerden, tam 25 yıl tepemize dikildikten sonra halk deyimiyle "pazarda çığırtkanlık yapan" adam durumuna düşen, kendini Rusya'nın kurtarıcısı ve yöneticisi sayan köhne liberallerden bıkmış usanmış, yeni sözlere, yeni ülkülere susayan insanların olduğunu duyuyor, görüyorum. Özetle, eleştirilerinize yanıt vermemin dışında, üzerinde durmak istediğim *birkaç konu* zaten vardı, bu benim için iyi bir fırsat oldu.

İlk önce, konuşmamda bizim "boş gezenlerin" nereden çıktığını niçin açıkça anlatmadığımı soruyorsunuz, hatta kınıyorsunuz beni. Efendim, bu uzun hikâyedir, meseleyi çok öncesinden almamız gerekir. Kaldı ki nasıl yanıt verirsem vereyim, zaten kabul etmeyeceksiniz, önyargılısınız çünkü, bir kere bu boş gezenlerin nasıl ve nereden çıktıklarına peşinen karar vermişsiniz: "Skvoznik-Dmuhanovskiler'le birlikte yaşamanın can sıkıntısından ve o zamanlar henüz özgür olamamış köylülere duyulan yurttaşça üzüntüdenmiş..." Tam da Rus liberaline özgü hafiflikle Rusya'nın her sorununun çoktan çözüldüğünü söyleyen günümüz liberal düşünceli insanının vardığı çok değerli bir yargıdır bu. Bulduğunuz kesin çözüme karşın sorun sandığınızdan çok daha karmaşıktır. "Skvoznikler'e ve köylülere duyulan üzüntülere" yeri geldiğinde değineceğim, ama önce, neredeyse alaya varan bir hafiflikle kullandığınız son derece ilginç olan sözlerinizi ele almama izin verin, şöyle diyorsunuz:

> Bay Dostoyevski'nin ulusal özelliğimiz olarak kabul ettiği Rus insanının "evrensel duyarlılığı" yüzünden bizleri derinden etkileyen Avrupa aydınlanmasının etkisinde –öyle ya da böyle– tam iki yüzyıldır bulunduğumuz bir gerçektir. Bu aydınlanmadan kaçacak yerimiz olmadığı gibi, gereği de yoktur. Karşısında duramayacağımız bir gerçektir bu. Aydınlan-

mayı isteyen her Rus bu kaynaklardan basitçe yoksun olduğundan bunu *mutlaka* Batı Avrupa kaynaklarından almak zorundadır.

Bu sözleriniz insanı bayağı neşelendiriyor; gelgelelim önemli bir kelime kullanıyorsunuz: "Aydınlanma". Sormama izin verin: Bu kelimeyle Batı bilimini, yararlı bilimleri, sanatı mı, yoksa tinsel aydınlanmayı mı kastediyorsunuz? İlkini, yani bilimleri ve sanatı gerçekten önemsemeden geçemeyiz, onlardan kaçamayız, gereği de yok zaten. Bunları Batı Avrupa kaynaklarından başka hiçbir yerden alamayacağımız görüşünüze tamamen katılıyorum. Bu yüzden Avrupa'ya sonsuz minnet borçluyuz. Ama ben aydınlanmadan, kelimenin tam ifade ettiği "aydınlanmayı" anlıyorum (kimsenin de farklı anlayacağını sanmıyorum), yani ruhu ve kalbi aydınlatan, akla yön veren, ona yaşam yolunu gösteren tinsel ışığı... Eğer böyleyse, bu aydınlanmayı Avrupa kaynaklarından almamızın hiç de gerekmediğini müsaade edin de söyleyeyim; aksine (ne yoksunluğu) Rusya toprağı baştan aşağı bu kaynaklarla doludur. Ne o, şaşırdınız mı? Görüyorsunuz, konuya en çok tartışmaya yol açacak noktadan girmeye bayılırım.

Halkımızın İsa'yı ve öğretisini yüreğine sığdırmakla çoktan aydınlanmış olduğunu söylüyorum. Halkın İsa'nın öğretisini bilmediğini, kimsenin ona bu öğretileri anlatmadığını söyleyeceklerdir, boş itirazlardır bunlar: Katehizis'ten sınavı veremese de kendisine gereken ne varsa biliyor. Vaazlardan daha etkili olan duaları, ilahileri yüzyıllardır gittiği tapınaklarda dinlemiş, öğrenmiştir. Batu Han istilası döneminde düşmanlarından kurtulmayı başardıktan sonra ormanlar bu ilahilerle çınlamıştır: "Yüce Tanrım, güç ver bize!" diye yakarmıştır, o zamanlar belki de İsa'dan başka hiçbir şeyi kalmadığından bu ilahileri ezberlemiştir, sadece bunda, bu ilahidedir İsa gerçeği! Halkımızın az dua okuduğu, diyakozların duaları ağızlarında geveleyip durduğu, liberallerin uydurduğu en büyük suçlama olmuştur kiliselerimize. Bununla yetinmeyip Slav kilise dilinin uygun olmaması nedeniyle basit halkımızın bu dili anlamadığını söylemişlerdir. (Oh, Tanrım, bu halk starover mi?) Buna karşılık papaz çıkıyor:

"Tanrım, hayatımın mutlak hâkimi!" duasını okuyor, –bu duada *Hıristiyanlığın bütün ilkeleri* ve katehizisleri vardır; halkımız da bu duaları ezbere bilir. Azizlerin hayat hikâyelerini birbirine anlatır ve derin bir duygululukla dinler. Halkımızın geçirdiği en önemli Hıristiyanlık sınavı, tarihinde yüzyıllar boyu çektiği sınırsız acılardır, bir kenarda unutulduğu ve acılarıyla baş başa bırakıldığı zaman –oysa hep başkaları için çalışıp durmuştu– bir tek İsa'sı kalmıştı, bu yüce avutucuyu sonsuza dek kalbinde yaşatmıştır, çünkü İsa'sı, düştüğü derin umutsuzluktan kurtarmıştır onu. Ayrıca bunları neden söylüyorum ki size? Niyetim, yoksa sizi inandırmak mı? Bu sözlerimi kuşkusuz çocukça, belki de yakışıksız bulacaksınız. Ama üçüncü kez yine söylüyorum. Sizin için yazmıyorum bunları. Ancak bu çok önemli bir konu, üzerinde özellikle durmak ve çok söz söylemek gerekiyor, parmaklarım kalem tuttukça yazacağım, şimdi düşüncelerimin yalnızca temel noktaları üzerinde duracağım: Halkımız baştan beri İsa'yı ve öğretilerini ruhunda özümseyerek aydınlanmışsa, öyleyse O'nunla, İsa'yla *gerçek* aydınlanmayı kabul etmiş demektir. Batı bilimiyle de desteklendiğinde, bu aydınlanma halkımız için gerçek bir kazanıma dönüşecektir. Batı'nın tersine, bizde İsa bilim karşısında sönmeyecektir, liberallerin öne sürdüğü gibi, İsa'yı gölgede bırakan bilim olmamıştır, çünkü Batı Kilisesi İsa imgesini çarpıtarak kiliseyi kiliselikten çıkarıp önce Roma Devleti, sonra da papalık kurumu haline getirdiği zamanlarda bilim henüz yoktu. Evet, Batı'da gerçek anlamda Hıristiyanlık ve kilise yoktur, gerçi çok Hıristiyan vardır, hiçbir zaman da yok olmayacaklar. Katolik dininin gerçek Hıristiyanlıkla ilgisi yoktur, artık putperestliğe doğru gidiyor, Protestanlık da dev adımlarla tanrıtanımazlığa, bugünkü gibi kararsız, değişken (ancak sonsuza dek değil) bir ahlaki anlayışa doğru yol almaktadır.

Hıristiyanlık ve İsa sevgisinin aydınlanma döngüsünün bütününü kapsamadığından, bunun yalnızca bir aşama olduğundan, tersine, bilimlerin, toplumsal düşüncelerin, ilerlemenin vs... gereğinden söz ederek kuşkusuz itiraz edeceksiniz. Buna verecek bir yanıtım olamaz, verirsem de yakışıksız olur, çünkü sözgelimi bilim konusunda bir dereceye kadar haklısınız, ancak halkımızın Hıristiyan olduğunu ve aydınlanmasının en belli başlı ve en

canlı temeli olarak *sonsuza dek Hıristiyan kalması gerektiğini* asla kabul etmeyeceksiniz, biliyorum. Konuşmamda, Tatyana'nın Onegin'in peşinden gitmeyi reddetmekle tam bir Rus kadını gibi, Rus halkının gerçeğine göre davrandığını söylemiştim, eleştirmenlerimden biri, "halkın gerçeği" ifademe nedense alınarak: "Cinsel ahlaksızlıklar ne güne duruyor?" diye sormuştu. Böyle bir eleştiriye yanıt vermek mümkün mü? Bu zatı muhteremi üzen belli başlı nokta, Rus halkının bir gerçeği olması, dolayısıyla gerçekten aydınlanmış olmasıydı. Bu cinsel ahlaksızlık tüm halkımıza bulaşmış mıdır ve nasıl *bir gerçektir acaba?* Halkımız bir gerçek olarak kabul edebilir mi bunu? Evet, halkımız kabadır, ama tamamı değil, ah, hepsi değil... Bu halkı yakından tanıdığım, bildiğim için yemin edebilirim buna, kaç yıl onlarla birlikte yaşadım, onlarla yedim içtim, onlarla yattım; "azılı suçlular sınıfına girmiştim", biliyorsunuz, ellerim nasır bağlayacak şekilde ağır işlerde çalıştım onlarla; bu arada ötekiler –"elini kanla temizleyenler"– liberal tavırlarla ve halka bıyık altından gülerek, konuşmalarında, basın sayfalarında, halkımızın "vahşi bir sürü olduğunu, hayvanlar gibi damgalandığını" söylemeye utanmamışlardır. Halkı hiç tanımadığımı söyleyemezsiniz bana! Tanıyorum: Baba ocağımda daha küçücük bir çocukken tanıdığım ve tam bir "Avrupalı liberale" dönmekte olduğum anda kaybedecek gibi olduğum İsa'yı halkımın sayesinde yeniden buldum. Varsın halkımız günahkâr ve kaba olsun, tutalım bir hayvan olsun: "Anayla oğul aynı atta/ Gelinse başka bir atta!" Nereden çıkmıştır bu türkü? Rus halk şarkılarının bir kaynağı vardır, nasıl fark etmezsiniz bunu? Bir kez olsun haksızlık etmeyiniz, sayın liberaller! Halkımızın yüzyıllardır neler çektiğini aklınıza getirin bir! Hayvan haline gelmişse asıl suçlunun kim olduğunu bir düşünün, peşinen suçlamayın öyle! Bolşoya Morskaya'da Fransız berberine saçını kestirmediği için köylüyü ayıplamak gerçekten saçmalığın dik âlâsı değil de nedir? Bizim Batı yanlısı liberaller halkın tepesine çıkarken, onu *inkâra* kalkışırken yönelttikleri suçlamalar bazen böyle zırvalıklara varıyor işte. Halk kişiliğini geliştirmemiş, yok ulusal bilinçten yoksunmuş! Allah aşkına, Batı'da nereye giderseniz gidin, hangi ülkeyi gösterirseniz gösterin sarhoşluk, hırsızlık daha mı az, hayvanca

davranışlar, vahşet oralarda yok mu (halkımızda göremezsiniz bu kadarını)? Orada günah sayılmayan başıboşlukla, kanunsuzlukla birleştiği için koyu bir cehalet, su katılmadık bir aydınlanmamışlık vardır. Orada düzensizlik günah değil, gerçek kabul edilir. Halkımız vahşi ve günahkâr olsun, ama onda tartışmasız olan bir gerçek var: Hiç değilse günahını ne doğru olarak kabul eder, ne de günah işleme isteği vardır (sadece ülküsel değil, en katıksız gerçeklikte böyledir). Halkımız günah işler, ama sonunda her zaman "yanlış yapmışım!" der. Eğer günah işleyen sessiz kalırsa, onun adına başkası söyleyecektir ve gerçek mutlaka ortaya çıkacaktır. Günahın pis kokusu vardır, güneş vurduğunda bu koku geçer. Günah geçici bir olgudur, ama İsa sonsuzdur. Halkımız her gün günah işler, kirlenir, ancak en güzel anlarda, dinsel gereklerini yerine getirdiği anlarda gerçek üzerinde asla yanılgıya düşmez. Halkın kendi doğruları olarak neye inandığı; onu, yani gerçeği nerede sandığı ve nasıl düşündüğü, can attıkları şeyin ne olduğu, neyi sevdiği, Tanrıdan ne istediği ve dua ederken neden gözyaşları döktüğü, evet, asıl bunlardır önemli olan. Halkın ülküsü İsa'dır. Elbette İsa'yla aydınlanır, halkımız içinden çıkılmaz, en korkunç felaketlerin yaşandığı anlarda, kendini ilgilendiren tüm sorunlarını her zaman Hıristiyan ilkelerine göre çözmüştür ve her zaman da böyle çözecektir. Alaylı bir tavırla: "Ağlamak, iç çekmek yetmez, bir şeylerin yapılması, bir şeylerin olması gerekir" diyeceksiniz. Ya sizler, aydın Batı hayranı beyler, evet, içinizde dini bütün, dürüst insanlar çok mu fazla? İçinizden İsa'nın yerine koyduğunuz dini bütün bir adam gösterin bana! Bilin ki halkımızın arasında dinine aşırı bağlı çok insan vardır. İncelemenizden kesinlikle geçmemiş, ne inanılmaz, güzel, olumlu insanlarımız vardır! Gerçek yolunda çile çeken, doğruluktan ayrılmayan çok insanımız vardır, kimimiz görürüz, kimimiz görmeyiz! Bilemem: Görmeyi bilen kuşkusuz görecek ve anlayacaktır, sadece hayvani bir imge görmek isteyen elbette hiçbir şey göremez. Olsun, halk hiç yoksa içinde böyle olumlu örneklerin var olduğunu biliyor, buna inanıyor, işte bu düşünceyle, ihtiyaç anında bu dürüst insanların kendini her zaman kurtaracağı umudunu besliyor. Bununla kendini güçlü hissediyor. Halkımız yurdunu kaç kez kurtarmıştır, düşünün!

Daha yakın zamanda günahların, ayyaşlığın ve çürümüşlüğün batağına saplanmışken, Rus halkı hep birlikte Müslümanların zulmü altında ezilen Slavlara Hıristiyanlık adına yardıma koşmadı mı? Halkımız günahlarından, yaptığı haksızlıklardan arınmak için bu savaşı özveri saydı; öz evlatlarını bu kutsal dava uğruna savaşa gönderdi; para değerini yitirmiş, et fiyatları tavana vurmuş, yakınmadı bile. Halkımız heyecanla dinledi önce, sordu soruşturdu, savaşın içini okudu, pek çoğumuz tanıktır buna. Halkımızın bu son savaştaki tinsel coşkusunu iyi bilirim; gelgelelim bizim liberaller bu coşkunun nedenlerini kabul etmiyorlar, bu yetmezmiş gibi bu düşünceyle alay ediyorlar: "Bu halk sürüsünün sözde birlik düşüncesi, yurttaşlık duygusu, yok efendim politik görüşleri varmış. Hadi canım sende!" Neden, neden bizim Avrupalılaşmış liberaller halkımıza düşmandırlar hep? Neden Avrupa'da demokrat olarak nitelenen insanlar her zaman halkın yanında yer alırlar, en azından halka dayanırlar da, bizim demokratlarsa –çoğunlukla aristokrattırlar– sonunda hemen hemen her zaman halkın gücünü ezen yollara başvururlar ve zorbalığa kadar giderler, evet, neden? Gerçi halka bilinçli düşman olduklarını ileri sürmüyorum, ama asıl trajedi bu bilinçsizliktedir. Bu sorular sizi kızdırdı mı yoksa? Olsun, bunlar benim için şaşmaz belitlerdir ve elbette yazabildikçe, konuşabildikçe bunları açıklamayı ve gözler önüne sermeyi sürdüreceğim.

Sözlerimi şöyle bağlayacağım: Sorun bilimse tamam, ama "aydınlanmayı" Batı Avrupa kaynaklarından almamız gerekmiyor. Yoksa alacağımız sözgelimi şu toplumsal formüller olur: "*Chacun pour soi et Dieu pour tous*"[10] ya da "*Après moi le déluge.*" Aman, hemen çığlığı basacaklardır: "Bizde de buna benzer atasözleri yok mu? Örneğin: 'Adam tuzu, ekmeği yer, unutur gider' gibi, bu tür yüzlerce özlü sözümüz yok mudur?" diye. Evet, halkımız arasında bunun gibi yüzlerce atasözü vardır: Halkın zekâsı geniştir, mizah yeteneği de, gelişen bilinç her zaman içinde olumsuzluğu da barındırır, alt tarafı *atasözleridir* bunlar, halkımız onların ahlaki doğruluğuna inanmaz, güler geçer, genelinde en azından kabul etmez. Ya siz, *Chacun pour soi et Dieu pour tous* gibi bir deyişin salt atasözü olduğunu, Batı'da herkesçe kabul

10 Herkes kendi için, Tanrı herkes için. (Fransızca)

edilen, *herkesin* uyguladığı ve inandığı toplumsal bir formül olmadığını söylemeye cüret edebilir misiniz? Hiç yoksa halkın tepesine çöken, onu baskı altında tutan, geniş topraklara ve işçi sınıfına sahip olan ve "Avrupa aydınlanmasının" bekçiliğine soyunanların parolasıdır. Böyle bir aydınlanma neyimize bizim! Bunları kendimizde arayalım. Bilim başka, aydınlanma başkadır. Halkımıza ve gücüne beslediğimiz umutla belki de bir gün, kusursuz bir parlaklıkta bizim olan İsa aydınlanmasını gerçekleştireceğiz. Kuşkusuz bu uzun girişin eleştirinize bir yanıt olmadığını söyleyeceksiniz. Olsun, bunu bir önsöz, zorunlu bir önsöz sayıyorum. Sizin, konuşmamda görüşlerinize uymayan ve çok önemli olarak gördüğünüz noktaları seçip belirttiğiniz gibi, ben de öncelikle aramızdaki düşünce ayrılığının temeli olarak gördüğüm, daha çok uzlaşmamızı engelleyen sizdeki noktaları belirttim ve dile getirdim. Ancak önsöz bitti, artık oraya buraya sapmadan doğrudan sizin eleştirilere geçelim şimdi.

II
Aleko ve Derjimorda. Aleko'nun Toprak Kölesi Üzerine Çektiği Acılar. Anekdotlar

Konuşmamı eleştirirken şöyle diyorsunuz:

> Ama Puşkin, Aleko ve Onegin'i inkârlarıyla birlikte anlatırken, onların özellikle neyi "yadsıdıklarını" göstermemiştir. Bu tiplerin "halkın gerçeği" ve Rus dünya anlayışının temel ilkelerini yadsıdıklarını ileri sürmek son derece cüretkâr bir tavır olurdu. Bunu hiçbir yerde göremiyoruz.

Görünür görünmezmiş, yok bunu öne sürmek cüretkâr bir tavırmış değilmiş –bu konuya döneceğiz tabii– ama önce sizin, Aleko'nun Çingeneler'e sığınmasının Dmuhanovskiler olduğu savınızı ele alalım şimdi:

> Ama gerçekte, o zamanların boş gezenlerinin dünyası [diyorsunuz] başka bir dünyayı yadsıyan bir dünyaydı. Bu tip-

lerin açıklanması için, Puşkin zaman zaman başvursa da, aslında yakıcı bir öfkeyle baktığı ve pek üzerinde durmadığı başka tipler gereklidir. Puşkin'in yaratıcı yeteneği, karanlıklara inmesine ve Rus evinin bodrum katlarını dolduran [*neden üst katlar değil*] baykuş ve yarasaları "seçkin yapıtları" arasına koymasını engellemiştir. Gogol gerçekleştirmiştir bunu, Puşkin'in tam tersi Gogol... Aleko'nun neden Çingenelere sığındığını, Onegin'in neden hep köşe bucak kaçtığını, Turgenyev'in de ölümsüzleştirdiği "fuzuli insanların" dünyaya neden geldiklerini Gogol göstermiştir bizlere. Karaboçkalar, Sobakeviçler,[11] Skvoznik-Dmuhanovskiler, Derjimordalar, Tyapkin-Lyapkinler[12], işte bunlar, Aleko'nun, Beltov'un,[13] Rudin'in ve daha pek çok tipin karanlık yanıdır. Bunların oluşturduğu ortam olmadan sözünü ettiğimiz son tipler anlaşılmaz. Gogol'ün kahramanları da Rus değil midir? Aman, hem de ne Rus! Karaboçka'nın dünya umurunda mıydı? Skvoznik-Dmuhanovski pekâlâ tüccarların hakkından geliyordu. Sobakeviç köylülerin ciğerini okuyordu. Köylüler de aynı şekilde onun tabii... Alekolar'da ve Rudinler'de bunun zerresi yoktu, hayatı anlayamamış tiplerdi; kaçmayı yeğlemişlerdir sadece. Aleko Çingenelere, Rudin'se kendisine tamamen yabancı olan ülke uğruna ölmeye Paris'e kaçmıştı.

Demek onlar *basitçe* kaçtılar, öyle mi? Bu ne mizahi hafiflikle varılan hükümlerdir! Sorunu nasıl da kolayından alıyorsunuz! Nasıl da yanıtlarınız hazır! Hazırcevaplık ancak bu kadar olur. Ha, unutmadan, bütün Gogol kahramanlarının Rus olduklarını söylemenizin sebebi hikmeti ne acaba? "Aman, hem de ne Rus!", öyle mi? Ancak tartışmamızla uzaktan yakından ilgisi var mı bu sözlerin? Onların Rus olduklarını cümle âlem biliyor! Evet, Aleko da, Onegin de Rus'tur, siz de, ben de, ileri sürdüğünüz gibi "sözde" bir dava uğruna yabancısı olduğu Paris'e kaçan Rudin de Rus'tu, hem de katışıksız Rus... İşte bu yüzden

11 Gogol'ün *Ölü Canlar*'ından iki tip.
12 Gogol'ün *Müfettiş* oyunundan bir tip.
13 Herzen'in *Kabahat Kimde?* adlı romanının kahramanı.

tam bir Rus'tur o; Paris'te uğruna öldüğü dava bir İngiliz'e, bir Alman'a daha yabancı gelir, ama ona değil, çünkü Avrupa davası, dünyayı ve tüm insanlığı ilgilendiren bir dava Rus insanına öteden beri yabancı değildir. Rudin'in ayırt edici özelliği işte buradadır. Yurdunun toprağında çalışma olanağı bulamayan Rudin'in, iddia ettiğinizin aksine, ona hiç de yabancı olmayan başka topraklarda ölmüş olması, evet, Rudin'in asıl trajedisi budur! Her neyse, mesele şu: Bütün bu Skvoznikler ve Sobakeviçler Rus da olsalar, toprağından köklerini koparmış, halkın yaşamının tek yüzünü bilen, öteki yüzünden hiç haberi olmayan, öteki yüzün var olup olmadığını bile aklına getirmeyen bozulmuş tiplerdir – işte bütün sorun budur! Halkı küçük gördükleri için halkın ruhunu, neye susadığını, dualarında neyi dilediğini bilememişlerdir. Çünkü halkı korkunç biçimde hor görüyorlardı, dahası: Nüfus sayımı dışında varlığını bile yadsımışlardır. "Sobakeviç köylüleri avucunun içi gibi biliyordu" diyorsunuz. Bu nasıl olur? Sobakeviç, kölesi Proşka'da, Çiçikov'a satacağı kol gücünü görüyordu sadece. Skvoznik-Dmuhanovski'nin tüccarlarla gayet iyi anlaştığını söylüyorsunuz. İnsaf edin! Beşinci sahnede Belediye Başkanının tüccarlara çektiği söylevi hatırlayın: Sadece köpeklere söylenir böyle sözler, insanlara değil, Rus'la konuşmanın "mükemmelliği" bu mudur? Yoksa siz bu davranışını övüyor musunuz? Dişlerini dökseniz, saçlarını yolsanız daha iyi olurdu doğrusu! Çocukluğumda anayolda giderken troykada bir askeri kurye görmüştüm, üniformalı, apoletli, başında tüylü üç köşeli şapka vardı, kurye arabacının ense köküne ha babam indiriyordu yumruğu, zavallı arabacı da kanter içinde dört nala giden atları çılgınca kamçılıyordu. Bu askeri kurye kuşkusuz doğuştan Rus'tu, ama öylesine körleşmiş, halkından öylesine kopmuş biriydi ki bir Rus'la adam gibi konuşacağı yerde kocaman yumruklarını konuşturuyordu. Oysa bütün hayatı arabacıların, çeşitli tabakadan insanların arasında geçmişti. Gelgelelim apoletli üniforması, tüylü şapkası, subay rütbeleri ve ayağındaki pırıl pırıl Petersburg çizmeleri, ruhsal ve manevi yönden, bırakın Rus köylüsünü, dolaşmadık yerini bırakmadığı ve büyük bir olasılıkla yumruklamak ya da parlak çizmeleriyle tekmelemekten başka ilgiye değer bir şey bulamadığı Rusya'dan bile değerli ge-

liyordu ona. Rusya onun için amirlerinden başka bir anlam ifade etmiyordu. Amirlerinin dışında her şey onun gözünde bir hiçti. Böyle biri halkın özüne ve ruhuna nasıl varabilir? Evet, bu adam Rus'tu, ama Avrupacılığını aydınlanmayla değil, birçok kişi gibi, ahlaksızlıkla başlatan "Avrupalılaşmış" bir Rus'tu. Evet, efendim, bu ahlaksızlık her zaman Rusları Avrupalılaştırmanın kestirme yolu olarak görülmüştür bizde. Bu kuryenin oğlu belki de bir profesör olacaktır, yani Avrupa patentli... Evet, onların (Gogol tiplerinin) halkın ruhundan anladıklarını söylemeyin. Halkın köklerinden anlamak için önce Puşkinler, Hamyakovlar, Samarinler, Aksakovlar gerekliydi. (Gerçi onlardan da önce bu sorunlar tartışılmış, konuşulmuştur, ama bir parça yüzeysel ve yapmacık olmuştur.) Onlar "halkın gerçeğinden" söz etmeye başlayınca, herkes, işleri sadece "odalarında miskin miskin oturup raporlar tutmak olan," saralı, budala tipler olarak gördü bu adamları. Ortaya çıkışları ve görüşleriyle ilk anda herkesi öylesine şaşkına çevirdiler ki liberalleri aldı bir kuşku: "Ya niyetleri hakkımızda raporlar düzmekse!" diye. Kendiniz karar verin: Günümüz liberallerinin Slavcılar üzerine bu görüşleri budalalık mıdır, değil midir?

Her neyse, konumuza dönelim. Aleko'nun Derjimordalar yüzünden Çingenelere sığındığını öne sürüyorsunuz. Diyelim ki bu doğru. Ama işin kötüsü, Bay Gradovski, Aleko'nun topluma karşı böylesine tiksinti ve kin duymasında haklı olduğunu bayağı inandırıcı biçimde kabul eden sizsiniz: "Aleko kaçmadan edemezdi, çünkü Derjimorda çok iğrenç biri haline gelmişti artık!" demiyor musunuz? Aleko'nun da, Onegin'in de kendi çaplarında Derjimordalığa yakın tipler olduğunu ben de kabul ediyorum, hatta kimi ilişkiler bakımından daha da beteriydiler. Yalnız bir farkla, onların trajik yazgılarını tümüyle kabul ederek, suçlu bulmuyorum onları. Oysa siz kaçtıkları için övgüler düzüyorsunuz: "Bu büyük ve ilginç insanlar böylesi basit yaratıklarla bir arada yaşayabilirler miydi?" Çok, ama çok yanılıyorsunuz. Aleko ve Onegin'in köklerinden kopmadıkları ve halkın gerçeğini asla yadsımadıkları sonucuna varıyorsunuz. Bu yetmiyormuş gibi, "Hiç de kibirli değillerdi!" diyebiliyorsunuz. Evet, bu gurur, kendilerini soyutlamanın ve köklerinden kopmanın doğ-

rudan doğruya mantıksal ve kaçınılmaz sonucuydu. Onların köklerini tanımadıklarını inkâr edemezsiniz. Kız öğrenciler gibi kapalı yetiştiler ve büyüdüler. Rusya'yı Petersburg'da memurluk yaparken tanıdılar; halkla ilişkileri toprak sahibinin kölesiyle ilişkileri biçimindeydi. Onların köyde mujiklerle yaşamış olduklarını varsayalım. Benim askeri kurye ömrü boyunca posta arabacılarıyla düşüp kalkmıştı, ama onlara değer gördüğü yalnızca yumruklarıydı. Aleko ve Onegin de halktan kopuk yaşayan, hazırdan yemeye alışmış tiplerdi, yani köylü emeğiyle, hatta gökten düşer gibi edindiği Avrupa kültürüyle yaşayan insanlar gibi Rusya'ya karşı mağrur ve sabırsızdılar. Aydınlarımız o belli yetişme süreçleriyle, neredeyse tarihimizin iki yüzyılı boyunca aylak hazır yiyiciler haline gelmişlerdir. İşte asıl bu onların topraklarından nasıl koptuklarını ve halktan kendilerini nasıl soyutladıklarını açıklamaya yeter. Aleko'yu yıkıma sürükleyen, Derjimorda değil, Derjimorda'ya ve onun ortaya çıkışına bir açıklık getirememesidir. Bunun için fazla kibirlidir o. Bir Derjimorda'yı anlayamayınca anayurdunda çalışma olanağı bulamamıştır. Buna inananları aptal ya da birer Derjimorda görmüştür gözünde. Bizim boş gezen yalnızca Derjimorda karşısında değil, Rusya önünde de gurur kesilmiştir, çünkü vardığı hükme göre Rusya'da sadece köleler ve Derjimordalar vardı. Eğer bünyesinde soylu insanlar varsa, elbette Aleko ve Onegin'den başkası olamazdı kuşkusuz. Bu yargıdan sonra ister istemez kibir gelir: Yalnız dünyalarında yaşarlarken bir türlü anlamadıkları bu iğrenç Derjimordalar'dan üstün oluşlarına ve kendi soyluluklarına doğal olarak hayret etmeye başlamışlardır. Eğer kibirli olmasalardı kendilerini de birer Derzimorda görürlerdi; bu bilince varınca da bir uzlaşma yolu bulabilirlerdi o zaman. Aslında halka duydukları kibirden çok, bir çeşit tiksintidir bu tamamen böyledir. Siz bu sözlerimin hiçbirine tabii ki inanmayacaksınız, tersine, siz, Aleko ve Oneginler'in kimi çirkin yanlarından söz ederken, "Hastalığın asıl nedenini bir kenara bırakıp belirtilerini iyileştirmenin mantıkla bağdaşmadığını" söylediğim için beni dar görüşlülükle suçluyor, adeta azarlıyorsunuz. Ben "Boyun eğ, mağrur adam!" derken "sanki mesele, boyun eğmeyi istemeyen mağrur insanların sadece kişisel özellikleriymiş gibi" işin özünü

kaçırarak, Aleko'yu yalnızca kişisel özellikleri nedeniyle suçladığımı öne sürüyorsunuz. "Boş gezenlerin neyin karşısında gururlu olacakları sorunu çözmez" diyorsunuz. "Neyin önünde alçakgönüllü olmaları gerekiyor?" sorusu da yanıtsız kalıyor. Son derece küstahça söylenmiş sözlerdir bunlar, Bay Gradovski: "Bu boş gezenlerin" toplumumuzun tarihsel sürecinin bir ürünü olduğunu yeterince açık dile getirdiğimi sanıyorum, öyleyse buradan tüm suçu *kişisel* olarak onlara ya da *kişisel* özelliklerine yüklemediğim anlaşılıyor. Yazılarımı ve dergide çıkan konuşmamı okudunuz, öyleyse neden kafanıza göre yorum yapıyor, çarpıtıyorsunuz? "Alçakgönüllü ol!" cümlesiyle başlayan bölümü aktararak şöyle diyorsunuz:

> Bay Dostoyevski bu sözlerle, *Karamazov Kardeşler*'in yazarının güçlü, ama aynı zamanda güçsüz yanını oluşturan "en derin kutsal" inançlarını yansıtmıştır. Bu sözlerde büyük bir *dinsel* ülkü, güçlü bir kişisel ahlak dersi verme hevesleri gizlidir, gelgelelim *toplumsal* düşüncelerin izi bile yoktur.

Bu sözlerden sonra hemen Hıristiyan sevgi anlayışına uygun "kişisel mükemmelliğe erme" düşüncesini eleştirmeye kalkışıyorsunuz. "Kişisel mükemmellik" görüşünüze birazdan geleceğim, önce sanırım gizlemeye çalıştığınız asıl niyetinizi ortaya çıkaracağım: "Boş gezeni" suçladığım için değil, asıl ahlaki kusursuzluğun bir ideali, olması gereken en sağlam Rus saymadığım için kızıyorsunuz bana! Aleko ve Onegin'in "çirkin yanlarını" kabul ediyorsunuz, ama bu arada kurnazlık ediyorsunuz. Nedense pek belli etmek istemediğiniz görüş açınıza göre: "Boş gezenler" doğal ve kusursuz tipler, Derjimordalar'dan kaçmış olmaları bile onların kusursuz olduklarının göstergesi sizce. Onlarda bir yetersizlik ya da kusur bulunmasın öfkeden küplere biniyorsunuz. Doğrudan şöyle diyorsunuz: "Gururları yüzünden mahvolduklarını, halkın gerçekleri karşısında boyun eğmeyi istemediklerini ileri sürmek saçmalık olurdu!" Sonunda büyük bir heyecanla, köylüleri özgürlüğe kavuşturanların onlar olduğunda da ısrar ediyorsunuz:

> Daha söyleyeceklerim var: Yüzyılımızın ilk yarısının bu "boş gezenlerinden" en seçkinlerinin yüreğinde bir düşünce varsa, bu, kesinlikle halka değgin bir düşüncedir. Onların yüreğini acıtan, derin kin duymalarına neden olan şey halkı inim inim inleten kölelikti. Diyelim ki kendilerine göre –"Avrupa" tarzına göre– halkı sevdiler ve toprak köleliği düzeninden nefret ettiler. Peki, toplumumuzu kölelik düzeninin ortadan kaldırılmasına hazırlayan güçler onlar değil de kimdi? Önce özgürlük hareketinin yayıcıları, sonra da barış elçileri olarak "ülkelerine" hizmet etmişlerdir.

Asıl mesele bu zaten, "boş gezenlerin" toprak köleliği düzeninden "kendilerine –Avrupa tarzına– göre" nefret etmeleridir, işin özü budur. Evet, bütün mesele, onları besleyen, dolayısıyla diğer toprak sahiplerinin yaptıkları gibi, aslında ezdikleri Rus köylüsünü düşündüklerinden değildi toprak köleliğinden nefretleri. Kurtuluşu Çingenelerin yanında ya da Paris barikatlarında bulacak kadar yurttaşça acılar çektilerse, kendi köylülerini doğrudan özgür bırakmalarına ve böylelikle hiç değilse kendi sorumlulukları açısından toplumsal acılarını dindirmeye kim engel olabilirdi? Ne var ki köylülerini özgürlüğe kavuşturduklarını çok az duyuyorduk, ama toplumsal çığlıklarına diyecek yoktu. "Onları çevre yiyip bitirmişti, zenginlikten niçin yoksun olacaklardı ki!" Köylüler için duydukları kaygıdan, işi barikatlara kadar götürürken malı mülkü neden düşünmüşlerdi peki? İşte sorunun can alıcı noktası daha, barikatlara da katılsa "Paris'in sıcak köşelerinde" paraya gereksinim duyacaklardı. Zaten köylülerin kafa vergileri de bu arada gönderiliyordu. Daha basit bir yol da seçmişlerdi: Kölelerini ipotek ediyorlar, satıyorlar ya da değiş tokuş ediyorlardı (hepsi de aynı şey değil mi?), gerekli parayı sağladıktan sonra yalnızca Rus köylülerinin değil, tüm insanlığın kurtuluşu amacıyla radikal Fransız gazetelerine ve dergilerine destek vermeye Paris'te alıyorlardı soluğu. Sizin inandırmaya çalıştığınız gibi, onları, o boş gezenleri yiyip bitiren toprak kölelerine duydukları derin üzüntüydü, öyle mi? Hayır, toprak köleliğine filan değil, genelde insanoğlunun köle durumuna düşmesine duyulan soyut bir üzüntüydü bu ve şöyle düşünüyor-

lardı: "Kölelik olmamalıdır, bu cehalet demektir, *liberte, egalite et fraternite!* Rus köylüsüne gelince, belki de ona duyulan üzüntü, bu yüce gönüllerde hiç de bu kadar derin değildi. Geçmişin iyi yürekli, son derece "aydın" insanlarının sözlerini unutmam: 'Kuşkusuz kölelik insanoğluna yapılan en korkunç kötülüktür' diyerek aralarında gizli gizli fısıldaşırlardı, ama işin gerçeğine baktığımızda, halkımız... bu halk mıdır acaba? Halkımız 1793'lerin Paris halkına benzemiyor mu? Evet, köleliğe alışmıştır, yüzü, gözü, her tarafı bir köleyi anlatıyor. Örneğin, kırbaç elbette iğrenç bir yöntemdir, ama Rus insanı için, inanın, sopa hâlâ gerekli: Bizim köylü dayak yemese duramaz, o saat aramaya başlar, böyle bir milletiz işte!" Yemin ederim bu sözleri bir zamanlar, hem de çok aydın kişilerden duymuşumdur. Bu "somut bir gerçektir, efendim!" Onegin belki kendi kölelerini kırbaçlamıyordu, gerçi böyle bir karara varmak biraz güçtür, ya Aleko, eminim birazcık okşuyordu, zorbalıktan değil, acıma duygusundan, hayırlı bir amaç için yani: "Köylüye sopa gereklidir, dayak yemeden yaşayamaz, ayaklarıyla gelir, kendi ister: 'Beni kırbaçlayın, efendimiz, adam edin beni, çok şımardım da!' Söyleyin lütfen, böyle bir yaradılışta olana ne yapılabilir? Ee, değil mi ki istiyor, onu tatmin etmek için vereceksin sopayı." Yine söylüyorum, onların köylülere olan duyguları çoğu kez tiksinmeye kadar varıyordu. Ya kendi aralarında dolaşan, Rus köylüsüne, anasına babasına, karısına, "putperestliğine", köle olmasına değgin ağza alınmayacak, aşağılayıcı fıkralar!.. Bu ağır sözleri, özel hayatları bir genelevi hatırlatan, aldırmaz, kaygısız insanlar söylüyordu, her zaman kötülükten değil tabii; bazen tüm Ruslara özgü olan tez canlılıkla –kendi anlayışlarına göre alınan son Avrupasal düşüncelerin– *a la Lucretia Floriani*[14] gibi örneğin, benimsenmesine duyulan aşırı istekten oluyordu bu. Ruslar çok yönlü insanlardır, efendim, her şeyi çabuk kaparlar. Ah, Bay Gradovski, bu acı çeken Rus boş gezenlerinin arasında kimileyin ne müthiş fırıldakların çıktığı görülmüştür, Rus köylüsü üzerine uydurulan bu küçük düşürücü fıkralar, iğrenç düşünceler, hemen her zaman bu avarelerin kalplerinde toprak köleliği düze-

14 Lucretia Floriani tarzı. George Sand'ın aynı isimli romanının olumsuz kahramanı.

nine karşı duydukları yurttaşça üzüntüyü soyut ve evrensel bir nitelik vererek gideriyordu. Kendi ahlak güzelliğini ve toplumsal düşüncelerin zenginliğini düşüne düşüne, bir de köylülerinden aldığı kafa vergisiyle ruhen ve bedenen beslenirken, bu soyut, evrensel kederlenişle pekâlâ yaşanabilir. Bu ne ki! Geçenlerde, o günleri yaşamış ve görmüş geçirmiş biri, o zaman Rusya'sının evrensel düşünceli kişileriyle en güçlü liberallerin bir Rus köylü kadınla aralarında geçen ve gazetelerde yer alan bir olayı anlatmıştı. Bu topluluk kendilerini halkından soyutlamış boş gezen takımındandı, daha doğrusu kendilerini bir anlamda tarih önünde kanıtlamış, tescilli, su katılmadık boş gezenlerdi. Olay şöyle: 1845 yazında Moskova yakınlarında –söz konusu zatın anlatımıyla– görkemli bir öğlen yemeğinin verildiği güzel bir kır evinde pek çok konuk toplanmıştır: En insancıl profesörler, üstün yetenekli sanatkârlar, sanatseverler, ünlü demokratlar, nihayet, dünyaca tanınmış siyaset adamları, eleştirmenler, yazarlar ve çok kültürlü hanımefendiler... Muhtemelen şampanyalı, kulebyakalı,[15] özetle kuş sütü eksik olmayan harika bir yemekten sonra ("harika" demenin bir anlamı olmalı, öyle değil mi?) bütün grup kırlara yürüyüşe çıkar. Issız bir yerde, tarlanın içinde çavdar biçen bir kadın görürler. Tam hasat zamanıdır: Köylüler karılarıyla beraber sabahın dördünde kalkarlar, ürün toplamaya giderler ve gece yarılarına kadar çalışırlar. On iki saat sürekli eğilip doğrularak hasat toplamak ağırdır, güneş de yakar. Ekin biçen kadın çavdarların arasına girdiğinde dışarıdan görülmez. Bizim grup bu şekilde ekinler arasında bu kadınla karşı karşıya geliyor, gözlerinizin önüne bir getirin, kadın neredeyse çıplaktır (iç gömleği gibi bir şey vardır sadece üzerinde). Aman Allahım, korkunç bir şeydir bu! Evrensel, insancıl duygular harekete geçer hemen: Birden onur kırıcı bir ses duyulur: "Görüyorsunuz işte, dünyada utanma duygusu olmayan yalnızca Rus kadınıdır." Ardından şu yargı gelmekte gecikmez: "Sadece Rus kadınının karşısında insan hiçbir şeyden utanmaz!" (Yani utanmaya gerek yok mudur?) Tartışma kızışır. Kadına arka çıkanlar olur, aman ne savunma, ne saçma sapan karşı sözlerle cenkleşip dururlar!

15 Etle, balıkla yapılan Rus böreği.

Susuzluğunu şampanyayla gideren, istiridyeleri gövdelerine indiren bu boş gezen-toprak sahipleri kalabalığında böyle boş düşünceler, zırva yargılar çıkabiliyor işte, ya bu ziyafetlerin parası kimden çıkıyor? O kadının emeğinden değil mi? Sizin için, dünyayı mesken tutan siz çilekeş boş gezenler için çalışmıyor mu? Siz de onun emeğini sömürüyorsunuz! Kadın gözlerden uzak çavdar tarlasında, yakıcı güneşle imanı gevremiş, tutup eteğini çıkarıyor, bir gömlekle kaldı diye utanmaz oluyor ve utanma duygularınızı zedeliyor ve hemen "tüm kadınların en utanmazı" damgasını yiyiveriyor. Ah, sizi ahlak düşkünü budalalar sizi! Ya sizlerin "Paris eğlencelerine", "Paris'in sıcak köşelerindeki" o çılgınca eğlenmelerinize ne diyeceğiz peki? Dinlerken bile her Rus'un içini gıcıklayan *Bale Mobile*'deki *cancanlar* ya şu küçük şarkı:

Ma commère quand je danse
Comment va mon cotillon?[16]

Eteklerin zarif biçimde kaldırılması ve kalçaların oynatılması, evet, bizim ahlak budalası Rusları hiç mi hiç rahatsız etmez, tersine, hazdan adeta eriyip kendilerinden geçmezler miydi? "Bağışlayın, ne çekicidir ama şu cancan, şu kalçaların oynaması yok mu? *Article de Paris*'nin[17] en mükemmelidir, ama şu Rus köylü kadın haza tam bir odundur!" Hayır, efendim, burada duydukları köylümüzün ve halkımızın rezil olduğu kanısı değildir bile, burada ortaya çıkan duygudur, doğrudan doğruya köylüye karşı kişisel iğrenme duygusudur, ah, tabii ki kendiliğinden oluşan, neredeyse bilinçsiz, o an farkında bile olmadıkları bir duygudur! Bay Gradovski, sizin şu temel düşüncenize katılmamın asla mümkün olmadığını söylemeliyim: "Toplumumuzu toprak köleliği düzeninin ortadan kaldırılmasına hazırlayanlar onlar değil de kimdir?" Sadece tüm kuralları uygun biçimde yurttaşça üzülmeyi ön plana çıkarmışlar ve soyut sözlerle davaya bir ölçüde hizmet etmişlerdir, aslında genel tutuma uygun bir durumdur bu, işe de yarıyordu tabii. Gelgelelim köylü-

16 Vaftiz annem, ben dans ederken/Jüponum nasıl, uyumlu mu?
17 Paris işi. (Fransızca)

lerin özgürlüğüne katkıda bulunanlar ve bu amaç için çaba gösterenlere yardımcı olan insan örneği sizin boş gezenler değil, Samarin gibi insanlardır. Samarin gibi kişilikler, gezgin tipine hiç benzemezler, o zamanın bu yüce davası için ortaya çıkmışlardır, sayıları da az değildi, elbette onlardan tek kelime etmezsiniz, Bay Gradovski. Belirtilerine baktığımızda bu dava çok geçmeden boş gezenleri sıkmış ve yeniden küçümseyerek burun kıvırmışlardır. Farklı davransalardı boş gezen olmazlardı zaten. Devletin köle başına ödediği tazminatı aldıktan sonra, geriye kalan topraklarını ve kesilmek üzere ormanlık alanlarını tüccarlara ve vurgunculara satmaya başladılar, yurtdışına yerleşerek anayurtlarını bütün bütüne unuttular...Kuşkusuz görüşlerime katılmayacaksınız Bay profesör, ancak elimden bir şey gelmez: O kadar değer verdiğiniz ve üstün gördüğünüz liberal görüşlü Rus insanı örneğinin ne günümüzde, ne de gelecekte ideal, doğal, gerçek Rus tipi olduğunu zaten kabul edemem. Bu insanlar son on yıl içinde dişe dokunur hiçbir iş yapmamışlardır. Bu sözlerim, sizin, o eskinin beyefendileri için döktüğünüz övgülerden daha gerçekçidir.

III
İki Ayrılmış Parça

Şimdi, Hıristiyan sevgi anlayışı ruhuna uygun "bireysel mükemmelliğe erme" üzerine görüşlerinize, toplumsal ülkülere ve en önemlisi de "toplumsal kurumlarla" karşılaştırdığımızda bu sevginin sözde yetersiz kaldığı konusuna geliyorum. Siz de zaten aramızdaki düşünce ayrılığının en önemli noktasının bu olduğunu vurgulayarak başlıyor ve şöyle diyorsunuz:

> Şimdi Bay Dostoyevski'yle aramızdaki en önemli fikir ayrılığına geldik. Bay Dostoyevski halkın gerçeğinin ve ülkülerinin karşısında boyun eğmeyi talep ederken, bu "gerçeği" ve bu ülküleri hazır, sarsılmaz ve değişmez kabul ediyor. İşte bu yaklaşımı kendisine hayır dememize imkân veriyor!

> Halkımızın *toplumsal* ülküleri henüz *oluşum ve gelişim* sürecinde bulunmaktadır. Büyük bir halk olarak anılmayı hak edebilmesi için Rus halkının çok daha fazla çalışması ve kendini geliştirmesi gerekmektedir.

Halkın "gerçekleri" ve ülküleri konusunda yazımın başında ve ilk bölümünde zaten kısmen de olsa size yanıt vermiştim. Halkın gerçeği ve ülküleri Rus toplumsal düşüncesinin gelişiminde yetersiz kaldığı savında bulunuyorsunuz düpedüz. Böylece dini ve toplumsal işleri birbirinden ayırmış oluyorsunuz. Elinizdeki bilim bıçağıyla, bir bütünü oluşturan canlı bir organizmayı iki ayrı parçaya bölüyorsunuz ve bu iki parçanın tümüyle birbirinden bağımsız olması gerektiğini ileri sürüyorsunuz. Biraz daha yakından bakıp her iki parçayı ayrı ayrı anlamaya çalışalım, birtakım sonuçlar çıkarabiliriz belki. Önce ilk parçayı, "Hıristiyan sevgi anlayışı ruhuna uygun kişisel mükemmelliğe erme" meselesini ele alalım. Şöyle diyorsunuz:

> Bay Dostoyevski kişinin kendi üzerinde düşünmesi ve alçakgönüllü olması çağrısı yapıyor. Hıristiyan sevgi anlayışı ruhuna uygun kişisel mükemmelliğe erme, kuşkusuz, büyük küçük her faaliyetin önkoşuludur. Ancak *Hıristiyan anlayışı içinde kendini mükemmelleştiren* insanlardan yüzde yüz kusursuz bir toplum (?!) kurulacağı sonucu çıkarılamaz. Bir örnek verelim.
>
> Havari Pavlus[18] kölelerine ve efendilerine, karşılıklı ilişkileri üzerine öğütler verirdi. Onlar da genellikle Pavlus'u dinlerlerdi, köleler ve efendiler kişi olarak iyi birer Hıristiyandılar, ama *kölelik* dinsel aydınlanmaya uygun değildi ve her zaman ahlaka aykırı bir kurum olarak kaldı. Bay Dostoyevski, aynı bizler gibi, kusursuz Hıristiyan olan toprak sahipleri ve köylüler tanımıştır. Ancak *toprak köleliği* Tanrının gözleri önünde tüm rezilliğiyle varlığını sürdürmüştür ve köleleri özgür kılan Rus çarı yalnızca *kişisel* değil, *toplumsal ahlakın da* sözcüsü olarak ortaya çıkmıştı. Geçmişte, günümüzdeki

18 İsa'nın havarilerinden.

kadar "iyi insanlar" olmasına rağmen, gereken düzeyde ahlak anlayışı yoktu.

Kişisel ahlakla toplumsal ahlak aynı kavramlar değildir. Buradan, toplumu oluşturan bireylerin *yalnızca* kişisel özelliklerini iyileştirmekle *toplumsal* yetkinliğe ulaşmanın asla mümkün olmadığı sonucu çıkar. 1800 yılından başlayarak bir örnek daha verelim. Hıristiyanca sevgi ve alçakgönüllülük üzerine öğütler veren bir dizi vaizin, Karaboçkalar'ın ve Sobakeviçler'in ahlakını düzeltmeye soyunduklarını varsayalım. Soruyorum şimdi, *iktidar* kaldırmayı gerek görmediği sürece Karaboçkalar'ın toprak köleliği düzenini ortadan kaldırmayı başarabilecekleri düşünülebilir mi? Tam tersine, Karaboçka gerçek bir Hıristiyan ve köylülerin gerçek "anası" olduğunu kanıtlamaya çalışır, vaizlerin tüm öğütlerine karşın bu inancından vazgeçmezdi.

İnsanoğlunun *toplumsal* anlamda iyileştirilmesi, kişinin sadece "kendi kişiliğini" güçlendirmesiyle ve "alçakgönüllü" olmasıyla gerçekleştirilemez. Kişi kendini çölde de, ıssız adada da düzeltebilir ve tutkularına gem vurabilir. Ancak *sosyal* varlık olarak insanlar, *birbirinin yanında, birbiri için ve birbiriyle beraber* çaba göstererek gelişirler ve düzelirler. İşte bu nedenledir ki yüksek düzeyde toplumsal bir mükemmelliğe erişme, kişiye, Hıristiyanlığın olmasa bile, yurttaşlık erdemini aşılayan *sosyal kurumların* yetkinliğine bağlıdır.

Bakın ne kadar yer verdim yazınıza! Hepsinde müthiş bir kibir okunuyor ve en çok nasibini alan da "Hıristiyan sevgi anlayışı ruhuna uygun bireysel mükemmelliğe erme" kavramı olmuş: Toplumsal yaşamda hemen hemen hiç yararı olmayan görüşlerdir bunlar. Hıristiyanlığa çok gülünç bir anlam yüklüyorsunuz! "Karaboçka ve Sobakeviç'in birer *kusursuz* Hıristiyan haline geldiklerini varsayalım (mükemmellikten söz eden sizsiniz), toprak köleliğinden vazgeçmeye onları inandırmanız mümkün olabilir mi?" Evet, bu sorunuz çok kurnazca ve ardından da yanıtınız hazır: "Hayır, koyu bir Hıristiyan olsa bile Karaboçka'yı inandırmak mümkün değildir!" Ben de doğrudan şu yanıtı vereceğim: Karaboçka *gerçek*, kusursuz bir Hıristiyan olabilsey-

di, onun mülkünde toprak köleleri asla olmazdı, köle sözleşmeleri ve tüm tapu senetleri eskisi gibi kasasında saklansa bile bunun hiçbir önemi olmazdı. İzin verin: Karaboçka önceden de Hıristiyandı, böyle doğmamış mıydı? Siz, Hıristiyanlığın bu yeni yayıcılarından söz ederken, aslında eski Hıristiyanlığı, ancak güçlenmiş, *yetkinleşmiş*, daha doğrusu ideale varmış bir Hıristiyanlığı anlıyorsunuz. O zaman kölelere, efendilere ne gerek vardı Allah aşkına! Hıristiyanlığın ne olduğunu insan bir nebze olsun bilmelidir, Bay Gradovski! Karaboçka *kusursuz* bir Hıristiyan haline gelseydi, köylüleri köle olmuş olmamış, onun için fark ederdi miydi? Köylülerin "anası", gerçek anası olur ve hemen o eski "hanımlığı" kalkardı ortadan. Kendiliğinden olurdu bu. Geçmişin hanımefendisi ve kölesi güneş karşısında sis gibi dağılır gider, tam anlamıyla yeni insanlar, daha önceden hiç duyulmamış, tümüyle yeni, değişik ilişkiler doğardı aralarında. Hem de işitilmemiş bir olay gerçekleşmiş olurdu: Birbirlerinden kopuk yaşayan ve parmakla sayılacak kadar az olan bu kusursuz Hıristiyanlar *her yerde* görülmeye başlardı. Bu hayal ürünü düşünce sizden geldi, Bay Gradovski. Böylesine harika bir hayalin içine dalan sizsiniz, öyleyse sonuçlarına katlanmak zorundasınız. Sizi temin ederim ki, Bay Gradovski, bu durumda Karaboçka'nın köleleri onun yanından ayrılmazlardı, çünkü insanoğlu kendisine en uygun yeri arar. Sizin kurum dediğiniz yerlerde onları öz anne gibi seven sahiplerinin yanında olmalarından daha mı rahat ederlerdi acaba? Havari Pavlus döneminde kölelik kurumu varlığını sürdürmüşse, nedeni, o dönem kiliselerinin henüz *mükemmelliğe* ulaşmamış olmasıdır. (Bunu Pavlus'un mektuplarından anlıyoruz.) O zamanlar kişisel mükemmelliğe ulaşmış kilise mensuplarının köleleri yoktu, olamazdı da, çünkü aralarında kardeşlik ilişkisi vardı ve kardeş kardeşin kölesi olamazdı. Sizin vardığınız sonuçlardan Hıristiyan öğütlerinin sanki zayıf kaldığı anlamı çıkıyor. Bir de Pavlus'un öğütlerinin köleliği kutsamadığını söylüyorsunuz. Oysa başka bilim adamları, özellikle Avrupalı tarihçilerin çoğu, köleliği mubah gördüğü için Hıristiyanlığı sorgulamışlardı. Bu da meselenin özünü kavramadıklarını gösterir. Mısırlı Meryem'in, köleleri olduğunu ve onları azat etmek istemediğini bir düşünün! Ne deli saçması düşünce!

Hıristiyanlıkta, gerçek Hıristiyanlıkta efendiler ve hizmetkârlar vardır ve her zaman olacaktır, ama köle oldukları asla düşünülemez. Gerçek, kusursuz bir Hıristiyanlıktan söz ediyorum. Uşaklar köle değildir. Pavlus ve öğrencisi Timoti birlikte yolculuklara çıktıklarında Timoti Pavlus'a hizmet ederdi, ama Pavlus'un Timoti'ye yazdığı mektupları gözden geçirin: Allah aşkına, bir köleye, hatta bir hizmetkâra yazılan mektup mudur bunlar? Aslında "Timoti bir oğuldur", Pavlus'un üzerine titrediği bir oğul... İşte, kusursuz bir Hıristiyan oldukları zaman aralarındaki ilişki de böyle olacaktır! Efendiler, hizmetkârlar olacaktır; ama efendi bir zorba, hizmetkâr köle olmayacaktır. Geleceğin toplumunda bir Kepler, bir Kant, bir Shakespeare olduğunu düşünelim: Herkes için büyük bir hizmetin içine girmişler, herkesi bilinçlendiriyorlar ve bu yüce insanlara derin saygı duyuluyor. Shakespeare'in çalışmaktan başını kaldırıp, evi derleyip toplamaya, odaları temizlemeye zamanı yoktur. Emin olun bir yurttaş kesinlikle onun evine gidecek ve seve seve Shakespeare'in evini derleyip toplayacaktır. Böyle yapınca küçülecek, bir köle durumuna mı düşecektir? Kesinlikle hayır. Shakespeare'in insanlığa büyük hizmeti dokunduğunu biliyor: "Şan şeref senin olsun" diyecektir. "Sana hizmet etmekten büyük mutluluk duyarım, ortak bir faydada benim de bir tuzum olsun! Sana hizmetimle, çalışmalarına daha fazla zaman ayırmış olacaksın, ama ben bir köle değilim. Senin benden daha üstün olduğunu kabullenmekle ve sana hizmet için buraya gelmekle, bu bilinçle, insanlığın ahlaki değerleri bakımından senden hiç de aşağıda olmadığımı, *insan olarak* seninle eşit olduğumu göstermiş oluyorum." Elbette bunları söylemeyecektir, çünkü o zaman böyle bir sorun yaşanmayacaktır, hatta akıllardan bile geçmeyecektir. Çünkü gerçekten yeni insanlar İsa'nın çocukları olacaktır, eski dönemin hayvani davranışlarından eser kalmayacaktır. Siz kuşkusuz bunların zaten bir hayal olduğunu söyleyeceksiniz. Ama hayaller kurmayı başlatan sizsiniz. Siz: "köle çocukları" olan ve bu köleleri azat etmeyi istemeyen *gerçek* bir Hıristiyan Karaboçka hayal ettiniz; bu hayal benimkinden daha mı temiz?

Pek akıllılar burada kahkahayı basıp şöyle diyeceklerdir: "Gerçek Hıristiyanlık yeryüzünde hiç yokken ya da ayrımsan-

mayacak kadar azken, kalkıp Hıristiyan sevgi anlayışı ruhuna uygun kişisel kusursuzluğa erme üzerine kafa yormak iyi doğrusu! Başka türlü (yani benim sözlerime göre) her şey bir anda çözülür, kölelik kurumu ortadan kalkar, Karaboçkalar parlak dehalar halini gelir ve herkes bütün zamanını Tanrıya övgüler düzmekle geçirirdi." Evet, alaycı beyler, gerçek Hıristiyan tabii ki çok azdır! (Ama unutmayın yine de vardır.) Halkın Hıristiyan ülküsünün ve bu ülküyle birlikte beslediği yüce umudunun yaşayabilmesi için ne kadar gerçek Hıristiyan gerekli, biliyor musunuz? Dünyevi anlayışlara uygulayın bunu, sözgelimi toplumda yurttaşlık erdeminin ölmemesi için acaba kaç yurttaş gereklidir? Politik bir hesap bu, tümüyle farklı bir olay, hem bizlere, hem de size yabancı, Bay Gradovski. Bu kez tutup şöyle diyecekler: "Bu büyük Hıristiyanlık düşüncesine inananlar bu kadar azsa, ne yararı olacak bunun peki?" Sonunda nasıl bir yarar getireceğini niçin bilmeniz gerekiyor ki? Bugüne kadar bu yüce düşüncenin zaten yok olmaması gerekiyordu. Dünyanın değişimlere gebe olduğu ve buna hazırlıklı olunması gerektiği günümüzde durum farklı. Burada asıl mesele yararda değil, gerçektedir. Ben gerçeğin orada, inandığım şeyde olduğuna baş koymuşsam, millet inancıma gülüp geçmiş, kabul etmemiş ve başka yol tutturmuş, beni ne ilgilendirir? Yüce ahlaki bir düşüncenin gücü insanlığı sağlam bir birlik çatısı altında birleştirmede, onu geçici bir yarar görmeyip, insanlığı gelecekte sonsuz amaçlara ve salt mutluluğa yönlendirmededir. Bu kutsal düşüncenin temel öğelerinden yoksunsanız, toplumsal amaçlara ulaşmak için insanları nasıl bir araya getirebilirsiniz? Ahlaki düşünceler birdir: Hepsi ileride salt kişisel kusursuzluğa erme düşüncesi üzerine temellenirler; bu ülkü, içinde her şeyi –özlemleri, tutkuları– barındırır çünkü, dolayısıyla bütün toplumsal ülkülerimiz bundan doğar. İnsanları sadece tek amaçla, "var olabilmek" için uygar bir toplum içinde bir araya getirmeyi deneyin hele! "*Chacun pour soi et Dieu pour tous*" gibi ahlaki formülden başka bir şey elde edemezsiniz. Bu parolayla uygar bir toplum asla uzun süreli yaşayamaz, Bay Gradovski!

* * *

Daha durun, bunun ilerisi var, sizi şaşırtmaya niyetliyim: Derin bilgili Bay Profesör, biliniz ki toplumsal ve siyasal ülküler ile manevi ülküler birbirinden ayrı tutulamaz; bu iki ülkü birbiriyle örgensel bir bütünlük içindedir. Sizin o bilim bıçağınızla bunlar iki parçaya bölünerek siyasal ülküler apayrı tutulur ve nihayet bu ülküler dışarıdan alınarak ayrı bir "kurum" gibi nereye olursa olsun aktarılırsa, ben diyorum ki, kesinlikle yaşayamazlar, hiçbir zaman da yaşamamışlardır. Sonra toplumsal ülküler nedir, bu sözden neyi anlamamız gerekir? Kuşkusuz bu düşüncenin özü insanoğlunun özlemlerine uygun olarak, elden geldiğince kusursuz ve herkesin onayını alabilecek toplumsal düzenin formülünü kendi içinde arayıp bulmak değil midir? Ancak bu formülü insanlar bilmiyor; tarihleri boyunca tam altı bin yıl aramışlar, ne var ki bulamamışlardır. Karınca kendi yuvasının, arı kovanının formülünü bilir. (İnsan gibi olmasa da, kendiliğinden bilir, fazlasına da gerek yoktur.) Ne yazık ki insanoğlu kendi formülünü bilmiyor. Durum böyle olunca insanoğlunda toplumsal düzen düşüncesi nereden çıkmış olabilir peki? Tarihsel olarak incelerseniz, nereden geldiğini hemen anlarsınız. Kaynağının, bireylerin salt ahlaki yönden kendilerini kusursuzlaştırmak olduğunu göreceksiniz, bu ülkü işte buradan beslenmiş, ezelden beri böyle gelmiş, sonsuza kadar da böyle gidecektir. Her halkın, her ulusun başlangıç dönemlerinde ahlaki düşünce her zaman ulus doğmadan ortaya çıkmıştır; çünkü *ulusu yaratan güç manevi düşüncedir.* Bu ülkü mistik düşüncelerden, insanoğlunun sonsuz olduğu, sıradan bir yeryüzü yaratığı olmadığı, öteki dünyalarla ve sonsuzlukla ilişki halinde bulunduğu inançlarından doğmuştur. Bu inançlar her zaman ve her yerde din ve mezhepler halinde biçimlenmiştir, yeni bir din başlar başlamaz, ardından hemen yeni bir ulus çıkmıştır ortaya. Bir Yahudi'yi, bir Müslüman'ı ele alın: Yahudilerde uluslaşma süreci İbrahim yasalarıyla başlamış da olsa, asıl Musa yasalarından sonra gerçekleşmiştir, Müslüman topluluklarda da ancak Kuran'dan sonra çıkmıştır. Kazanılan manevi değerleri korumak için insanlar hemen birbirleriyle kaynaşmak istemişlerdir, ancak o zaman büyük bir istek ve acelecilikle " *birbiri yanında, birbiri için ve birbiriyle çalışarak*"

(müthiş bir incelikle yazdığınız gibi), evet, ancak o zaman kazanılan manevi değerleri –bir tekini bile yitirmeden– korumak amacıyla nasıl bir düzen kuracaklarını, ortak yaşantıları için, onlara destek olacak ve edindikleri manevi değerleri, insanlığa sunabilecekleri toplumsal ve siyasal formülü nasıl geliştireceklerini aramaya girişmişlerdir. Dikkatinizi çekmek isterim, dönemler ve yüzyıllar geçtikten sonra bir ulusun manevi değerleri sarsılmaya ve zayıflamaya başlar başlamaz (çünkü burada da bizce meçhul, kendine özgü bir yasa vardır), ulus da ardından çatırdamaya başlamış ve o ulusun bütün toplumsal yasaları da çöküntüye uğramış ve ulusu ulus yapan tüm siyasal ve toplumsal kavramlar yavaş yavaş ortadan silinmiştir. Bir halkın dini, hangi karakterdeyse, o halkın toplumsal biçimlenişi ona göre kurulur ve kalıplaşır. Dolayısıyla toplumsal ve siyasal ülküler her zaman doğrudan ve örgensel olarak manevi ülkülerle bağlantılıdır, en önemlisi de kuşku yok ki toplumsal ülkülerin manevi ülkülerden çıkmış olmasıdır. Hiçbir zaman *kendi başına* var olmazlar, çünkü bu ülkünün ortaya çıkmasının amacı ulusun tinsel isteklerinin –bu tinsel özlemler onda oluştuğuna göre– karşılanmasıdır. Öyleyse dinsel bilinçle kişiliğini "mükemmelleştirme" halkların yaşamında her şeyin temelidir, çünkü kendini mükemmelleştirme *o dinin mensubu olmak demektir*. Kişisel mükemmelleşme isteği olmadan "toplumsal ülküler" beliremez, hatta doğamaz. Şimdi siz belki de "bireysel mükemmelleşmenin her şeyin başı olduğunu ve hiçbir biçimde bıçakla bir şeyleri kesmediğinizi söyleyeceksiniz. Ama burada yaptığınız, canlı organizmayı iki parçaya bölmek değil de nedir? kişisel mükemmelleşme sadece *her şeyin başlangıcı* değil, aynı zamanda devamı ve sonucudur. Ulusun canlı yapısını içine alan, temellendiren ve koruyan yalnızca odur. Bir ulusun toplumsal kalıbı da onun için yaşar, çünkü başlangıçta kazandığı değeri yalnızca yaşatmak için yaratılmıştır. Bir ulusta, onu doğuran *bilince uygun olarak* tüm bireylerin kişisel mükemmelleşme istekleri kaybolduğu zaman "toplumsal kurumlar da" giderek kaybolmaya başlar, çünkü geriye korunacak bir şey kalmamıştır. Bu nedenle aşağıdaki şu sözleri söylemenizin de bence bir anlamı yoktur:

> Bu nedenledir ki insanoğlunun toplumsal yetkinliğe ulaşması büyük ölçüde kişiye, Hıristiyanlık olmasa bile, yurttaşlık erdemleri aşılayan *toplumsal kurumların* yetkinliğine bağlıdır.

"Hıristiyanlık olmasa bile, yurttaşlık erdemleri..." Burada söz konusu olan bölünmezi bölen, bütün bir canlı organizmayı –tinsel ve yurttaşsal diye– iki parçaya ayıran bilim bıçağı karşımıza çıkmıyor mu acaba, ne dersiniz? "Toplumsal kurumlar"da ve "yurttaş" unvanında en yüce manevi ülkülerin saklı olduğunu; olgunlaşmış, gelişimini tamamlamış topluluklarda "yurttaşlık ülkülerinin" her zaman ilk zamanlardaki dinsel ülkünün yerini aldığını, bu dinin yurttaşlık ülküsünde eriyip kaybolduğunu söyleyeceksiniz. Evet, çok kişi böyle düşünüyor, ama bizler böyle bir hayalin gerçekleştiğini henüz görmedik. Bir toplumda dinsel-manevi ülküler tükendiğinde her zaman panik havası içinde salt "canını kurtarmak" amacıyla bir bütünleşme ihtiyacı doğar; burada toplumsal birliği gerektirecek herhangi bir amaç kalmamıştır. Bakın, bugün Fransız burjuvazisi kapılarını zorlayan dördüncü sınıftan "canını kurtarmak" için birleşmektedir. Gelgelelim "canını kurtarma" meselesi insanlığı birleştiren ülküler içinde en çaresiz olanı ve sonuncusudur. Bu sonun başlangıcı, içinde yok olmanın belirtilerini taşır. Birleşiyorlar, ama sanki panik içinde dört bir yana dağılacakları o ilk tehlike anını beklemedeler. Bu durumda kendi başına oluşan şu "kurum" denen şeyi ne kurtaracaktır peki? Kardeşler varsa, kardeşlik de olacaktır. Eğer kardeşlik yoksa, hiçbir "kurumla" kardeşlik elde edilemez ki! Bir "kurum" inşa etmenin ve üzerine: "*Liberte, égalité, fraternité*" yazmanın sorarım ne yararı olacaktır? Evet, bu "kurumla" hiçbir yarar elde edemezsiniz; öyle ki bu üç "köklü" söze –kaçışınız yok– kaçınılmaz olarak bir dördüncüsünü eklemek gerekir: "*ou la mort!*," "*fraternité ou la mort!*"[19] ve böylece "siyasal kurum" yoluyla kardeş olabilmek için kardeşler birbirlerinin kafasını koparacaklardır. Bu sadece bir örnek, ama esaslı bir örnek... Siz Bay Gradovski, Aleko gibi kurtuluşu nes-

19 "Ya da ölüm", "Ya kardeşlik, ya ölüm!"

nelerde ve dışsal olgularda arıyorsunuz: Rusyamız her dakika aptallarla, üçkağıtçılarla kaynıyor diyelim (bazı görüş açılarına göre böyle olabilir de), ama Avrupa'da herhangi bir "kurumu" alıp kendimize aktarmak sizce tam bir kurtuluş oluyor. Halkımıza yabancı ve genel iradesine uygun olmayan Avrupa kalıplarının (oysa yakın gelecekte yıkılıp gidecektir) mekanik olarak bize aktarılması, bilindiği gibi Batıcı Rusların en önemli sözüdür. Aklıma gelmişken, Bay Gradovski, düzensiz devlet yapımızı sorgulayıp Rusya'yı küçültürken, ona Avrupa'yı örnek göstererek şöyle buyuruyorsunuz:

> Avrupa'nın çoktan üstesinden geldiği düşünce ayrılıklarıyla ve çelişkilerle hâlâ baş edemediğimiz ortadadır.

Avrupa gerçekten başarmış mıdır bunu? Kimden, nereden duydunuz? Evet, sizin şu Avrupanız her alanda genel bir çöküşün, korkunç bir yıkımın eşiğindedir. Çoktan beri kilisesiz ve İsa'sız kurulan bu "karınca yuvası" (çünkü kilise epeydir kavram karışıklıkları yaşarken devletle adeta bütünleşmiştir), ahlaki ilkeleri temellerine kadar sarsılmış, mutlak ve genel değerlerini yitirmiş, evet, bu "karınca yuvası" içten içe oyulmuştur. Dördüncü sınıf kapıyı çalıyor, zorluyor, açılmadığı takdirde kapıyı yıkacaktır. Eski düşünceleri istemiyor, bu zamana kadar yürürlükte kalan yasaları reddediyor. Uzlaşmaya, ödün vermeye yanaşmıyor, küçük desteklerle yapıyı ayakta tutamazsınız. Verilen ödünler sadece ortalığı karıştırır, işçilerin de istediği bu zaten. Kimsenin aklının ucundan geçirmediği olaylar baş gösterecektir. Bütün bu parlamentarizm, insanların peşinden gittiği tüm toplumsal kuramlar, maddi birikimler, bankalar, bilimler, Yahudiler, hepsi bir anda iz bırakmadan yerle bir olacaktır. Hayır, bu koşullarda bile Yahudiler bundan nasıl bir çıkar sağlayacaklarını düşünürler yine, onları hariç tutalım. Bütün bu söylediklerim "yakın, kapılara dayanılmış durumda." Gülüyorsunuz, öyle mi? Gülenler mutlu olurlar. İnşallah uzun yaşarsınız da gözlerinizle görürsünüz bunları. İşte o gün geldiğinde kim bilir nasıl şaşıracaksınız! Gülerek şöyle diyeceksiniz: "Avrupa üzerine böyle kehanetlerde bulunduğunuza göre, demek ki Avrupa'yı

seviyorsunuz!" Bu durumun beni sevindireceğini mi sandınız yoksa? Yalnızca böyle bir sonun yaklaşmakta olduğunu hissediyorum, o kadar... Son hesap, hesabın ödenmesi, insanın hayal gücünü zorlayacak kadar çok kısa sürede olup bitebilir. Belirtileri korkunç... Avrupa devletlerinin müzminleşmiş doğal olmayan siyasal yapıları sadece, bu söylediklerimin başlamasına yol açacaktır. Doğal olmayan bir temele oturtulduğuna ve yüzyıllardır böyle yaşayageldiğine göre bu devletler nasıl doğal olabilirlerdi? Küçük bir zümre geri kalanları köleleştirerek egemenlik kuramaz, Avrupa'nın şimdi tümüyle putperestleşmiş olan kurumları (çoktandır Hıristiyan değillerdi) yalnızca bu amaca hizmet etmek için kurulmuşlardır. Bu doğal olmayan durum, bu "çözümlenemez" politik sorunlar (gerçi herkes tarafından bilinmektedir), mutlaka tüm ülkelerin bulaşacağı ve hatta bulunduğumuz yüzyılda ve belki de önümüzdeki on yıl içinde patlayacak olan paylaşım esasına dayalı geniş çapta, uzun süreli siyasal bir savaşa yol açacaktır. Ne dersiniz: Toplum *günümüzde* böyle uzun süreli siyasal bir savaşa dayanabilir mi? Fabrikatörler korkaktır, ürkektir, Yahudi de öyle. Savaş biraz uzamaya ya da uzayacağını hissettirmeye görsün, hemen tüm fabrikalar, bankalar kapanacak, milyonlarca aç insan ve işlerinden olmuş işçi sokaklara dökülecektir. Siyaset adamlarının sağduyulu davranacaklarını düşünerek savaşa girişmeyeceklerine mi güveniyorsunuz yoksa? Bu sağduyuya güvenmek, sorarım ne zaman mümkün olmuştur? Sonuçlarını önceden kestirerek savaşa ödenek ayırmayacak meclislere mi güveneceksiniz? Hükümetlerin para para diye tutturan yöneticileri geri çevirdiği ne zaman görülmüştür? Buyurun işte, işçi sınıfı sokaktadır. Ne diyorsunuz: Eskiden olduğu gibi sabırla açlıktan ölmeyi bekler mi şimdi? Siyasal sosyalizmden, uluslararası sosyal kongrelerden, Paris Komününden sonra, ha? Hayır, şimdi eskisi gibi olmayacaktır: İşçiler Avrupa'ya saldıracak, eski adına ne varsa yakıp geçecektir. Dalgalar yalnızca bizim kıyılarımızda parçalanıp dağılacaktır ve ancak o zaman ulusumuzun yapısının Avrupa'dan ne kadar farklı olduğu açık biçimde kendini gösterecektir. O zaman siz, kuramcı beyler, belki de siz durumu kavrayacak ve şimdi sadece gülüp geçtiğiniz "halkımızın köklerini" aramaya koyulacaksınız! Şimdi

beyler, bize Avrupa'nın pek çok aklı başında insanının uzun zamandır inancını yitirdiği, yaşanmış bitmiş bir saçmalık gibi yarın yıkılıp gidecek olan ve bu zamana kadar ancak süredurum halinde varlığını sürdüren kurumlarıyla Avrupa'yı gösteriyor ve kendimize aktarmaya davet ediyorsunuz. Avrupa'da gördüğümüz burjuvazinin birleşmesi komedisini, tüm insanlığı içine alan bir birleşmenin olağan reçetesi olduğunu, söyler misiniz, soyut düşünen bir kuramcıdan başka kim kabul edebilirdi? Kendilerine uzun zaman önce sorsalarmış: "Orada yüz yıldan daha kısa bir sürede yirmi anayasa değişikliği, on kadar devrim yaşandıktan sonra nasıl olur?" diye. Ah, belki de o zaman ancak Avrupa'dan bir süre için kendimizi kurtarabiliriz, yalnız Avrupa "vesayeti" olmadan, kesinlikle İsa'dan ve kişisel mükemmelliğe erme ilkesinden doğan kendi toplumsal ülkülerimizle olabilir, Bay Gradovski. Soracaksınız: "Bizim, Avrupa'nın önüne geçen nasıl toplumsal ve yurttaşsal ülkülerimiz olabilir?" diye. Evet, toplumsal ve yurttaşsal ülkülerimiz Avrupanızdan daha iyi, sizinkilerden daha sağlam ve hatta –ne dehşet!– daha liberaldir. Evet, Batı'ya uşakça bir özenti değil, doğrudan halkımızın canlı yapısından çıktığı için daha liberal, çünkü halkımızın doğrudan yapısıyla ilgilidir, kaynağı buradadır. Elbette ayrıntılara daha fazla girmeyeceğim, zaten bu yazı gereğinden uzun oldu. Yeri gelmişken bir hatırlatma yapmak istiyorum: Eski Hıristiyan Kilisesi neydi ve ne olma amacındaydı? Bu kilise İsa'nın ölümünden sonra az sayıda kişiyle kuruldu ve hiç zaman yitirmeden, kişisel yetkinliğe erme ilkelerine göre, ruhu tinsel yönden tatmin inancına dayalı "toplumsal" formüller aramaya koyuldu. Hıristiyan topluluklar (kiliseler) faaliyete geçmiş ve sonra hızla yeni bir oluşum, o zamana kadar duyulmamış bir ulus (Dünya kilisesi biçiminde) tüm insanlığı içine alan bir dünya ulusu doğmaya başlamıştı. Ancak bu kilise sürekli izlenmiş, baskı altında tutulmuş, bunun sonucu olarak kilise faaliyetlerini yeraltına taşıma zorunda kalmıştır. Yerin üstünde de kocaman bir yapı, devasa bir karınca yuvası, eski dünyanın tinsel özlemlerinin çaresi ve ülküsü olarak ortaya çıkan eski Roma İmparatorluğu... İnsan-Tanrı doğmuştu, Roma imparatorluğu eski dünyanın tinsel özlemlerine cevap veren dinsel düşünce gibi cisimlenmişti. Ancak bu "karınca yuva-

sı" fazla yaşayamadı; kilise onu dibinden oydu. Yeryüzünde olabilecek birbirine en karşıt iki düşünce karşı karşıya geldi ve çatışma başladı: İnsan-Tanrı, Tanrı-İnsanla karşı karşıyaydı: Apollon[20] ve İsa... Uzlaşma çıktı: İmparatorluk Hıristiyanlığı, kilise de Roma hukukunu ve devletini kabul etti. Kilisenin küçük bir bölümü çöllere düşüp eski faaliyetini sürdürdü: Yine Hıristiyan toplulukları, ardından manastırlar –günümüze kadar süren, denemede kalan birçok çaba... Bilindiği gibi kilisenin geriye kalan büyük bölümü zamanla ikiye bölündü. Batı parçasında devlet kiliseyi tümüyle ele geçirdi, kilise ortadan kalktı ve kesin olarak devletin bünyesine girdi. Yeni bir örgütlenme biçimi içinde, eski Roma İmparatorluğunun devamı olan papalık ortaya çıktı. Doğu bölümünde devlet istilaya uğradı ve İslam'ın kılıcıyla yok edildi ve geriye yalnızca devletten her zaman ayrı olan bir İsa kaldı. İsa'yı kabullenen ve yeniden yücelten devletse düşmanlarından, Tatar boyunduruğundan, yapısal bozukluklardan, toprak köleliğinden, Avrupa'dan, Avrupalılaşma hareketinden öyle korkunç acılar çekti ki hâlâ bunun etkisini üzerinden atamayan devlet, Hıristiyanca kişisel mükemmelliğe erme ve sevgi anlayışı içinde gerçek toplumsal formülleri geliştirememiştir. Siz, Bay Gradovski, kalkıp devletimizi bu nedenle suçluyorsunuz. Halkımız İsa'nın salt taşıyıcısı da olsa, sadece Ona güveniyor. Halk kendine "krestyanin"[21] dedi, yani Hıristiyan... Burada sözcükler önemli değil, burada halkımızın geleceğine değgin düşüncesi vardır. Bay Gradovski, siz Rusya'yı düzensiz olduğu için insafsızca suçluyorsunuz. Soruyorum, son iki yüzyıl içinde ve özellikle son elli yılda Rusya'nın düzelmesine engel olan sizce kimlerdi peki? İşte sizin gibi, iki yüzyıldır hâlâ varlığını sürdüren ve bugünse üzerimize adeta tüneyen Rus Avrupacılardır, Bay Gradovski. Halkın köklerine dayalı olarak Rusya'nın örgensel ve özgün gelişimini engelleyen düşman kimdir? Halkımızın ilkelerine dudak bükerek alaylı bakan, yadsıyan, görmek bile istemeyen kimdir? Bireylerini halkın arasından tek tek koparıp, şatafatlı yırtmaçlı üniformalarını kullanarak, kendileri gibi ahlaksız Avrupalıya çevirmek, doğrudan kendileri gibi liberal Av-

20 Belvedere Apollonu. Apollon'un heykeli. Vatikan Müzesinde bulunmaktadır.
21 Köylü.

rupalı yapmak amacıyla "kendi düzeylerine" yükseltmek gibi akıl dışı yolla halkımızı yeniden yaratmak isteyenler kimlerdi? Bu sözlerimle Avrupalının ahlaksız olduğunu söylemek istemiyorum; bizim liberallerin istediği gibi, bir Rus'u Avrupalı yapmanın –işte bu davranışın– her zaman gerçek bir ahlaksızlık olduğunu söylemek istedim. Onların zaten çalışma programları budur: Bireyleri toplumdan teker teker ayırma. Tam bir zırvalık! Bu adamları seksen milyonluk halkımızdan böyle tek tek ayırıp onları yeniden yapılandırmak istiyorlar, öyle mi? Acaba siz, tüm halkımızın hep birlikte Avrupalılaşmış Rus beyefendiler gibi kişiliksizliği kabul edeceklerini ciddi ciddi düşünüyor musunuz?

IV
Birine Boyun Eğ Diyeceksin, Ötekine Mağrur Ol!
Bir Kaşık Suda Fırtına

Buraya kadar sizinle tartıştık, Bay Gradovski. Şimdi sizi düşüncelerimi ve konuşmamın ana fikrini bile bile çarpıtmakla suçlayacağım.

Şöyle diyorsunuz:

> Onca yalanları, yüzyıllardır süregelen köleliğin derin izlerini hâlâ içinde taşıyan o, [yani halkımız], Bay Dostoyevski'nin dediği gibi, *kendisine tapılmasını isteyecek*, üstüne üstlük Avrupa'yı asıl gerçeğin yoluna döndürmeye kalkışacak!
> Tuhaf bir iş! Tek tek boş gezenlerin kişiliğinde gururu cezalandıran adam, tüm dünyanın havarisi gördüğü bütün bir halkı gururlu olmaya davet ediyor; birine "boyun eğ" diyor, ötekine "yücel!"

Daha ileride de:

> Gerektiği kadar henüz bir ulus olamamışken birden evrensellik rolünü üstlenmeyi hayal etmek! biraz erken değil

mi? Bay Dostoyevski Avrupa'ya iki yüzyıl hizmet etmemizle övünüyor. Bu "hizmetin" bizlerde sevinç duyguları yaratmadığını itiraf etmeliyiz. Viyana Kongresi ve o genel kongre dönemleri, sorarım, "gururlanacağımız" bir örnek olabilir mi? İtalya'da ve Almanya'daki ulusal hareketleri bastırdığımız, dindaşlarımız olan Yunanlılara bile yan gözle baktığımız Metternich'e hizmet ettiğimiz dönemler değil miydi? Asıl bu "hizmetler" nedeniyle Avrupa'da ne nefret kazandık!

Bu son küçük, neredeyse masum sayılabilecek yanlış yorum üzerinde duracağım önce: Ben "bizim son iki yüzyılda Avrupa'ya belki de kendimizden daha çok hizmetimiz dokunmuştur" derken, bu hizmeti övdüm mü? Yalnızca hizmet olgusunu belirtmek istedim. Bu bir gerçektir. Hizmet kavramıyla, nasıl hizmet ettiğimiz tümüyle birbirinden farklı şeylerdir. Biz çok siyasal hata yapmış olabilirdik, üstelik Avrupalılar her dakika yığınla hata yapıyorlar, övdüğüm hatalarımız değildir; sadece (her zaman çıkar gözetmeden) verdiğimiz hizmet gerçeğini vurgulamaya çalıştım. Bunların iki ayrı şey olduğunu anlamıyor musunuz? "Bay Dostoyevski hizmet etmemizle övünüyor" diyorsunuz. Hayır, kesinlikle övünerek söylemedim bunu, sadece ulusal bilincimizin özelliklerini, en belirgin özelliklerini belirtmek istedim. Ulusal ruhumuzun kimi güzel, sağlıklı özelliklerinin izini sürmek ve keşfetmek, bu illa övünme anlamına mı gelir? Metternich'ten, kongrelerden ne diye söz ediyorsunuz? Bana tarih dersi mi veriyorsunuz? Siz daha öğrenciyken ben, Metternich'e yaptığımız hizmeti sizinkinden daha sertçe eleştirmiştim ve Metternich'e bu talihsiz hizmetimizi yermenin bedelini (kuşkusuz diğer sözlerimle birlikte) otuz yıl önce, sizin de bildiğiniz biçimde ödedim. Sözlerimi neden işinize geldiği gibi yorumluyorsunuz: "Görüyorsunuz işte, ne kadar liberalim, şu şairi, halk sevdalısı ateşli şairi bir dinleyin! Metternich'e hizmetimizle övünerek ne gerici laflar ediyor!" demeye getiriyorsunuz işi. Bu, kendini beğenmişliktir, Bay Gradovski.

Kuşkusuz bunlar boş sözlerdir, ama şu söyleyeceklerim değil tabii:

Demek ki halka: "Kendini yücelt!" demek "gururlu ol!" anlamına geliyor. Pes doğrusu. Onu gurura yönlendirme ona gururu öğretme anlamı mı taşır? Kendi çocuklarınıza şöyle dediğinizi bir düşünün, Bay Gradovski: "Çocuklar, ruhunuzu yüceltin, soylu duygular besleyin!", acaba bu, çocuklarınıza gururu öğrettiğiniz ya da onlara gururu öğretince övüneceğiniz anlamına mı gelir? Peki, ben ne dedim? Umuttan, "tüm insanların eninde sonunda kardeş olacakları" umudundan söz ettim; "eninde sonunda" sözüne dikkat etmelerini istedim. Onca acıların ve felaketlerin yaşandığı dünyamızda bir gün kardeşliğin gerçekleşeceği ve bütün insanlarla *kardeş olmamıza izin verileceği* aydınlık umudunu beslememiz acaba bir kibir ve kibirli olmaya bir çağrı mıdır? Evet, konuşmamın sonunda kelimesi kelimesine şöyle dedim: "Ekonominin zaferi, kılıcın ya da bilimin zaferi midir söylemeye çalıştığım? Yalnızca insanların kardeşliğinden, Rus yüreğinin evrenselliğe, tüm insanlığın kardeşçe birleşmesi ülküsüne belki de tüm dünya halklarından daha yatkın olduğunu söylüyorum." İşte söylediğim bunlar. Bu sözlerimde mağrur olmaya çağrı var mıdır? Konuşmamdan aktardığım bu sözlerden sonra hemen şunu ekledim: "Varsın yoksul olsun ülkemiz, ama bu yoksul ülkeyi boydan boya İsa, köle kılığında kutsayarak geçti. Onun son sözünü neden yüreğimize sığdırmayalım?" İsa'nın sözü mağrur olmaya çağrı, bu sözü umut olarak yüreğine sığdırmak kibir midir? Öfkeyle: "Bize tapılmasını istemek henüz çok erkendir" diyorsunuz. Bu tapılma isteği de nereden çıktı? İnsaf edin. Tüm insanlığa hizmet etme isteği herkesle kardeş olmak ve insanlığa sevgiyle hizmet etmek, yardımına koşmak, tapılmayı istemek mi demektir? Burada böyle istek olsaydı, kutsal ve çıkar gözetmeden duyulan hizmet isteği saçmalığın dik âlâsı olurdu. Uşakların önünde kimse eğilmez, bir kardeş de kardeşinden önünde yerlere kadar eğilmesini istemez.

Bay Gradovski, bir iyilik yaptığınızı ya da birisine yardım etmek üzere yola çıktığınızı düşünün; yolda yürürken yapacağınız iyiliğin duygusallığı içinde şöyle geçiriyorsunuz aklınızdan: "Şu zavallı, yapacağım bu beklenmedik iyiliğime kim bilir nasıl sevinecek, nasıl yüreklenecek, kendine gelecek, sonra gidip evde çoluk çocuğuna sevinçle anlatacak, hep birlikte sevinçle ağ-

layacaklar..." Kuşkusuz böyle düşünürken duygulandığınızı hissedeceksiniz, hatta gözleriniz bile yaşaracak. (Yoksa böyle bir şey başınızdan hiç mi geçmedi?) Pek bilmiş biri birden kulağınıza: "Bunları kendi kendine uyduruyor, gururlanıyorsun. Bu döktüğün gözyaşları gururundandır!" diye fısıldıyor. Müsaade buyurun, biz Rusların tüm insanlığın içinde bir anlamımız olacağı ve bir gün er ya da geç insanlığa kardeşçe hizmet etme onuruna erişeceğimiz umudu, evet, sadece bu umut o konuşmamda binlerce dinleyiciyi coşturmuş ve sevinç gözyaşlarına boğmuştur. Ne övünme, ne de gururlanmadandır bu hatırlatmam, o anın önemini belirtiyorum sadece, başka insanlara *sadece* kardeşlik bağlarıyla da olsa, bizlerin insanlık için bir anlamımız olabileceği umudu verildi, işte bir tek ateşli ima bile herkesi tek düşünce ve duyguda birleştiriyor. Birbirlerini tanımayan insanlar kucaklaştılar ve gelecekte daha iyi insanlar olacaklarına söz verdiler. Yaşlı iki bey bana yaklaşıp şöyle dedi: "Biz yirmi yıldır birbirimize düşmandık, çok zarar verdik birbirimize, sizin sözleriniz bizi barıştırdı." Gazetelerden biri bir acele, bu coşkunun hiçbir anlamı olmadığını, "ellerin öpülmesiyle" böyle bir havanın oluştuğunu, konuşmacıların çıkıp boşuna nutuklar çektiğini, sonuna kadar boşuna konuştuklarını yazdı... "Ne söylerlerse söylesinler bu coşku zaten varmış, çünkü Moskova'da hoşgörülü bir hava esiyormuş." Şu gazeteci buraya gelseydi de kendi adına konuşsaydı: Konuşmam bittikten sonra bana koştukları gibi, ona da koşarlar mıydı? Konuşmalar üç gün önceden başlamıştı, konuşmacılar müthiş alkış aldılar da, benim konuşmam bittikten sonra neden hiç kimse benim kadar böylesine ilgi görmedi? Puşkin'i anma töreninde biricik andı bu ve tekrarı yaşanmadı. Bunları övünme için söylemediğime yukarıda Tanrı şahit, ancak bu an son derece önemli ve ciddidir. Sessiz kalamazdım. Önemi özellikle şuydu: Toplumda apaçık biçimde yeni unsurlar belirmiştir, özveri, yatıştırıcı düşünceler ve bir davaya adanmışlık tutkusuyla yanan yeni insanlar çıkarmıştır ortaya. Toplumun, Rusya'ya hoşgörülü bir alayla bakışımızı görmezden gelmediğini gösterir bu; Rusya'nın ezeli güçsüzlüğüne değgin öğretiler alçaklıktan başka bir şey değildir. Yalnızca bir umut, üstü kapalı bir söz bile bütün insanlığın davasına, kardeşçe hizmete ve öz-

veriye duyulan kutsal bir tutkuyla yürekleri coşturmuştur. Onlar gururdan mı coşmuşlardı? Kibirden mi gözyaşları dökmüşlerdi? Sözlerimle insanları mağrur olmaya çağırmışım, ah siz!..

Bakın, Bay Gradovski: Bu anın ciddiyeti ve önemi bizim liberal çığırtkanların çoğunda birden korku yarattı, üstelik onlar için hiç beklenmedikti: "Efendim, nasıl olur? Şimdiye kadar gayet güzel kendi yararımıza her şeye gülüp geçiyorduk, içine ediyorduk, derken birden... Bu başkaldırı da ne oluyor? Polis çağırmalı!" Gölgesinden korkan bir iki beyefendi ayağa fırladı: "Şimdi ne yapacağız peki? Hiç değilse yazı yazıyorduk... Ah, şimdi nereye kapılanacağız? İş daha fazla büyümeden önünü kesmeliyiz, evet, bir an önce, iz bırakmadan silip yok etmeliyiz; tezelden Rusya'nın her bir yanına haber salıp, bu hoşgörülü havanın bir dizi ziyafetin ardından sadece Moskova'da yaşanan hoş bir andan başka bir şey olmadığını açıklamalıyız, işte bu kadar, başkaldırıyı da polis gücüyle hallederiz." Başlattılar da. Bir korkakmışım, şairmişim, bir hiçmişim, konuşmam hiç önem taşımıyormuş, kısacası böyle esip savururlarken dikkatsiz bile davrandılar: Halk bu sözlere inanmayabilirdi. O halde meseleye daha akıllıca ve serinkanlı yaklaşılmalıydı, hatta konuşmamın kimi bölümleri övülebilir, sözgelişi: "Ne olursa olsun yine de bir düşünce akışı var" diyebilirlerdi, sonra yavaş yavaş konuşmamı baştan aşağıya karalayabilirler, yarattığı etkiyi ortadan kaldırabilirlerdi, bundan da hep birlikte keyif alırlardı. Özetle, pek ustaca davranmadılar. Bir eksiklik vardı, hemen doldurulması gerekiyordu ve işte böylece sözü geçen, yaşını başını almış, deneyimli, gözü kara saldırılarını soylulara özgü bir incelikle birleştiren bir eleştirmen çok geçmeden bulunuverdi. İşte bu eleştirmen sizsiniz, Bay Gradovski: Yazdınız, sizi okudular, herkes rahatlayıverdi. Ortak, güzel bir davaya hizmet etmiş oldunuz, her yerde en azından yazınız basıldı: "Bir şairin konuşması sert eleştirmeni doğrularından döndüremez. Şair şairdir, ama aklı başında kimseler tetikte bekliyorlar ve zamanı gelince mutlaka hayalcileri daldıkları düşlerinden uyandıracaklar." Yazınızın sonunda, yazınızda sert bulacağım ifadeler için sizi bağışlamamı istiyorsunuz. Bense yazımı bitirirken, Bay Gradovski, sert ifadeler kullandıysam sizden özür dilemeyeceğim. A.D. Gradovski'nin kişi-

liğine değil, yazar Gradovski'ye yanıt veriyorum. Kişisel olarak size saygı duymamak için en küçük bir nedenim yok. Görüşlerinize saygı duymuyor ve bunda israr ediyorsam, o zaman özür dilemekle neyi hafifletmiş olacağım? Ne var ki toplumumuzun hayatında bu son derece ciddi ve önemli anın çarpıtılarak ve yanlış yorumlanarak sunulması beni üzdü. Evet, hizmet ettiğim düşüncenin bu biçimde ayağa düşürülmesi çok ağırıma gitti. Bunu da yapan sizsiniz.

Biliyorum, benimkine kıyasla hayli kısa olan yazınıza böyle uzun bir yanıt vermemin gülünç ve buna değmeyeceğini söyleyecekler. Ancak yine söylüyorum, yazınız sadece bir bahane oldu: Genel olarak aklımda olan birkaç önemli konuyu dile getirmek istedim. "Bir Yazarın Günlüğünü" gelecek yıldan itibaren yine çıkarmaya niyetliyim. Günlüğün bu elinizdeki sayısı gelecek için, benim için bir *profession de foi*,[22] daha doğrusu "örnek" bir sayı olsun!

Size verdiğim bu yanıtla, iki Rus partisine birleşme ve barış çağrısı yaptığım, her iki tarafın da geçerliliğini kabul ettiğim Moskova'da yaptığım konuşmanın anlamını bütünüyle yok ettiğini söyleyecekler belki. Hayır, kesinlikle hayır, konuşmam anlamını ve önemini yitirmemiştir, tam tersine, daha da güçlenmiştir, çünkü size verdiğim yanıtta, karşılıklı düşmanlık ve yabancılık ilişkileri içinde bu iki partinin kendilerini ve çalışmalarını doğal olmayan bir düzeye getirdiğini, oysa karşılıklı anlayış ve birlik ruhu içinde halkın düzeyini yükselteceğini ve kurtaracağı sonsuz güçleri devindireceğini, şimdiye kadar görülmemiş yeni, sağlıklı ve yüce bir yaşam için Rusya'ya çağrıda bulunabileceğini gösterdim.

22 İnancın açıklanması.

OCAK 1881

Birinci Bölüm

I

Maliye. Thersites[1] *Kişiliğinde Küçük Düşürülen Yurttaş. Aşağıdan Süsleme ve Müzisyenler. Sohbet Yerleri ve Gevezeler*

Oh Tanrım, üç yıllık suskunluktan sonra Günlüğümün ilk yazısı ekonomi üzerine mi olacaktı? Bir maliyeci, bir iktisatçı mı oldum yoksa? Hayır, hiçbir zaman böyle olmadım. Günümüzde salgın da olsa, bu iktisat hastalığı bana bulaşmadı, eh, ne yapayım, ben de herkes gibi ekonomi üzerine yazı yazıyorum işte. Ne diyeyim, iktisatla yatıp kalkıyoruz, buna kuşku yok. Şimdi önüne gelen ekonomi uzmanı kesildi. Yayın hayatına yeni atılan bir derginin gözü iktisattan başka bir şey görmüyor ve bu anlamda da kendini sunmuş oluyor. Nasıl ekonomist olmayalım, kim şimdi ekonomi uzmanı kesilmesin! Ruble değer kaybediyor, mal sıkıntısı var, stoklar erimiş... Ekonomimizde bu genel manzara daha çok son yıllarda, Türkiye'yle savaşımızdan sonra ortaya çıktı. Ah, daha önce de maliye konuları konuşuluyor, tartışılıyordu, ama savaş sırasında ve sonrasında öncelikle ilk sırayı aldı, üstelik bütün bunlar kuşkusuz doğal sürecinde meydana geldi: Ruble değer kaybetti, askeri harcamalar için bir yığın borcun içine girildi. Gelgelelim burada rubleden başka hınç da vardı, savaşa karşı bir öfkeydi bu, hâlâ da sürüyor: "Biz bunların olacağını baştan söylemiştik, gerekli uyarıları da yapmıştık!" 1876 ve

1 Troya'ya saldıran Yunan askerlerinin soytarısı. Çok çirkin ve korkaktı. Çirkin, aynı zamanda zeki ve utanmaz kişiye Thersites demek gelenek haline gelmiştir.

77 yıllarında paranın gönül yüceliğinden daha geçerli olduğunu, Doğu Sorununun bir oyun, bir kurgu olduğunu, ulusal bilinç şahlanışının yaşanması ve savaşın halksal ve ulusal olması şöyle dursun, aslında halk denen şeyin var olmadığını, her zamanki gibi bilinçsiz, dilsiz, sağır, vergi ödemekle yükümlü, yalnızca aydınları geçindirmek için dünyaya gelmiş bir kitlenin var olduğunu söyleyenler ekonomiye soyundular; onlara göre bu yığın, papazlar ve yetkili devlet görevlileri emir verdiği için kiliselerde bağış yapıyordu. Bu Rus Thersitesler'i (aydınlarımız arasında da yayılmıştı) o yıllar bu düşünceleri yüzünden korkunç hakarete uğramışlardı. Yurttaş, Thersites kişiliğinde küçük düşürülmüştü. Onlar da böylece maliyemizi sorgulayarak hınç almak istediler. Yavaş yavaş onlara sadece Thersitesler değil, eski "kahramanlar" bile katıldı. Kimileri hindi gibi kabarmaya başladı. Aslına bakarsanız yararsız barışın, Berlin Konferansının buna katkısı oldu. (NB. Yeri gelmişken, Berlin Konferansıyla ilgili küçük bir olay anlatmak istiyorum: O günlerde ıssız, sapa bir yerde, köy yolu üzerinde küçük bir pansiyon işleten bir kadın bana şöyle demişti: "Söyler misiniz efendim, yurtdışında bizler için karar almışlar, bu konuda bir şeyler duydunuz mu?" Bu köylü kadın beni şaşırtmıştı. Ama ilgisine, yani halkımızın o günlerdeki tinsel coşkusuna sonra döneceğim.) Herkesin yazıp çizdiği gibi, şimdi rubleden, mal darlığından söz etmek istiyorum, elbette burada bir çeşit sürü psikolojisi var: Herkes kalemi eline almış yazıyor, herkes tedirgin; ne diye ben de endişe etmeyeyim? Yurttaş olmadığımı, ilgilenmediğimi düşünürler sonra. Bir yerde elbette gerçek, yurttaşça bir endişe, üzüntü var; geleceğimize değgin hastalık derecesinde kuşkular var, bu konuda canımı sıkmak istemiyorum. Ama bu gerçek, yurttaşça bir acı her yerde uluorta dökülüyor, hep aynı teraneler: "Neden ülkemizde işler Avrupa'daki gibi yürümez? Avrupa'da taler almış başını gidiyor, bizde rublenin hali içler acısı. Çünkü biz Avrupa değiliz, neden Avrupa değiliz peki!.." Bizim pek akıllılar, niçin Avrupalı olmadığımıza, işlerin neden Avrupa'daki gibi gitmediğine çoktan çözüm bulmuşlar: "Çünkü yapı süslenmemiş!" Bir kere bu adamlar yapının süslenmesi için, önce binanın olması gerektiğini unutmuş, ha babam esip savuruyorlar, öyleyse ortada süslene-

cek bir şey yok, yapı yerine, yapı sanılan ve süslenmesi düşünülen altı üstü birkaç beyaz yelek bulunuyor, süslemeye başlanacaksa, beyaz yelekten değil, aşağıdan –çarıktan, köylü kaftanından– başlamak en iyisidir. Burada zorunlu bir açıklama yapalım: Aşağıdan süsleme ilk bakışta, kuşkusuz, saçma gelebilir, sadece mimari açıdan da olsa Avrupa'ya buna benzer her şey ters gelecektir. Yalnız bizde her şeyin kendine özgü olması, Avrupa'dakine hiç benzememesi, kimileyin de tam zıddı olması nedeniyle, bina süslemesi gibi önemli bir konuda, bizim Rus Avrupacı kafaların öfkeli ve şaşkın bakışları altında bu iş gerçekleşebilir. Avrupa'yı şaşırtan, bizim aşağıdakilerdir, yani kaba kaftanımız ve çarığımızdır, gerçekten de kendi çapında bir bina vardır –sadece temeli değil, binanın kendisi de– gerçi tamamlanmamış, ama sağlam ve sarsılmaz, gelecekte dikilecek mimari olarak kusursuz binamızın kaynağı olan, yüzyılların katışıksız, gerçek, ama henüz gelişmemiş düşüncesini ortaya çıkaracak bir yapı... Gerçi bizim Rus Avrupacıların süslemeyle ilgili kopardığı gürültüler, gerçeği söylemek gerekirse, yukarıda değindiğimiz gibi, ussal ve manevi yurttaşlık duygularından daha çok, sürü güdüsü ve mekanik olarak yatıştırıcı özellik taşımaktadır. *Bu dışsal ve güdüsel yatışmalar* her zaman için hafif ve tatlı, son derece yardımcı olduğu için herkes bu yeni teselli kaynağına atılıyor: "Sadece Avrupa kalıpları gerek, asıl o zaman her şey kurtarılmış olur; onu hazır kutudan çıkarıp uygularsak, Rusya hemen Avrupa, ruble de taler olacak." Bu mekanik tesellilerde önemli olan asla düşünmek değil, ıstırap çekmek, haydi haydi utanmaktır. Ben sürüden söz ediyorum, dini bütünlere dokunmuyorum. Namuslu, dini bütün insanlar her yerde var, Rus Avrupalılar arasında bile, onlara da saygı duyuyorum. Yalnız kabul edin ki bütün bunlar bizde çoğu kez hep eğlenceyle bir arada gitmektedir. Yabancılardan hazır almak varken kafa ağrıtmaya ne gerek! Müzik de başlıyor, güzel bir konser...

Madem oturuyoruz yan yana
Gel öyleyse anlaşalım.

Beyler, bu kadar büyük çoğunluk oluşturduğunuz halde müzisyenliği ya beceremezseniz? Ya beyaz yeleklerden yalnızca

boş konuşmalar çıkarsa? Beyaz yeleklerin büyük çoğunluğunu oluşturanlar süslenmiş binaya sokulmazsa (başlangıç için tabii) ve yapının süslemesi zamanla gerçekleşirse? Onlara izin verilebilir, çünkü Rus insanı onlar (çoğu da iyi insan). Yeter ki Rus yurduyla birlikte ortak ve yüce amaçlar için alçakgönüllüce kendi kutsal öğüdünü söylesinler. Gelgelelim bu kutsal öğüdü yurduyla beraber söylemek istemiyorlar, dudak kıvırarak, kibirle bakıyorlar ona. Bu zamana kadar tam iki yüzyıl ayrı yaşamışlardı, şimdi de durup dururken birleşiyorlar! Bir varyete dansı değil bu, tarih ve kültür gerektiriyor, kültürse bizde yok, olmamıştır. Şu Rus Avrupacının coşkularına bakın, anlamaya çalışın, hem de karakter olarak en masumunu ve en kibar olanını, ağzından köpükler saça saça ne zırvalıklarla zehirli, suçlayıcı kara çalmalarla kutsal düşüncelerimizi yerden yere vurduğunu görürsünüz. Rus halkının dünya görüşüne, kutsal özlemlerine ve inançlarına tümüyle yabancı olduğu için böyle davranır. Öyle ya, elini sıcak sudan soğuk suya değdirmemiş, zibun ve çarık kokan toprağa elini sürmemiş bir beyefendi nasıl vazgeçsin, kutsal saydığı kitapları ve Avrupa inançlarıyla mı? Yapamaz, çünkü halktan iğreniyor bir kere ve ister istemez Rus toprağına tepeden bakıyor: "Bizler, sadece bizler halka akıl verebiliriz" diyorlar. "Gerisi de (yani Rus yurdunun neredeyse hepsi) bununla yetinmeyi bilsin, bizler onları eğiterek yavaş yavaş kendi düzeyimize yükselteceğiz ve halka haklarını ve sorumluluklarını öğreteceğiz." (Halka haklarını, hele hele sorumluluklarını öğretecekmiş! Ah, sizi işe yaramazlar sizi!) "Rus toplumu, ilçe hapishanesinde geleneksel çarığını giymiş, üstü başı dökülen çulsuz halkla bir arada olamaz!" Bu kafayla, kaba kaftanlı, çarıklı köylüyü, eski toprak köleliğiyle olmasa bile, aydınların vesayeti ve bunun siyasal sonuçlarıyla yine köle durumuna getirebilirsin (hatta kaçınılmazdır)!

Ve halkı yeniden zincire vuruyoruz!

Evet, anlaşılan kendilerine bir gevezeler kulübü kurmakla bitireceklerdir her şeyi. Yaparlar da, daha başta birbirlerini anlamayacaklar, tanımayacaklar, mutlaka böyle olacak. Karanlıkta

birbirlerine yalnızca toslayacaklardır. Tasalanmayın öyle, beyler! Sırası geldiğinde ilk kez kutsal sözünü söylemek –tam iki yüzyıl işten uzak kalan, kendine özgü hiçbir kültürü olmayan– sizin gibi bir zümrenin işi olamaz zaten, çokkültürlü halkların harcıdır bu, çünkü onların geçmişlerinde yine de yüzyılların kültürü vardır ve her şeyden önce şöyle böyle halka dayanmışlardır her zaman, kısa zamanda toparlanmışlar ve yola sağlam çıkmışlardır, kuşkusuz başlangıçta işi kolay olmamıştır. Ya siz, bizim Avrupacılar, sırtınızı kime dayayacaksınız? Hangi yola gireceksiniz? Kiminle yan yana oturacaksınız? Günümüzde ne çok geveze türedi aramızda! Aslında bir şeyler yapmaya hazırlar. Karşınızda, aydın kafalı, öğretmen havasında bir bay oturuyor ve başlıyor konuşmaya: Ne başı ne sonu belli, her şeyi birbirine karıştırıyor. Bir buçuk saate yakın konuşuyor; aman Allahım, hem de ne sözler, o kadar tatlı, o kadar akıcı konuşuyor ki bülbül mübarek! İster istemez içinden soruyorsun: "Kimdir bu adam, zeki biri mi?" Karar veremiyorsun. Her sözü görünüşte anlaşılır ve açık, ama bütününde kesinlikle bir şey anlamıyorsun. Tavuk mu yumurtadan çıkmış, yoksa yumurta mı tavuktan – çözemiyorsun, bir bakıyorsun, şakıyan tavuk yumurta yerine av kuşu yumurtlamış... Sonunda gözlerin yuvalarından fırlıyor, başın dumanlı, karmakarışık... Son zamanlarda ortaya çıkan yeni bir tip bu; edebiyatımız hâlâ onu keşfetmemiş, gündelik hayatımızdan çok şey kaçırmış, çok gerilerde kalmış edebiyatımız. Hâlâ kırklı, ellili yılların tipleriyle uğraşıyorlar. Bugünün anlamını kaybettiklerinden kendilerini tarihsel romanlara kaptırdılar.

II

Avrupa Maliyesi Bizden İstenebilir mi?

"Bu maliye de ne oluyor? Bu maliye yazısı da neyin nesi?" diye soracaklar. Aslında benden iktisatçı, maliyeci olur mu? Maliye üzerine yazmayı zaten göze alamam. Peki nereden cesaret buldum da, yazmaya niyetlendim? Nedeni açık, maliye konusuna girdikten sonra, tamamen farklı yerlere dalacağıma eminim, iktisat değil, tam anlamıyla değişik bir yazı olacak bu. İşte bu

beni yüreklendiriyor. Çünkü maliye yazısı yazmayı kesinlikle hak etmiyorum, zaten maliyemize Avrupa görüş açısından bakmayacağımı biliyorum ve bize de –hiç de Avrupalı olmadığımızdan– uygulanabileceğine inanmıyorum, bizde her şey o kadar değişik, o kadar kendine özgü ki, Avrupa'yla kendimizi karşılaştırdığımızda, bizler sanki Ay'da yaşıyoruz. Avrupa'da, sözgelimi feodal düzende aşağı tabakayla soylu sınıf arasındaki feodal köle ilişkileri yüzyıllar boyu zayıflayarak etkisini yitirmiş ve sonunda devrim olmuş. Sözün kısası, her şey kültürel ve tarihsel süreçlerden geçilerek gerçekleşmiştir. Oysa bizde toprak köleliği düzeni, bütün sonuçlarıyla birlikte bir anda ortadan kaldırıldı, neyse ki kan dökülmeden, devrimsiz gerçekleştirildi. Öyleyse bu güçlü ve büyük sarsıntının kaynağı ne olabilirdi? Doğrudur: Birden düşen her şey her zaman daha tehlikelidir, başka bir deyişle, etkisi çok sarsıcı olur. Birden ortadan kalktığına elbette üzülecek değilim. Tersine, çok hayırlı olmuştur, kurtarıcının[2] yüce buyruğuyla bu iğrenç, tarihsel günahımıza son verildi. Ne var ki doğa yasasını atlamak öyle kolay olmuyor, sonunda büyük bir sarsıntı yaşandı. Tamam, büyük, ama neden bu kadar sarsıcı oldu? Elbette tarihin değişmez yasalarına göre; böyle bir sonucun nedenini şimdi açıkça gören çok insanımız var kuşkusuz. Ancak konunun derinlerine girmeden (çünkü bu konu çok derindir, belki de gelecek yüzyılların tarihçilerinin gücü yeter), fazla uzatmadan sorunun, öncelikle göze batan ve kafaları karıştıran değişik yanlarına değineceğim. Bakınız, her şeye, tarımın sağlıklı gelişmesine bile engel olan toprak köleliği düzeni yıkıldı, o halde köylü rahat bir nefes alacak, kendi toprağının sahibi olacak, gönenç içinde yaşayacaktı, öyle mi? Hayır, hiç de böyle olmadı: Tersine, köylünün tarımda geliri en aşağı düzeye indi, topraktan bu kadar alıyordu, çünkü, asıl büyük dert bilinmezlikti: Köylünün topraktan aldığı *minimum* verimi *maximum*'a[3] çıkaracak güç bulunabilecek miydi? (Bu güç nerede saklıydı?) Akıl hocalarının: "Herkesin bildiği yersiz bir soru" diyeceklerini biliyorum, ancak hâlâ çözülmemiş, düşündüğümüzden çok daha kapsamlı bir sorun olduğu inancındayım. Meseleye yeniden bir

2 Çar II. Aleksandr kastediliyor.
3 Bu iki sözcük özgün metinde böyle geçmektedir.

bakın: Eski toprak mülkiyeti düzeni son derece düşük düzeyde ortadan kaldırıldı, bununla beraber eski mülk sahipleri sınıfında, öncekinden farklı köklü bir değişim başladı, yerini halka, eğitimli halka bıraktı; başka neye dönüşecekti ki? Çok güzeldi, bundan âlâsı mı olurdu! Çünkü halkın aydın, kendine öncülük edecek insanlara korkunç ihtiyacı vardı. Halk bunu çok istiyordu ve arıyordu. Ne acı ki bunlar bizde hâlâ idealler düzeyinde görülüyor. Göklerde uçan güzel turnalar misali, hayal dünyasındalar... Ama işin aslı bu değil. Soylular, eski toprak sahipleri aydın *halk* olmak isterler miydi? İşte sorum, bakınız: Günümüzde olabilecek en önemli sorundur ve geleceğimiz ona bağlı! Oysa bu sorun hâlâ çözülmemiştir, hangi yolla çözüleceğini bile düşünmek olanaksızdır. Tersine, soylular yeniden havalara girmek, yine halkın üstünde güç oluşturmak istemezler mi? Elbette eski kölelik yoluyla değil, ama örneğin halkla kaynaşma yerine kendi aralarında halktan kopuk, halkın üstünde soylu aydın sınıfının çıkarlarına hizmet eden yeni egemen bir güç meydana getirmek istemezler mi? Gerçekten halkı kan ve gönül kardeşi kabul ederler mi, halkımızın daima saygı duyduğuna saygı duyarlar mı, halkın kendinden de çok sevdiği değerleri sevmeyi bilecekler mi? Evet, bunlar olmadan hiç kimse kesinlikle halkımızla aynı noktada buluşamaz, çünkü halkımız sevdiği ve derinden saygı duyduğu değerlere sıkı sıkıya tutunur ve kendisi bile istese, bu değerleri bir aydın için asla feda etmez. Bunlar çok yaşamsal sorunlar, ama hiçbiri halledilmemiş. Genel olarak günümüzde çok şey zaten soru işaretleriyle dolu. En önemlisi de, sonuç almak için zaman, süreç, kültür ve kuşaklar gerekiyor, oysa bizde, tersine, anında çözüm isteniyor. Avrupa'yla aramızdaki en belli başlı fark, bizde olayların ne tarihsel, ne kültürel süreçlerden geçmesidir, birdenbire, hiç umulmadık anda, kimi kez kimsenin karışmadığı, iktidarın tek buyruğuyla gerçekleşiyor. Bunlar elbette yaşanmıştır, birilerinin suçundan değil tabii, bunlar kuşkusuz tarihsel vaka, ama Avrupa'nın böyle süreçleri yaşamadığını da kabul edin artık. Öyleyse beyler, bizden Avrupa –hem de Avrupa finans sistemiyle– nasıl olur da istenir? Ben sözgelişi iktisadi aksiyoma inanıyorum: Bence ne demiryolcu, ne sanayici, ne milyoner, ne banker, ne de Yahudi'den toprak

sahibi olur, her şeyin başı çiftçilerdir, toprak onu işleyenindir, çiftçiler devletin özü, çekirdeği, kalbidir. Ama bizde böyle midir, şu anda tam tersi değil midir gerçekten? Bizim çekirdeğimiz nerede ve kimde? Ekonomik gücümüzü elinde tutan demiryolcu ve Yahudi değil mi? Bizde demiryolları inşa ediliyor, ama Avrupa'daki gibi olmadığı bir gerçek: Avrupa neredeyse yarım yüzyıl önce baştan başa demiryolları ağıyla örüldü, hem de ne ihtişamla... Toprak köleliği düzeni kaldırıldıktan hemen sonra başlayan on beş bin kilometre demiryolunu ekonomik krizler yaşadığımız dönemde ancak on yılda tamamlayabildik! Toprak istedikçe istedi ve elbette sermayemizin hepsi oraya aktı. Bozulan tarım alanlarına demiryolları yapıldı. Şimdiye kadar özel toprak mülkiyeti sorunu çözümlendi mi? Toprak mülkiyeti, ileride köylünün, belli işçi gücünün yanında yer alabilecek mi, sağlam ve sağlıklı proletaryaya, öyle meyhaneye falan dayalı değil? Sorunun sağlıksız çözümünden sağlam iş çıkabilir mi? Özellikle sağlam kararlar almamız kaçınılmaz, bunu gerçekleştirmedikçe rahat yüzü görmeyiz, her büyük gücün kaynağı yalnızca huzurdur. Şimdi bizden Avrupa maliyesi, sağlıklı bir bütçe nasıl istenir? Bütün sorun, bizde Avrupa ekonomisinin ve sağlıklı maliyesinin olmaması değil, hâlâ nasıl ayakta kalabildiğimizdir. Yine de halkın sağlam, birleştirici gücüyle dayandık...

Huzurumuz yok, özellikle manevi huzurumuz, yani en önemlisi, çünkü iç huzur olmadan hiçbir şey yapamazsın. Kimseler şimdi pek dikkate almıyor bunu, geçici, maddesel dinginliğin peşinden koşuyorlar. Zihinler karmakarışık, toplumumuzun her kesiminde, bakış açılarımızda, inançlarımızda, tutkularımızda, öfkelerimizde bu huzursuzluk açıkça görülüyor. Emek ve bilinç –ki emek "geleceğimizin kurtarıcısıdır"– hiç yok. Sorumluluk duygusu hak getire, nasıl olsun? Tam yüz elli yıl sağlam bir kültürümüz yoktu, belki de hiç yoktu. "Değil mi ki kendi kültürümle bu duruma getirildim, çevremdeki her şeyi yadsıyacak duruma geldim, öyleyse neden çalışayım? Bu yapıyı Avrupa kafasıyla kurtarabileceğini düşünen enayiler varsa, onlarla işim yok. 'Ne kadar kötü olursa o kadar iyi olur', buna inanmıyorum, işte benim felsefem..." İnanın, bizde çok kişi hiç yoksa içinden bunu geçiriyor, bazıları da yüksek sesle... Bu aforizma-

lara dalan kişi de etten kemiktendir. "Ne kadar kötü olursa o kadar iyi olur" diyor. "Yalnız bu söz benim için değil, başkaları için, benim için olabildiğince en iyisi olsun!" O, felsefesini böyle anlıyor. Bir çeşit kurt iştahı var onda... Ayı kadar adam, ama bir kadın gibi sinirleri bozulmuş, şımarmış: acımasız ve işret düşkünü, kesinlikle dayanma gücü yok. "Kendimi neden zorlayayım, sıkıntılara katlanayım ki?" Restoranda yemekler birbirine karışmış, koketler de öyle, hayatın ne anlamı var? Tak... alnına bir kurşun, tamam... Kendi alnına olursa iyi, yoksa gidip başkasından çalacak, işini biliyor, kitabına da uyduruyor. Gidiş gidiş değil, yoksulluk gitgide artıyor. Fabrikalar üretimi düşürmüş, esnafın anası ağlıyor, kimsenin alışveriş yaptığı yok. Çarşı pazara gidip sorun, işler nasıl gidiyor diye. "Eskiden bayram için müşteri birkaç gömlek alırdı, şimdi birden fazla almıyor." En gözde restoranlara sorun –zira yoksulluğun en son akla geleceği yer orası– "Ne diyorsunuz bayım!" diyecekler. "Yeme içmeye paydos, herkes kendi derdinde, geliyor, normal bir yemek ısmarlıyor, o kadar." Bu adam da üstelik eskinin moda düşkünü, züppelerinden. Son kalan gelirlerini, köle tazminatlarını harcayıp bitirmişler. Ormanlarımızın içine de ettiler, yakında ağaçtan eser kalmayacak ülkemizde. Şimdi ormanlarımızı mı soruyorsunuz? Trenle yolculuk yaparken vagonlara bir bakın, tepeleme odun yığılı, eskiden hiç değilse tomruk keserlerdi, şimdi ağaçları dallarına kadar buduyorlar, ağaçları bırakın, fundalıklar, çalılar kesiliyor. Kuşkusuz günümüzün büyük sorunları nedeniyle size bu izlenimler önemsiz gelebilir. Ama maliye uzmanlarımız orman sorununu kesinlikle görmezden geliyorlar; adeta bilmek, öğrenmek istemiyorlar, belirli bir ilkeye göre böyle davranıyorlar sanki. İşin derinine inecek olursak, ormanın ülke ekonomisi için ne kadar yaşamsal olduğunu anlarız. Gelin görün ki orman sorununa –felaket gelip çatana kadar– yüzeysel bakma konusunda herkes adeta ağız birliği etmiş durumda, kimse kılını kıpırdatmıyor. Bu felaket ansızın gelecek, bilmiş olun! Çünkü herkes pazarda odun fiyatının düşük olmasından hayli memnun, bunun yapay bir rahatlık olduğunu bilseler bile seslerini çıkarmıyorlar, ağaçların ve fundalıkların kesilmesiyle ortaya çıkan bu aşırı arzın bir gün sonu gelecek ve ortada artık kesilecek ağaç

kalmayacak. Yalnız buna sonra döneceğim. Sözü her alandaki yoksulluktan açmıştım, tersine, kabaran iştahlara kadar götürdüm işi.

Aklıma gelmişken bir noktaya dikkat çekmek istiyorum. Son zamanlarda bizde çok sayıda Yüzbaşı Kopeykinler[4] türedi, çeşitli kılıklarda, gerçek olanından tutun, yüksek sosyetesine, aşırı kokular sürünenine kadar. Hepsi gözünü hazineye, devlet kasasına dikmiş durumda. Anlaşılan, kısa sürede, gerçek Kopeykin gibi büyük yollarda soygun yapmasa da, cebi dolu sanayici haline gelecekler; kimisi yasalara sığınırken, kimi yasanın pençesinden kaçamayacak. Biri de tutup kibirle şöyle diyecek: "Ben her şeyi yadsıdığım, buna hizmet ettiğim için böyleyim." Peki, liberal Kopeykinler yok mu dersiniz? Var tabii, onlar liberalizmin geçerli olduğunu ve onu kullanarak istediklerini elde edeceklerini çok iyi biliyorlar. Onlarla toplumda kim karşılaşmıyor ki! Dünya liberali, ucuz tanrıtanımaz, on para etmeyen kültürüyle kendini halkın üzerinde görüyor! Bizim sahte liberallerin en alçağının alçağı bu adam! Yine de gözü doymuyor, bu yüzden çok tehlikeli. İşte bu tipler her şeyden önce mekanik olarak şifa bulmak için dıştan aktarılmış her düşünceye rağbet ediyorlar, gruplaşıyorlar ve sık sık dürüst kişilerin öncülük ettiği bir kalabalık oluşturuyorlar. Bu tip kişileri aralarına aldıkları için doğrusu suçlu değiller: "Nasıl bir dönüşüm olursa olsun, yeter ki emeksiz ve hazırı olsun!" diyor liberal Kopeykin. "Benim için en iyisi yine de dışarıdan gelen değişimlerdir, nereden olursa olsun, şimdikinden daha iyidir, çünkü ilk anlarda çıkarıma uygun bir şeyler yüzde yüz bulurum." Sadece bir Kopeykin olsa bile, işte bu açıdan çok tehlikelidir. Her neyse, Kopeykin'i bırakalım şimdi. Bu söylenenler, bizde bulunmayan huzurun çok az kısmını oluşturuyor, girişi çok uzattığımın farkındayım, bir an önce maliye meselesine geçmeli, maliyeye...

4 1812 Borodino Savaşında ülkesine sakat dönen ve yetkili makamlardan ilgi görmeyince haydutluğa başlayan bir subay Gogol'ün *Ölü Canlar*'ında geçmektedir.

III

Kökleri İyileştirmek İçin Günü Unutmak Gerekir. Beceriksizliğimden Duygusallığa Kapılıyorum

Yaradılışım gereği baştan değil sondan başlayacağım, bir kalemde tüm düşüncelerimi ortaya dökeceğim. Ağır ağır yazmayı, belirli bir anlayış tarzıyla hareket etmeyi ve bütün bir düşünceyi, önce iyice yoğurmayı ve olabildiğince sonuca ulaşmayı başardığım zaman bu düşünceyi ortaya dökmeyi oldum olası beceremedim. Sabredemiyordum, karakterim engel oluyordu, kendime zarar verdiğimin farkındayım, çünkü önceden kanıtlanmadan, hazırlıksız, doğrudan söylenen sözlerle kesin yargıda bulunmak bazen kuşku ve bilinmezliklere yol açıyor ve kişi alay konusu olabiliyor, benim için de geçerli bu –çoktandır farkındayım bunun– evet, benim de böyle yargılarım var, okurlarımı önceden hazırlamamışsam yargılarıma gülebilirler. Benim görüşüm ve reçetem şu: "İyi bir maliye yaratmak için, belli sarsıntıları gören, günlük gereksinimleri pek düşünmeyen bir devlette –ne kadar gürültü koparırlarsa koparsınlar– kökleri sağlamlaştırmasını bil, maliyeyi de, ekonomiyi de halledersin."

Kuşkusuz bu sözlerime hemen kahkahayı basacaklardır: "Efendim, bunu herkes biliyor, sizin reçetenizde bilinmeyen bir şey yok ki! Köklerin güçsüz bırakılmayacağını, kökleri kuruttuktan sonra ürün vs... alınamayacağını kim bilmez!" Evet, bu sözler duyulacaktır. Ama açıklamama izin verin, daha sözlerimi bitirmedim. Ah, asıl sıkıntım şu: Koca bir kitap yazsam bile, bu düşüncemi geliştirerek, onu *tamamıyla* anlaşılır kılmayı beceremem (hissedebiliyorum bunu). Düşünce de bir bakıma *kaderdir* çünkü.

Bakın, köklerin iyileştirilmesini elbette herkes biliyor, ama bir Maliye Bakanı bunu fazla dert etmiyor, özellikle şimdiki bakanımız: O doğrudan köklerden başladı, örneğin tuz vergisini kaldırdı. Devamı bekleniyor, hem de olağanüstü, esaslı, özellikle "köklü" dönüşümler... Ayrıca her zaman eskiden de, on yıl önce de, köklerin iyileştirilmesi için pek çok yol kullanılmıştı: Rus köylüsünün durumunu, iş hayatını, hukukunu, yönetimini, sağlığını, gele-

nek ve göreneklerini vs... yerinde incelemek amacıyla komisyonlar kuruldu. Elde edilen istatistiki bilgileri derlemek için komisyonlar kendi aralarında alt komisyonlar oluşturdu. Olabilecek en iyi yönetimsel yollar kullanılarak iş çok iyi götürülüyordu. Aslına bakarsanız sözlerime buradan başlamaya hiç de niyetim yoktu! Hem bırakın alt komisyonu, tuz vergisinin kaldırılması ya da vergi sisteminde büyük değişiklikler yapılması gibi ciddi dönüşümler bile, bana sorarsanız, geçici önlemlerdir, yüzeyseldir, soruna kökünden başlanmış değildir, işte bunu öne çıkarmak istiyorum. Gündelik sorunları, bütçemizin içler acısı durumunu, dış borçları, mal darlığını, rubleyi ve hatta bazı dışarıdaki dostlarımızın pis bir sevinçle bize yordukları, aslında bizde hiç olmayan iflasları, evet, bunların hepsi olmasa bile, yarısını kafamızdan sildiğimizde işin köküne inebiliriz. Kısacası, günlük sorunları unuttuğumuz ve dikkatimizi sadece köklerin iyileştirilmesine verdiğimiz zaman... Gerçekten bol ve sağlıklı ürün elde edene kadar sürdürülmelidir bu; işte o zaman yeniden günlük işlere –daha doğrusu yenisine– girişmemiz mümkün olacaktır, çünkü bu zaman aralığında öncekinin (yani bugünümüzün) bizlerin bile tanıyamayacağı kadar köklü değişime uğrayacağını düşünmemiz gerekiyor. Ne var ki rubleyi, borç ödemelerini, iflasları, orduyu düşünmemenin olanaksız olduğunu, öncelikle bunların karşılanmasının ve gerekli önlemlerin alınmasının gerekli olduğunu vurgulayarak, şimdi söylediklerimi çok tuhaf karşılayacaklarını elbette anlıyorum. Ama inanın bunun ben de bilincindeyim. Dinleyin, sizlere itiraf ediyorum: Düşüncelerimi bilerek kesip attım ve isteklerimi akıl almaz kavramlara kadar götürdüm. İşe saçmalık tarafından başlarsam daha anlaşılır olacağını düşündüm. Söyledim de: Kendimizi gündelik olayların *yarısını* unutmaya zorlayarak zihinlerimizi başka tarafa yönlendirseydik ve gerçekte hep yüzeyde aradığımız için hiçbir zaman görmediğimiz derinliklere girebilseydik ne olurdu? Formülümü hemen yumuşatmaya hazırım, onun yerine şöyle bir öneride bulunmak istiyorum: Gündelik sorunların *yarısını değil* –yarısından vazgeçiyorum– sadece yüzde yirmisini unutalım, ama bir şartla (kesinlikle) günlük sorunların yüzde yirmisini kafamızdan silerken, gelecek yıl bir öncekine yüzde yirmi daha ekleyelim, böylece sözgelimi yüzde kırka ulaşırız. Burada önemli olan yüzdeler değil, önüne alıp

koyacağın ve sonra şaşmadan izleyeceğin *ilkedir*. Hoş, burada yine aynı soru sorulacaktır: "'Güncel sorunları' nereye yerleştireceğiz, görmezlikten gelmek olur mu?" Bunu kim söyledi? Ben görmeyelim demiyorum ki! Var olanı yok saymanın olanaksız olduğunu ben de biliyorum, ama beyler bilir misiniz, bu bazen olabiliyor. Endişeli dikkatimizi her yıl yüzde yirmi azaltırsak ve bu aşırı tedirginliğimizi de yüzde yirmi oranında her yıl başka bir soruna yöneltirsek bu iş hayali olmaktan çıkar ve başlama olanağını buluruz (yine söylüyorum), güncel sorunların her yıl yüzde yirmisini görmeden geçeceğimizden endişelenmeye gerek kalmayacak, hiç kaybolmayacak, asla çizgi çekilmeyecek, tekrarlıyorum, kendiliğinden şimdikinden farklı bir oluşuma dönüşecek; yeni ilkelere uyacak, onun anlamına ve ruhuna girecek ve mutlaka daha iyi olacak, hatta en iyisi... Olmayacak varsayımlardan söz ettiğimi söyleyecekler, hayır hiç de öyle değil. Örnek olsun diye ilk önce "günümüzün" köklerini nasıl iyileştireceğimize ve nasıl bir yöntem uygulayacağımıza ilişkin çok küçük bir giriş yapacağım.

Ne olurdu, sözgelimi Petersburg birden bir mucizeyle Rusya'ya o kibirli bakışını azaltsaydı! Ah, "köklerin iyileştirilmesinde" ne harika, sağlam bir ilk adım olurdu bu! Zira Petersburg öyle bir duruma geldi ki kendini kesinlikle bütün Rusya sayıyor, bu tutumu kuşaktan kuşağa artarak sürüyor. Bu anlamda Petersburg hiç benzemediği halde Paris'i çağrıştırmaktadır sanki. Paris öylesine kendine özgü, öyle tarihsel olarak yapılanmış bir kent ki Fransa'nın tümünü yutmuş, toplumsal ve siyasal yaşamının anlamını, anlamının tümünü... Fransa'dan Paris'i alın, geriye ne kalır? Sadece coğrafyasal bir tanımlama... Bizde kimileri, Paris gibi Petersburg'un da Rusya'yla bütünleşmesini düşünüyorlar. Gelgelelim Petersburg asla Rusya değil. Rus halkının büyük çoğunluğu için Petersburg'un anlamı çarın orada oturmasıdır. Oysa bizler biliyoruz, Petersburg aydınları kuşaktan kuşağa gittikçe daha az anlıyorlar Rusya'yı. Nedeni belli, kendi Çuhon bataklığına kapanarak gitgide Rusya'ya bakış açılarını değiştiriyorlar, nihayet bu bakış açıları Karlsruhe[5] boyutlarına, mikroskopik ölçülere kadar inmiştir. Oysa Petersburg'dan ba-

5 Almanya'da kent.

kın, Rus toprakları size okyanus gibi, uçsuz bucaksız bir deniz gibi görünür. Petersburglu babanın oğlu oturduğu yerden aşırı bir rahatlıkla Rus halkı denizini, evet, Rus halk ummanını yadsıyor ve halkı geri kalmış, manevi değerleri sıfır, aşırı ölçüde tutucu, bilinçsiz bir sürü gibi görüyor. "Köylü Fyodor büyükmüş, ama aptal, bizi ancak geçindirmeye yarar, devletin düzenine ayak uydursun diye biz de ona akıl fikir veririz." Geleceğimizin çocukları Petersburg'da gününü gün ederek, dans ederek, parkeleri adeta cilalayarak yetişiyor. İvan Aleksandroviç Hlestokov'un[6] nitelediği gibi, "ırgat sıçanları" gelişiyor, yurdu, kuşkusuz, kalem odalarında öğreniyorlar, bir şeyler öğreniyorlar, ama Rusya'yı değil, tamamen farklı, ilginç konuları... Bu tuhaf ve değişik kavramları Rusya'ya dayatıyorlar. Oysa okyanus, kuşaklar Petersburg'dan ruhen gittikçe daha fazla uzaklaşarak kendilerine özgü yaşamlarını sürdürüyor. Yalnızca Petersburgluların değil, Rusya'yı az çok bilen Rusların da hâlâ inandıkları gibi, hem güçlü bir yaşam sürdüğünü, hem de bilinçsiz bir sürü olduğunu aman söylemeyin! Ah, bu yaklaşımın ne kadar yanlış ve en azından günümüzde Rus halkının ne kadar bilinçli olduğunu bir bilselerdi! Petersburglu inanmasa da, evet, bilinç gitgide gelişiyor, halkımız çok şeyi kavrıyor. Görmeyi bilen anlıyor, bu hissediliyor; yalnız bütününde kendini göstermiyor, daha çok köşelerde, evlerde, kulübelerde, odalarda görebilirsin. Bütününde nasıl anlaşılsın – koca bir okyanus.... Ama kendini bir göstersin ya da belirtiler göstermeye başlasın Petersburglu aydın kim bilir ne derin şaşkınlığa uğrardı! Doğrusunu isterseniz uzun zaman kabul etmeyecek, beş duyu organına inanmayacak, bu Avrupalılaşmış insancık uzun süre teslim olmayacak, bazıları teslim olmadan yok olup gidecektir. Ah, gelecekteki derin bilinmezliklerden uzak kalmak için –bir kez daha söyleyeceğim– nasıl arzulanan bir şey olurdu eğer Petersburg, seçkin temsilcileriyle Rusya'ya bakış açısındaki gururlu tavrından birazcık olsun vazgeçseydi! Birazcık anlayış ve içtenlikle yüce Rus toprağının, yani denizin, okyanusun önünde eğilseydi, işte bize bu gerekiyor. "Kökleri iyileştirmekten" başlamak ne kadar doğru bir ilk adım olurdu!

6 Gogol'ün *Müfettiş* oyununun kahramanı.

Ancak "bir dakika, izin verin!" diye beni durduracaklarına eminim. "Bunların hepsi eskimiş Slavcı sayıklamaları, hiç gerçekçi değil, hatta bir çeşit ruhsal 'köklerin iyileştirilmesi de' ne demek, hâlâ açıklamadınız? Neyin nesi bu kökler, hangi kökler, siz bununla ne demek istiyorsunuz?"

Haklısınız, evet, baylar haklısınız. Şu "köklere" girelim artık...

IV

İlk Kök. Sağlam Ekonomi Üslubu Yerine Eski Sözlere Takılıyorum. Deniz-Okyanus. Ekonomi İçin Çok Yararlı Olan Gerçeği Arama İsteği ve Huzurun Kaçınılmaz Olduğu

İlk kök, iyileştirilmesi gereken en belli başlı kök, hiç kuşkusuz Rus halkı, sözünü ettiğim o deniz-okyanustur. Basit halkımızdan, işçiden köylüden, nasırlı işçi ellerinden, ödeme gücünden, denizden-okyanustan söz ediyorum. Ah, nasıl bilmem, devletimizin, toprağa bağlı kölelerin özgür kılınmasından başlayarak, bu sıradan halk için durmaksızın neler yaptığını ve hâlâ da yapmakta olduğunu? Evet, devletimiz halkın ihtiyaçlarını, eğitimini, sağlığını düşünüyor. Gerektiği durumda vergi borçlarını bağışlıyor, sözün kısası, çok şeyler yapıyor, onun için kaygılanıyor. Bunları kim bilmez! Yalnız meseleye buradan başlamak istemiyorum: Her şeyin başı olan yüce kökün manevi olarak iyileştirilmesini ele alacağım. Evet, bu kök manevi olarak hastalıklı; ah, ölümcül değil!.. Özü güçlü ve sağlam, ama ne derseniz deyin hastalığı ağır... Bu illet nasıl bir şey, ne ad koymamız gerekiyor? Bunu bir kalemde söylemek çok zor. Şöyle de diyebiliriz: "Gerçeğe susuzluk, ancak giderilmemiş!.." Halk gerçeği arıyor, durmadan usanmadan peşinden gidiyor; ne ki bir türlü bulamıyor. Bu kökleri saran illete bir tek ekonomi açısından bakmak isterdim ya, birkaç eski söz eklemem gerekecek. Toprak köleliğinin kaldırılmasından hemen sonra halkımızda bir şeylere büyük istek, bir gereksinim ortaya çıktı, eskisinden çok farklıydı artık, gerçeğe, ama asıl gerçeğe susuzluk ve özgür olduktan sonra, ye-

ni yaşam yolunda eksiksiz yurttaşça bir canlanış... Yeni söze istek vardı, halkımızın yüreğinde yeni duygular kaynamaya başlamıştı; yeni düzene karşı derin bir inanç doğmuştu. İlk dönemlerde köylülere yapılan çağrılardan sonra, halkın beklediğinden farklı bir şeyler oldu birden. Yeni düzen başladı. Halkın gönülden inanmak istediği, ama kendisi için bilinmezlik haline gelen, pek anlamadığı yeni bir düzendi bu. Anlamadı ve kaybetti, bu yüzden de güvenemedi. Dışsal bir olguydu bu, sanki yabancı olan, kendisinden olmayan bir şeydi. Bu konu o kadar çok gündeme geldi ki burada ayrıntıya girmem yersiz olur: Ayrıca başkaları benden daha iyi anlatırlar, *Rus* dergisinde okuyabilirsiniz. Sonra gemi azıya almış bir ayyaşlık başladı, içki denizleri Rusya'yı baştan başa kapladı, ayyaşlık çılgınlığa varacak denli artmıştı, ama içkiyle kendinden geçse de yeniliğe, yeni gerçeklere tutku yitmedi. Evet, Rus halkı değişik etkilere ve rüzgârlara bu kadar istekli, aynı zamanda günümüzdeki gibi bu kadar savunmasız hiçbir zaman olmamıştı. Sözgelimi birŞtunda tarikatını alın ele, halk arasındaki genişçe yayılmasına bakın: Neyi göstermektedir bu? Gerçeğin aranması ve gerçek için endişe duyma. Özellikle endişe, halk asıl şimdi tinsel olarak "endişeli". Nihilist propaganda hâlâ "halkta" başarılı olamamışsa bunun tek nedeninin toyluk, aptallık ve halka yaklaşmayı bile beceremeyen propagandacıların yetersizliği olduğu kanısındayım. Oysa ufak, ama etkileyici bir nihilist propaganda,Ştunda tarikatı gibi halkın arasında başarı kazanabilirdi. Ah, bu halkı korumamız gerekli. Söylenmişti: "Zaman gelecek, size İsa'nın şurada burada olduğunu söyleyecekler, sakın inanmayın!"[7] İşte şimdi buna benzer şeyler oluyor, sadece halk arasında değil, belki de yukarı toplum katında da böyle. Peki, yeniden yapılanma, toprak bölüşümü, yeni altın sertifikaları gibi söylentiler halkı heyecanlandırmıyor mu? Geçenlerde kiliselerde, bu söylentilerin asla doğru olmadığı ve inanmamaları doğrultusunda halka uyarı yapıldı. İnanır mısınız, kiliseden çıktıktan sonra kıyıda köşede şöyle bir kanı yerleşti: "Olacak, boşuna uyarmazlardı yoksa, böyle söylediklerine göre olacak demektir." Bu uyarıdan sonra buna benzer konuşmalar, en azından çeşitli yerlerde yapıldı. Ben de biliyo-

7 İncil'den. Kıyamet üzerine.

rum: Köylüler komşu toprak sahibinden toprak satın almak istiyorlar, fiyat üzerinde de anlaşmışlar, kilisedeki duyurudan sonra vazgeçmişler. "Bedava da alırız" diye düşünmüşler. Gülüyorlar ve bekliyorlar. Ben sadece dedikodulardan, halkın manevi huzursuzluğunu gösteren bu ilgisinden söz ediyorum. Bakın, önemli olan şu: Halk yalnız başına, yani kendi yalnızlığına çekilmiş, kendi haline terk edilmiş, manevi olarak kimse destek vermiyor. Zemstvo var, ama sadece amirlik düzeyinde. Mahkeme var, o da öyle. Nihayet, Köy Cemiyeti, o da sanki amir olmaya soyunmuş... Gazeteler yazıp duruyor, halk daimi üye olanların huzurunda vekillerini seçiyor; sorarım, bundan iyi sonuç alınır mı? Bunun gibi binlerce anekdot aktarmayacağım. Safdilin biri etrafına bakınıyor ve birden sadece vurguncunun, toprak ağasının iyi yaşadığını anlıyor, her şey adeta onlar için kurulmuş, "Ben niye vurguncu olmayayım?" diye düşünüyor ve oluyor. Bir başkası daha sakin, sadece içiyor, yoksulluk canına tak ettiği için değil, nedeni adaletsizliğin midesini bulandırması... Ne yapmak gerekir? Bu kader... Oysa gördüğümüz kadarıyla yönetim var, yöneticiler var, halkın rahat olması gerekmez mi? Hayır, nedense tam tersi oldu. Hesaplamışlar, halkın başında şimdi yirmiye yakın yönetici varmış, özellikle halk için görevlendirilmiş, onun başında duran, onu kollayan ve gözeten bir yığın adam... Zavallı için zaten herkes bir amir; yetmedi, yirmi kişi daha! Hareket özgürlüğü melas tabağına düşen sinekler kadar. Bu hareket özgürlüğü yalnızca ahlaki olarak değil, ekonomik açıdan da zararlı. İşin kötüsü de halk tek başına; danışacağı, yol yordam gösterecek kimi kimsesi yok. Yalnızca Tanrısı ve çarı var, işte bu iki güce ve bu iki yüce umuda sarılmış, onunla ayakta duruyor. Öbür yol göstericiler de dokunmadan yanından geçiveriyor. Bütün ilerici aydınlar sürekli halkın yanından onu görmeden geçip gidiyorlar; aydınımız arasında düşünen çok, ama Rus halkını bilen çok az. Sadece yadsıyorlar ve durmaksızın yakınıyorlar: "Neden toplum 'canlanmıyor', neden onu devindirmek bu kadar zor, bu nasıl iş?" Tabii yapamazsınız, halka dayanmıyorsunuz ki! Halk manevi olarak sizlerle değil, size yabancı. Sizler adeta halkın üzerinde Rus toprağını saran yukarı bir tabaka oluşturmuşsunuz; en azından söylediklerinize ve yazdıklarınıza göre,

Bay Reformcu, özellikle sizler için halkı köle bıraktı, kendi emeğiyle size hizmet ederek tüm varını yoğunu Avrupa aydınlanmasına katılasınız diye sizlere sundu. Siz iki yüzyıl aydınlandınız, halksa sizden uzaklaştı, elbette siz de ondan... Kalkıp şimdi: "Bizler değil miyiz?" diyeceksiniz, "halk için çabalayan, bizler değil miyiz, onlar için yazıp çizen ve ona yakınlaşma çağrıları yapan?" Evet, doğrudur, bunların hepsini yaptınız, ama her ne hikmetse, Rus halkı, onun için değil, kendi kafalarınızda yarattığınız, kendisine benzemeyen başka bir halk için çabaladığınıza ve aynı zamanda kendisini hor gördüğünüze inanıyor. Halkı küçük görme duygusu kiminizde tamamen bilinçsizdir, içgüdüsel dersek yanlış olmaz. Bu, toprağa bağlı kölelik düzeni kalıntılarıdır. Avrupalılaşmak adına halka tükürüldüğü o dönemlerde başlamıştı bu. Halkımız yeniden kendine geldiği halde, bu tutum hiç kuşku yok ki hâlâ sürmektedir, şimdi halkımızla kaynaşmanın –eğer Rus yurdunda bir mucize olmazsa– çok, ama çok zor olduğunu kafanıza yerleştirin. Burada eski sözlerimi tekrar edeceğim: Rus halkının büyük çoğunluğu Ortodoks'tur ve Ortodoks düşünceleriyle –açık ve bilimsel olarak pek kavranmamış da olsa– özdeşleşmiş biçimde yaşamaktadır. *Aslında* halkımızın bu "düşünceden" başka hiçbir dayanağı yok, aradığı her şeyi orada buluyor; en azından tüm benliğiyle ve derin inançla böyle istiyor. Halkımız ona ait olan ve verilen her şeyin kaynağının bu düşünceden fışkırmasını istiyor aslında. Buna rağmen halkta ortaya çıkan ve saçmalığa varan pek çok kötü huyunun, pis kokmasının, bayağı ve yaban davranışlarının, kusurlarının kaynağı elbette bu düşünce değil. Azılı bir katil ve barbar suç işledikten sonra yine de kendi iç dünyasına çekildiğinde işlediği günahların bağışlanması için, inandığı "düşüncelerin" yok olmaması için Tanrıya dua ediyor. Aydınlarımızın bana güleceklerini biliyorum: Halkın günahlarını, pisliğini, sergilediği çirkinlikleri göstererek, halkımızda "bu düşüncenin" olabileceğini kabul etmeyecekler (oysa tam iki yüzyıl halkı ezmekle asıl suç işleyen onlardı), halkın batıl inançlarını, dinine karşı ilgisizliğini ağızlarından düşürmüyorlar, bazıları da Rus halkının düpedüz tanrıtanımaz olduğunu bile düşünebiliyor. Düştükleri en büyük yanlışlık Rus halkının kilisesi olmadığını söylemeleridir. Ne kilise

binasından, ne de ayetlerden, bizim Rus sosyalizminden söz ediyorum şimdi (o da kiliseye karşıdır, düşüncemi yeterince açıklayabilmek için, ne kadar tuhaf görünürse görünsün bu sözü kullanıyorum), sosyalizmin amacı ve çıkış yolu dünya üzerinde gerçekleştirilecek olan, tüm insanlığı kapsayan evrensel bir kilisedir, bir ölçüde dünya bu kiliseyi içine sığdırabilir. Ben Rus halkındaki dinmek bilmeyen susuzluktan, İsa yolunda her zaman yüreğinde taşıdığı ve tüm insanlığı içine alan dünya kardeşliği birliğinden söz ediyorum. Bu birlik yoksa, kilise de, dua da yoksa, yine de kilise içgüdüsü ve dinmez susuzluğu kimi zaman bilinçsiz biçimde milyonlarca insanımızın yüreğinde yaşamaktadır. Rus halkının sosyalizmi komünizmde ve mekanik biçimlerde değildir: Kurtuluşunun *İsa adına evrensel birlikte* olduğuna inanıyor. İşte, bizim Rus sosyalizmi budur! Sizler, Rus Avrupacı beyler, Rus halkında olan bu yüce birleştirici "kilise" ideolojisine güler geçersiniz! Hiçbir zaman kaynaşmadığınız ve Avrupa bakış açınızla düpedüz Tatar ilan ettiğiniz halkımızda, ah, başka ne çok düşünce vardır! Halkımızın bu son derece önemli, ancak sizlerin gerçek olduğunu bir türlü anlamak istemediğiniz düşüncelerine burada girmeyeceğim. Şimdi sözünü ettiğim halkımızın en belli başlı düşüncesi, onda yaşayagelen gelecek özlemleri, umutları ve Tanrısal yazgılarla onun evrensel kilisesidir. Burada bir formül ortaya atılabilir: Halkımızın Ortodoksluğunu ve kesin hedeflerini kavramayan kişi hiçbir zaman halkını da anlayamaz, üstelik halkını da sevemez. (Aslında bizim şu Avrupacıların çoğu, doğruluğa ve sevgiye susamış temiz kalp taşıyor!) Onlar görmek istedikleri, imgelemde yarattıkları bir halkı severler ancak. Halkımız, asla bizim pek akıllıların görmek istedikleri gibi olmayacağına, hiç değişmeyeceğine göre, gelecekte kaçınılmaz, tehlikeli çatışkılar yaşanacak demektir. Çünkü yukarıdaki formülün karşıt anlamı da var; yani hiçbir zaman halk bu tip Rus Avrupacıyı kendinden saymaz: "Önce benim için kutsal olanı sev, saygı duyduğuma saygı duy, işte o zaman benim gibi olursun, seni kardeşim bilirim. Giyimin kuşamın farklıymış, beymişsin ağaymışsın benim için fark etmez; kimi kez Rusçayı iyi konuşmasan bile..." İşte halkımız bunları söyleyecektir size; çünkü halkımızın bakış açısı geniştir, akıllıdır. Halk, kutsal say-

dığı değerlerine inanmayan, ama iyi niyetli insanı da bazen sever, sayar; akıllı biriyse dinler, verdiği öğütler için teşekkür eder ve bu öğütleri kullanır. Rus halkı herkesle geçinebilir. Çünkü son iki yüzyıllık zorlu, çetin yaşamında çok şeyin ayrımına varmış ve belleğine kazımıştır. (İşte sizler halkımızın çok şeyi aklında tutabileceğini, fark edeceğini, dolayısıyla bilinçli olduğunu bile kabul etmiyorsunuz, sizin saptamalarınıza göre halkımız sadece vergi veren, bilinçsiz bir yığın asla değildir.) Bir insanla seve seve bir arada yaşamakla o kişiyi *kendinden* biri olarak görmek ayrı şeylerdir, bunu kabul etmezseniz birlik de olmaz.

Yalnız vurgulamak isterim, bizi halktan ayıran güç çok büyüktü ve halk yalnız başına kaldı, kendi derin yalnızlığında, sarsılmaz inançla bağlandığı çarından başka hiç kimseden, hiçbir yerden ne destek bulabiliyor, ne de görüyor, hissediyor şimdi. Çok isterdi, ama görmesi zor. Oysa aydın sınıf halkla kaynaşsaydı ne temeli sağlam ve hayat dolu kutsanmış bir güç, yeni, yepyeni bir Rusya yaratılabilirdi! Yani manevi birlik. Ah, sayın maliye bakanları, o zaman şimdiki gibi yıllık bütçeler yapmazdınız, yurdumuzda sütten ırmaklar akardı, bütün idealleriniz bir anda gerçekleşirdi! "Peki, bu nasıl yapılabilir, bütün suç Avrupa aydınlanmamızda mı?" Hayır, asla bu aydınlanmadan değil, işin gerçeğine bakacak olursak, bu kültür bizde hiç yoktu, hâlâ da yoktur, ama kopma vardı ve aslında bizde olmayan Avrupa kültürü adına ortaya çıktı. Yalnız gerçek aydınlanmanın bunda suçu yok. Gerçek aydınlanma olsaydı, o zaman halkımız da aydınlanmaya susadığı için aramızda bu derin kopukluk yaşanmazdı diye düşünüyorum. Ama bizler aydınlanırken halkımızdan bağlarımızı öyle kopardık ki adeta Ay'a uçtuk, halkımıza ulaşan bütün yolları kaybettik. Nasıl olur da bizim gibi göklerde dolaşan tipler halkı iyileştirme görevini üstlenebilirler? Halkımızın daralmış, tedirgin ruhunun yatışması ve gücünü kuvvetini yeniden bulması için ne yapmalıyız? Sermaye ve hareketleri bile *tinsel* dinginlik arıyor; bu olmayınca da bir yerlere gizleniyor ya da verimi düşüyor. Evet, halkın ruhunun gerçeği görmesi ve bu gerçek içinde yatışması için ne yapmalıyız? Belki de bu gerçek şimdi de var, ama halkın inanması gerekiyor. Gerçeğin Rus toprağında var olduğunu ve bayrağının doruklarda dalgalandığını

ruhuna nasıl aşılamalı? Ne yapmalıyız, örneğin kendi devletine ve mahkemesine inansın, kendi canından, kendi kanından kabul etsin? Ah, fazla uzatmak istemiyorum, her şeyi açıklamaya girişirsek, sanıyorum "Hiçbir kitaba bunları sığdıramayız." Halkımıza gelecekte gerçek bir gösterilsin, buna tamamen bir inansın, o mutlaka gelecektir, sinek bir parçacık melas tabağından kurtulsun, o zaman çok büyük ve sayısız işler yapılacaktır. Açıkça söylüyorum: Bütün sıkıntı, çok uzun zaman yüksek aydın sınıfın, aşağı sınıfla bağlarını koparmasıdır. Yukarı sınıf okyanusla nasıl kaynaşacak, güçlü fırtınalar çıkmasın diye onu nasıl yatıştıracak?

V

İlkler Konuşsun. Bizler Şimdilik Yol Göstermek, Fikir Vermek İçin Bir Tarafta Bekleriz

Bunun için bir tek büyüleyici sözcük var: "Güvenmek". Evet, halkımıza güven duymalıyız, çünkü bunu hak ediyor. Zibunlu köylüleri çağırın ve sorun, neye ihtiyaçları var diye, size gerçeği söyleyecekler, böylece hepimiz belki de ilk kez katışıksız gerçeği dinlemiş olurduk. Hiç öyle büyük heyecanlar, toplantılar gerekmez; her bölgede, kasabalarda, köylerde, kulübelerde halktan öğrenebilirsiniz. Çünkü halkımız çeşitli bölgelerde otururken bir ağızdan söylediğinin aynısını söyleyecektir size, çünkü birdir o. Ayrışmada da bir, bütünde de bir, çünkü onun ruhu birdir. Her yerleşim birimi, o yerin özelliğini taşır, ama bütününde uyum ve birlik vardır. Şimdilik sadece, köylünün, tepeden tırnağa gerçek köylünün düşüncesini söylemesine özen göstermeliyiz. Aslında köylülerin arasında vurguncu da var, toprak ağası da, ama yine de bir mujiktir o, yüce bir davada vurguncu da, toprak ağası da toprağına ihanet etmeyecek ve doğru sözü söyleyecektir, halkımızın özelliğidir bu. Peki, ne yapmalıyız? Ah, iktidarı ellerinde tutanlar benden daha iyi çözüm bulurlar buna, ben yalnızca bir tek şeye, özel reçetelere hiç gerek olmadığına inanıyorum. Halkımız kendisine yaramayan, hazır,

özellikle yabancı formüllere değer vermeyecektir, çünkü kafasında olan bu değil ve hiçbir zaman olmamış, bundan sonra da olmayacaktır, bu meseleye bakış açısı farklı, tamamen kendine özgüdür zaten. Evet, bu durumda halkımız –bizimki gibi böyle bir halk– tam anlamıyla güvene layıktır. Onu kimse çarının çevresinde, yakınında, yanı başında görmedi çünkü. Onlar çarın çocuklarıdır, gerçek, öz çocukları, çar da onların babası... "Çar onların babası" bir söz, bir unvan mıdır sadece? Böyle düşünenler Rusya'yı hiç anlamıyorlar demektir! Hayır, burada derin ve özgün bir düşünce vardır. Burada bir organizma, çarıyla kaynaşan halkın güçlü organizması vardır. Bu düşünce kudrettir. Bu güç yüzyıllar önce, özellikle halkımız için dehşet verici olan, üstüne övgüler düzdüğümüz iki yüzyıllık Avrupa aydınlanma dönemimizde doğdu – ki bu aydınlanmanın iki yüz yıl önce toprak köleliğini ve bizlere hizmet etmeye yazgılı Rus halkının çarmıh acılarını artırdığını da unutmuştuk. Halk kurtarıcısını sabırla bekledi, sonunda umudu gerçekleşti, evet, onlar çarın gerçek, özbeöz evlatları değil miydi? Çar onlar için dışarıdan gelen bir güç, bir muzafferin gücü değildi (örneğin Fransa'daki eski kral hanedanı gibi), oysa halkımızın gönülden istediği, yüreğinde yücelttiği, sevdiği, uğrunda ne acılara katlandığı, Mısır'dan[8] kurtuluşunu ondan beklediği, bütün halkı içine alan birleştirici bir güçtü. Halk için çar, tüm umutlarının, düşüncelerinin, inançlarının timsaliydi. Umutları kısa sürede çok güçlü biçimde gerçekleşti. Halk gelecekteki umutlarına nasıl sırt çevirebilirdi? Nasıl olur da güçlenmez, kök salmazdı? Çünkü çar köylü reformundan sonra sadece düşüncede ve umutta değil, gerçekte de babası olduğunu gösterdi. Evet, halkımızın çarıyla bağı öz baba-oğul ilişkisi gibidir, bizde her türlü reformun dayanağını oluşturacak ve yaşatacak sağlam temelimiz var. Elbette halkın çarıyla canlı, örgensel bağı gibi, Rusya'mızda bizi koruyan kollayan dayanıklı başka bir güç hiç kuşkusuz yok, işte bizde her şey buradan başlıyor. Örneğin köylü reformunu kim aklına sığdırabilirdi, çarın halkın babası olduğunu ve halkın çarını kendi babası gibi gördüğünü baştan bilmeseydi ve buna inanmasaydı çarın halkı kurtaracağını, koruyacağını, çekilen bütün acılara ve sıkıntılara

8 Avrupa kastediliyor.

son vereceğini, evet, kim düşünebilirdi? Halkın canlı, diri gücünün yanından bakmadan geçen, önyargıların ve yabancı inançların etkisinden kurtulamamış o kötü iktisatçı- reformcuya yazıklar olsun! Evet, çarına olan bağlılığını bildiğimiz halde halkımızı anlamıyoruz bir kere, kaderimizde olan en önemli ve kaçınılmaz noktayı tam anlamıyla içimize sığdıramıyoruz: Halkımızı Avrupalı halklardan farklı kılan en önemli nokta çarıyla arasındaki derin bağdır, bizim için geçici bir mesele ve halkın çocukça tavrı değildir, sözgelimi bazı çok bilmişlerin yargıları gibi, halkın büyümesi, boyu bosu değildir burada olan, yüzyıllardan beri yaşaya gelmiş, hiçbir zaman, en azından uzun, çok uzun süre değişmemiştir. Bundan sonra (salt bu nedenle) halkımız başka halklardan nasıl farklı olmasın ve kendisine özgü düşünceleri içinde taşımasın? Tersine, halkımızın, düşüncesinin dünyada olmayan örgensel filizlerini içinde taşıdığı açıkça görünmüyor mu? Bu düşüncede kuşku yok ki gelecekteki tarihsel süreçlerimizi etkileyecek büyük bir güç vardır, tamamen kendine özgü ve hiçbir halkta olmadığından, *belki de tarihimiz diğer Avrupa halklarının tarihine özellikle körü körüne kopyasına benzemez*, özellikle körü körüne taklidine. Avrupa çizgileri alacağına inanan ve özgünlükten nefret eden bizim akıl hocaları bunu bir türlü anlamıyorlar, bu sıkıntıyla sonuçlanabilir. Temelimizin Avrupa'nın hiçbir yerinde olmamasının ilk örneği: Dünyada herhangi bir ülkeden, hatta Kuzey Amerika'dan kişi hak ve özgürlüğünün (ileride sahte Avrupalılık dönemini atlattıktan sonra, bu mutlaka gerçekleşecek), bizde daha eksiksiz biçimde kök salabilmesidir, bu özgürlük sağlam, sarsılmaz temelimiz üzerinde yükselecektir. Kâğıt üstünde değil, halkımızın çarına babası gibi duyduğu çocuk sevgisiyle besleniyor, çünkü çocuklarımıza başka halklarda duyulmamış birçok olanak sağlanıyor, hiçbir yerde görmediğimiz kadar çocuklarımıza güveniyoruz, çocuklar zaten babalarına ihanet etmezler, düştükleri yanlışlıkları ve yanılgılarını babalarının düzeltmesini seve seve karşılarlar.

Böyle bir halka güvenilmeyecek, öyle mi? Bırakın, taleplerini bütün gerçeğiyle anlatsın. Ama, yine söylüyorum, önce biri anlatsın, biz, "halk aydınları"– sakince bir tarafta duralım ve önce nasıl konuşacağına bakalım ve dinleyelim. Ah, hiçbir siyasal

amaç gütmeden, aydınlarımızı bir zaman için saf dışı bırakmayı önerirdim (ama lütfen bunu bana mal etmeyin!). Bunu yalnızca *pedagojik nedenlerle* önerirdim (lütfen bağışlayın!). Evet, bir tarafta duralım ve halkımızın, bizim yardımımıza da başvurmadan, kendi doğrularını anlatışını dinleyelim; sorunları şaşmaz bir doğrulukla ortaya dökecek, sorunun en can alıcı noktasına dikkat çekecek, bunu yaparken konu bizden açılırsa kırıcı da olmayacaktır. Gelin duralım, gerçeği nasıl dile getirmek gerektiğini halktan öğrenelim, derken halkın uysallığını, yapıcı tavrını, gerçekçi aklını, bu aklın ciddiyetini de öğrenelim. "Halkın saçma söylentilere nasıl kolaylıkla kapıldığını az önce siz söylediniz, öyleyse, nasıl olur da ondan bilgece davranış bekleyebiliriz?" Bunları söyleyeceğinizi biliyorum. Söylentilere kapılmak başka, ortak bir davada birleşme başkadır. Bütün belirir, bütün kendi kendine etki eder ve zihni harekete geçirir. Evet, bu bizler için gerçekten bir okuldur, hem de çok verimli bir okul... Halkın yapıcı tavrını, ağırbaşlılığını görünce şaşıracaksınız, kiminiz gördüklerinize, duyduklarınıza akıl sır erdiremeyeceksiniz, ancak bu tipler fazla değildir, çünkü herkes samimi, herkes gerçeğe susamış; asıl önemlisi herkes işin, gerçek işin, ortak yararın peşindedir, hep birlikte halkın bilgece sözlerini dinler, içten olmayanlar hemen tavırlarını koyar, kendilerini belli ederler. İçten oldukları halde hâlâ halka inanmıyorlarsa, bunlar ancak kırklı ellili yılların eski kafalı kuramcıları, iflah olmaz koca çocukları olurlar, ama onlarsa gülünç ve zararsız tiplerdir. Onların dışında yine de ilk kez gözlerini açacaklar, düşüncelerini arındıracaklardır. Hareket, sonuçlarıyla son derece önemli olabilir, çünkü, evet, çünkü burada bu yol belki de hareketin ilk adımını, halka tepeden bakan aydınların halkla manevi kaynaşmasının ilk adımını teşkil edebilir. Ben yalnızca tinsel birleşmeden söz ediyorum, bize sadece bu gerekiyor, çünkü insanı yeniden yaratan, yeni düşünceler doğuran, büyük katkısı olan bir güçtür. Halkı ilk kez anlayacak ve ona hemen kalplerini açacak olan aydın, diri gençlerimizi düşünüyorum. Bu yüzden her şeyden önce gençliğimize güveniyorum, o da "gerçeğin arayışı içinde", gerçek özlemiyle acılar çekiyor, öyleyse halka daha yakın; çok geçmeden halkın da gerçeğin peşinde olduğunu anlayacaktır. Gençlik halkın

ruhunu daha yakından tanıdığında, gerçeği uç Avrupa öğretilerinde bulduklarını sanan, içlerinden çoğunu alıp götüren aşırı hezeyanlar bitecektir. Hayallere kapılmadığıma, bu kaynaşmadan çıkacak hayırlı sonuçları abartmadığıma inanıyorum. Gururumuzu kırsaydık, toprağa saygı duygusu doğardı içimizde. Tamamen yeni düşünceler yüreklerimizi doldurur, çevresini ışıkla aydınlatırdı, hâlâ karanlıklarda gizlenen ışıkla, yalanı açığa çıkarır, yok ederdi. Kim bilir belki de önemi bakımından köylü reformundan daha büyük yeni bir dönüşümün başlangıcını oluştururdu. Ardından tam iki yüzyıl Avrupalılaşma sürecinde yaşadığımız, bizdeki toprak köleliği düzenine benzer bir kölelikten aklın ve yüreğin "kurtuluşu" gelirdi. Eğer ikinci reformu gerçekleştirebilseydik, elbette ilk büyük reformun sonuçları gibi olurdu. Çünkü o yıllar halkı aydınlardan ayıran iki yüzyıllık duvar özdeksel olarak yıkılmıştı, ikinci reformda bu duvar manevi olarak da yıkılacaktır. Rusya için bu tinsel birlikten daha yüce, daha verimli ne olabilir? Kendinden olanlar ilk kez birbirini tanıyacaklar. Halkını ilerlemeye açık olmayan barbar bir sürü gibi gördüğü için utananlar, bu kez böyle bir duygu beslediği için utanç duyacaklar ve daha önce küçümsedikleri ve alaya aldıkları halkın değerleri önünde eğilecek ve saygı duyacaklardır. Halk yanıtını verdikten, kendisiyle ilgili her şeyi değerlendirdikten ve gösterişsiz sözünü bitirdikten sonra, bizim aydına halkın ne dediği konusundaki düşüncelerini sorun, hemen sonuçlarını göreceksiniz. Ah, kuşkusuz o zaman da onların sözü geçerli olurdu, çünkü ne de olsa aydın, son söz onların. Ama sözünü önce söylemiş olan halk örneği, bizleri türlü yanılgılardan ve saçmalıklardan kurtarırdı, sözümüzü halktan önce söylememişsek tabii... Aydınlarımızın o zaman halka asla ters bir söz söylemeyeceklerini göreceksiniz; yalnızca halkın gerçeğini bilimsel söze çevirecek ve bilgisi görgüsüyle onu geliştirecektir, bilim onda çünkü, bilimse halka çok gerekli. Onlardan biri ters bir şey yapmaya kalkışırsa, halkımızın temel değerlerine uymayan bir şeyler ortaya çıkmış olsa bile, halkın ruhuna, başka deyişle bakış açısına karşı zorla bir dayatmayı göze alamazlardı – işte bu nokta çok önemlidir.

Evet, tinsel huzur belki de bu adımla başlamış olurdu. Hep

birlikte aynı umudun peşinden gider, önümüzdeki hedefler daha bir açıklıkla belirir, aydınlanırdı. Bu da çok önemli, zira bütün bilinçli gücümüz, aydınlarımız pek bilmezler ya da gelecek amaçlarımızın –yani ulusal ve devletsel– ne olabileceği üzerine bilgileri bölük pörçük ve tutarsızdır. Evet, bu konuda çok zayıfız, hele hele şu zamanda. Bu tutarsızlık, bilgi eksikliği kuşku yok ki büyük endişe ve düzensizlik kaynağıdır, yalnızca bugün değil, gelecek için de korkunç... Evet, her şey açıklığa kavuşur, aydınlanırdı ya da bunun nasıl olacağı üzerine yol gösterici direktifler hazırlanır, düşünceler uyandırırdı. Bu konuyu bitirsek aslında iyi olacak. Ben bildiğim kadarını dile getirdim; beni hâlâ anlamayanlar çıkarsa ya da yeterince anlatamamışsam, kabahati olduğu gibi üzerime alıyorum. Anladılarsa, sözlerimi alınmadan, iyi niyetle kabul etsinler. Her şeyden önce halkın yanında olduğumu, onun ruhuna, derinliğini ve boyutunu hiçbirimizin bilmediği büyük gücüne, en önemlisi de kurtarıcı misyonuna, koruyucu, sağlam, yüce bilincine, kutsallığa inandığım gibi inandığımı tarafsız gözle anlamalarını isterdim, sadece şunu çok istiyorum: Bu hazineleri herkes görsün! Görmeye başladı mı, ardından başka değerleri de keşfedecektir, buna inanıyorum.

Bunlar niçin hayal olsun? Üstelik meseleyi enine boyuna da ele almadım. Sadece köylüyü ve ona ait olan ilksel, ana sorunları dile getirdim. Öğrenmemiz gereken, daha doğrusu gelecekte çok geniş kapsamlı bir reformun başlangıcını ve kaynağını teşkil edecek, salt köylülere özgü böyle amaçlar olamaz mı? Oysa son derece yararlı olur: Gerçekler açığa çıkar, çoğumuzu düşlemsel umutlardan, Batı tarzı çarpıklıklardan, abartılardan arındıracak gerçekleri öğrenir, çok değerli bilgiler elde etmiş olurduk. En önemlisi de, bir kez daha söylüyorum, anlam ve renk kazanır, gelecekteki geniş çaplı dönüşümleri gerçekleştirebilecek bir bilince ulaşırdık. Bu meseleye bir mühür basılacak, ulusal, muhafazakâr bir mühür... Bu mühürden kimse kaçamayacak, hayal düşkünleri bile buna imrenecekler ve gönülden kabul edecekler...

İkinci Bölüm

I
Nükteci Bürokrat. Bizim Liberaller ve Batıcılar Üzerine Düşünceler

İlk bölümü bitirirken ekonomi yazısını şimdilik bırakıyorum. Çünkü okurlarımı çok sıktım sanıyorum. Ancak bir süre ara vereceğim. İleride bu konuya yeniden dönmek ve iyileştirileceğini düşündüğüm başka köklerden, başka öz kaynaklardan söz etmek istiyorum. Maliye konusunu da bu yüzden Günlüğün bu ikinci bölümünde kesiyorum; bütün bir yazıya zaten sığdıramazdım, haliyle gelecek sayılara bırakmam gerekecek.

"Yazık olur, öteki sayılarda da yazma!" diye tiksinircesine sözümü kesecekler (bu sesleri sezebiliyorum). "Bu söylediklerinizin iktisatla ilgisi yok, bizimle dalga geçiyorsunuz, hiçbiri gerçekçi değil (neden böyle olur, hiç anlayamıyorum), sözlerinizin hepsinde gizemci bir hava var, güncel değil, yaşamsal değil. Sonraki sayılarınızda hikâye verirseniz daha iyi olur!"

İlginç sözler! Oysa sırt çevirdiğimiz ve kendimize gerçeğiyle kıyaslanmayacak ölçüde farklı olanını yarattığımız zamanımızın birçok yaşamsal ve gündelik sorunları üzerinde duruyorum, içine girdik ve oturuyoruz, kusura bakmayın, ama tıpkı melastaki sinek gibi; ben böyle düşünüyorum. Başka şekilde söylersek, kafalarımızın değişmesi ve bakış açılarımızın eskisinden farklı yönlere çevrilmesi: işte görüşüm. İktidarı elinde tutanlar bunu başlatabilirlerdi, bu açıdan düşüncelerim hiç de hayali sayılmaz, çünkü iktidar bu dönüşümleri başlatsaydı çok şey kısa zamanda

gerçekleşirdi. Bazı ilkelerimizi tamamen değiştirmek ve sinekleri melastan söküp çıkarmak gerekiyor! Bu düşünce sanırım pek popüler değil: Çok uzun zamandır hareketsizliğe alışmışız, ayrıca melasın içinde oturmak pek tatlı gelir. Doğrusu yine kaptırdım kendimi, bu kadar yazıp çizdikten sonra hâlâ dişe dokunur bir şey yazmadığımı, nasıl bir gündelik yaşamı kastettiğimi, nasıl bir geleceği tercih ettiğimi bana hatırlatabilirler. Günlüğümün gelecek sayılarında bunların hepsini bıkmadan usanmadan anlatmaya çalışacağım. Yalnız şimdi bu sayımı bitirmek üzereyken, mizah yanı güçlü bir bürokratla karşılaşmamı anlatmak istiyorum, sohbet ederken çok ilgiye değer sözler etmişti, "günümüzde" yaşanan değişimler üzerine birtakım ilkelerdir bunlar. Konu tam maliye ve iktisatla ilgili bir toplantı sırasında açılmıştı, bütçemizin yerli yerinde kullanılması, hayali harcamalardan kaçınılması, kısaca tutumlu olmak anlamında bir konuşmaydı. Günümüzde ekonomiyle yatıp kalkıyoruz, hükümetimiz de çok ilgileniyor. Denetim kadrosunu her sene küçültüyorlar. Son zamanlarda ordu mevcudunun bile azaltılması gündeme geldi, gazetelerde miktarı bile yer aldı, elli bin askerden söz ediliyor, kimileri ordumuzun yarı yarıya indirilmesinin bile mümkün olduğunu öne sürüyor: Ona hiçbir şey olmazmış! Bunlar güzel, hoş da, akla ister istemez şu düşünce geliyor: Orduyu ilk aşamada elli bin azalttık diyelim, tasarruf edeceğimiz paranın parmaklarımızın ucundan akıp gitmeyeceğini, şuraya buraya harcanmayacağını kim garanti edebilir? Hayır, paraların hepsi devlet cari harcamalarına gidecektir, bu yüzden böyle köklü bir özveriye değeceğini sanmıyorum. Azaltılan elli binlik orduyu kesinlikle kuramayız, başımıza büyük işler açabilir, çünkü yıkılanı yeniden yapmak çok zordur, hem üzerimize atılacak bu kadar hazır taş varken ordu bize lazım. Hele *şimdi*, yani paranın çok gerekli olduğu günümüzde bu yola girmek tehlikelidir. Petro'nun ruhuna ve gücüne uygun sonuç getirici, kararlı sert bir ekonomiyi hayata geçirdiğimizde ancak bu kutsal paraların gerçekten doğru işlere harcandığından emin oluruz. Kendimizi kıskıvrak bağladığımız, insana "illallah dedirten" günümüzün gereksinimleri karşısında biz buna hazır mıyız? Eğer buna başlasaydık ve devam ettirseydik, bir önceki hayali bugünümüzden gerçekçi, yeni ve

olması gerekene bir dönüşümün ilk adımını atmış olurduk, bunu özellikle belirtirim. Sık sık kadro kısıtlamasına gideriz, ama sonunda öyle bir sonuç çıkar ki hem kadro, hem de memur sayısı artmış görünür. Sözgelimi kadro kısıtlamasına hazır mıyız: Kırk memurdan birden dörde inebilir miyiz? Dört memur, kırk memurun işini yapacak ha! İşte bu kuşkuya kimsenin diyeceği bir söz olmaz, günümüzde iş yönetim biçimlerinin köklü değişimiyle, özellikle kâğıt sanayisinde ve genelde yeniden yapılanmaya giren kurumlarda bu zordur. Toplantıda işte bunlar konuşuldu. Her durumda çok kırılgan bir konu olduğu belirtildi. Kimi bu söylenenlerden daha köklü reformların yapıldığını söyleyerek itirazlarını belirtti. Bir başkası yeni memurların, yani kırk kişinin işini yapacak dört memurun maaşları üç katına çıkarılırsa hiç sızlanmadan seve seve çalışabileceğini söyledi. Yalnız maaşlar üç misli arttığına ve bu dört kişi bugünün on iki memuruna eşit duruma geldiğine göre giderimizi aşağı yukarı dörtte üç azaltmış oluyoruz.

Sözünü ettiğim bürokrat burada beni durdurdu. Önce derin bir şaşkınlık yaşadığımı belirteyim, şu memur meselesine pek itiraz etmedi: "Dört kişiyle de işler yürür" dedi, demek ki bunu imkânsız görmüyordu. Ancak onun sıkıntısı başkaydı, ilkenin, ortaya konan ilkenin yanlış ve bir cinayet olduğunu söylüyordu. Sözlerini aynen aktarmayacağım. Yazı işlerinde yaptığım değişiklikle veriyorum. Yine söylüyorum, kendi çapında görüşleri beni çok ilgilendirdi ve hemen hemen çoktan terk edilmiş bir düşünceyi barındırdığı için yer veriyorum. Elbette bana ayrıntılı bilgi vermedi; bu konunun uzmanı değilim ki versin; bu işlerden fazla da anlamıyorum (itiraf ederim), ama işin ilkesini kavrayacağıma güveniyordu.

> Memurların sayısını kırktan dörde düşürmek, [diye konuşmasına başladı, sesi ölçülü ve içtendi] iş için faydalı olmadığı gibi, devlet harcamaları önemli ölçüde azalmasına rağmen, aslına baktığımızda zararlıdır. Kırktan dörde düşürmeyi bırakın, otuz sekize düşürmek de zarar verir; ana ilkelere el uzatmış olursunuz çünkü. Çünkü Petro'dan başlayarak neredeyse iki yüzyıl, biz bürokratlar devletin *temel unsurları*

olduk. Gerçekte Devlet ve biz varız – gerisi fazlalıktır... Yakın zamana kadar, hiç değilse köylülerin özgürlüğüne kadar bu böyleydi. Seçimle gelen eski görevliler, sözgelimi soylular kendiliğinden bir çekim gücüyle, deyim yerindeyse ruhumuzu, aklımızı teslim almışlardı. Biz öylece bakarak asla endişe duymadık, çünkü iki yüzyıldır konan ilke hiç bozulmuyordu. Köylü reformundan sonra yeni rüzgârlar esmeye başladı: Kendi kendine yönetim ortaya çıktı, zemstvolar vs... Bu yeniliğin kısa sürede ister istemez dış görünüşümüzü benimsediği, ruhumuza, bedenimize dönüşmeye başladığı şimdi açıkça görüldü. Asla baskımızla olmadı bu [Bence yanlış bir yaklaşım], kendiliğinden olmuştu, çünkü yüzyılların alışkanlığından öyle bir anda kurtulmak kolay değil, kuşkusuz gerekli de değil, hele hele böylesine önemli, ulusal bir meselede bile gerekli değil, Sözlerime inanmayabilirsiniz, ama algılama yeteneğiniz varsa kuşkusuz anlayacaksınız. Çünkü biz neyiz? Biz *her şeyiz*, *her şey*... Pek çaba göstermeden, kendimizi zorlamadan, daha doğrusu işin doğal akışında ister istemez böyle olmayı sürdürüyoruz. İşimizin kırtasiyecilik, cansız, ölü bir iş olduğunu, Rusya'nın da bundan büyüdüğünü uzun zamandan beri söyleyip duruyorlar. Belki de böyle büyüdü, ama dağılmaması için Rusya'yı hâlâ yalnızca biz ayakta tutuyoruz, biz yaşatıyor ve koruyoruz. Çünkü sizlerin ölü kırtasiyecilik olarak nitelendirdiğiniz şey, yani kurum olarak bizler ve bütün çalışmalarımız –bir karşılaştırma yapılırsa– canlı yapının bir çeşit iskeletini oluşturmaktadır. İskeleti darmadağın edin, kemikleri parçalayın, canlı yapı da ölür. Bırakın, bırakın işler cansız da olsa yürüsün; ancak bir sisteme, yüce bir ilkeye göre, bunu söylememe izin verin. Kırtasiyecilikle de olsa yürüsün, isterse kötü olsun, nasıl olsa yapılıyor ya! İşin önemli tarafı da şimdilik zarar verici olmaması. Sizlerle aynı düşüncedeyim, karşınızda geri adım atmaya hazırım, işin doğrusunu isterseniz belki de biz *her şey* değiliz, ama Rusya'da yapılacak daha çok işimiz olduğunu anlayacak kadar da akıllıyız, özellikle bugün; her şeyi olmasa bile, ne olursa olsun *bir şey*, yani gerçek, var olan, belki de kısmen tinsel bir şeyler yaptık... Ya sizler bizim yeri-

mize ne koyabilirsiniz ki güvenle, gönül huzuruyla geri çekilebilelim? Bizim yerimizi alacak elle tutulur *bir şeyler* olmalı, değil mi? Sizin bütün bu kendi kendini yönetim biçimleriniz, zemstvolar şimdilik hayal... Gökyüzünde turna misali, hâlâ uçan ve bir türlü yere inmeyen güzel hayaller... Güzel de olsa, demek ki bir hiç... Bizler mükemmel olmasak da, milleti bıktırsak da yine de *bir şeyiz*, asla hiç değiliz. Hayaller için sürekli bizi suçluyorsunuz: "Niçin hâlâ göklerde dolaşıyor" diye, burada suçlu muyuz? Bu güzel hayalleri ruhumuza ve imgemize dönüştürmeye çalışıyormuşuz... Burada gerçekten de bir suçumuz olsaydı, kuşkusuz, bizim açımızdan çok iyi olurdu bu, çünkü bununla yüzyılların çok sağlam, soylu ilkelerini savunduğumuzu ve faydasız olanı değerli kıldığımızı göstermiş olurduk. Ama inanın bunda hiçbir suçumuz yok, daha doğrusu çok az, bu harika hayallerin kendisi kararsız, kesin olarak ne olacağını kendi de bilmiyor, yani bizimle mi, yoksa gerçekten de bağımsız mı – tereddütler yaşıyor, kendine inanmıyor, hemen hemen kayıp. Baskımız olmadan bize iyi niyetle sokulduğuna inanın! Demek ki her şeyi üzerine çeken, uzun süre de çekeceğe benzeyen deyim yerindeyse bir mıknatıs gibiyiz. Sizler yine de inanmayacaksınız, size gülünç mü geliyor? Ne üstüne olursa olsun bahse girmeye hazırım: Deneyin, o güzel hayal kuşunuzun kanatlarını açın, istediğini yapmasına izin verin, sözgelimi "bundan sonra bağımsızsın, bürokratik hayal kuşu değilsin" diye zemstvolarınıza usulen bir yazı yazın, inanın, oradaki bütün hayalciler tıpış tıpış bize gelirler, hepsi de gerçek birer memur olup çıkarlar; ruhumuzu, biçimimizi aynen kabul ederler, birer kopyamız olurlar. Seçilmiş mujik bile bize gelmek isteyecek, onun gururunu okşayacaktır bu. Zevkler iki yüzyıldır boşuna gelişmedi. Bakın, bizlerin, yani ayaklarını yere sağlam basan bizlerin bu muammayı, bu hece bilmecesini, sizin güzel hayallerinizi kabul etmemizi mi istiyorsunuz yoksa? Hayır, merak etmeyin, kendimizi iyileştirme yolunu pekâlâ buluruz, arınırız ve daha ilerici, çağın ruhuna uygun, daha erdemli bir şeyler keşfederiz, düşlerimize ansızın giren bir hayalete, o *bir şeylerimizi* hemen değişme-

yiz, çünkü kimse yerimizi dolduramaz, bu şaşmaz bir gerçektir! Yok olmamak için direniyoruz, nasıl denir süredurum halinde... Bu süredurum içimizde ve bu nedenle de değerlidir; işin gerçeğine bakalım, zamanımızda her şey ona bağlı gelişiyor. İşte bunun için kırk memuru (değil dörde) otuz sekize düşürmek bile çok zararlı, hatta ahlaksızca olur. Elinize kuruş geçer, ama ilkeyi yıkarsınız. Şimdi bizim formülü ortadan kaldırın ya da değiştirin bakalım, bunu yapmaya vicdanınız el verirse; bu, Rus Avrupalılığımıza ve aydınlanmamıza ihanet olur, bunu biliyor musunuz? Devletimizi, Avrupalılığımızı yadsımakla ve Petro'ya ihanet etmekle aynı kapıya çıkar! Bakın, liberalleriniz (gerçi bizimkiler de tabii) gazetelerde zemstvoyu memurlara karşı büyük bir gayretle savunmaları aslında kendilerine karşı bir eylemdir. Zemstvo da, bütün bu yenilikler de, "halkçılık" da "halkın öz kaynaklarıdır" ya da "Rus Partisi"nin, kinle Rus Avrupacılara yüklediği "kaynakların" başlangıç biçimleridir. (Belki sizin de kulağınıza geldi, Berlin'de böyle değerlendirmişlerdi.) Bizim Rus Avrupalı liberaller adeta kudurmuşçasına halkın bu köklerini yadsıyor, alay ediyor ve varlığını bile kabul etmek istemiyorlar! Ah, halkın bu öz kaynaklarının var olmasından Rus liberalizmi öyle korkuyor ki! Ya varsa, yaşıyorsa, ne olurdu? Tam bir sürpriz efendim! Öyleyse sizin bu Rus Avrupacılar aslında bizden, biz de onlardan!.. Oysa onların bunu çoktan anlamaları ve kafalarına kazımaları gerekiyordu. Elbette onların sadece yanında değildik, biz düpedüz onlardık: Onlarda, sizin Avrupalılarda ruhumuz ve hatta suretimiz var, bu böyle!.. Şunu da eklemek istiyorum: Avrupa, daha doğrusu Rus Avrupası, Rusya'daki Avrupa birdir – bu sadece biziz. Rus Avrupalılığının tüm çizgilerini içimizde sindirmişiz ve tamamen benimsemişiz. Yalnızca onun yorumcularıyız. Nedenini bir türlü anlamıyorum, onlarla bu kadar safdilce kaynaştığımıza göre, Avrupalı oldukları için neden onlara nişan, madalya falan verilmesin? Bizimkiler seve seve taşırlardı, bayağı da çekici görünürlerdi. Yalnız bunu beceremeyiz. Onlar ağızlarına geleni söylerler bize: "Adama bak, kendinden olanı tanımıyor!"

Konuyu kapatırken son olarak, sizin zemstvolardan, söz konusu yeniliklerden bir çift söz edeyim. Size her zaman söyleyeceğim şu olur: Hayır, efendim. Çünkü bu, çok uzun bir iştir, o kadar kolay değil. Bunun için önce kendi kültürümüz, tarihimiz, belki de iki yüzyıllık tarihimiz gerekiyor... Hatta yüz yıllık, hatta elli yıllık, çünkü şimdi telgraf ve demiryolu çağıdır. İletişim kısalmış, kolaylaşmıştır. Nereden bakarsan bak elli yıllık, şimdi değil... "Şimdi ve hemen" sözcükleri mide bulandırıcı Rus sözcükleridir. Şimdi bize benzerinden başka hiçbir şey yaratılamaz ve bu uzun zaman böyle olacaktır.

Benim oturaklı ve ağırbaşlı bürokrat bunu söyledikten sonra sustu. Bilin ki ona hiçbir itirazım olmadı, çünkü sözlerinde "bir şeyler" vardı sanki, gerçekten var olan hazin bir gerçek... Elbette düşüncelerini gönülden paylaşmıyorum. Ayrıca toplumdan uzaklaşan tipler bu üslupla konuşurlar. Ne derseniz deyin, sözlerinde yine de "bir şeyler" vardı...

II
Krılov'dan Eski Bir Domuz Masalı

Bu zamana kadar söylediklerimi tamamlamak için Krılov'un çok küçük, ama çok harika bir fablını aşağıda veriyorum, sanırım çoğumuz unutmuştur, sadece işin ön planda tutulduğu karışık günler yaşıyoruz çünkü, Krılov kimin umurunda? Bu fabl elimde olmadan iktisat ve köklerin iyileştirilmesi üzerine bir yazı yazmaya niyetlendiğimde aklıma gelmişti. Krılov çok güzel bir ahlak dersi veriyor, ama başka konuda, başka köklerle ilgili... Bu aslında pek önemli değil, bize de yakışıyor. İşte fabl:

Asırlık meşenin altında bir domuz
Palamut yemiş tıka basa.
Karnını bir güzel doyurunca

Meşenin altında başlamış uyumaya
Sonra gözlerini zor açarak doğrulmuş.
Başlamış bu kez meşenin köklerini koparmaya.
Meşeden bir karga: "Şuna bak!" demiş.
"Nasıl da zarar veriyor şu ağaca!
Kökleri açık kalırsa kurur gider."
"Kurursa kurusun!" demiş bizim domuz.
"Asla endişelendirmiyor bu beni,
Şimdiye kadar ne hayrını gördüm ki!
Yaşarmış yaşamazmış acıyacak değilim,
Yeter ki palamut olsun besleneceğim."
Meşe birden bağırmış: "Seni nankör seni!"
"Burnunu yukarı kaldırsaydın
Görürdün o zaman palamutların
Benim üzerimde bittiğini..."

Nasıl, masal hoşunuza gitti mi? Yoksa bizde mi bu portreye benzemek istiyoruz.

III
Gök-Tepe. Bizim İçin Asya'nın Önemi

Gök-Tepe ele geçirilmiş. Teke Türkmenleri bozguna uğramış, ancak tam anlamıyla sindirilmemişler, ama zaferin bizden yana olduğuna kuşku yok. Toplumda ve basınımızda görüş ayrılıkları doğdu. Oysa bu olaya toplumda uzun zamandır büyük bir ilgisizlik vardı. Özellikle ikinci saldırının başında, General Lomakin'in başarısızlığından sonra sesler yükselmeye başladı. "Oralarda ne işimiz var, bu Asya bize ne verecek? O kadar harcama, bir yandan açlık, difteri kol geziyor, okul yok vs..." Bu sesler geliyor, biz de duyduk. Genelde herkes bu düşüncede değil, oh, hayır, Asya politikamıza son zamanlarda çok kişinin olumsuzca yaklaştığını kabul etmemiz gerek. Aslında bu aykırı seslerin çıkmasının nedeni girişilen bu harekâtta bir belirsizliğin yaşanması... Son günlerde yabancı basından bize haberler sız-

maya başladı, ardından Rusya'nın her köşesine Skobelev'in telgrafları ulaştı. Ne olursa olsun, toplumun, Asya misyonumuzu ve özellikle, Asya'nın bizler için gelecekte taşıyacağı önemi ve getireceği yararı bilinçli olarak kavradığını söylemek zor. Hem Asya Rusyası, Sibirya da dahil, Avrupa Rusyası'nın ilgilenmek bile istemediği bir fazlalık sanki: "Biz Avrupa'yız, Asya'da ne işimiz var?" diyen kulak tırmalayıcı sesler duyuluyor. "Biz daha Avrupa'da dikiş tutturamamışken, Asya da nereden çıktı? Bir de Asya'yı sarıyorlar başımıza. Bu Asya bize fazlalık, en azından nereye koyarız, söyler misiniz?" Bizim bilgiçlerin sözleridir bunlar, zekâ fazlalığından olsa gerek!

Skobelev'in zaferi Bütün Asya'da en uzak köşelere kadar ses getirecek. İşte "Bu acımasız, gururlu ve dini bütün halk sonunda beyaz çara boyun eğdi." Bu ses Asya'nın her yerinde çınlasın! Beyaz çarın yenilmezliğine ve kılıcının bükülmezliğine inanç Hindistan'a kadar milyonlarca halkın yüreğinde kök salsın! General Lomakin'in yenilgisinden sonra bütün Asya'da Rus kılıcının bükülmezliğine karşı kuşku uyanmıştı. Rus prestiji yara almıştı. Bu yoldan artık dönemeyiz. Bu toplulukların hanları ve emirleri ve hayallerinde gücüne hayran kaldıkları bir İngiltere olabilir, ama beyaz çarın adı bunların, Hindistan imparatoriçesinin ve halifenin bile üstünde çınlamalıdır. Halifeyse halife, beyaz çar da halifedir. İşte bu inanç güçlensin! Evet, bu inanç yerleşiyor, yıldan yıla büyüyor. Bu bizim için zorunlu, geleceğimizi hazırlıyor çünkü.

"Niçin, nasıl bir geleceğe? Asya'yı ele geçirmemizde nasıl bir zorunluluk yatıyor? Bize ne verecek?"

Zorunlu, çünkü Rusya sadece Avrupa'da değil, Asya'da da bulunuyor; Ruslar hem Avrupalı, hem de Asyalıdır. Dahası, Asya'da, Avrupa'ya göre belki daha büyük umutlarımız var; sonra gelecekteki yazgımızda Asya bizim temel çıkış yolumuzdur!

Bu tutucu varsayımlarımı okuduklarında kimilerinin çok öfkeleneceğini hissedebiliyorum (bu benim için aksiyomdur). Evet, beyler, iyileştirilmesi gereken en belli başlı köklerimizden biri asıl Asya'ya bakış açımızdır. Avrupa bizi Asyalı barbarlar olarak görecek ve Avrupalıdan çok Asyalı olduğumuzu söyleyecekler diye uşakça bir korkuya kapılmamız yersiz, bu duygu-

dan kurtulmamız gerek. Bizi hâlâ Asyalı saymaları büyük ayıp, handiyse tam iki yüzyıldır bizi böyle görüyorlar. Özellikle bu utanç 19. yüzyılda daha da güçlendi, hatta paniğe ve Moskova esnafının "madeni ve yanıcı kükürdüne" kadar vardı. Bu yersiz utancımız, kendimizi sürekli Asyalı değil, Avrupalı görme yanlışlığımız (bu tavrı hiçbir zaman bırakmadık ki!), evet, bu utanç ve yanlış bakış açısı tam iki yüzyıl bize çok pahalıya mal oldu ve bunun karşılığını tinsel bağımsızlığımızı neredeyse yitirmekle, Avrupa politikasındaki başarısızlığımızla ve en sonu ekonomimizle ödedik, Asyalı değil, Avrupalı olduğumuzu Avrupa'ya kanıtlamak için ne paralar harcadığımızı bir Tanrı biliyor. Ancak bize Avrupa yollarını açan Petro'nun gerekçeleri başlangıçta yaşamsal ve kaçınılmazdı, bizler için kurtuluş yoluydu, çok güçlü etkisi oldu, bu bir ölçüde bizim suçumuz değil. Avrupa bizi Tatar değil, *kendinden* bilsin diye ne taklalar atmadık ki! Her an, her dakika Avrupa'ya yaranmaya çabaladık; bıkmadan usanmadan onun büyüklü küçüklü işlerini yapmak için adeta yüz sürdük. Onun gücünden korktuk, "kralları kurtarmak" için ordular gönderdik ya da hiç gereği yokken karşısında boyun eğdik. Avrupa'ya hizmet etmek ve onu mutlu etmek için yaratıldığımıza inandırmak istedik! 1812'de[9] Napolyon'u geri püskürttüğümüzde bazılarının (öngörülü Rusların!) isteğine ve tavsiyelerine uyarak onunla barış yapmadık, Avrupa'yı hırsızdan[10] kurtardıktan sonra esenlik içinde yaşasın diye bir de duvar ördük. Çıkan tablo ortadaydı: Bir tarafta hırsız ve despot, öte yanda barışçı ve yaratıcı... O zamanlar politik şansımız hiç de bu tabloda değil, hırsızın bizimle uzun süre, belki de sonsuza dek sıkı sıkıya ve içten uzlaşmasındaydı. Hırsız o zamanlar bu durumdaydı, kariyerinde ilk kez olacaktı. Bir şartla tabii, biz ona Avrupa'da karışmazdık, o da bize Doğu'yu ve Doğu Sorununu –günümüzün ve geleceğimizin dehşetini– bırakırdı, böylece Doğu Sorunu çoktan çözülmüş olurdu. Hırsız bunu sonra söylemişti, herhalde yalan söylemiyordu, çünkü Doğu'nun bize, Batı'nın ona kalması şeklinde bizimle ittifak onun için en uygunuydu, yapacağı başka şey yoktu. İşte o zaman Avrupa devletleriyle baş edebilirdi.

9 1812 Ünlü Borodino Savaşı.
10 Napolyon kastediliyor.

Avrupa bu durumda zayıf düşer, Doğu Sorununda bize karışmazdı, İngiltere bile... İleride belki de Napolyon yenik düşer, hanedanının da ortadan kalkmasından sonra Doğu bizim olurdu. (O zaman denizimiz olur, hatta İngiltere'yle denizde karşı karşıya gelirdik.) Bu tablo için her şeyimizi verdik, ama sonuçta ne oldu? Bütün bu kurtardığımız uluslar, daha Napolyon'u halletmemişken bize açık düşmanlıkla ve kötücül bir kuşkuyla bakmaya başladılar. Uluslararası toplantılarda sürekli duvar oluşturarak bize karşı birleştiler, hep kendilerine yonttular, bize bir şey bırakmadıkları gibi, üstelik bizden, zararımıza olduğu zamanla anlaşılacak yükümlülükler kopardılar. Alınan derse rağmen sonra yüzyılın geri kalan yıllarında ve hatta şimdi ne yaptık? Biz değil miydik Alman devletlerinin güçlenmesine büyük çaba gösteren, biz değil miydik şimdi belki de bizden de üstün o gücü yaratan? Evet, doğrusunu söylemek gerekirse onların büyümesine ve güçlenmesine yardımcı olduk, bu hiç de abartı değildir. Soruyorum beyler, Almanların çağrısıyla aralarında baş gösteren iç çatışmaları yatıştıran ve büyük bir tehlikeyle karşı karşıya bulunduğunda geri bölge birliklerini koruyan bizler değil miydik? Peki, onlar bizim için ne yaptı? Tam tersine, biz düşman tehdidi altındayken geri hatlarımıza girdiler ya da girme girişiminde bulundular. Sonuç ortada: Avrupa'da şimdi herkes dilini tutmuş, koynuna taşları doldurmuş, ilk çatışmada bize fırlatmaya hazır bekliyor. Buyurun, bu kadar hizmetten sonra Avrupa'dan bunu mu, bu nefreti mi hak edecektik? Bizler orada şansımızı kovalayarak Repetilov[11] rolü oynadık.

Sıfıra sıfır elde var sıfır...

Bize karşı bu nefreti niye, zararsız olduğumuza, dostları, hizmetkârları, evet, hayırlı hizmetkârları olduğumuza, Avrupa görevimizin, onun gönenci ve mutluluğuna hizmet olduğuna niçin bir türlü inanmak istemiyorlar? (Sorarım, böyle değil miydik, bunları yapmadık mı, koca bir yüzyıl kendimiz için ne yaptık, ne kazandık? Hep Avrupa için çalıştık!) Hayır, bize güvenmiyorlar! Bizi asla *kendilerinden* kabul etmiyorlar çünkü.

11 A. Griboyedov'un *Akıldan Bela* oyununda bir tip.

Avrupa uygarlığının gelecekteki yazgısına onlarla birlikte eşit olarak katılacağımıza hiçbir zaman inanmayacaklar. Uygarlıklarına yabancı, düzmece bir ulus, kültürlerini çalan, giyimini kuşamını olduğu gibi kendine aktaran hırsız gibi görüyorlar bizi. Biz Ari kavmine göre Türkleri, Samileri ruhen kendilerine daha yakın buluyorlar. Bunun çok büyük bir nedeni var: İnsanlığa ulaştırmak istediğimiz düşünce onlarınki değil – işte en önemli neden! Bizim "Rus Avrupacıların," hiçbir düşüncemiz olmadığını, gelecekte de olamayacağını, Rusya'nın kendine özgü bir ideoloji yaratamayacağını, öykünmeyle yetineceğini ve yalnızca buna yetenekli olduğunu, Rusya'nın Asyalı ve barbar bir ulus değil, tam bir Avrupalı olduğunu tüm güçleriyle Avrupa'ya inandırmaya çabalamalarına karşın bu böyledir. Gelgelelim Avrupalı bu kez bizim Batıcılara pek inanmadı. Tersine, bu konuda, deyim yerindeyse, bizim Slavcılarla aynı düşüncede birleşti, gerçi Slavcıları tanımıyordu, ama haklarında bir şeyler duymuştu. Uyuştukları nokta şuydu: Slavcılar gibi, Rusya'nın tamamıyla kendine özgü, Avrupa'dan çok farklı "düşünceleri" olduğuna, böyle bir düşünceye sahip olma gücü bulunduğuna Avrupa da inanıyordu. Kuşkusuz Avrupa bu düşüncemizin özünü hâlâ bilmiyor, çünkü bilseydi hemen rahatlar, sevinirdi bile. Bir gün gelecek mutlaka öğrenecek, o zaman yazgısının en önemli an'ı başlayacak, ama şimdi buna inanmıyor, düşüncemiz olduğunu kabul ediyor ve bundan çekiniyor. Nihayet, bizden iğreniyor, size orada ne kadar kibar davransa da iğrendiriyoruz işte... Sözgelimi Rus biliminin birkaç tanınmış bilim adamı çıkardığını, Avrupa bilimine katkı sağlayabilecek iyi çalışmalarımızın olduğunu kabul ediyorlar. Oysa Avrupa şimdi yalnızca bilim adamı değil, (çok üstün olsalar bile) bir Bacon, Kant, Aristoteles gibi insanlığa yön veren dehaların da Rusya'da doğabileceğine inanmıyor. Buna inanmazlar, çünkü uygarlığımıza inanmıyorlar, gelecekte yeşerecek düşüncelerimizden de haberleri yok. Aslına bakarsanız haklılar: Kendi yolumuzu bulana ve tinsel bağımsızlığımızı kazanana kadar bizden ne Bacon, ne Newton, ne de Aristoteles çıkacaktır. Başka her alanda, sanatımızda, sanayimizde Avrupa bizi övmeye, başımızı sıvazlamaya hazır; hazır da bizi

kendinden saymıyor, bizden gizli, açık nefret ediyor, kendisinden aşağıda bir varlık gibi görüyor ve bazen bizden tiksiniyor, özellikle boynuna kardeş öpücükleriyle sarıldığımızda gösteriyor bu duygusunu.

Ne dersek diyelim, Avrupa penceresinden uzak kalmak elbette zor, bu kader!.. Öte yandan Asya gerçekten gelecekte çıkış yolumuz olabilir, bunu yine sesimi yükselterek söylüyorum! Bu düşüncenin hiç değilse bir bölümünü benimseseydik, ah, köklerimiz kim bilir nasıl iyileşirdi! Asya, Asya Rusya'mız: İşte bu da hasta kökümüzdür, değil canlandırılması, tam anlamıyla yeniden doğması ve yaratılması gerekiyor! Yani ilkeler, davaya yeni bakış açıları: İşte bu kaçınılmazdır!

IV
Sorular ve Yanıtlar

"Ama neden, neden?" diye soran öfkeli sesler geliyor kulağıma. "Şu Asya davamız bizden durmadan ordu talep ediyor, verimsiz harcamalar değil mi bu? Oranın sanayisi nedir ki! Nerede malları? Sonra bizim malların alıcısını nerede bulacağız, söyler misiniz? Hiçbir nedeni olmadan Avrupa'dan kopma çağrıları yapıyorsunuz."

"Hayır, sonsuza dek değil. (Bu görüşümde ısrarlıyım.) Bir zaman için, hayır, ne kadar istesek de Avrupa'dan tamamen kopamayız. Avrupa'yı tümüyle kafamızdan silemeyiz, hem buna gerek yok. "Kutsal harikalar ülkesidir" orası. Bunu ünlü bir Slavcı söylemişti. Avrupa da Rusya gibi anamızdır, ikinci anamız; ondan çok şey aldık ve almaya devam edeceğiz, Avrupa önünde değerbilmez duruma düşmek istemeyiz. Rus halkının Avrupa'nın geleceğindeki büyük önemini (ki buna inanıyorum) geçen yıl Moskova'da Puşkin'i anma törenlerinde dile getirmiştim, beni sonra yerden yere vurmuşlar, konuşmam nedeniyle kucaklayıp kutlayanlar bile demediklerini bırakmamışlardı, o gün kendimi gösterince sanki çok alçakça bir iş yapmıştım. Belki de o sözlerim unutulmayacak. Her neyse, bunu bırakalım.

Eğitimimizi, Mısır'dan nasıl çıkacağımızı düşünmeliyiz; çünkü Avrupa'yı kendimiz için manevi Mısır yaptık."

"Durun bir dakika" diye sözümü kesecekler hemen. "Asya bize nasıl bağımsızlığımızı kazandıracak. Asyalı gibi davranırsak, bağımsız olamayız ki!"

"Bakınız, Asya'ya dönüşle, yeni bakış açımızla, Amerika'nın keşfiyle Avrupa'da meydana gelen değişikliklerin bir benzerini biz de yaşayacağız. Gerçekten Asya bizim için o dönemlerin keşfedilmemiş Amerika'sıdır çünkü. Asya emellerimizle manevi gücümüz artacak. Özümüze döner dönmez de, hemen ne yapacağımızı keşfedeceğiz, oysa iki yüzyıllık Avrupalılık dönemimizde iş yapmayı unuttuk ve sadece laf üreten gevezeler, tembeller olduk."

"İyi, güzel de, tembelsek, nasıl olur da bizleri Asya'ya çekmeye çalışırsınız? Ayrıca, iki kere iki dört eder gibi esenliğimizin orada olduğunu göstersek bile kim önden gidecek?"

"Avrupa'da çanak yalayıcı ve kulduk, oysa Asya'da efendi olacağız. Avrupalının gözünde biz Tatar'dık, oysa Asya'da Avrupalı olacağız. Misyonumuz, uygarlık misyonumuz Asya'da ruhumuzu çelecek ve bizi oraya çekecektir, hareket yeter ki başlasın! İki tren yolu döşeyin –biri Sibirya'ya, diğeri Orta Asya'ya– evet işe buradan başlayın sonuçlarını hemen görürsünüz."

"Az istediniz!" diye bu kez başlayacaklar gülmeye. "Para nerede, karşılığında ne kazanacağız? Sadece zarar, o kadar!"

"Bir kere, son 25 yıl içinde bu yollara her yıl 3 milyon ruble ayırsaydık (bazen 3 milyon ruble parmaklarımız arasından nasıl akıp gidiyor) 75 milyona Asya yolları çoktan yapılmış olurdu, yani nasıl hesap ederseniz edin 1500 kilometreden fazla. Bir de zarardan söz ediyorsunuz. Ya bizim yerimize Rusya'da İngilizler ya da Amerikalılar olsaydı, size gösterirlerdi zararı! Bizim Amerika'mızı keşfederlerdi. Asya'da Afrika'ya göre daha az yer biliyor olduğumuzdan haberiniz var mı? Bilir misiniz bu uçsuz bucaksız topraklarda ne zenginliklerin yattığını? Ah, İngilizler ve Amerikalılar bütün bu zenginlikleri, madenleri, sonsuz kömür yataklarını bulup çıkarırlardı, nerede kullanacaklarını bilirlerdi. Oraya bilimi getirir, toprağa, bizim bozkırlar gibi çıplak olduğu-

nu düşündüğümüz toprağa, yeniden hayat verirlerdi. Elde edilen ürüne insanlar akın ederlerdi, sanayiler kurulurdu. Hiç endişelenmeyin, alıcı da bulurlardı. Asya içlerinde orada şimdi tembel tembel oturan milyonlarca insana yollar inşa edilirdi."

"Nasıl olur da bilimden söz edersiniz? Bizi Asyalı olmaya davet etmekle aslında bilime ihanet etmiş oluyorsunuz."

"Evet, bilim bize daha çok gerekecek (bunu ben de haykırıyorum)! Çünkü şimdi bilimde ne düzeydeyiz: Yüzeysel bilgilere sahip, acemiler tayfası... Oysa orada yaratıcı olacağız, ihtiyaçlar buna zorlayacak. Bağımsız, girişken ruh bir canlansın, kısa zamanda bilimde de efendi oluruz, şimdi her yerde karşılaştığımız gibi öyle çanak yalayıcı değil... En önemlisi de Asya'daki uygarlık misyonumuzu ilk adımdan itibaren (buna kuşku yok) kavrayacağız ve benimseyeceğiz. Bu misyon tinsel gücümüzü yükseltecek, bizi erdemli ve bilinçli kılacaktır, bu değerler bizde yok, varsa da çok az. Asya emellerimiz yeter ki canlansın, huzursuz yürekler ve kafalar için, işsizlikten bunalan herkes için kurtuluş yolu olacaktır. Suya çıkış yolu bulun, pis kokular da, küf de yok olur. Bir kere kendilerini işe verince sıkılmayacaklar, adeta yeniden doğacaklardır. Yüreği yaralı, gururu yüzünden sürekli sızlanıp duran en yeteneksiz kişi bile kendine kurtuluş yolu bulurdu. Çünkü bu yeteneksizler bazen değişik bir mekânda handiyse dâhice yeniden doğabilirler. Avrupa'nın sömürgelerinde sık sık görülmüştür bu. Rusya ıssızlaşmaz, endişelenmeyin: Yavaş yavaş başlar, önce birkaç kişi gider, haberler gelmeye başlayınca da başkaları gider. Koskoca Rusya deryasında fark edilmez bile. Sineği melastan kurtarın, olabildiği kadar kanatlarını açmaya çalışın, oraya yine de çok az kişi gidecektir, belli bile olmayacaktır. Oysa orada, vay, varlığını nasıl hissettirecektir kim bilir! Asya'nın neresine 'Urus'[12] yerleşse, orası Rus toprağı olur. Zamanla eskisini yeniden canlandıran ve ona yeni yollar açan yeni bir Rusya kurulurdu. Bunun için yeni ilkeler ve dönüşümler gerekiyor. Bunu gerçekleştirdiğimiz zaman kırılmalar ve sarsıntılar en aşağı düzeye inerdi. Gelecekte Asya'nın bizim için çıkış yolu olduğu, zenginliğimizin orada yattığı ve oranın okyanu-

12 Türk kökenli toplulukların Ruslara hitap biçimi.

sumuz olduğu yeter ki birazcık kavransın (bunu anlayacaklardır)! Çünkü Avrupa'da yaşanan müthiş darlıktan, kaçınılmaz olarak, hiç istemedikleri, insan ruhunu aşağılayan komünizm geliyor. Kalabalıklar halinde tek ocağın çevresinde toplanacakları, yavaş yavaş özel mülkiyetin ortadan kalkacağı, ailelerin kendilerine ait evleri terk edecekleri, bir arada komün düzeninde yaşayacakları, çocukların (yüzde yetmişi bulunmuş çocuk olacak) yetiştirme yurtlarında büyüyecekleri zaman, evet, Avrupa'da bunlar olurken bizde hâlâ ferahlık yaşanacak, kırlar, ormanlar... Çocuklarımız tabutluklarda değil, babalarının yanında büyüyecek, bağlar, bahçeler, ekili tarlalar ortasında, başlarının üstünde duru, mavi gökyüzü... Evet, Asya'da, boyutunu bir türlü kavrayamadığımız umutlarımız, fırsatlarımız saklı! Toprağın zenginliğiyle iş bitmiyor. Yeni ilkeler gerekiyor. Evet, yeni ilkeler ve bu işe yatırılacak parayı bulmak... Açıkça konuşmak gerekirse, Avrupa'da elçiliklerde bu kadar görevli tutmamızın ne gereği var (hele hele günümüzde)? İnce zekâlarıyla, şaşaalı hayatlarıyla balolarda, yemeklerde boy gösteriyorlar, ama keseye zarar. Bir Gambetta, papa, papanın akıbeti bizi ne ilgilendirir? Bismarck onun canını sıkmışmış, bize ne? Tersine, bir zaman için Avrupa'ya fakir görünmek daha iyi olmaz mıydı? Yol kenarına oturup, şapkamızı da yere koyup para toplamak: '*La Russie yeniden recueille*'.[13] Evimizdeyse silkinmek, bir şeyler yaratmak, kurmak!.. 'Neden küçük duruma düşelim ki!' diyecekler. Hiç de küçülmeyeceğiz. Şapkayı alegori olsun diye söyledim. Aşağılanmak şöyle dursun, tersine, yükseleceğiz, aynen böyle olacak! Avrupa tilki gibi kurnaz, hemen anlayacak ve inanın, bize saygı duymaya başlayacak! Ah, bu bağımsız tavrımız başlangıçta onu hayli şaşırtacak, ama bir bakıma hoşuna gidecek, 'sert ekonomi" uygulamaya başladığımızı, ayağımızı yorganımıza göre uzattığımızı, rublemizi koruduğumuzu ve iyi değerlendirdiğimizi, hesabımızı bildiğimizi görünce kendi pazarlarında ruble değer kazanmaya başlayacaktır. Dahası, mal darlığından ve iflaslardan çekinmediğimizi, belirlenen hedeflere doğru hiç şaşmadan yürüdüğümüzü görecekler, onlar gelip para teklifinde bulunacaklar, teklifi ciddi, gerektiğinde elinden her iş gelen, becerikli kişilere yapacaklar."

13 Rusya (yeniden) düşüncelerini toparlıyor. (Fransızca)

"Durun bir dakika, bakın az önce Gambetta'dan söz ettiniz, ama orada bırakamayız. Peki, Doğu Sorunu – o kalıyor, nasıl olur da ondan uzaklaşırız?"

"Doğu Sorunu üzerine şunları söylerdim: Bu anda politika alanında, şimdi İstanbul'un bizim olacağını sağlıklı biçimde kabul edecek belki de bir tek yetkili olsun bulunmayacak (belki de çok uzak, belirsiz bir geleceğimizde). Bu eğer doğruysa, o halde daha ne bekliyoruz? Doğu Sorununun özü, şu an Almanya'nın Avusturya'yla ittifakını, ayrıca Bismarck'ın kışkırtmasıyla Avusturya'nın Türkiye'yi işgal etmesini beklemektedir. Olağanüstü bir durumda elbette protesto edebiliriz ve edeceğiz, ama bu iki ulus şimdi birlikte hareket ediyor. Bizler için büyük bir krize neden olmadan ne yapabiliriz? Bu iki müttefikin sinirlenmemizi beklediğine dikkatlerinizi çekerim. Slav topluluklarını önceden olduğu gibi ödüllendirebilir, sevebilir, gerektiğinde yardım edebiliriz. Zaten bu sürede kötü bir durumla karşılaşmazlar. Bu süre çok geçmeden sona erebilir. Geçmişte olduğu gibi Avrupa'ya karışmak istemediğimizi gösterir bir tutum sergilersek, Slavlar bizsiz kalınca hemen birbirlerine girebilirler. Avusturya da Almanya'nın kendisine kara kaşları kara gözleri için yanaştığına zaten inanmıyor. Tersine, Avusturya Almanların eninde sonunda Alman birliğine katılması meselesinin Almanya için yaşamsal olduğunu çok iyi biliyor. Avusturya, İstanbul'u ona bıraksalar bile, kendi Alman'ından asla vazgeçmez, onlara bu kadar değer veriyor! Bu demektir ki orada sürtüşme için ortam var. Almanya'nın batısında da bir türlü çözülmeyen, sonsuza kadar sürecceğe benzer Fransız sorunu bekleyişte. Ayrıca Almanya'nın birleşmesini tümüyle tamamlayamadığı görülüyor, hatta kararsızlık tehdit edici boyutlarda. Sonra Avrupa sosyalizmi ölmediği gibi, çok büyük ölçüde bir tehdit olmayı sürdürüyor. Özetle, beklemede kalmalıyız, yardım çağrıları alsak bile karışmamalıyız, kıyamet kopup da 'siyasal dengeler' bozulur bozulmaz, Fransa-Prusya Savaşı sırasında olduğu gibi fırsatı değerlendirerek Doğu Sorununu hemen sona erdirmemiz mümkün olabilir. Bildiğiniz gibi o zaman Karadeniz konusunda şöyle bildirmiştik: 'Avusturya'nın Türkiye topraklarındaki iş-

galleri kabul edilemez.' Böylece şimdiki işgaller son bulacağı gibi, belki Avusturya da silinip gidecektir. Dolayısıyla bir zaman için kaçırdığımız fırsatları yeniden yakalamış oluruz."

"Peki, İngiltere? İngiltere'yi unutmuş görünüyorsunuz. Asya emellerimizi gördüğünde hemen heyecana gelir."

"'İngiltere'den ürkmek – hiçbir yere gitmemek!' Yeni tarzda değiştirilmiş bu Rus deyişiyle itiraz ediyorum. İngiltere'nin yeni heyecanları yok. Tersine, onu geleceğe değgin şaşkınlığa uğratmış durumdayız şimdi. Bizden de kötü bir hareket bekliyor. Asya'daki hareketimizin asıl önemini öğrendiği zaman belki de korkularından kurtulacak... Gerçi kurtulacağını, buna kafa yoracağını pek sanmıyorum, bunun için zamana ihtiyacı var. Yine söylüyorum: 'İngiltere'den ürkmek – hiçbir yere gitmemek'... Öyleyse alın size: Gök-Tepe zaferimiz kutlu olsun! Yaşasın Skobelev ve askerleri! 'Şehit düşen yiğitler' sonsuza dek yaşasın! Onları hiçbir zaman unutmayacağız!"

V

"1881 'Bir Yazarın Günlüğü' Abone İlanı"

"Yazarın Günlüğü" yayını her ay devam edecek (yılda on iki sayı).

Haftalık gazeteler boyutunda ve her ayın son gününde yayınlanacak. Boyutu, ruhu ve karakteri 1876 ve 1877 yıllarından farklı olmayacak. Bu bir dergi değil, günlüktür. Bütün yazılar F. M. Dostoyevski tarafından yazılmış olacak. Fiyatı: 12 sayı 2 ruble 50 kapik, posta masrafları dahil 3 rubledir. Tek sayı 30 kapik.

Sankt Petersburg sakinleri için abone kaydı Y. İ. İsakov'un kitapçı dükkânında yapılmaktadır (Gostiniy Dvor No. 24). Petersburg dışındaki kayıtlar için doğrudan yazara başvurulacaktır. Adres: S. Petersburg Kuzneçniy Sokak No. 5 F. M. Dostoyevski

KÜÇÜK SÖZLÜK

(Kitapta birden fazla yerde geçen bazı yabancı
sözcükler, deyimler, ifadeler ile bazı özel adlar)

Afon: Yunanistan'da bulunan Aynaroz Manastırı.
Agaryanlar: Araplar.
Après moi (nous) le déluge: Benden (bizden) sonra tufan. (Fransızca)
A priori: Önsel olarak, deneyimden önce, deneyimden bağımsız. (Latince)
Bılina: Destan.
Blin: İnce hamur işi.
Convulsionerler: 13. yy'da türeyen tutucu bir Fransız tarikat.
Çargrad: Rusların İstanbul'a verdikleri ad.
Çetyi-Minei: Azizlerin yaşamlarını anlatan kutsal hikâyeler.
Çiçikov: Gogol'ün *Ölü Canlar* romanının kahramanı.
Çohon: Petersburg'un dış mahallelerinde yaşayan Finlilere Rusların verdiği ad.
Derjimorda: Gogol'ün *Müfettiş* oyunundan bir tip.
Eksarh: Ortodoks kilise kurumunda bağımsız kilisenin başkanı.
Hipokondri: Hastalık hastalığı.
Hlestakov: Gogol'ün *Müfettiş* oyununun kahramanı.
İncognito: İsmi gizleme, başka isim altında. (Latince)
Jid: Yahudi (kaba anlamda).
Katehizis: İlmihal.
Krestyanin, Krestyanstvo: Köylü
Ksendz: Leh Katolik papazı.
Kupa valesi: Kadın eline bakan, bir çeşit jigolo.
Kvas: Geleneksel alkolsüz Rus içkisi.
Lejitimist: İktidarın meşruluğunu soya dayandıran monarşi taraftarı.
Maslenitsa: Büyük perhizden sonra kutlanan Slav bayramı.
Mir: Köy cemiyeti.
Milord: Kıta Avrupası'nda İngiliz soylular için kullanılan unvan.
Mujik: Köylü.
19 Şubat 1861: Rusya'da toprağa bağlı kölelik düzeninin kaldırıldığı tarih.

Ostsee: Baltık Denizi.
Peçorin: Lermontov'un *Zamanımızın Bir Kahramanı* adlı romanının başkişisi.
Poprişçin: Gogol'ün *Bir Delinin Hatıra Defteri* adlı yapıtının kahramanı.
Post scriptum: Ek yazı, not. (Latince)
Potugin: Turgenyev'in *Duman* adlı romanının Batı yanlısı kahramanı.
Raskolnik: 1654'te Ortodokslukta yapılan reformlara katılmayan ve eski dinsel inançlarını sürdüren kişiler. Zamanla Ortodoksluktan saparak çeşitli tarikatlara bölünmüşlerdir.
Rudin: Turgenyev'in *Rudin* romanının kahramanı.
Rus fırını: Geleneksel Rus sobası. Üzerinde yatılırdı.
Sine qua non: Olmazsa olmaz. (Latince)
Skvoznik-Dmuhanovski: Gogol'ün *Müfettiş* oyunundan bir tip.
Starover: Ortodoksluktaki reformları kabul etmeyen, eskiye bağlı din mensubu, raskolnik.
Status in statu: Devlet içinde devlet. (Latince)
Taler: 3 mark değerinde Alman gümüş parası.
Telega: Yaylı araba.
Troyka: Üç at koşulu araba.
Velikorus: Büyük Rus.
Volost: Bucak.
Zibun: Kaba köylü kaftanı.
Zemstvo: Toprağa bağlı kölelik düzeninin kaldırılmasından sonra kurulan, okul, yol gibi bayındır işleriyle uğraşan yerel teşkilat.

DİZİN

(sayfa 601'den itibaren 2. ciltir)

Aksakov, A. Nikolayeviç (1832-1903; Rus yazar, ispritizma üzerine yazılar yazmıştır) 307, 344, 345

Aksakov, S. Konstantin (1817-60; Rus eleştirmen, tarihçi, dilbilimci, Slavcı görüşleri benimsemişti) 230, 239, 324, 1130

Alcott, Bronson (1799-1888; Amerikalı yazar, eğitimci) 223

Alkibiades (MÖ 450–404; Yunanlı siyaset adamı ve komutan) 191

Apelles (MÖ 352-308; Efesli antikçağ ressamı) 111

Arminius (MÖ 18?-MS 19; Cherusci Germen kabilesinin önderi. Romalılara savaş açmış, kabilesiyle birlikte yok olmuştu) 644, 830, 833

Avvakum (1620-82; Kilise babası, yazar. Raskolniklerin başı) 455

Balzac XII, 391

Barry, Kontes (1743-93; XV. Louis'nin metresi, giyotinle idam edildi) 50

Bathory, İstvan I (1533-1586; Polonya kralı. Çar Korkunç İvan'ı zor durumda bırakmıştı) 405

Bazaine, Achille (1811-1888; Fransız general. 1871 Fransa-Prusya savaşında ülkesine ihanet etti) 836

Beaconsfield, vikont, bkz. Disraeli

Belinski, Vissarion (1811-48; Rus düşünür ve eleştirmen. Rus devrimci demokrat hareketinin önde gelen temsilcilerinden) XII, XV , 9, 11, 12, 13, 14, 170, 246, 279, 309, 390, 391, 400, 402, 403, 404, 671, 672, 673, 674, 738, 888, 1005, 1006, 1081

Betskoy, İvan (1704-95; Rus devlet adamı ve eğitimci) 375

Bismarck, Otto (1815-98; Prusya başbakanı, Alman birliğinin kurucusu) 6, 157, 285, 289, 293, 294, 413, 689, 821, 835, 836, 837, 838, 841, 842, 843, 844, 847, 930, 931, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 947, 948, 949, 1035, 1036, 1037, 1200, 1201

Blanc, Louis (1811-82; Fransız sosyalist, 1848 Devriminin öncülerinden) 169

Bronnik, Fyodor (1827-1902; Tarihi resimleriyle tanınan Rus ressam) 98

Bulgarin, F.V. (1789-1859; Rus yazar ve gazeteci) 30, 391
Byron 227, 370, 388, 462, 800, 1069, 1078, 1103, 1104, 1108

Cabet, Etienne (1788-1856; Fransız düşünür, ütopyacı sosyalist) 13
Cavour, Camillo Benso di (1810-61; İtalyan devlet adamı) 519, 820, 821
Chénier, André (1762-94; Fransız şair, İstanbul'da doğmuştur) 1103
Corneille, Pierre (1606-84; Fransız oyun yazarı) 340
Crispi, Francesco (1818-1901; Avukat, İtalya başbakanı) 947
Crookes, William (1832-1919; İngiliz fizikçi ve kimyacı) 223

Çernişevski, Nikolay (1823-89; Rus yazar. Devrimci demokrat hareketin önde gelen kuramcılarından) 29, 30, 31, 32, 35, 36, 37, 666
Çernyayev (Rus general) 414, 479, 483, 484, 485, 489, 492, 499, 538, 540, 541, 542, 543, 651, 686, 689, 855, 903, 909

Dal, Vladimir (1801-72; Rus yazar, etnograf, sözcük derleyicisi) 1007
Danilevski, N.Y. (1822-1885; Rus yazar, sosyolog, Slavcı) 1029, 1032, 1033, 1034
Davidov, Denis (1784-1839; Rus şair. Askeri konulara ağırlık vermiştir) 390
Derjavin, Romanoviç (1743-1816; Rus şair) XI, 36
Dickens XI, 89, 96, 97, 98, 388, 391, 396
Diderot 182
Dimitri Donski (1359-89; Moskova prensi) 103, 330
Disraeli, Benjamin, Beaconsfield vikontu (1804-81; İngiliz yazar ve devlet adamı) 489, 490, 491, 492, 521, 696, 733, 735, 761, 797, 1021, 1034
Dobell, T. Sydney (1824-74; İngiliz şair) 300, 301
Dobrolyubov, N.A. (1836-61; Rus yazar, eleştirmen ve düşünür) 279
Don Carlos (1545-68; İspanya tahtının vârisi, II. Felipe'nin oğlu, babasıyla anlaşamayıp İspanya'yı terk etmişti) XII, 295, 296, 297, 298
Dumas, Alexandre, Fils : Baba (1824-95; Fransız romancı ve oyun yazarı) 218, 471, 472
Durov, S.F. (1815-69; Rus şair ve çevirmen) XII, 353

Elizabeth [I.] (1533-1603; İngiltere kraliçesi) 795

Fet, Afanasi (1820-89; simgeci Rus şair, "felsefi lirik" denilen türün temsilcilerinden) 36
Feuerbach, Ludwig: (1804-72; Alman düşünür, materyalist felsefenin önde gelen temsilcilerinden) 13
Fonvizin, Denis (1742-92; Rus mizahçı ve oyun yazarı) 904
Fourier, Charles (1772-1837; Fransız düşünür, ütopyacı sosyalizmin önde gelen temsilcilerinden) 13, 353, 705

Gambetta, Leon (1838-82; Fransa dışişleri bakanı, sol kanadın lideri) 928, 941, 950, 972, 973, 1200, 1201

Ge, Nikolay (1831-95; Rus ressam) 98, 99
Gladstone, W. Edward (1809-98; İngiliz devlet adamı, Türklere karşı olumsuz görüşleriyle tanınır) 1009, 1010
Goethe 157, 181, 182, 183, 224, 353, 563, 567
Gogol XII, 32, 33, 36, 88, 89, 96, 97, 110, 117, 162, 218, 245, 670, 672, 673, 804, 807, 808, 811, 893, 1001, 1103, 1128, 1130, 1203
Gonçarov, İvan: (1812-91; Eleştirel gerçekçi akımın önde gelen temsilcilerinden Rus romancı) 232, 314, 670
Gorbunov, F. İvan (1831- 95; Rus aktör, öykücü) 36
Gradovski, D. Aleksandr (1841-89; Rus yazar, yayıncı, eleştirmen, aşırı liberal, Batıcı) 1120, 1130, 1132, 1134, 1136, 1137, 1140, 1142, 1145, 1146, 1148, 1149, 1150, 1151, 1152, 1154, 1155
Granovski, Timofey (1813-55; Rus tarihçi, önde gelen Batıcılardan) 431, 432, 433, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 464, 506, 653, 813
Griboyedov, Aleksandr (1795-1842; Güldürü ve yergi türünde yapıtlar veren Rus yazar) 316, 469, 532, 1195
Grigoroviç, Dimitri (1815-77; Köy yaşamını konu alan roman ve öyküleriyle tanınan Rus yazar) XII, 330, 671, 672, 966
Grigoryev, Apollon (1822-64; Rus şair, edebiyat eleştirmeni) XIV, 403
Guizot, François (1787-1874; Fransız devlet adamı ve tarihçi) 331

Hamyakov, A.S. (1804-60; Rus şair ve oyun yazarı. Slavcı görüşleri benimsemişti) 813, 1130
Heine, Heinrich (1797-1856; Alman şair, eleştirmen) 296
Herzen, Aleksandr (1812-70; Rus düşünür ve eleştirmen. Rus devrimci demokrat hareketinin önde gelen kişilerinden) XIV, 8, 9, 10, 11, 12, 30, 155, 176, 1128
Hoffmann, Ernest (1776-1822; Alman yazar, besteci, müzik eleştirmeni) XII, 629

İlovayski, D. İvanoviç (1832-1920; Rus tarihçi) 998, 999, 1000
İvan [III.] (Büyük İvan) (1440-1505; Rus prens. Merkezi bir Rus devletinin temellerini attı) 411, 423, 720
İvan [IV.] (Korkunç İvan) (1530-84; İlk Rus çarı) 321, 405, 501, 1075

Janin, Jules (1804-74; Fransız yazar, eleştirmen, gazeteci) 148
Jukovski, V. (1783-1852; Rus şair. Puşkin'in öğretmeni) XI, 389
Juvenalis (60-127; Romalı şair, yergisel türde yapıtlar vermiştir) 317, 320

Kalaşnikov, T. İvan (1797-1863; Rus romancı ve öykücü) 206, 1075, 1076
Karamzin, N. (1766-1826; Rus yazar, tarihçi) XI, 57, 174, 501, 662, 826
Kaufman, K.P. (1818-82; Rus general, Dostoyevski'nin İstihkâm Okulundan arkadaşı, Orta Asya seferlerinde sivrilmiştir) 966
Kaydanov, K. İvan (1782-1843; Tarihçi, pedagog) 826

Koltsov, Aleksey (1809-42; Rus şair, köy yaşamı üzerine yazmıştır) 206
Kostomarov, N. (1817-85; Rus tarihçi) 995, 996
Krayevski, Aleksandr (1810-89; Rus yayıncı, *Otoçestvenniye Zapiski* dergisinin sahibi) 1005, 1006
Krılov, İvan (1769-1844; Fabllarıyla tanınmış Rus yazar, yergisel türde ürünler vermiştir) 81, 1191
Kurbski, Andrey M. (1528-83; Prens, siyaset adamı, yurtdışına yerleşmiş, Çar Korkunç İvan'a ağır mektuplar yazmıştır) 1075, 1076

Lamartine, Alphonse (1790-1869; Fransız şair ve devlet adamı) 247
Ledru-Rollin, A.A. (1804-74; Avukat ve milletvekili. Louis Blanc'la çıkardıkları gazetede sosyalist düşünceleri yaymıştır) 391
Lermontov, Mihail (1814-41; Rus şair, devrimci romantizmin Puşkin'den sonra gelen en önemli temsilcisi) 205, 227, 370, 443, 570, 670, 801, 1069, 1070, 1075, 1076
Leroux, Pierre (1797-1871; Fransız düşünür ve iktisatçı) 13, 391
Lesage, Alain René (1668-1747; Fransız yazar) 594
Leskov, Nikolay (1831-1895; Rus yazar, fantastik öğelerle süslü roman ve öykülerinde toprak sahiplerini ve tüccarları eleştirel dille yansıtmıştır) 69, 70, 71, 72, 73, 74, 107, 115, 117
Liebig, Justus (1803-1873; Alman kimyacı) 157, 158, 867
Liprandi, İ. Petroviç (1790-1880; Rus yazar, Puşkin'in anılarını kaleme almıştır) 390
Lomonosov, Mihail Vasilyeviç (1711-1765; Rus yazar ve fenci) 893
Lucretius, Titus Carus (MÖ 1. yüzyıl; Romalı şair ve düşünür) 191
Luther 75, 644, 649, 830, 833

Mac-Mahon (1808-1893; Fransız general, 1871 Paris Komününün bastırılmasında önemli rol oynadı) 226, 229, 230, 288, 289
Makovski, K. (1839-1915; Rus ressam) 91, 93, 101
Malthus, Robert (1766-1834; İngiliz bilim adamı, iktisatçı) 472
Mateyko, Yan (1838-98; Polonyalı ressam) 995
Mérimée, Prosper (1803-70; Fransız yazar) 685
Meşçerski, P. Vladimir: (1839-1914; Prens. *Grajdanin* dergisinin sahibi) XV, 5, 6, 1011
Metternich, Klemens: (1773-1859; Avusturya dışişleri bakanı, Almanya'nın birleşmesine engel olmaya çalışmış, özgürlüklere müdahaleci politikası bütün Avrupa'yı etkilemiştir) 390, 433, 434, 44, 695, 696, 821, 1151
Mill, J. Stuart (1806-73; İngiliz düşünür, iktisatçı) 172, 572
Mirabeau, Gabriel: (1749-91; 1789 Fransız devriminin ünlü isimlerinden) 390

Napolyon [I.] 139, 300, 336, 392, 518, 762, 794, 795, 826, 950, 975, 1194, 1195
Napolyon [III.] (1803-73; Fransa imparatoru) 296, 519, 685, 836, 840, 841, 928, 929, 930, 972

Neçayev, Sergey (1847-82; Rus eylemci, Narodrik hareketin anarşist kanadının önderi) 163, 164, 166, 167, 168, 169, 171, 173, 666
Nekrasov, Nikolay (1821-48; Rus şair, 19. yüzyıl Rus köylüsünün yaşamını ezgisel bir dille anlatmış, toprak köleliği sorunlarını işlemiştir) XII, 39, 69, 94, 95, 184, 670, 671, 672, 673, 675, 707, 915, 1005, 1067, 1068, 1069, 1070, 1074, 1075, 1076, 1077, 1078, 1079, 1080, 1081, 1082, 1083
Nikon, (Nikita Miniç) (1605-81; Moskova patriği, Rus kilisesinde giriştiği reform hareketleri ayrılıklara yol açmıştır) 70, 769

Osman Paşa, Gazi (1832-1900; 1877 Osmanlı - Rus savaşında Plevne savunmasıyla tanınır) 968, 969, 975
Ostrovski, Aleksandr (1823-86; Rus oyun yazarı) 51, 88, 120, 205, 314, 315, 317, 318, 550, 670

Parny, Evarist (1753-1814; Fransız şair, Akademi üyesi) 1103
Perov, Vasili (1833-82; Kır resimleriyle tanınan Rus ressam) 92, 93
Petraşevski, Mihail (1821-66; Rus devrimci, köylüleri sosyalist devrime hazırlamak amacıyla gizli örgüt kurmuş, ancak tutuklanarak 20 yıl kürek cezasına mahkûm olmuştur) XII, XXI, 168, 169, 170, 173, 224, 225, 353, 665, 666, 667, 668
Pipin, Aleksandr (1833-1904; Rus edebiyat tarihçisi ve araştırmacı) 118
Pisemski, F. Aleksey (1821-81; Rus romancı, köy yaşamı üzerine yapıtlar vermiştir) 314
Pius [IX.] (1792-1878; Papa) 839, 842
Pogodin, Mihail (1800-75; Rus tarihçi. Slavcı) 8
Polonski, P. Yakov (1820-96; Rus şair) 224
Proudhon, Pierre Joseph (1809-65; Ütopyacı sosyalist) 10, 13, 169
Pugaçev, İ. Emelyan (ölümü 1775; Çarlığa başkaldıran Kazak önder) 912, 913, 918, 921, 1073, 1074, 1084
Puşkin XI, XVI, XVII, XXII, 82, 89, 111, 115, 187, 205, 206, 212, 227, 231, 246, 279, 312, 331, 432, 454, 455, 462, 464, 497, 529, 670, 676, 684, 685, 686, 893, 894, 1004, 1069, 1070, 1071, 1072, 1073, 1074, 1075, 1076, 1093, 1094, 1095, 1098, 1102, 1103, 1104, 1106, 1107, 1108, 1109, 1112, 1113, 1114, 1115, 1116, 1117, 1118, 1119, 1127, 1128, 1130, 1153, 1197

Rachel, Elisabeth Félix (1821-58; Fransız trajedi oyuncusu) 133
Rastrelli, Bartolomeo (1700-1771; Rus mimar) 139
Renan, Ernest (1823-92; Fransız düşünür ve tarihçi) 12
Repin, İlya (1844-1930; Tarihsel konuları işleyen gerçekçi Rus ressam) 95, 96, 97, 750
Rothschild, James (1792-1868; Yahudi banker) 746
Rousseau 191, 329, 662, 693, 1105

Saint-Simon, Louis (1675-1755; Fransız düşünür, ütopyacı sosyalizmin önemli temsilcilerinden) 705

Samarin, Yuri (1819-76; Rus yazar, düşünür) 310, 1130, 1137
Sand, George (1804-76; Fransız kadın romancı ve şair) XI, 13, 387, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 416, 1134
Schiller, Friedrich (1759-1877; Alman şair ve oyun yazarı) XII, 162, 191, 295, 353, 388, 389, 826, 981, 1095, 1115
Scott, Walter (1771-1832; İskoç yazar) XI, 388
Senkovski, O. Yulian (1800-58; Rus eleştirmen, gazeteci) 391, 393
Shakespeare XII, 25, 191, 388, 532, 611, 612, 679, 715, 1095, 1110, 1115, 1141
Skobelev, İ. Dimitri (1821-80; Rus general, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşına katılmıştır) 1193, 1202
Susanin, İvan (1600'lü yılların başında yaşamış, Çar M.F. Romanov'un hayatını kurtardığı söylenen efsanevi köylü) 122
Suvorin, A.S. (1834-1912; Rus yazar, yayıncı, tiyatro eleştirmeni) 56, 216, 349, 1083
Suvorov, Vasilyev (1730-1800; Rus general, 1768 Osmanlı-Rus savaşına katılmıştır) 210, 538

Şçedrin, Saltıkov (1826-89 Rus roman ve öykü yazarı, siyasal yergi türünde yapıtlar vermiştir) 69, 734, 811

Thackeray, William (1811-63; İngiliz yazar) 246, 529
Thiers, Adolphe (1797-1877; Fransız Akademisi üyesi, tarihçi, devlet adamı) 390, 398, 928
Tolstoy 206, 317, 464, 669, 676, 678, 679, 701, 859, 901, 1042, 1094,
Ton, Konstantin (1794-1881; Rus mimar) 138
Totleben, Eduard (1818-84; Rus general, Kırım Savaşında Sivastopol Kalesinin savunulmasında başarılı taktikler geliştirmiştir) XIII, 966, 967, 969, 976
Trochu, Louis (1815-96; Fransız general) 972
Turgenyev XV, 84, 88, 89, 205, 209, 232, 279, 314, 329, 375, 452, 455, 464, 669, 670, 817, 818, 1005, 1006, 1108, 1128
Tyutçev, Fyodor (1803-73; Rus şair, Alman romantizmin izinden gitmiştir, yaşamının son yıllarında Slavcılığa meyletti) 483, 1069, 1119

Voltaire 53, 182, 191, 329
Vovçok, Marko (1829-1907; Asıl adı Mariya Markoviça'dır, köy yaşamıyla ilgili bir roman ve öyküler yazmıştır) 147

Zadanski, Tihon (1724-83; Piskopos, aziz) XVI, 231
Zagoskin, N. Mihail (1789-1852; Tarihi romanlarıyla tanınan Rus yazar) 36